

ספר

תורת יוסף

בו נקבצו וכאו פירושים וכיאורים דברי מוסר
והתעוררות לפי סדר פרשיות השבוע

חברתיו וערכתיו בחסדי ה' עלי
יוסף חיים ב"ר מאיר מזרחי

מחבר הספרים: "מעשה חושב" (הלכות דיינים ועדות)
ושו"ת "משפטי יוסף" (כדיני חו"מ ואה"ע)

שנת: "עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו יענהו משמי
קדשו בגברות ישע ימינו" (תשפ"א)
פעיה"ק ביתר עילית יע"א

©

כל הזכויות שמורות למחבר ובני ביתו יצ"ו

רבי יוסף קרמר
רמ"ד כריכות שנים
itae83@gmail.com
053-3191231

הערות, הארות והוספות, יתקבלו בברכה
בכתובת: רחוב חזון איש 17/12 ביתר עלית
ravyosefcm@okmail.co.il
טלפון: 02-5806947

ברכות לראש משביר

ברכות שמים מעל יעמדו למעלת כבוד ידידנו היקר והנעלה מיחידי סגולה ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, רב פעלים לתורה ולתעודה, פה מפיק מרגליות, חיכו ממתקים וכולו מחמדים תהילתו בקהל חסידים, מזכה הרבים הגדול, במסירות נפש ללא ליאות לקרב את לבם של ישראל לאביהם שבשמים.

הרה"ג ירון ראובן שליט"א

יושב ראש הארגון העולמי "בעזרת השם"

שהזיל מכספו וזהבו למען הרבות תורה ולאקמא שכינתא מעפרא, וכתוספת לזיכוי הרבים נטל על עצמו את הדפסת הספר והוצאתו לאור עולם.

"ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה"

ויהי רצון שזכות המצוה תגן בעדו ובעד נות ביתו הגב' הנכבדה מרת לבנה מנב"ת, ימלא ה' משאלות לבם לטובה ולברכה, ויארץ ימיהם בטוב ושנותיהם בנעמים, בשובע שמחות בריאות שלימה ונהורא מעליא, וישמור צאתם ובואם לחיים טובים ולשלום. ויזכו שיקויים בהם מקרא שכתוב "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך".

ובכלל הברכה יבורכו כל משפחת ראובן ממיטב הברכות, ובפרט אביו היקר באדם מור דוד בן נסריה הי"ו ואמו היקרה הגב' דוריס בת ג'ורה תחי', ה' יתברך יארץ ימיהם בטוב ושנותיהם בנעמים, וישלח להם רפואה שלמה מן השמים, ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו, וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם.

אמן כן יהי רצון

BS"D

SALUTATIONS TO THE 'ROSH MASHBIR'

May Heavenly blessings rest upon his honor, our dear and exalted friend, outstanding leader in all matters of Holiness, accomplished in Torah and Mitzvot, who speaks pearls of wisdom, with delicacy and tact, praised by the faithful, whose merit benefits all, with unwavering dedication to draw our hearts near to Our Father in Heaven.

שליט"א רבי ירון רעוון FOUNDER OF THE INTERNATIONAL TORAH ORGANIZATION "BEEZRAT HASHEM INC."

Who has poured his money and gold for the sake of spreading Torah and uplifting the Shechina from the dust, in addition to his Zikkuy HaRabim (KIRUV), he has taken upon himself the yoke of publishing this book and revealing its light to the world.

“May God bless his valor and accept the labor of his hands”

May it be His will that the merit of this Mitzvah protect him and his beloved wife, the honorable **Levanah**, long may she live! May HaShem fulfill their wishes for goodness and blessing, and grant them long, pleasant and joyful years, with fulfilling happiness and in good health and Heavenly Light, and may HaShem protect them as they go forth and return with a good life and Shalom. May they merit fulfillment of the verse, “All your children shall be disciples of HaShem and great shall be the happiness of your children.”

May the entire **Reuven Family** enjoy all blessings,
in particular his dear father, **Mr. David ben Nasriya** ד"ר נסריה;
and his dear mother, **Mrs. Doris bat J'ora** ד"ר יורא;
may HaShem grant them long and healthy lives,
and send them healing from Heaven;
and wherever they turn may they succeed
and find grace and favor in the eyes of God and man.

Amen, May it be His will!

ברכה ושלמי תודה

לידידי היקר והנעלה, אהוב למעלה ונחמד למטה, איש חי רב פעלים לתורה ולתעודה, אשר שם לילות כימים בזיכוי הרבים בארץ ובעולם, בחברת הארגון העולמי "בעזרת השם",

הרה"ג אפרים כחלון שליט"א

מחבר הספרים החשובים שו"ת "אך טוב לישראל" ארבעה חלקים, וסדרת הספרים "דורש טוב" חידושים מאירי עיניים על פרשיות השבוע ומועדי ישראל, ועוד.

אשר עזרני וסייעני רבות בכל מיילי דמיטב.

יהי רצון שחפץ ה' בידו יצלח, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, ויזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים, ולהוציא לאור את כל חיבוריו הנפלאים מתוך רוב נחת ושלוה.

ועמו יבורכו כל בני משפחתו, ורעיתו הרבנית הנכבדה מרת שרה מנב"ת.

אתה ה' תשמרם כצינה ורצון תעטרם, וגם עד זקנה ושיבה לא תעזבם, ולא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם עד עולם, ויזכו לברכה המשולשת בני חיי ומזוני רויחי וכל טוב סלה. אמן.

המחבר

ב"ה. ט' טבת תשפ"א

הובאו לפני חלק מגיליונות הספר החשוב "תורת יוסף" סובב והולך על פרשיות התורה, פירושים וביאורים דברי מוסר והתעוררות, לפי סדר פרשיות התורה, מעשה ידי אומן, נטע נאמן, הדיין המצויין, חריף ובקי, לן בעומקה של הלכה, מרביץ תורה ויראה, מיחידי סגולה, מוכתר במידות ונימוסין, שבח וקילוסין, כבוד שם תפארתו, הגאון רבי יוסף חיים מזרחי שליט"א, דיין ומר"צ בעיר ביתר יע"א, מח"ס החשוב שו"ת "משפטי יוסף".

בעוברי בין הגיליונות ראיתי אמריו כי נעמו, חידושים וביאורים ערוכים ומסודרים על פרשיות השבוע, בטוב טעם ודעת, ובמתקן לשון, מפי ספרים וסופרים וממעתיקי השמועה, מדורי דורות, לרבות בספריו של רשכבה"ג מרן אאמו"ר זיע"א בספריו הגדולים "יביע אומר" ו"חווה דעת" וכן מהספרים "ילקוט יוסף", והוסיף תוספת מרובה ממה שחננו ה' ומצא כדי מדתו, וראוי הוא להעלותו על שולחן שבת קודש, וכבר יצא מוניטין שלו בספרו הקודם שו"ת משפטי יוסף על דיני אה"ע וחו"מ, בו הראה כוחו בשדה ההלכה, ולפעלא טבא אמינא איישר חילה לאוריתא,

וכבר הבאנו בילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שלישי שיש עניין לומר דברי תורה לבני ביתו בליל שבת, כי לא ניתנו שבתות וימים טובים לעם ישראל אלא כדי שיעסקו בתורה.

והנה נודע כי מלאך המגיד היה אומר למרן הב"י שילמד בקביעות מוסר, וכמו שנתבאר בספר מגיד מישרים (סוף פרשת בהר): ותקרא מרגינתא דכי רב ככל יום וכו', וגם כן תקרא קריאה אחת מספר חובת הלבבות, להכניע את יצה"ר ולהשפילו מתוקפו. ובספר אור ישראל (שערי אור דף יג) כתב, והנה כל הקורא הדברים האלה מה שהזהיר המגיד למרן הב"י בשום לב, יאחזהו רעד ורתת, ואם הארו אשר בלבנון החסיד הקדוש מרן הב"י אשר ידוע גודל חסידותו וקדושתו, ושלא פסק אף רגע אחד מלהרהר בד"ת, וכמבואר שם בספר מגיד מישרים בכמה מקומות, וגודל מעלתו כי מלאך ה' דובר בו, ובכ"ז ציוה לו המגיד לקרוא בכל יום מרגינתא דבי רב, אשר הם דברי מוסר פשוטים, בעניני הפטירה והחשבון, וכן לקרוא בכל יום בספר חובת הלבבות להכניע היצר הרע ולהשפילו מתוקפו, מה יענו איזובי הקיר, מעתה היוכל שום גבר לזכות דרכו יהיה מי שיהיה ולפטור עצמו מלימוד המוסר בכל יום ממש. ע"כ.

וכבר פירש מרן החיד"א, שמאמר תז"ל (קדישין ל) בראתי יצר הרע כראתי לו תורה תבלין, היינו על לימוד המוסר. וכן מה שאמרו אם פגע בך מנוול זה מושכהו לביהמ"ד, אם אבן הוא נמוח, אם ברזל הוא מתפוצץ הכל הוא על לימוד המוסר, דלימוד אגדות הש"ס והמוסר הם התבלין ליצר הרע. וכ"כ בפלא יועץ (אות מ), וז"ל: ועל הרוב מי שאינו מתמיד ללמוד מוסר לא טעם טעם יראת חטא, ודרכו ישר בעיניו ולבבו יבין אשר הוא יהודי כשר. ואף אם ישמע או ילמוד פעם

Yitzchak Yosef
The Rishon LeZion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

כיוכל או ישמע דברי מוסר, אינו פועל לו ואינו מתעורר כל, ואין בשר המת מרגיש באיזמל, כי טפש כחלב לבם וכו'. עש"ב.

ונודע מה שאמר החתם סופר על עצמו, כי ביום שאינו לומד מוסר היה מרגיש התקררות ח"ו באמונה. וכתב, שמעולם לא ביטל השיעור במוסר בישיבתו, חוץ מתשעה באב ויום הכפורים וערב פסח. ובספר אבן שלמה להגאון מוילנא כתב, כי עיקר חיות האדם לעבוד תמיד בשבירת המדות, ואם לאו למה לו חיים.

ומרן החיד"א בדבש לפי (מערכת ח' אות מא) כתב: דמכאן תוכחה לתלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד בי אם גמרא ופוסקים, ומבזים בלבם לת"ח שלומדים תנ"ך ומשניות וספרי מוסר, והן בעון לא ידעו ולא יבינו כי אף אמנם שלימוד הגמרא יקר מאד, ואין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה, וכתב רבינו תם שהתלמוד בלול בכל, מכל מקום כל זה היינו ללומד תורה לשמה בענוה, ונזהר בדקדוקי מצות כמו הראשונים, שהיו קדושים מאוד, ונשמתם ממקום עליון, אבל בדור יתום זה כי גברה סטרא, והוא בעקבות משיחא, והיצה"ר רודף לתלמידי חכמים ביותר, ואלו התלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד מוסר על הרוב הם מתגאים בלימודם, וחושבים שהם חכמי גדולים, ומבזים הזקנים וגדולי דורם, ואינם מקפידים להתפלל כהוגן, ופוגמים ברית הלשון והראות, וכיוצא. ולכן אין תורתם רצויה, כי אינה לשמה וכו', ולכן כל ת"ח אשר נגע אלהים בלבו ימהר לשוב, וילמד מוסר ותיכף יכיר בגאותו, ומהות לימודם ואשר נכשלים בכמה ענינים, וישוכו אל ה', ואז לימוד הגמרא יעלה לרצון לפני ה', ונסלח להם. ע"כ.

ועיין בשו"ע הרב (הלכות ת"ת פ"ב סעיף ב) מ"ש בשם הר"ן בע"ז יט. וברדרכי משה (יר"ד סי' רמו אות ב), ובהגר"א (יר"ד שם ס"ק סח) ד"א שלא ישלש זמן לימודו לשלשה חלקים שונים, שהרי המשנה צריכה זמן רב יותר מן המקרא, וכ"ש שהתלמוד צריך זמן רב יותר מן המשנה, אלא העיקר הוא שילמד שלשה לימודים אלו, ויחלק את זמנו לכל אחד ואחד כפי שיעור הזמן הראוי לו בכל יום, עד שיגמור את כולם בשוה, ויוכל להמשיך לסבור ולעיין. ואמנם כתבו הפוסקים שאין אנו רשאים לעסוק במקרא שלישי מזמנינו, ולבטל מן המשנה והתלמוד, אלא עיקר הלימוד יהיה במשנה ותלמוד, ולמקרא די בגירסא דינקותא. ועיין בב"י (בדק הבית יר"ד סימן רמו) בשם רבינו ירוחם והרמ"ה. וכ"כ בכנה"ג (ירדה דעה סימן רמו אות ב), דמה שאמרו שצריכים לחלק הלימוד במקרא וכו', זה בדורות הראשונים שהיה לבם כפתחו של אולם, ודי להם במשנה ולתלמוד שני שלישי ימיהם, אבל לדין במקרא בגירסא דינקותא די, והלואי שיספיק לנו שאר ימינו למשנה ולתלמוד. בדק הבית: ואני אבא אחר הרב שלא אמרו זה רק בזמנם שלא היה להם תורה שבעל פה ארוכה, זולת משנה וברייתות ותוספתא ואגדת התלמוד, אבל בזמנינו שכל הרבנים הרחיבו גבול בתורה, וכל אחד חיבר ספר או ספרים, ובודאי שהם בכלל תורה שבעל פה, הלואי שיספיק ימי חיינו לקוראן. גם

Yitzchak Yosef

The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בכס"מ (פ"א מהלכות תלמוד תורה הלכה יב) כתב, דדבר פשוט הוא שלגמרא צריך זמן רב יותר מלמקרא ומשנה, ועל כך סומכין העולם ואין משלשין. ע"ש. וראה בהליכו"ע ח"ח בהלכות ת"ת.

ומהר"י מסלנט כתב בספרו אור ישראל: שהאדם לומד מוסר ומתפעל בשעתו, ורגע לאחר מכן הכל נשכח, ושוב פעם לומד מוסר ומתפעל לרגע, וחוזר חלילה, אף על פי כן אל יפול לב האדם, ידע נאמנה כי ברבות העיתים בריבוי הלימוד, מתקבצות הרשימות ולאדם אחר יהפך.

ובספר דרך שיחה (עמוד תקל"ב) העיד על אביו הסטייפלר זצ"ל, שבנוברדוק קיבלו על עצמם שלא יעבור יום בלא מוסר, חוץ מפורים ושמ"ת, וכנראה שחששו שמא לא יוכלו לקיים. וראיתי להחזו"א פעם אחת מחזיק ספר "שערי תשובה" וזה לא היה בימים נוראים. ע"כ.

עוד כתב בספר פלא יועץ (פרך התשובה) "באמת אמרו שהעיקר הגדול להכנס לדרכי התשובה הוא לימוד התורה, שילמד הדינים הנצרכים וספרי מוסר ויראת ה'. וכל הקרב הקרב אל משכן ה', בתי מדרשות ללמד או לשמוע בלמודים, הוא קרוב יותר אל ה', והולך ומתקרב מידי יום ביום הלך וגדל ביהדות, הלך ושוב בתשובה. וזאת תורת השב, כאשר יתעורר לבו לב טהור לשוב בתשובה, ישפוך נפשו לפני השי"ת שיעזרהו ויחתור לו חתירה מתחת כסא כבודו להחזירו בתשובה. ובתחלה יעזוב רשע דרכו הרעה, וידרוש מפי ספרים ומפי סופרים את חוקי האלקים ואת תורותיו, ואיזוהי דרך ישרה להתנהג במדות טובות והנהגות ישרות. ויזהר וישמר מכל דהוא נדנוד עבירה, עד דכדוכה של נפש ולא יעבור, כדכתיב (דברים ו ה) ואהבת את ה' וכו' בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך. ואם ממונו חביב עליו, אפ"ה יאהב את ה' בכל ממונו, ולא יעבור ע"ד קונו. ואחר שיתחזק ויהיה מבטח לו שלא ישוב עוד לכסלה בעזר משדי. ילך אצל חכם צנוע וחסיד ובקי ברפואות הנפש, ויגלה לו מכאובי נפשו אשר עבר על נפשו המים הזידונים מיום הולדו, לא יכחש דבר ממנו, ויבקש מלפניו שירפאהו ויתקנהו בעצה טובה, ולא יסור מן הדבר אשר יגיד לו המורה ימין ושמאל, כאשר לא יסור החולה מצווי הרופא, ואז החכם יעשה כחכמתו וינחהו בעצתו".

וברכתי להגאון המחבר שליט"א שחפץ ה' בידו יצלה, להמשיך להגדיל תורה ולאדירה, ולזכות את הרבים, בתורה שבכתב ובע"פ ויפוצו מעיינותיו חוצה, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים שובע שמחות וכל טוב, אכ"ר.

בברכה התורה

יצחק יוסף
הראשון לציון
הרב הראשי לישראל

ישיבת פורת יוסף גאולה ירושלים

רח' יוסף בן מתתיהו 30 ירושלים טל' 538 2654 – 02 פקס' 5000023 ת.ד. 57240 מיקוד 91571

בס"ד

כ"ח כסליו תשפ"א

דברי ברכה

כבוד הרב הגאון ר' יוסף חיים מזרחי שליט"א אתא ומתניתא בידיה ספר תורת יוסף ספר יקר על פרשיות השבוע דברי אגדה ומוסר, ובפרט שכותב דברי מוסר השייכים לדורינו זה ועיין מה שכתב בפ' שמות על הנגע הגדול של הטלפונים אשר בעוה"ר נכשלים בו גם האנשים משלנו ובחורי ישיבה ה' ישמור, כי היצר קרא לזה טלפון והוא נקרא המכשיר הטמא של עריות רח"ל

ולכן תבא עליו ברכת טוב של המחבר שליט"א מלבד דבריו היקרים על פ'

שבוע אשר עוסק להצלת נפשות

יה"ר שיזכה המחבר להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות הרבים מתוך אושר

ונחת

החותם בברכה

הרב משה צדקה שליט"א

ראש הישיבה

הערה שני

א. פלאו התלפא

מכתב ברכה

אפיפי מצי לי היא ספרא פניה על אמלה חומלי תורתך בקולג
אלג חיבה ולפך חכס בחוכמתך ברום הרם האאון ו יוסף חיים אצחוני
ספר לעולו אמיתים ואמתותים פיואלים ארבים ופקסי דובים
כפול דברי מוסר וניהולת נבולת, פל חק יאמס יי יי! ...
ונהני חכמ המחקר כחי יצא מניטין אלסו בספרו הדתיר
משפטי יוסף" אל"ר אפסקים ד"ר חלפי הא"ע.

בסקים בתננים לרצחן ארמון. פסקים הבנויים בתומך האיון
יוסס בסברא ופיקל"ת רחב, ספס והתקטת בחיבה לטני כל
יודעי דבר ופיון. וגופאי שהיה החחקר שליט"א אינו צפוק
אפיפי ומאמל"ת, כי לה יודע מרה נסלן שטיני ראוי
אל"ל לא קרוב גבוול בהסכמה, אלא להגרב נ"ו אפני אצחונתי
פניו אל"י בצה, ואל כן אמית **הנאם** דפסיכמה אמתי
שהיא רחוקה ממני אה זכא אל"ע דברי כני עמנוי אפיפי
היה המוקדק פ"ו. שצברו הל"ר מווסית פניו ונהנה האמונ
הגופסי וצ"כו חכמים ודספרים מוסיילם ומלוקים כאלה
בקפילאית אל"א ונמורא מעל"א עם כל ב"ר פ"ו, אל"י.
וע"ה האו"ה יום ה. יסדר: ואמיהו א"יך ואקורך התלפא

הרב דוד יוסף

ראש בית המדרש "יחווה דעת" וחבר מועצת חכמי התורה

ב"ה ירושלים, א' שבט התשפ"א

הסכמה

ראה ראיתי גיליונות הספר הנותן אמרי שפר "תורת יוסף", שיחות ומאמרים בהשקפה ובמוסר, על סדר פרשיות השבוע, אשר חיבר כבוד ידיד נפשי היקר והנעלה, אוצר כלי המדה, מיחידי סגולה, שוקד באהלה של תורה, לילה כיום יאיר חשכה כאורה, הדיין המצוין הגאון רבי יוסף חיים מזרחי שליט"א, מלומדי בית המדרש "יחווה דעת", ואבן יקרה בעיר ביתר עילית ת"ו.

בעברי בן בתריו ראיתי כי את הכל יפה עשה, ערך חידש וליקט דברים המיוסדים על אדני פז, מפי רבותינו גדולי הדורות ראשונים ואחרונים, במוסר ויראת שמים, דבר דבור על אופניו, מתוך דרשות שדרש ברבים, והכל בשפה ברורה ובבהירות נפלאה, ובהשקפה ישרה ונעימה, למען ירוץ הקורא בו, איישר חיליה לאורייתא.

והנני לברך את ידי"נ הרב המחבר שליט"א שיזכה להפיץ מעיינותיו חוצה, ויחבר עוד חיבורים נפלאים ומועילים לזכות את הרבים, להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך שלום ושלוה עושר וכבוד וכל טוב, אמן.

בברכת התורה,

דוד יוסף

תוכן העניינים

הקדמה..... י"א

פרשת בראשית..... י"ט

מצות פריה ורביה • הנושא אשה ומעמיד ממנה תולדות מקרב את הגאולה • מצוה לחדש חידושים בתורה • מצוה לתרום להדפסת ספר • מצוה לכתוב את חידושיו ולהדפיסם בספר • מצוה לעסוק בשידוכין • מעלת הנושא אשה • בן י"ח לחופה • עיקר לימוד התורה הוא לאחר הנישואין • אין לחייב את הורי החתן והכלה בסכום מופרז כדי שהחתן ילמד תורה לאחר נשואיו • מצוה להקדים להשיא את בנו • הדרך בה יש להתגבר על יצר הרע, והדרך בה יצר הרע מתגבר על האדם • טבעה של האשה להיות נשמעת לבעלה • הסיבה שמנע ה' פרי בטן משרה ורבקה.

פרשת נח..... ל"ד

הסיבה שנהרגו הטובים בדור המבול • הנוהר מאיסור גזל, חוסך מעצמו יסורים בגופו • הסיבה שישנם אנשים המעשרים את כספם ולא מתעשרים • אזהרה לקבלני הבניה והשיפוצים • הרגיל להיות בחברת הגוים, הוא מושפע מהם.

פרשת לך לך..... מג

הרמז שיש במנין אותיות האבות • שמירת העינים של אברהם אבינו • מדוע נכתבה מצות מילה שוב בפרשת תזריע • בענין הנוסח שאומרים כשם שהכנסתו לברית וכו' • ריבוי הבנים, מתי זו ברכה מושלמת.

פרשת וירא..... מט

במצות חינוך, מה עדיף, להרגיל למצוות או דוגמא אישית • מיעוט עבירות עדיף מריבוי מצוות • לברוח מעבירה אחת שוה יותר ממעשי חסד רבים • ריבוי העבירות מכבה את אור התורה • אין כחם של ישראל אלא בפה • אסור לאדם להביא את עצמו לידי חשד • הנסיון מרומם את האדם.

סא.....**פרשת חיי שרה**.....

קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף • עשיית חסד בחכמה.

סו.....**פרשת תולדות**.....

לכל תלמיד חכם יש קשיים בחיים • מידת האהבה של יצחק לעשו, ורבקה ליעקב • חובת החיזוק לבחור הלומד בשקידה • חובה מוטלת על רב קהילה, לרומם את בני התורה שבקהילתו • בזכות שמירת המצוות בשלמות, זוכים לריבוי הזרע • מצוות שהשכל מחייבם קיימם אברהם אבינו לשם ה' • מדוע תלה יצחק את הברכה באכילה • מאיזה אדם רצוי לבקש ברכה • השגת רוח הקודש שהיה לרבקה • ברכת יצחק ליעקב שיוכה לזיווג טוב • לדעת הרמב"ם יש לדאוג בתחלה לפרנסה ודירה ולאחר מכן לישא אשה • אם יש חשש שיהיה מעוגן כל ימיו, יש להקדים לישא אשה • חובת האברך לדאוג לפרנסת הבית • יזהר האברך שלא ימשך אחר עסקי הפרנסה יתר על המידה • תוכחת המהר"ם אלשיך להמרבה בסחורה • יעקב אבינו הטמין את עצמו ארבע עשרה שנה בבית שם ועבר • מדוע התורה לא כתבה בפירוש שיעקב הטמין את עצמו • האבות הקדושים זיכו את הרבים.

צב.....**פרשת ויצא**.....

אין ליהנות ממעשי נסים • מעלה גדולה לשמש את הצדיק • מעלת המשתמש בחפץ שהשתמש בו הצדיק • הנהגת ה' עם הצדיקים שלא כדרך הטבע • התועלת שיש באחדות.

ק.....**פרשת וישלח**.....

בחור שמעך יש חיוב לקרבו • אין לסלק בחור מהשיבה בהיות שהוריו לא משלמים שכר לימוד • אין להורים להתרשל מלשלם את שכר הלימוד עבור בנם • יש להשתדל לקרב כל יהודי ליהדות • אמירת "אחות לוטן תמנע" יש בה סוד.

קז.....**פרשת וישב**.....

מה חסרון יש במה שביקש יעקב לישב בשלוה • תלמיד חכם צריך לנהוג במידת יוסף הצדיק • אחי יוסף היו מייחלים שימות • מה היתה הטרוניא על יוסף במה שהיה אוכל ושותה ומסלסל בשערו.

קיג.....**פרשת מקץ**.....

הקב"ה נוהג עם האדם מידה כנגד מידה • ההנהגה של מידה כנגד מידה היא לטובת האדם • מדוע תקנו חז"ל בחנוכה מהדרין, ומהדרין מן המהדרין • ימי החנוכה נקבעו בשמים לימים טובים • כיצד יש להודות לה' • השומר עצמו בענייני קדושה זוכה למלכות • חתן דומה למלך.

פרשת ויגש.....קכג

הטרוד בדרכים ילמד ענינים שטחיים • יעקב חשש שיוסף ירד ביראת שמים • יוסף זכר מה שלמד עם אביו אף כעבור שנים רבות • מי הוא הראוי להקים ישיבה או כל מוסד תורני אחר.

פרשת ויחי.....קכט

פרנסתו של תלמיד חכם • העושר והכבוד המובטח לתלמידי חכמים • ביאור הפסוק "בשמאלה עושר וכבוד" • מדוע צריך לכבד תלמיד חכם הלומד תורה שלא לשמה • ההצלחה תלויה בשורש הדבר • המורה הלכה למעשה טרחתו גדולה • אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד • לימוד ההלכה הוא העיקר • חיוב לימוד דיני ממונות הלכה ולמעשה.

פרשת שמות.....קמה

ימי השובבי"ם • האיסור להחזיק טלפון שאינו כשר • האיסור למכור ולתקן טלפונים שאינם כשרים • למכור בגדים שאינם צנועים • נשות ישראל ילדו ששה בכרס אחד, אבל לא שבעה • אסור להרים יד על חבירו כדי להכותו • איסור הכאת חבירו • איסור הכאת אשתו.

פרשת וארא.....קנו

משה רבינו היה כבד פה, ולא ראוי שידבר כך בפני פרעה • מדוע ה' לא ריפא את משה רבינו • האם משה רבינו היה כבד פה כל ימי מנהיגותו • מדוע בחר ה' במנהיג שהוא כבד פה.

פרשת בא.....קנט

במכת בכורות לקו המצריים כפליים • מכת בכורות היתה על ידי הקב"ה וגם על ידי מלאך המשחית.

פרשת בשלח.....קסב

לפעמים התפלה מתקבלת רק על ידי מסירות נפש • הנתון בצרה, האם די שיתחזק בביטחון מבלי שיתפלל • המתלונן על צרותיו, גורם שמידת הדין תקטרג עליו • כיצד נאמרה שירת הים • מעלת השירה לפני ה' • שליח ציבור המנגן בתפלתו יש לו לכיין לכבוד ה' • כח המחשבה שבאדם משליך על פעולותיו • בענין המן שהיה יורד ליהושע בן נון • יהושע בן נון היה בעל אמונה גדול • תלמיד חכם שאינו חש לעניני עולם הזה, יזכה לעושר • הכנות לשבת מתוך שמחה • המתפלל או לומד תורה יתקן לעצמו מקום נח לשיבה.

פרשת יתרו.....קעח

אזהרת יתרו למשה • הגיבור האמיתי הוא הירא את ה' • הפחד מה' מרחיק את הפחד מהבריות • הדובר שקר בזוי הוא בעיני הבריות • מי

הוא הנקרא גבור בתורה • דיין השומע טענות הצדדים לא נחשב לו
לביטול תורה • דיין שדן דין אמת לאמתו • כל דין הבא לפני בית דין
של מטה כבר בא לפני בית דין של מעלה • בענין מינוי הדיינים.

פרשת משפטים..... רג

העוסק בדיני ממונות מחכים • הדיינים צריכים לנהוג כבוד בבעלי
דינים • כתובה מהתורה או מדברי חכמים • אין להתקוטט על סך
הכתובה • אין להפריז בסכום הכתובה.

פרשת תרומה..... רי

המשכן נבנה עבור עסק התורה • העוסק בתורה דבוק בהקב"ה
ממש • מדוע בדי הארון לא יסורו ממנו לעולם.

פרשת תצוה..... רטו

כיצד היו עומדים הפעמונים והרימונים בבגדי כהן גדול • המקטין
עצמו בעולם הזה, זוכה לגדולה בעולם הבא.

פרשת כי תשא..... ריח

מצות מחצית השקל בזמן שבית המקדש היה קיים • זכר למחצית
השקל • האם יש עדיפות ליתן זכר למחצית השקל מטבע העשויה
מכסף • לקבל את השבת מתוך שמחה • ליזהר מהמחלוקת בערב
שבת • בענין השינה בשבת • בגדר חיוב לימוד התורה בשבת • העמל
בתורה והטורח לכבוד שבת מידתם שווה • חובת החזרה על הלימוד
עד שידענו בעל פה.

פרשת ויקהל..... רלא

שקולה שבת כנגד כל התורה • השבת היא זכר ליציאת מצרים • אזהרת
הגאון חפץ חיים על שמירת שבת ולימוד הלכותיה.

פרשת פקודי..... רלו

חובת הסדר בעבודת ה'.

פרשת ויקרא..... רמא

הקרבת העיקרי לכבוד ה' זה להשיב יהודי בתשובה • מעלת זיכוי
הרבים • מה יעשה אדם שאין לו את היכולת להוכיח את העם • הרמז
שיש במליחת הקרבן • הרוצה להיות עשיר כדי שיוכל להדר במצוות.

פרשת צו..... רמט

תאות ממון מסמא את לב האדם • השוכר עדי שקר • כל המתגאה
נידון באש • הנכוה באש או ברותחים מה תקנתו • לימוד התורה

נחשב כמו הבאת קרבנות • אמירת פרשיות הקרבנות נחשבת כמו הקרבת קרבנות • על איזו עבירה יש חיוב להביא קרבן חטאת • אמירת פרשיות הקרבנות אינה פוטרת מהבאת קרבן • האם די באמירת פרשיות הקרבנות או צריך ממש ללמד • הקורא מקרא, האם יש כח באותה קריאה להצילו מיצר הרע • הקורא מקרא מקיים מצות תלמוד תורה • מעלת אמירת מזמורי תהלים • לימוד המוסר הוא תבלין לבטל את יצר הרע • נשים חייבות בלימוד מוסר • כמה מעלות יש בלימוד התורה • תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם.

פרשת שמיני רסח

האוכל איסור תורה בשוגג או באונס, האם זה משפיע על הנפש • האוכל איסור דרבנן בשוגג, האם זה משפיע על הנפש.

פרשת תזריע רעב

הנזקק לברכה עבור זרע בר קיימא, כיצד יש לברכו • כאשר האשה לא נפקדת יש לבני הזוג לבטוח בה' • כל הנותן מטתו בין צפון לדרום זוכה לבנים זכרים • בזכות הצדקה והשמחה של האשה זוכים לבנים • הנוהר בהלכות טהרת המשפחה זוכה לבנים • המבדיל על היין במוצאי שבת זוכה לבנים • המתנהג בצניעות זוכה לבנים • מהי הסיבה לכך שפעמים מקיימים את ההבטחות המובאות בחז"ל, והן אינן מתקיימות.

פרשת מצורע רפא

צרעת הבית והבגד הוא ענין פלאי • המדבר לשון הרע תקנתו שיהיה מבודד • המדבר שיחה בטלה מגיע לידי לשון הרע • זכירת מעשה מרים הנביאה • מדוע הזהירה התורה בתחלה על צרעת הגוף, ולאחר מכן על צרעת הבגד והבית • החשיבות על שמירת הממון • ההבדל שיש בין קמצן לחסכן • המרגיל עצמו במותרות עלול להגיע לידי גזל • איסור המדבר סרה נגד עדה או קהילה.

פרשת אחרי מות רצא

קריאת הפרשה ביום הכיפורים חייבת להיות בדקדוק רב • מעלת המצטער על מיתת הצדיקים.

פרשת קדושים רצה

הפרישות מן העריות • גבאי הממונה על קופת צדקה אין לו להעדיף את קרוביו יותר משאר עניים • מצות תוכחה • כמה דרכים לקיום מצות תוכחה • התובע את חבירו על שגזלו, מקיים בזה מצות תוכחה • מדוע נקט הפסוק "הוכח תוכיח" בשינוי לשון.

פרשת אמור.....**שו**

ענני הכבוד • המתפלל בתוך הסוכה תפלתו מסוגלת להתקבל יותר • טוב לנענע את הלולב בתוך הסוכה.

פרשת בהר.....**שט**

איסור אונאת דברים • לא ישאל שאלה למי שלא יודע להשיב • עוד בחומרת איסור אונאת דברים • המיקל באיסור אונאה משמים מלקין אותו • המגיע לאירוע ונמנע מלאכול שם מטעמי פרישות • המדבר או עושה מעשה ולא נתכוין לצער את חברו • כמה אזהרות בענייני בין אדם לחבירו.

פרשת בחקתי.....**שכא**

חיוב עמל התורה • עמל התורה נחלק לכמה מישורים • עיקר הלימוד הוא הקושיות והתירוצים • לימוד התורה בשעות הקשות • הלומד תורה למרות הקשיים, אינה משתכחת ממנו • הלומד תורה מתוך צער, מעלתו גדולה בשמים • כיצד יש ללמוד בשעות הקשות • מדוע פעמים שאדם עמל בתורה, ובכל זאת אינו זוכה לברכות הכתובות בתורה • מדוע הברכות כתובות בתורה כפי הסדר האמור.

פרשת במדבר.....**שלב**

החיוב לנהוג בדרכם של אבותינו • האם בתורה ובחפץ של מצוה, יש איסור לא תחמוד • שבט לוי היה פחות במנין מכל השבטים • אשת תלמיד חכם צריכה ליזהר בכבודו • זוג המתגרש, אין היתר לצד האשה לבזות את הבעל ובפרט אם הוא תלמיד חכם • גם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לענין שאסור לבזותו • אשת תלמיד חכם צריכה ליזהר שלא לגרום ביטול תורה לבעלה.

פרשת נשא.....**שמא**

התפלה היא כלי לקבל את השפע • יש ליזהר מדיבורים באמצע התפלה • גודל מעלת תיבות התפלה • דיבורים בטלים בבית הכנסת מביאים לידי מגפה בר מינן • המעלה הגדולה של נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער • יש להקדים ללימוד התורה הקדושה את החיזוק באמונה • גדולתו האמיתית של האדם נמדדת במעלתו הרוחנית • אין לזלזל או להקל ראש במנהיג קהילה • יש לחנך את בניו שישאפו להיות תלמידי חכמים, ולא עסקני ציבור • אדם שאינו בעל מדרגה, אין לו להעתיק הנהגות של חסידות.

פרשת בהעלותך.....**שנה**

הצדיקים מברכים בלשון קצרה • פסוק "אל נא רפא נא לה", האם מותר לשנותו ללשון זכר כאשר מתפלל על הזכר.

פרשת שלח לך שנט

יש כח בתפלת הצדיקים לסלק מעל האדם את הנסיון • עוון חמור לבזות תלמידי חכמים • תלמיד חכם הכותב בספרו לחלוק על תלמיד חכם אחר, צריך לזהר שלא לבזותו.

פרשת קרח..... שסז

קרח היה פקח וחכם • קרח היה בעל רוח הקודש • רוח הקודש השורה על חכמי התורה • העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות • שני אופנים בלימוד שלא לשמה • הלומד תורה על מנת שיכבדוהו • מעלת אמירת הקטורת מבטלת את המגפה • בבית האבל יש לומר בתפלת שחרית פעמיים פיטום הקטורת כבכל יום • יש לזהר באמירת פרשת התמיד ופיטום הקטורת לפני תפלת מנחה • הטעם שבאמירת פיטום הקטורת מתבטלים הדינים הקשים • המקטין עצמו בעיני הבריות, נחשב לאדם גדול בשמים • מעלת תלמידי חכמים בשמים • מעלת תלמידי חכמים הצנועים.

פרשת חקת..... שפד

דיני טומאה וטהרה נוהגים רק בעם ישראל • אין לחוש בגוי לרוח טומאה השורה על הידים בבקר • לימוד התורה מעלה את האדם מטומאה לטהרה • העמל בתורה מעבירים ממנו עול עולם הזה.

פרשת בלק..... שצ

ברכת בלעם לבלק • כחו של בלעם היה במחשבתו הרעה • כחם של האבות הקדושים היה במחשבתם הטהורה • הרהורי עבירה קשים מעבירה • נפש רחבה.

פרשת פינחס..... שצו

לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום • התורה חסה על הרשעים שלא לבזותם • הסיבה שאדם חוטא באיסור לשון הרע • אין לסלק אדם מתפקידו מחמת שיצאה עליו שמועה שאינה טובה • המבייש עובר עבירה, האם בית דין מענישים אותו • כללי הגאון חפץ חיים שלא לגלות ולפרסם אדם מישראל שחטא • ביאור "יום תרועה יהיה לכם" • ביום ראש השנה הקב"ה מתריע על הבאות • חלומות של ליל ראש השנה הם אמיתיים יותר משאר השנה • החולם בליל ראש השנה חלום רע, האם צריך להתענות כל ימיו בראש השנה • מרן פסק בשולחן ערוך בניגוד למה שהורה לו המלאך המגיד • המעשה המובא בש"ס באותו חסיד שלן בבית הקברות, האם היה בחלום או במציאות • המשביע את החולה לשוב אליו לאחר מיתה, האם יש בזה איסור מדין דורש אל המתים.

פרשת מטות.....תי
 ההבדל בין משה רבינו לשאר הנביאים.

פרשת מסעי.....תיב
 אדם שלא ממצה את כוחותיו יש עליו תביעה משמים • כל אדם חייב להתבונן היטב מהו הענין המיוחד שבשבילו בא לעולם • נישואין של בני עדה אחת עם בני עדה אחרת.

פרשת דברים.....תיט
 עוונות האדם גורמים לו להיות מטולטל ממקום אחד למשנהו • הצדיק מאמין שהליכתו ממקום אחד למשנהו היא סיבה מאת ה' • החשיבות של גדול הדור היא גדולתו בתורה, ולא בעשותו מעשה נסים.

פרשת ואתחנן.....תכג
 ארבעה תנאים לקבלת התפלה • תפלה בלשון תחנונים • גם המרבה בתפלה, צריך בכל פעם לדבר בלשון תחנונים • המרבה בתפלה ולא נענה, יש לו להאמין שהכל לטובה • מה היא שעת רצון • שמירת הגוף והנפש • חמירא סכנתא מאיסורא • ישנו הבדל בין סכנה טבעית לסכנה סגולית • המסכן את עצמו מכין אותו מכת מרדות • הטעם שהזהירה התורה על שמירת הגוף והנפש • מגפת הקורונה • תפלה בציבור במקום שיש חשש סכנה • לימוד התורה מתוך חמימות הלב • התמדה בלימוד התורה • לימוד התורה בלילה • עשה לך רב • לימוד התורה בהצנע • הלומד תורה למרות הקשיים, סופו שיצא מהקשיים • אהבת תלמידי חכמים • במה זכה לבן הארמי לחתן תלמיד חכם.

פרשת עקב.....תמג
 בעניי ממון האדם מורה היתר לעצמו • כאשר מובא בהלכה שהדבר מותר רק בדיעבד, יש להתייחס לכך בכובד ראש • הקשיים מרוממים את האדם • לימוד התורה והעבודה על מידת הענוה, את מה יש להקדים • הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים • המתפלל על יראת שמים תפלתו מתקבלת • תפלת ההורים על ילדיהם שיהיו יראי שמים • תפלת הצדיק מועילה לסלק את הנסיונות • אדם הנולד במזל מסויים המושך אותו לדרך טובה או רעה • חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום • לברך מאה ברכות בכל יום הוא חיוב גמור, ולא רק מדת חסידות • צערו של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל כאשר נמנע ממנו לברך מאה ברכות • יש לדקדק ולברך כהוגן • הזהירות לכיין בשעה שמזכיר את שם השם • יש לירא ולהזדעזע כאשר מזכיר את שם השם • הנוהר לברך כהוגן מתקן פגם הברית • מזונותיו של האדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה • חזן המקבל שכר גדול עבור חזנות בימים נוראים • חסרונותיו של האדם קצובים לו בראש השנה.

פרשת ראה.....תסו

מצות ישיבת ארץ ישראל • המעלות במצות ישיבת ארץ ישראל • גדרי ההלכה של איסור יציאה מהארץ • המביא תועלת לידי ישוב הארץ, מקיים בזה מצות ישוב ארץ ישראל • המשפץ את דירתו או מרחיבה, מקיים מצות ישוב ארץ ישראל • יש עדיפות לקנות דירה מרווחת מאשר להרחיב בבניה את הדירה הקיימת • העוסק בבנין מעורר על עצמו את מידת הדין • שכנים המתנגדים לתוספת בניה, יש לדונם לכף זכות • המשפץ את דירתו מבלי תוספת בניה, אין עליו תגבורת הדינים • הרב מצווה לדאוג לפרנסת תלמידיו • ארגוני חסד יש להם ליתן צדקה לעניים בדרך מכובדת • מצות הענקה • דמי פיטורין לפועל.

פרשת שופטים.....תפג

ככל שהאדם חכם יותר הוא נעשה קפדן יותר • דיין הנוטל שוחד אינו מתעורר לשוב בתשובה • צדיקים במיתתם קרויים חיים, והרשעים בחייהם קרויים מתים • אין ללמוד דין או הלכה מפי נביא, אלא מפי חכמי התורה • אין לפסוק דין על פי רוח הקודש • מלאך חבלה אינו שולט בתלמיד חכם העמל בתורה • הקטורת ותלמיד חכם העוסק בתורה מכפרים על עוון לשון הרע.

פרשת כי תצא.....תצג

השנאה היא יסוד ושורש לכמה איסורים חמורים • כיצד נמנעים ממריבה • השונא את אשתו גדול עונו מנשוא • איסור הבא על הפנויה • הבא על הפנויה בלא חופה וקידושין הרי הוא בכלל נהנה מהעולם הזה בלא ברכה • הבא על הפנויה גורם להסתלקות השכינה מישראל • ביומו תתן שכרו.

פרשת כי תבוא.....תקד

ביאור קצר לדברי אור החיים הקדוש בפרשה זו • שכר הנשים בעולם הבא • כל מעשה האדם צריך להעשות על פי חכמי ישראל והמובא בהלכה • החובה ללמוד את מסכתות הש"ס • לאחר פטירת הצדיק נפשו מתעכבת בפרוזדור טרם עלייתה לעולם העליון • הצועק אל ה' שיצליהו מהגנסיונות, ה' שומע צעקתו • בני תורה עניים הם • הסיבה שתלמידי חכמים סובלים עניות ושאר יסורין • בעליית הנשמה מגן עדן התחתון לגן עדן העליון מדקדקים עמה יותר • הרוצה לזכות לגן עדן העליון צריך לעסוק בתורת הסוד • מפתח הפרנסה ביד ה' • סך הממון שהאדם מרויח, לא תלוי בריבוי ההשתדלות, כי הוא בא בגזרת ה'.

פרשת נצבים.....תקכג

המעשים שיש לאדם להתחזק בהם בחודש אלול ובעשרת ימי תשובה • לימוד התורה הוא הפרקליט הטוב ביותר ביום הדין • העוסק

תוכן העניינים | תורת יוסף

בתורה ניצול מפיתוי יצר הרע • העוסק בתורה ניצול מכל מיני יסורין • תחלת דינו של אדם • יש ליזהר שלא לבטל את חבירו בשעה שהוא עוסק בתורה • בחודש אלול ובפרט בעשרת ימי תשובה יש להתחזק בכוונה בתפלה • בעשרת ימי תשובה צריך זהירות יתירה שלא לפגוע בחבירו • בעשרת ימי תשובה צריך זהירות יתירה לברך מאה ברכות • בעשרת ימי תשובה צריך זהירות יתירה לברך בכוונה ובנחת • חובת התשובה והידידות ביום כיפור • וידוי יש לומר בכוונה ומתוך הכנעה • מלבד סדר הידידות המתוקן בתפלה, יש גם להתוודות על חטאי בצחות לשונו • אין יום כיפור מכפר למי שלא מאמין בכפרתו • יסוד המחלוקת בין רש"י להרמב"ם בביאור הפסוק "לא בשמים היא" • כפי הכבוד וההנאה שיש לאדם בעולם הזה, כך מנקים מזכותיו בעולם הבא.

פרשת וילך.....תקמו

המתים מדברים זה עם זה • הליכותיו של תלמיד חכם • תלמיד חכם צריך להתרחק מלהיות ערב • תלמיד חכם שהלוה כסף, אין לו לדחוק את הלוה.

פרשת האזינו.....תקנב

מדרגת משה רבינו ע"ה • משה רבינו זכה להשגות גבוהות יותר משל האבות הקדושים • שום אדם בעולם לא זכה ולא יזכה למדרגת משה רבינו • דוגמא אישית של ההורים • קיום מצוות לא לשמה בפני הילדים • הרגיל בנר הויין לו בנים תלמידי חכמים.

פרשת וזאת הברכה.....תקנט

משה רבינו הגיע למידת הענוה ושאר מידות טובות על ידי טרחה ויגיעה • משה רבינו זכה למעלות גבוהות בזכות שהנהיג את ישראל • במשך היום יש לעסוק בזיכוי הרבים, ובלילה יעסוק בתורה לעצמו • תלמיד חכם המרביץ תורה ברבים, תפלתו נחשבת כתפלת ציבור • ראוי לנפש החוטא לזכור עונו • השבח של משה רבינו אינו בעשיית המופתים אלא מפני שהיה עבד ה' • כמה יסודות להצלחה בלימוד התורה.

הקדמה

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר, על כל הטובות אשר עשה עמדי מעודי ועד הלום, ועל אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, ושם חלקי מיושבי בית המדרש, לעסוק בתורה הקדושה, תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, להנות מזיו אורה, ולהתענג מהוד יופיה, ואשר היא אילת אהבים ויעלת חן.

הנה לאחר שזיכני ה' יתברך להוציא לאור עולם את ספרי הקודמים "מעשה חושב" ושו"ת "משפטי יוסף", העוסקים בדיני ממונות, אשר בס"ד נתקבלו באהדה רבה בקרב הציבור, ובפרט אצל תלמידי חכמים העמלים בתורה והיושבים על מדין. עמדתי ואתבונן כי גדולי האומה כתבו ספרים העוסקים הן בהלכה והן במוסר ויראת שמים. הן רבותינו הראשונים כגון הרמב"ם, הרמב"ן, הר"ן, רבינו יונה ועוד. והן רבותינו האחרונים כגון המהרש"א, ר' חיים בן עטר בעל אור החיים הקדוש, מרן החיד"א, ר' שניאור זלמן בעל שולחן ערוך הרב, ר' משה סופר בעל שו"ת חתם סופר, ר' יוסף חיים בעל הבן איש חי, ר' ישראל מאיר הכהן בעל המשנה ברורה, החזון איש, מו"ר מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, ועוד.

וכפי הנראה סברו מרנן שאין להסתפק בכתיבת הלכה בלבד, אלא מי שביכולתו לכתוב גם ספר העוסק במוסר ויראת שמים, הרי שהוא מצווה לעשות כן ולזכות גם בזה את הרבים, כי אם אין יראה אין חכמה (אבות פרק ג משנה יז), ומקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים קיא, י) "ראשית חכמה יראת ה'". וכן מובא במסכת ברכות (דף יז). מרגלא בפומיה דרבא, תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם". לעושים לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ע"כ.

ורחש לבי דבר טוב כי מזקנים אתבונן, כשם שרבותינו הנזכרים כתבו הן בהלכה והן במוסר ויראת שמים, גם אני הקטן אלך בעקבותיהם, ואף על פי שידוע אני בעצמי שאיני ראוי ואיני כדאי להטיף דברי מוסר והתעוררות לאחרים, מכל מקום באתי בזה לחזק בתחלה את עצמי, ואם אני לבדי אתחזק במשהו היה זה שכרי. ובנוסף לכך, גם אם עוד יהודי שכמותי יתחזק אפילו במעשה קטן בעבודת ה' מחמת הנכתב בזה הספר, הרי שבזה קניתי את עולמי. שהרי כתב רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים (דף סב:): שמעשה קטן מאד בעסק התורה והמצות

בדורות אלו, שקול כנגד כמה מצות גדולות שבדורות שלפנינו, כי בדורות האלה הסטרא אחרא גוברת מאוד, עד לאין קץ, ולכן המעט יחשב להרבה מאוד. ע"כ. (הביאו מו"ר בהקדמה לספר ענף עץ עבות). ואם מעשה קטן לגדול יחשב, נמצא שגדלה זכותי, ועל אחת כמה וכמה אם מכח זה הספר יתחזק במעשה גדול, הרי שגדלה זכותי יותר. ועל כל פנים כל מה שכתבתי בזה הספר דברי מוסר והתעוררות, לא מדעתי נאמרו הדברים, אלא כך נאמרו מפי גדולי הדורות, רק שאני סדרתיים דבר דבור על אופניו על סדר פרשיות התורה, כפי שיראה המעיין בזה הספר.

שוב ראיתי שכבר הזהיר על כך מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - כתיבה), וזה לשונו: הנה מי שחננו ה' דעת ושם חלקו מיושבי בית המדרש, מה טוב שירשום בכתב כל אשר חננו ה' לחדש דבר קטן ודבר גדול, ואל יתראש, שכבר אמרו (ספר חסידים סימן תקל) שעתיד אדם ליתן את הדין על אשר לא כתב בספר כל אשר גילו לו מן השמים חידושי תורה. ועוד אמרו (שם), שהכותב חידושי תורה, מעלים עליו כאילו הקריב קרבנות, ועל ידי הכתיבה מתגלה הדבר, והרי הוא כאילו דרשו בתוך רבבות אלפי ישראל, כמו שכתב הרמב"ם. ויבוא זמן שיהיו שפתותיו דובכות בקבר, ותשיבוע בצחצחות נפשו. ואם חננו ה' לשון למודים לדעת להוכיח בשבט פיו, ויכתוב בספר תוכחות מוסר וקצורי דינים הנצרכים וכדומה, ולא יבצר בזמן מן הזמנים שיעשו דבריו פירות אפילו לאחד מני אלף, ואז אשריו ואשרי חלקו, שאילו לא בא לעולם אלא לזה די. עכ"ל.

הרי שהרב פלא יועץ הזהיר על כך, שאם חננו ה' לשון למודים לדעת להוכיח בשבט פיו, יש לו לכתוב בספר תוכחות מוסר וכו', ונראה מדבריו שזה מלבד החידושים בהלכה, כמו שכתב בתחלת דבריו "מי שחננו ה' דעת ושם חלקו מיושבי בית המדרש, מה טוב שירשום בכתב כל אשר חננו ה' לחדש דבר קטן ודבר גדול, ואל יתראש וכו'", ומשמע שבתחלת דבריו מדבר בחידושים בהלכה, ובסיום דבריו הסיק שגם ספר תוכחות מוסר יש לו לכתוב.

ועל כן לאחר שברבות השנים התאספו אצלי חידושים רבים אשר כתבתי במחברתי, וחלק נכבד מהם אף דרשתים ברבים בפני קהל עמינו בית ישראל, בפרט בערבי שבתות בבית הכנסת הנמצא בשכונתנו "נזר שלום וברכה" בראשות מזכה הרבים הגדול הרה"ג זמיר כהן שליט"א, ועל משנהו הגבאי הנאמן והמסור ר' יעקב הוורדי שליט"א, אשר נתבקשתי על ידו פעמים רבות לאין ספור למסור דרשות בבית הכנסת הנזכר. על כן עלה במחשבותי כי כדאי הוא לי להדפיסם בספר, וזאת בכדי להביא תועלת לעוד יהודים, הן תלמידי חכמים והן בעלי בתים, וגם זה יהיה חלק מזיכוי הרבים הנכבד אשר אני עוסק בו, וכמו שכתב הרב פלא יועץ הנ"ל שעל ידי הכתיבה מתגלה הדבר, והרי הוא כאילו דרשו בתוך רבבות אלפי ישראל, כמו שכתב הרמב"ם.

ומחשבה טובה צירפה הקב"ה למעשה, ואכן זיכני ה' יתברך להוציא לאור את ספרי "תורת יוסף" על התורה הקדושה, העוסק ברעיונות של מוסר ויראת שמים אשר שאבתים מספרי רבותינו הקדושים ענקי הרוח והיראה, ובחלקם בלתיים עם נידונים בהלכה, וזאת כדי להורות שההשקפה הנכונה בעבודת ה' הינה מבוססת מתוך ההלכה, ולולי ידיעת ההלכה כיאות, פעמים שהמוסר ודרך עבודת ה' של האדם לוקה בחסר. ועל כן יש תמיד להחזיק בשניהם, מצד אחד ידיעת ההלכה ומצד שני מוסר ויראת שמים, ושניהם משלימים זה את זה. ואת הכל יסדתי מתוך פסוקי התורה ועל פי מה שבארו רבותינו את התורה הקדושה, כי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, ומן הבאר ההיא ישקו העדרים.

וכבר כתב רבינו זלמן בשולחן ערוך הרב (הלכות תלמוד תורה פרק ב הלכה א), על מה שאמרו חז"ל שחייב אדם לשלש את תלמודו שליש במקרא שליש במשנה ושליש בתלמוד, ששליש במשנה כולל הלכות פסוקות בלי טעמים שבכל המשניות וברייתות ומימרות האמוראים שהן פירוש התרי"ג מצות שבתורה בכל תנאיהם ודקדוקיהם ודקדוקי סופרים, ובזמן הזה גם הלכות פסוקות של פסקי הגאונים הפוסקים כמו הטור והשולחן ערוך והגהותיו, שכל זה בכלל משנה יחשבו. ובהמשך דבריו כתב: אך פירוש המקרא ודרשות האגדות יחשבו בכלל שליש במשנה לפי שהמשנה גם כן פירוש התרי"ג מצות שבתורה. עכת"ד.

ומדבריו יש לך ללמוד, שההלכה הפסוקה ופירוש המקרא והדרשות והאגדות, ענינם אחד הוא, ושניהם נכללים בכלל אחד שהוא שליש במשנה, ונראה שהטעם הוא היות ושניהם מביאים את האדם לידי מעשה, שבלימוד ההלכה האדם לומד מה מותר לעשות ומה אסור לעשות, ולימוד המקרא עם פירושו והדרשות והאגדות מלהיב את לבו של האדם לעבודת ה', ובזה הוא מקיים כראוי את הנאמר בהלכה.

וכן מתבאר מדבריו שם בהלכה ט', שכתב: אך אדם כזה מאחר שאינו יכול ללמוד דברי תורה הרבה מאד, צריך שיהיה כל לימודו בלימוד המביא לידי מעשה, שהן הלכות הצריכות לכל אדם, לידע אותן לקיים המצות כהלכתן וליזהר מליכשל באיסורים חס ושלום. והם דברים שאי אפשר לישאל תמיד לחכם המורה שבעיר, או שלא יהיה יודע לישאל ולהסתפק כלל אם לא ילמדם תחלה, דהיינו רוב אורח חיים כמעט כולו ומיעוט יורה דעה ומעט באבן העזר וחושן משפט, כל הלכה ברורה בטעמה מהתלמוד ומפרשיו כמו הרא"ש או הבית יוסף לפחות ולחזור עליהן לעולם.

וגם מי שדעתו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה, יש לו ללמוד ולחזור תחלה הלכות הללו הצריכות למעשה, כי יש להן דין קדימה על שאר כל ההלכות שאין צריך למעשה כל כך. ולימוד האגדות מביא גם כן לידי מעשה להתבונן מתוכן מוסר השכל, כמו שנתבאר למעלה. ומי שלא הגיע למידה זו, ילמוד בספרי מוסר שנבנו דבריהם על

הקדמה | תורת יוסף

המדרשים והאגדות ומאמרי הזוהר. וכל זה מלבד הקריאה בתנ"ך לעתים מזומנים כמו שנתבאר למעלה שיש לה דין קדימה על הכל. עכ"ל.

וזה כאמור שלימוד ההלכה ולימוד האגדה והמוסר, שניהם מביאים את האדם לידי מעשה, וזה תכלית לימוד התורה שיביאנו הלימוד לידי מעשה.

והמתבונן בזה הספר יראה עד כמה ההלכה והמוסר מחבורים כאחד, בבחינת (יחזקאל לו, יז) "וְקָרַב אֲתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לָךְ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לְאֶחָדִים בְּיָדְךָ". ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת צו על הפסוק "זאת התורה לעלה וכו'" בד"ה לימוד המוסר הוא תבלין וכו'.

ודע, שבהרבה מקומות בזה הספר, הבאתי תחלה וראש את פירוש רש"י על הפסוק בו אנכי מדבר, וזאת משום שרש"י פירש את ההבנה הפשוטה של הפסוק, ובטרם נבוא לפרש פירושים נוספים על התורה, יש להבין תחלה את הפירוש הפשטי של הפסוק. ועוד שמדברי רש"י עצמו בהרבה מקומות יש ללמוד כמה וכמה דברי מוסר ויראת שמים, וכמו שיראה המעיין בזה הספר. ועיין לדברי מרן החיד"א בספרו שם הגדולים (מערכת גדולים אות ש' [לה] רש"י, הוא רבינו שלמה יצחקי) שכתב, וזה לשונו: ושמעתי מפה קדוש רב מופלג שקבל מרבו דרש"י התענה תרי"ג תעניות קודם שכתב פירוש התורה. והיה אומר ר"ת נכדו מה שפירש אדוני זקני הש"ס אף אני אעשה זאת. אבל פירוש המקרא לית בחילי כי לא אוכל עשוהו. ועתה ראיתי בספר מאמר העתים להרמ"ע שנדפס בדיהרנפארט שנת תג"ן אשר בסוף הספר ממש הביא מעשה ממקובל גדול פלא והפלא. ומכלל הדברים נראה שרש"י כתב פירושו על פי הסוד ויש בדבריו רזין עילאין, ולכן התענה תרי"ג תעניות, ומשה רבינו ע"ה אמר לו אשריך וכו'. והמקובל הוא החסיד מהר"ר נחמן בר שמואל ז"ל שהפליא לעשות, הלך על קבר רש"י ז"ל ועשה סיגופים והפסקות עד שגילו לו סוד מה שכתב רש"י (בראשית לו, יח) "ויתנכלו אותו" אותו עמו כלומר אליו. ע"כ. סודות עליונות, עיין שם באריכות. עכ"ל.

וזאת למודעי, בהיות וזה הספר מיועד הן לתלמידי חכמים והן לבעלי בתים, לכן טרחתי רבות לכתבו בלשון צחה וברורה, למען ירוץ בו הקורא. ועוד השתדלתי בכל עוז ותעצומות שלא לכתוב בלשון ארמית למרות שזו לשון שהורגלו בה בני התורה, ומצוי מאוד שמחברי הספרים משתמשים בלשון זו לצחות הלשון, מכל מקום היות וישנם בעלי בתים שלשון זו מקשה עליהם בהבנת הענין, לכן השתדלתי ברוב רובו של הספר להשתמש בלשון הקודש הצחה והברורה לכל.

ומהטעם הנזכר, גם פתחתי את כל הראשי תיבות, למרות שישנם ראשי תיבות הידועים לכל בן תורה, ומחברי הספרים משתמשים בהם לרוב, מכל מקום היות וישנם בעלי בתים שלא הורגלו באותם ראשי תיבות, ודבר זה מקשה עליהם בהבנת הענין, לכן השתדלתי ברוב רובו של הספר שלא להשתמש בראשי תיבות, היות והמכוון הוא שכל אחד ימצא בזה הספר

איזה חיזוק בתורה ויראת שמים, ועל ידי כך אזכה שיתקדש שם שמים על ידי, כי אולי זוהי תכליתי עלי אדמות.

ויש לך עוד לידע, שהיות וזה הספר עוסק בדברי מוסר ויראת שמים, פעמים שדברתי בזה הספר ב"שבט מוסר" כלפי הנהגות מסויימות של אנשים שלא נתנו מספיק דעתם להליכותיהם באשר דרכם קצת מסולפת מהדרך שהורונו רבותינו. אמנם אחר המחילה רבה, חס ושלום שלא היתה כוונתי לפגוע בשום יהודי באשר הוא כי כל העדה כולם קדושים, והדברים נאמרו רק על דרך הדרש והמוסר, ולעורר בעיקר את עצמי לעבודת ה' יתברך.

ומעתה הנני מגלה דעתי ורצוני בכל לבי ובכל נפשי, שכל כוונתי בחיבור הזה, הכל הוא ליקבה"ו בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו, ליחדא שם הוי"ה ב"ה י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל, וכל מחשבה והרהור ודבור שהם אינם כרצונו יתברך, הנם בטלים ומבוטלים, באופן שכל רצוני בחיבור זה, וגם בכל מצוה שאעשה, הוא כדי ליקבה"ו ולעשות נחת רוח לפניו יתברך דוקא, בלי שום פניה זרה, וה' יתברך ברחמי יעזרני ללמוד וללמד תורה לשמה, אמן כן יהי רצון. (וכמ"ש בהקדמה לבן איש חי).

קראתי לזה הספר "תורת יוסף", היות וזה הספר חברתיו על התורה שבכתב, והתורה שבכתב נקראת בלשון חז"ל "תורה", כמובא במסכת ברכות (דף ה.) תורה - זה מקרא. עיין שם. וכמו כן כלול בו שמי, ועוד נרמז בו שמי ושמו של מר אבי שיחיה, כי "תורת יוסף" עם הכולל עולה בגמטריא "יוסף חיים מזרחי שליט"א בן מאיר הי"ו". וכמו שכתב בעל ספר הרוקח בהקדמתו, כי כל אדם צריך לרמוז שמו בספרו, עיין שם.

ולסיום יש לי להודות לכל העוזרים והמסייעים במלאכה זו מלאכת הקודש. יהא שלמא רבה להאי גברא רבה, הרב המובהק ונוגה לו כברק, ידיד נפשי הרה"ג איתי אלפסי שליט"א, אשר ידיו רב לו בעימוד הספר והכנתו לדפוס באופן המועיל ביותר, יהי רצון שיהא שם שמים מתאהב על ידו, ויזכה לראות את כל יוצאי חלציו גדולים בתורה וביראת שמים טהורה, ברוב נחת ושמחה וכל טוב. אמן.

וחובה נעימה לי להודות ולברך את חתני היקר, שייף עייל ושייף נפיק ועסיק באורייתא תדירא, ויראתו קודמת לחכמתו, ר' יעקב אלישר כהן שליט"א, אשר סייע לי רבות בהגהת הספר, והעיר את הערותיו כדי שיצא הספר מתוקן ומקובל. יהי רצון שיזכה הוא ונות ביתו בתי הצנועה והחסודה שולמית תחי', לגדל את ילדיהם לתורה ולחופה ולמצוות ומעשים טובים ברוב נחת ושלווה, ויזכו לשפע ברכות, וכל טוב סלה.

ואקבע ברכה לאכסניה של תורה בה אני חוסה כיום, בית המדרש "יחיה דעת", בראשותו של הגאון הגדול ר' דוד יוסף שליט"א חבר מועצת חכמי התורה, יהי רצון שיאריך ימים

על ממלכתו, וחפץ ה' בידו יצלח להמשיך ולהגדיל תורה ולהאדירה, מתוך בריאות שלימה ונהורא מעליא. אמן.

ואתפלל לה' יתברך עבור הורי היקרים מר אבי מאיר הי"ו, ומרת אמי שולמית תחי', שישלח להם ה' יתברך רפואה שלימה מן השמים, ויזכו לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעמים, בעבור שגדלוני לתורה ולמצוות, וסייעו בידי רבות למען אוכל לשקוד על התורה, וגודל עזרתם וטרחתם למעני תקצר היריעה מהכיל. ישלם ה' פעלם, ותהי משכורתם שלימה מעם ה' אלקי ישראל. אמן.

וכמו כן אעתיר תפלה לאל נורא עלילה עבור מר חמי היקר הרה"ג ר' שמואל זכאי שליט"א (ר"מ בשיבת "פורת יוסף" גאולה), וחמותי היקרה מרת ציונה אסתר מנב"ת, שיזכו לרפואה שלימה ואריכות ימים ושנים ברוב נחת, ושמחת עולם על ראשם תחול, על עזרתם ודאגתם הרבה בכל. יהי רצון שימלא ה' משאלות לבם לטובה ולברכה. אמן.

גם ברך לקחתי לאשתי עזרתי בחיים, מרת רחל תחי', מנשים באהל תבורך, אשר צופיה הליכות ביתה, ומוסרת נפשה בחינוך ילדינו ובטיפול עניני הבית, למען אוכל לשקוד על התורה ועל העבודה מתוך נחת. ישלם ה' פעלה ותהי משכורתה שלימה מעם ה'. ויתן לה ה' יתברך אורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים, בבריאות איתנה ונהורא מעליא, ויקויים בה הפסוק "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו". ויהי רצון שיזכנו ה' יתברך לגדל את בנינו ובנותינו לתורה לחופה למצוות ולמעשים טובים, ונזכה לראותם גדולים בתורה ויראת ה' טהורה. אמן.

ובצאתי מן הקודש אשא תפלה לאל שוכן מעונה, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, ויאיר ה' עיני במאור תורתו, ויצילני מכל מכשול וטעות, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

ויהי רצון מלפניך שנזכה להפיץ מעיינותינו חוצה, ובכל אשר נפנה נשכיל ונצליח, ונזכה להגדיל תורה ולהאדירה, ושכל מעשינו יהיו לשם שמים, ובזכות תורתנו הקדושה נזכה לגאולה שלימה, ולבנין בית מקדשינו ותפארתינו, ובא לציון גואל. אמן כן יהי רצון.

הצעיר באלפי ישראל
יוסף חיים מזרחי
ירח טבת תשפ"א

ספר

בראשית

פרשת בראשית

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פְּרוּ
וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בָרְגֶת
הָיִם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמָשָׁת עַל
הָאָרֶץ. (בראשית א, כח)

מצות פריה ורביה

מבואר בדברי הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות אישות (הלכה א), שמפסוק זה אנו למדים שיש מצות עשה מהתורה לפרות ולרבות, ומצוה זו מוטלת על האיש ולא על האשה. עיין שם. וכן כתב בספר החינוך (מצוה א), שמפסוק זה למדנו מצות עשה של פריה ורביה. וכתב עוד, שטעם למצוה זו כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב (ישעיה מה, יח) "לא תהו בראה לשבת יצרה". והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת. ומצוה זו נוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים זכרונם לברכה לישא אשה. ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים. והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד, שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ ה' ליישב עולמו. ע"כ.

הנושא אשה ומעמיד ממנה תולדות מקרב את הגאולה

ודע עוד, שהנושא אשה ומעמיד ממנה תולדות, מלבד מה שהוא מקיים מצות עשה מהתורה של פריה ורביה, כמו שנתבאר (כמובן כפי ההגדרה ההלכתית, שהיא הולידה לו בן ובת, כמבואר בשולחן ערוך אבן העזר סימן א), בנוסף לכך הוא גם מקרב את הגאולה של עם ישראל שכל כך מצפים לה זה מכבר כאלפיים שנה, וכמו שמובא בגמרא (מסכת נדה דף יג:) אמר ר' אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. ע"כ. ופירש

רש"י, שבגוף - חדר כי גוף שם מקום המיוחד לנשמות העתידים להיות נולדים. ע"כ. כלומר שישנו בשמים חדר מיוחד הנקרא "גוף", ושם נמצאות כל הנשמות העתידות להיוולד לעולם, ומשיח בן דוד לא יבוא עד שיכלו כל הנשמות הללו על ידי שיוולדו לעולם.

נמצא שהנושא אשה ומעמיד ממנה תולדות מקרב את הגאולה. וכן מובא שם בגמרא שהנושא אשה קטנה שאינה ראויה להוליד, הרי הוא מעכב את המשיח מלבוא. עיין שם.

וראיתי להגה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב, שכתב בספרו קדושת לוי (ליקוטים), כי שמחת נשואין מקרבת את הגאולה, וכמו שמובא בגמרא הנ"ל, היות ואין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, לכך אנו שמחים בשעת הנישואין, כי אנו שמחים שעל ידי הנישואין הללו יבואו לעולם הנשמות הנמצאות בגוף, ובשל כך הגאולה מתקרבת יותר. ולכן אנו אומרים בשבע ברכות בשעת החופה "שוש תשיש ותגל עקרה וכו'" שזה נאמר על בנין בית המקדש (כתובות דף ה. וברש"י שם), כיון שמזאת השמחה יבנה בית המקדש. ולכך סומכין "שוש תשיש וכו'" לברכת "שמח תשמח", כי השמחה הזו מקרבת את בנין בית המקדש. אמנם מצד שני, ישנו גם קצת צער בשמחת הנישואין, מפני שהנשמות האמורות לבוא לעולם מחמת הנישואין הללו, מצטערות על אשר הן באות מעולם העליון, ובהיות ושם הן קרובות לה' יתברך, לכן שם יש חדות וששון ושמחה יותר מזה העולם האפל, ולכך האדם בשעה שיוצא מבטן אמו הוא בוכה, כי הנשמה בוכה על ביאתה לעולם הזה, ובהיות והנשמות הללו בוכות בשמים בשעת החופה על ביאתם לעולם, לכן החתן בוכה בשעת החופה, מפני שהנשמות העתידות לבוא מהם הם מעוררים אותו, ועל ידי זה הוא בוכה. עכת"ד.

ולמרות שהרב הנזכר נקט בספרו שהחתן בוכה, ולא נקט שהכלה בוכה, נראה שזה לאו דוקא, אלא הוא הדין לגבי הכלה, שהרי הטעם המובא שם שייך גם לגבי הכלה. ואדרבה עינינו רואות שאצל הכלה הבכי יותר מצוי מאשר החתן.

על כל פנים יש לך ללמוד מהנזכר לעיל, שגם אדם שלא זכה להביא בן ובת, אלא יש לו רק בנים או רק בנות, וממילא לא קיים בזה מצות פריה ורביה, עם כל זאת זכה למעלה הנזכרת שהיא קירוב הגאולה. וזה כמובן מלבד שיש תועלת גדולה בהבאת ילדים לעולם במה שהוא מגדלם לתורה ומצוות, ומגביר חיילים

לתורה. ועיין בהערה*).

מצוה לחדש חידושים בתורה

וראיתי בספר פוקד עקרים לר' צדוק הכהן מלובלין (אות ו) שבכלל המצוה של פריה ורביה שמוטלת על האיש, זהו גם לחדש בחכמת התורה. בתורה שבעל פה מה שהוא משורש נשמתו, שיוציאם מן ההעלם אל הגילוי, שהתורה שבעל פה הוא גילוי המסתורין של תורה שבכתב שנעשה על ידי נפשותיהם

* עיין בגמרא מסכת יבמות (דף סב.) שנחלקו רב הונא ור' יוחנן באדם שמתו ילדיו בחייו, האם קיים בזה מצות פריה ורביה או לא, שלדעת רב הונא למרות שמתו ילדיו קיים מצות פריה ורביה, ולכן אינו צריך לחזר אחר מצוה זו להביא עוד ילדים לעולם, כיון שהוא כבר קיים את המצוה. וטעמו משום שהטעם של מצות פריה ורביה, הוא כדי לקרב את הגאולה, וכמו שאמר רב אסי בגמרא שאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, והיותו הוא כבר הוריד את הנשמות הללו לעולם, הרי שמצידו הוא כבר קיים את המצוה. אבל לדעת ר' יוחנן אם מתו ילדיו לא קיים מצות פריה ורביה, ולכן במידה ויש לו אפשרות הרי הוא מחוייב לחזר שוב אחר המצוה כדי לקיימה. וטעמו משום שהטעם של מצות פריה ורביה הוא משום ישובו של עולם, והרי אם מתו ילדיו העולם חסר ישוב. ונפסקה הלכה כר' יוחנן.

ויוצא איפוא, שהטעם של מצות פריה ורביה, זה לא מטעמו של רב אסי שאמר שהורדת הנשמות לעולם מקרבת את הגאולה, אלא הטעם הוא משום ישובו של עולם. ומכל מקום, למרות שהטעם של פריה ורביה אינו מטעמו של רב אסי, אך דברי רב אסי לא נדחו, שהמוליד ילדים לעולם מקרב בזה את הגאולה. וכן משמע מהגמרא במסכת נדה (דף יג.), שהרי הגמרא הביאה שם דברי רב אסי בסתם, ועל פי דבריו ביארה שם הגמרא את הברייתא שהנושא קטנה מעכב את המשיח. ומשמע שדברי רב אסי מוסכמים. ולכן כתבנו בפנים, שלמרות שהאדם הביא רק בנים או רק בנות, וממילא לא קיים מצות פריה ורביה, מכל מקום הרי הוא זכה בזה לקרב את הגאולה וכדברי רב אסי.

אך זאת הוקשה לי, מדוע הגמרא שם לא דחתה דברי רב הונא, מהא דקיימא לן כבית הלל (יבמות דף סא): שמצות פריה ורביה זה רק בבן ובת, ולא די בשני בנים או שתי בנות. כיון שלפי רב הונא שהטעם של מצות פריה ורביה זה מטעם שכאשר האדם מוריד את הנשמות לעולם הוא מקרב בזה את הגאולה, אם כן מה לי בן ובת ומה לי שני בנים או שתי בנות, הרי סוף סוף הוא הוריד את הנשמות הללו לעולם. אלא ודאי שהטעם של מצות פריה ורביה הוא כמו שאמר ר' יוחנן מפני ישובו של עולם, ולכן הקפידה התורה בקיום מצוה זו להוליד דוקא בן ובת, כיון שעל ידי בן ובת שהאדם מביא לעולם, הרי שהעולם ימשיך להתרבות על ידם, ומה שאין כן בשני בנים או שתי בנות, ששניהם ממין אחד, הרי שיש בזה חסרון בישובו של עולם, ולכן לא נתקיימה מצוה זו. וכן משמע מדברי הרשב"א (בד"ה ובי"ה ילפי), שלדעת בית הלל לא יוצאים ידי חובת מצות פריה ורביה בהבאת שני בנים או שתי בנות, לפי שאין זה ישובו של עולם. עיין שם. ושמא יש לומר שהגמרא דחתה דברי רב הונא מבריייתא בה נאמר בפירושו הפך מדבריו, שהרי שנינו בבריייתא שאם הוליד ילדים ומתו לא קיים מצות פריה ורביה.

של ישראל. וכשם שעל ידי הפריה ורביה הגשמית מתגלה הבן שהוא הפנימיות של האבא, שכידוע שעל ידי הבנים מתגלה מעמקי הלב והנעלם שבאבות, כן הוא בפריה ורביה רוחנית, שאדם שמחדש בדברי תורה מתגלה נפשו של האדם. ועל כן הנשים כשם שפטורות ממצות פריה ורביה הגשמית כן הן פטורות מפריה ורביה הרוחנית, והיינו לימוד תורה שבעל פה, שהרי תורה שבעל פה היא המולידה חידושין מתורה שבכתב, ואחיות שורש נשמתן לא שייכת לתורה שבעל פה אלא רק לתורה שבכתב. ומה שאין כן האיש מחוייב במצות פריה ורביה הגשמית וכמו כן בפריה ורביה רוחנית שנמשכת מתוך תורה שבעל פה. ע"כ.

וראה להגרי"ח בבן איש חי דרשות (בתחלת פרשה זו) שכתב, שלכך המצוה האחרונה בתורה היא מצות כתיבת ספר תורה כל אדם לעצמו, כדי לסמוך לה את המצוה הראשונה של התורה שהיא מצות פריה ורביה, וזאת כדי ללמדנו שדין פריה ורביה נוהג גם בכתיבת ספר תורה, דהיינו שמוליד נשמות על ידי עסק התורה, וכמו שמוכא בגמרא מסכת יבמות (דף סג:) בעת שהוכיחו את בן עזאי על אשר לא עסק בפריה ורביה שלא נשא אשה, ואמר להם: מה אעשה, נפשי חשקה בתורה, ואין אני בטל מפריה ורביה, אלא עושה אני זאת על ידי עסק התורה. ע"כ.

ובספרו בן יהודע על מסכת יבמות (שם) הדברים מבוארים יותר, ששם כתב בשם רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים הקדמה ל"ד, שכוחו של בן עזאי, שהיה בורא נפשות גרים על ידי עסק התורה. עיין שם.

וכן כוונתו גם כאן, שעל ידי עסק התורה האדם בורא נפשות גרים וגם זה בכלל פריה ורביה. ואולי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל שבורא נפשות גרים, זה לא דוקא מתייחס אל גוים שיתגיירו, אלא גם אל היהודים הרחוקים מדרך ה' לקרבם אל עבודת ה', כלומר על ידי עסקו בתורה הוא מוריד לרחוקים נשמה טהורה בקרבם, ובכך הם קרבים אל עבודת ה'. ולכך הגרי"ח כאן לא הזכיר "גרים", אלא כתב בסתם "שמוליד נשמות על ידי עסק התורה".

על כל פנים לפי דברי ר' צדוק הכהן הנ"ל, הדבר מוסבר באופן אחר, והיינו על ידי שהאדם מחדש חידושים בתורה, זה בכלל פריה ורביה בתורה.

מצוה לתרום להדפסת ספר

ולפי דבריו של ר' צדוק הכהן שבכלל המצוה של פריה ורביה שמוטלת על האיש זהו גם לחדש בחכמת התורה שבעל פה, נראה לענ"ד שאדם שהוא לא בר

הכי לחדש חידושים בחכמת התורה, מכל מקום על ידי שיחזיק ידי תלמיד חכם העוסק בתורה ומחדש בה חידושים, או שיסייע בהדפסת ספר ביד תלמיד חכם המוציא ספר ומחדש בספרו חידושים בחכמת התורה הן באגדה והן בהלכה, הרי שבזה הוא יוצא ידי חובה במה שחייבתו התורה לחדש חידושים בחכמת התורה מדין חיוב פריה ורביה בתורה. ועיין לדברי מו"ר בשו"ת יביע אומר חלק ז' (חיי"ד סימן יז) וחלק ח' (חיי"ד סימן לו).

מצוה לכתוב את חידושי ו להדפיסם בספר

ודע עוד, שגם לאחר שזכה האדם לחדש בתורה, הרי שיש עליו חיוב לכתוב את החידושים שנתחדשו לו, כדי שגם אחרים ילמדו מהם, וישארו חידושים הללו לדורות, וכמו שכתב בספר חסידים (סימן תקל), שהקב"ה גוזר מי יהיה חכם ומה תהיה חכמתו וכמה שנים וכמה ספרים יעשה, יש שגוזר עליו שעושה ספר אחד או שנים או שלשה, וכן בתלמוד וכן לפתור קרייה וכן בסודות אחרות. וכל מי שגילה לו הקב"ה דבר ואינו כותבו ויכול לכתוב, הרי זה גוזל את מי שגילה לו, כי לא גלה לו אלא לכתוב דכתיב (תהלים כה, יד) "סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם" וכתב (משלי ה, טז) "יפוצו מעינותיך חוצה", וזה שכתוב (קהלת יב, יד) "כי את כל מעשה האלוקים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע" שגורם שנעלם אם טוב שגילה לו אם רע שאינו כותבה. ע"כ.

ובחידושי אגדות למהרש"א (מסכת בבא בתרא דף י:), כתב על המובא שם בגמרא, "אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו", כי יש לפרש שעיקר הלימוד ושנעשה בו רושם, הוא הלימוד הבא מכתובת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים. ע"כ. רצונו לומר שהכתיבה עושה רושם בשמים, וזהו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, כלומר שבהיות ונעשה רושם בשמים מהכתיבה שלו, לכן כאשר נשמתו מגיעה לשמים, אומרים לו: אשריך שהגעת הנה וכבר התורה שלך נמצאת כאן. ומדברי מהרש"א הללו משמע שמה שנאמר בגמרא הנ"ל "ותלמודו בידו" היינו מה שהאדם כתב חידושי תורה "בידו".

אולם מו"ר זצ"ל בספרו מאור ישראל למסכת פסחים (דף ג.) פירש על פי דרכו של מהרש"א, דהיינו שזכה לחבר ספרים טובים אשר הם קיימים לעד, ובהם מלמד תורה גם לאחר פטירתו, ששפתותיו דובבות בקבר, שנאמר וחכך כיון הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים, ועליו נאמר אגורה באהלך עולמים, וכמו שאמרו במסכת יבמות (דף צו: והלאה). ע"כ. ומדברי מו"ר משמע שפירש מה שנאמר בגמרא "ותלמודו בידו" היינו שאומרים לו: אשריך שהגעת

הנה וכבר התורה שלך נמצאת כאן בהיות שגם עתה לומדים בספרים שחברת. ונראה לעניות דעתי שלכך פירש כן מוריני ורבינו, משום שלפי פירוש המהרש"א משמע שגם אם הלומד כתב את הדברים לעצמו ולא הדפיסם בספר והפיצם ברבים, אזי גם בזה אומרים שלמודו עושה רושם בשמים. וזה קצת קשה לומר כן מסברא, שהגם שיש עדיפות במה שהאדם כותב את חדושו, מפני שיש לו בזה תועלת הן לענין הזכרון והן לענין הבנת הדברים וסידור הדברים, מכל מקום לענין שלמודו עושה רושם בשמים, מה לי מה שלמד בפיו או כתבם במחברתו. ולכך הוצרך מוריני ורבינו לפרש שהכוונה היא לענין הדפסת ספר שהרבים לומדים בו. ונראה מדברי מוריני ורבינו שלזה נתכוין המהרש"א. עיין שם.

ובספר סגולות ישראל (מערכת כ אות מה) כתב, וזה לשונו: סגולה גדולה שיכתוב אדם חדושי תורה שלו, ועיין בהקדמה לספר אשכולות הגפן שכתב בשם רבותינו ז"ל בהקדמת זוהר בראשית, שסגולה להמשיך חיות לנפשו, לכתוב חדושי תורתו, ועל ידי המשכת קנו משפיע לנפשו חיות מחיי החיים, עיין שם. עכ"ל. ועיין מה שכתבתי בהקדמה לשו"ת משפטי יוסף חלק א'.

מצוה לעסוק בשידוכין

במסכת שבת (דף לא.) מובא, שאחת השאלות ששואלים את האדם ביום הדין, האם עסקת בפריה ורביה. עיין שם. וכתב על כך מהרש"א בחידושי אגדות, שבהיות ולא נקטה הגמרא ששואלים אותו האם "קיימת" פריה ורביה, אלא נקטה הגמרא האם "עסקת" בפריה ורביה, משמע שאין הכוונה רק לענין קיום המצוה והיינו לישא אשה ולהביא בן וכת לעולם, אלא הכוונה היא גם לענין האם עסקת להשיא יתום ויתומה. עכת"ד. ועל פי דרכו יש להוסיף עוד ולומר, שענין העסק הוא לאו דוקא לענין להשיא יתום ויתומה, אלא הכוונה לכל האנשים והנשים שמתקשים במציאת הזיווג, שלצערנינו ישנם כיום הרבה מעוכבי שידוך אצל הבחורים ויותר מכך אצל הבחורות. וישנם גם הרבה גרושים וגרושות אלמנים ואלמנות, אשר מבקשים למצוא שידוך ואינם מוצאים שידוך המתאים להם. וצערם גדול מנשוא עד כדי שהרבה מהם במסותרים תבכה נפשם. וזה אני יודע מקרוב בהיותי וזכני ה' להיות עוסק עם ציבור. ועל כן כל אדם אשר נשאו לבו ליקרב אל המלאכה מלאכת הקודש יש לו להשתדל בכל עוז ותעצומות לשדך בין כל אותם מעוכבי שידוך, ובזכות זה אין ספק שיחולו עליו

ברכות שמים, וזהו בכלל עסק של פריה ורביה ששואלים את האדם ביום הדין
האם עסק בכך.

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹקִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ
אָעֲשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ. (בראשית ב, יח)

מעלת הנושא אשה

מובא במדרש רבה (בראשית פרשה יז הלכה ב) על פסוק זה, תני רבי יעקב כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה. בלא טובה, "לא טוב היות האדם לבדו". בלא עזר, "אעשה לו עזר כנגדו". בלא שמחה שנאמר (דברים יד) "ושמחת אתה וביתך". בלא כפרה (ויקרא טז) "וכפר בעדו ובעד ביתו". בלא ברכה (יהזקאל מד, ל) "להניח ברכה אל ביתך". רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר אף בלא שלום שנאמר (שמואל א, כה) "ואתה שלום וביתך שלום". רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אף בלא חיים, שנאמר (קהלת ט) "ראה חיים עם האשה אשר אהבת". רבי חייא בר גמדא אמר אף אינו אדם שלם שנאמר "ויברך אותם ויקרא את שמם אדם", שניהם כאחד קרויים אדם. ויש אומרים אף ממעט את הדמות שנאמר (בראשית ט) "כי בצלם אלקים עשה את האדם", מה כתיב אחריו "ואתם פרו ורבו". ע"כ. וכן הוא בגמרא מסכת יבמות (דף סב:).

נראה לענ"ד שכל המעלות הללו המובא במדרש בנושא אשה, זה משום שהאשה מצילה את האדם מהחטא, שאדם הנושא אשה יש בזה שני מעלות. האחת, שהוא מקיים על ידה מצות פריה ורביה שהיא המצוה הראשונה של התורה. והמעלה השניה, שעל ידי כך הוא ניצל מן החטא, שכל זמן שהאדם לא נשא אשה הוא עלול בקלות להגיע לידי חטא, אבל כאשר הוא נושא אשה, הרי האשה משמרתו מן החטא. וכל המעלות הנזכרות מגיעות לאדם מפני שהוא ניצל מן החטא, מפני שכאשר האדם חוטא הרי הוא מביא על עצמו דינים קשים כעניות ועצבות וכדומה, ולזה תני רבי יעקב כל שאין לו אשה שרוי בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה. אבל כאשר אדם נושא אשה והרי האשה מצילתו מן החטא הרי שהוא מתקדש על ידי זה, וממילא הוא בא לידי טובה ושמחה וברכה.

בן י"ח לחופה

ואמרתי להסמיך את דברינו על דברי המשנה במסכת אבות (פרק ה משנה א) ששם מובא, בן י"ח לחופה. ע"כ. וכן פסקו הטור ושולחן ערוך באה"ע (סימן א). עיין שם. נראה לי בס"ד שלכך קבעו חכמים בן י"ח לחופה, משום ש"חטא" הוא גימטריא י"ח, ולכך כשיגיע האדם לגיל י"ח שאז כחו במתניו ויש בו גם כן כח תאוה גדול, וזה יכול להביאו לידי חטא, על כן חייבוהו אז חכמים לישא אשה כדי שתצילנו מן החטא.

ויתבאר זה היטב על פי המבואר באור החיים הקדוש פרשת וזאת הברכה (לג, א) שכתב לפרש את הפסוק בתהלים (קמג, ב) "כי לא יצדק לפניך כל חי", שאפילו הצדיק הנקרא "חי", עם כל זאת אינו יכול לעמוד בדין לפני הקב"ה אילו הקב"ה היה דן אותו על פי הדין. עיין שם. ואפשר שלכך חייבו חכמים לישא אשה בגיל י"ח שנה כיון ש"ח רומז אל הצדיק, ואז צריך האדם להתעלות למדת צדיק ולישא אשה כדי להנצל מן החטא, שזוהי מדתן של הצדיקים השומרים את עצמם מן החטא.

עיקר לימוד התורה הוא לאחר הנישואין

עוד אמרתי בס"ד, רמז הפסוק "ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו וכו'", שאין "טוב" אלא תורה שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו", כמובא במסכת ברכות (דף ה.), ועל זה רומז הפסוק לומר "לא טוב" דהיינו התורה הנקראת "טוב", אינה טובה ומתיישבת אצל האדם כל זמן שהוא לבדו דהיינו בלא אשה, ורק לאחר שישא אשה שעל ידי כך הוא מתקדש, אזי התורה אצלו בבחינת "טוב" שמתיישבת אצלו והוא מבינה וזוכרה כהוגן, כיון שכעת הוא לומד בקדושה ובטהרה בלא הרהורים רעים.

ואמרתי לרמזו כיוצא בזה ממה שמובא במסכת ברכות (דף ה.) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא, אמר רבי חנינא לעת מצא זו אשה שנאמר מצא אשה מצא טוב, וכו'. רבי נתן אומר לעת מצא זו תורה, שנאמר כי מצאי מצא חיים וגו'. רב נחמן בר יצחק אמר לעת מצא זו מיתה, שנאמר למות תוצאות, וכו'. רבי יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה. אמר רבי חנינא מאי קרא השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. ע"כ.

וצריך להבין, שיבוא טוב לגבי מיתה וקבורה שבזה סידר הש"ס שיתפלל האדם לפי סדר הזמנים של האדם, שקודם האדם מת ולאחר מכן הוא נקבר, ולכך סידר הש"ס שיתפלל האדם בתחלה על המיתה ולאחר מכן על הקבורה. אבל לגבי אשה ותורה מדוע סידר הש"ס אשה לפני תורה, והרי סדר הזמנים אצל האדם

הוא קודם לימוד התורה ולאחר מכן הוא נושא אשה, כמובא במסכת אבות (פ"ה מכ"א) בן ט"ו לגמרא ובן י"ח לחופה. ואם כן בתחלה צריך האדם להתפלל על התורה ולאחר מכן על האשה. אלא ודאי כיון שלגבי לימוד התורה מה שלומד בבחורות קודם שנושא אשה אינה כל כך עיקרית אצלו, כמו התורה שלומד לאחר שנשא אשה, שאז הוא תורה שלומד מתוך קדושה וטהרה, לכן בתחלה צריך האדם להתפלל על אשה טובה, שעל ידה יוכל להמשיך ללמוד גם לאחר נשואיו וזהו עיקר תורתו, ולאחר מכן יתפלל האדם באופן מיוחד על התורה שלומד הן בבחורות והן לאחר נשואיו, ואולם בתחלה מוטל עליו להתפלל על האשה שהיא זו שמקיימת ומעמידה אצלו את התורה. וכן מצינו במסכת כתובות (דף סג.) שאמר ר' עקיבא לתלמידיו על אשתו רחל שהתורה שלמד ושלימד הכל בזכותה. עיין שם.

וכיוצא בזה כתב כמוהו"ר רבי יהודה צדקה זצוק"ל בספרו קול יהודה (עמ' ס) על הפסוק "מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל", שהרי מובא בגמרא (מסכת יבמות דף סב:) שכל השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה, והרי אנו רואים כמה בחורים שלומדים תורה בבחורותם בשקידה ובהתמדה? אלא שהתורה הזאת ביחס לתורה שילמדו לאחר נישואיהם בקדושה וטהרה אינה נחשבת כל כך, וזהו אומרו "מה טובו אוהליך", כי התורה של הבחורות נחשבת עראי כדוגמת אוהל, ואילו לאחר הנישואים נחשבת לקבע בבחינת משכן, וזהו אומרו "מה טובו" אם כשהיית בחור בבחינת אוהל, אז היו טובו, מזה נדע כמה יהיה טוב יותר כשתהיה נשוי ואז תורתך תהיה קבע בבחינת משכנותיך ישראל. ע"כ. ועיין עוד שם בעמ' רכ"ד מה שכתב בענין זה.

איך לחייב את הורי החתן והכלה בסכום מופרז כדי שהחתן ילמד תורה לאחר נשואיו

ובדרך אגב יש לומר, שאמנם עיקר לימוד התורה הוא לאחר הנישואין, אך על החתן לדעת שלא בשביל זה ישית חוב כספי מופרז על הוריו והורי הכלה באמרו "איך אלמד תורה לאחר נישואי בו בזמן שאין לי ממון רב שאוכל להתפרנס ממנו", שהרי מצוי הוא שפרנסת הוריו או הורי הכלה היא בצמצום, ובשל כך אין ביכולתם להוציא עבורו ממון רב כל כך ובפרט שיש להם עוד כמה ילדים לחתן, ובהיות כך הוריו או הורי הכלה או שני הצדדים כאחד מצטערים צער גדול. והאם לימוד תורה כזה יש בו בכדי לעשות נחת רוח לה' יתברך, וכבר אמרו חז"ל במסכת ברכות (דף יז.) אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליצרו. ע"כ. והיינו שמטרת האדם בעולמו לעמול

בתורה ובד בבד לעשות נחת רוח לה' יתברך על ידי למודו, אבל אם מחמת למודו מביא צער לאחרים ובפרט להוריו או להורי אשתו שהוא הרי מחוייב לכבדם, הלזה יקרא "נחת רוח ליוצרו"? ועוד מובא שם בגמרא, מרגלא בפומיה דרבא, תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם". לעושים לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ע"כ.

וכבר כתב הרמ"א בשולחן ערוך (אבן העזר סימן ב), וזה לשונו: מי שפסקו לו ממון הרבה לשדוכין וחזרו בהם, לא יעגן כלתו משום זה ולא יתקוטט בעבור נכסי אשתו, ומי שעושה כן אינו מצליח ואין זיווגו עולה יפה, כי הממון שאדם לוקח עם אשתו אינו ממון של יושר, וכל העושה כן מקרי נושא אשה לשם ממון, אלא כל מה שיתן לו חמיו וחמותו יקח בעין טוב ואז יצליחו. עכ"ל.

וראה מה שכתב בספר פתחי חושן (גניבה ואונאה פרק א איסורי גניבה וגוילה, בהערה אות א), וזה לשונו: וכשמדובר בענין מותרות ראוי לעורר אף שכבר דובר הרבה על כך, בענין הוצאות מופרזות (וכל שהוא למעלה מיכלתו אפשר שהוא בכלל הפרזה) על חתונה או רהיטים וכדומה, ועוד מידה מגונה השתרשה שכאילו ההורים חייבים לחיות כל ימיהם בצער בכדי שהזוג הצעיר יחיה חיי ריוח ונוחיות. ואפילו כשאינם תובעים, מן הראוי שיאמרו להורים שמוותרים על נוחיות מדומה כדי למנוע מההורים צער אשר סופו מי ישורנו, וכל שכן כשתובעים בפה. וכבר כתבתי במקום אחר שמן הראוי שאם בני הזוג רוצים להפריש מעשר כספים מהמתנות, שיתנו להורים שעול החובות מעיק עליהם מאשר לפזר לצדקות אחרות. עכ"ל.

ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת מצורע על הפסוק "וצוה הכהן ופנו את הבית וכו'", כי שם הבאתי דבריו באורך.

מצוה להקדים להשיא את בנו

וראה בספר הקדוש ראשית חכמה (שער הקדושה פרק יז אות צו) שכתב, שאם זיכהו ה' לבן זכר, ישתדל להשיאו אשה קודם שיבוא לידי חטא. ובדור הזה צריך האדם להרחיק את בנו ולשמרו מכל דבר שאפשר שיבוא לידי הרהור חטא קודם שישא אשה. ע"כ.

ואם כה דיבר הרב הקדוש בעל ראשית חכמה על דורו, שמוטל על האדם להשיא את בנו מוקדם כדי להרחיקו מן החטא, על אחת כמה וכמה שיש להורות כן בדורינו, שאנו בדור יתום לכל הדיעות, וכח הטומאה גבר בדור הזה עד מאוד. ועל כן לא יתשל האדם בענין זה, וכאשר הגיע בנו לפרקו ישיאנו אשה כמה שיותר מהר כדי להרחיקו מן החטא, ולא ימצא תירוצים שונים ומשונים כגון שבנו עדיין לא למד מספיק תורה או שאין לו מהיכן להתפרנס וכיוצא בזה, מפני שאין זה אלא עצתו של יצר הרע כדי להביא את בנו לידי חטאים, ומי יודע מה יהיה בסופו.

וכיוצא בזה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - מחשבה), וזה לשונו: והגדר הגדול לינצל מהרהורים רעים, שישא אשה בילדותו וישיא בנו סמוך לפרקו, שהרי אמרו (קידושין דף כט:): כיון שעבר אדם עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בהרהורי עברה. ובודאי שרבותינו הקדושים הם אמת ודבריהם אמת, וזו רעה גדולה שאין כמוה. אי לזאת לו בכח יגבר איש לישא אשה בילדותו ולהשיא בנו סמוך לפרקו, ולא ישוב מפני כל. עכ"ל.

וַאִיכָה אֲשִׁית בֵּינִי וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זֶרְעִי
 וּבֵין זֶרְעָה הוּא יְשׁוּפֵךְ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֵנּוּ
 (בראשית ג, טו) עקב.

הדרך בה יש להתגבר על יצר הרע, והדרך בה יצר הרע מתגבר על האדם

נראה לומר בס"ד, שפסוק זה בא לרמוז כיצד יתגבר האדם על יצר הרע, שהרי הנחש רומז ליצר הרע כידוע הבא להחטיא את האדם. ובא הפסוק לומר "הוא ישופך ראש" כלומר כאשר מתגבר האדם על יצר הרע באברים שבראשו שהם העינים הפה האף האזנים והמחשבות, והיינו שהאדם שומר איברים הללו שלא לחטוא בהם, הרי בזה הוא מכניע את יצר הרע לגמרי, מפני שאברים הללו הם הכלים העקריים להכניע על ידם את יצר הרע.

ומצד שני בא הפסוק לומר כיצד יצר הרע מתגבר על האדם, זה שאמר הפסוק "ואתה תשופנו עקב", כלומר שהדרך בה יצר הרע מתגבר על האדם,

זה על ידי שהוא מכשיל אותו תחלה ב"עקב" דהיינו בעבירות הנראות פשוטות לאדם והוא דש אותם בעקביו, שאם יצר הרע יבוא להחטיא את האדם ישירות בעבירות החמורות, בזה ודאי שהאדם לא ישמע לו, ולכן הוא בא בתחלה להחטיא את האדם בעבירות קלות, כגון שיחה קלה באמצע הלימוד, שהוא מראה לו שאין בכך כלום והענין הוא מאוד נחוץ לו, וכל כיוצא בזה, וכאשר האדם מזלזל בדברים הקלים אזי לאט לאט מתגבר עליו יצר הרע גם בדברים החמורים יותר, ולכן יזהר האדם באלו העבירות הקלות שהם שמירה שלא יבוא לעבירות החמורות.

וכן אמרו חז"ל במסכת סוכה (דף נב.) אמר רבי אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בוכיא, ולבסוף דומה כעבותות העגלה, שנאמר הוי מושכי העוון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. ע"כ. פירש רש"י, של בוכיא - עכביש. ולבסוף - משאדם נמשך אחריו מעט, מתגבר והולך בו. מושכי העוון בחבלי השוא - בתחלה היו מביאין אותו עליהם על ידי חבלים שאינן של כלום. וכעבות העגלה - חבל עבה, שקושרין בו את הפרה למחרישה.

אֶל הָאִשָּׁה אָמַר ה'רַבָּה אֲרַבָּה עֲצֹבֹנָךְ וְהִרְגֵנִי
בְּעֵצַב תִּלְדֵי בָנִים וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁוֹקֶתְךָ וְהוּא
יִמְשָׁל בְּךָ. (בראשית ג, טז)

טבעה של האשה להיות נשמעת לבעלה

עיין פירוש רש"י. ובאבן עזרא פירש, תשוקתך משמעתך, והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו. ע"כ. ועיין מה שכתב עליו הרמב"ן. על כל פנים מבואר מדברי האבן עזרא שקבע ה' בטבעה של האשה שלכל אשר יצוונה בעלה הרי היא תשמע אליו.

וברמב"ם פרק ט"ו מהלכות אישות (הלכה יט-כ) מבואר שהאשה מצווה לעשות רצון בעלה מצד מצות חכמים, שכן כתב שם וזה לשונו: וכן צוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה ויהיה דיבורו עמה בנחת

ולא יהיה עצב ולא רוגז. וכן צוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווגן, ובדרכים אלו יהיה ישובן נאה ומשובח. עכ"ל.

ונראה שהרמב"ם ביאר את הפסוק "ואל אישך תשוקתך" כפירוש רש"י, ולא כשיטת האבן עזרא, ולכן הוצרך הרמב"ם לומר שחכמים ציוו על האשה לנהוג כן, היות ואין זה מטבעה, שאם נאמר שהוא פירש את הפסוק כשיטת האבן עזרא שכך הקב"ה הטביע באשה, למה הוצרכו חכמים לצוותה על כך. ומיהו אין זה מכרח, כיון שאפשר לומר שגם לדעת הרמב"ם כך קבע הקב"ה בטבעה של האשה, אלא שחכמים ציוו עליה שתשאר כך במנהגה וטבעה, ולא תהפך את טבעה להיות מושלת בבעלה.

וכתב הגאון ר' אברהם אזולאי בספר חסד לאברהם (מעין רביעי עין יעקב נהר מח), וזה לשונו: שאין ראוי לבית שתתנהג על פי האשה שהאשה מסיטרא דשמאלא וכאלו מתנהגת על פי מדת הדין הקשה, ולא יחסר חולי לאותו בית ועניות גם כן דובר אחר, ואשרי הבית המתנהג על פי האיש, שכל בית שמתנהג על פי האיש כאלו מתנהג על פי מדת הרחמים. עכ"ל. עיין שם. הרי שכתב שאם הבית מתנהג על פי האשה שהיא מסיטרא דשמאלא שהוא מדת הדין הקשה, לא יחסר אותו הבית עניות.

וכיוצא בזה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - ימין), וזה לשונו: ומסוג זה (היינו שכל פניות אדם פונה לא יפנה יהיו אלא לצד ימין) הוא שיהא הבעל מושל באשתו, וכל הנהגת הבית תהיה על פיו, שאם חס ושלום אשתו מושלת עליו, או לה לאותה אשה, שגורמת להגביר השמאל ולהגביר הדינין על ביתה ועושה רושם ופגם למעלה. לכן לא תאבה האשה ולא אביה ואמה שתמשל היא על בעלה, כי זה רע לה, אבל אם תהא כפופה לבעלה, יחיו חיים מתוקים, והדברים עתיקים. אורך ימים למימינים. עכ"ל.

ועל כן, נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האונה אמרתי, אל לכם לחשוב מחשבת און שכאשר הבעל שורר בביתו הרי זה לכם לפחיתות חס ושלום, אלא זהו השבח שלכן, מפני שכך ברא ה' את העולם, ואדרבה על ידי כך הבית שלכן יהיה מונהג על ידי מדת החסד והרחמים, וימין ה' רוממה.

הסיבה שמנע ה' פרי בטן משרה ורבקה

ודבר מפליא ראיתי להגאון רבי יוחנן ב"ר אהרן לוריא (היה לפני כ-500 שנה), שכתב בספרו משיבת נפש (בראשית ג, טז), ש"האשה" בהא זהו גמטריא "איש", כלומר כאשר היא משוה את עצמה לאיש, אזי על זה נאמר (קהלת ז, כו) "ומוֹצֵא אֲנִי מִרַמְמוֹת אֶת הָאִשָּׁה" היינו "האשה" בהא. אבל כאשר האשה לא משוה עצמה לבעלה, על זה נאמר (משלי יח, כב) "מִצָּא אִשָּׁה מִצָּא טוֹב" והיינו "אשה" בלא הא היא אשה טובה מפני שאינה משוה עצמה לבעלה. וכל אשה שאינה נכנעת תחת בעלה וגסת רוח אין הבנים עולין יפה. וראה שההכנעה שבח ומעלה באשה שהרי קלסה דוד המלך ע"ה (מה, יא) "שמעי בת וראי והטי אזנך וכו' כי הוא אדוניך והשתחוי לו", הרי שהאיש אדונה ושתהא היא נכנעת תחתיו.

עוד כתב, ועוד ארחיב לך בענין זה כשהיא אשה (ולא האשה) ופחותה בחשבון ה' כאשר ביארתי, בזה רמזו חכמים לחייב את האשה בחמשה דברים דוגמת מלאכת שפחה, א' לרחוץ פניו ב' ידיו ג' ורגליו, ד' ומוזיגת הכוס, ה' והצעת המיטה, שהיא חייבת לבעלה לעשות בעצמה, ואפילו הכניסה לו מאה שפחות. ובוה טעתה שרה מחמת עושרה שלא להיות נכנעת תחת בעלה ולא היתה נכנסה בעול חמשה דברים הנזכרים. על כן ניסתם מקורה של שרה שמא הזרע לא יעלה יפה, ולא הרגישה בדבר עד שהאיר הקב"ה את עיניה ולימד אותה שלא תקרא שרי באות י' אלא תמעט באות ה' בחשבון ותקרא שמה שרה, ואותה ה' תתנה לבעלה שיקרא אברהם ורמו לה שתכנוס בעול חמשה דברים הנזכרים, ואז תהיה ראויה להוליד בן כשר.

עוד כתב, שגם רבקה לא היתה נכנעת בשלימות תחת יצחק בעלה, כמו שמצינו שבאה לדחות אותו ולבטל רצונו בעל כרחו מה שרצה לברך את עשו, ואף שכוונתה היתה לשם שמים כדי שיטול יעקב בנה הצדיק את הברכות, מכל מקום היה לה לבקש בתחלה מיצחק על בנה יעקב ולהודיעו את המעלות הגדולות של יעקב על גבי עשו, ובוה שהיא באה להתריס נגדו ולא נכנעה אחר רצונו של יצחק בעלה לכך יצא ממנה עשו הרשע, וכבר אמרו חז"ל אין לך אשה כשרה אלא העושה רצון בעלה. ואמרו חז"ל, מה טובתה של יעל שבאת תשועה גדולה על ידה אשה כשרה היתה ועשתה רצון בעלה. ורמו לנו בזה הרמב"ם (שם) וזה לשונו, וכן ציוו חכמים על האשה שתהא מכבדת את בעלה יותר מדאי ויהיה עליה מוראו ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך מהלכת בתאוות לבו ומרחקת כל שישנא, וזהו דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים והטהורים בזיווגם ובדברים

תורת יוסף | פרשת בראשית

לג

אלה יתשובו נאה ומשובח עכ"ל. ומזה תבין שתלך אשה בתאוות לב בעלה ממש.
עכת"ד. עיין שם עוד.

ולולי שאדם גדול אמרו אי אפשר היה לאמרו, שמה שנמנע משרה אמנו ע"ה
פרי בטן, ומה שיצא מרבקה בן רשע שהוא עשו, זה מפני שלא ביטלו דעתן
לגמרי לדעת בעליהן.

פרשת נח

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים לְנֹחַ קַח לְךָ כָּל בֶּשֶׂר בָּא לְפָנַי כִּי
מְלֵאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מְשַׁחֲתָם
אֶת הָאָרֶץ. (בראשית ו, ג)

הסיבה שנהרגו הטובים בדור המבול

פירש רש"י, קץ כל בשר - כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס - לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. עכ"ל.

קצת קשה, מה שכתב רש"י - כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים, שהניחא רעים הורגת מפני שחטאו, אבל טובים למה הורגת? שהרי ממה שקראם רש"י טובים, משמע שהם לא חטאו. ויבוא טוב אצל עם ישראל ששייך אצלם דין ערבות, וכמו שכתב אור החיים הקדוש בתחלת פרשת ניצבים, שזוהו הברית שהכניסם משה רבינו לפני מותו להיות ערבים זה לזה, כדי שישתדל כל אחד בעד חברו לבל יעבור פי ה', ויהיו נתפסים זה בעד זה. עיין שם. אבל דור המבול אינם ערבים זה לזה שיענשו הטובים מחמת הרעים. וכמו כן מצינו אצל אברהם אבינו שיתפלל על אנשי סדום ואמר "אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה: "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, והיה כצדיק כרשע, חלילה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט" (בראשית יח, כד-כה). וברש"י שם פירש, אולי יש חמשים צדיקים - עשרה צדיקים לכל כרך וכרך, כי חמשה מקומות יש, ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים, למה תמית הצדיקים: חלילה לך - חולין הוא לך, יאמרו כך הוא אומנתו, שוטף הכל, צדיקים ורשעים, כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה. ע"כ. ומתבאר מדברי

השפתי חכמים שרק הבריות יאמרו כך, אבל האמת שאין הקב"ה ממית צדיק בעוון רשע חס ושלום, וכמו שטען אברהם אבינו. ולפי זה יקשה איך כתב רש"י בפרשתינו שבעוון זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים?

והאמת שראיתי לדברי הרב שפתי חכמים על דברי רש"י, שכתב לפרש דבריו, שכוונתו שדרכה של אנדרלמוסיא בעלמא להרוג רעים וטובים, אבל עכשיו לא הרגה רעים וטובים (מהרש"ל). ע"כ. ונראה שהוקשה לו, שבדור המבול לא היו טובים אלא רק נח ואשתו ובניו ונשי בניו, והם הרי נצלו, ונמצא שרק הרעים מתו ולא הטובים, ואיך הסיק רש"י שכל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים, והרי כאן לא נהרגו הטובים. ותירץ על כך, שכוונת רש"י שדרכה של אנדרלמוסיא בדרך כלל בעלמא להרוג רעים וטובים, אבל כאן לא נהרגו אלא רק הרעים, אבל לא הטובים.

ודבריו קצת קשים, שהרי משמע מדברי רש"י שבא ללמוד מכאן שכל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים, ואם כן איך מוכח דבר זה מכאן, כיון שכאן נהרגו רק הרעים ולא הטובים. ועוד גם לפי דבריו עדיין קשה מדוע יהרגו הטובים שלא חטאו, ואיך נסתם טענתו של אברהם אבינו שאמר "חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, והיה כצדיק כרשע, חלילה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט"?

ונראה ליישב על פי מה שכתב אור החיים הקדוש על פסוק זה, שהקשה יבוא טוב למאן דאמר במדרש (ב"ר פל"א) שחמס זהו עבודה זרה וגלוי עריות, אזי יש טעם בדבר מדוע גזר ה' כליה על כולם, מפני שכולם חטאו בעוון עבודה זרה וגלוי עריות, אבל למאן דאמר שחמס זהו הגזל, אם כן למה גזר ה' כליה על כולם, היה לו לגזור כליה רק על הגזלנים אבל לא על הנגזלים. והגם שיש לומר שכולם היו גוזלים כל אחד כפי יכולתו. עם כל זה יתבאר הדבר על פי דבריהם (שם פכ"ו) שאמרו וזה לשונם במקום שאתה מוצא זנות וכו' והורגת טובים ורעים ע"כ. ולפי הדברים יכוין הכתוב לתרץ קושייתנו שהגם שנחתם גזר דין על הגזל עם כל זה כיון שבאותן עבירות שנדונו עליהם היה זנות נהרגו גם אותן שלא היו גוזלים. ע"כ.

והמתבאר מדבריו שעוון זנות ועבודה זרה היה בכולם, אלא שלא נחתם גזר דינם לכליה אלא על הגזל. ולכך נענשו גם הללו שלא גזלו, שלמרות שלא היה בהם עוון גזל, מכל מקום היה בהם עוון זנות ועבודה זרה, אלא שמחמת עוון

זנות ועבודה זרה בלבד לא היה נחתם גזר דינם לכליה, אבל בהיות שרובם חטאו גם בעוון גזל, לכך גזר ה' כליה על כולם מחמת עוון גזל, וגם מחמת עוון זנות ועבודה זרה שהיו בכולם.

ולפי זה יתבאר היטב, מה שכתב רש"י - כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים. שכוונתו לומר שהם טובים ביחס לרשעים שהיו גוזלים ואולם הם לא היו גוזלים, ולכך הם נקראים טובים, כלומר שמצד עצמם היה בהם מידה טובה מפני שהם לא היו גוזלים, אבל מכל מקום הקב"ה המית אותם גם כן מחמת עוון אחר שהיה בהם שהוא זנות ועבודה זרה. ועיין עוד מה שכתבתי בסמוך.

הנזהר מאיסור גזל, חוסך מעצמו יסורים בגופו

ויש עוד לדקדק בדברי רש"י הנ"ל, שכתב: קץ כל בשר - כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס - לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. עכ"ל.

שדבריו נראים כסותרים זה את זה, שבתחלה כתב, כל מקום שאתה מוצא זנות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים. ומשמע שגזר דינם נחתם עבור שחטאו בזנות ועבודה זרה. ואילו לאחר מכן כתב רש"י, שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. ומשמע שבעוון גזל השמידם ה'. וכבר עמד בקושיא זו הרב שפתי חכמים. עיין שם. ועיין עוד מה שכתבתי בדיבור הקודם בשם אור החיים הקדוש.

ושמעתי בזה ביאור נחמד, שהרי ה' יתברך הוא שלימות הטוב והרחמים בעולם, וכמאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמה, ט) "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" ועל כן גם אדם שנתחייב שתבוא עליו פורענות מחמת עוונותיו, בתחלה ה' יתברך מביא את הפורענות על ממונו, ולא על גופו, וכמו שמצינו בענין צרעת. יען שהיסורים שבממון הם יסורים קלים יותר מיסורי הגוף ל"ע. ברם, כל זה בתנאי שאכן הממון של האדם הוא שלו ואינו גזול בידו, אבל במקום שהממון לא שלו אלא הוא גזול בידו, אזי אין ה' יתברך מביא את היסורים בממונו, כיון שהממון גזול בידו ואינו שלו, ואז בהכרח מביא ה' את הפורענות על גופו.

וזהו שכתב רש"י שלא נחתם גזר דינם של דור המבול אלא על הגזל, כלומר שאם הם לא היו גוזלים והממון היה שלהם היה מביא ה' את הפורענות על

ממונם ולא על גופם, וממילא הם לא היו נאבדים מן העולם, ובהיות והם היו גוזלים והממונ לא היה שלהם, על כן בהכרח שנחתם גזר דינם להאבד מן העולם. ואולם עיקר מה שנאבדו מן העולם זהו בעוון זנות ועבודה זרה. נמצאת למד שאדם שנזהר מגזל, לא רק שהוא מקיים בזה מצות ה' שהזהיר על הגזל, אלא הוא גם מרויח בזה שאם הוא נתחייב יסורין כלפי ה', הרי שלא יבואו היסורין על גופו אלא על ממונו.

וראיתי להביא סמך לזה מן המקרא בפרשת כי תצא (דברים כה, טו), שכתוב "אבן שלמה וצדק יהיה לך, איפה שלמה וצדק יהיה לך, למען יאריכו ימיך על האדמה אשר ה' אלוקיך נתן לך". הרי למדך הכתוב, שהנזהר במשקלות שלא לגזול את חבירו זוכה לאריכות ימים, והוא מהטעם הנזכר, שאף אם נתחייב האדם כלפי ה', הקב"ה מעניש אותו בממונו וממילא האדם מאריך ימים, ושלא כמו דור המבול שהביא עליהם הקב"ה פורענות בגופם עד שנאבדו מן העולם, וזהו בגלל עוון גזל שהיה בידם וכנ"ל.

והן אמת שרש"י בחומש כתב על הפסוק הנזכר "איפה שלמה וצדק יהיה לך", שאם עשית כן והיינו שנזהרת באיסור משקלות יהיה לך ממון הרבה. ע"כ. ולפי דרכינו צריך לומר שזה דוקא כאשר האדם לא נתחייב כלפי שמיא אזי ינתן לו מן השמים ממון הרבה בשכרו שנזהר מגזל, אבל אדם שנתחייב כלפי שמיא, הרי שבזה הקב"ה מעניש אותו בממונו ולא בגופו, ונמצא שאדברא לא יהיה לו ממון הרבה, ואולם זהו מתוך חסדו יתברך על האדם שטוב לה' לאבד את ממונו של החוטא כדי שלא יאבד גופו חלילה.

ושמעתי על כך רמז נחמד, שכתוב בספר תהלים (ל, ב) "ארומך ה' כי דלינני ולא שמחת איבי לי" שדוד המלך משבח את ה' על כך שאף שנתחייב מיתה כלפי שמיא במעשה בת שבע (כמובן לפי דרגתו), מכל מקום לא אבדו ה' מן העולם אלא עשאו לדל ועני, ובכך לא שמחו אויביו של דוד שציפו שיאבד מן העולם.

הסיבה שישנם אנשים המעשרים את כספם ולא מתעשרים

וכיוצא בזה ראיתי להגאון רבי יוסף חיים שכתב בספרו בן יהודע (מסכת תענית דף ט), על המעשה המובא שם בגמרא, שר' יוחנן פגש את הבן הקטן של ריש לקיש (שהיה בן אחותו של ר' יוחנן, והיה לאחר מיתתו של ריש לקיש), ושאלו איזה פסוק הוא למד היום אצל רבו, השיבו הילד שהוא למד את הפסוק (דברים יד, כב) "עשר תעשר". שאל הילד את ר' יוחנן מה ביאור הפסוק, עשר תעשר? השיבו ר' יוחנן עשר בשביל שתתעשר. שאלו הילד ומנין אתה יודע

שהמעשר הוא מתעשר? אמר לו ר' יוחנן שילך וינסה על ידי שיעשר ויראה שהוא יתעשר בכך. ע"כ. והקשה על כך הגאון רבי יוסף חיים, והרי יש הרבה שנותנים מעשר ואינם מתעשרים, ואיך אמר לו ר' יוחנן שילך לנסות. וכתב שתירץ בנו ר' יעקב, שהללו שמעשרים ולא מתעשרים זהו מפני שהחטא גורם להם למנוע מהם את העושר הראוי לבוא להם על ידי המעשר, ולכך בקטן שאינו בר עונשין בטח לבו של ר' יוחנן שאם יעשר ודאי שיתעשר, ולכן אמר לו שילך לנסות. ע"כ.

וכן יש לומר בענין זה, למרות שעל ידי שהאדם נזהר בגזל מגיע לו עושר משמים, וכמו שכתב רש"י הנ"ל, מכל מקום פעמים שעל ידי חטא האדם הרי הוא נתחייב כלפי שמיא, ועושה עמו הקב"ה חסד שבמקום לאבד את גופו הרי שגלקח ממנו העושר המגיע לו.

ולפיכך יש לזהר מאוד בענין הגזל, ושלא יורה היתר לעצמו, ויש לאדם ללמוד את ספרי ההלכה העוסקים בדיני ממונות כדי שידע כיצד יש לו לנהוג, ובכל מקרה לא יסמוך על עצמו אלא תמיד כשנולד ספק בלבו יש לו לשאול את החכם מה ההלכה בענין זה. ועיין מה שכתבתי בדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות א).

אזהרה לקבלני הבניה והשיפוצים

ובעודי מדבר בענין זה, אמרתי שבפרט יש להזהיר את קבלני הבניה והשיפוצים שיתנו דעתם לדברינו הנ"ל, ולא יורו היתר לעצמם בטענות שוא ומדוחים לגזול את בעל הבית השוכר אותם. שבהיות וזיכני ה' לעסוק רבות עם הציבור, נוכחתי לראות שישנה תופעה מאוד מצערת, אשר ישנם אנשים רבים המתאוננים ומצטערים על כך שהקבלן לא קיים את כל תנאי החוזה שסוכם עמו בתחלה, וכמו כן ישנם לקויי בניה למיניהם. ואדם ששוכר קבלן לצורך בניה ושיפוצים מוציא ממון רב עבור כך, ובדרך כלל אצל מרבית הציבור לא מצוי ממון כה רב לצורך הבניה, ובשל כך הם נאלצים ללוות מהבנק סכום רב של כסף, והינם משלמים רבית גבוהה, ועוד שהם משועבדים להחזיר את החוב לבנק במשך שנים רבות. אך לצערם הרב הם לא שבעי רצון מהבניה, בהיות והקבלן לא עמד בדבורו, ופעמים שהוא בנה בניה לקויה עד מאוד שנגרם להם צער רב למשך שנים כגון רטיבות או עובש שלא תמיד ניתן לתקן את הלקויים הללו. ונמצא שהקבלן גזל אותם והיסב להם נזק רב הן בממון והן בנפש.

ועל כן מוטל על הקבלנים ליהרר מאוד שלא להורות לעצמם היתר לחרוג מההסכם שהם חתמו עליו, וכן שלא להתרשל בבניה ולבנות בניה לקויה, מפני שיכול להיגרם מכך סבל וצער רב לאדם ששכר את שרותיו, וזהו מלבד איסור גזל. וצריך הקבלן שתמיד יהיה לעיניו מאמר שלמה בחכמתו (קהלת יב, יד) "כִּי אַתָּה כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹקִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נַעֲלָם אִם טוֹב וְאִם רָע". והינם מנצלים את התמימות של הציבור שאינם מבינים כך כך בנושא הבניה, ובשל כך הם מניחים בבנין חומרים פשוטים או מעסיקים פועלים זולים שאינם מבינים כל כך במלאכת הבניה. וחושבים שעל ידי כך הם ירויחו הון רב ויתעשרו. ועל זה צווח ירמיה הנביא (יו, יא) "קְרָא דְגֵר וְלֹא יֵלֵד עֲשֵׂה עֶשֶׂר וְלֹא בְּמִשְׁפָּט בְּחֻצֵי יָמֵי עֲזָבְנוּ וּבְאַחֲרֵיתוֹ יִהְיֶה נִבְלָל", ופירש הרד"ק, לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו, אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו, כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו, והמשילו ל"קרא" והוא עוף שקוראין בלע"ז פרני"ז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם, גם כן הרשע שעשה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחריים ולא ישלים ימיו עם העושר שעשה, ויהיה נבל באחירתו כלומר נופל מת טרם זמנו או יאבד העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחירתו. ע"כ.

ואשר על כן, אל להם לחשוב שעל ידי שהם גוזלים את בעל הדירה על ידי שמניחים בביתו חומרים פשוטים או מעסיקים פועלים זולים, הרי שהם מרויחים מזה הון, מפני שאין ריוח זה אלא לשעתו, אבל ברבות הימים הקב"ה יטול מהם כל מה שהרויחו שלא כדין, ובפרט שהם עוברים בעוד כמה איסורים חמורים מלבד גזל, כגון איסור שקר ואיסור אונאת ממון ואיסור אונאת דברים, שהרי הזהירה התורה שלא לצער את חברו בדברים, וכל שכן כאן שכעבור זמן שיתגלו לקויים בדירה, כגון נזילות מים או עובש וכדומה, הרי שהבעלים יצטערו על כך מאוד ויגרם להם עוגמת נפש גדולה, מלבד מה שהקבלן גזל אותם גם על עצם הנזילה והעובש ושאר ענינים, ולא גרע זה מאונאת דברים.

ומלבד זה יש להם לחוש גם לכך שהממון שהם מוחזקים בו אינו שלהם, ובעבור זאת הקב"ה מעניש את האדם על העבירות שעושה בגופו רחמנא ליצלב כמו דור המבול, וכמו שנתבאר לעיל. ישמע חכם ויוסף לקח.

וכמובן אין בכוונתי חס ושלום לכלול את כולם, מפני שודאי ישנם קבלנים צדיקים ויראי שמים, הנשמרים מהגזל והאונאה. ואנכי מכיר אישית כמה קבלנים

כאלה, שהינם יראי ה' בתכלית, ומקפידים על הגזל, ובמקום שיש להם ספק הם מוותרים לטובת בעל הבית ששכר אותם. אבל על כל פנים לצערנו אין הרבה כאלו, וישנם קבלנים רבים המנצלים את התמימות וחוסר הידיעה של הציבור ונוהגים שלא כשורה, וכלפיהם דברינו אמורים.

הרגיל להיות בחברת הגוים, הוא מושפע מהם

וחשבתי מדוע נעשה דבר זה דוקא בנושא הבניה שהרבה מהקבלנים אינם נוהגים בישרות בממון הזולת. ואחר שראיתי דברי הרב בית הלוי בפרשה זו נחה דעתי, שהנה כתב הרב בית הלוי על הפסוק (בראשית ו, יב) "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאָרֶץ וַהֲנִיחָהּ נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בֶּשֶׂר אֶת דַּרְכּוֹ עַל הָאָרֶץ", אמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף קח.) מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה וכולם על אדם ואדם על כולם, ובמדרש רבה פרשת בראשית (כת, ח) מבואר, שכולם קלקלו מעשיהם הכלב הולך אצל זאב והתרנגול אל הטווס, והיינו שכתוב "כי השחית כל בשר את דרכו". ומדברי המדרש משמע שמאליהם עשו כן. וכתב, שיש להבין התייחס האדם הוא בעל בחירה ושייך אצלו תגבורת של יצר הרע, אבל הבהמה הרי אין לה יצר הרע לעניינים כאלו ועשייתה הוא רק בטבעה והיאך תעשה כדברים הללו. ולמרות שמצינו מעשה כזה בגמרא (מסכת יבמות דף נט:) שרבעה כלב כופרי, זהו מקרה חד פעמי באקראי ועוד שהכלב היה מלומד בכך, אבל שכל המינים יעשו כן הוא דבר קשה לכאורה?

וכתב לתרץ, שכשם שהאדם יש בו כח להשפיע על עצמו בכח הרע, דהיינו שאם הוא מורגל במעשים רעים, הרי הוא עושה בעצמו טבע שני להיות טבעו משתוקק ונמשך לעשות כמעשיו הקודמים, וגם אם הוא מבין בשכלו שאין מעשיו טובים, וכמו שאמר הכתוב (הושע ה, ד) "לא יתנום מעלליהם לשוב" והיינו גם אם בשכלו הוא רוצה לשוב, עם כל זאת מעלליהם הקודמים אינם מניחים אותו לשוב, כי הם השרישו בגופו טבע שני להרע. וכמו כן פועל האדם במעשיו בכל העולם התחתון בכלל, ולא רק אם חטא בפרהסיא הרי ודאי שגורם לאחרים הרואים שילמדו ממנו, אלא אפילו אם חוטא בצינעא בינו לבין עצמו, מכל מקום על ידי המשכו אחר איזו תאוה הוא מגביר כחה של התאוה הזו עד שמשריש זה בטבע של כל הברואים והעולם להיות טבעם נמשך לאותה תאוה יותר ממה שהיה מקודם, כי כן יסד מלכו של עולם בהטביעו טבע לכל בריותיו להיות טבעם נשתנה ונמשך אחר מעשה האדם והרגלו, וכפי רוב עשיית האדם כן ישתנה טבע של כולם אם מעט ואם הרבה. ולא לבד בבריות החיים אלא גם בדוממים נעשה טבע חדש הגורמים להשוכן בתוכם להיות להם נטיה לזה. וכמו

שאמר הכתוב (ירמיה ב, ז) "ותבאו ותטמאו את ארציי", שעל ידי מעשיהם טמאו לגוף הארץ, כי טבע המדינות חלוקים גם כן וכמו שאמרו בגמרא (מסכת קדושין דף מט:): עשרה קבין זנות ירדו לעולם תשעה נטלה כו', וכן בכל המדות, וענין זה הגם כי לא נוכל להשיגו בשכל, מכל מקום כל אדם יוכל להרגישו בחוש ממש בבואו לאיזה מדינה אחרת חדשה שהיא פרוצה באיזו פרט מן הפרטים ימצא גם בעצמו איזו נטיה והמשכה לזה הפרט יותר ממה שהיה לו כשהיה במדינה אחרת.

וזהו שאמר הכתוב (חבקוק ב, יא) "כי אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה", ואמרו בגמרא (מסכת תענית דף יא.) שאבניו וקורות ביתו מעידים על האדם בשעת הדין, כיון שמכל פרטי מעשיו נעשה איזו שינוי בעצים וקורות ביתו הגם שאינם נרגשים לעיני בשר בזה העולם, וממילא כשיביט עליהם לעתיד לבוא ביום הדין יתברר על ידיהם כל מעשיו בכל פרט, ובכל מקום אשר יפנה להביט ימצא כתובים וחרותים מעשיו. וכן היה בדור המבול שהגבירו כל כך התאוה להודקק לשאינם מינם עד שנעשה כן בטבע ונתחדש הטבע הנה גם אצל הבהמה לעשות כן. וזהו שאמר הכתוב "וירא אלקים את הארץ והנה נשחתה" כי טבע הארץ בעצם נשחת עד כי השחית כל בשר את דרכו גם הבהמה. עכת"ד עיין שם עוד.

ומדבריו יש ללמוד שקבלן שעיקר עסוקו עם הפועלים שלו שהינם בני נכר, ועליהם אמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמד, יא) "פִּצְנֵי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד כְּנָי נֶכְרַ אֲשֶׁר פִּיָּהֶם דְּבַר שָׁוְא וַיִּמְנָם יְמִין שֶׁקֶר" ופירש הרד"ק שימינם שהוא רמז לכח גבורתם הוא שקר. ועיין עוד בפירוש רש"י שם. ואשר על כן, יש לומר שרוח הטומאה של שקר וכזב השורה על בני הנכר, הרי היא שורה ומשפיעה על הקבלן, כיון שרוב היום הקבלן שרוי עמהם, וכמו שכתב בית הלוי.

ועל דרך זה יש לומר, שזה בכלל דברי הרמב"ם שכתב בפרק ו' מהלכות דעות (הלכה א), וזה לשונו: דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעו וחבירו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו, לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמוד ממעשיהם, הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע, ואומר אשרי האיש וגו', וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים, ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו, או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי ישב לבדו יחידי כענין שנאמר ישב בדד וידום, ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישוב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג

במנהגם הרע יצא למערות ולחוחים ולמדברות, ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שדרך האדם להיות מושפע מסביבתו ולנהוג כמעשיהם, ועל כן יש לומר שמעשיהם הרעים של בני נכר אכן משפיעים על מעשיו של הקבלן.

ועל כן אדם שמחפש לו עבודה, ישתדל למצוא עבודה בחברת אנשים צדיקים ויראי שמים, ועל כל פנים יתרחק מחברת בני נכר אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר.

פרשת לך לך

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ
 וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר
 אֲרָאָה: וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאֶבְרַכְךָ וְאֶגְדְּלָה
 שְׁמֶךָ וְהָיָה בְרַכָּה. (בראשית יב, א-ב)

הרמז שיש במנין אותיות האבות

כתב רש"י, ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלקי אברהם, ואברכך זהו שאומרים אלקי יצחק, ואגדלה שמך זהו שאומרים אלקי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן, תלמוד לומר והיה ברכה, כך חותמין ולא בהם. ע"כ.

שמעתי בשם ר' שמשון מאוסטרופלי ע"ה שכתב בענין זה, שכל שמות האבות מנין אותיותיהם 13 שזה גימטריא "אחד" (אברהם - 5 אותיות, יצחק - 4 אותיות, יעקב - 4 אותיות), וזה משום שהאבות הקדושים ייחדו את שמו של הקב"ה בעולם. וכמו כן גם האמהות מנין אותיותיהם 13 כמנין אחד (שרה - 3 אותיות, רבקה - 4 אותיות, רחל - 3 אותיות, לאה - 3 אותיות). ומנין האותיות של האבות והאמהות יחד עולה סך 26 שהוא גמטריא שם הויה ברוך הוא, ובא לרמוז שהאבות והאמהות ייחדו את שמו של הקב"ה בעולם. ע"כ.

ולפי דבריו יתיישב דברי הגמרא במסכת ברכות (דף יג.) שמובא שם, תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם, עובר בעשה, שנאמר "והיה שמך אברהם". רבי אליעזר אומר עובר בלאו, שנאמר "ולא יקרא עוד את שמך אברם". ושאלה הגמרא, אלא מעתה, הקורא ליעקב יעקב ולא קוראו ישראל, האם גם בזה נאמר שעובר בעשה ולא, מפני שהקב"ה קרא ליעקב ישראל שנאמר (בראשית לב, כט) "ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל". והשיבה הגמרא, ששונה הענין עם יעקב מפני שהקב"ה בעצמו חזר

לאחר מכן וקראו יעקב שנאמר (בראשית מו, ב) "ויאמר אלקים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב", ולכן גם לכל אדם מותר לקרותו יעקב.

והשאלה הנשאלת שגם לפי מסקנת הגמרא שאצל אברהם יש איסור לקרותו אברהם מפני שהקב"ה הקפיד על כך, ואילו אצל יעקב אין איסור לקרותו ישראל מפני שהקב"ה לא הקפיד על כך, אולם מדוע סוף סוף הקב"ה הקפיד אצל אברהם ואילו אצל יעקב לא הקפיד על כך?

ולפי האמור לעיל יש ליישב, כיון שלאחר שהוסיף הקב"ה לאברהם אות בשמו, הרי שמנין אותיותיו עם שאר האבות עולה מנין 13 שזה כמנין "אחד" וכנ"ל, והקפיד על כך הקב"ה כדי לרמוז שהאבות הקדושים ייחדו את שמו של הקב"ה בעולם. ועל כן לגבי יעקב אבינו אדרבה הקפיד הקב"ה שישאר שמו יעקב, כדי שיהיה מנין אותיות האבות 13 שאם הוא יקפיד שיקרא שמו רק ישראל הרי שאז מנין אותיות האבות יהיה 14 ולא 13.

ולפי הדברים הללו יש להסביר יפה דברי רש"י הנ"ל שכתב, ואגדלה שמך זהו שאומרים אלקי יעקב. ע"כ. שכוונת רש"י לומר, שבהיות והקב"ה הגדיל את שמו של אברהם אבינו שהוסיף לו אות הא בשמו, על כן אנו אומרים אלקי יעקב, ולא אלקי ישראל, כיון שאז עולה מנין אותיות של האבות 13 לרמוז שהאבות הקדושים ייחדו את שמו של הקב"ה בעולם.

וְה' אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לֹט מֵעֵמו
שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶתָּה
שָׁם צִפְנָה וְנִגְבְּה וְקִדְמָה וַיְמַה.

(בראשית יג, יד)

שמירת העינים של אברהם אבינו

יש לשאול, שהרי אמרו חז"ל במסכת ברכות (דף ט. א) אין "נא" אלא לשון בקשה. ואם כן למה הוצרך הקב"ה לבקש ולהפציר באברהם אבינו במה שאמר לו "שא נא עיניך וראה וכו'".

ונראה לי לפרש בס"ד, שהיות ואברהם אבינו היה חסיד וקדוש, ולא רצה בשום אופן להגביה את עיניו מהקרקע מפני שהיה שח עינים, וכמו שכתב רש"י על הפסוק המובא בתחלת הפרשה (בראשית יב, יא) "ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", שעד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם, ועכשיו על ידי מעשה הכיר בה. ומבואר בדבריו שאברהם אבינו אפילו באשתו לא היה מסתכל. ועל כן הוצרך כאן הקב"ה לבקש מאברהם אבינו בקשה מיוחדת שיגביה את עיניו ויראה את ארץ ישראל שזו הארץ שהוא עתיד ליתן לו ולבניו אחריו. שוב ראיתי שכיוצא בזה כתב הכלי יקר. עיין שם.

וכמו כן מצינו גם בפרשת העקדה שכתוב (בראשית כב, ד) "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק" והיינו שהמצב של אברהם שהיו עיניו כל הזמן למטה, ולכן הוצרך הפסוק לומר שנשא אברהם את עיניו כדי לראות את המקום ששם הוא מצווה לעקוד את בנו. ואכן הודיע הפסוק שמיד כשהרים אברהם את עיניו הרי הוא ראה את מקום היעד שלו. וזה מפני שהצדיקים המשפילים את עיניהם למטה כדי שלא להכשל במראה אסור, כאשר הם בכל זאת צריכים להגביה את עיניהם כדי לראות דבר הנחוץ אזי הקב"ה מסייע בעדם שמיד יראו את מקום היעד במבט ראשון כדי שלא ישלש במראה אסור, וזה מבחינת מה שאמרו חז"ל במסכת שבת (דף קד.) הבא ליטהר מסייעים אותו.

ואמנם מאידך גיסא מצינו אצל לוט שיסוד ירידתו הרוחנית היתה מחמת שהרים את עיניו והסתכל בכל מקום, וכמו שכתוב לפני כן (בראשית יג, י) "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה כגן ה' כארץ מצרים באכה צער", והיינו שבתחלה לוט הרים את עיניו כדי לראות את יופי עולם הזה, וזה גרם לו להתאוות לדור בקרבת הרשעים שהיו שטופי זימה כמו שפירש רש"י, ולאחר מכן הוא הוסיף לחטוא מפני שבא לידי כפירה בה' כמו שאמר הפסוק מיד לאחר מכן "ויסע לוט מקדם" שהסיע עצמו מקדמונו של עולם, שאמר אי אפשר לא באברם ולא באלוקיו כמו שפירש רש"י. ומה גרם לו לבוא לידי ירידה רוחנית כזו גדולה, מפני שנשא את עיניו כדי לראות בטוב הארץ, וזה ההיפך מהנהגתו של אברהם אבינו.

וְכֵן שִׁמְנַת יָמִים יִמּוֹל לְכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם
 יֵלֵד בֵּית וּמִקְנֵת כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן זָכָר אֲשֶׁר לֹא
 מִזְרַעְךָ הוּא. (בראשית יז, יב)

מדוע נכתבה מצות מילה שוב בפרשת תזריע

בפרשה זו התורה מצוה על ברית מילה לדורות עולם. ועיין באור החיים הקדוש בתחלת פרשת תזריע, שהקשה מדוע הוצרכה התורה לצוות שם על המילה כמו שכתוב (ויקרא יב, ג) "וביום השמיני ימול בשר ערלתו", מאחר שכבר הזהירה על כך התורה בפרשה זו, שהרי בפרשה זו נאמרו כל דיני מילה? ותיירץ, שמה שהוצרכה התורה לחזור על מצוה זו בפרשת תזריע כדי ללמד שמילה דוחה שבת, וכמו שדרשו רבותינו במסכת שבת (דף קלב.) "וביום" אפילו בשבת. ומה שהתורה לא כתבה דין זה בפרשה זו שבה נאמרו כל דיני מילה, היינו מפני שאם היתה כותבת התורה את הדין זה בפרשה זו, היה מקום לטעות ולומר שדוקא לאבות הקילה התורה למול אפילו בשבת מפני שהם לא קבלו את התורה ולא הוזהרו על חומרת שבת, אבל עם ישראל שהוזהרו על השבת בפירוש כמו שכתוב "מחלליה מות יומת" (שמות לא, יד), היה מקום לומר שלגביהם מילה לא תדחה איסור שבת, ולכך הוצרכה התורה לכתוב דין זה בפרשת תזריע כדי ללמד לכללות עם ישראל שמילה דוחה שבת כמו שכתוב "וביום" אפילו בשבת. ועיין שם עוד.

בענין הנוסח שאומרים כשם שהכנסתו לברית וכו'

הנה כתוב בשולחן ערוך יו"ד סימן רס"ה (סעיף א), שלאחר הברית אומרים העומדים שם: כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה ולמעשים טובים. וכן היא הגירסא ברמב"ם. ואולם הגירסא המובאת בסידורים שלנו כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה "ולמצוות" ולמעשים טובים, וכן גרס בספר ילקוט יוסף שובע שמחות חלק ב' (פרק ח הלכה ה) שכתב: לאחר שאבי הבן בירך את ברכת להכניסו בבריתו וכו', עונים הקהל אמן, ולאחר מכן אומרים: כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה "למצוות" ולמעשים טובים. ואם, אבי הבן לא נמצא שם, יאמרו כשם שנכנס לברית וכו'. עכ"ל.

והאמת לא ראיתי מהיכן יצאה תוספת "ולמצוות", וכנראה שיש גירסאות כאלו. ואולם צריך להבין מדוע הוצרך לתוספת הזו "ולמצוות" מאחר שכבר אמר ולמעשים טובים, ומהו "ולמצוות" ומהו "ולמעשים טובים". ויש ליישב גירסא זו, על פי מה שראיתי כתוב באגרות קודש (ה"ז עמ' נא) לכ"ק האדמו"ר מליובאוויטש

וצוק"ל, ששם השיב למכתב בו ביקש השואל להתברך בבנים זכרים חיים וקיימים, והשיב, שהנכון שיוסיף אומץ באהבת ישראל, אהבת התורה, ואהבת ה' יתברך, וכידוע בספרי הקבלה והחסידות אשר הולדת אהבה ברוחניות הרי היא סגולה להולדת בן בגשמיות, ובמילא מובן אשר קיום והחיזוק האהבה ברוחניות, והוא על ידי התבוננות בגדולתו יתברך כלשון הרמב"ם (הלכות יסודי התורה תחלת פרק ב), הרי זה ממשיך חיים לאורך ימים ושנים טובות לבנים זכרים בגשמיות. ע"כ.

נמצאת למד מדבריו שעל ידי האהבה לתורה לה' יתברך ולעם ישראל זוכה האדם לבנים זכרים. ולפי זה הגירסא מובנת שהכוונה היא, כשם שהכנסתו לברית כלומר שאבי הבן זכה לזה, מחמת האהבה לה' יתברך ולתורה ולעם ישראל, שבזכות אהבתו לשלושה הנוכרים זכה הלה לבן זכר להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, כך יזכה הבן הנולד "לתורה" דהיינו לאהבת התורה, "ולמצוות" דהיינו לאהבת המצוות שזה מראה על אהבת ה' יתברך, וכמו שכתבו המפרשים שמחמת האהבה לה' יתברך נמשך על ידי זה לקיום מצוות עשה (לאפוקי מיראת ה' שזה מביאו שלא יעבור על מצוות לא תעשה, ומה שאין כן אהבת ה' מביאו לידי קיום מצוות עשה), ולאחר מכן אומרים "ולמעשים טובים" שזה החסדים שעושה האדם עם הבריות, שזה נמשך מתוך אהבת עם ישראל.

ונראה לי שענין זה רמוז בפרשת בחקותי (ויקרא כו, ג-ט) שכתוב "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם: ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו: והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם: ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם: ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב: ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב: ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם".

שבתחלה קאמר "אם בחקתי תלכו", שזה עמל התורה, וכמו שפירש רש"י שעמל התורה הוא ענין שבא מתוך אהבת התורה. ולאחר מכן קאמר "ואת מצותי תשמרו" דהיינו ששומר את המצוות גם בעמל ואהבה כמו לימוד התורה שהזכיר הפסוק לפני כן, וזהו דבר המורה על אהבת ה' יתברך כנוכר. ולאחר מכן קאמר "ועשיתם אתם" שזהו עשיית חסד עם ישראל שזה דבר המורה על אהבת עם ישראל. שאם לא תפרש כן נראה שזהו לשון יתר, כיון שלאחר שאמר הפסוק "ואת מצותי תשמרו", למה הוצרך שוב לומר "ועשיתם אתם"? ולכן נראה ש"ועשיתם אתם" קאי על מצוות וחסדים שבין אדם לחבירו. ולאחר מכן אמר

הפסוק "ופניתי אלכם והפרתי אתכם והרבתי אתכם", שהפרתי אתכם, פירש רש"י בפריה ורביה, וזה נמשך מכה אהבת התורה ואהבת ה' יתברך ואהבת עם ישראל הנזכרים לפני כן, מפני שבזכות שלוש אלו זוכה האדם לפרות ולרבות כנוכר.

ריבוי הבנים, מתי זו ברכה מושלמת

ומה שהוצרך הפסוק לומר בתחלה "ונתתי גשמכם בעתם וכו'", יש להסביר דבר זה, על פי מה שכתב הגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת בראשית על הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו"), במעשה באותה אשה חכמה המובא שם, שאם יש לאדם ריבוי בנים ואין לו מזון לפרנסם, הרי שריבוי הבנים הוא צער ויסורים, וברכת הבנים אינה בשלימותה. עיין שם. ועל כן הקדים כאן הפסוק לומר, שלפני שיזכה האדם לבנים, יזכה בתחלה לשפע פרנסה ושלוה בארץ, ולאחר מכן יזכה לבנים, שהפרנסה והשלוה שהקדים הפסוק לפני כן זהו לצורך ברכת הבנים שהזכיר לאתר מכן, שאם לא יהיה לו פרנסה בשפע ושלוה בארץ, והוא חרד ומודאג לפרנסת בניו ושלוה בניו, אין זו ברכה מושלמת. ודו"ק.

זה נתחדש לי ביום י"ט אייר תשע"ו יום פטירת מוריני ורבינו ראש הישיבה הגאון הגדול ר' עזרא עטייה זצ"ל, שיהיה זה לעילוי נשמתו הטהורה. זכותו יגן עלינו אמן.

פרשת וירא

יִקַּח נָא מֵעֵט מִים וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֵנוּ
תַּחַת הָעֵץ. (בראשית יח, ד)

במצות חינוך, מה עדיף, להרגיל למצוות או דוגמא אישית

פירש רש"י, יקח נא - על ידי שליח, והקב"ה שילם לבניו על ידי שליח שנאמר (במדבר כ, יא) וירם משה את ידו ויך את הסלע. ע"כ.

ומקורו מדברי הגמרא במסכת בבא מציעא (דף פו:) ושם מובא, אמר רב יהודה אמר רב: כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו - עשה הקב"ה לבניו בעצמו, וכל מה שעשה אברהם על ידי שליח - עשה הקב"ה לבניו על ידי שליח. ואל הבקר רץ אברהם - ורוח נסע מאת ה'. ויקח חמאה וחלב - הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. והוא עמד עליהם תחת העץ - הנני עומד לפניך שם על הצור וגו'. ואברהם הלך עמם לשלחם - וה' הלך לפניו יומם. יקח נא מעט מים - והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם. ע"כ.

וביאור הדברים, שבמעשים שעשה אברהם אבינו לכבוד המלאכים בעצמו, כגון כאשר הוא רץ אל הבקר בעצמו, לקח חמאה וחלב בעצמו, עמד עליהם תחת העץ בעצמו, הלך עמם ללוותם בעצמו. בכל אלו בהיותו והוא כיבד בכך את המלאכים, הרי שהקב"ה שילם לו על כך שהוא עצמו דאג לבניו במדבר. אבל מה שאברהם עשה למלאכים על ידי שליח, כגון שדאג להם למים על ידי שליח, אז הקב"ה דאג לבניו במדבר על ידי שליח (שהוא היה משה רבינו) אבל לא דאג להם הוא בכבודו.

וראיתי בדף על הדף, שהביאו שהקשה הגאון רבי אפרים פדווא שליט"א אב"ד לונדון, שאיך אומרת הגמרא שאברהם לא כיבד את המלאכים הרי לגבי "ואל

הבקר רץ אברהם ויתן אל הנער" פירש רש"י זה ישמעאל - כדי לחנכו במצוות, ואם כן כיון שכוונתו בנתינתו לאחרים היתה כדי לחנכם בזה, למה נגרע חלקו עבור זה, שהשכר ניתן לו לבניו על ידי שליח. ותירץ, שמהו רואים שהחינוך הטוב ביותר הוא "דוגמא אישית" לעשות בעצמו, וממילא הבנים ילמדו ממנו ללכת באורחותיו. ע"כ.

כלומר למרות שאברהם שלח את ישמעאל כדי לחנכו במצוות, אבל בכל זאת מה שהוא בעצמו היה עושה בפני ישמעאל זהו חינוך גדול יותר מפני שזו דוגמא אישית, והיות ואברהם לא עשה זאת בעצמו אלא על ידי שליח, לכן הקב"ה שילם לו על כך על ידי שליח.

ואולם למרות שאין מקשים על הדרשן, אבל לא הבנתי מה הוקשה לו מלכתחלה, שהרי אין התייחסות כלל בגמרא למה שנתן אברהם אבינו את בן הבקר אל הנער לעשות אותו, ושהוא כביכול נענש על כך ששילם לו הקב"ה על ידי שליח. אלא הדבר היחיד שהוזכר בגמרא שעשה אברהם על ידי שליח ושהקב"ה שילם לו על כך, זה שלקח מעט מים.

וכנראה שמה שלא הזכירה הגמרא גם דבר זה שאברהם נתן את בן הבקר אל הנער לעשות אותו, מפני שכוונתו היתה כדי לחנכו במצוות, לכך לא הוזכר שהוא קיבל על כך שכר כיון שהוא בעצמו לא עשה כן, אבל מצד שני גם לא כתוב שהוא נענש על כך ששילם לו הקב"ה על ידי שליח מפני שכוונתו היתה כדי לחנכו במצוות. שוב ראיתי שכן כתב השפתי חכמים על הפסוק "ואל הבקר רץ אברהם וכו'". עיין שם.

וגם מה שכתב "שהחינוך הטוב ביותר הוא "דוגמא אישית" לעשות בעצמו, וממילא הבנים ילמדו ממנו ללכת באורחותיו", זו סברא קשה, שנכון שדוגמא אישית היא יסוד גדול בחינוך, אבל לומר שזה עדיף מאשר לחנך את הנער בעשייה ממשית, הרי כל מצות חינוך מהותה להרגיל את הנער למצוות, ואם זו מצוה שיש ביכולת הנער לעשותה כגון מצות חסד, איך יתכן לומר שבמקום להרגיל אותו בעשייתה עדיף יותר שהאבא יעשה זאת בעצמו.

ובענין "דוגמא אישית" עיין מה שכתבתי בפרשת האזינו.

הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לְנוֹס שָׁמָּה וְהוּא
מִצְעֵר אִמְלָטָה נָא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעֵר הוּא
וְתַחֲי נַפְשִׁי. (בראשית יט, כ)

מיעוט עבירות עדיף מריבוי מצוות

כתב רש"י, העיר הזאת קרובה - קרובה ישיבתה נתיישרה מקרוב, לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין. ומה היא קריבתה וכו', הרי מדור הפלגה עד כאן חמשים ושתים שנה, וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום ותברותיה שנה אחת, הוא שנאמר אמלטה נא, נא בגימטריא חמשים ואחת: הלא מצער היא - והלא עוונותיה מועטין, ויכול אתה להניחה. ע"כ.

וביאור הדברים, שלוט ביקש מהמלאך שלא לנוס עד העיר שנמצאת בהר, אלא לנוס לעיר הקרובה, ואם תאמר שהעיר זאת הקרובה אמורה להתרב כמו סדום, לכן הוצרך לוט לומר לו שהעיר הזאת הינה חדשה ביחס לסדום, מפני שסדום נבנתה לפני חמשים ושתים שנה ואילו העיר הזאת נבנתה לפני חמשים ואחת שנה, ולכן עוונותיה מועטין משל סדום, ולפיכך אין דינה להתרב כמו סדום. ואכן המלאך קיבל את בקשתו של לוט ואיפשר לו לנוס אל העיר הקרובה.

ודברי רש"י מבוססים על דברי הגמרא במסכת שבת (דף י:) כמובא שם, אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם יחזר אדם וישב בעיר שישבתה קרובה, שמתוך שישבתה קרובה עוונותיה מועטין. שנאמר (בראשית יט, כ) "הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער". מאי קרובה? אילימא קרובה דמיקרבא וזוטא - והא קא חזו לה! אלא מתוך שישבתה קרובה - עוונותיה מוצערין. עיין שם.

ולכאורה יש לשאול שלמרות שהעיר החדשה עוונותיה מועטים יותר מאשר העיר הישנה שכבר הספיקו לעשות בה הרבה עוונות, מכל מקום הרי בעיר החדשה עשו בה פחות מצוות מאשר בעיר הישנה שהספיקו לעשות בה יותר מצוות מהעיר החדשה, שהרי אפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרימון, כמובא במסכת בחגיגה (דף כז.).

ומתוך כך משמע שעדיף לו לאדם להיות במקום שיש פחות עוונות הגם שיש שם פחות מצוות מאשר להיות במקום שיש יותר מצוות ויותר עוונות. ונראה

שהסברא היא משום שהעוון מחשיך את הנשמה, ואז גם המצוות אין להם כל כך חשיבות מפני שנעשות על ידי אדם שהוא בעל עבירות.

ויש להביא סמך לדברים הללו, מדברי רש"י בסוף פרשת אחרי מות (ויקרא יח, ל) על הפסוק "ושמרתם את משמרת לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלקיכם", וזה לשונו: הא אם תטמאו, איני אלקיכם, ואתם נפסלים מאחרי, ומה הנאה יש לי בכם, ואתם מתחייבים כלייה, לכך נאמר אני ה' אלקיכם. עכ"ל. ויש לדקדק בדבריו מה כוונתו במה שכתב "ומה הנאה יש לי בכם"? ונראה שכוונתו למה שכתבתי שאף אם אתם מקיימים מצוות שאז לכאורה על ידי כך אמור להיות לי הנאה מכם מעצם עשיית המצוות, בכל זאת אומר הקב"ה מה הנאה יש לי מכם בעשיית המצוות אם אתם נטמאים בעשיית העוון. וכן אומר דוד המלך בתהלים (לד, טו) "סור מרע ועשה טוב", והיינו שקודם תדאג לסור מרע ורק לאחר מכן עשה טוב.

לברוח מעבירה אחת שוה יותר ממעשי חסד רבים

וכיוצא בזה מובא במדרש רבה (בראשית וישב פרשה פז), שמעון איש קיטרון אומר בזכות עצמותיו של יוסף נקרע הים, הים ראה וינס (תהלים קיד, ג), בזכות וינס ויצא החוצה. ע"כ. וכן הוא במכילתא דר' ישמעאל (בשלח מסכתא דויהי פרשה ג). ולכאורה יש לשאול וכי לא ראה הים זכות אחרת ביוסף אלא זכות זו של וינס יוסף החוצה? והרי יוסף עשה מעשה חסד רבים שכלכל את יעקב ואת כל ביתו שהיו שבעים נפש במשך שבע עשרה שנה משירד יעקב למצרים עד שמת, וכן לאחר מיתת אביו, וסך הכל עולה מנין השנים שפירנס את כל בני משפחתו הוא שבעים ואחת שנה, שהרי כשעמד יוסף לפני פרעה הוא היה בן שלושים שנה, ולאחר מכן היו שבע שני שבע ועוד שנתיים ימי הרעב עד שהגיע אביו אליו, נמצא שיוסף באותו הזמן היה בן שלושים ותשע שנה, ואף לאחר מות אביו הוא המשיך לפרנס את אחיו ובני משפחתו, וכמו שכתוב בסוף פרשת ויחי, וכשמת יוסף הוא היה בן מאה ועשר שנים, נמצא שמנין השנים שכלכל יוסף את כל בני משפחתו הוא שבעים ואחת שנה. ומדוע הים לא ראה מצות החסד הגדולה והעצומה הזו שעשה יוסף, אלא ודאי משום שלברוח מן העבירה יש לזה יותר חשיבות אף ממעשי חסד רבים, והסברא היא מפני שאיזה חשיבות יש לפני ה' אם האדם עושה מעשה חסד רבים והוא אינו טהור מן החטא.

ובמסכת שבת (דף לא:): מובא מעשה, ברבי סימון ורבי אלעזר שהיו יושבים, וחלף לפניהם רבי יעקב בר אחא. אמר רבי אלעזר לרבי סימון בא ונעמוד

מפניו מפני שהוא אדם ירא שמים היות ויש בו יראת חטא. השיב לו רבי סימון בא ונעמוד מפניו מפני שהוא תלמיד חכם. השיב לו רבי אלעזר אני אומר לך שנעמוד מפניו מפני שהוא ירא חטא שזה עדיף מתלמיד חכם ואתה אומר לי שנעמוד מפניו מפני שהוא תלמיד חכם, שזה מדרגה פחותה יותר מירא חטא. עיין שם.

ובמהרש"א בחידושי אגדות כתב לפרש דברי הגמרא, שודאי ירא חטא מבלי שיהיה תלמיד חכם לא יתכן מציאות כזו, שהרי אמרו חז"ל אין בור ירא חטא, וכמו כן תלמיד חכם מבלי שיהיה בו יראת שמים גם אין צריך לעמוד מפניו, שהרי מבואר בגמרא מסכת גיטין (דף לא:): שלא צריך לקום מפני גניבא אע"פ שהיה תלמיד חכם כיון שהיה בעל מחלוקת, וכל שכן אם יש בו שאר עבירות יותר חמורות ודאי שאין צריך לקום מפניו. וזה ודאי שרבי יעקב בר אחא היה תלמיד חכם וגם היה ירא שמים גדול, ורק העיר רבי אלעזר לרבי סימון שיש לנו לקום מפניו בעיקר מחמת היראת שמים שבו, כיון שאין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'" וכתב "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו'", ובלשון יוני קורין לאחת הן, כמבואר שם בהמשך הגמרא.

על כל פנים יש ללמוד מכאן, שאדם שהוא ירא חטא ונוהר מלעשות חטאים ועוונות הרי הוא עדיף מתלמיד חכם העוסק כל היום בתורה ולא נזהר כל כך מעבירות. וזהו משום שהשמירה מן החטא חשובה לפני ה' יותר מעשיית מצוות, ובמסכת סוטה (דף כא.) מובא, עבירה מכבה מצוה. ומשמע שאין מצוה מכבה עבירה.

ריבוי העבירות מכבה את אור התורה

ויעוין באור החיים הקדוש בפרשת בראשית (ב, טו) על הפסוק "ויקח ה' אלקים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה", שכתב וזה לשונו: אכן יש לך לדעת, כי כל הווה אינו אלא דוגמא לרוחניות, וכמו שהאדמה צריכה עבודה והזרעה והגשמה להוציא מזון האדם, גם שמירה מדברים המפסידים והמריעים לצומח, כמו כן גן עדן אשר היא היום אדמת הנפשות לבד כי הגופות נגשמו גם היא צריכה עבודה ושמירה כפי רוחניותה. הגשמה המיוחדת לה היא עסק התורה כמו שאמר הכתוב (דברים לב) "יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי", והזרעים הם מצות עשה אשר יעשה אותם האדם כרמוז בדברי הנביא (הושע י) "זרעו לכם וגומר", והגם שלא נזכר בדברי הנביא אלא הצדקה,

לא על פרט הצדקה לבד הוא אומר אלא על כל פרטי הצדקות הוא אומר, וכן הובא בדבריהם ז"ל (מדרש תהלים קיד) שכל מצות שיעשה האדם הקב"ה זורעה וכו', והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרץ בתורה שהוא עיקר מצוותה, והשמירה גם כן לבל יפרוץ גדריה ולבל יפסיד צמחיה, והיא שמירת מצות לא תעשה אשר צריך האדם לשמור לבל עבור עליהם כי הם המפסידים כל דבר טוב, והוא אומרם ז"ל (מסכת סוטה דף כא.) עבירה מכבה מצוה. והגם שאמרו ואין עבירה מכבה תורה, אין כוונתם לומר שמעשה הרע לא יפסיד התורה כל עיקר, אלא לומר שאין כח בעבירה אחת לכבות התורה ולעולם כי ירבה להשחית תשחת תורתו וידעך נרה ותהפך שלייתו על פניו רחמנא ליצלן. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שעבודת האדמה שווה לעבודת ה', ושכן הטביע ה' את עבודת האדמה הגשמית שהיא כדוגמת העבודה הרוחנית של האדם, כדי שממנה ילמד האדם כיצד לעבוד את בוראו. וכמו שכדי האדמה תצמיח היא צריכה עבודה זוריעה וגשם כדי שתוציא מזון לאדם. כן העבודה הרוחנית כדי שהאדמה הרוחנית של האדם בשמים תניב לו פירות רוחניים כדי ליהנות מהם לעתיד לבוא הוא צריך לעבוד את האדמה הרוחנית. ולכך הפסוק אומר (דברים לב) "יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי", מפני שעסק התורה נקרא טל ומטר שהם המשקים את האדמה הרוחנית. וקיום מצוות עשה הם הזרעים, וכמו שמובא במדרש (תהלים קיד) שכל מצות עשה שיעשה האדם הקב"ה זורעה וכו'. ועמל התורה הוא העבודה באדמה. נמצאת למד שיש באדמה הרוחנית, זרעים טל ומטר ועבודת אדמה. אולם מלבד הענינים החיוביים שהאדמה צריכה להם, הרי היא גם צריכה שמירה מן המזיקין, וכמו האדמה הגשמית שצריכה שמירה מן המזיקין כגון על ידי גדר וכדומה, כן האדמה הרוחנית צריכה שמירה מן המזיקין שלא תנוק, והשמירה בזה היא לישמר שלא לעבור על מצוות לא תעשה, מפני שכאשר האדם עובר על מצוות לא תעשה, הרי העבירות הללו מקלקלות ומזיקות לו את הקרקע הרוחנית, וגורם נזק והפסד לזרעים הרוחניים שהם המצוות. ועל כך אמרו חז"ל (מסכת סוטה דף כא.) עבירה מכבה מצוה. והעבירה לא רק שמכבה את המצוות שהם הזרעים, אלא גם מכבה את העבודה הנעשית מלימוד התורה ועמל התורה. ולמרות שאמרו חז"ל שאין עבירה מכבה תורה, כוונתם לומר שאין כח בעבירה אחת לכבות את אור התורה, אבל כאשר האדם מרבה לעבור עבירות, הרי שברובי העבירות יחשך אור התורה, ויגרם בזה נזק והפסד לאדמה הרוחנית שלו.

ומתבאר מכאן, ששמירה מן החטאים עדיף לפני ה' אפילו מריבוי תורה, מפני שריבוי החטאים אדרבה גורמים לחשכות אור התורה. וזה כמבואר ששמירה מן החטאים עדיף לפני ה' מעשיית מצוות רבות אפילו של לימוד תורה.

ומכל מקום גם אם קשה לאדם לפרוש מעבירות מסוימות והוא נכשל בהם שוב ושוב, לא בשביל זה ימנע את עצמו מלימוד ועסק התורה, מפני שהמאור שבתורה בסופו של דבר יחזירנו למוטב, וכמו שכתב המסילת ישרים (פרק ה) שהעוסק בתורה בראותו דרכיה, ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי), הלואי אותי עזבו ותורתך שמרו, שהמאור שבה מחזירו למוטב. עיין שם.

על כל פנים למדנו מהדברים הנ"ל, שכאשר ישנם לפני האדם שני בתי מדרשות, האחד רחוק ממנו ובדרך לשם מצוי מראות אסורות וכדומה, ואילו בית המדרש השני קרוב אליו או שלא מצוי בדרך לשם מראות אסורות, יש לו ללכת ללימוד במקום שלא מצוי בדרך מראות אסורות, למרות שבבית המדרש הזה ישנו לימוד פחות נמרץ ופחות בהשתוקקות לתורה, כיון שהשמירה מן העבירות חשובה לפני ה' יותר מריבוי לימוד התורה.

וַיְכִלּוּ הַמַּיִם מִן הַחֲמַת וַתְּשַׁלַּךְ אֶת הַיֶּלֶד
תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים. (בראשית כא, טו)

אין כחם של ישראל אלא בפה

יש לשאול מדוע הוצרך הפסוק לומר שהגר השליכה את הילד תחת אחד השיחים, מה איכפת לנו היכן השליכה את הילד? ועוד מהו "אחד" השיחים?

ונראה לומר בס"ד, שבא כאן הפסוק לרמוז שישמעאל יהיה נתון תחת שלטון ישראל על ידי תפלותיהם של ישראל, וזה שאמר הפסוק ותשלך את הילד תחת "אחד" כלומר ישמעאל יהיה נתון תחת שלטון "אחד" שזה רמז לעם ישראל שהם מיוחדים שבאומות, וכמו שכתוב (במדבר כג, ט) "הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב" וכן אומר הפסוק (דברי הימים א' יז, כא) "ומי כעמך

ישראל גוי אחד בארץ” (עייני עוד מסכת ברכות דף ו.ו), וכן אמר המן על עם ישראל (אסתר ג, ה) “ישנו עם אחד וכו’”, הרי שעם ישראל נקראו “אחד”, ומתי יהיה זה שישמעאל יהיה נתון תחת “אחד” שהם עם ישראל, כאשר הם “שחים” בתפלה, והיינו “השחים” מלשון שיח ותפלה, וכמו שאמר הפסוק (בראשית כד, ג) “ויצא יצחק לשוח בשדה”, וכתב רש”י לשוח - לשון תפלה, כמו (תהלים קב, א) ישפוך שיחו.

וכן בדורינו אנו עדים לצערינו לפיגועים נוראיים של בני ישמעאל אשר הם טובחים והורגים בעם ישראל ללא רחם, ה’ ישמרנו. ואנשי השלטון מנסים בכל עוז ותעצומות למצוא פתרון לבעיה זו על פי דרכי הטבע כל מפלגה לפי שיטת עולמה הללו מימינים והללו משמאלים, ואלו ואלו העלו חרס בידם ולא מצאו פתרון לבעיה זו. ולו חכמו ישכילו זאת שאין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים ורק הוא יושיענו מידם על ידי תפלותיהם של עם ישראל, ואין כחנו אלא בפה.

וכן מובא ברבינו בחיי (פרשת בשלה פרק יד) בשם המדרש, על הפסוק “ופרעה הקריב”, שהקריב את ישראל בתשובה לאביהן שבשמים, זהו שאמרו ז”ל (מסכת סנהדרין דף צו:): מעמיד להם הקב”ה מלך כהמן הרשע ומחזירן למוטב. וזהו שאמר מיד “וישאו בני ישראל את עיניהם וגו’”, “ויצעקו בני ישראל אל ה’”. תפשו אומנות אבותיהם, באברהם כתיב (בראשית יט, כו) “וישכם אברהם בבקר אל המקום”, ביצחק כתיב (שם כד, ג) “ויצא יצחק לשוח בשדה”, ביעקב (שם כה, יא) “ויפגע במקום”. ועל זה נמשלו ישראל לתולעת שנאמר (ישעיה מא, יד) “אל תיראי תולעת יעקב”, מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפיה והיא רכה ומכה דבר קשה, כך אין להם לישראל אלא תפלה, שהרי העכו”ם נמשלו לארזים שנאמר (יחזקאל לא, ג) “הנה אשור ארז בלבנון” וכתיב (תהלים כט, ה) “וישבר ה’ את ארזי הלבנון”, וישראל נוצחים בשביל תורה והתפלה שנאמר (דברים ד, כט) “ובקשת משם את ה’ אלקיך ומצאת”, וכתיב (תהלים כ, ה) “אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה’ אלוקינו נזכיר”. ע”כ.

וברד”ק (ישעיה מא, יד) על הפסוק “אל תיראי תולעת יעקב”, כתב - לפי שהם חלשים בגלות כתולעת, ולמה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל כל כחם בתפלה ומכים רשעי העולם שהם חזקים כארזים ונמשלים בהם שנאמר ארז בלבנון. ע”כ.

לפיכך יש להתחזק בזמן הזה בכוונה גדולה בתפלת שמונה עשרה, ובפרט בברכת ראה נא בענינו וכו' ברוך אתה ה' גואל ישראל, מפני שברכה זו נתקנה על שיגאלנו ה' מן הצרות הבאות עלינו תמיד, וכמו שכתב רש"י במסכת מגילה (יז: בד"ה אתחלתא), וכן כתב הריטב"א במסכת תענית (דף טו:): בשמו.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהַאֲלֹקִים נִסָּה
אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר
הַנְּנִי. (בראשית כב, א)

אסור לאדם להביא את עצמו לידי חשד

יש ליישב מהו לשון "והאלוקים ניסה את אברהם", שודאי שהאלוקים הוא זה שניסה את אברהם, האם ישנו מישהו אחר שיכול לנסות את אברהם. ואפשר לומר שבאה התורה לרמוז לנו שיש לאדם להיות נקי מהחשד. והיינו שאם התורה לא היתה אומרת בתחלת הפרשה שזהו נסיון, היה האדם חושד את ה' חס ושלום, כיצד הוא מצוה על אברהם אבינו לעקוד את בנו, בו בזמן שהוא אמר לו "כי ביצחק יקרא לך זרע" (בראשית כא, יב). ועוד שאין זה מדרכיו יתברך לומר לאב לשחוט את בנו, שהוא מלך יושב על כסא רחמים ומתנהג בחסידות, ובפרט עם חסידיו ועושה רצונו כמו אברם אבינו, ולמרות שבסוף הפרשה אמר הקב"ה לאברהם אבינו "אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה", ואז מתברר שאכן זה היה נסיון, מכל מקום עד שיגיע האדם לסוף הפרשה היה יכול האדם לחשוד את ה' חס ושלום. ולכן מיד בתחלת הפרשה הודיעה התורה בפני קהל עם ועדה, שזהו נסיון, כדי שכבר בתחלת הפרשה ידע האדם שזהו נסיון, ולא היתה כוונת ה' יתברך מעולם שאברהם אבינו באמת ישחט את בנו.

ובאה התורה ללמדנו בזה שלא יביא האדם את עצמו לידי חשד אפילו לזמן מועט, ואפילו אם המעשה שהוא עושה יש בו תועלת מרובה, מכל מקום היות וישנם אנשים היכולים לחשוד שהינך עושה מעשה שאינו הגון, אסור לך להביא את עצמך לידי חשד.

וכיוצא בזה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - חשדא), וזה לשונו: ואמנם כמו שיש איסור על האדם להיות חושד בכשרים, כן יש איסור להביא עצמו לידי חשדא, כי עובר על ולפני עור לא תתן מכשל (ויקרא יט, יד), וכל שכן שראוי לאדם לשמור עצמו וממונו ולהרחיק את כל אדם כלסטים כדי שלא יבוא לידי חשדא, ואפילו אם בא לעשות מצוה, ראוי ליתן לב אם מתוך כך יבואו המון העם לדבר תועה החדל יחדל, כי אפשר שנגד מה שגורם לכמה בני אדם שיחטאו איננו שווה המצוה שעושה. והכל לפי חיוב המצוה פלס ומאזני משפט יהיה בידו לדעת את אשר יעשה ואת אשר יחדל. וכל שכן שיתרחק מאד מן הדומה לכעור. והן רבים עתה עם הארץ שאומרים מה אכפת לי, יהא חלקי עם מי שחושדין אותי, זכות הוא לי, והוא עווננו ישא. ולו חכמו ישכילו שהוא נוטל חלק בראש על היותו עובר על ולפני עור.

ועוד כתב: וראוי למי שנחשד לכנס בעובי הקורה להוציא עצמו מידי חשד, שהרי כמה וכמה גזרות גזרו רבותינו ז"ל ואסרו את המותר מפני מראית העין ומפני החשד, ואמרו בש"ס (מסכת בבא מציעא דף לה:): שהטילו חכמים שבועה על השכיר אף שלא היה ראוי שישבע, אלא כדי להפיס דעתו של בעל הבית. ומוזה ישמע חכם, שאף מי שנוזהר בעצמו שלא להוציא שבועה מפיו, לא ימנע מלשבע במקום חשדא כדי לנקות את עצמו ולצאת מידי חשד, ויהיה זך וישר פעלו בעיני כל רואיו, ולקיים מה שאמרה תורה (במדבר לב, כב) "והייתם נקים מה" ומישראל", ובוזה ימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם. עכ"ל.

וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֵיךָ אֶת יְחִידֶיךָ אֲשֶׁר
 אֲהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם
 וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר
 אָמַר אֱלֹהֶיךָ. (בראשית כב, ב)

הנסיון מרומם את האדם

יש ליישב מהו לשון "ולך לך" שאמר הפסוק, שהרי גם בתחלת פרשת "לך לך" כתוב כלשון הזה, ופירש שם רש"י, וזה לשונו: להנאתך ולטובתך, ושם

אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם. עכ"ל. נמצא שלשון "לך לך", הכוונה היא שההליכה היא לטובתך, ואם כן כאן בפרשת העקידה שגם כתוב כן, כיצד יתפרש שהוא לטובת אברהם אבינו?

וצריך לומר שבפרשת "לך לך", הטובה של אברהם היא טובה גשמית, שבאותה הליכה יעשנו ה' לגוי גדול שיזכה לבנים וגם שיצא טבעו בעולם. אבל כאן יש באותה הליכה טובה רוחנית לאברהם, שהרי האדם שעומד בנסיון הרי שזה מגדל אותו ומעלה את מדרגתו, וכמו שכתבו חכמי המוסר שנסיון הוא מלשון "נס", ונס הוא לשון אות וזכרון, וכמו שפירש רש"י על הפסוק (במדבר כו, י) "ויהיו לנס" - לאות ולזכרון. וכמו כן הוא לשון גבוה וגדולה, וכמו שכתוב בישעיה (יא, י) "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא שְׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִמָּד לְנֶס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ וְהָיְתָה מִנְתָּתוֹ כְּבוֹד", ופירש במצודת ציון: לנס - הוא כלונס ארוך ובראשו בגד ועשוי להוליכו לפני אנשי החיל וכולם הולכים אחריו. ע"כ. וכן הוא בכאן הנסיון הוא לטובתו של אברהם כדי לגדלו. וכן היה, שאותו נסיון נשאר לזכרון עולם לעם ישראל.

ומצינו כיוצא בזה בזה הקדוש פרשת ויקהל (דף ריט עמוד א-ב) שפירש לשון "לך" שהוא טובה רוחנית, שזה מה שאמר הקב"ה למשה בפרשת הקטורת "קח לך סמים נטף וגו'" "לך" זה להנאתך ולתועלתך שהקטורת מעבירה את הזוהמה וכוחות הטומאה. וכיוצא בזה פירש עוד שם בזה מה שאמר הקב"ה לאהרן (ויקרא ט, ב) "קח לך עגל בן בקר" והיינו "לך" להנאתך שבוה יתכפר לאהרן עוון העגל שגרם לישראל לחטוא בו. ועוד מפורש שם על דרך זו, מה שאמר הקב"ה למשה (שמות לד, א) "פסל לך", "לך" להנאתך שמהפסולת של הלחות נתעשר משה רבינו. עיין שם. ואם כן גם כאן ההנאה שיש לאברהם אבינו מהעקדה היא הנאה רוחנית שעל ידי הנסיון הוא עלה ונתגדל.

ונראה לי עוד לפרש, שיש באותה הליכה גם הנאה גשמית, שהרי פירש הגרי"ח בבן איש חי דרשות (תחלת פרשת תולדות), שליצחק היתה נשמה מסיטרא דנוקבא ולא היה יכול להוליד כלל, ורק על ידי העקידה נכנסה בתוכו נשמה מסיטרא דדכורא מנשמת אברהם אבינו, שאז היה יכול להוליד. ע"כ. נמצא שעל ידי העקידה היתה טובה לאברהם אבינו, כיון שעל ידה יצחק בנו היה יכול להוליד ולהמשיך את זרעו של אברהם, ויש באותה הליכה הנאה לאברהם, לכך נאמר בו "לך לך" להנאתך וטובתך.

ואפשר שכל זה רמוז בפסוק האמור לעיל (בראשית יט, כ) "הלא מצער היא ותחי נפשי", פירוש, הלא מצער היא, כלומר שהצער שיש לאדם מהנסיון זה

יהיה לבסוף להחיות את נפשו בעולם הזה ובעולם הבא, וזהו ותחי נפשי. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת עקב על הפסוק "המאכלך מן במדבר וכו'" (דברים ה, טז).

פרשת חיי שרה

וְאֶבְרָהִם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וְחַ בְּרַךְ אֶת אֶבְרָהִם
בְּכָל. (בראשית כד, א)

קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף

כתב רש"י, ברך את אברהם בכל - בכל עולה בגימטריא בן, ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה. ע"כ.

בפרשה זו אנו למדים על השידוך הראשון שנעשה בתולדות עם ישראל, כאשר אברהם אבינו שולח את עבדו אליעזר כדי למצוא בת זוג לבנו יצחק. ואמרת ב"ס"ד לכתוב ענינים שנתחדשו לי בענין הזיווג של האדם.

הנה בגמרא מסכת סוטה (דף ב.) מובא, אמר ר' שמואל בר רב יצחק כי הוה פתח ריש לקיש בסוטה אמר הכי, אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו, שנאמר (תהלים קכה, ג) "כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים". אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן וקשין לזווגן כקריעת ים סוף, שנאמר (תהלים סח, ז) "אלקים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות". איני? והא אמר רב יהודה אמר רב, ארבעים יום קודם יצירת הולד, בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני! לא קשיא, הא בזווג ראשון, הא בזווג שני. ע"כ.

ורש"י פירש שקושית הגמרא "איני" דקאי אשלפני פניו, דהיכי קאמר ריש לקיש שאין מזווגין לאדם אלא לפי מעשיו, והרי כבר ארבעים יום קודם יצירת הולד נקבעה לו בת זוגו, וזה היה בזמן שעדיין לא נודע אם הוא יהיה רשע או צדיק, שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וכמובא במסכת גדה (דף טו:)) מלאך הממונה על ההריון נוטל טיפה ומביאה לפני ה' ואומר לפניו טיפה זו מה

תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני, אבל צדיק ורשע לא קאמר ליה כיון דאין זה בידי שמים. ע"כ. ועל זה תירצה הגמרא הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני, שזיווג ראשון נקבע ארבעים יום קודם יצירת הולד ואין בזה קושי לזווגם, אבל זיווג שני זהו לפי מעשיו וקשה זיווגם כקריעת ים סוף לפי שאינה בת מזלו.

והקשו התוספות (שם בד"ה הא), תימא שהרי במסכת מועד קטן (דף יח:): הקשה שם הש"ס אהא דקאמר שמואל שמותר לקדש אשה בחולו של מועד משום דהוי דבר האבד דשמא יקדימנו אחר, מהא דאיתא הכא דמ' יום קודם יצירת הולד כבר נקבע בת זוגו ואין לחוש דשמא יקדימנו אחר, ותירץ שם הש"ס דחיישינן שמא יקדימנו אחר ברחמים. והשתא ומאי קשיא להש"ס נימא כדהכא דהא דחיישינן שמא יקדימנו אחר זהו בזיווג שני, והא דקאמר דמ' יום קודם יצירת הולד נקבע בת זוגו זהו מיירי בזיווג ראשון, ואין הכי נמי דבזיווג ראשון יהיה אסור לקדש ברגל. ע"כ.

והן אמת שלכאורה יש ליישב בפשיטות קושית התוספות דניחא ליה להש"ס לאוקמי מימרא דשמואל דאמר דמותר לקדש בחולו של מועד דזהו אפילו בזיווג ראשון. ושמא כוונת התוספות להקשות משום דהא דמוקים הש"ס מימרא דשמואל דשמא יקדימנו אחר ברחמים זהו גם דוחק שהרי שמואל לא הזכיר זה דיקדימנו אחר ברחמים, דיקדימנו משמע כפשוטו. ועוד נראה שהוקשה לתוספות שמאחר שבת קול יוצאה משמים וכך מכריזה, היכי סלקא דעתין שאדם יבטל בת קול זו על ידי תפלה, ולכך הקשו שנעמיד דברי שמואל בזיווג שני דאין בה בת קול, והשתא ניחא שאין צריך לומר שיקדימנו לזיווג ראשון ברחמים ויבטל בת קול. והניחו התוספות בקושיא ולא תירצו.

ולולי דבריהם היה נראה לענ"ד פשט חדש, והוא שמה שתירץ הש"ס הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני, הכל מדובר באותו אדם, אלא ישנם שני מיני זיווגים לאדם, שזיווג ראשון זה שהאדם פוגש בבת זוגו ומתארס עמה ואז כידוע הוא מתנהג עמה בביישנות ואינו מראה לה מה שהוא באמת וכן היא עמו, ולזה קורא הש"ס זיווג ראשון שזה כבר נקבע ארבעים יום קודם יצירת הולד, אבל זיווג שני זה לאחר הנישואין שאז לבו גס בה ואין בוש ממנה ומתנהג עמה כמו שהוא באמת וכן היא עמו, ופנים חדשות באו לכאן, וזה נקרא זיווג שני.

ועל הזיווג השני שהוא לאחר הנישואין, קאמר הש"ס שאין מזווגין לו לאדם אלא לפי מעשיו, שלפי מה שהוא ינהג עמה כן היא תנהג עמו, והכל הוא לפי

מעשיו, ובזה אמרינן שקשה זיווגם כקריעת ים סוף, כיון שעכשיו כשהם צריכים לחיות יחד וכל אחד מהם שונה מהשני בהלך המחשבה, וגם המנטליות שלהם שונה, וגם ידוע שטבע האיש והאשה שונים זה מזה, כיון שאצל האיש שולט יותר השכל מאשר הרגש, ואילו אצל האשה זה הפוך שהרגש שולט יותר מאשר השכל, ובהיות כך קשה לזווגם ולהתאימם זה לזה כקריעת ים סוף, והיינו כמו שהיה בקריעת ים סוף שינוי בטבע הבריאה, כן הוא לגבי הזיווג צריכים האיש והאשה לשנות את טבעם למען האחר, וודאי שזה שייך גם באשתו ראשונה.

והשתא ניחא מה שהקשה הש"ס במסכת מועד קטן הנ"ל, שאיך אמר שמואל שיותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר, והרי לא חיישינן לכך כיון שזה כבר נקבע על ידי בת קול, ואין לתרץ קושיא זו הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני שהרי הכל מדובר באותו אדם, ששעת האירוסין שלו עמה זה נקרא זיווג ראשון, ועל זה קאמרינן שזה נקבע על ידי בת קול. ולזה הוצרך הש"ס לתרץ שמא יקדמנו אחר ברחמים. והוא נכון. ועיין מאירי.

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹקֵי אֲדָנִי אֲבָרְהָם הִקְרָה נָא לִפְנֵי
הַיּוֹם וַעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אֲדָנִי אֲבָרְהָם: הִנֵּה
אָנֹכִי נֹצֵב עַל עֵין הַמַּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר
יֵצְאוּ לְשֹׂאב מַיִם: וְהִיא הַנְּעֹר אֲשֶׁר אָמַר
אֵלַי הַטִּי נָא כַּדָּ וְאַשְׁתָּה וְאָמַרְהָ שְׂתֵה
וְגַם גְּמֹלֶיךָ אֲשָׁקֶה אֹתָהּ הַכַּחֲתָ לְעַבְדְּךָ
לְיִצְחָק וְבָה אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנִי.
(בראשית כד, יב-יד)

עשיית חסד בחכמה

שאלו המפרשים מה כל כך רמז בזה אשר רבקה תשקה את אליעזר והגמלים, והרי יש אנשים רבים שעושים חסד עם חבריהם, אבל זה עדיין לא מורה על טוהר מידות אמיתי.

ותרצו, שהן אמת שישנם רבים העושים עם חבריהם, אולם החסד שהם עושים אינו מושלם מפני שאינו נעשה מתוך מחשבה נכונה ולא בחכמה, כיון שפעמים אדם עושה חסד עם חבריו וגורם לו עקב כך לבושה מסויימת, או שפעמים אדם עושה חסד עם חבריו ומצד אחר הוא פוגע בממונם של אחרים או ברגשותיהם של אחרים, או שפעמים עבור החסד שהאדם בא לעשות עם חבריו הוא מתקוטט עם חבריו. ובאופנים הללו אין זה חסד מושלם.

וכיוצא בזה כתב המסילת ישרים (פרק ג), וזה לשונו: ודבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (מסכת עירובין דף יג): נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו. ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצוות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר, יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם, ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה, כל שכן עבירה ופשע. עכ"ל.

ומבואר בדבריו שהאדם צריך לבחון גם את מעשיו הטובים, מפני שגם בהם פעמים ישנו חלק רע שצריך לבערו.

ולפיכך כאן אליעזר ביקש שיזמן לו ה' אשה העושה מעשה חסד בחכמה ובתבונה. ולכן הוא ביקש שהנערה שהוא יאמר לה "הטי נא כדך ואשתה", דהיינו שהוא ישתה מתוך הכד עצמו, אזי בנותר המים שבכד היא לא תחזירו לביתה, מפני שזה מאוס ליתן לאחרים לשתות מתוך כלי ששתו בו אחרים (עיין שולחן ערוך או"ח סימן ק"ע סעיף טו). ואם היא תשפוך את המים הנותרים על גבי הקרקע, הרי שהיא תבייש בזה את אליעזר מפני שהיא מראה לו שהמים הללו מאוסים בעיניה. ועל כן אם אכן יש בה חכמת חיים, הפתרון היחיד שיש בידה זה להשקות את הגמלים במים הנותרים, שבכך היא לא תבייש את אליעזר. ועל כן הוא ביקש בתפלתו שהנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה מהכד עצמו, אזי היא תאמר "שתה וגם גמליך אשקה", שבזה מוכח שהיא עושה מעשה חסד בחכמה, "אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני".

ואולם רבקה הגדילה לעשות שאמרה לאליעזר "גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת", כלומר שלא רק שנתנה את הנותר בכד לגמלים אלא גם שאבה לגמליו עוד מים לשתות כדי שישתו כל סיפוקן, דהיינו שהיא הראתה בזה שהיא לא נתנה את הנותר בכד לגמלים מפני שאין לה מה לעשות במים הנותרים, אלא כאילו הדבר נעשה בצורה טבעית כדי להשקות מים את הגמלים.

ועל כן מיד לאחר מכן כתוב "והאיש משתאה לה", ופירש רש"י משתומם ומתבהל וכו'. ע"כ. והיינו מפני שהיא היתה יותר חכמה משחשב אליעזר. ועיין להגרי"ח בבן איש חי דרושים (בד"ה ותכל להשקותו).

פרשת תולדות

וַיֹּאמֶר ה' לֵה שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנְךָ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים
מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדוּ וְלֹאִם מִלְאֵם יֵאֱמָן זָרֵךְ יַעֲבֹד
צְעִיר. (בראשית כה, כג)

לכל תלמיד חכם יש קשיים בחיים

כתב הרמב"ן, וטעם שני גוים בבטנך - הודיע לה שלא תפחד, כי בעבור שהיתה מעוברת תאומים הוא הריצוץ הזה בבטנה, כי דרך נשים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה, עשו בתחלת יצירתם מריבה רמוז למה שיהיה ביניהם בסוף, ועתה ינוחו ותמצא מנוח והשקט לנפשה. עכ"ל.

ויש ללמוד מכאן שעשו ויעקב כבר בתחילת יצירתם עשו מלחמה ומריבה זה עם זה, וזה רמוז בתחילת יצירתם למה שיהיה בסוף. נראה לי שמכאן יש רמוז לכל תלמיד חכם שהוא בחינת יעקב, שהרי יעקב הוא עמוד התורה כידוע, וכבר בתחילת יצירתו והיינו תחילת האדם ליכנס אל הקודש פנימה שזה עסק התורה בעמל, מיד מתלווה אליו עשו שהוא רמוז ליצר הרע כנודע. וכמו שכתב הגרי"ח בבן איש חי (שנה ראשונה פרשת בלק) על הפסוק "ויבוא עשו מהשדה וארבע מאות איש עמו" שהוא רמוז לשם הטומאה שמספרו ארבע מאות. (עיין מה שכתבתי בפרשת עקב על הפסוק (דברים י, יב) "ועתה ישראל וכו'"). וזהו רמוז שיצר הרע מיד מתלווה אל בני התורה, וכמו שמבואר בגמרא בברכות (דף נד:): ארבעה צריכים שימור אחד מהם תלמיד חכם, ופירש רש"י משום שהמוזיקן נטפלים אליו ביותר.

וכבר אמרו רבותינו (אבות ו, ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ובמים במשורה תשתה ועל הארץ תישן ותורה את עמל וכו'. ופירש הגאון כתב סופר (פרשת ראה, הבאתי לשונו בפרשת בשלח, על הפסוק "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר וכו'", עיין שם), שכך היא הדרך של תורה, והיינו שאין דרך אחרת ורק כך היא הדרך, וכמו

שאדם שואל באיזה דרך הולכים למקום פלוני? ומשיבים לו שישנה רק דרך אחת ואין דרך אחרת, וכמו כן כאן גילו לנו רבותינו שהדרך להגיע ולזכות בתורה רק בדרך של צער. ע"כ.

ומה שאמרו חז"ל פת במלח תאכל וכו', זהו רק משל לצער ויסורים שנלוים אל הבן תורה, שלכל בן תורה יש לו את העשו שלו שמצער אותו, לאחד זה מתבטא בפרנסה דחוקה, ואחר זו אשה רעה שמרבה לצער אותו, והאחר זה חבר רע או שכן רע. וכל זה נעשה לבן תורה כדי שבדרך זו יזכה לאור התורה.

ואולם לבסוף אויביו משלימים עמו, כמו שסיימו רבותינו "שאם אתה עושה כן", והיינו שלמרות הצער והיסורים אתה ממשיך לאחוז ולהתמיד בתורה הקדושה ולא מרפה ממנה, אז אשריך בעולם הזה, כלומר שאותו הצער שהיה לו נהפך עליו לטובה. שאם זה היה ענין של פרנסה בדוחק, הרי שפרנסתו כעת תהיה מצויה לו. ואם זו אשתו או חברו או שכינו שהיו מצערים אותו, לבסוף הם ישלימו עמו ויאהבו אותו. והדוגמא הטובה ביותר לכך, ממרן פאר הדור והדרו רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, אשר שנים רבות היו לו אויבים ושונאים למיניהם, ולבסוף הרבה מאויביו נהפכו לאוהביו כידוע.

ובענין זה כבר כתב הפרי מגדים בפתיחה לשולחן ערוך אורח חיים: כה אמר יוסף ראה ראיתי את העני עם בני ישראל, תלמידי חכמים נעים ונדים מטולטלים ומטורפים חסירי לחם תשושי כח מרוב דוחק, ולומדים תורה לשמה מתוך עוני זו הלחץ, אשריהם בעולם הזה ויזכו לרב טוב הצפון לשתות מיין המשומר בענביו, וכמו שכתוב בגמרא מסכת ברכות (דף לד:) מאי עין לא ראתה? אמר רבי יהושע בן לוי, זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. ע"כ. שאותו היין משומר לתלמיד חכם. וכתב בשם ספר תורת משה, כי מי שאוכל ענבים ומתענג באכילתו, ואם הוא לא ראה יין בימיו לא יוכל לשער שיצא מענבים דבר יותר ערב ומענגו מאשר הענבים בעצמם, ומי שיאמר לו דבר זה ששיג מעבודת הכרם דבר שהוא יותר מענג וטוב מאשר הענבים הוא יסרב להאמין, אבל לאחר שיבוא אדם ויתן לו לטעום מהיין, הרי הוא יראה שיש דבר שהוא יותר מענג מהענבים עצמם, כן הוא הנפש לעולם לא תוכל לשער שמעשיית המצוות ולימוד התורה תשיג תענג רוחני המושג, אלא רק עד שתפרד הנפש מהגוף ואז תכיר ותדע איך התענגו יושג בעשיית המצוות כמו שיושג היין בעבודת הכרם, ולזה הוא נקרא יין משומר בענבים, לומר כי כמו שאין דמיון בין תענוג הענבים לתענוג היין כן אין דמיון בין תענוגי עולם הזה לתענוגי עולם הבא, כי כל תלמיד חכם מסלק עצמו מכל תענוגי עולם הזה כי זולת זה אי אפשר שתתקיים התורה בידו, וניכר כאילו שאין

בו שום תועלת בעולם הזה ואדרבה הוא גרוע משאר בני אדם, וזהו כמו שאין היין ניכר בענבים, ולזה אמרו במסכת חולין (דף צב.) אשכולות שבה אלו תלמיד חכם, רצו בזה כמו שהאשכול היין סגור בתוכו, כן התלמיד חכם שכר העולם הבא שהוא היין המשומר בענביו כנוס אצלו ולא יושג עד שתפרד הנפש מהגוף, כמו שתכלית האשכול לא יושג עד שתפרד היין ממנו. ע"כ.

וַיֵּאָהֵב יַצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בָּפִיו וּרְבֵקָה
אָהַבְתָּ אֶת יַעֲקֹב (בראשית כה, כח)

מידת האהבה של יצחק לעשו, ורבקה ליעקב

יש להבין שינוי הלשון, שאצל יצחק הפסוק אומר "ויאהב יצחק", ואילו אצל רבקה הפסוק אומר "ורבקה אהבת". וכן אונקלוס תרגם אצל יצחק "ורחם" ואילו אצל רבקה תרגם "רחימת". ועוד יש לשאול מדוע אצל יצחק הפסוק הקדים לומר "ויאהב" ואחר כך אמר "יצחק", ואילו אצל רבקה הפסוק הקדים לומר "ורבקה" ואחר כך אמר "אהבת".

ויש ליישב על פי מה שכתב הכלי יקר בפירוש פסוק זה, שיתכן לפרש כי מורה על הזמן, לומר לך כי באותו זמן שהיה נותן ציד בפיו באותו זמן לבד אהבו, אבל אחר שכבר אכל מצידו בטל דבר בטל אהבה, אבל רבקה אוהבת את יעקב על לא דבר, ואהבה כזו איננה בטלה. ע"כ. וכוונתו לומר שיצחק אהב את עשו רק באותה שעה שהביא לו ציד לאכול שזה היה בלבד סיבת אהבתו אליו, ולאחר שאכל מצידו שוב לא היה אוהבו, מפני שלא היתה לו סיבה לאהוב אותו, אבל רבקה היתה אוהבת את יעקב תמיד מפני שלא היתה זו אהבה התלויה בדבר.

וכיוצא בזה כתב האלשיך הקדוש בפירוש פסוק זה, שבהיות שלעין כל יעקב יושב אהלים ועשו איש שדה, על כן בא הפסוק להסיר מלב החושבים על יצחק שבכל לבו היה אוהבו, הוצרך לומר "ויאהב יצחק" ולמה אהבו כיון שציד בפיו, שאהבו מפני שהיה מועיל לו בעלמא בהבאת הציד, אבל לא אהבת הטוב כי רע היה, ותדע שכן הוא, שהרי רבקה אוהבת את יעקב, ואיך יתכן שלא הגיע יד מרום שכלו של יצחק עד מקום שהגיע יד שכלה של רבקה, אלא תלמד מכאן

שגם יצחק אהב את יעקב הטוב במה שהוא טוב, אך אהבתו את עשו לא היה רק לאהבת המועיל בעלמא שהוא דבר קל. עכת"ד.

ולפי זה מובן מדוע שינה הפסוק בלשונו, שאצל יצחק אהבתו לעשו היתה אהבת המועיל בעלמא ואינה אהבה אמיתית, וכשנסתלק המועיל נסתלקה אהבה, ולכך אמר הפסוק "ויאהב יצחק" שאין זו אהבה הנמשכת לעולם אלא לזמן מועט, ולכן גם הקדים הפסוק תיבת "ויאהב" לתיבת "יצחק" מפני שאין זו אהבה פנימית של יצחק, אבל אצל רבקה אמר הפסוק "ורבקה אוהבת" לשון הווה שאהבתה ליעקב היתה בכל עת, והקדים הפסוק תיבת "רבקה" לתבת "אוהבת" מפני שאהבתה ליעקב היתה בפנימיות שלה.

ועל כל פנים מדברי הכלי יקר והרב אלשיך יש לך ללמוד שגם יצחק אהב את יעקב אהבת נפש פנימית אלא שהפסוק הוסיף שאהבתו לעשו היתה רק לזמן מועט. ומכאן יש ללמוד שיצחק ויעקב הרעיפו אהבה רבה על יעקב מפני שהיה אהובו של מקום שהיה איש תם יושב אהלים ועוסק בתורה ומתנהג בתום ובישרות עם הבריות. ומן הסתם שאהבה זו הפיחה בו תוספת מרובה לאהבת התורה שהיתה בו מכבר, ודבר זה הביא אותו להעפיל למדרגות גבוהות יותר בעבודת ה'.

חובת החיזוק לבחור הלומד בשקידה

ויש ללמוד מכאן שכאשר ישנו בחור שחשקה נפשו בתורה והיגו לומד תורה מתוך שקידה והתמדה, עד כמה יש להוריו ומוריו לחזקו ולאמצו בכל דרך אפשרית ולהרעיף עליו אהבה ושמחה למען ימשיך בעבודתו עבודת הקודש, ולא ירפה ידיו מהתורה חס ושלום. וכבר אמרו רבותינו במסכת ברכות (דף לב): תנו רבנן ארבעה צריכין חזוק ואלו הן: תורה, ומעשים טובים, תפילה, ודרך ארץ. תורה ומעשים טובים מנין שנאמר "רק חזק ואמץ מאד לשמר ולעשות ככל התורה". חזק בתורה, ואמץ במעשים טובים וכו'. ע"כ.

ועיין בספר דרכה של תורה (חלק ב עמ' קצג במסגרת) שהובא בשם קובץ שיחות מוסר (עמ' י) להרה"ג ר' חיים פנחס שיינברג זצ"ל, שהקשה על הגמרא הנ"ל שמה הביאה הגמרא ראה מהפסוק "רק חזק ואמץ וכו'", והרי פסוק זה נאמר אצל יהושע בן נון, ועל יהושע נאמר הפסוק "נער לא ימיש מתוך האוהל" (שמות לב, יח), ומדוע הוא צריך חיזוק? ותירץ שלזה דקדק רש"י בגמרא הנ"ל לומר: שיתחזק אדם בהן "תמיד" בכל כחו. עכ"ל. והיינו שאין הכוונה בזה שלאחר שיתרופף ונחלש ונפל אזי הוא מתחזק ועולה, שהרי אז המצב כבר עגום מאוד,

אלא עיקר החיזוק האמור בגמרא הוא שלא יהיה רפיון מהמצב הנוכחי והחזק שהאדם נמצא בו, ולכן זה נאמר דוקא לגבי יהושע שהיה במדרגת "נער לא ימיש מתוך האוהל", שאצלו זה עיקר הקפיידא שיתחזק בתורה ולא יהיה לו רפיון. עכת"ד. ועיין מה שכתבתי בשו"ת משפטי יוסף חלק א' (סימן כא אות ט-י).

וכה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - חזוק) לאחר שכתב בענין החשיבות להחזיק בידי תלמיד חכם בממון, וזה לשונו: וידוע שבכל מילי שייך מאמר רבותינו ז"ל חייך קודמין (מסכת בבא מציעא דף סב.). וענייך קודמין (שם דף עא.) ומה גם בענין זה שהוא קודם ללמוד, ואם הוא אינו יכול ללמוד יחזיק במעוזה לבניו שיהיה תורתם אמנותם, וכמו כן האחים אשר נפל בגורלם אח תלמיד חכם יהיו מחזיקים בידו, וכן לכל שהוא ממשפחתם ומבית אביהם הם קודמין לאחרים וזכות הוא להם ולנפש אביהם. ובכן אם לא יוכל האחד להספיק יחד, כולם ישאו משא אחיהם התלמיד חכם באופן שתהיה תורתו אמנותו ולא יצטרך לבטל מלמודו ולא יהא לו שום טרדא, אלא תהא דעתו צלולה ומיושבת עליו, ומלבד שיקבלו שכר טוב בעמלם ישאו ברכה מאת אביהם ואמם, ואין לך כבוד אב ואם גדול מזה, וכו'. ואשר לא עצר כח להחזיק ביד לומדי התורה בממונו יחזיק בגופו לעמוד לשרת ולקנות לו חפציו, או אם יוכל לעשות לו פרקמטיא לתלמיד חכם, וגדולה שמושה, וכחלק היורד למלחמה כן חלק היושב על הכלים, כל אדם אינו חייב אלא כשעורו אשר בכחו לעשות יעשה לעשות נחת רוח ליוצרו, ולזכות את נפש רוח נשמה כי זה חלקו.

והן בכלל מצות החזוק להחזיק ידי לומדי התורה ועושי מצוות בהיותו מכבדם ומנשאם, ושלא להיות גורם להיות נועל דלת בפני לומדי תורה ועושי מצוות בהיותו מבזה אותם ומלעיג עליהם, חס ושלום. והנה הגדולים אשר דעת ותבונה בהמה וכבר נכנסו בגדר בעל תורה ובעל מעשים טובים אין כל כך חשש שיחזרו בהם מפני לעג השאננים, אמנם אי צריך חזוק הינו לקטנים או המתחילים לחנך בתורה ובמצוות, ביותר צריך זרוז להחזיק בידם בדברים טובים ובמנות ומתנות לפי דעתו של בן ולפי רצונו, כדי שמתוך שלא לשמה יבוא לעשות לשמה. והרואים כבוד התורה ולומדיה וכבוד שעושים לבעלי מצוות יתלהב לבם לקרבה אל המלאכה ויתלהב לבם באמרם, אם בעולם הזה לעושי רצונו כך, לעולם הבא על אחת כמה וכמה. עכ"ל.

הרי שכתב הרב פלא יועץ להחזיק ביד בן משפחה העוסק בתורה, הן בממון הן במתנות, ואם אי אפשר לו בכך לפחות שיכבדם וינשאם. ועל כן הורים שזכו לבן כזה העוסק בתורה בהתמדה, יש להם להחזיק בו ולכבדו ולנשאו בכל דרך

אפשרית למען יחזיק בנם בדרכו הטובה אשר הוא מהלך בה, ועל ידי כך ההורים הללו ירויחו ריוח גדול ועצום בעולם הזה ובעולם הבא.

חובה מוטלת על רב קהילה, לרומם את בני התורה שבקהילתו

ובכלל זה גם רב קהילה אשר זכה שבקהילתו ישנם אברכים תלמידי חכמים העוסקים בתורה וכן בחורי ישיבות, אם יש באפשרותו להחזיקם בממון הן משל עצמו הן משל בעלי ממון הנמצאים בקהילתו אשר יש לו השפעה עליהם שיתרמו עבורם, חיובא רמיא עליה לעשות כן כדי שלומדי התורה ימשיכו בלמודם, וזכות התורה תגן על בני קהילתו, כמבואר במסכת בבא בתרא (דף ז:): "אני חומה ושדי כמגדלות" אני חומה זו תורה, ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים. ועוד מובא שם (דף ח.) אמר רבי אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ שאינם עוסקים בתורה. עיין שם. וגם אם אין באפשרותו להחזיקם בממון, מכל מקום חובה מוטל עליו לכבדם ולנשואם יותר משאר העם כדי להרים קרנה של תורה. ובפרט אם אותו הרב נערץ בפני בני קהילתו, כאשר הוא ירומם את הלומדים הרי שדבר זה יגרום להם לחשק ומרץ יותר בעסק התורה, וזה דבר ידוע. ועוד, כאשר בני קהילתו יראו בעיניהם באשר רבם הנערץ מחשיב את בני התורה, הרי שגם הם יכבדו וינשאו אותם, ועוד שדבר זה יתן להם רצון עז שגם בניהם יהיו תלמידי חכמים ויחנכו אותם בדרך זו, ועל ידי כך יתרבו לומדי התורה. וכל זה יהיה נזקף לזכותו של הרב.

וְהִרְבִּיתִי אֶת זֶרְעִי כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי
לְזֶרְעִי אֶת כָּל הָאָרֶץ הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ
בְּזֶרְעִי כָּל גּוֹי הָאָרֶץ: עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע
אֲבֹרָהִם בְּקִלִּי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרָתִי מִצֹּתִי
חֲקֹזִתִּי וְתוֹרָתִי. (בראשית כו, ד-ה)

בזכות שמירת המצוות בשלמות, זוכים לריבוי הזרע

נראה לענ"ד, מה שנקט הפסוק בלשון "עקב אשר וכו'", כדי ללמדנו שאברהם אבינו שמר את המצוות בשלמות והיינו גם את המצוות הקלות שאדם דש

בעקביו, ולכך נקט לשון "עקב". ולפיכך זכה אברהם אבינו לריבוי הזרע, וכמו שכתבה התורה בפרשת "עקב" (דברים ז, יב-יג) "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתך: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך וכו'", ופירש רש"י שפסוק זה בא ללמדנו, שאם את המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון, אזי שמר ה' אלקיך את הבטחתו, ומבואר בפסוק שבזכות זה אדם זוכה לריבוי הזרע, וכמו שכתוב "והרבך וברך פרי בטנך". ולכן זכה אברהם אבינו ל"והרבתי את זרעך ככוכבי השמים וכו'".

מצוות שהשכל מחייבם קיימם אברהם אבינו לשם ה'

והנה כתב רש"י בביאור פסוק זה, שמע אברהם בקולי - כשנסיתי אותו: וישמר משמרת - גורות להרחקה על אזהרות שבתורה, כגון שניות לעריות ושבות לשבת: מצותי - דברים שאילו לא נכתבו ראויין הם להצטוות כגון גול ושפיכות דמים: חקותי - דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו. ותורת - להביא תורה שבעל פה, הלכה למשה מסיני. ע"כ.

וצריך להבין, מהו השבח ששיבח הקב"ה את אברהם אבינו במה ששמר "מצותי" שהם דברים שגם אילו לא נכתבו היו ראויין הם להצטוות עליהם כגון גול ושפיכות דמים, וכפי שפירש רש"י, והרי כל אדם ראוי שיקיים מצוות אלו מפני שהם דברים שהשכל וההגיון מחייב לקיימם. וצריך לומר שהשבח הוא שלמרות שהשכל וההגיון מחייב לקיימם, מכל מקום אברהם אבינו קיימם לא מפני שכך השכל מחייב אלא מפני שכך ציוה ה' יתברך, ולכך דקדק הפסוק לומר "מצותי" כלומר שהוא קיים מצוות הללו מפני שהם מצותי והיינו לשמי ולא לשם ההגיון והשכל, ולכן לא אמר הפסוק את "המצוות", אלא נקט "מצותי" והיינו לשמי.

וְעִשָּׂה לִי מִטְעָמִים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהִבֵּאתָ
לִי וְאָכַלְתָּ בְּעִבּוֹר תְּבָרְכֶךָ וּנְפָשִׁי בְּטָרֶם
אָמוֹת. (בראשית כו, ד)

מדוע תלה יצחק את הברכה באכילה

יש לשאול, מפני מה שתלה יצחק את הברכה בהכנת מטעמים ואכילה? ונראה

לענ"ד, שהרי מבואר בגמרא מסכת מועד קטן (דף ט.) שאין שמחה בלא אכילה ושתיה. עיין שם. והיינו שהאכילה מביאה את האדם לידי שמחה, ואדם שלא אוכל אינו יכול לבוא לידי שמחה. ובפרט אכילה של מצוה הרי היא מביאה את האדם לידי שמחה, כיון שזו אכילה לצורך גבוה ולא צרכי גופו.

וכידוע באותו הפרק היה חג הפסח, וכמו שכתב רש"י על הפסוק (בראשית כו, ט) "לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים ואעשה אתם מטעמים לאביך כאשר אהב", וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא האחד הקריב לפסחו והאחד עשה מטעמים. ע"כ. נמצא שזו היתה אכילה של מצוה, וודאי שאכילה זו מביאה לידי שמחה.

וכמו כן ידוע שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, וכמו שכתב רמב"ם בפרק ז' מהלכות יסודי התורה (הלכה ד), וזה לשונו: כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים, שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה, לפיכך בני הנביאים לפניהם נבל ותוף וחליל וכנור והם מבקשים הנבואה, וזהו שנאמר והמה מתנבאים כלומר מהלכין בדרך הנבואה עד שינבאו כמו שאתה אומר פלוני מתגדל. ע"כ. ובכסף משנה כתב מקור לדברי הרמב"ם, שכן מובא במסכת שבת (דף ל:) שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, שנאמר (מלכים ב' ג, טו) "ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'". ע"כ.

ולפיכך יצחק אבינו ע"ה ביקש דבר מאכל כדי שתשרה עליו שמחה כיון שאין שמחה בלא אכילה, ולאחר שתשרה עליו השמחה הרי שבזה תשרה עליו השכינה, ועל ידי כך הברכה תתקבל יותר לפני ה', וכמו שאמרה רבקה ליעקב לפני כן (כו, ז-ח), "ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר: הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה ואברככה לפני ה' לפני מותי", ופירש רש"י לפני ה' - ברשותו שיסכים על ידי. ע"כ. כלומר שיצחק רצה לברך לפני ה' דהיינו לפני השכינה שעל ידי כך יסכים ה' לברכתו ויקיים אותה. שוב שמחתי לראות שכיוצא בזה כתב רבינו בחיי. עיין שם.

מאיזה אדם רצוי לבקש ברכה

ומכאן יש לך ללמוד, שכאשר הינך הולך להתברך אצל אדם גדול כדי לזכות לישועה מסויימת, למרות שכל אדם מישראל המברך את חברו יש חשיבות

לברכה, וכמו שאמרו חז"ל במסכת ברכות (דף ז.) לא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך. וכתב על כך הגרי"ח בספרו בן יהודע, שמה שנקט הש"ס בלשון "לעולם" לא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך (אמר המחבר, בגירסא שלפנינו במסכת ברכות, לא כתוב לשון "לעולם", ואולם במסכת מגילה (טו.) כך היא הגירסא בלשון "לעולם", ואולי הגרי"ח נתכוין לגירסא המובאת במסכת מגילה), זהו משום שבא להורות שלא רק בעת רצון למעלה ודאי שגם ברכת הדיוט תעשה פירות מכח הזמן, אלא אפילו בעת דין וצרה גם אז אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, כיון שלפעמים פועלת ברכתו של הדיוט גם בעידן רתחא ועקתא. עיין שם.

מכל מקום זה ודאי שאם הינך רוצה שהברכה תהיה מקובלת יותר בשמים, עליך לילך להתברך אצל אדם שהשכינה שורה עליו, מפני שאז תהיה הסכמה של ה' לברכתו, כמו שמצינו אצל יצחק.

ומי הוא זה שהשכינה שורה עליו? זה ודאי שאין לנו עינים לראות מי שורה עליו שכינה ומי לא, ובפרט בדור הזה מי יכול לומר שהשכינה שורה עליו.

ואולם נאמנים עלינו דברי רבותינו שאמרו שכל העוסק בתורה השכינה שרויה עמו, כמובא במסכת אבות (פרק ג משנה ו) רבי חלפתא איש כפר חנניה אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר (תהלים פב) "אלקים נצב בעדת אל". ומנין אפילו חמשה, שנאמר (עמוס ט) "ואגודתו על ארץ יסדה". ומנין אפילו שלשה, שנאמר "בקרב אלקים ישפוט". ומנין אפילו שנים, שנאמר (מלאכי ג) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וגו'". ומנין אפילו אחד, שנאמר (שמות כ) "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך". ע"כ. ועיין בגמרא מסכת ברכות (דף ו.) נמצאת למד שהעוסק בתורה שכינה עמו. ועל כן יש לאדם להתברך מאדם שרוב עסקו בתורה והוא גם כן ירא שמים, מפני שעל ידי כך השכינה שרויה עמו, וממילא ברכתיו ממהרים להתקבל לפני ה'.

ובמסכת בבא בתרא (דף קטז.) מובא, דרש ר' פנחס בר חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שנאמר (משלי טז, יד) "תמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה". ע"כ. ובנמוקי יוסף (נג. בדפי הרי"ף) כתב, דמנהג זה בצרפת כל מי שיש לו חולה מבקש פני הרב תופס ישיבה שיברך אותו. ע"כ. ועל פי דברינו יובנו היטב דברי הנמוקי יוסף, שיש להתברך מהרב תופס הישיבה, מפני שהוא לומד תורה וגם מלמד תורה לרבים, ואז תורתו נמצאת בקומה רוחנית גבוהה יותר, מפני שיש את זכותו וגם זכות תלמידיו שהוא

מלמדם תורה, ואז ודאי שהשכינה שרויה עמו ביתר שאת, וברכותיו ודאי עושים פירות. ועיין מה שכתבתי בזה בפרשת וזאת הברכה על הפסוק "וזאת הברכה". ועיין עוד מה שכתבתי בספרי שו"ת משפטי יוסף (דברי הפתיחה אות כא-כב).

וַיִּשְׁטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר
בָּרַכּוּ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יָמֵי אָבֶל
אָבִי וְאַהֲרָגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי: וַיִּגַּד לְרַבְקָה
אֶת דְּבָרֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגָּדֵל וְתִשְׁלַח וְתִקְרָא
לְיַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן וְתֹאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו
אָחִיךָ מֵתַנְחֵם לְךָ לְהַרְגֶּךָ.

(בראשית כו, מא-מב)

השגת רוח הקודש שהיה לרבקה

פירש רש"י, ויגד לרבקה - ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו. ע"כ. וכיוצא בזה מצינו בגמרא מסכת מגילה (דף ו.) שהסיק שם התלמוד, שמגילת אסתר נכתבה ברוח הקודש, והראיה ממה שנכתב במגילה "ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני" (אסתר ו, ו), שמהיכן ידעו כותבי המגילה שכך אמר המן בלבו, אלא ודאי מפני שרוח הקדש נגלה עליהם. וכמו כן כאן איך ידעה רבקה מה עשו מהרהר בלבו, אלא ודאי משום שנגלה עליה רוח הקודש. והכוונה היא שאם עשו או המן היו מוציאים את המחשבה שלהם בפה, אזי אין ראיה שנגלה להם דבר זה ברוח הקדש, שפעמים הדיבור שאדם מוציא מפיו נשמע לאחרים, כגון, אם הם מספרים דבר זה לחבריהם, ובכך הענין נשמע גם לאחרים, וכמו שמובא במסכת בבא בתרא (דף ד.), שבבא בן בוטא פחד לקלל את הורדוס בעבור שהרג את כל חכמי ישראל מפני שהוא פחד שמא יודע להורדוס שקללו ואז יהרגהו, וכמו שנאמר בקהלת (י, כ) "כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר". ופירש רש"י בקהלת, לפי משמעו מדבר הפסוק בעוברים ושבים, שיש לך לדאוג מכל בריה שמא יש שומעין ויגיד לאחרים. ועל כן לפי שעשו והמן חשבו כן בלבם ולא הוציאו את מחשבתם בכח הדיבור, ובכל זאת

רבקה וכותבי המגילה ידעו מה היתה מחשבתם, זה בהכרח משום שנגלה להם דבר זה ברוח הקודש.

ומכל מקום קצת קשה, שהרי כאשר רבקה פנתה ליצחק שישלח את יעקב לארץ אחרת, היא הטעימה את דבריה שהמטרה שלה כדי שישא אשה מארץ אחרת ולא מבנות הארץ אשר הם גרים בה, וכמו שכתוב בהמשך הפסוקים (כו, מו) "ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים", ומדוע לא אמרה לו בפירוש שעיקר הטעם שלה כדי להציל את יעקב מנקמת עשו?

ויש לומר שאם רבקה היתה אומרת ליצחק את הטעם העיקרי שלה כדי להציל את יעקב מנקמת עשו, הרי שיצחק היה שואל אותה מנין לה שעשו רוצה להרוג את יעקב, ואז היא היתה צריכה לומר לו שכן הוגד לה ברוח הקודש, ומפני הענוה שהיתה בה לא רצתה לגלות לו שידעה דבר זה ברוח הקודש. ולמרות שמסתמא יצחק היה מכיר את רבקה שמעלתה גדולה והגיעה למדרגת רוח הקודש, מכל מקום היא לא רצתה להוציא דבר זה בפיה בפירוש שרוח הקודש נגלתה לה, בהיות שאין דרכם של הצדיקים לדבר על ההשגות הרוחניות שהגיעו אליהם שזה נראה כגסות רוח. ולכן רבקה הטעימה את דבריה מפני שקצה בבנות הארץ, וברצונה שיעקב ישא אשה מארץ אחרת.

ואמנם לפי זה יקשה, אם כן מדוע כאשר רבקה הזהירה את יעקב, היא אכן אמרה לו בפירוש "הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך" (בראשית כו, מג), ובשל כך "ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה" ומדוע בדברה עם יעקב היא לא חשה שישאל אותה מנין לה זאת, והיתה צריכה לומר לו שכן הוגד לה ברוח הקודש.

יש לומר שהיא לא חשה לכך, כיון שהיא הכירה בצדקתו של יעקב שאין זה דרך ארץ שהבן שואל את אמו מנין לה זאת? אלא היא ידעה שכשאר היא תצוהו על כך הרי הוא ישמע לה כדי לקיים מצות אמו מבלי לשאול שאלות. ועוד יש לומר שהיא לא חשה לכך, כיון שלמרות שכלפי הבריות האדם מצווה להסתיר את מעשיו ולא לגלותם לבריות, וכן לא לדבר בפניהם על השגות הרוחניות שהשיג, מכל מקום כלפי ילדיו אדרבה שמא צריך לגלותם כדי לזרזם לעבודת ה' כדי שילמדו ממנו.

ושמעתי על כך רמז בפסוק "הנסתרת לה" אלקינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים כט, כח), כלומר יש לאדם להסתיר את

מעשיו הטובים שלא יהיו נראים אלא לה' אלוקינו אבל לא לבריות, אמנם הנגלות לנו ולבנינו דהיינו יש לגלות את המעשים הטובים הללו לבנינו כדי שילמדו ממנו דרך בעבודת ה'.

וַיִּקְרָא יַצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיִּצְוֶהוּ
וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: קוּם
לְךָ פָּדְנָה אָרֶם בֵּיתָה כְּתוּאֵל אָבִי אִמְךָ וְקַח
לְךָ מִשֵּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבֵן אָחִי אִמְךָ: וְאֵל
שְׂדֵי יִבְרָךְ אֶתְךָ וַיִּפְרֹךְ וַיִּרְבֶּךְ וְהָיִיתָ לְקַהֲלֵ
עַמִּים: וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרַכְתּוֹ אֲבִרְהָם לְךָ
וּלְזֶרְעוֹ אֶתְךָ לְרִשְׁתָּךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךְ אֲשֶׁר
נָתַן אֱלֹקִים לְאַבְרָהָם. (בראשית כח, א-ד)

ברכת יצחק ליעקב שיזכה לזיווג טוב

צריך להבין, מה שאמר הפסוק בתחלה "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו", מה ברכו כאן יותר ממה שברכו כאשר בא יעקב לפניו וברכו "ויתן לך האלקים מטל וכו'". ואם נאמר שכוונת הפסוק למה שנאמר בהמשך הפסוקים "ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך וכו'", אם כן למה הפסיק כאן בדברים אחרים שאמר לו שלא יקח אשה מבנות כנען אלא ילך לפדן ארם לביתו של בתואל ויקח לו אשה משם, אלא ודאי הברכה הנזכרת כאן, אינה אותה ברכה.

וצריך לומר שכוונת ברכה זו למה שסמך לו הפסוק מיד דהיינו על לקיחת האשה, שברכו שימצא אשה בפדן ארם ויקח משם אשה מבנות לבן אחי אמו. ויש לומר שיצחק למד כן מאברהם אביו, שגם אברהם כאשר שלח את אליעזר למצוא אשה ליצחק ברכו על כך, כמו שאמר שם הכתוב "ה' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם" (בראשית כד, ז). וכן יצחק בירך את יעקב על כך קודם צאתו לפדן ארם שימצא שם אשה טובה וחסודה, ושלא יהיו עכובים בדבר.

וכמו שכתב בספר חסידים (סימן קלה), וזה לשונו: "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא" (תהלים לב, ו), ודרשו חכמים לעת מצוא זו אשה שיומין לו הקב"ה אשה טובה, כי מה' אשה משכלת (משלי יט, יד). ונוהג שבעולם האיש כרוך אחר האשה שנאמר באתאב (מלכים א' כא, כה) "אשר הסתה אותו איזבל אשתו". ומעשה בחסיד אחד שנשא אשה חסידה גמורה. לימים נתן לה גט, הלך ונשא אשה רעה בת בליעל. וזאת הלכה ונשאת לרשע גמור. החסיד עזב מדתו ונהפך בעצת אשתו הרעה, והרשע שב מרשעתו ונעשה חסיד גמור על ידי אשתו וכו'. עכ"ל. עיין שם.

ורצונו לומר, שבהיות ודרכו של האיש להיות כרוך אחר אשתו, והרי הוא מהלך בדרכה, לכן מלכתחלה יתפלל אל ה' שיומין אשה טובה כדי שגם הוא יהיה טוב כמותה. וכן יצחק יתפלל על דרך זו על יעקב שיזכה לאשה יראת ה' טובה וחסודה, כדי שתעזרהו בעבודת הקודש שלו. מפני שאם חס ושלום ישא אשה מרשעת הרי שהיא תסיתנו מעבודת הקודש, והרי כל כללות עם ישראל תלויה בזרעו של יעקב, שממנו יצאו שנים עשר שבטי יה עמוסים מבטן נקראו, וכל זה בהיות בהיות ויעקב ואשתו היו עובדי ה' בתכלית. הא למדת, שכל כללות עם ישראל היתה תלויה בתפלה זו של יצחק אבינו.

לדעת הרמב"ם יש לדאוג בתחלה לפרנסה ודירה ולאחר
מכן לישא אשה

ולפי דברים הללו, אנו רואים מסדר הברכות שבירך יצחק את יעקב, שבתחלה בירכו באשה, ומן הסתם כוונתו שיזכה לאשה טובה וצנועה וחסודה ושלא יהיה עכובים בדבר וכמו שנתבאר. ולאחר מכן בירכו "ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים", כלומר שבירכו שיזכה לילדים, והיינו שלאחר שיזכה לישא אשה, הרי הוא יזכה שאשה זו תלד לו ילדים. ולאחר מכן בירכו "ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך לרשתך את ארץ מגריך וכו'", כלומר שבירכו שיזכה לירש את הארץ, והיינו שיזכה לנכסים.

ועיין להגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת בראשית על הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו"), במעשה באותה אשה חכמה המובא שם, שאם יש לאדם ריבוי בנים ואין לו מזון לפרנסם, הרי בזה ריבוי הבנים הוא צער ויסורים ואין זו ברכה בשלימותה. עיין שם. ועל כן יצחק בירך את יעקב שיזכה לשלימות הברכה, והיינו שיזכה לאשה ילדים ופרנסה בשפע.

וראה להרמב"ם בפרק ה' מהלכות דעות (הלכה יא) שכתב, וזה לשונו: דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו, מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה, אבל הטפשין מתחילין לישא אשה ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות אשה תארש בית תבנה כרם תטע, כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך, ובברכה הוא אומר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. עכ"ל.

ומבואר בדבריו שבתחלה יש לאדם לקבוע לעצמו מקור פרנסה, ואחר כך לקנות בית דירה, ואחר כך לישא אשה, אבל הטיפש לפני שקובע לעצמו מקור פרנסה ולפני שקונה דירה, נושא אשה בתחלה, ואחר כך קונה דירה, ואחר כך מחפש לעצמו מקור פרנסה. ובמידה ולא מזדמן לו מקור פרנסה הרי הוא נוטל מן הצדקה. והדרך הזו של הטפשים זהו בכלל הקללה. ובכסף משנה (שם) כתב, שכן מבואר בגמרא מסכת סוטה (דף מד.). עיין שם.

וכדברי הרמב"ם ממש ראיתי בזהר חדש (פרשת בראשית דף ח: ואילך), וזה לשונו: ר' יוחנן פתח (משלי כד, ג) "בְּחֻכְמָה יִבְנֶה בַּיִת" שלשה דברים צריך אדם לעשות בדרכי העולם ואלו הן לבנות בית מושבו וליטע כרם להתפרנס בו ואחר כך לקחת לו אשה ולהוליד בנים לפרנסם בהם. ולא כדרך השוטים הלוקחים אשה בתחלה ואחר כך נוטעים כרם ואח"כ בונים בית, כי הא דא"ר סימון כל הלוקח לו אשה ואין לו בתחלה במה שיוכל לפרנסה הרי זה חפשי מן המצות כמתים הנקראים חפשים, שנאמר "במתים חפשי" (תהלים פח), ולמה נקרא "חפשי", לפי שהוא חפשי מן המצות, מפני שלא יוכל להשתדל בעבודת בוראו אלא בעבודת אשתו. ר' יהודה אומר כאלו לוקח ע"ז לעצמו דא"ר יהודה בתחלה היו החכמים והחסידיים לוקחין אשה ולא היה להם די פרנסתם וממיתים עצמם ברעב ובצמא ומניחים כל חיי העולם הזה ועוסקים בתורה ובמצות ובעבודת בוראם, אבל בזמן הזה שהעולם טרוד אחר הפרנסה צריך לכוון בית בתחלה ולזמן מזונותיו ואח"כ לקחת אשה ויכול לעבוד בוראו ולעסוק בתורה, כי הא דאמרו רז"ל אם אין קמח אין תורה. וא"ר יהודה מאחר שהאדם נושא אשה אז נקרא עבד ה' מפני שלבו פנוי מלהסתכל בעבירה ובנשים ומלתור אחר לבבו ועיניו, כד"א "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'", לפיכך צריך אדם להשתדל לכוון בית בראש ולעשות ישוב בבית.

וממי אתה למד מהקב"ה, קודם בנה בית וכווננו וזימן כל הפרנסה והמוזנות קודם שיבוא אדם לעולם. האיך, ברא את העולם בראש שהוא הבית. וזמן כל הפרנסה, האיך, ברא את הבהמות ואת החיות ואת העופות והדגים הצמחים והאילנות שהם זימן כל הפרנסה. לאחר שהכין הבית והפרנסה הביא את האדם וברא אותו ואת אשתו והולידו בנים ועשו ישוב בבית, ועל כן נאמר "בראשית" בית ראש, כאשר תבין באותיות תמצא ב"ת ראש, וכן התחילה התורה בראשית כלומר בית ראשית והכל ענין אחד. ועכ"ז צריך האדם להשתדל בדרך ארץ ולעשות עתים לתורה ולהיות עמלו בשני הדרכים האלו מפני שיגיעת שניהם משכחת עוון. ושמא יאמר אדם הריני בן אבות העולם ממשפחה גדולה איני ראוי לעשות מלאכה ולא להתבזות, אמור לו שוטה כבר קדמך יוצרך שנאמר "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" והוא עשה מלאכה קודם שבאת לעולם. ומנא לן שנאמר "מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות", קרא אותה מלאכה, וכן "וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה". וכי הא דאמר ר' יוחנן בא וראה למה ברא הקב"ה את האדם אחרון לכל הנבראים? אלא ללמדך שעשה בכל יום ויום מלאכתו וברא העולם וכל צבאם, וביום הששי שהוא אחרון למלאכתו ברא בו את האדם, אמר לו לאדם עד כאן הייתי אני משתדל במלאכה מכאן ואילך אתה תשתדל בה, וזהו "בראשית ברא אלקים" קודם שיבא אדם לעולם. ע"כ.

אם יש חשש שיהיה מעוגן כל ימיו, יש להקדים לישא אשה

ולפי זה צריך להבין מדוע יצחק אבינו ע"ה כשבירך את יעקב שינה את הסדר שכתב הרמב"ם, שבתחלה בירכו באשה וילדים ואחר כך בירכו שיזכה לנכסים, והיה לו לברכו בתחלה שיזכה לנכסים ואחר כך שיזכה לאשה וילדים. ויש לומר בפשיטות שיצחק ידע ביעקב שכעת אינו יכול לרכוש נכסים לעצמו קודם שישא אשה, הן מצד שכעת הוא הולך לעבוד אצל לבן כפועל, והן מצד שהנכס שהוא צריך לקבל זהו ארץ ישראל, והוא הרי כעת יוצא לחוץ לארץ. ואם כעת הוא לא ישא אשה הוא ישאר מעוגן זמן רב בלא אשה עד שישגי מקור פרנסה ונכס, ועל כן הקדים בברכתו שבתחלה ישא אשה ויליד ממנה ילדים ולאחר מכן יזכה לנכס שזה ארץ ישראל.

ואכן כיום עינינו רואות שכמעט שום אדם לא רוכש דירה קודם שנושא אשה, וזה שלא כמו שכתב הרמב"ם, והטעם משום שכדי לרכוש דירה בזמן הזה צריך האדם לעבוד כל ימי חייו, וגם אז ספק גדול אם יוכל לרכוש איזו דירה. ואם האדם ימתין מלישא אשה עד שירכוש דירה, הרי הוא עלול כל ימיו

להיות מעוגן. ועל כן כיום מקילים בענין זה, ובתחלה יש לישא אשה ואחר כך לרכוש דירה.

חובת האברך לדאוג לפרנסת הבית

ואולם לגבי מה שכתב הרמב"ם שלפני שישא אשה יש לו לקבוע לעצמו מקור פרנסה, בזה יש ליישם דבריו, מפני שמקור הפרנסה של האדם הוא אחד מיסודות בנית הבית וכמו שמבואר בדבריו ובדברי הזהר חדש הנ"ל. ולמרות שבחור ישיבה לפני שנושא אשה אין ביכלתו לדאוג לכך, בהיות והוא נמצא במסגרת הישיבה, אבל על כל פנים לאחר נשואיו כשנה או שנתיים יש לו לדאוג לכך שהפרנסה בבית תהיה מספקת, ואף שהוא עוסק בתורה כל היום, בזמנו הפנוי מעט, ידאג לכך שיהיה בבית פרנסה לפחות לדברים הנצרכים, מפני שאם לא יהיה לו כדי פרנסה לפחות לדברים הנצרכים, הרי שבסופו של דבר הוא עלול לעזוב את למודיו בכולל כדי לבקש לעצמו פרנסה לצורך בני משפחתו השואלים ללחם. וכבר אמרו רבותינו במסכת אבות (פרק ג משנה יז) אם אין קמה אין תורה. וכתב התפארת ישראל, שכאשר אין קמה בביתו לפרנסתו, אין דעתו מיושבת עליו ללמוד תורה (כמנחות דף קג:). ע"כ. ועל כן גם אשת האברך יש לה לדאוג לכך אם ברצונה שבעלה ימשיך בלמודיו, וזה על ידי שתעסוק באיזו עבודה מסויימת כפי כחה ותהיה מבחינה "בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר". ושמעתי מפי תלמיד חכם ששמע מפי מרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל שכיום פרנסת הבית אין זה ענין גשמי אלא ענין רוחני, ועל כן דבר זה נצרך ביותר. וזה כמבואר. ועיינ מהרש"א למסכת הוריות (דף י. חידושי אגדות בד"ה דר"ג ור' יהושע).

יזהר האברך שלא ימשך אחר עסקי הפרנסה יתר על המידה

ואמנם הגם שאמרנו שיש לאברך לדאוג לפרנסת הבית ולפחות לדברים הנצרכים, מכל מקום יש לו ליזהר שלא ימשך אחר ענין זה יותר מידי כדי שלא יתבטל מלמודו, אלא רוב היום יעסוק בתורה ועבודת ה', ומעט מזמנו ידאג לענין פרנסת ביתו, למען יוכל להמשיך בלמודיו. וכמו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל טו סימן י), וזה לשונו: וקן זהו שקנה חכמה, והיינו תלמיד חכם שתורתו אומנותו, והיינו שקובע עתים לתורה ואינו מבטל למודו אלא בשביל מזונותיו, כי אי אפשר לו ללמוד בלא מזונות, כי אם אין קמה אין תורה, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגורת עוון. הלכך, כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי, כגון שיש לו עתים קבועים ללמודו ואינו מבטלם כלל, ושאר היום כשהוא פנוי, שאינו צריך לחזר על מזונותיו, הוא חוזר על הספר ולומד, ואינו מטייל בשוקים וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, ולא לאצור ולהרבות

ממון, לזה אני קורא תלמיד חכם, והמביישו משלם קנס המפורש בירושלמי. ובלבד דלא סאני שומעניה, שאם אין מעשיו מתוקנים, יותר הוא גרוע מעם הארץ. עכ"ל. הביאו הטור בחו"מ סימן ת"כ. ולפיכך אם יש לו כבר פרנסה מצד אחר כגון על ידי אשתו או הוריו וכיוצא בזה, וזה מספיק לדברים הנצרכים, אזי לא יתבטל מלמודו כלל.

וראה מה שכתב רבינו אור החיים הקדוש בספרו חפץ ה' למסכת ברכות (דף ה.), על דברי הגמרא שם: גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים. ואני הצעיר אומר: כי לא דבר החכם אלא בזמנם שיהיה להם דעת זך ורוב תורה, לזה יותר טוב ליהנות מיגיעו, מה שאין כן בזמנינו כי נתמעטו הדעות, והלואי ואולי ילמוד כל היום וכל הלילה ויוכל להשיג לידע ולהבין בתורה, ולידע כל דיני התורה הצריכים, ונתמעטה בעוונות התורה ולומדיה, פשיטא כי יודה ויאמר החכם דהאידינא למוד כל היום ויסתפק מהזולת וטוב לתרווייהו, דאי לא תימא הכי, אין טוב לגם אחד מהם, לזה הוא יותר טוב לו היום ללמוד כל היום באיזה אופן שיהיה וטוב לעולם. ע"כ. עיין שם.

וזה כתב רבינו אור החיים הקדוש אשר ליבו היה פתוח כאולם, וכמו שהעיד עליו תלמידו מרן החיד"א בספרו שם הגדולים (ה"א מערכת ח אות מב) שכתב שם: ואני הצעיר זכיתי והייתי בישיבתו הרמתה [של רבי חיים בן עטר] ועיני ראו גדולת תורתו עוקר הרי הרים, וקדושתו הפלא ופלא, ולפי דורינו היה לב הרב מבעית בתלמוד, והיה כמעין המתגבר וכו', וחבר חפץ ה', ראשון לציון וכו', וחכמתו ניכרת מספריו, אך זה אחד מעשרה מחכמתו ורוחב ליבו וחורפתו הפלא ופלא וכו'. עיין שם. ובכל זאת, כתב ר' חיים בן עטר שיש לאדם להשקיע עצמו ודעתו בלימוד התורה הקדושה, כיון שאין בכוחנו להיות כהקדמונים אשר יכלו לעסוק מזה ומזה ותורתם עלתה בידם. (הובא בהקדמה לשו"ת עטרת פז חלק א כרך ג - אבן העזר). על כל פנים יש ללמוד מדבריו, שגם למי שנצרך לעסוק בענין פרנסתו, בהיות שאין הקומץ משביע הארי, שלא ימשך אחר זה יותר מידי מפני שאז לכו בל עמו ואין דעתו מיושבת עליו לעסוק בתורה כראוי.

תוכחת המהר"ם אלשיך להמרבה בסחורה

וראייתי לנכון לעתיק כאן דברי מהר"ם אלשיך מה שכתב בפרשת בשלח (שמות טו) בענין זה שלא להרבות בסחורה יותר מדי עד כדי שיעשה מלאכתו עיקר ויתבטל בשל כך מלמודו, וזה לשונו: והנה דרך רמזו בענין המן רמזו לנו הוא

יתברך לפקות עינים עוורות, האומרים הלא בחזקנו לקחנו לנו הון ובר ולחם ומזון. והוא, כי יאמר איש כחי וחכמתי כי נבונותי הם הרהיבוני, כי בהמה שמן חלקי ומאכלי בריאה. ותהי להם הסברא הזאת לאבן נגף ולצור מכשול אל עקוד. ידיהם ולא ימישון, רגליהם ולא יהלכון, לעסוק בתורה, כי יאמרו מה נאכל. כי לא נוכל להרבות בישיבה אם לא נצבור כעפר בצר, וטוב לנו כי נעסוק בפרקמטיא ונרבה בסחורה, ואם נזכה ונחיה ונצליח, הננו ועלינו במעלות תורה ומצות. ואם ימעט הבית מהיות בר ולחם ומזון לרוב, נמשוך ידינו מהתורה, כי אם אין קמח אין תורה.

והנה יבערו ויכסלו כי המה לא ידעו מחשבות ה' כי הבא ליטהר מסייעין אותו. והשם לבו לעשות תורתו קבע גם ה' יעשה את שלו, יצו את הברכה באסמיו, ויטריפנו לחם חקו, כאשר ימעט בעסק, כי אין מעצור לה', צידה ברך יברך לאשר חשקו בתורתו ומחזיקים בה. ואשר חשבו כי טוב לגבר כי ישא ויתן עד ירבה הונו, ואז ינות לו לעסוק בתורה, יום ולילה לא ישבות, לא ידע כי נהפוך הוא. כמאמר התנא (אבות ג, יז) אם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח. והוא, כי דרך אנשים לדבר ולומר מי יתן לי מלא ביתי כסף וזהב, ואשתעשע בתורת ה' חפצי לילה ויומם לא אדמה, ולא דעת ולא תבונה לאמר טוב לבטוח בה' מבטוח באדם. ואם כן אמור נאמר לאיש, מי הוא ראוי לבטוח בו יותר. אתה האיש, או אלקי עולם ה'. הלוא יענה ויאמר, חלילה להאמין כי בי ראוי לבטוח יותר ממנו. והלא נשיב לו, ואם כן איפה, איכה תרצה, יבטח בך הוא יתברך, שבהקדים לך בית והון תעסוק בתורה, ולא תקדים אתה לעסוק בה תחלה, ובטח עליו והוא יכלכלך.

והן כל אלה יפעל לאיש שוגה ופתי, השם נפשו בחיים חייתו להרבות בסחורה. העולה על רוחו כי לחמו ניתן על פי מזלו, או חכמתו וחריצותו, ולא מה' היתה לו. ולא יבין, כי הוא יתברך זן ומפרנס לכל, ומזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה לראש השנה. ואין האדם רק כמלקט אשר הכין לו הוא יתברך. ואם כן איפה, למה יגע להעשיר, כי לא בכח יגבר איש, וטוב לו ימעט בעסק, כי הנה לא יעדיף המרבה ולא יחסיר הממעט, מאשר קצב לו ה'.

וזה רמו לנו הוא יתברך בפרשת המן, כי ממנו נקח ראייה לכל מזון בני האדם. וזהו אומרו, "הנגי ממטיר לכם כו". לומר, דעו איפה כי כל מה שתרויחו בר ולחם ומזון בעולם הזה, אינכם הקונים אותו, כי אם הנגי ממטיר לכם מאתי לחם מן השמים. וכל היוצאים, ונושאים ונותנים ליוון ולקנות ממון, אינם כי אם ש"ויצא העם ולקטו" מאשר הוכן לו. ולכן זאת יעשה האיש הישראלי. אל

יגע להעשיר, רק "דבר יום ביומו", "למען אנסנו" בכור עוני, "אם ילך בתורתי אם לא". כי על ידי קיימה בעוני, אצליחהו יקיימנה בעושר.

וזה שאמרתי הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. הוא עד יום הששי של שבוע. שהוא משל אל המלאות לו ששים שנה. אך כאשר "והיה ביום הששי", שהוא מששים עד מלאת השבעים, אז "והכינו את אשר יביאו" עמהם במותם. לסדר תלמודם, ואסוף חבילות מצות ומעשים טובים. ותקן כל המעקשים למישור. וכל קלקולי פניות אשר פנה אליהם, והמר ימירם רעות בטובות, "והיה משנה על אשר ילקטו" תורה ומצות "יום יום" בעשורים הקודמים.

והענין בעצמו רמוז בבואו אל הפועל, באומרו "ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר כו". והוא, כי הנה העולם הזה ידמה אל המדבר, שממנו מצד עצמו אין הנאה, זולתי הבא מן השמים. והצלחות וטובות העולם, ידמה אל המן השטוח עליו, ש"שטו העם ולקטו" איש כל אשר תשיג ידו. "והנה על פני המדבר דק", הוא כמין יריעה שטוחה על פני המן. ויריעה אחרת תחת המן, לקבל עליו את המן שהוא "דק ככפור על הארץ". ללמד דעת לאדם, כי מזונו מוכן מן השמים, אלא שעוונותיו הם כמסך מבדיל בינו ובין מזונו, עד יבקש מקונו ויתקן עוונותו. שעל כן קשים מזוונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכמאמרם ז"ל (מסכת קדושין דף פב:) מעולם לא ראיתי ארי סבל ולא צבי קייץ ולא שועל חנוני ומתפרנסים שלא בצער, ואני מתפרנס בצער, אלא אני הוא שקפחתי מזוונתי. וכן יש יריעה אחרת דקה למטה שהמן עליה, לרמוז כי אין לבטוח בנכסים. כי אם, כאילו מונחים ביריעה דקה שקל ליאבד.

והנה כאשר "ויראו בני ישראל" שרואים הצלחות העולם אומרים "איש אל אחיו מן הוא". כלומר, הכנה והזמנה על ידי משא ומתן, מבני אדם הוא. כלומר, נשתדל ונחלץ חושים ואיברים להרבות בסחורה ונעשיר. ואין זה כי אם כי "לא ידעו מה הוא", כי יסכלו האמת, ולא ידעו כי החריצות הבל.

"ויאמר משה אליהם" הוא יצרם הטוב, שממשה ומושך אותם אחר ה'. "הוא הלחם וכו'". לומר, הסירו את הסכלות הלזה מלבבכם, כי הלא הכל בידי שמים, והוא הנותן לכם לחם ומזון. ולא למותרות רק לאכלה לקיים רוחכם בכם.

לכן "זה הדבר אשר צוה ה'" אל תייגעו להעשיר, רק "לקטו ממנו איש לפי אכלו", די ספוקו יהיה משאו ומתנו, ולא נבהל להון, כי טובות העולם הזה הבל המה.

ועל המהבילים טובות העולם הזה, נאמר "להנחיל אוהבי יש", שהוא כמו שאמרו ז"ל (מסכת עוקצין פרק ג משנה יב) "יש" עולמות. וטוב לגבר יש עולמות לנפשו, מליהנות בעולם הזה גופו. וזהו אומרו "עמר", שהיא יש כמספרו לכל גלגלת הוא המספר של עמר לנפשותיכם.

ואל יאמר איש, כי גם הגוף ראוי גם הוא ליהנות, כי הלא "איש לאשר באהלו תקחו". והוא, כי אין הגוף אצל הנפש, כי אם כמלבוש ואהל אל אשר בתוכו. ואם כן אל מי ראוי לחוש ולעשות עיקר, אל האהל או אל אשר בתוכו. וזהו אומרו "איש לאשר באהלו", היא הנפש שבאהל הגוף, תקחו. ולא לאהלו, כי אשר בו הוא העיקר.

והנה אחר העצה הזאת "ויעשו כן בני ישראל". אך לא מיד כשמעם, כי אם אחרי ראותם ש"וילקטו המרבה והממעט". שיש מי שלקט הרבה הון רב ויש ממעיט, ואחרי כן ראו כי וימדו בעומר במדה, וראו כי לא העדיף המרבה והממעט לא החסיר, כי אין הצלחה יתירה למרבה בסחורה על ממעיט. על כן משם למדו לבלתי הרבות רק "איש לפי אכלו לקטו".

"ויאמר משה אליהם" הוא היצר הטוב אשר להם, הממשה אותו להקב"ה. שנית יזהרו לבלתי ישמט איש ללקוט יותר על די אכלו. כי הנה אין איש מותר ומוליך עמו לאותו העולם דבר. ולמה יעמול איש על מה שישאיר ולא על מה שיוליך עמו. ולא שמעו אליו "ויותירו אנשים ממנו". ומי יתן, והיה נשאר למי שיעבוד את ה', כי אם למי שאכל ושבע ודשן "וירם תולעים ויבאש".

"ויקצוף עליהם משה", הוא יצרם הטוב. ומן אז חדלו "וילקטו אותו בבקר בבקר" דבר יום ביומו "איש כפי אכלו" בלבד. וגם מקבל עליו יסורין ויסבול. וזה "וחם השמש" של צרות ונמס, ולא יבעוט. למען עשותו עיקר מהעולם הבא, כי אורחות חיים תוכחות מוסר. עכ"ל.

וַיֵּלֶךְ עֲשׂוֹ אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת מַחְלַת בֵּת
 יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבָרְהָם אַחֻזַּת נְבִיּוֹת עַל נָשָׁיו
 לֹא לְאִשָּׁה. (בראשית כה, ט)

יעקב אבינו הטמין את עצמו ארבע עשרה שנה בבית שם ועבר

כתב רש"י, ממשמע שנאמר (לעיל כה, יג) בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות, אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות

אחיה. ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ששים ושלוש שנים, שהרי ישמעאל בן שבעים וארבע שנים היה כשנולד יעקב, ארבע עשרה שנה היה גדול ישמעאל מיצחק, ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם הרי שבעים וארבע, ושנותיו היו מאה שלושים ושבע, שנאמר (שם יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו', נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ששים ושלוש שנים היה, ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר ארבע עשרה שנה ואחר כך הלך לחרן, שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא ארבע עשרה שנה, שנאמר (שם לא, מא) עבדתך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה, שנאמר (שם ל, כה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו'. ויוסף בן שלשים שנה היה כשמלך, ומשם עד שירד יעקב למצרים תשע שנים, שבע של שובע ושתיים של רעב, ויעקב אמר לפרעה (שם מז, ט) ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב ארבע עשרה שלפני לידת יוסף, ושלושים של יוסף, ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי חמשים ושלוש, וכשפירש מאביו היה בן ששים ושלוש הרי מאה ושש עשרה, והוא אומר שלשים ומאת שנה, הרי חסרים ארבע עשרה שנים, הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר ארבע עשרה שנים. ע"כ.

וביאור דבריו, שמדוע התורה הוצרכה לכתוב שמחלת היתה אחות נביות, שמאחר שכתבה התורה שמחלת היתה בתו של ישמעאל, אם כן בודאי שהוא אחות נביות, שהרי נביות היה הבן הבכור של ישמעאל, וכמו שכתוב בסוף פרשת חיי שרה (בראשית כה, יג) "ואלה שמות בני ישמעאל בשמותם לתולדתם בכור ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם וכו'". ולכך תירץ רש"י, שזה כדי ללמדנו שבאותו הפרק שעשו לקח את מחלת לאשה, מת ישמעאל והשיאה נביות הבן הבכור של ישמעאל.

והוצרכה התורה ללמדנו מתי היתה מיתת ישמעאל כדי שמשם נלמד שיעקב אבינו הטמין את עצמו בבית שם ועבר ארבע עשרה שנה, וכמו שמפורש בדברי רש"י, והיינו שמשמעות הפסוקים שבאותו הפרק שברח יעקב ללבן אז מת ישמעאל, שהרי לכך הדגישה התורה שמחלת היתה אחות נביות כדי ללמדנו שמת ישמעאל אביה ואחיה השיאה לעשו, וכנוכר. ומכאן יש ללמוד שבשעה שיעקב ברח ללבן הוא היה בן ששים ושלוש שנה, שהרי כשנולד יעקב ישמעאל היה בן שבעים וארבע, מפני שישמעאל היה גדול יותר מיצחק בארבע עשרה שנה, שהרי אברהם הוליד את ישמעאל כשהיה בן שמונים ושש שנה, וכמו שכתוב בפרשת לך לך (בראשית טו, טז) "ואברם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל", וכשנולד יצחק אברהם היה בן מאה שנה, וכמו שכתוב בפרשת וירא

(בראשית כא, ה) "ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו", נמצא שההפרש בין ישמעאל ליצחק היה ארבע עשרה שנה. וההפרש בין יעקב לישמעאל היה שבעים וארבע שנה, שהרי יצחק הוליד את יעקב כשהיה בן ששים שנה, וכמו שכתוב בתחלת פרשה זו "ויצחק בן ששים שנה בלדת אתם" ותוסיף על כך עוד ארבע עשרה שנה שישמעאל היה גדול מיצחק, נמצא כשנולד יעקב ישמעאל היה בן שבעים וארבע שנה.

וכשברח יעקב ללבן מת ישמעאל באותו הפרק וכנ"ל, וכל שנותיו של ישמעאל היו מאה שלושים ושבע שנה, וכמו שכתוב בסוף פרשת חיי שרה (בראשית כה, יז) "ואלה שניי חיי ישמעאל מאת שנה ושלושים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו". ואם נוריד משנתו שבעים וארבע שנה שזה מספר השנים שהוא היה גדול יותר מיעקב, נמצא שבאותו הפרק שמת ישמעאל יעקב היה בן ששים ושלוש שנה, ובאותו הפרק הוא גם ברח ללבן. ומשהגיע יעקב לבית לבן כעבור ארבע עשרה שנה נולד יוסף, ומה שעבד יעקב עוד שש שנים בשכר הצאן זה לאחר שנולד יוסף. נמצא כשנולד יוסף יעקב היה בן שבעים ושבע שנה. וכשעמד יוסף לפני פרעה לאחר שיצא מבית האסורים הוא היה בן שלושים, וכמו שכתוב בפרשת מקץ (בראשית מא, מו) "ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים", נמצא שבאותו הפרק יעקב היה מאה ושבע שנה, שהרי הוא היה גדול יותר מיוסף בשבעים ושבע שנה. ולאחר מכן עברו עוד תשע שנים, שהם שבע שני שבע ועוד שנתיים רעב, שאז יעקב ירד למצרים ועמד לפני פרעה, הרי שיעקב באותו הפרק אמור להיות בן מאה ושש עשרה שנה, ואם כן קשה איך אמר יעקב לפרעה כשעמד לפניו שהוא בן מאה ושלושים, וכמו שכתוב בפרשת ויגש (בראשית מז, ט) "ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה וכו'", והרי הוא אמור להיות בן מאה ושש עשרה, אלא ודאי שישנם כאן ארבע עשרה שנה חסרים בשנותיו של יעקב שלא כתבה אותם התורה, והם ארבע עשרה שנטמן בבית עבר ולמד שם תורה קודם שהלך לבית לבן. ודברי רש"י לקוחים מדברי הגמרא במסכת מגילה (דף יז.).

מדוע התורה לא כתבה בפירוש שיעקב הטמין את עצמו

וקצת קשה על מדרש חז"ל זה, מדוע התורה רק רמזה את אותם ארבע שנה שלמד יעקב תורה, שלמדנו כן מתוך שהתורה כתבה את שנותיו של ישמעאל וכו', ולא כתבה אותם במפורש כמו שכתבה התורה את כל המאורעות שעברו על יעקב. ועוד קשה מדוע נקטו חז"ל בלשונם שיעקב הטמין את עצמו בבית עבר, ולא נקטו שלמד שם תורה, ומה הוא לשון "הטמין".

ועיין מהרש"א במסכת מגילה (דף יז.) שהקשה על דברי חז"ל הנ"ל, שהרי הפסוק אומר "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה", ומשמע שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן, ואילו לפי דברי חז"ל הוא יצא מבית מדרשו של עבר לחרן, אבל לא מבאר שבע? ותירץ, שבית מדרשו של עבר היה בבאר שבע מקום מגורי אביו, ויעקב הטמין את עצמו שם ארבע עשרה שנה קודם שיצא לחרן מפני יראת אחיו, וכעבור ארבע עשרה שנה יצא מבאר שבע לחרן. עיין שם.

ולפי דבריו ניחא לשון "הטמין" מפני שגם כאשר יעקב למד בבית מדרשו של עבר, הוא לא למד ככל הלומדים שיושבים ועוסקים בתורה בחבורה, מפני שהוא חשש שעשו ימצאהו בבית המדרש ויהרוג אותו שם, אלא הוא הטמין את עצמו בבית המדרש ולמד שם תורה בהחבא. נמצא לפי זה שמעלת יעקב היתה כה גדולה שלא רק שעמל בתורה ארבע עשרה שנה רצופות מבלי לישון כדברי רש"י בפרשת כי תצא על הפסוק (בראשית כח, יא) "וישכב במקום ההוא" שהוא לשון מיעוט, באותו מקום שכב, אבל ארבע עשרה שנים ששימש בבית עבר לא שכב בלילה. ע"כ. אלא בנוסף לכך הוא גם היה צריך להטמין את עצמו בבית המדרש כדי שעשו לא ימצאו, והרי הוא למד תורה בצער. ואולם עדיין לא מתיישב מה שהקשתי בתחלה מדוע התורה לא כתבה כן בפירושו, אלא רק רמזה דבר זה.

ושמעתי פעם ישוב לזה מפי הרה"ג דוד צבי אורדנטליך (שליט"א) [זצ"ל] שהתורה אכן כתבה כן במה שנכתב בפרשת ויצא (בראשית לא, לו-מ) שאמר יעקב ללבן "כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני", וכיצד הגיע יעקב למדרגה כה רמה של דקדוק הלכה עד התכלית שלא לגזול אפילו משהו מאדם שרימה אותו רבות, זהו רק על ידי שעמל רבות בתורה. ע"כ. ודברי פי חכם כן. ואולם עדיין לא איפרק מחולשא, שהרי עדיין עמל התורה של יעקב רק נרמו, ולא נכתב במפורש.

ושמא יש ליישב את שתי הקושיות כאחת, שהן אמת ודאי גדלה עד מאוד מעלת יעקב אבינו אשר למד תורה ארבע עשרה שנה ברצף מבלי לשכב אפילו לישון שנת קבע על מטתו, ואולם יש בזה קצת חסרון במה שיעקב היה מוטמן בתוך בית המדרש ולא היה מעורב עם הציבור כדי ללמד את העם תורה, שרצון ה' הוא שהאדם ילמד תורה, וגם ילמד את העם דעת, את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, שילמדם הלכה ומוסר ואמונה והשקפה נכונה ואמיתית

בדרך ה', ולא ילמד רק לעצמו. ובוה מיושב מדוע התורה רמזה ענין זה רק ברמו ולא כתבה כן במפורש, כיון שיש חסרון בדבר זה שיעקב הטמין את עצמו ולא יצא אל העם ולימדם תורה, וגם מיושב מדוע נקטו חז"ל בלשונם שיעקב "הטמין" את עצמו בבית עבר, ולא כתבו שיעקב למד תורה בבית עבר, משום שרמזו בוה חז"ל שהיה זה לימוד שהוא בחינת "הטמנה", והיינו שיעקב לא יצא אל העם ללמדם תורה, ויש בוה רמז לחסרון במקצת בעבודת ה'.

ושמעתי על כך רמז במה שאמרה התורה בפרשת תרומה (שמות כה, טו) "בטבעת הארן יהיו הבדים לא יסרו ממנו" ופירש רש"י שלא יסרו ממנו לעולם. ע"כ. וכן הוא בגמרא מסכת יומא (דף עב.). ויש לשאול מדוע צייתה על כך התורה שלא יסרו בדי הארון ממנו לעולם, שניחא בזמן שעם ישראל היו בשעת המסע אכן צריך את הבדים כדי לאחוז בהם בעת מסע הארון, אבל בזמן שעם ישראל היו בשעת חניה, מה ענין שיהיו הבדים על הארון? ותרצו, שזה כדי לרמוז על כך שארון הקודש אשר הוא נושא את התורה הקדושה, שלא יהיה במצב של חניה במקום אחד, אלא תלמיד חכם צריך לפרסם את התורה ולכתת רגליו ממקום למקום ללמד את העם תורה, ולכן גם בזמן חנייתם אמרה תורה שיהיו הבדים על הארון כדי לרמוז שהתורה לא תהיה מונחת במקום אחד, אלא יש להפיצה בכל אתר ואתר, וזהו מהות של תלמיד חכם.

ויש להסמיק לכך דברי הגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת יתרו) שכתב על הפסוק (שמות יח, יג) "ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב", שמובא בספרי המקובלים שכל מצוה שורשה פתוח ותלוי באות אחת מן כ"ב אותיות התורה, ומצות תלמוד תורה תלויה באות ל' שהיא לשון לימוד, ולכן אות ל' היא עליונה על כל האותיות, שהרי אמרו חז"ל (פאה פרק א משנה א) ותלמוד תורה כנגד כולם. וכתב הגרי"ח שלפי זה פירש טעם נכון לאות ל' המכוונת נגד התורה, כיון שבאות ל' יש בה שלש חלוקות בכתיבתה, וכל חלוקה היא צורת ו', והיינו אחת עליונה ואחת אמצעית ואחת תחתונה. והרמז בוה כי הלימוד של האדם בתורה שבעל פה שהיא ששה סדרים כמנין אות ו', הוא נשלם בשלשה חלקים, שהם: האחד רבו של האדם, והשני חבירו, והשלישי תלמידו, וכמו שמובא בגמרא (תענית דף ז.) אמר רבי חנינא הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולן. וכל זה הוא בלימוד תורה שבעל פה, שהיא ששה סדרים כמנין ו'. ולכן אות ל' שבו רמוזה מצות תלמוד תורה נחלקת לשלש וויין, אות ו' הראשונה היא זקופה וגבוהה למעלה, והיא כנגד לימודו מהרב שהוא גבוה ועליון מן האדם הלומד ממנו. אות ו' השניה כנגד לימודו מן חבירו שהוא שוה

עמו ואינו גבוה עליו. אות ו' השלישית היא כנגד לימודו מן התלמיד שהוא עומד תחתיו למטה ממנו.

נמצא שכל אדם נשלם בהשגת תלמודו מן שלשה, שהם: רב וחבר ותלמיד, וראשי תיבות שלהם חר"ת, לכן כתוב בפרשת כי תשא (שמות לב, טז) "חרות על הלוחות" שאות ו' אינה יוצאה במבטא, שאותיות המבטא הם "חרת" שהוא ראשי תיבות ח'בר ר'ב ת'למיד, ונרמז הרב באמצע כי הגדול באמצע. ובזה יובן הטעם שכל תלמיד חכם נקרא בשם "תלמיד חכם", וכי הוא רק תלמיד? אלא משום שרק אם יהיה לו תלמיד שהוא האחרון שבשלשה הנוכחים, אז נחשב חכם, שבוה נשלם הלימוד שלו. עיין שם.

וממוצא דבר אתה למד, שלכך לא פרסמה התורה שיעקב הטמין את עצמו ארבע עשרה שנה בבית עבר, מפני שבזה היה חסרון ליעקב אבינו במה שלמד תורה רק לעצמו ולא לימד לאחרים, ולא השלים את עצמו בחלק השלישי של הלימוד שזה התלמידים, וכמו שכתב הגרי"ח.

האבות הקדושים זיכו את הרבים

ומיהו אל נא תבין מדברינו שיעקב אבינו לא עסק בזיכוי הרבים חס ושלום, שהרי כתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות עבודת כוכבים (הלכה ג), וזה לשונו: וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו, כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים, וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו. כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן, והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם, וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלים לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבעות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומוזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלוים אליו, ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצוה

את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה'; עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים, וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן, ומאהבת ה' אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו עשה משה רבינו רבן של כל הנביאים ושלו, כיון שנתנבא משה רבינו ובחר ה' ישראל לנחלה הכתירן במצות והודיעם דרך עבודתו ומה יהיה משפט עבודת כוכבים וכל הטועים אחריה. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו שאברהם אבינו ע"ה לימד את כל העולם אמונה בה' ודרך עבודת ה', ולאחר מיכן הוא לימד כן את יצחק ומינהו על הדבר הזה ללמד את העם אמונה ודרך עבודת ה', ויצחק לימד כן את יעקב ומינהו על הדבר הזה גם כן ללמד את העם אמונה ודרך עבודת ה', ובנוסף לכך יעקב אבינו לימד את כל בניו אמונה ודרך עבודת ה', ומינה את לוי לראש הישיבה וללמד את כל זרעו של יעקב ואת כל הנלוים אליו עד שנעשו לאומה שלמה המאמינה בה' ועובדת אותו. וכן מבואר בדברי הספורנו בפרשת תולדות (בראשית כו, ה) שיעקב אבינו מנעוריו היה יושב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר ששם עלה כל מבקש ה' בלי ספק. עיין שם.

ומה שכתבתי שהתורה לא פרסמה את ההטמנה של יעקב אבינו משום שהיה בזה חסרון של זיכוי הרבים, זהו רק באותם שנים שהטמין את עצמו, אבל בשאר שנותיו של יעקב אבינו הוא אכן לימד את העם תורה וזיכה את הרבים, וכמו שכתבו הרמב"ם והספורנו. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת וישלח על הפסוק "ותמנע היתה פילגש וכו'".

פרשת ויצא

וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיֵּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשְּׁמַשׁ וַיִּקַּח
מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׂם מִרְאֲשֵׁתוֹ וַיִּשְׁכַּב
בַּמָּקוֹם הַהוּא. (בראשית כח, יא)

אין ליהנות ממעשי נסים

כתב רש"י, וישם מראשותיו - עשאן כמין מרוב סביב לראשו שהיה ירא מפני חיות רעות. התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת עלי יניח, מיד עשאן הקב"ה אבן אחת, וזהו שנאמר (פסוק יח) ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. ע"כ.

דברי רש"י מבוססים על דברי הגמרא במסכת תולין (דף צא:) שכן מובא שם, כתיב "ויקח מאבני המקום", וכתיב "ויקח את האבן". אמר רבי יצחק מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד, וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו. תנא, וכולן נבלעו באחד (כלומר נעשו אבן אחת).

ראיתי להגרי"ח בספרו בן יהודע (שם) שהביא דברי מרן החיד"א בספרו מראית עין שכתב, שרגילים בעלי המפרשים שבמקום שהש"ס אומר "מלמד וכו'", למצוא איזה דין. וכתב הגרי"ח שלפי זה צריך לפרש הנפקא מינה לדינא שכתב כאן הש"ס "מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכו'", והוא שהרי קיימא לן שאין ליהנות ממעשה נסים (עיין גבורת ארי מסכת תענית כה. בד"ה אמר איכו), ואולם יש להסתפק שאולי מה שאין נהנים ממעשה נסים, זהו דוקא כמעשה בר' אלעזר איש בירתא (מסכת תענית דף כד.) שנעשה לו נס ונתמלא האוצר כולו חיטים, שגוף החיטים נתהוו בנס, שהם לא היו בעולם ונתהוו בנס, ובזה הנהנה מהם הרי הוא נהנה מגוף הנס עצמו. ואכן מבואר שם בגמרא שרבי אלעזר איש בירתא לא רצה ליהנות מהחיטים מפני שנתהוו בנס, ולכך הקדישם לשמים. אבל במקום

שהחייטים לא נתהוו בנס, אלא היו כבר קיימים, ורק באו לכאן בדרך נס. בזה יש להסתפק האם גם זה בכלל מעשה נסים שאין נהנים ממנו כיון שהחייטים באו לכאן בדרך נס, או שכיון שהם לא נתהוו בדרך נס, הרי שמותר ליהנות מהם. ולזה באו חז"ל ואמרו "מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכו'", כלומר שבאו לפשוט הספק הנזכר שבאופן זה מותר ליהנות ממעשה נסים, שהרי יעקב אבינו ע"ה נהנה ממעשה נסים במה שהניח את ראשו על גבי האבן, וזאת משום שהאבן הזאת לא נתהוותה מחדש, אלא היו כאן האבנים מקודם, ורק נעשה בהם נס שנעשו לאבן אחת.

ועוד תירץ הגרי"ח, שיש בזה עוד נפקא מינה לדינא, מפני שיש להסתפק בהא דקיימא לן שאין נהנים ממעשה נסים, שאולי זה דוקא כשהנס נעשה באכילה או שתיה, מפני שגוף הדבר שנעשה בו הנס יורד לבטנו ונהנה ממנו, אבל נס הנעשה בהנאה חיצונית שאינו אכילה ושתיה כגון כר לשכב עליו או בגד ללבשו, שבזה אין ההנאה יורדת לחדרי בטנו, שמא באלו מותר ליהנות ממעשה נסים, או שמא לא שנא ובכל אופן אסור ליהנות ממעשי נסים. ולכך באו חז"ל ולמדו אותנו ממעשה של יעקב אבינו ע"ה שנעשו כל האבנים בנס לאבן אחת, ובכל זאת יעקב נהנה מהם בשכבו עליהם. ושמע מינה שאם הנס נעשה בהנאה חיצונית שאינו אוכל ושתיה אזי מותר ליהנות ממעשי נסים. עכת"ד.

מעלה גדולה לשמש את הצדיק

ולענ"ד נראה עוד לתרץ, שבאו חז"ל ללמדנו שיש ענין גדול לשמש את הצדיק. ולכך אמרו שכאשר התווכחו האבנים ביניהם על מי יניח צדיק ראשו, קיבל הקב"ה את הטענה של כל אחת מהם ועשאם לאבן אחת. וזאת כדי ללמדנו שיש לחזור על כך להיות ממששי הצדיק. וכבר אמרו חז"ל (מסכת ברכות דף ז:): אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה, שנאמר "פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו", "למד" לא נאמר אלא "יצק", מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה. ע"כ.

ובמאירי (שם), כתב בזה הלשון: ולעולם בענין ההוראה ישמש תלמידי חכמים שהגירסא סיבה לחכמה, ושמוש הזקנים והחכמים סיבה לידיעת המלאכה, והוא ענין ההוראה הן בדין הן באיסור והיתר. עכ"ל. ומבואר מדבריו שהענין לשמש תלמידי חכמים זה כדי ללמוד מהם כיצד להורות הן בדיני איסור והיתר והן בדיני ממונות, שכאשר האדם לומד גמרא ופוסקים למרות שהוא נתחכם בלימוד התורה, מכל מקום עדיין אינו יודע כיצד לתרגם זאת הלכה למעשה

איך יש להורות במקרים מסויימים, ולכן צריך לשמש תלמידי חכמים מפני שזה מביא את האדם לידי ידיעת המלאכה כיצד יש לפסוק ולהורות בכל ענין וענין שבא לפניו.

וכיוצא בזה כתב גם המהרש"א בחידושי אגדות (שם) שהסיבה שגדולה שמושה יותר מלמודה, מפני שיש כמה הלכות שאדם לומד מרבו בדרך לימודו שאינן למעשה, כדאמרינן בכמה דוכתין, ולכן קאמר שגדולה שמושה, מפני שכל מה שרואה אצל רבו, זה הלכה למעשה. ע"כ.

ויש עוד להוסיף שמלבד שיש ענין לשמש תלמיד חכם גדול כדי ללמוד ממנו הלכה למעשה וכיצד יש להורות, וכמו שכתבו המאירי והמהרש"א, יש בזה עוד ענין נוסף שכאשר האדם משמש תלמיד חכם שהוא גדול בתורה ויראת שמים, הרי אותו אדם מתעלה לקומה רוחנית גבוה יותר כשם שכל הבריאה כולה מתעלה ממעשה הצדיק.

ויש ללמוד כן מדברי הרמח"ל במסילת ישרים (פרק כו), וזה לשונו: והנה האיש המתקדש בקדושת בוראו אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש, וסימניך אכילת קדשים שהיא עצמה מצות עשה, ואמרו ז"ל (ספרא), כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. ותראה עתה ההפרש שבין הטהור לקדוש, הטהור, מעשיו החומרים אינם לו אלא הכרחים, והוא עצמו אינו מתכוין בהם אלא על צד ההכרח, ונמצא שעל ידי זה יוצאים מסוג הרע שבחומריות ונשארים טהורים, אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר בלתם, כבר היה יותר טוב.

אך הקדוש הדבק תמיד לאלקיו, ונפשו מתהלכת בין המושכלות האמתיות באהבת בוראו ויראתו, הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעולם הזה, והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח, וכמאמרם זכרונם לברכה (ב"ר פפ"ב) "ויעל מעליו אלקים", האבות הן הן המרכבה, וכן אמרו (רש"י בראשית ז), הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש. ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבתן שעולה על גבי האישים, כי ודאי הוא שיהיה נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמרם ז"ל במדרש, כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרבת על גבי המזבח ממש.

והוא הענין שאמרו עליו ז"ל (מסכת כתובות דף קה:): כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב בכורים, וכן אמרו (מסכת יומא דף עא.) ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין במקום נסכים, ואין הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים להוטים אחרי האכילה והשתיה חס ושלום שימלאו גרונו כמלעיט את הגרגרן, אלא הענין הוא לפי הכוונה שזכרתי, כי התלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממש, והנה "הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח", ומילוי גרונו תחת מילוי הספלים (ספלים שהיו על גבי המזבח שהיו מנסכים לתוכם יין). "ועל דרך זה כל תשמיש שישתמשו מדברי העולם אחרי היותם כבר דבוקים לקדושתו יתברך, הנה עילוי ויתרון הוא לדבר ההוא שזכו להיות תשמיש לצדיק". וכבר הזכירו ז"ל בענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו (מסכת חולין דף צא:), אמר ר' יצחק מלמד שנתקבצו כולן והיתה כל אחת אומרת עלי יניח צדיק ראשו.

כללו של דבר, ענין הקדושה הוא שיהיה האדם דבק כל כך באלקיו, עד שבשום מעשה אשר יעשה לא יפרד ולא יזוז ממנו יתברך, "עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם, ממה שיורד הוא מדביקותו ומעלתו בהשתמשו מדברים גשמיים" וכו". עכ"ל.

מעלת המשתמש בחפץ שהשתמש בו הצדיק

ויתירה מזאת ראיתי להגאון ר' דוד ב"ר ברוך קלונימוס שפרבר זצ"ל, שכתב בספרו שו"ת אפרקסתא דעניא (חלק א סימן קלה) שהחפץ שהצדיק נשתמש בו הרי יש באותו החפץ כח רוחני גדול שיכול להביא לידי תועלת לאדם משתמש בו, וזה לשונו: ולולא דמסתפינא היה נראה לי אסמכתא שחפץ של אדם חכם וצדיק ערכו יותר מסתם חפץ כזה למי שמכיר ערכו, מהא דאמרינן בקדושין שם, כי הא דמר בר רב אשי זבן סודרא מאימיה דרבה מקובי שוי עשרה בתליתר, ואי כפשוטו לחוד דמייתי סייעתא דלגברא רבה שוה הסודר יותר מלשאר אינשי, למאי נפקא מינה קמ"ל הש"ס ממי זבן, אמטו להכי י"ל דטובא קמ"ל הש"ס בזה, דההוא סודרא דרבה הוי מתעטף ביה, וזבניה מר בר רב אשי מאימיה ומחמת חשיבותו, דהוי חפץ של רבה שילם אותו ביוקר, ועיין ירושלמי מועד קטן (פ"ג ה"א) ונדרים (פ"ט ה"א) מקלו של ר"מ היתה בידי והיא מלמדת לי דיעה, עיין שם. [ואדמו"ר זצוק"ל (בעל לקט עני) אמר לי שכל חפץ הבא מיד אדם קדוש אם נושאו אדם חולה רחמנא ליצלן, הכח החיצוני בורח מפניו וממילא מתרפא, ואין פלא מה שהגה"ק מהר"ש ז"ל מבעלו כשהניח ידו על חולה מיד שב ורפא לו, וזהו עיקר כח הקמיעות]. עכ"ל.

וביאור דבריו, שחפץ השייך לאדם צדיק יש לו חשיבות רבה למי שמכיר את ערכו, והביא ראיה לכך ממה שמובא במסכת קידושין (דף ה.), דמר בר רב אשי קנה סודר מאמו של רבה, והיה אותו הסודר שוה עשרה דינרים, וקנאו מר בר רב אשי בשלושה עשר דינרים. ודייק הגאון הנ"ל מגמרא זו, שמדוע הוצרך הש"ס להשמיענו מעשה הזה, אם לא כדי להשמיענו שיש חשיבות לחפץ של הצדיק, ולכך הסכים מר בר רב אשי לשלם לאמו של רבה, יותר ממה שהוא שוה באמת כדי שיזכה הוא להשתמש בחפץ של רבה.

ועוד הביא ראיה לכך, ממעשה המובא בירושלמי (מסכת מועד קטן ומסכת נדרים), ששם מובא מעשה בר' שמעון בן רבי, שנדר נדר, ולא מצאו לו חכמים פתח כדי להתיר את נדרו, עד שבא ר' שמעון בן אלעזר, וטלטל את ר' שמעון בן רבי ממקום למקום והיה שואל אותו בכל פעם כמה וכמה שאלות כדי למצוא לו פתח לנדרו, עד שהעמידו בחמה זמן רב, והיה מויע הרבה עד שהוצרך לפלות את ראשו מהכינים, ואז שאלו חכמים את ר' שמעון בן רבי אם היית יודע שיבוא חכם כמו ר' שמעון בן אלעזר והיה מטלטל אותך ממקום למקום כמו שעכשיו טלטל אותך, האם היית נודר? והשיב להם ר' שמעון בן רבי, שאם היה יודע שיגיע למצב כזה של טלטול ממקום למקום כדי להתיר את נדרו, הוא לא היה נודר. ובזה מצאו חכמים פתח לנדרו והתירו לו את הנדר. ולאחר מכן שאלו חכמים את ר' שמעון בן אלעזר מהיכן למדת דבר זה שיש אפשרות לטלטל את הנודר ממקום למקום ולייגע אותו, ומתוך כך למצוא לו פתח לנדרו? והשיבם ר' שמעון בן אלעזר, שמקלו של ר' מאיר היה בידו והוא היה מלמדו דעת. ופירש שם הפני משה בפירוש ראשון, שעוצם קדושת המקל של ר' מאיר שהיה בידו של ר' שמעון בן אלעזר הוא זה שלמדו הלכה זו.

ועוד הוסיף הגאון הנ"ל, שכן הורה לו האדמו"ר זצוק"ל (בעל לקט עני) שכל חפץ הבא מיד אדם קדוש, אם נושאו אדם חולה רחמנא ליצלן, הכח החיצוני בורח מפניו וממילא מתרפא.

הנהגת ה' עם הצדיקים שלא כדרך הטבע

הנה מה שכתב רש"י הנ"ל, שעשאן כמין מרזב סביב לראשו שהיה ירא מפני חיות רעות. התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת עלי יניח, מיד עשאן הקב"ה אבן אחת, וזהו שנאמר (פסוק יח) ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. ע"כ.

יש להקשות על מדרש חז"ל זה שהיו האבנים מריבות זו עם זו עלי יניח צדיק ראשו ומיד עשאן הקב"ה אבן אחת. וכי מה שייך שאבן שהיא דבר דומם עושה מריבה עם חברתה? וכמו כן יש להקשות במה שכתב רש"י בפרשת בראשית (א, טו), שבתחלה היו השמש והירח שוים בגדלם, ונתמעטה הלבנה על שאמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד. וכן מבואר בגמרא מסכת חולין (דף ס:). עיין שם. וכי מה שייך אצל הלבנה שהיא דבר דומם שתדבר ותקנא בשמש.

וצריך לומר, שכלפי בני האדם הקב"ה ברא את טבע העולם שהלבנה והאבן הינם דברים דוממים ואין אצלם מושג של דיבור וקנאה מפני שאין להם שום חיות. ואולם כלפי ה' אין זה כטבע העולם הזה, אלא זה מושג אחר שהוא מעל הטבע, ואכן שייך אצל ה' שאבן תריב עם חברתה והלבנה תדבר ותקנא בשמש, ומתוך המציאות הזו ה' אכן משנה את הטבע גם כלפי העולם הזה דהיינו שהלבנה תקטן בגדלה מהשמש, והאבנים יתהפכו לאבן אחת.

וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים (קמח, ב-ט) "הִלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַמְרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָּל מְלֵאכָיו הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהַיָּם אֲשֶׁר מַעַל הַשָּׁמַיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם ה' כִּי הוּא צִוָּה וַיִּבְרָא: וַיַּעֲמִידֵם לְעֵד לְעוֹלָם חֵק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ תִּגְיָנִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: אִשׁ וּבָרָד שֶׁלֵּג וְקִיטוֹר רוּחַ סַעָרָה עֲשֵׂה דְבָרוֹ: הֲהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים", הרי גם השמש, והירח, והכוכבים, והמים, והאש, ועצי פרי, ועצי ארזים, מהללים את ה' יתברך, למרות שהם דברים דוממים ולא שייך אצלם דיבור כמו אצל בני אדם, אלא ודאי שכלפי ה' זה אינו כמו הטבע אצלנו, אלא גם דברים דוממים שייך אצלם דיבור, וכשם שהם מדברים דברי הילול ושבח לה' יתברך, כן יש לומר שהם מדברים בדברי מריבה זה עם זה, כמו האבנים שהיו מריבות זו עם זו, וכן הלבנה שקטרגה על כך שאי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד.

שוב ראיתי שכן מבואר בדברי הרמב"ם בפרק ג' מהלכות יסודי התורה (הלכה ט), וזה לשונו: כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם, והם חיים ועומדים ומכירין את מי שאמר והיה העולם, כל אחד ואחד לפי גדלו ולפי מעלתו משבחים ומפארים ליוצרים כמו המלאכים, וכשם שמכירין הקב"ה כך מכירין את עצמן ומכירין את המלאכים שלמעלה מהן, ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת בני אדם. עכ"ל.

והיינו שכלפי ה' הכוכבים והגלגלים הינם בעלי נפש ודעה והשכל הם, ועל ידי כך הם מכירים את ה' יתברך ומשבחים ומפארים אותו, אולם כלפי בני אדם הם דוממים ואינם מדברים.

ומכאן יש ללמוד שהקב"ה מתנהג עם הצדיקים מעל לגדרי הטבע, שהרי בשל המחלוקת שהיתה בין האבנים הפכם הקב"ה לאבן אחת, למרות שאין במעשה הנס הזה צורך לתיקון העולם או להצלת הבריות, ולמה לו לה' להפך את הנהגת הטבע בעולם רק בשביל שהאבנים לא יהיו מריבות זו עם זו, אלא הסיבה היא משום שההנהגה של ה' עם הצדיקים אינה כפי הנהגת הטבע בעולם, אלא זו כמו ההנהגה כלפי ה' שאצל ה' אין הפרש בין דבר דומם או לא, וכנזכר.

וכן מצינו אצל הצדיקים בכל הדורות שהיתה יכולת בידם לשנות סדרי הטבע בעולם, והטעם כיון שהם נוהגים בעצמם מעל הטבע שהרי הם מוסרים את עצמם על התורה ועל העבודה שלא כטבעי בני האדם בעולם, על כן גם הקב"ה נוהג עמם שלא כדרך הטבע בעולם. ועיין בספר ראשית חכמה (שער התשובה פרק ו אות לא).

התועלת שיש באחדות

והנה על מה שכתב רש"י הנ"ל, שיעקב עשאן כמין מרזב סביב לראשו, שהיה ירא מפני חיות רעות וכו'.

עיינן בשפתי חכמים שפירש דברי רש"י, שיעקב הקיף את כל גופו באבנים מפני חיות רעות, שאם לא כן מה יועיל מה שהקיף רק את ראשו באבנים, והרי עדיין חיות רעות יכולות לטרפו בשאר גופו, אלא ודאי שהקיף את כל גופו באבנים, והאבנים שתחת ראשו הן אלו שהיו מריבות ביניהם עלי יניח צדיק את ראשו, מה שאין כן שאר האבנים שסביב גופו לא היו מריבות, כיון שהם בלאו הכי היו מרוחקות מראשו מחמת הסידור שסדרן יעקב.

ועל מה שכתב רש"י בשם המדרש, שהאבנים היו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת עלי יניח, ומיד עשאן הקב"ה אבן אחת. ע"כ. יש לשאול על מדרש זה, שעדיין מה יועיל שעשאן הקב"ה לאבן אחת, והרי עדיין באבן עצמה יש את החלק העליון שיעקב הניח עליו את ראשו ממש, ויש את החלק הנמצא בתחתית האבן או בצד האבן שעליו יעקב לא הניח את ראשו, ומה הועיל הפיתרון הזה למנוע את המריבה?

ויש לומר, שכל זמן שכל אבן היא בפני עצמה בזה הן מריבות זו עם זו, אבל בזמן שנעשו לאבן אחת אזי גם האבן המרוחקת מראשו של יעקב אינה מריבה עם האבן שתחת ראשו של יעקב ממש, כיון שכולן הן דבר אחד.

ובזה למדה אותנו התורה שהסיבה למחלוקת היא הפירוד, כלומר כאשר כל אחד מרגיש שהוא בפני עצמו ואינו מחובר עם חברו, זה דבר הגורם למחלוקת וקנאה מפני שכל אחד מרגיש מדוע לחברי יש כך וכך ולי אין, אבל כאשר ישנו חיבור בין הלבבות וכל אחד מרגיש שהוא וחברו הינם דבר אחד, אזי אין כאן סיבה לקנאה ומחלוקת, שהרי מה שיש לחברו הוא מרגיש שזה גם שייך לו ונמצא שאין כאן מצב שיש לחברו והוא חסר, אלא מה שיש לחברו הוא שמח בזה כמו שזה שייך לו, וממילא אין כאן סיבה לקנאה ותחרות המביאים לידי מחלוקת בין הבריות. וזאת הסיבה שכאשר נהפכו כל האבנים לאבן אחת אזי כבר לא היה קנאה ומריבה ביניהם.

פרשת וישלח

וַיִּזְחַר יַעֲקֹב לְבָרְדוֹ וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת
הַשָּׁחַר. (בראשית לב, כה)

כתב רש"י, שיעקב שכח פכים קטנים וחזר עליהם. ע"כ. עיין מה שכתבתי בזה
בפרשת מצורע על הפסוק "וצוה הכהן ופנו את הבית וכו'" (ויקרא יד, לו).

וְתִמְנַע הַיְתָה פִּילְגֵשׁ לְאֵלִיפּוֹ בֶן עֵשׂוֹ וְתִלְדֵּךְ
לְאֵלִיפּוֹ אֶת עֲמֶלֶק אֱלֹהֵ בְנֵי עֵדָה אֲשֶׁת
עֵשׂוֹ (בראשית לו, יב)

בחור שמעך יש חיוב לקרבו

אומרים חז"ל במסכת סנהדרין (דף צט:): שתימנע היתה בת של מלכים, כמו
שכתוב "אלוף לוטן אלוף תמנע", והיא רצתה להתגייר ולהיות יהודיה, ובאה
לאברהם, יצחק, ויעקב, ואמרה להם שהיא רוצה להתגייר, ולא קיבלו אותה, ועל
כן הלכה ונעשתה פילגש לאליפז בנו של עשו, כי אמרה מוטב שאהיה שפחה
לאומה זו לבני אברהם ויצחק שהן יראי שמים, ולא אהיה גברת לאומה אחרת,
ולכך נעשית פילגש לאליפז בן עשו שהיה מזרע יצחק. ובסופו של דבר כיון
שאברהם יצחק ויעקב ריחקו אותה ולא הכניסוה תחת כנפי השכינה, לפיכך יצא
ממנה עמלק הרשע שעד היום עם ישראל סובל ממנו. ע"כ. כלומר אברהם יצחק
ויעקב נענשו על שריחקו אותה וגרמו לה בכך צער רב, ולפיכך יצא ממנה עמלק

שציער את עם ישראל שזוהי מידה כנגד מידה⁶.

ומכאן יש ללמוד שכאשר בחור ישיבה יש לו איזה מעידה, שאין לרחק אותו לגמרי, אלא אדרבה צריך לקרבו בדברי חיזוק ויראת שמים וכפי כוחו ויכולתו, ועל ידי כך להחזירו בהדרגה לספסל הלימודים וליראת שמים. שאם ירחיקו אותו לגמרי הרי הוא יכול לירד לדיוטא התחתונה, עד כדי שילסטם את הבריות או יחטיא את הרבים, ומתוך כך יוסיף חטא על פשע ויחנך גם את בניו למעשים רעים כאלו, וכמה צער רב יכול להיגרם לו ולכל הסובבים אותו בשל כך, ולכן אין לרבני הישיבה לרחקו לגמרי אלא אדרבה לקרבו אט אט אל התורה ואל העבודה כפי כוחו.

ומצינו כיוצא בזה שכתב הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תלמוד תורה (הלכה א), וזה לשונו: אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם, אבל אם היה הולך בדרך לא טובה, מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו. עכ"ל. הרי שכתב הרמב"ם בפירוש, שאם היה התלמיד הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ולאחר מכן בודקין אותו אם הוא הגון והולך בדרך ישרה, ולאחר מכן מכניסים אותו לבית המדרש. אבל לא אומרים שאם התלמיד אינו הגון ואינו הולך בדרך ישרה אז יש מיד לרחקו, אלא אדרבה מלכתחלה צריך לקרבו לעבודת ה'.

אין לסלק בחור מהישיבה בהיות שהוריו לא משלמים שכר לימוד

וקל ותומר שאין להוציא בחור מהישיבה בזמן שהוריו לא משלמים דמי לימוד, ובפרט אם הבחור לומד היטב ויש לו יראת שמים, שאם הוריו חטאו שאינם

⁶ והסיבה שהאבות הקדושים ריחקהו, כתב התורה תמימה שהרי כתב הרמב"ם (בפרק יג מהלכות איסורי ביאה הלכה יד) שאם בא להתגייר משום שררה אין מקבלין אותו, והיא היתה רוצה להתייחס בדבוק למשפחת אברהם, וחשבו שאין זו גירות אמיתית, ובכל זאת נענשו שלא היה להם לרחקה ביותר, וכמו שכתוב ברות "ותרא כי מתאמצת היא ללכת ותחדל מדבר אליה", ומצינו בעובד כוכבים שבא לפני הלל ואמר לו גיירני על מנת שיעשוני לכהן גדול, וזה גם כן מטעם כבוד וגדולה, ובכל זאת גיירו ואחר כך נעשה גר אמת בלב שלם (מסכת שבת דף לא), והוא כענין שאמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה. ע"כ. וכיוצא בזה כתב מו"ר בשו"ת יביע אומר חלק ח' (חי"ד סימן כד אות ב) שאפשר שטעמו של אברהם אבינו שלא קיבלהו, אף על פי שנאמר בו ואת הנפש אשר עשו בחרן, אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים, לפי שחשד בה שאין כוונתה לשם שמים כלל, אלא לשם אישות או כבוד, ואף על פי כן נענשו כיון שלא היה להם לרחקה. עיין שם.

משלמים הוא מה חטא, ולא תהא כזאת בישראל, והאם בעבור בצע כסף מנהלי הישיבה יקחו על עצמם אחריות כזו כבדה להוציא בחור אל הרחוב, ודמו ודם זרעיותיו הינם לוקחים על עצמם. ועל זה מתאונן הנביא (עמוס ב, ו) "כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים". וכבר אמרו רבותינו במסכת נדרים (דף פא.), הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה שנאמר יזל מים מדליו שמהם תצא תורה. ע"כ. ופירש רש"י, הזהרו בבני עניים - שלא יהו קלים בעיניכם ללמדם תורה. ע"כ. והר"ן כתב, הזהרו בבני עניים - להשתדל ללמדם תורה שמהם תצא תורה שאין להם עסק אחר ועוד שדעתם שפלה עליהם. ע"כ.

ובדף על הדף (שם) מובא בשם ספר כתר ראש (אות סח), שמובא מהגר"ח מולאזין זצ"ל שביאר בזה שבני עניים מקבלים בישיבה יותר השפעה מלימוד התורה מאשר בני עשירים, כיון שאבותיהם של העניים לא הרבו עליהם בהוצאות שכר לימוד עבור מלמדים מופלגים, ונשאר אצלם ללמוד תורה בכח עצמם ובישיבה הם מוציאים מן הכח אל הפועל, אבל לא כן בני העשירים שכבר הוציאו עליהם מלמדים מופלגים, וכל מה שהיה בכוחם הוציאו כבר אל הפועל.

ועוד נכתב שם בשם ספר דברים נחמדים, כי כך היא דרכה של תורה "פת במלח תאכל" כדרכם של עניים. שאילו בני עשירים הרגילים במותרות קשה להם להגיע לתורה, וגם אפילו אם שכלם גובר על תאותם וזוכים לתורה, הרי אז לא זכו לזה מכוחם אלא מכוח התורה שמחזיק אביהם את לומדי התורה וממנו למדו הנהגה זאת, מה שאין כן "בני עניים" שמהם תצא תורה, מטבעם. ע"כ.

ומלבד זה יש גם להחזיק בדרך חינוך נכונה, שהרי כאשר התלמיד רואה שהוא מרוחק מהישיבה בהיותו והוריו לא שילמו שכר לימוד, הרי שהוא לומד מכך שעבור מנהלי הישיבה כסף עדיף מלימוד תורה, ואיך לאחר מכן אותו תלמיד וכן חביריו יקבלו דברי מוסר מרבני הישיבה בזמן שבמעשיהם הם מראים שכסף חשוב להם יותר מאשר לימוד תורה.

וכן מובא בספר סיפורים מחדר הרבי (עמ' 144), בו מסופר: שבאחד המוסדות בניו יורק רצו פעם לשלוח התראות למשפחות שלא שילמו את אגרת החינוך, ואם לא ישלמו יוציאו הילדים מהכיתות. הרבי שאל על כך בכאב: מה אשם הילד בחסרון הכסף של הוריו? הילד עלול להסיק שהכסף חשוב מהכל, שכן בגללו הוא מוצא מהכיתה. ע"כ.

ואפשר שזה בכלל מאמר רבותינו במסכת אבות (פרק ד משנה ט), רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. ע"כ. כלומר שאם מנהלי הישיבה משאירים את הבחור בישיבה למרות שהוריו לא משלמים שכר לימוד, הרי זה בכלל המקיים את התורה מתוך עוני, שסופו לקיימה מתוך עושר, כלומר יזכו מנהלי הישיבה לרוב עושר כדי להעמיד את הישיבה ולהוסיף עוד תלמידים כהנה וכהנה. אבל אם הינם מרחקים את הבחור והיינו מבטל את התורה בעבור עושר שרוצה ריוח ממון, אזי סופו לבטלה מעוני, והיינו שלא יהיה לו מספיק כסף להחזקת הישיבה עד שיצטרך לצמצם בחורים בשל כך.

ואולם למרות שאמרנו שאין למנהלי הישיבה להרחיק את הבחור כאשר הוריו לא משלמים עבורו את שכר הלימוד, מכל מקום מוטל עליהם לפנות אל ההורים בכל דרך וצורה שהיא כדי שהורי הבחור לא ינצלו דבר זה וימנעו מלשלם את שכר הלימוד עבור בנם, בהיות שכסף זה הוא חלק נכבד מהחזקת הישיבה, ואם אין קמח אין תורה, אלא שאין להם לערב בכך את הבחור.

אין להורים להתרשל מלשלם את שכר הלימוד עבור בנם

וגם הורי הבחור צריכים מצידם לעשות כמיטב יכולתם לשלם את שכר הלימוד עבור בנם, ופעמים גם לצמצם בהוצאות הבית עבור זה, ובמסכת ביצה (דף טו.) מובא, כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו. ע"כ. ופירש רש"י, כל מזונותיו של אדם - כל מה שעתידי להשתכר בשנה, שיהא גזון משם, קצוב לו כך וכך ישתכר בשנה זו, ויש לו ליהרהר מלעשות יציאה מרובה, שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו: חוץ מהוצאת שבתות - אותה לא פסקו לו מה ישתכר לצרכה, ומהיכן תבואה, אלא לפי מה שרגיל ממציאם לו, לשעה או לאחר שעה: פוחתין לו - כלומר ממציאין לו שכר מועט. ע"כ. עיין שם בדברי התוספות (בד"ה כל). וראה מה שכתבתי בהערה, בפרשת כי תבוא על הפסוק "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וכו'", בשם הגאון ר' יששכר שלמה טייכטל זצ"ל, שמבואר בספרו משנה שכיר (מועדים נס חנוכה תקנת חז"ל להדר בחנוכה יותר משליש), שאלו השלשה המוזכרים בגמרא הנ"ל, שהם הוצאות שבתות וימים טובים והוצאות בניו לתלמוד תורה, שאין גבול להוצאתם, וממילא אין גבול בהידורם ומחוייב להדר ולהוציא בכל מה שיכול להדר. עיין שם.

יש להשתדל לקרב כל יהודי ליהדות

ועל כל פנים, מכאן יש לנו ללמוד עד כמה יש לקרב כל אדם ליהדות, כדי שעל ידי כך אותו אדם יהיה צדיק ויביא תועלת לעם ישראל, וכן הבנים שיצאו ממנו יהיו צדיקים, ושלא חס ושלום יצאו ממנו אנשים רעים וחטאים שיכולים להזיק לעם ישראל בגופם או בנפשם.

ועיני ראו ולא זר, בכמה וכמה משפחות אשר גדולי מחזירי התשובה שבדור, החזירו אחד מבני המשפחה, ובזכות שאחד מבני המשפחה חזר בתשובה והתחיל ללמוד תורה ולילך בדרך ה', והכל נעשה בדרך ישרה ונכונה כפי אשר הורונו רבותינו, כל אוהביו ומכיריו אמרו "כזה ראה וקדש" (ולא נהג בכל מיני מעשי שטות למיניהם כמו שמצוי לכמה חוזרים בתשובה שלא מקבלים הכוונה ישרה ונכונה, וחושבים עצמם לגדולי ומאורי הדור ומחללים שם שמים בכל מיני מעשה שטות למיניהם, ה' יחזירם למוטב), הרי שבעקבות כך בני משפחתו ומכיריו הלכו אחריו באומרם עליו "אשריך ישראל אשר בך יתפאר". נמצא שבזכות החכם שהחזיר יהודי אחד בתשובה, הרי שבדרך הזו הלכו אחריו עוד כמה וכמה יהודים, וזכויותיו מרובות מאוד, למרות שהוא לא מודע כלל מה הוא עולל לעוד כמה יהודים שגם הם חזרו בתשובה והולכים בדרך ה' ונעשו ליראי שמים, והרי יש לדבר הזה פירות ופירי פירות, אשריו ואשרי חלקו, טוב לו בעולם הזה ובעולם הבא.

ובענין מעלה זו של קירוב יהודי לדרך ה', ראיתי בספר הבהיר שו"ת עטרת פז (חלק א כרך ג - אבן העזר, הערות סימן ט הערה א) שכתב בזה כמה ענינים חשובים, וזה לשונו: וענין זיכוי הרבים לאו מילתא זוטרתה היא, וכדאיתא בזוהר הקדוש פרשת תרומה (דף קכח ב, קכט א) שהפליגו שם בשבח המגיע למזכה חייביא, דאין קץ לשכרו וזוכה לדברים רבים ועצומים, ואילו ידעו זאת בני האדם היו רודפים להשיג ענין זה כרודף אחר החיים. עיין שם עוד דברים נפלאים ומופלאים. [וראה לרבינו החיד"א בניצוצי אורות (שם אות ב) שכתב לבאר דהענין מדובר על המחזיר לאחרים בתשובה. יעויין שם]. וראה גם בספר חובת הלבבות בשער אהבת ה' (פרק ו) שכתב שם בענין זה של זיכוי הרבים: כי אפילו אם יגיע האדם לדרגה העליונה ביותר בתיקון נשמתו כלפי האלוקים יתברך ואפילו אם הוא כבר כמעט דומה למלאכים או לנביאים במידותיהם הטובות ובהנהגותיהם המשובחות והתמסרותם לעבודת הבורא ולאהבתם הטהורה אליו יתברך, אפילו הכי אין זכויותיו מגיעות לזכויותיו של מי שמכוין את בני האדם אל הדרך הטובה ומיישר את הרשעים אל עבודת הבורא שזכויותיו נכפלות ומתרבות

בכל יום ובכל עת על ידי זכויותיהם של אלה שהוא גרם להם לעבוד את ה'. עכ"ד.

וראה עוד לרבינו החיד"א במחזיק ברכה (חאו"ה סימן רצ סק"ג) שכתב שם: והן כל יקר ראתה עיני ספר חזיונות כתובים באצבע מטהרת יד הקדש רבינו מהרח"ו זצ"ל בכתב ידו ממש, ושם נאמר דרבינו האר"י זצ"ל היה מזהיר תמיד, ובחלום ידבר בו מכי סליק ר"ב לבי קברי, שירבה דרושיו להוכיח לעם ולהחזירם בתשובה ובזה תלוי הגאולה וכו', ואין קץ לשכרו וכמו שהפליגו בזוהר הקדוש בשבח המגיע למזכי לחייבא, וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. יעויין שם. וראה עוד בספר שערי קדושה לרבינו מהרח"ו (ח"ב שער ז), מה שכתב עוד בענין זה של מעלת זיכוי הרבים דברים קילורין לעין, והביא גם, דאברהם אבינו ע"ה לא זכה לכל מעלותיו אלא משום זיכוי הרבים שלו, וכמו שכתוב "ואת הנפש אשר עשו בחרן", וכן כל ראשי הדורות אינן זוכין או נענשים אלא על סיבה זו. יעויין שם. וראה כיוצא בזה גם כן דברים מופלאים בספורנו פרשת תולדות (בראשית כו ה) על הפסוק "עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצותי חוקותי ותורותי", וזה לשונו: וישמור משמרת, עשה תמיד המשמרת המיוחדת לי שהיא לגמול חסד וכו', ולהורות החטאים בדרך, וזה עשה כאשר קרא בשם ה', ושמר גם כן מצותי חוקותי ותורותי שנצטוו בני נח, ובכך היה נאה דורש ונאה מקיים כמופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה, וכן למטה באומרו "והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי", ולא כן אמר ליעקב, וכו'. אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל, כי הוא אמנם מנעוריו היה יושב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר, ששם עלה כל מבקש ה' בלי ספק. עכ"ל. עיין שם. וחזינן בפשטות מדברים אלה שמעלתו של יעקב אבינו ע"ה היתה יותר משל יצחק אבינו ע"ה, על אף שיצחק אבינו ע"ה היה מוכתר בכתר של מסירות נפש שפשט את צוארו על גבי המזבח (ואשר אנו מזכירים זכות זו לפני ה' יתברך בכל יום ויום למעלה מאלפי שנים לרוב גדולתה ועוצמתה), וזאת כיון שיעקב אבינו ע"ה היה מזכה את הרבים האחרים ללמוד וללמד, ומעלה זו יש לה ערך רב יותר אפילו מהעקידה עצמה שנעקד יצחק אבינו ע"ה על גבי המזבח. ודו"ק. עכ"ל. ועיין עוד מה שכתבתי בסוף פרשת תולדות, ובתחלת פרשת ויקרא.

וַיְהִי בְנֵי לוֹטָן חָרִי וְהִימָם וְאַחֹת לוֹטָן
תִּמְנַע (בראשית לו, כב)

אמירת "אחות לוטן תמנע" יש בה סוד

מובא בתנא דבי אליהו זוטא (סוף פרק ב): מכאן אמרו, אפילו אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה, אלא יושב וקורא כל היום "אחות לוטן תמנע" (בראשית לו, כב), שכר תורה בידו. ע"כ.

בשו"ת חתם סופר (חלק אורח חיים סימן י) כתב, שאם יאמר "אחות לוטן תמנע" בכוונה ידועה הרי הוא שם קדוש. וכיוצא בזה כתב בדרשות חתם סופר, שפירש דברי הגמרא בסוף מסכת מגילה (דף לב.). אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום. ערום סלקא דעתך? אלא אימא נקבר ערום בלא מצות. בלא מצות סלקא דעתך? אלא אמר אביי נקבר ערום בלא אותה מצוה. ע"כ. שרצונם לומר, שכל האוחז ספר תורה ערום שסובר שהוא כפשוטו מבלי לבוש, ואפילו אחות לוטן תמנע, נקבר ערום, כיון שכל התורה היא סודות רק שהסוד מלובש. ע"כ. הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן לו). עיין שם.

פרשת וישב

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:
 אֱלֹהֵי תְלֻדֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעֵי עָשָׂרָה
 שָׁנָה וְכוּ'. (בראשית ל, א-ב)

מה חסרון יש במה שביקש יעקב לישב בשלוה

פירש רבינו אור החיים הקדוש, זה לשונו: ויראה כוונת הכתוב היא על דרך אומרים ז"ל ביקש יעקב אבינו לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף, והוא אומרו אלה תולדותיו של יעקב פירוש מה שעבר עליו מהרוגזו, שהכתוב בא להודיע מכירת יוסף וצערו של יעקב, הוא יעקב הגורם במה שביקש לישב, דכתיב וישב יעקב, ובזה תולדותיו הם אלה יוסף בן וגו' ונתגלגלו הדברים, כי האדם גורם לעצמו את כל אשר תבאנה עליו. כי אין דבר רע בא מהאדון הטוב לכל ובפרט לידידיו יעקב וכיוצא בו. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שכוונת הפסוק לומר שבגלל שביקש יעקב לישב בשלוה לכך קפץ עליו רוגזו של יוסף, ואלו התולדות שהוא הביא על עצמו במה שביקש לישב בשלוה.

והשאלה נשאלת, וכי מה עוון הוא זה במה שביקש יעקב לישב בשלוה, וכי הוא עבר על איסור מהתורה או מדרבנן או מדברי סופרים לבקש לישב בשלוה, עד כדי שהוא נענש ביסורין כאלו קשים ומרים שכן זקוניו יוסף שהוא אהבו יותר מכל בניו, נעלם ממנו עשרים ושתים שנה. ולאחר מכן גם שמעון נעלם ממנו. וצערו היה כל כך גדול עד שנסתלקה ממנו רוח הקודש. וכמו שפירש רש"י על הפסוק (בראשית מה, כז) "ותחי רוח יעקב אביהם". עיין שם.

ויש ליישב, על פי מה שכתב בנפש החיים (שער א פרק יד) שכל אדם דנים אותו בשמים לפי מדרגת נשמתו, שיש אדם שיעשה עוון מסויים ונשמתו היא

גבוהה כל כך עד שהוא פוגם בכתר של המלך, ומה שאין כן יש אדם אחר שנשמתו היא נמוכה יותר ויעשה את אותו המעשה שעשה חבירו והרי זה פגם רק בחצר המלך, ונמצא שהאדם שנשמתו גבוהה יותר פגם יותר מזה שנשמתו נמוכה יותר ולמרות ששניהם עשו אותו מעשה, שהכל תלוי לפי שורש נשמתו של האדם. וגם לא יהיה שוה עונש שני האנשים מטעם שלא היתה מחשבת שניהם שוה בעת עשיית העון, והפגם נמשך בעולמות העליונים גם לפי ענין המחשבה בשעת העשייה, ואם האחד הדביק יותר מחשבתו להעבירה ודאי שהוא ראוי לעונש יותר גדול כי אז הפגם מגיע חס ושלום לעולמות יותר עליונים. וזה שאמר הפסוק (תהלים לג, טו) "היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם". רצונו לומר שה' יתברך רואה ומבין מחשבות לבם המצטרף אל מעשיהם, ודן את כל אחד כפי ענין מחשבת לבו שהיה בעת עשיית העון. עכת"ד.

וכיוצא בזה כתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תשובה (הלכה ב): אדם שעונותיו מרובין על זכותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך, וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו', וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מזכותיהן מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם, ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב, ויש עוון שהוא כנגד כמה זכיות שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות. עכ"ל.

ולפי זה ניחא קושיתנו, שהיות ונשמת יעקב אבינו היתה גבוהה עד למאוד, שהרי האבות הקדושים היו בחינת המרכבה העליונה, וכמו שמובא בבראשית רבה (פרשת וישלח, פרשה פב הלכה ו) על הפסוק (בראשית לה, יג) "ויעל מעליו אלקים", אמר ריש לקיש האבות הן הן המרכבה שנאמר (בראשית יז, כב) "ויעל אלקים מעל אברהם", "ויעל מעליו אלקים" וכו'. ע"כ. ועל כן, לפי עוצם נשמת יעקב אבינו, הרי שבקשה זו לישיב בשלוה היתה נחשבת עבורו לעוון עד כדי שנענש על כך ביסורים קשים, ואף על פי שבמושגים שלנו אין לנו הבנה מה עוון או צד נדנדוד עוון יש בזה, ויתכן באמת שלפי גודל נשמתו לא יחשב זה לשום פגם, אבל כנראה שלפי גודל נשמת יעקב אבינו היה זה נחשב לעוון. והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אלה תלדות יעקב יוסף וכו'. (בראשית לו, ב)

תלמיד חכם צריך לנהוג במידת יוסף הצדיק

פירש רש"י, תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים, אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל, ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו, וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרבה בבראשית רבה (פד, ו). עכ"ל.

ובמדרש הוא מבואר יותר, כמובא בבראשית רבה (פרשה פד) וזה לשונו: אמר ר' שמואל בר נחמן אלה תולדות יעקב יוסף לא היה צריך קרא למימר כן אלא אלה תולדות יעקב ראובן, אלא מה תלמוד לומר יוסף, אלא שכל מה שאירע לזה אירע לזה, מה זה נולד מהול אף זה נולד מהול, מה זה אמו עקרה אף זה אמו עקרה, מה זה אמו ילדה שניים אף זה אמו ילדה שניים, מה זה בכור אף זה בכור, מה זה נתקשה אמו בלידה אף זה נתקשה אמו בשעת לידה, מה זה אחיו שונא אותו אף זה אחיו שונאים אותו, מה זה אחיו בקש להרגו אף זה בקשו אחיו להרגו, מה זה רועה אף זה רועה, זה נשטם וזה נשטם, זה נגנב שתי פעמים וזה נגנב שתי פעמים, זה נתברך בעושר וזה נתברך בעושר, זה יצא לחוצה לארץ וזה יצא לחוצה לארץ, זה נשא אשה מחוצה לארץ, זה נשא אשה מחוצה לארץ, זה הוליד בנים בחוצה לארץ, זה הוליד בנים בחוצה לארץ, זה ליווהו מלאכים וזה ליווהו מלאכים, זה נתגדל על ידי חלום וזה נתגדל על ידי חלום, זה נתברך בית חמיו בשבילו וזה נתברך בית חמיו בשבילו, זה ירד למצרים וזה ירד למצרים, זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב, זה משביע וזה משביע, זה מצוה וזה מצוה, זה מת במצרים וזה מת במצרים, זה נחנט וזה נחנט, זה העלו עצמותיו וזה העלו עצמותיו. עכ"ל.

הרי המבואר מזה שיעקב ויוסף הם כגוף אחד וקשורים נפש בנפש. ויש לומר שרמוז בזה, שיעקב הוא בחינת התורה, והיינו בחינת תלמיד חכם, והוא קשור במידת יוסף, והיינו שכל תלמיד חכם צריך להיות מחובר לבחינת יוסף, שהוא בחינת "צדיק", דהיינו נוטר ברית, וזהו עיקר תולדותיו. ועיין בכלי יקר בפרשת תולדות על הפסוק "ועקב איש תם ישב אהלים" (בראשית כה, כז), שאיש תם היינו שנולד מהול כדברי רז"ל (אבדר"נ ב ה), ועל כן היה יעקב גדור מעריות, והיה יושב אוהלים דהיינו שדבק רק באשתו שהיא נקראת אהלו, ולא באחרת, כמו שכתוב (דברים ה, כז) "שובו לכם לאהליכם" שדרשו רז"ל (שבת פז). על היתר תשמיש.

וכיוצא בזה כתב בספר טהרת הקודש להרה"ג ר' אהרון ראטה זצוק"ל במאמר מעלות נוטרי היסוד (מעלה כח), דמאן מלכי רבנן, הוא תלמיד חכם הנוטר ברית ואז הוא נהפך להיות מבחינת מלך, ועליו אמרו חז"ל דמאן מלכי רבנן, והוא נעשה מבחינת מלך המורה לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. וכל תלמיד חכם שחביריו נכנעים תחתיו מפני חכמת תורתו או קדושתו, או מרביץ תורה וקדושה ברבים, נקרא בחינת מלך, וכמו שמובא (מסכת ברכות דף נג.) שאמר ליה האי מפשר חלמא לאביי מלכא הוית וקאי אמורא עלך. עיין שם. וזה מקובל כל מי שנוטר ברית, או שלעצמו גותנים לו מן השמים בחינת מלכות וממשלה, כמו שראו אצל הצדיקים הקודמים בגודל קדושתם, או שיוצא מיוצאי חלציו איזה תלמיד חכם וצדיק שמנהיר לבני ישראל בתורה ובקדושה או בעבודת ה', ויתקדש שמו יתברך על ידו, או בשעה שילך לעולם העליון יותן לו בחינת מלכות על יתר נשמות ודי בזה. עכת"ד. ועיין שם עוד. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת מקץ על הפסוק "ויוסף הוא השליט וכו"

ועל פי זה יש לפרש דברי הגמרא במסכת תענית (דף ה.) ואמר רבי אמי מאי דכתיב (קהלת י) אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, אם ראית דור שהשמים משתכין כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור. מאי תקנתן ילכו אצל מי שיודע ללחוש, דכתיב (איוב לו) יגיד עליו רעו. ע"כ. ופירש רש"י, וזה לשונו: לוחשי לחישות. בשביל שאין מתפללים תפלה בלחש. עכ"ל. וקשה, מדוע נקט הש"ס בלשון ילכו אצל מי שיודע "ללחוש", ולא נקט בלשון ברורה יותר: ילכו אצל מי שיודע "להתפלל". ועל פי דברינו ניחא, שהרי יעקב הוא גימטריא 182, ויוסף הוא גימטריא 156, ויחד הם עולים גימטריא 338, שהוא גימטריא "לחש", והיינו שילכו דוקא אצל מי שיש לו בחינה של יעקב ויוסף כאחד, ואזי דוקא הוא תפלתו תתקבל. ודו"ק.

וַיֵּרָאוּ אֶחָיו כִּי אֵתוּ אֶהָב אֲבִיהֶם מִכָּל אָחָיו
וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלוֹם.
(בראשית לו, ד)

אחי יוסף היו מייחלים שימות

נראה לי בס"ד שהרי מובא בש"ס מסכת ברכות (דף סד.) ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום. שהרי יתרו שאמר לו

למשה (שמות ד) לך לשלום עלה והצליח, ואילו דוד שאמר לאבשלום (שמואל ב טו) לך בשלום הלך ונתלה. ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום, שנאמר (בראשית טו) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום. ע"כ. וזה כוונת הפסוק, שאחי יוסף מרוב שנאתם ליוסף רצו לראות במותו, ולכך לא אמרו לו כמו שאומרים לאדם החי לך "לשלום", אלא לך "בשלום" וכמו שאומרים למת, וזה שאמר הפסוק ולא יכלו דברו "לשלום" אלא בשלום. ודו"ק.

וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא יָדַע אֶתֹו
מֵאֹמְרָה כִּי אִם הִלָּחֵם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל וַיְהִי
יוֹסֵף יֵפֶה תֹאֵר וַיִּפֶּה מְרָאָה. (בראשית לט, ו)

מה היתה הטרוניא על יוסף במה שהיה אוכל ושותה
ומסלסל בשערו

פירש רש"י, ויהי יוסף יפה תואר - כיון שראה עצמו מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשעריך, אני מגרה בך את הדוב, מיד ותשא אשת אדוניו וגו' - כל מקום שנאמר אחר סמוך. ע"כ. כדבריו מבואר במדרש תנחומא (פרשת וישב סימן ח).

ויש לשאול, מדוע נקט רש"י שהקב"ה גירה ביוסף את הדב בגלל שהיתה עליו טרוניא בכך שאביו היה מתאבל עליו והוא היה אוכל ושותה ומסלסל בשערו, היה לרש"י לנקוט בפשטות יותר, שבהיות ויוסף התחיל לאכול ולשתות ולסלסל בשערו, הרי שבכך הוא מתחיל לשכוח את דתו, מפני שהוא מתחיל להגרר אחר תרבות מצרים שזה תאוות העולם הזה, והרי הדבר ידוע שכך מתחיל האדם לרדת ברוחניות, בתחלה אוכל ושותה ומסלסל בשערו, ולאחר מכן עלול הוא להגרר לעוד תאוות עד שמגיע לידי איסורים ועד ששוכח את בוראו רחמנא ליצלן.

וכן מובא במסכת סוכה (דף נב.) אמר רבי אסי יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא, ולבסוף דומה כעבותות העגלה, שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. ע"כ. ופירש רש"י שבתחלה יצר הרע נדמה לאדם כמו חוט של עכביש שהוא חוט דק שבקל ניתן לנתקו, ואם האדם נמשך אחריו מעט,

הרי הוא הולך ומתגבר עליו עד שיצר הרע נדמה לאדם כמו חבל עבה שקושרים בו את הפרה למחרשה, שאז קשה מאוד כבר לנתקו, וכך קשה לאדם מאוד לנתק ממנו את יצר הרע.

וכן מובא שם בהמשך הגמרא (עמוד ב), שיצר הרע בתחלה נדמה לאדם כמו עובר אורח שאינו מתאחסן עמו, ולאחר מכן נדמה לאדם כמו אכסנאי המתאכסן אצלו, ולאחר מכן הוא נעשה בעל הבית של האדם.

אם כן היה לו לרש"י לפרש שהסיבה שגירה בו הקב"ה את הדב כדי שלא ירד עוד ברוחניות, שהרי על ידי גירויו הדב נגרם שהוא ירד ממדרגתו הנישאת לישיב בבית האסורים, ובמילא בכך הוא ילמד שלא להגרר אחר תאוות מצרים.

וצריך לומר, שהיות ונתן הקב"ה את הבחירה ביד האדם אם לילך בדרך טובה או להיפך, אם כן בזה הקב"ה לא ימנעו מכך, שאם כן הוא נשלל מהאדם כח הבחירה, ולכן משום סיבה זו לא היה מביא הקב"ה את יוסף לידי מעשה המונעו ממנו מלילך אחר דרך שאינה טובה. ולכך הוצרך רש"י לומר שהטעם הוא משום שבהיות ואביו מתאבל עליו, והיינו שאין ראוי לנהוג כך כלפי אביו, שכאשר אביו מצטער עליו מאוד והוא שמח וטוב לב, והרי זה חסרון בבין אדם לתבירו, שעל דבר זה הקב"ה אינו פוסח, ובשל כך גירה בו את הדב, שאם הוא לא התעורר להצטער עם אביו, הרי שהקב"ה גרם לו להצטער עמו במה שישב בבית האסורים.

הרי למדת שלמרות שחש הקב"ה על כבודו, אך על כבוד הבריות אינו חס, והוא מוסר גדול. ועיין מה שכתבתי בפרשת בהר.

פרשת מקץ

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וּפְרָעָה חָלַם וְהִנֵּה
עֹמֵד עַל הַיָּאֵר. (בראשית מא, א)

הקב"ה נוהג עם האדם מידה כנגד מידה

כתב אור החיים הקדוש, למה נכתב בפסוק זה "ויהי" שהוא לשון צער? ותירץ בזה כמה תירוצים, ואחד התירוצים שתירץ, שבאה התורה לרמוז לצערו של יוסף הצדיק שנתעכב בבור עד ששלמו שתי שנים אחר חלומו של שר המשקים, היות וכבר אז הוא היה אמור לצאת מבית האסורים, אבל בעבור שאמר כי אם "זכרתני" "והזכרתני" ניתוספו שתי שנים שהיה לו בהם צער, ולכן נקטה התורה לשון "ויהי" לרמוז לאותו הצער. ופירש ש"קץ" שנקט הפסוק הוא רומז ליצר הרע, וכמו שדרשו תו"ל, "ויהי מקץ" קץ שם לחושך. והוא יצר הרע וכמו שכתוב "קץ כל בשר", ובא הפסוק לומר שבסיבת ה"קץ" שהוא יצר הרע נתעכב יוסף בבית האסורים עוד שנתיים, והוא הסיבה לצערו של יוסף הצדיק שנתעכב שנתיים ימים. וכתב עוד, שהשנתיים נמנים מעת חלומו של שר המשקים, שהרי אז אמר לו יוסף שיזכרנו. והטעם שנתעכב דוקא שנתיים, מפני שאמר שתי פעמים "זכרתני" "והזכרתני", כנגד כל זכירה מנע ה' זכרונו בראש השנה שהוא זמן הזכרון. עכת"ד.

וכן מובא במדרש רבה (פרשת מקץ פרשה פט הלכה ג) כדבריו, וזה לשונם: "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" (תהלים מ, ה), זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים", על ידי שאמר לשר המשקים "זכרתני והזכרתני" ניתוסף לו שתי שנים, "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו", ר' יודן אמר המון ריבי רברביה שהם שטים אחרי כזב, אוי לו למי שהוא בוטח בהם. ע"כ.

וכוונתם שלפי מדרגתו של יוסף, שהיה בעל מדרגת בטחון גבוה מאוד בה' יתברך, שעליו נאמר הפסוק "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו", והוא ירד ממדרגה

זו "ופנה אל רהבים" כלומר ששם מבטחו בשר המשקים, לכך נגזר עליו במידה כנגד מידה שכנגד כל אמירה כזו נתוסף לו שנה.

והנה מצינו בעוד כמה מקומות, שכך הנהגת ה' יתברך למדוד מדה כנגד מדה. כמובא במשנה מסכת סוטה (דף ט:), שכן שנינו: שמשון הלך אחר ראות עיניו, לפיכך נקרו פלשתים את עיניו, שנאמר (שופטים טז, כא) "ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו". אבשלום נתגאה בשערו, לפיכך נתלה בשערו. ולפי שבא על עשר פלגשי אביו, לפיכך נתנו בו עשר לונביות (פירוש - חניתות), שנאמר (שמואל ב' יח, טו) "ויסבו עשרה אנשים נושאי כלי יואב". ולפי שגנב שלושה גניבות, לב אביו ולב בית דין ולב ישראל, לפיכך נתקעו בו ג' שבטים (פירוש - שלושה עצים חדים בראשיהם), שנאמר (שמואל ב' יח, יד) "ויקח (יואב) שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום". וכן לענין הטובה, מרים המתינה למשה שעה אחת, שנאמר (שמות ב, ד) "ותתצב אחותו מרחוק", לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר, שנאמר (במדבר יב, טו) "והעם לא נסע עד האסף מרים". יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו (פירוש - שהוא היה החשוב באחים מפני שהיה מלך, ובכך נתכבד אביו, ומדד לו הקב"ה שגם הוא נקבר על ידי גדולים, על ידי משה רבינו), שנאמר (בראשית נ, ז) "ויעל יוסף לקבור את אביו וכו', ויעל עמו גם רכב גם פרשים". מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה. משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו, שנאמר (שמות יג, יט) "ויקח משה את עצמות יוסף עמו", מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום, שנאמר (דברים לד, ו) "ויקבור אותו בגיא". לא על משה בלבד אמרו, אלא על כל הצדיקים, שנאמר (ישעיה נח, ח) "והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספקך". ע"כ.

עיינ במהרש"א בחידושי אגדות, שפירש שמה שמבואר במשנה שלא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים כו'. שאין הכוונה שהקב"ה מתעסק בקבורתם של כל הצדיקים, שהרי עינינו רואות שאין הקב"ה מתעסק בקבורתם, אלא הכוונה היא לענין אסיפת נשמתן של הצדיקים, שהקב"ה בעצמו אוסף את נשמתן של הצדיקים אליו לאחר מיתתן, אלא שמשה עדיף מכל הצדיקים שזכה שהקב"ה נתעסק גם בקבורת גופו, וכמו שמבואר במשנה מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום. עיינ שם.

על כל פנים, יש ללמוד מכאן שכן דרכו של ה' יתברך לשלם לאדם מידה כנגד מידה בכל דבר ודבר, והכל מדוד ושקול מאיתו יתברך הן לטוב והן למוטב.

ההנהגה של מידה כנגד מידה היא לטובת האדם

ובגמרא מסכת ברכות (דף ה.) מובא, אם רואה אדם שיסורין באין עליו - יפשפש במעשיו, שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. פשפש ולא מצא -

יתלה בבטול תורה, שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ע"כ. ופירש רש"י, פשפש ולא מצא - לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוי יסורין הללו לבוא. ע"כ.

והקשה בנפש החיים (שער ד פרק כט), איך אומרת הגמרא שאם פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, והרי כיון שיש בידו עוון ביטול תורה, אם כן איך מלכתחלה הוא לא מצא. ותירץ, שלכך כתב רש"י, פשפש ולא מצא - לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוי יסורין הללו לבוא. וכוונתו לומר, כי מדתו יתברך שמשלם לאדם מדה כנגד מדה, שאותו האבר שקלקל ופגם בחטאו על אותו האבר עצמו מביא עליו יסורין, ותכלית כוונתו יתברך בזה כדי שמתוך היסורין הבאים עליו בין האדם וידע על איזה חטא באו עליו, וממילא ישיב אל לבו להיות מודה ועוזב ושב ורפא לו. וזה שאמרה הגמרא שאם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו ויבין דרכו מתוך היסורין. ואם פשפש ולא מצא בידו עוון אשר חטא באותו אבר ובאותו אופן שיהיו ראוי יסורין הללו דוקא לבא עליו במדה כנגד מדה, אזי יתלה בביטול תורה כי בעון ביטול תורה לא שייך מדה כנגד מדה, כי ביטולה חס ושלום הוא נוגע לכל גופו איזה מקום ואיזה אבר שיהיה. עכת"ד.

ומדבריו אנו למדים, שמה ששנינו במשנה מסכת סוטה הנ"ל, שהקב"ה דן את האדם במידה כנגד מידה, זהו לטובת האדם, כיון שעל ידי אותם יסורים הבאים על האדם, הוא ידע במה חטא, וידע באיזה חטא הקב"ה מבקש ממנו לשוב אליו, כיון שהיסורים הבאים על האדם הם כנגד מה שחטא כלפי ה'. לדוגמא אדם שחטא בידיו בכל מיני חטאים למיניהם, כגון שהיכה את חבירו, או שכן המרעיש לשכנו ברעש בלתי סביר ושלא על פי הדין כגון שמתופף בידיו במערכת תופים מקצועית ושכנו מצטער הרבה מכך, או כגון שלא מניח תפילין בידו, אזי הקב"ה מענישו בידיו כדי שידע במה חטא וישוב אל ה' ויתקן את מעשיו.

וכיוצא בזה כתב הגר"י ח בבן איש חי דרשות (פרשת ויקרא) על הפסוק (א. ב), שיש להבין ביאור הפסוק בספר תהלים (סב. יג) "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", שפירשו הראשונים שיש כמה דברים שהם אסורים והיצר הרע מורה לאדם היתר בהם, ואינו נותן דעתו שהוא עובר על איסור, ולכן אינו שב ומתחרט עליהם. ולכך עושה הקב"ה עמו חסד, ושולח לו יסורים כנגד אותו קלקול מידה כנגד מידה, ועל ידי כן מרגיש האדם בקלקול כאשר הוא רואה שבאו עליו יסורים מעין אותו דבר שקלקל בו, ואז במילא ידע האדם שהוא חטא ושב ורפא לו, ולזה אמר הפסוק "ולך ה' חסד" לעורר לב האדם שאינו מרגיש בחסרונו, ואיך זה נעשה? "כי אתה תשלם לאיש" עונש ויסורים "כמעשהו" שקלקל, מידה

כנגד מידה, שאז כאשר רואה האדם שבאו עליו יסורים מידה כנגד מידה ירגיש בקלקולו וחסרונו ויעשה תשובה וחרטה על החטא שהוא. נמצא על ידי שהקב"ה נוהג עם האדם מידה כנגד מידה, בזה יתקרב האדם להקב"ה ולא יוכל יצר הרע להרחיקו על ידי שיכשילו בדבר איסור שיש בו פנים להתיר וליפול שם. וזה שאמר הפסוק "אדם כי יקריב מכס", "מכס" ראשי תיבות מידה כנגד מידה, שזה הכלל של מידה כנגד מידה לא יסיחנו מדעתו אלא תמיד יקרבהו אל לבו ויסתכל בו, אז בזה יש תקוה שיהיה האדם "קרבן לה", כלומר יהיה תמיד קרוב לה, ויהיה בעל יראה, ולא יוכל יצר הרע להדיחו ולהרחיקו במצודה זו של הוראת היתר בדבר איסור. עכת"ד. וזה כמבואר בדברי נפש החיים הנ"ל.

שוב ראיתי שכדברים האלה כתב כבר חד מקמאי, הרי הוא רבי משה בן יוסף טראני בעל המבי"ט, שכתב בספרו בית אלוקים (שער התשובה פרק ט), וזה לשונו: אמנם היסורין הבאים על האדם לכפרת עוון הם כשיודע ומכיר היותו ראוי שיבאו עליו היסורין מצד עונותיו, ואם בתחלת בואם לא ידע יפשפש היטב במעשיו ויתלה בהם, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ה.) ראה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו שנאמר (איכה ג) נחפשה דרכינו ונחקרה פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ופירש רש"י ז"ל פשפש ולא מצא עבירה בידו שבשבילה יסורין הללו ראויין לבוא. נראה כי מה שאמר למעלה יפשפש במעשיו הוא שיחפש על אי זו עבירה באו לו יסורין הללו ואחר שפשפש ומצא יעשה תשובה, ולא אמרו ראה אדם שיסורין באין עליו יעשה תשובה, מפני שנראה שצריך לידע ולהכיר שאותם היסורין באו עליו כדין וכשורה על מה שעבר שיש לו אי זו התיחסות עם אופן אותם היסורין וכו', ולכן ראוי לחפש הדרכים ולחקור על איזה חטא הוא שבאה אליו הצרה ההיא, שאם הוא לידע דרך כלל אם יש לו חטאים, זה דבר שלא ימלט כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואין צריך חיפוש וחקירה על זה, וכיון שאמר הכתוב נחפשה ונחקרה נראה שהחקירה היא על ידיעת החטא המסויים שעליו באו אליו היסורין כמו שכתבתי, ולכן אמרו פשפש ומצא יעשה תשובה שנאמר ונשובה עד ה', כי כשידע על ידי הפשפוש והחקירה החטא שבסבתו באה אליו הצרה ההיא ישוב כפי מה שצריך מהתשובה על אותו החטא, כי אין התשובה שוה בכל החטאים כמבואר בפרקים שלמעלה, ובידעו במה חטא תהיה תשובתו שלימה וגמורה שתגיע עד כסא הכבוד.

ואם פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה כמו שכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו', כי כיון שלא מצא עוון מיוחד ליסורין שבאו עליו יתלה בביטול תורה, כי

התורה כוללת כל מיני העונות הכתובים בה, כשהאדם קורא ולומד בתורה הרי הוא כמקיים המצות ונוהר מן העבירות הכתובות בה, וכמו שכתוב (מנחות קי). זאת התורה לעולה כל הקורא בפרשת עולה כאילו הקריב עולה וכו', וכשהוא מתבטל מלימודה הרי הוא כאילו אינו מקיים המצות ואינו נזוהר מן העבירות, ואם כן ביטול התורה כוללת כל מיני העבירות, ולכן מי שלא מצא בעצמו עוון בפועל מיוחס ליסורין הבאין עליו, יתלה בעוון ביטול לימוד התורה שהוא כולל כל העונות, ובכלל ימצא העוון שהוא מיוחס ליסורין שבאו עליו, כדכתיב אשרי הגבר אשר תיסרגנו יה ומתורתך תלמדנו, למדנו שבשביל יסורין צריך אדם לבוא לידי תלמוד תורה כמו שפירש רש"י ז"ל, וכשהוא לומד נראה שאין מקום ליסורין שיבואו עליו, שהרי הוא כאילו מקיים כל המצות כי (פאה פ"א מ"א) תלמוד תורה כנגד כולם, וכמו שלמדו גם כן שם בברכות (ה). שכל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו, ואמרו תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר (משלי יג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וגו', כי כיון שנזוהר בעסק התורה אין ספק שיסורין אלו של אהבה הן להוסיף שכרו לעולם הבא יותר מכדי זכותיו כמו שפירש רש"י ז"ל, למדנו מכאן כי היסורין שהם באים לכפרת עוון צריך שיכיר האיש המוכה על איזה חטא באו אליו יסורין הללו וידע השגחת האל יתברך עליו שמעניש אותו מדה כנגד מדה, ומביא עליו יסורין דומים לחטא שחטא, ובוזה יוכר לאדם היסורין שהם באים לכפרת עוון ולא מקרה היה לו וכו'. עכ"ל. עיין שם עוד.

מדוע תקנו חז"ל בחנוכה מהדרין, ומהדרין מן המהדרין

ולפי הדברים הללו יש להסביר את ענין חנוכה, שהרי שנינו בגמרא מסכת שבת (דף כא:): תנו רבנן, מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. ע"כ.

וביאור הדברים, שמצות נר חנוכה מעיקר הדין להדליק נר אחד בכל לילה לכל בני הבית, והמהדרין מדליקין נר אחד בכל לילה לכל אחד מבני הבית, והמהדרין מן המהדרין מוסיף והולך בכל לילה כפי מנין הימים, וכדעת בית הלל.

ושמעתי שואלים מדוע תקנו חז"ל בחנוכה מהדרין, ומהדרין מן המהדרין, מה שלא מצינו בשום מצוה אחרת בתורה? ותרצו, שהרי יש לשאול למה ה' יתברך עשה נס בפך השמן שימצאו אותו טהור, והרי כל עם ישראל היו טמאים, וקיימא

לן טומאה בציבור הותרה? אלא שרצה ה' יתברך לעשות נס שהוא יותר מהדין, שלמרות שהיה מותר להדליק את המנורה בשמן טמא, בכל זאת רצה ה' יתברך לעשות נס שהוא יותר מהדין ולהראות חיבתו לעם ישראל. ולפיכך גם חז"ל תקנו שתהיה מצות הדלקת נרות חנוכה בדרך זו, שיש בה עיקר דין, ומהדרין, ומהדרין מן המהדרין. כלומר שאנו נוהגים כלפי ה' במידה כנגד מידה, שבאותה הדרך שה' יתברך נהג עמנו שלא מן הדין אלא לפני משורת הדין, כן אנו נוהגים עמו במצוה זו שיהיה דין, ולפנים משורת הדין, ובנוסף לכך עוד מדרגה שלפני ולפנים משורת הדין, דהיינו מהדרין מן המהדרין. ועייני נפש החיים (שער א פרק ט).

ימי החנוכה נקבעו בשמים לימים טובים

ועוד בענין חנוכה, מובא בגמרא מסכת שבת (שם), מאי חנוכה? דתנו רבנן, בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה.

וכתב הגרי"ח בספרו בן יהודע, שיש להקשות על מה שמובא בגמרא שלשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים, ולמה לא קבעום כבר משנה הראשונה? וכתב ליישב, שבשנה ראשונה אכן קבעום בית הדין לעשות שמונה ימים טובים בהכרח מפני הנסים שנעשו בהם בשמן, וכל יום שנעשה בו הנס בשמן מוכרחים לעשותו יום טוב, אבל לשנה אחרת ראו חכמי הדור שאותה ההארה שהיתה בשמים למעלה בשנה שעברה שהיה בה הנס חזרה ונתגלית בשנה זו, והבינו שבשמים קבעו ימים אלה לאותה ההארה בכל שנה, ולכך גם הם עשאו ימים טובים למטה. ולפי זה מה שכתוב בגמרא "לשנה אחרת קבעום וכו'" אין הכוונה לבית דין של מטה, אלא הכוונה היא לבית דין של מעלה, שהוא כמו ענין הפורים שכתוב בהם (אסתר ט, כח) "והימים האלה נזכרים ונעשים", ודרשו רז"ל נזכרים למעלה ונעשים למטה. וכן כאן קבעום למעלה בגילוי ההארה ועשאו למטה ימים טובים בהלל והודאה.

ועל פי זה כתב הגרי"ח שיש להבין כונת השואל בגמרא ששאל "מאי חנוכה?" שכונתו לומר שהיה לנו לקרוא לימים הללו "חנוך" על שם החנוך של בית המקדש שנתחנך בעבודה ובהדלקת המנורה, אבל למה קראו לימים

הללו "חנוכה" עם ה"א בסוף. ועל זה תירצה הגמרא, שלשנה אחרת קבעום למעלה ועשאום למטה, ולכן הטילו בה ה"א בסופה כי זה כלל ידוע כל ה"א שבסוף תיבה מורה על הרבוי, וכן כאן שנתרבית ההארה שלה שהיא מתגלית בכל שנה ושנה. וגם חנוך לשון זכר שאינו מתעבר, וחנוכה לשון נקבה שמתעברת ויולדת, כן זו מתעברת ויולדת כי ההארה שלה נולדת כל שנה. עכת"ד.

כיצד יש להודות לה'

ועל כל פנים מפשט הגמרא הנ"ל, משמע שחכמים קבעו את ימי החנוכה בשביל נס פך השמן שדלק למשך ח' ימים, וזה היה גולת הכותרת. ולפי זה צריך להבין מדוע בנוסח התפלה, חז"ל תקנו לומר "בימי מתתיה בן יוחנן וכו'", ואילו נס פך השמן לא הוזכר אלא רק בסוף הנוסח "ואחר כך באו בניך לדביר ביתך והדליקו נרות בחצרות קדשך וכו'", בו בזמן שמפשט הגמרא משמע שנס פך השמן היה הענין העיקרי לקביעת ימי החנוכה?

ושמעתי מידי"ג הרה"ג אברהם קפאש שליט"א, שחז"ל באו להורות בזה שאם כבר באת להודות לה' צריך להודות על כל הטובות שעשה ה' עמך מתחילה ועד סוף, לכך תקנו חז"ל לומר כבר מתחילת הענין, שבימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול היה כך וכך עד שמגיע "להדליקו נרות וכו'", ללמדך שהכל הוא נס. ולתת לנו דרך בחינוך שכאשר אתה מודה לה', אל תתפוס רק את הדבר הסופי שבו נשלם לך רצונך, אלא מוטל עליך להודות על כל הטובות שעשה עמך ה' מהיותך ועד הלום, הן על הקטנות והן על הגדולות.

ועל פי זה פירש מה שמצאנו דבר תמוה אצל לאה, שכתוב בה (בראשית פרק כט) "וַתֵּהָר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדָה אֶת ה' עַל כֵּן קָרָאתָ שְׁמוֹ יְהוֹדָה וַתַּעֲמֹד מִלְּדָתָהּ", ומצינו בחז"ל ששיבחו את לאה על הנהגה זו, כמבואר במסכת ברכות (דף ז:): ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא היה אדם שהודה להקדוש ברוך הוא עד שבאתה לאה והודתו, שנאמר הפעם אודה את ה'. ע"כ. ואם כן, איך בסוף הפסוק כתוב "ותעמוד מלדת", והרי אדרבה אחרי שהיא הודתה לה', ולא היה אדם כמותה שהודה לה' מיום שנברא העולם, היה צריך להוסיף לה כהנה וכהנה, ולא לעצור אותה מלדת? אלא ההסבר הוא, היות וכל ימיה היו בנס, שהרי היא היתה ראויה לינשא לעשו וה' עשה לה נס במה שרחל נתנה לה את הסימנים ובזכות זה נישאת ליעקב. ועוד שהיא הולידה ליעקב כמה ילדים. ואם כן היה לה להודות על הכל

והיא הודתה רק על הענין הזה שנולד לה יהודה, ולכך הקפידו עליה משמים "ותעמוד מלדת". ודברי פי חכם חן.

ויש להוסיף על דבריו, שגם בהלכה מצינו כן, כמבואר בטור ושלחן ערוך או"ח סימן ריח (סעיף ה): מי שנעשה לו נסים הרבה, בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול כולם בברכה אחת. ע"כ. הרי מבואר מכאן שמי שנעשו לו נסים בכמה מקומות, כאשר הוא מגיע לאחד המקומות הללו, אז בנוסח הברכה הוא לא מזכיר רק את המקום הזה בלבד, אלא מוטל עליו להזכיר בנוסח את הברכה את כל המקומות שנעשו לו בהם נסים.

וְיוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל-הָאָרֶץ הוּא הַמְּשָׁבִיר
לְכָל-עַם הָאָרֶץ וַיָּבֵאוּ אֵחָיו יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ-לוֹ
אֲפִים אֲרָצָה. (בראשית מב, ו)

השומר עצמו בעניני קדושה זוכה למלכות

עיינ בספר טהרת הקודש מאמר מעלות נוטרי היסוד (מעלה כח), שהביא דברי הזוהר הקדוש (בראשית דף צג:) שכתב, קם אחרא ואמר (בראשית מה, ד) "ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר וגו'", וכי אמאי קרי להו והא קריבין הוו גביה? אלא בשעתא דאמר לון אני יוסף אחיכם! תוהו דתמו ליה במלכו עלאה, אמר יוסף מלכו דא בגין דא רווחנא ליה, גשו נא אלי ויגשו דאחזי להו האי קיימא דמילה, אמר דא גרמת לי מלכו דא בגין דנטרית לה. מכאן אוליפנא מאן דנטיר להאי את קיימא מלכו אתנטרת ליה, מנלן מבעז דכתיב (רות ג) 'חי ה' שכבי עד הבקר', דהוה מקטרג ליה יצריה עד דאומי אומאה ונטיר להאי ברית, בגין כך זכה דנפקו מניה מלכין שליטין על כל שאר מלכין ומלכא משיחא דאתקרי בשמא דקודשא בריך הוא. עכ"ל.

והקשה על כך הרב טהרת הקודש, שלכאורה איך מובא בזוהר הקדוש דמאן דנטיר לאות ברית יזכה למלכות כמו שזכו יוסף ובוועז, כי ניחא יתר המעלות אפשר לכל בר ישראל לזכות להם, אבל מלכות אין לישראל רק מלך אחד, ואיך כל אחד ששומר בריתו יזכה למלכות, נמצא שיש בכאן מלכים רבים. ועוד

שאנו בגלות, ובגלות לא שייך בחינת מלכות. ותירץ, שזה בחינת מה שאמרו חז"ל (אבות פרק ו) על הלומד תורה לשמה, שהרי היא נותנת לו מלכות וממשלה. והכוונה שתלמידי חכמים נקראו מלכים כי מאן מלכי רבנן, כמובא במסכת גיטין (דף סב.) כמו שכתוב (משלי ח) "בי מלכים ימלוכו", וכל תלמיד חכם שחביריו נכנעים תחתיו מפני חכמת תורתו או קדושתו, או מרביץ תורה וקדושה ברבים, נקרא בחינת מלך, וכמו שמובא במסכת ברכות (דף נו.) שאמר ליה האי מפשר חלמא לאביי מלכא הוית וקאי אמורא עלך. עיין שם. וזה מקובל כל מי שנוטר ברית, או שלעצמו נותנין לו מן השמים בחינת מלכות וממשלה, כמו שראו אצל הצדיקים הקודמים בגודל קדושתן, או שיוצא מיוצאי חלציו איזה תלמיד חכם וצדיק שמנהיר לבני ישראל בתורה ובקדושה או בעבודת ה', ויתקדש שמו יתברך על ידו, או בשעה שילך לעולם העליון יותן לו בחינת מלכות על יתר נשמות ודי בזה. עכת"ד. נמצאת למד, שלזה רמו כאן הפסוק "וְיוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט", והיינו מי שהוא בחינת יוסף הצדיק השומר בריתו אזי הוא השליט שזוכה למלכות.

חתן דומה למלך

ועל פי זה יש לפרש מה שמובא בילקוט שמעוני (שופטים רמו ע) "החתן דומה למלך" מה המלך הכל מקלסין אותו, אף החתן כן כל שבעת ימי המשתה. מה מלך לובש בגדי כבוד, אף החתן כן. מה מלך שמחה ומשתה לפניו כל הימים, אף החתן כל שבעת ימי המשתה. מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו, אף החתן כן. מה מלך פניו מאירות כאור החמה, אף החתן כן שנאמר "והוא כחתן יוצא מחופתו". ע"כ.

ויש לשאול, מדוע חתן דומה למלך, וכי מה נשתנה מצוה זו יותר משאר המצוות שחז"ל דימו את הנושא אשה "למלך"? ועל פי הנ"ל יש להסביר שהרי החתן בשעה שנושא אשה נשמר מהחטא, שהרי האשה משמרת את האדם מהחטא, וכמו שאמרו חז"ל במסכת יבמות (דף סב:) שכל השרוי בלא אשה שרוי בלא חומה, וחומה היינו שהיא משמרתו מן החטא. ועוד מובא שם בגמרא (דף סג.) על תפקיד האשה, דיינו שמגדלות בנינו, ומצילות אותנו מן החטא. ובמסכת קידושין (דף כט:) מובא, אמר רב הונא בן עשרים שנה ולא נשא אשה, כל ימיו בהרהור עבירה. אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל, עד עשרים שנה, יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע עשרים ולא נשא, אומר תיפח עצמותיו. ועוד מובא שם, אמר רב חסדא מה שאני עדיף מחברי (והיינו נתעלתי בתורה יותר מהם), כיון שנשאתי אשה בגיל ששה עשר, ואם הייתי נושא אשה בגיל ארבעה עשר

הייתי מתעלה יותר בכך, מפני שהייתי מתגרה ביצר הרע ולא הייתי ירא כלל שיחטיאני. ע"כ.

נמצאת למד שהנושא אשה הרי הוא נשמר היטב מהחטא. ולכך חתן נקרא מלך, שהיות ובשעת נישואיו הוא עלה במדרגה של שמירה מן החטא, והרי נתבאר בדברי הרב טהרת הקודש שהשומר בריתו זוכה למלכות, וזהו מלכותו מפני שזכה מכאן ואילך להישמר מן החטא, מה שלא היתה לו שמירה זו קודם נישואיו. ודו"ק.

פרשת ויגש

וַיִּשְׁלַח אֶת אָחִיו וַיֵּלְכוּ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיָּם אֵל
תִּרְגְּזוּ בְּדֶרֶךְ. (בראשית מה, כד)

הטרוד בדרכים ילמד ענינים שטחיים

במסכת תענית (דף י: מובא, "אל תרגזו בדרך" (בראשית מה, כד) אמר רבי אלעזר אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה, שמא תרגזו עליכם הדרך. איני, והאמר רבי אלעאי בר ברכיה שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהן דברי תורה ראויין לישרף, שנאמר (מלכים ב' ב, יא) "ויהי המה הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם", טעמא דאיכא דיבור, הא ליכא דיבור - ראויין לישרף. לא קשיא, הא למיגרס, הא לעיוני. ע"כ. ופירש רש"י, הא למגרס - מבעי ליה באורחא, אבל במלתא דמבעי ליה לעיוני, לא. ע"כ. ומוכח מגמרא זו שבזמן שהאדם טרוד אינו מחוייב ללמוד בעיון ובעמקות, ואדרבה פעמים שאם יעשה זאת האדם, הוי זה לגריעותא, וכמו שציוה יוסף לאחיו שלא ילמדו בדרך בעיון אלא רק בצורה פשוטה, כדי שלא תרגז עליהם הדרך. והמפרשים ביארו בזה ב' פירושים, האחד שמא יטעו בדרך וילכו בדרך לא נכונה, והשני שמא יטעו במה שלומדים ויבואו לפרש הדבר בטעות. עיין כלי יקר מה שפירש בפסוק זה.

ויש לשאול, מדוע רק בפרשת ויגש כאשר האחים נפרדו מיוסף אזי הוא הזהירם על כך שלא ירגזו בדרך, ואילו בפרשת מקץ שגם שם האחים נפרדו מיוסף, למה אז הוא לא הזהירם גם כן על כך שלא ירגזו בדרך? והגם שיש לומר בפשיטות שבפרשת מקץ הוא לא יכל להזהירם על כך מפני שהוא עדיין לא נתוודע אליהם, והם חשבוהו לגוי מצרי, ואם הוא היה מזהירם על כך שמא הם יגלו שהוא יוסף. מכל מקום יש עוד ליישב, מפני שבפרשת מקץ כאשר האחים נפרדו מיוסף, הרי שהם נפרדו ממנו מתוך צער, שהרי נלקח מהם שמעון, ומן הסתם מתוך טרדת צערם הם לא יכלו ללמוד בעיון, ולכן באותה העת לא הוצרך יוסף להזהירם על

כך, וכמו שמבואר בגמרא בעירובין (דף סה.) שגדולי החכמים לא יכלו ללמוד בעיון אפילו מחמת עקיצת כינה או עבודה קלה כל שהיא, וכל שכן בצער כזה שנלקח מהם אחיהם שמעון ודאי שהם לא היו יכולים ללמוד בעמקות. ומה שאין כן בפרשת זו שמדובר לאחר שיוסף כבר נתוודע אליהם וגם הוחזר שמעון אליהם, הרי ששמחתם היתה רבה מאוד והיה להם רוחב לב. ולכך בזה הוצרך יוסף להזהירם שאף על פי שלבם כעת שמח ופתוח כאולם, בכל זאת אין להם לעסוק בתורה בעיון מפני שסוף סוף יש להם טרדת הדרך, ושמה תרגו עליהם הדרך. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת בחקתי.

וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי הוּא מוֹשֵׁל
בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפֶּגּ לָבוֹ כִּי לֹא הָאֱמִין
לָהֶם: וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח
יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וְהִתְחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם.
(בראשית מה, כו-כו)

יעקב חשש שיוסף ירד ביראת שמים

ונראה לי בס"ד, פירוש הפסוק שהרי יעקב אבינו ע"ה כל הזמן חשב בלבו שיוסף בנו מת, וכמו שאמר "טרוף טרוף יוסף", "ויתאבל על בנו ימים רבים", וכעת באו האחים ואמרו ליעקב עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים. ויעקב בשמעו דברים הללו נבהל, משום שאם יוסף היה מת מוטב היה לו, מאשר לשמוע שיוסף חי וגם שהוא מושל בכל ארץ מצרים, כיון שמסתבר היה לו שיוסף בעת שהותו במצרים ירד לדיוטא התחתונה, שהרי הוא גם נמצא במצרים שהיתה ארץ טמאה כידוע וגם הוא מושל שם. וגם אם הוא נזהר מהעבירות, מכל מקום אולי לא נשארה לו ההשקפה התורנית שקיבל בבית אביו. ואולי הוא בכלל ירד לתרבות רעה. וזה שאמר הפסוק "ויפג לבו", והיינו שכעת נחלף לבו כמו שפירש רש"י, שצערו היה גדול יותר ממה שחשב בתחלה שהוא מת, מפני שאם הוא מת פניית הרי שמיתתו היא רק בעולם הזה אבל הוא היה זך ונקי לעולם הבא. ולכן מיד לאחר מכן אמרו האחים ליעקב "וידברו אליו את כל

דברי יוסף וכו", והיינו סימן מסר להם שהיה עוסק עמו בפרשת עגלה ערופה, "וירא את העגלות אשר שלח יוסף וכו", והבין יעקב שהוא עדיין אוהו בתורה ובמצוות, ולכך "ותחי רוח יעקב אביהם", שחיתה נפשו מששמע שבנו יוסף נשאר בצדקתו.

וְאֵת יְהוּדָה שָׁלַח לִפְנֵי אֵל יוֹסֵף לְהוֹרֹת
לִפְנֵי גִשְׁנָה וַיָּבֵאוּ אֶרְצָה גִשְׁן.
(בראשית מו, כח)

יוסף זכר מה שלמד עם אביו אף כעבור שנים רבות

פירש רש"י, בשם מדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה. ע"כ. וכן מובא במדרש רבה (ויגש פרשה צה הלכה ג) על פסוק זה, ר' חנינא בריה דרבי אחא ורבי חנינא, חד אמר להתקין לו בית דירה, וחד אמר להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה ושיהיו השבטים לומדים בו, תדע לך שהוא כן, כיון שהלך לו יוסף מאצלו היה יודע באיזה פרק פירש ממנו שהיה משנה אותו, כיון שבאו אחי יוסף אצלו ואמרו לו עוד יוסף חי ויפג לבו נזכר באיזה פרק פירש הימנו, ואמר בלבו יודע אני שבפרק עגלה ערופה פירש ממני יוסף, אמר להם אם אתם יודעים באיזה פרק פירש ממני אני מאמין לכם, אף יוסף היה יודע באיזה פרק פירש הימנו, מה עשה יוסף נתן להם עגלות שנאמר (בראשית מה) "ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה", ללמדך שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו. ע"כ.

ויש לשאול, שהרי יוסף פירש מאביו עשרים ושתים שנה, וכמו שמבואר במסכת מגילה (דף יז.) וכן הוא במסכת ברכות (דף נה:), וכיצד הוא זכר לאחר עשרים ושתים את הסוגיא שלמד עם אביו, ובפרט שבמשך השנים הללו הוא סבל יסורים קשים ומרים, שהרי הוא נזרק לבור שהיה מלא עקרבים ונחשים, ולאחר מכן הוא נמכר למדינים ולישמעאלים, ואחר כך הוא נעשה עבד, ובתוך כך העלילו עליו עלילות ברשע והשליכוהו לבית האסורים. ולאחר כל המאורעות הללו, וגם כעבור שנים רבות, בכל זאת יוסף זכר את הסוגיא שלמד עם אביו בשעה שעזב אותה, הא כיצד?

ויש לומר שהדבר טמון במה שכתב המדרש "ללמדך שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו", כלומר שיעקב אבינו עסק בתורה בכל מקום ובכל עת. ונראה שמה שכתב המדרש "ללמדך" שבכל מקום שהיה יעקב וכו', דקאי על תחלת דבריו, דלמאן דאמר ששלח יעקב את יהודה כדי להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי תורה ושיהיו השבטים לומדים בו. על זה קאמר המדרש שיש ללמוד מכאן שיעקב אבינו עסק בתורה בכל מקום, וראיתו ממה שיעקב הקפיד לתקן לו מקום המיועד ללימוד עוד לפני שירד למצרים, והיינו שהוא הקדים את מקום הלימוד שלו לפני כל דבר אחר כגון בית הדירה שלו ושאר דברים הנצרכים לאדם בעת שהותו זמן רב באותו מקום, וזה מלמדנו שהדבר העיקרי שהיה ליעקב זה רק תורה, ומדפוס ההנהגה הזאת כתב המדרש שיש ללמוד מכאן שבכל מקום שהיה יעקב יושב היה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו.

ועיין בשל"ה (דרך חיים תוכחת מוסר, אות עח) שכתב, שיש ללמוד מוסר מזה, שכל פעולה שאדם עושה, ראשית דבר יראה בפעולה זו להכין ענין לצורך גבוה. כמו מי שזוכה לבנות בית, יצייר במחשבתו בתחלה איזהו חדר בבית שיהיה מוכן לו להיות סגור שם לתורה ולתפילה ולהתבודדות, ומקום מוכן בית ועד לחכמים, ואחר כך יצייר ענינים המצטרפים לו. וכן יעקב שלח מתחילה לתקן לו בית תלמוד. ע"כ. (מדברי השל"ה יש ללמוד, שכאשר אדם קונה דירה או שוכר דירה, ישתדל לתקן לו תחלה איזה חדר או פינה מסוימת בבית לצורך לימוד התורה ועבודת ה'. ומן הסתם אם ינהג כן יהיה לו על ידי כך סייעתא דשמיא בכל עניני הבית).

ולפיכך יוסף מקטנותו ראה באביו את אהבת התורה הבווערת בקרבו, שהקדים את לימוד התורה לכל דבר אחר ועסק בתורה בכל מקום ובכל מצב, והדוגמא האישית הזאת חדרה עמוק ללבו של יוסף עד שגם הוא בעצמו נהג כמנהג אביו לעסוק בתורה בכל מקום ובכל עת, ובשל כך גם לאחר עשרים ושתים שנה לא שכח יוסף את מה שלמד עם אביו בהיות שבכל אותם עשרים ושתים שנה הוא היה עוסק בתורה בכל עת ובכל מצב והיה מונח כל הזמן בלימוד. וזו ראייה גדולה ביותר שיוסף עסק בתורה בכל עת ומונח כל הזמן בלימוד, שאם לא כן, לא יתכן מצד המציאות שהוא יזכור מה שלמד לפני שנים רבות כל כך ובפרט שהוא עבר יסורים קשים ומרים בכל אותה תקופה.

ויש עוד לומר, מה שזכר יוסף מה שלמד עם אביו, מפני שהיתה לו תשוקה רבה ושמחה רבה בלימוד התורה, ואדם שלומד תורה מתוך תשוקה ושמחה רבה, הרי שהדברים נחרטים במוחו למשך שנים רבות, ואינו שוכחם כלל. משל לאדם

שהיה לו אירוע מיוחד במשך חייו כגון שזכה בהגרלת הפיס בסכום עתק של כסף, הרי שלעולם הוא לא ישכח את המאורע הזה. כן הוא לגבי לימוד התורה, מי שבכל פעם שלומד שמח שמחה גדולה ויתירה, הרי שעבורו זה מעין מאורע חשוב במיוחד שלא ישכחנו לעולם.

ולזה ציוותה התורה "בכל יום יהיו בעיניך חדשים, כאלו בו ביום נצטוית עליהם", כמו שכתב רש"י בפרשת כי תבוא על הפסוק (דברים כו, טז) "היום הזה ה' אלהיך מצוך". והוסיף לכתוב כן גם בהמשך הפרשה, על הפסוק (כו, ט) "היום הזה נהיית לעם" - בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית. ע"כ. והטעם שכאשר אדם עוסק בתורה, ובכל פעם היא כחדשה בעיניו, הרי הוא לומדה מתוך התלהבות ושמחה, וזה גם מביא אותו לידי זכירה של החומר הנלמד.

וכיוצא בזה פסק השולחן ערוך באו"ח סימן ס"א (סעיף ב), וזה לשונו: אשר אנכי מצוך היום (דברים ו, ו) היינו לומר: בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, ולא כמי שכבר שמע אותו הרבה פעמים שאינו חביב אצלו. עכ"ל.

וכך היה מנהגו של יוסף הצדיק, ולכך זכר היטב מה שלמד עם אביו למרות שעברו שנים רבות.

וראה בספר דגל מחנה אפרים (פרשת ויצא) על הפסוק (בראשית כה, כ) "אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש". שכתב, הנה רבים תמהו על ענין "לאכול" ו"ללבוש", כי בודאי ידוע מזה שלחם אוכלים ובגד מלבישים? וכתב ליישב, שיש בזה רמז נפלא שרימו יעקב אבינו ע"ה, שהוא היה עמוד התורה כולה, "אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך" היינו בענין התורה הנקראת "דרך" אשר אנכי הולך עליה שהוא היה סוד כל התורה, "ונתן לי לחם לאכול" היינו בעיני כחדשים תמיד לחדש בכל יום דברים, ותהיה לי תאוה והתלהבות מזה כמו איש הרעב לאכול לחם ורוצה מאוד להחיות את נפשו. וגם "בגד ללבוש" היינו שגם הלבוש (הוא עסק התורה) יהיה גם כן חדשים בכל יום, ויהיה בעיני ממש להחיות נפשו בתורתו הקדושה מרוב החידושים ורוב תשוקת נפשו אליה. עכת"ד. עיין שם.

מי הוא הראוי להקים ישיבה או כל מוסד תורני אחר
הנה מה שכתב רש"י הנ"ל, בשם מדרש אגדה, להורות לפניו לתקן לו בית
תלמוד שממש תצא הוראה. ע"כ.

יש לשאול מדוע יעקב שלח דוקא את יהודה, ולא אחד משאר השבטים, או לפחות היה לו לשלוח את יששכר שהיה תלמיד חכם, שהרי כך יעקב העיד עליו בפרשת ויחי (בראשית מט, יד-טו) "יששכר חמר גרם רבץ בין המשפטים: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד" ופירש רש"י יששכר חמור גרם - חמור בעל עצמות, סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משאוי כבוד: רבץ בין המשפטים - כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ לו בין התחומין בתחומי העיירות שמוליך שם פרקמטיא: וירא מנחה כי טוב - ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול - עול תורה: ויהי - לכל אחיו ישראל: למס עובד - לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבורין, שנאמר (דה"א יב, לג) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים", מאתים ראשי סנהדראות העמיד, וכל אחיהם על פיהם. ע"כ. ובהיות ויעקב רצה שיהודה יתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה, היה לו לשלוח לדבר זה את יששכר שהיה מורה הוראות לרבים ועוסק בתורה יומם ולילה, כמו שפירש רש"י.

ושמעתי שהטעם הוא, שכדי לבנות ישיבה או שאר מוסד תורני, לזה לא צריך שיהיה תלמיד חכם, אלא צריך שיהיה אדם עם תעוזה ומעוף להקים מוסדות תורה, ולזה יעקב שלח את יהודה דוקא שהיה בו מעלות של מלכות והנהגה, וכמו שאמר עליו יעקב בפרשת ויחי (בראשית מט, ה-ז) "יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך ישתחו לך בני אביך: גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו: לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילו ולו יקתה עמים", ובשל כך רק ליהודה היה את הכלים המתאימים מפני שזה נטוע בטבעו.

וכמו כן אנו רואים כיום שישנם תלמידי חכמים גדולים הבקיאים בכל חדרי התורה, ובכל זאת אין להם ישיבה או כולל או איזה מוסד תורני, וזה מפני שאין להם תעוזה לפתוח מוסד תורני, ולא משום שאינם ראויים לכך. ומצד שני, ישנם אחרים שהינם תלמידי חכמים הפחותים מהם בהרבה בידיעת התורה ובעבודת ה', ובכל זאת הרי הם מקימים ישיבה או כולל או איזה מוסד תורני. וזה משום שנטוע בטבעם את המעלות שהיו ליהודה, שזה מעלות של מלכות המביאה אותם לידי תעוזה, ומתוך כך הינם מקימים מוסד תורני.

פרשת ויחי

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שִׁבְעַת עָשָׂר שָׁנָה
וַיְחִי יָמֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם חֲמִישֵׁי שָׁבָע שָׁנִים וָאַרְבָּעִים
וּמָאתַת שָׁנָה. (בראשית מז, כח)

פרנסתו של תלמיד חכם

כתב רש"י, למה פרשה זו סתומה, לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו. ע"כ.

שמעתי בזה פירוש נוסף, מדוע פרשה זו סתומה (כמדומני שכן שמעתי ממו"ר ראש הישיבה הגאון הגדול ר' יהודה צדקה זצ"ל), שהרי יעקב הוא עמוד התורה, והוא רמז לכל לתלמיד חכם. ובא הכתוב לומר "ויחי יעקב", כיצד חי יעקב דהיינו כל תלמיד חכם שעוסק בתורה כל היום ופרנסתו דחוקה ביותר ואין המעט שיש לו מספיק לכדי פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, ובכל זאת הוא ממשיך ללמוד באין מפריע. התשובה לכך, שזו פרשה סתומה, כלומר זה נס הנסתם מעיני הבריות ואין ידוע דבר זה אפילו לתלמיד חכם עצמו כיצד בכל זאת הוא מסתדר מבחינה כלכלית, ואיך העיניים שלו נעשים ומסתדרים על הצד הטוב. עד כאן דבריו. ודברי פי חכם חן.

העושר והכבוד המובטח לתלמידי חכמים

וראיתי קצת להרחיב ענין זה. הפסוק אומר "אַרְבָּה יָמִים בְּיָמֶיךָ בְּשִׂמְאוֹלָה עֹשֶׂר וְכָבוֹד" (משלי ג, טז), ופירש רש"י, וזה לשונו: למיימינים בה ועוסקים בה לשמה, אורך ימים, וכל שכן עושר וכבוד. ולמשמאילים בה שעוסקים בה שלא לשמה, מכל מקום עושר וכבוד יש. עכ"ל. וכן הוא במסכת שבת (דף סג). ועיין שם

בפירוש רש"י שכתב פירוש נוסף למיימינים ומשמאילים, ופירש - מיימינים היינו שמפשפשו טעמיהן בדקדוק ובוררין, כימין המיומנת למלאכה. ומשמאילין בה, שאין יגעים בה כל צרכן. ע"כ.

ועל כל פנים הוקשה לי בהבנת פסוק זה, שהפסוק אומר שהמשמאילים זוכים לעושר כבוד, ופירשו שם בגמרא שכל שכן שלמיימינים בה יש עושר וכבוד. והרי עינינו רואות שתלמידי חכמים רבים אינם בגדר הזה של עושר וכבוד, ואדרבה הם עניים מרודים, וכי אפשר לומר שאותם תלמידי חכמים אינם לא מהמיימינים ולא מהשמאילים. וכיוצא בזה ראיתי שכתב רבינו אור החיים הקדוש (דברים כו, ז) על הפסוק "וּנְצַעַק אֶל ה' אֱלֹקֵי אֲבֹתֵינוּ וְיִשְׁמַע ה' אֶת־קִלְנוּ וַיֵּרָא אֶת־עֲנִינוּ וְאֶת־עֲמָלְנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ", ש"ענינו" זהו העניות הנסבך עם לומדי תורה, כאומרם ז"ל (מדרש תהלים ה) שאמרה תורה מפני מה בני עניים, והגם שימצא בן תורה שאין שבט עוני עליו, אף על פי כן יתנהג במדת עוני, כאומרם (אבות פ"ו) כך היא דרכה של תורה וגו'. עיין שם. נמצא לפי דבריו שכך היא דרכם של בני תורה להיות עניים, אבל מצד שני הפסוק מבטיח לבני התורה עושר וכבוד, הא כיצד זה מתקיים?

שוב ראיתי לדברי המדרש תהלים (שם), שהמדרש עצמו שואל כן, וזה לשונו: דבר אחר, למנצח אל הנחילות. זהו שאמר הכתוב להנחיל אוהבי יש (משלי ה, כא), אמר ר' חנין בר אדא התורה אמרה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, ובני עניים עוסקים בתורה מתוך עניותם, הריני מנחילם ש"י עולמות, שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. ולמה הם עניים בעולם הזה? כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה, שחייב לבטל סחורתו ולעסוק בתורה, שהתורה קודמת לכל, שנאמר "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז". עכ"ל. והנראה מפשט דברי המדרש, שהאמת מטבע הדברים, אכן מגיע לכל תלמיד חכם עושר וכבוד, אלא שה' יתברך עושה חסד עמהם שלא ליתן להם עושר וכבוד בעולם הזה, כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה, ואולם בהיות ולא ניתן להם זאת בעולם הזה, ה' יתברך שומר להם אותו השכר לעולם הבא להנחילם כנגד זה ש"י עולמות.

ואולם נראה לי עוד נפקא מינה במה שהבטיח ה' יתברך עושר וכבוד לתלמיד חכם, חוץ ממה שאמר המדרש שבהיות שמגיע להם עושר וכבוד בעולם הזה, לכך שומר להם הקב"ה אותו שכר לזכותם לעולם הבא. שאפשר לומר שגם בעולם הזה יהנו התלמידי חכמים מאותה הבטחה של עושר וכבוד, והיינו שהיות ובאמת מגיע להם אותו שכר של עושר וכבוד, אלא שהקב"ה לא נותן דבר

זה, כדי שלא יתבטלו מהתורה ועבודת ה', וכמבואר בדברי המדרש, על כן כל שהגיע התלמיד חכם למעלה כזו שאין באותו עושר וכבוד משום הפרעה בעסק התורה ועבודת ה', אזי הקב"ה אכן נותן לו שכרו שהבטיחו שהוא עושר וכבוד, כיון שכך גזרה חכמתו יתברך שכל תלמיד חכם העוסק בתורה ומחובר אליה שיהיה לו עושר וכבוד, וכל שאין דבר זה מפריע לו לעבודת ה', הרי שבדין הוא שיקבל שכרו המגיעו.

וכמו כן ראיתי לדברי הגאון כתב סופר בפרשת ראה על הפסוק "ראה אנכי", שפירש את דברי התנא באבות (ו, ד): כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל. ואם אתה עושה כן, אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ע"כ. שכך היא דרכה של תורה ואין לה דרך אחרת, שבתחלת למודו של אדם, בהכרח שהוא ילמד מתוך עניות וצער, והיינו פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה, ובכל זאת בתורה אתה עמל, שכך גזרה חכמתו יתברך שכל ילמד התלמיד חכם בתחלת למודו, שאם יהיה לו עושר בתחלת למודו, הרי שהוא יפשע בתורה, ולא ילמד בה כראוי. וזה הפירוש "ובתורה אתה עמל", שכל זה הוא בשביל שתהיה עמל בתורה. ואמנם מסיים התנא לומר, שאם אתה עושה כן, וכבר הרגלת את עצמך בעסק התורה וההתמדה בה, עד כדי שכבר לא תתבטל ממנה, אז אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, והיינו שמקיים הקב"ה את ההבטחה שהבטיח ללומדי התורה, שזהו עושר וכבוד.

עוד נראה לי בס"ד להסביר, מדוע עשה ה' זאת להביא עניות לבני התורה, מלבד מה שמבואר במדרש, שזהו כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה, על פי מה שכתב בספר צרור המר, להגאון רבי אברהם (סבע), שכתב בפרשת חקת, וזה לשונו: ובזוהר הוציאו מדין פרה אדומה שהקב"ה רצה לטובתם של ישראל, שיתנו חלק לרוח הטומאה בתוך טהרתם של ישראל, באופן שלא יקטרג עליהם כמו שפירשתי בשעיר עזאול. וכתב הקדוש רשב"י כי לכך יש לנו לכרוך פרשיות של תפילין בשער עגל, ושיצא אותו שער חוצה בבתיים של תפילין, בענין שיראה לו שאנו נותנים לו חלק בקדושתנו ובטהרתנו, ובזה סוגר פיו ואינו משטין כנגד האיש המניח תפילין. אבל אם חס ושלום אין מניחים שם אותו שער הוא עולה ומקטרג, ואומר פלוני שמניח תפילין עשה כך וכך מעונות ועכשיו מניח תפילין, בענין שיותר טוב לאדם שלא להניחם. והנה כל זה אנו הולכים וסובבים ואין אנו מגיעים, כאומרו ועל סביבותיו שב הרוח, לפי שזה סוד גדול מסודות התורה אין לנו עסק בנסתרות. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו שגזרה חכמתו יתברך שעם ישראל יתנו חלק לרוח הטומאה בתוך טהרתם, וזהו כדי שלא יקטרג עליהם, ושכן מבואר בדברי הקדוש רשב"י, ובשל כך יש לכרוך פרשיות של תפילין בשער עגל, ושיצא אותו שער חוצה בבתים של תפילין, כדי שיראה לו שאנו נותנים לו חלק בקדושתנו ובטהרתנו, ועל ידי כך הוא סוגר פיו ואינו משטיין כנגד האיש המניח תפילין, אבל אם חס ושלום אין מניחים שם אותו שער הוא עולה ומקטרג, ואומר פלוני שמניח תפילין עשה כך וכך מעונות ועכשיו מניח תפילין.

ועל כן אם היה מקיים הקב"ה את הבטחתו בפשיטות לכל תלמיד חכם ליתן לו עושר וכבוד, נמצא שיהיה קטרוג גדול על התלמידי חכמים, בהיות שהם מושלמים בכל, שהרי כל עסקם בתורה שזוהו טהרה וקדושה גדולה להם, וגם שבעניני עולם הזה הרי שיש להם כל טוב של עושר וכבוד, ולכך כביכול נטל הקב"ה את חלקם המגיע להם שהוא עושר וכבוד, ונתן להם במקום זה עניות שהוא כביכול חלק הרע, כדי שינתן לרוח הטומאה חלק בתוך טהרתם, וזהו בעבור שהמקטרג לא יקטרג עליהם, ויוכלו לעסוק בתורה מתוך נחת. ואולם לאחר שכבר התלמיד חכם הרבה לעסוק בתורה, והתרגל בה עד שנעשית התורה כחלק ממנו, עד שהמקטרג נעשה לו לאוהב רע, וכבר אין הוא מקטרג עליו, אזי נותן לו הקב"ה עושר וכבוד, וזהו בחינת "בְּרָצוֹת ה' דְּרָכַי אִישׁ גַּם־אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ" (משלי טו, ז). וכבר מובא בתלמוד ירושלמי (מסכת תרומות פרק ח החכה ג), "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו" רבי אומר זה הכלב ור' יהושע בן לוי אומר זה הנחש. וזהו הנחש זהו יצר הרע כידוע. וכן מובא בזוהר הקדוש (רעיא מהימנא פרשת אמור דף קג עמוד ב), ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, אפילו כל איגון מקטרגי עלאי כלהו אהדרן רחימין לישראל. עיין שם. והבן.

ביאור הפסוק "בשמאלה עושר וכבוד"

הנה מוכח מדברי המדרש הנ"ל, שהבינו חז"ל הקדושים ביאור הפסוק "בשמאלה עושר וכבוד", שהכוונה היא שמשמים גוזרים לעוסקים בתורה עושר וכבוד, ובהיות ופירשו חז"ל פסוק זה שהבטחה זו מדברת בין למשמאילים בה ובין למיימינים בה. לכך הוקשה למדרש, שאם ישנה הבטחה כזו שכל העוסק בתורה יזכה מאת ה' לעושר וכבוד, אם כן מדוע תלמידי חכמים עניים בעולם. הנה? ועל זה השיב המדרש, כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה.

והנה ידועים דברי אור החיים הקדוש שכתב בהקדמתו לפירוש התורה, וזה לשונו: כתבתי וקבצתי על יד על יד, זעיר שם זעיר שם, את אשר הבינותי מהם,

ישוב הכתובים דרך עיון בשיעור הדיבור עצמו דרך פשט, ומהם דרך דרש, ומהם דרך רמו, ומהם דרך סוד, בדרך נסתר ונגלה לעינים לו. ולפעמים אמשוך בקסת הסופר בפשטי הכתובים בדרך משונה מדרשת חז"ל, וכבר גליתי דעתי שאין אני חולק חס ושלום על הראשונים אפילו כמלא נימא, "אלא שהרשות נתונה לדורשי תורה לעובדה ולזורעה", אור זרוע לצדיק, וארץ החיים, מעלת פירות לכל זרע זרוע אשר יזרע בה בעלה, בן תורה. רק לדבר הלכה אל אשר יהיה שמה הרוח, אשר תכנו ראשונים אחריהם לא ישנו, גם לא לבדות מדעת אנוש דברים חדשים, אשר לא שערום נוחלי תורה מפה אל פה, אלא על פי הקדמותיהם אשר קבלו דלי מדלי, אשר דלה לנו איש האלקים, מהם יקחו הקדמותיהם בני תורה לעמול, לעשות מסילת הכתובים, ואורת דרך ושביל ונתיב להכנס בכתובים, דברים שנאמרו בעל פה. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו שישנה רשות לכל תלמיד חכם לבאר את פסוקי התורה בדרך שונה ממה שהבינו חז"ל, ובתנאי שיהיה רק על דרך המוסר, ולא בענין הלכה, ועוד שלא יהיה סותר את השקפת התורה כפי שמסורה לנו מרבתינו. וכן רבינו הקדוש ר' חיים בן עטר נהג בכמה מקומות בספרו אור החיים על התורה.

ובהיות ונתנה לי הרשות לכך, על כן לולי דברי רבתינו, יש מקום לומר שמה שאמר הפסוק "בשמאלה עושר וכבוד", שאין הכוונה שכך מובטח משמים ליתן עושר וכבוד ללומדי התורה, שהרי עינינו רואות בעליל שאין לבני התורה עושר וכבוד ואולי רק למועטים שבהם, וכמו שהקשה המדרש בעצמו על כך, אלא הכוונה היא שזו הוראה להמון העם ליתן ללומדי התורה עושר וכבוד, ושהם מצווים להחזיקם ולעמידם הן בענין הממון להעשירם, והן בענין הכבוד לכבדם בכל עניני כבוד.

וכיוצא בזה כתב אור החיים הקדוש בפירוש הפסוק "לֹא־תַעֲשֶׂק אֶת־רַעְךָ וְלֹא תִגְוֹל לֹא־תִלֵּן פְּעֻלַּת שְׂכִיר אֶתְךָ עַד־בִּקֶּר" (ויקרא יט, ג), וזה לשונו: עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל כי בני תורה אין להם פרנסתם בעולם הזה, וכאומרם (ילקוט משלי רמו תתקלד) שאמרה תורה מפני מה בני עניים, והטעם הוא שמעתי טעם נכון משם האר"י ז"ל, כי אין העולם יכול לסבול רוב הטובה אשר תנתן בשביל הצדיקים, לזה אינו משפיע אלא לבינונים, ודרך שם יהיו נוזנים בני תורה, הא למדת שאין העשירים אלא מרוב אשר הוכן להסתפקות הצורך לצדיקים, וצוה ה' לבל יעשוק האדם את ריעו שהוא הצדיק דכתיב (תהלים קכב) למען אחי ורעי ולא יתן לו את חקו, וזה עושק מפורסם. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שהקב"ה משפיע שפע של עושר על אנשים מסויימים, וזאת בכדי שהם יחזיקו מאותו הממון הניתן להם את בני התורה העוסקים בה, והפסוק שאמר "לא תעשוק את רעך" בא להזהירם על כך לבל ימאנו מלהחזיק ידי הלומדים, כיון שהעושר הניתן להם מאת ה' היה על דעת כך שיתנו ללומדי התורה, ולא, הממון הנתון להם הוא גזל בידם.

וכמו כן יש לבאר על אותה הדרך את הפסוק "בשמאלה עושר וכבוד", והיינו שהפסוק מזהיר את המון העם שיעניקו עושר וכבוד לבני התורה, אבל לא שזו גזרה משמים. ולפי זה נסתלקה קושית המדרש שהקשה מדוע בני התורה עניים הם? שנראה מדבריו שהוא קובל כלפי ה', כי מאחר שהפסוק מבטיח עושר וכבוד לבני התורה, אם כן הוא שואל מדוע בני התורה עניים הם. אבל לפי דברינו יבוא הדבר על מקומו, ואין כאן תלונה על ה', כיון שאין כוונת הפסוק לומר שזו גזרה מאת ה' ליתן לבני התורה עושר וכבוד, אלא כוונת הפסוק להזהיר על כך את המון העם.

וכיוצא בזה ראייתי שכתב נפש החיים (פרקים פרק ב), וזה לשונו: וכן האדם העוסק בתורת ה', אפילו שלא לשמה, אם כי ודאי שעדיין אינו במדרגה הגבוהה האמתית, אמנם חלילה וחלילה לבזותו אפילו בלב. ואדרבה, כל איש ישראל מחוייב גם לנהוג בו כבוד, כמו שכתוב "בשמאלה עושר וכבוד", ודרשו רז"ל למשמאילים בה. עכ"ל. עיין עוד שם שהאריך. ומכל מקום הרי לך שגם הרב נפש החיים פירש ש"כבוד" האמור בפסוק, הכוונה היא שיש להמון העם לכבדו. ומכאן יש לך ללמוד גם לגבי "עושר" האמור בפסוק, שהכוונה היא שיש להמון העם להעשירו, וכמו שכתבתי.

מדוע צריך לכבד תלמיד חכם הלומד תורה שלא לשמה

ועוד כתב שם בענין זה שם בפרק ג', וזה לשונו: וגם כי באמת כמעט בלתי אפשר לבוא, תכף בתחלת קביעת למודו, למדרגת לשמה כראוי, כי העוסק בתורה שלא לשמה, הוא למדרגה, שמתוך כך יוכל לבוא למדרגת לשמה. ולכן גם הוא אהוב לפניו יתברך, כמו שבלתי אפשר לעלות מהארץ לעליה, אם לא דרך מדרגות הסולם. ולזה אמרו לעולם יעסוק בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה. אומרים "לעולם", רוצה לומר בקביעות, היינו שבתחלת למודו אינו מחוייב רק שילמד בקביעות תמיד יומם ולילה. ואף אם לפעמים ודאי יפול במחשבתו איזה פניה לגרמי, לשום גאות וכבוד וכיוצא, עם כל זאת אל ישים לב לפרוש או להתרפות ממנה בעבור זה חס ושלום, אלא אדרבה יתחזק מאוד בעסק התורה,

ויהא נכון לבו בטוח, שודאי יבוא מתוך כך למדרגת לשמה. וכן הוא בענין המצות, על דרך זה. ומי שימלאו לבו לבזות ולהשפיל חס ושלוה את העוסק בתורה ומצות אף שלא לשמה, לא ינקה רע, ועתיד ליתן את הדין חס ושלוה. ולא עוד אלא שנמנה בדברי רז"ל בין אותם שאין להם חלק בעולם הבא לגמרי חס ושלוה, וגהינם כלה והם אינם כלין, והם המינין והמסורות והאפיקורסין. וכן במשנה ריש פרק חלק, מנו את האפיקורוס בכלל אותן שאין להם חלק בעולם הבא וכו'. ע"כ.

ועוד כתב שם: כי כיון שהוא משפיל ומבזה את העוסק בתורה שלא לשמה, הרי הוא מרפה את ידיו מעסק התורה, ולא יוכל לבוא לעולם למדרגת לשמה, להיות תלמיד חכם גמור. והרי ודאי מקרי בזה מבזה תלמיד חכם, ואין לך חילול שמו יתברך ותורתו הקדושה יותר מזה. וכבר השפיל והוריד את יקר תפארתה של התורה הקדושה לארץ, יגיענה עד עפר. והרס גם את כל העבודה בכללה חס ושלוה, כי אין עבודתו יתברך מתקיימת כראוי בישראל, בלתי על ידי תלמידי חכמים, עוסקי התורה הקדושה יומם ולילה, כי עיני כל ישראל עליהם, לדעת מה יעשה בישראל, להורות להם הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון, אם כן האיש אשר יבוא לגרום שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים בישראל, הרי כבר הרס גם כלל עבודתו יתברך לגמרי, כי ישארו עדת ישראל חס ושלוה ללא תורה וללא מורה, ולא ידעו במה יכשלו חס ושלוה. לזאת, אתה צריך להיזהר, אדרבה, לכבד ולהגביה ככל אשר בכתך את כל העוסק ומחזיק בתורת ה', אפילו שלא לשמה, כדי שיאחזו צדיק דרכו, בל יתרפה ממנה חס ושלוה, כדי שיוכל לבוא ממנה למדרגת לשמה וכו'. עכ"ל. עיין שם עוד.

מדבריו של נפש החיים מתבאר, שמה שמוזהר המון העם להעניק עושר וכבוד גם להמשמאילים בה והיינו הלומדים תורה שלא לשמה, מפני שכך היא דרכה של תורה שאי אפשר להגיע לידי לימוד לשמה אם לא שבתחלה ילמד שלא לשמה, ואם הוא לא ילמד עד שיגיע למידת לשמה, הרי שהוא לא ילמד כלום, ונמצא שאנו ממעטים בלומדי התורה, ולכן אדרבה ילמד בתחלה שלא לשמה, כדי שלפחות יעסוק בתורה עד שמרוב עסקו בה יגיע גם למדת לשמה.

אולם נראה להביא לכך טעם נוסף מדוע יש חיוב להעניק עושר וכבוד גם להלומדים שלא לשמה, היות וסוף סוף הם עוסקים בתורה ודברים בה ללא לאות, והרי התורה היא כלי שעשועיו של הקב"ה, ואין עסקו של הקב"ה אלא בתורה, וכמו שכתב רש"י בפרשת כי תשא על הפסוק (שמות לב, טו) "וְהִלַּחַת מֵעֵשָׂה אֲלֵקִים הַמָּה וְהַמְכַתֵּב מִכְתָּב אֲלֵקִים הוּא תְרוֹת עַל הַלַּחַת", וזה לשונו:

מעשה אלקים המה - כמשמעו הוא בכבודו עשאו. דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית, כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה. עכ"ל. ובהיות ובן תורה העוסק כל היום בתורה הרי הוא תופס במדת קונו, ואוחז בכלי החביב ביותר על הקב"ה, שגם הקב"ה עצמו נוהג כך מרוב אהבתו אליה, לכך ישנו ציווי מיוחד מאת ה' להחזיק בבני התורה, למען יוכלו להמשיך ולהחזיק בכלי שעשועיו, ואף שכוונתו בעת עסקו בה שלא לכבוד ה' ממש, אלא לכבוד עצמו בכדי שיתנו לו עושר וכבוד וכדומה.

על כל פנים לפי דרכינו יש לך ללמוד, שתחלת הפסוק וסופו אינם עולים בקנה אחד, כיון שתחלת הפסוק שאמר "אורך ימים בימינה" הכוונה היא כלפי הקב"ה שהוא נותן חיים ארוכים לזה שלומד בה כראוי ולשמה, אבל הסיפא של הפסוק שאמר "בשמאלה עושר וכבוד", הכוונה היא כלפי המון העם שהם מצווים ליתן לתלמיד חכם עושר וכבוד, ואף שהוא מהמשמאילים בה. ואפשר שבשל כך חז"ל הבינו את פשט הפסוק שכולו הוא גזרת ה' יתברך, שיבוא להמיימינים בה אורך ימים ולהמשמאילים בה עושר וכבוד.

הַמְלֵאךְ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל־רַע יִכְרֹךְ אֶת־
הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתַי
אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק וַיִּדְגּוּ לָרֹב בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ:
וַיֵּרָא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יָמֵינוּ עַל־רֹאשׁ
אֶפְרַיִם וַיִּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ יַד־אָבִיו לְהִסִּיר
אֶתֶּה מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה:
וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִי־זֶה
הַבְּכֹר שֵׁים יִמְיֵנְךָ עַל־רֹאשׁוֹ: וַיִּמָּאן אָבִיו
וַיֹּאמֶר יַדְעָתִי בְנֵי יַדְעָתִי גַם־הוּא יִהְיֶה־לְעַם
וְגַם־הוּא יִגְדֹל וְאוֹלָם אַחֲזִי הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ
וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֵא־הַגּוֹיִם. (בראשית מט, טז וכו')

ההצלחה תלויה בשורש הדבר

פירש רש"י, ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו - שעתידי יהושע לצאת ממנו

שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים - כל העולם יתמלא בצאת שמעו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון. ע"כ.

מתבאר מדברי רש"י, שאפרים זכה לגדולה יותר ממנשה, בהיות ויצא ממנו יהושע בן נון שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל. וגם כל העולם יתמלא בצאת שמעו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון. ויש לשאול מדוע באמת אפרים זכה לגדולה יותר ממנשה. ונראה לומר בס"ד, שיש להתבונן בתחלת לידתם, כאשר יוסף להם בשמותם, כפי שכתוב בפרשת מקץ (בראשית מא, נא וכו') "וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שְׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נִשְׁנִי אֱלֹקִים אֶת־כָּל־עַמְלֵי וְאֶת כָּל־בְּיַת אָבִי: וְאֶת שְׁם הַשְּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי־הִפְרַנִּי אֱלֹקִים בְּאָרֶץ עֲנִי", הרי שלמנשה קרא יוסף על שם "כי נשני אלקים את כל עמלי וכו'" שזהו כעין טרוניא כלפי ה' על כך שהשכיח ממנו את כל עמלו ובית אביו, ועל שם כך קראו "מנשה". ובהיות שבתוך שמו רמוז טרוניא כלפי ה', לכן לא זכה מנשה לגדולה. אבל מה שאין כן אפרים קראו יוסף על שם "כי הפרני אלקים בארץ עני", והיינו ורמוז בשמו שבה והודאה לה' יתברך על כך שהפרה אותו, לכך זכה אפרים לגדולה יותר, מפני שהכל הולך אחר שורש הדבר.

וכיוצא בזה מצינו גם כן אצל משה רבינו ע"ה שקרא לבנו (שמות ב, כב) "וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאָרֶץ נֹכְרִיָּה", והיינו שקרא לבנו בשם כזה שיש בו כעין טרוניא על ה' על שהיה גר בארץ נכריה, ולכך לא זכה גרשום לגדולה כמו בנו השני שנקרא אליעזר, וכמו שאמר הפסוק (שמות יח, ד) "וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלָקִי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיִּצְלַנִּי מִתְּחַרְבַּת פְּרַעֲהוּ", שיש בשמו שבה והודאה לה' שהצילו מחרב פרעה, ולכך זכה לגדולה, וכמו שכתוב בדברי הימים א' (כג, טו וכו') "בְּנֵי מֹשֶׁה גֵרְשֹׁם וְאֱלִיעֶזֶר: בְּנֵי גֵרְשֹׁם שְׁבוּאֵל הָרֵאשִׁי: וַיְהִי בְנֵי־אֱלִיעֶזֶר רְחֹבֵיהָ הָרֵאשִׁי וְלֹא־הָיָה לְאֱלִיעֶזֶר בָּנִים אֲחֵרִים וּבְנֵי רְחֹבֵיהָ רְבוּ לְמַעְלָה" ומובא במסכת ברכות (דף ז:.) תני רב יוסף למעלה מששים רבוא, אתיא רביה רביה, כתיב הכא רבו למעלה, וכתב התם ובני ישראל פרו וישרצו וירבו. ע"כ. והיינו שדוקא אליעזר זכה לכך, ומה שאין כן גרשום, וזהו מפני שהכל הולך אחר שורש הדבר.

יִשְׁשַׁכַּר חֶמֶר גָּרַם רִבְזָן בֵּין הַמְשַׁפְּתִים:
וַיֵּרָא מְנוּחָה כִּי טוֹב וְאֵת הָאָרֶץ כִּי נִעְמָה וַיֵּט
שְׁכֻמוֹ לְסָבֵל וַיְהִי לְמַס עֹבֵד.
(בראשית מט, יד-טז)

המורה הלכה למעשה טרחתו גדולה

פירש רש"י, ויט שכמו לסבול - עול תורה: ויהי - לכל אחיו ישראל: למס עובד - לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבדו, שנאמר (דה"א יב, לג) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים", מאתים ראשי סנהדראות העמיד, וכל אחיהם על פיהם. ע"כ.

וכן הוא במדרש רבה (פרשת ויחי פרשה צט הלכה י), וירא מנוחה כי טוב, זו תורה דכתיב (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם, ויהי למס עובד, מהו מס, זו הלכה שהיו טועים בה היו מבקשים מידם, וכן הוא אומר (שופטים ה) בעמק שלח ברגליו, בעומקה של הלכה. ע"כ.

נראה שמה שכתב המדרש "מס זו הלכה שהיו טועים בה" שהכוונה שעם ישראל היו מסופקים מהו הלכה, ובשל כך היו שואלים מידם של בני יששכר, היות והם היו בקיאים בדבר הלכה, וטועים הכוונה שעם ישראל היו טועים ולא יודעים כיצד לנהוג.

ונראה שמה שכתב המדרש וירא מנוחה כי טוב, זו תורה דכתיב (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם. שהכוונה ללימוד תורה כגון מקרא או משניות או אפילו לימוד גמרא שאינו לומדם כדי להוציא מהם הלכה למעשה, אלא הוא לימוד פשטי או אפילו מעמיק כדי לדעת את תורת ה' אבל לא כדי להוציא מכך הלכה למעשה, ולכן קרא לזה המדרש "וירא מנוחה כי טוב" שאדם הלומד שלא על מנת לפסוק הלכה למעשה אינו טורח כל כך משום שאין לו אחריות אם טעה בהבנה או לא, וזהו בגדר מנוחה טובה. ומה שאין כן הלומד על מנת לפסוק הלכה למעשה הרי שמוטל עליו לטרוח הרבה כדי להגיע לחקר האמת ושלא יטעה חס ושלום בהוראה, ולזה קראו המדרש "ויהי למס עובד" שמכח האחריות המוטלת עליו הרי זה עבדות כמו תשלום מס.

וכדברים האלו ראיתי ברבינו יונה בפירושו למסכת אבות (פרק א משנה א), שכתב בענין זה, כמה המורה הוראה יש לו לטרוח הרבה לפני שפוסק הלכה למעשה,

וזה לשונו: הוּו מתונין בדין - למורים הוראות ולפוסקין הוראות ולפוסקין את הדין אמרו, לבל יסמכו במחשבה ראשונה, אך בהמתנה גדולה ובעיון הדק לבל יטעו בשיקול הדעת, כי האדם הממהר להורות נקרא פושע, ואף על פי שחשב לומר האמת אין זה שוגג אך קרוב למזיד הוא, אשר לא נתן בלבבו לאמר לבב הנמהרים לא יבין לדעת, כי הטעות בכל אדם מצוי הוא, וזהו שארז"ל הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון, ועל ענין זה אמר שלמה ע"ה (משלי כו, יב) "ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו". וכמו שאמרו חז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. לכן האדם המורה יש לו לישא וליתן בדבר ולהחמיץ המחשבה ולהשהותה, כענין שאמרו מחמיצין את הדין, שעל ידי חימוץ והמתנה מוסיף סברא על סברתו ופלפול על פלפולו עד שידין דין אמת לאמתו, כי במחשבה השניה יראה לומר מה שלא ראה בראשונה. ובענין זה אמר אסף (תהלים עג, כא) "כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן" כלומר אחרי אשר לבבי מתחמץ ומתפלפל על החכמה וכליותי אני משתונן ומתחדד השגתי לדעת, כי בלי זה לא ידעתי, וזה חלקי וכמו שכתוב אחריו "ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך". עכ"ל.

אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד

ובענין מעלת לימוד הלכה למעשה, כתב מהרש"א במסכת ברכות (ת. חידושי אגדות) על המובא שם בגמרא, אמר רב חסדא מאי דכתיב "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. וביאר מהרש"א, שבזמן שבית המקדש קיים היתה שם לשכת הגזית שמשם יוצאת הלכה פסוקה על פי סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה, ועכשיו שחרב בית המקדש אותן ד' אמות של הלכה שכל תלמיד חכם קובע לו לגירסתו בתלמוד היא תחתיה להיות השכינה עמו. עיין שם.

וראה להגרי"ח בספרו בן איש חי דרשות (פרשת בחקותי) שכתב, שארון הקודש היה אמתיים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו. ואמתיים וחצי ארכו רומז ללימוד הבקיאות, ואמה וחצי רחבו רומז ללימוד הסברא והפלפול. ומפני שאמרו בגמרא שסיני עדיף מעוקר הרים כיון שהכל צריכין למארי חטיא, לכך מדת האורך הרומזת לבקיאות היא גדולה יותר ממדת הרוחב, ואולם קומת הארון שהיא אמה וחצי רומזת לחלק הנסתר, ואין לנו עסק בחלק הנסתר, לכך קאמר הש"ס שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, שזהו רומז

לאורך ורוחב הארון שעולים ביתד למנין ארבע אמות. עכת"ד. והגלמד מדבריו שבין לימוד הבקיאות ובין לימוד העיון מטרתם תהיה ללימוד הלכה, שעל זה קאמר הש"ס אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

לימוד ההלכה הוא העיקר

ובהקדמה לשו"ת שאגת אריה כתב בענין לימוד ההלכה, וזה לשונו: והנה ראוי לכל אדם לתור ולדרוש בחכמה עד מקום שיד שכלו מגעת, והנה דרך זה אחזתיו מנעורי וגם עד זקנה ושיבה לא אעזבנה ולא ארפנה ללון בעומקה של הלכה, והנה כל מה שכתבתי מנעורי והיה רשום אצלי הוא ממה שחידשתי על גפ"ת ופוסקים, כי זולת זה מה שפלפלתי לחדד את התלמידים או דרך דרוש לא העליתי על ספר, כי את הכל ישא הרוח ואין זה אלא הבל ורעות רוח, אף שנוהרתי בכל מה דאפשר שיהיה עיקר הפלפול באמיתה של תורה, מכל מקום אי אפשר שלא יתערב בו דברים שאינן לאמיתה. והנה כל אלה שהיה רשום אצלי מנעורי הכל נאבדו ממני ולא נשאר בידי מהן מאומה, והנה זה ימים לא כבירים שנתתי אל לבי לומר קרבו ימי הזקנה, והאדם לא ידע את עתו, ומתי אעשה גם אנכי לביתי לבנות לי בית נאמן, ויחוקו בספר מילי, ואתפלל לאלקי השמים, והנה שמע ה' לתפלתי וחנני אלקים במתנת חנם, ונתן לי כפלים לתושיה יותר מכל מה שהיה רשום אצלי, וכתבתי על הספר בדיו ואמרתי יעשנה בדפוס ויקבענו, כיון ולא עלתה בידי רק מעט מוצר חלק קטן מחיבורי, וגם זה החלק עדיין לא נגמר בשלימות כאשר יראה הרואה מפני הוצאות הדפוס כי כבד עלי, אבל שנינו בשילהי מנחות נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח כו', אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוון את לבו לשמים, והנה כוונתי לשמים, ויהיו לרצון אמרי פי כהקטר חלבים ועולה עם מנחה בלולה. עכ"ל.

אתה הראת לדעת, שעיקר עסקו של הרב שאגת אריה היה בעמקה של הלכה, והחידושים שהקפיד לכתבם זה רק מה שנתחדש לו בגפ"ת ופוסקים כיון שיש בהם נפק"מ להלכה ולמעשה, ואילו מה שפלפל לחדד את התלמידים או דרך דרוש לא כתבו על ספר, כי את הכל ישא הרוח ואין זה אלא הבל ורעות רוח.

וכיוצא בזה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - הלכה), וזה לשונו: וידוע שספרי השאלות והתשובות שעושים בכל דור ודור הם היו לנו לעינים. ולא אלמן ישראל, וראוי לכל מי שחננו ה' דעת שיברר הדין שנכנס בו לבית הספק ויעיין היטב בגמרא ובפוסקים, עד אשר יצא כנוגה הלכה על תלה בדברים המפורשים כשמלה. ויכתוב בספר רק הנוגע לענין דינא ולא יערב מלאכת

השיטה במלאכת התשובה, ובוזו יהא מועיל לרבים לדורות הבאים. עכ"ל. עיין שם עוד.

חיוב לימוד דיני ממונות הלכה ולמעשה

והחזון איש בספרו אמונה ובטחון (פרק ג) מאריך בענין חשיבות לימוד ההלכה, ובפרט בדיני ממונות, ולצורך חשיבות הענין ראיתי להביא מקצת לשונו הזהב, מה שכתב שם באות ח', וזה לשונו: ואמנם אם עמלה של חקר ההלכה משרשת אהבת הדין באופן מיוחד בהלכה זו שהוא עוסק בה, מוסיפה אהבה כללית לחקר הדין בכל משפטי התורה, כי האמונה בפרטים של המצות בבחינת רגשיי, צריכה קנין ואיננה טבעית, והמושכל הטבעי מרחיקה, כגון להאמין כי ניעור הבגד בשבת הוא חיוב חטאת, ולבקוע עצים שבות וכיוצא בזה, או להאמין כי הכלים שנמכרו לנכרי בערב פסח צריכים טבילה לאחר הפסח, ויותר קשה להאמין בדיני ממונות כאשר הוא נאחז בסבך עם חבירו, שכל צבא המדות מתוחות נגד חבירו, ואיננו רואה חובה לעצמו, ויצרו מתגבר עליו להטותו לכל אפסים, לסמא עיניו, ולהאטם אזניו, ולישר בעיניו כל ההדורים, או אז יכנע לבבו להכיר משפט ולראות טריפה לעצמו, כאשר שם לילות כימים בחקור הדין ואיזון משפט בספרי המפרשים והפוסקים אשר התוו לנו את דרך התורה שבעל פה הרחבה מיני ים. היגיעה הזאת היא תריס בידו כנגד ההתחרות של בני אדם ואהבת החמס, ומנחילה לבעליה אהבת המשפט וסגולת הצדק היקרה לו מכל הון וכסף.

ועוד כתב שם באות ט', וזה לשונו: ומה נמלצו אמרי יושר דברות קדשו של הגרי"ס זלה"ה באגרתו בזה, וכה דבריו ז"ל שם, אם אמנם באיסורי טריפות בשר בחלב שלטו עליו הרגליו ומגרמיה הוא גרתע עליהם ואין יצרו מתגבר עליו, לעומת זה בדברים שבין אדם לחבירו בחלקות יעבור ולבו לא יפחד ואף כשחבירו תובעו לדין יחבול תחבולות להתחמק ולהשטם ממנו, הלוא "לא תגזול" חמור מלאו דטריפה שאף יום הכפורים אינו מכפר, וכל שעל פי הדין אין הדבר שלו זהו בכלל גזילה, ובכל זאת לפי שאין הרגל מתמיד בשמירת הדין נפשו נעדרת מקנין המקנה את אהבת המשפט ופחדתו, ודבריו ז"ל דאף בני אדם אשר גמול מעשיהם הטובים מחוייבים לכבדם בשם יראים, נכשלים הם בהשתמטות מן הדין שבינו לבין רעהו. והעיקר שברפאות תחלואי הנפש האלו הוא העיון בהלכה הדק היטב בכל פרטי סעיפיה עד שישרישו בקרבו אהבת הדין במוחלט. ע"כ. הנה מבואר בדבריו ז"ל כי בהשתדלות כללית בקניני היראה לא מצא עדיין את העיקר, והעיקר חסר בנפשו, אם לא למד ולא עמל בעיון ההלכה בחושן המשפט, ואף בלמדו במרוצה ובשטחיות לא קנה עדנה את קנין המבוקש לאהבת

הדין ולהיות מסור אליו. והלימוד בעיון בהלכה עד לרדת להלכה ברורה בכל הסעיפים המסתעפים, הוא לימוד של שנים רבות בשקידה נמרצה, כי הסתגלות העיון הוזה הוא תכלית ידיעת התורה שהפליגו חז"ל שאי אפשר לקנותה בדרך עראי במיעוט השתדלות, ואמרו שהתורה נקנית במ"ח קנינים וכולם יציאה מגדרי הטבע והרגל האישיות להכנס בדרכי השלימות, עד שלא תפריעהו טבעו את רב מסירותו ועוצם שקידתו, לא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו. עכ"ל. ועיין מה שכתבתי בדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות ב-ד).

ספר

שמורת

פרשת שמות

וְאֵלֹהֵי שְׂמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם
אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ. (שמות א, א)

ימי השובביים

הנה ידוע מה שכתבו המקובלים שהחל מפרשה זו מתחילים ימי השובבים, שבהם יש אזהרה על כל אחד מישראל לתקן את מעשיו ולשוב אל ה' על מה שחטא בענין חטא הידוע.

וראיתי לנכון להעתיק בענין זה את דבריו המחזקים של הגאון הגדול רבי שמואל הלוי ואזנר זצ"ל מה שכתב בספרו שו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן קס), וזה לשונו: כבוד הועד התעוררות לשמירה בעניני קדושה כבוד הרב הותיק וכו' לאוי"ט בעיר הגדולה אחדשה"ט וש"ת באהבה.

זה כמה שקבלתי מכתבכם, ומחמת חוסר זמן נדחה הדבר עד היום שלקחתי איזה רגעים להשיב על דבריכם. הנה באמת קשה מאד לכתוב בדברים האלה כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי ממעש, ובכל זאת מצוה רבה ומצוה דרבים הוא להעמיד הצעירים על חומר העוון וע"כ אכתוב לכם מיסודי התורה בזה.

א. ראש וראשון עלינו לדעת שהמדובר בעוון זה בעבירה דאורייתא חמורה שבחמורות שאמרו עליה בש"ס נדה (דף יג.) דחייבים עליה מיתה בידי שמים, והוא שקול נגד גלוי עריות שפיכת דמים ועבודה זרה, מעכב ביאת משיח צדקינו, ואין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא חס ושלום.

ב. פגם חטאת נעורים מעכב ביאת משיח צדקינו, והוא הגורם הגדול על אריכות הגלות, והגורם העיקרי על צרות ישראל וכל הגזירות שעברו על ראשינו, וכאומרם ז"ל כל מקום שאתה מוצא גילוי עריות ועבודה זרה, אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת רעים וטובים.

ג. כל הבקי בתהליכי החיים והחינוך יודע, כי כל הירידות ועליות של האדם תלוים בשמירת הקדושה קדושת הברית, פגמי הברית נראים מתוקים בתחלתן ומרים בסופם, שמולידים עצבון רוח, אי שביעת רצון, וגוזלים מהאדם את שמחת החיים שלו.

ד. מה שאין כן שמירת קדושת הברית ועינים, והזהירות בכל מיני נגיעות איסור, וקריאת עתוננים וספרים אסורים, גורמים שמחה וחזוק, מנחילים לו שמחת החיים, ושערי תורה ויראת שמים נפתחים לפניו.

ה. התרופה העיקרית לזה, הוא לימוד תורתנו הקדושה וכלשונו הקדוש של רבינו הרמב"ם סוף הלכות איסורי ביאה, לפיכך ראוי לו לאדם לכוף יצרו בדבר זה ולהרגיל עצמו בקדושה יתרה ובמחשבה טהורה ובדעה נכונה כדי להנצל מהן וכו', וכן ינהג להתרחק מן השחוק, ומן השכרות, ומדברי עגבים (נבול פה), שאלו גורמין גדולים, והם מעלות של עריות.

ו. גדולה מזאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר אילת אהבים ויעלת חן וגו' באהבתה תשגה תמיד (ע"כ ברמב"ם שם).

ז. אם המדובר בתורה, הרצון בזה תורה עם יראת שמים קדומה, על ידי לימוד בספרי מוסר ויראים מקדושי עליון שהיו בעצמם קדושים וטהורים, וכבר ידוע מה שאמר החתם סופר זי"ע על עצמו שאם אינו לומד במשך ג' ימים חובת הלבבות מרגיש חסרון ביהדות על עצמו, ועצם לימוד התורה כדי לבוא לנקודת האמת שבתורה הקדושה, ושהלימוד יביאנו לידי מעשה.

ח. עלינו לדעת כי המסית העיקרי לעוון החמור הזה של אביורייהו דגילוי עריות, הם הספרים האסורים שצצים יום יום, וכל רחובות ושוקים מלאים מהם. ולצערינו הגדול מכניסים אותם הרבה פעמים גם לבתים חרדים, הם המחריבים הגדולים, ועל ידיהם נספו מאות אלפי נשמות בני אברהם יצחק ויעקב מחיי קדושה, ונגרם בכיה לדורות לעמינו הקדוש.

ט. בכלל זה התמונות האסורות, המושכות לב ההמונים על כל פינה ועל כל רחוב, והרבה סייעתא דשמיא צריך כל אחד ואחד למתוק הרושם הרע מלב הישראלי.

י. על הרמיי"ם והמחנכים מוטל חוב קדוש, לכוון עמקות דרכי החינוך נגד תופעות העגומות האלה, והם יכריעו בזה מה לפרש ומה לסתום, ולעמוד בפרץ

הירידה הגדולה, כדי לבוא לבחינת יראת ה' טהורה עומדת לעד, וכאומרם ז"ל שזה הלומד תורה בטהרה.

יא. על הרוצים לשמור נפשם ליוהר מאד מאד שלא להביט בכלי הטעלעוויזיאן (טלוויזיה), הצודה ומושך הגדול, על דרך שאמרו ז"ל שאני מינות דמשכי, ובטעלעוויזיאן כולהו איתניהו בה.

יב. הלומדי תורה עליהם לדעת, כי אי אפשר לאכול נחשים ועקרבים, ולהיות סם חיים בקרבם, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל וחובת הלבבות, כי כמו שאי אפשר לאחד בכלי אחד מים ואש, כן אי אפשר שיתקיימו בלב המאמין והלומד תורה שני הפכים בנושא אחד, לקחת לקרבו דברים הסותרים המפריעים והמניעים מעבודת ה' יתברך ולימוד תורתו הקדושה, ולאחוז גם בעץ החיים של התורה.

יג. ועל הכל לכוון לבינו בתפילה לפני נורא עלילה שהוא יתברך יטהר לבינו לעבדו באמת, ונמצא את הדרך הישר והאמיתי לזכות לאותה מדה של טהרה שראוי ומחוייב ללומדי תורה וכל אחד מישראל, והוא ברחמיו ישוב לבינו לתורה הקדושה ויסלח על שגגת מעשה עד שנזכה לשוב לעבודתו החביבה ולעשות רצונו יתברך כל ימי חיינו. עכ"ל.

האיסור להחזיק טלפון שאינו כשר

אמר המחבר, מה שכתב הרב שבט הלוי באות י"א, שעל הרוצים לשמור נפשם ליוהר מאד מאד שלא להביט בכלי הטעלעוויזיאן הצודה ומושך הגדול וכו'. הנה בזמננו פשתה המספחת של טלפונים שאינם כשרים, ובפרט האייפון, שהינם גרועים אלף ידות ממכשיר הטלוויזיה, וזה שורש פורה ראש ולענה לחטא הידוע ולחטאים המורים ממנו כגון גילוי עריות והתבוללות וכיוצא בזה רח"ל. על כן כל איש אשר נגע יראת אלקים בלבו מוטל עליו שלא להחזיק טלפון כזה, מפני שרבים חללים הפילה, ואנכי יודע שנהרסו מכך משפחות רבות. ומי שמחזיק בטלפון כזה ומתגבר על יצרו ומשמידו, הרי זה יסוד גדול לתיקון העוונות ומעלתו גדולה מאוד בשמים ובפרט בימים הללו, ועל אחת כמה וכמה מי שמלכתחלה לא מחזיק טלפון כזה למרות שהדור פרוץ בזה, ודאי שמעלתו גדולה אלף הידות.

האיסור למכור ולתקן טלפונים שאינם כשרים

וכמו כן אסור לכל אדם למכור טלפונים כאלו וכיוצא בהם, וכן לא לעבוד בתקונם, ואל ישיאם לבם שזה לצורך פרנסה, מפני שזוהי עצת יצר הרע, והוא

בכלל מחטיאי הרבים, שעל מחטיאי הרבים אמרו חז"ל במסכת ראש השנה (דף יז.) שהם יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות שנאמר "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי וגו'", גיהנם כלה והן אינן כלין, שנאמר "וצורם לבלות שאול" וכל כך למה מפני שפשטו ידיהם בזבול שנאמר "מזבל לו" ואין זבול אלא בית המקדש שנאמר "בנה בניתי בית זבל לך", ועליהם אמרה חנה "ה' יחתו מריבו", אמר רבי יצחק בר אבין ופניהם דומין לשולי קדירה ואמר רבא ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא ומקריין בני גיהנם. ע"כ. ופירש רש"י, שפשטו ידיהם בזבול - שהחריבו בית המקדש בעוונם. ע"כ.

הרי תסמרנה שערות ראש משמוע שמחטיאי הרבים הם שגרמו לחרבן בית המקדש, וכמו כן הם גורמים בעוונם שלא יבנה בית המקדש בימינו, שהרי כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו (ירושלמי יומא פרק א הלכה א), נמצא שהם גורמים בעוונם עיכוב בנין בית המקדש ועיכוב גאולתן של ישראל, ונמצא שבעטיים עם ישראל ממשיך את סבל הגלות ושעבוד מלכיות עם כל ההשלכות שיש לכך. וכי אם יאמרו להם לעבוד כשכירי חרב לרצוח בני אדם, האם גם אז היו אומרים שזו עבודה לצורך פרנסה, הרי ודאי שלא היו מעלים על דעתם לעבוד בעבודה כזו אפילו לא לרצוח גוים וכל שכן שלא לרצוח יהודים, ולמה כאן שהינם רוצחים נפשות זכות וטהורות מעמינו בית ישראל, משיאם יצרם לכך שזה לצורך פרנסה, והרי גדול המחטיאו יותר מההורגו, וכמובא בספרי (פרשת כי תצא כג, ט) שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו, והובא ברש"י שם. וכל שכן בעבירה תמורה כזו שהיא אביזרייהו של גילוי עריות, וזה בכלל יהרג ובל יעבור.

למכור בגדים שאינם צנועים

והלום ראיתי להרב שבט הלוי הנ"ל שכתב בחלק ב' (סימן סב) בענין אם מותר למכור בגדים שאינם צנועים וכדומה, האם יש לחוש בזה מפני איסור לפני עיור ומסייע לידי עוברי עבירה. והסיק, שרק כאשר יש לתלות שהאשה תלבש את הבגד בדרך היתר כגון שלא ברשות הרבים או שתלבש תחת הבגד הנזכר בגד אחר המכסה את גופה, אזי באופן זה מותר למוכר בגדים למכור בגדים הללו, אבל אם ודאי האשה תלבש בגדים הללו ברשות הרבים, הרי שבזה היא עוברת באיסור תורה מפני שהיא מכשילה את הרבים בהסתכלות והרהורים רעים, ועל כן המוכר לה עובר באיסור שלפני עור לא תתן מכשול, וגם אם בלאו הכי אפשר לה למצוא בגדים הללו במקום אחר, ואז אין איסור שלפני עור לא תתן מכשול, מכל מקום יש בזה איסור דרבנן משום מסייע ביד עוברי עבירה, ושכן כתב הרא"ש בפרק קמא דשבת.

וכן כתב מו"ר זצ"ל בשו"ת יחווה דעת (חלק ג סימן סז) בענין זה, שנשאל גם כן לגבי חנות הלבשה שמוכרים שם שמלות וחולצות לנשים, האם מותר להם למכור גם שמלות בלי שרוולים, מכיון שאם לא יקנו מהם שמלות כאלה, יוכלו לקנותן בחנות הלבשה אחרת, או שמא יש בזה איסור משום ולפני עור לא תתן מכשול? והשיב, שלמרות שנשים הקונות בגדים הללו יכולות למצוא בגדים כאלו גם במקומות אחרים, מכל מקום אסור למכור להם, לא רק אם המוכרים האחרים הם יהודים שאז לדעת המשנה למלך (בפרק ד מהלכות מלוה ולוה הלכה ב) וסייעתיה יש בזה איסור שלפני עיור לא תתן מכשול כיון שגם לאחרים אסור למכור בגדים הללו, אלא אפילו אם המוכרים האחרים הינם גוים, ואז אין כאן איסור שלפני עיור לא תתן מכשול כיון שהן יכולות לקנות בגדים כאלו אצל הגוים, מכל מקום יש בזה איסור דרבנן מדין מסייע ביד עוברי עבירה, ורק כאשר יש לתלות שהנשים ילבשו בגדים אלו בהיתר אזי מותר למכור להם, אבל אם המוכר יודע בודאות שהאשה הבאה לקנות תלבש בגד זה ברשות הרבים ותכשיל את הרבים אזי אסור למכור לה מדין מסייע ביד עוברי עבירה. וציין גם לדברי שבט הלוי הנזכר ועוד פוסקים. עיין שם.

ומדין בגדי פריצות יש ללמוד לדין טלפונים שאינם כשרים ובפרט האייפון, שהמוכר וכן המתקן מכשירים אלו, הרי הם עוברים באיסור של מסייע ביד עוברי עבירה למרות שהקונים יכולים לקנות או לתקן טלפונים כאלו אצל הגוים, ונמצא שאין איסור שלפני עיור לא תתן מכשול, מכל מקום יש בזה איסור של מסייע ביד עוברי עבירה, וכאן אין לתלות שישתמשו בו בהיתר, כיון שזה דבר בלתי נמנע שיופיעו להם תמונות על המסך של שחף ופריצות כידוע. ועוד יש לומר שבהיות וכל גדולי ישראל אסרו להחזיק טלפון כזה, אם כן ודאי שיש כאן איסור. ועל כן המוכרים והמתקנים מכשירים הללו יש להם לחדול ממעשיהם, ובזכות זה ימציא להם ה' יתברך פרנסה בריוח גדול יותר וממקור טהור. ושומע לנו ישכון בטח.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד
מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם. (שמות פרק א, ז)

נשות ישראל ילדו ששה בכרס אחד, אבל לא שבעה
כתב רש"י, שהיו יולדות ששה בכרס אחד. ע"כ.

וכתב בשפתי חכמים בשם הרא"ם, שרש"י למד מכן ממה שכתוב כאן ששה לשונות, "פרו" "וישרצו" "וירבו" "ויעצמו" "במאד" "מאד". עיין שם. וכן כתב בעל הטורים.

וראיתי בזה ביאור נפלא של הגאון ר' עקיבא איגר בגליון הש"ס (מסכת ברכות דף ג:): בשם הרב צידה לדרך, שיש לאשה שבעה חדרים ברחם כדי לקבל שבעה עוברים, שלשה בימין ושלושה בשמאל ואחד באמצע, אם תתעבר האשה מימין יהיו זכרים, ובשמאל יהיו נקבות, ובאמצע טומטום או אנדרוגינוס, ועשה ה' נס שנתעברו הנשים רק מימין ומשמאל, אבל לא בחדר האמצעי שאם כן הרי זה סימן קללה שתתעבר בטומטום ואנדרוגינוס. ע"כ.

והיוצא מדבריו, שיש כאן שני נסים, האחד, שכל אשה נתעברה בששה עוברים, שזה לא כדרך העולם שבדרך כלל האשה מתעברת בעובר אחד או שנים לכל היותר, וכאן כולן נתעברו בששה עוברים. והנס השני, שנתעברו ששה בלבד למרות שהיו יכולות על פי הטבע להתעבר בעוד עובר מפני שיש לאשה שבעה חדרים, ועשה זאת ה' כדי שלא ילדו הנשים ולד שהוא טומטום או אנדרוגינוס.

ועל פי דרכו למדנו עוד דבר, שהששה שילדו היו שלשה זכרים ושלשה נקבות, שהרי שלשה מימין הם זכרים ושלשה משמאל הן נקבות.

וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לִמָּה תִכָּה רָעָךְ. (שמות ב, יג)

אסור להרים יד על חבירו כדי להכותו

פירש רש"י, למה תכה - אף על פי שלא הכהו, נקרא רשע בהרמת יד. ע"כ.

ומקורו מדברי הגמרא במסכת סנהדרין (דף נח:): אמר ריש לקיש המגביה ידו על חבירו, אף על פי שלא הכהו נקרא רשע, שנאמר "וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לִמָּה תִכָּה רָעָךְ", למה הכית לא נאמר, אלא "למה תכה", אף על פי שלא הכהו נקרא רשע. ומבואר מכאן, שהמרים יד על חבירו כדי להכותו הוא עוון חמור, ואף שלא הכה ממש את חבירו, אלא רק עשה תנועת יד המראה על רצון להכותו, אמרו עליו חז"ל שהוא נקרא רשע. ולמדו כן ממשה רבינו שראה שני אנשים המריבים זה

עם זה, ורצה האחד להכות את חברו, ואמר לו: "רשע" למה תכה רעך, הרי שאף שעדיין לא היכה את חברו אלא רק רצה להכותו קראו משה רבינו "רשע".

ומובא עוד בגמרא (שם), זעירי אמר בשם רבי חנינא המגביה ידו על חברו נקרא חוטא, שנאמר (שמואל א, ב) "ואם לא לקחתי בחזקה", וכתוב (שם) "ותהי חטאת הנערים גדולה מאד". רב הונא אמר המגביה ידו על חברו ראוי הוא שתקצץ ידו, שנאמר (איוב לא, לח) "וזרוע רמה תשבר". רבי אלעזר אומר אין לו תקנה אלא קבורה, שנאמר (איוב כב) "ואיש זרוע לו הארץ". וביאור הדברים, שלדעת רבי חנינא המגביה ידו על חברו כדי להכותו נקרא "חוטא", ולמד כן מבני עלי שהיו תוקפים את חבריהם ליקח מבשר הקרבנות, והיו מאיימים על חבריהם ואומרים להם אם לא תתן לי אקה בחזקה! וזהו כמרים ידו על חברו, מפני שהם היו מאיימים עליהם להכותם.

ובשולחן ערוך (חושן משפט סימן לד סעיף ד) נפסק שהמגביה ידו על חברו כדי להכותו הרי הוא פסול לעדות, שהרי התורה קראה לו בשם "רשע" כמבואר לעיל, ומי שנקרא רשע הוא פסול לעדות, שנאמר (שמות פרק כג, א) "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס".

איסור הכאת חברו

ואם להרים ידו על חברו כדי להכותו הוא איסור חמור, קל וחומר שאסור ממש להכות את חברו. וכן פסק הרמב"ם בפרק ה' מהלכות חובל (הלכה א), וזה לשונו: אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל, בין קטן בין גדול, בין איש בין אשה, דרך נציון, הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר (דברים כה, ג) "לא יוסיף להכותו", אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא, קל וחומר למכה את הצדיק. אפילו להגביה ידו על חברו אסור, וכל המגביה ידו על חברו אע"פ שלא הכהו הרי זה רשע. עכ"ל. וכן פסק מרן בשולחן ערוך (חושן משפט סימן תכ סעיף א). ומובא שם בשולחן ערוך שיש פוסקים האומרים שיש חרם הקדמונים על אדם המכה את חברו, וצריכים בית הדין להתיר לו את החרם כדי לצרפו למנין עשרה, ומיד כשמקבל עליו לעשות תשובה על כך, בית הדין מתירים לו את החרם, אף על פי שאין המוכה מתרצה.

וכמו כן כתב בספר חסידים (סימן מט), וזה לשונו: אמרו חכמים כל הסוטר לועז של חברו כאילו סוטר לועז של שכינה, פירוש כל המכה לחיו של ישראל כאילו הכה את השכינה. ולכן, אתה בן אדם הזהר ושמור נפשך מאוד פן תרים ידך, לא על איש, ולא על אשה, הן קטנים הן גדולים, אם לא על בנך להוכיחו. וחשוב

בלבך לעשות כאיש שנשא שתי נשים שעבר על תקנת רבינו גרשום שאסר לישא שתי נשים, כל העולם אומרים עליו כמה חצוף אותו האיש ראוי הוא לטרדו ולנדותו! ואם זה כך, יותר ויותר מזה עובר המכה את חבירו, וגם המגביה ידו על חבירו. ואפילו היה ילד קטן פחות מגיל שלוש עשרה אסור להגביה ידו עליו כדי להכותו, וכמו כן אסור להכותו. עכ"ל.

ולפיכך יש לאדם לזוהר מעוון זה, ובפרט בדור הזה שעדים אנחנו שעוון הזה של הרמת יד על חבירו נעשה לדבר פשוט וקל בעיני הבריות, וכל אדם עושה דין לעצמו להרים יד על חבירו, ובכל מריבה קטנה הכעס גובר על האדם עד שמגיע לידי עוון הכאה או הרמת יד. והאדם צריך שיהיה נגד עיניו תמיד דברי מאמר חז"ל הנ"ל, שכל הסוטר לועו של חבירו כאילו סוטר לועו של שכניה, וכפי שביאר בספר חסידים שהוא כמו שהיכה את השכינה הקדושה, ונמצא שהוא גורם בכך צער לשכינה ולכל פמליא של מעלה. והטעם הוא משום שכל אדם נברא בצלם אלוקים, וכמו שאמר הפסוק (בראשית פרק ט, ו) "כי בצלם אלקים עשה את האדם", והיות וכל אדם נברא בצלם אלוקים, על כן המכה את חבירו המכה נחשב כמו שהיכה את הקב"ה חס ושלום.

איסור הכאת אשתו

ובפרט צריך לזוהר ביתר שאת שלא להכות את אשתו, שהרי כבר אמרו חז"ל (מסכת יבמות דף סב:): שצריך האדם לאהוב את אשתו כגופו ולכבדה יותר מגופו, ומי שעושה כן עליו הכתוב אומר "וידעת כי שלום אהלך". ובודאי שאין לו רשות לצער אותה, וכמו שאמרו חז"ל (מסכת בבא מציעא דף נט.). אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה. והכוונה שאדם שמצער את אשתו יכולה היא לבוא מתוך כך לידי בכי לרוב רגישותה, ואז עוונו גדול שגרם לה לבכות מצער.

ומספרים חז"ל (מסכת כתובות דף סב:), על אחד מגדולי החכמים הנקרא בשם רב רחומי, שהיה לומד כל השנה בבית מדרשו של רבא, והיה מגיע לביתו רק פעם אחת בשנה בערב יום כיפור. וערב יום כיפור אחד הוא היה עסוק כל כך בלימוד התורה עד ששכח שהוא צריך באותו היום להגיע לביתו. ואשתו שהמתינה לו כל כך, מרוב דאגתה מדוע הוא לא הגיע היום, הזילה דמעה מרוב צער. ובאותו הרגע שהיא הזילה דמעה, הוא נענש משמים על כך שגרם צער לאשתו, ונפל מהקומה שהיה יושב בה ומת. ומכאן יש לכל אדם להזדעזע, שהרי רב רחומי היה תלמיד חכם שעסק כל השנה בתורה הקדושה, והיה מגיע לביתו רק פעם

אחת בשנה, והוא לא גרם צער לאשתו במתכוין, אלא שלא שם לב שהגיע הזמן לבוא לביתו, ואף על פי כן הוא נענש על כך שגרם צער לאשתו, ומה יענה מי שמצער את אשתו בכוונה תחילה, וקל וחומר אם הוא מכה את אשתו, הרי שגדול עונו מנשוא.

וכבר כתב מרן הבית יוסף (אבן העזר סימן עד) שהמכה את אשתו עובר בשני לאוין כשם שעובר המכה את חברו, וכמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' אות עז), ועל כן בית דין יכולים לנדות אותו על כך שהוא עובר על דברי תורה. וכיוצא בזה כתב עוד מרן הבית יוסף (בסימן קנד) בשם רבינו שמחה, וזה לשונו: המכה את אשתו מקובלני שיש יותר להחמיר עליו ממכה את חברו, שבתבירו אינו חייב בכבודו, ואשתו חייב לכבדה יותר מגופו. והעושה כן יש להחרימו ולנדותו ולהלקותו ולעונשו בכל מיני רידוי ואף לקוץ ידו אם רגיל בכך. ואם היא רוצה להתגרש, יגרשנה ויתן לה כתובה. ועוד כתב שם: תטילו שלום ביניהם, ואם לא יעמוד הבעל בקיום השלום ויוסיף להכותה ולבזותה, אנו מסכימים לנדותו. וכן כתב בהגהות אשירי"י בשם אור זרוע, וזה לשונו: אסור לאדם להכות את אשתו, ואם הזיק לה חייב בנזקיה. ואם הוא רגיל תמיד להכותה ולבזותה ברבים, כופים אותו לגרש וליתן לה כתובה. ובשולחן ערוך (אבן העזר סימן קנד סעיף ג) כתב: שאין זה מדרך בני ישראל להכות את נשותיהם, אלא הוא מעשה גוים.

ובספר מנורת המאור (אלנקאווה פרק י' עמ' 39), כתב: שעל כן נלקחה האשה מצלעי האיש, והיא בשר מבשרו, כדי שיחמול עליה בעת כעסו. ויזכור שהיא איבר מאיבריו ובשר מבשרו, ויהיו שניהם מסכימים זה עם זה בעצה הנכונה. ואם יראה אדם עצת אשתו טובה ונכוחה יקבלנה, וכל שכן שהאשה צריכה לקבל עצת בעלה, אם טובה היא ואם נכוחה. וכשהאיש ואשתו אוהבים זה את זה ומסכימים ביחד, אז חברתם נאה ונעימה לשמים, ורוח המקום נוחה מהם. ואם הם בהיפך, אין חברתם נאה ונעימה לשמים, ואין רוח המקום נוחה מהם.

ובכף החיים להגאון ר' חיים פלאגי" (סימן א אות יא) כתב, ויותר מהמה בני הזהר עם חברתך ואשת בריתך, שלא לשנוא אותה ומכל שכן שלא לקללה, וכמו שכתב בספר הנחמד ספר הברית, שיש אנשים אשר ישמרו את עצמן מעשות רע לכל אדם, אבל ישנאו את נשותיהם, ואומרים אין בזה עוון, כי אני בעל האשה ואשתי כגופי, ואין בהם תבונה, כי גדול עונם מנשוא יותר מאם עשו כן לאדם אחר, כי למה יגרעו הנשים להיות בכלל ואהבת לרעך כמוך, ובכלל לא תשנא את אחיך בלבבך, וכי גברא בעי חיי נשי לא בעו חיי עם בעליהן באהבה ואחוה, אך ענשם יותר חמור, על כי היא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ועוכר שארו אכזרי,

ואסור לצער את אשתו בדברים, ומכל שכן שאסור להרים יד עליה, והאר"י ז"ל כתב, שמי שמרים יד על אשתו, אפילו הוא ראוי שתשרה עליו רוח הקודש, אינו שורה עליו, עד שיעשה תשובה, ויכוין כוונה ידועה אשר כתב בכתבי הקודש שלו, ואדרבה האיש הירא את ה' יקשור נפשו בנפשה עם עבותות האהבה, ודי לנו שמצילות אותנו מן החטא, ובזוהר הקדוש אמרו אין השכינה שורה אלא בדכר ונוקבא, ואתה אחי וראש שים פניך לדבר הזה, הטה אזנך ושמע לדברי חכמים, שאמרו בפרק ו' דיבמות, האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו, עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך, ופקדת נוך ולא תחטא, וידעת כי רב זרעך. ע"כ.

ועוד כתב שם, למרות שכתב בספר יראים (סימן רמו), שאם מתכוין ליסר את אשתו ולהדריכה בדרך ישרה, או ליסר את חבריו ולהדריכו בדרך ישרה מותר להכותם, יעוין שם, וכן כתב הרדב"ז בתשובות החדשות (חלק ב סימן תמו), שאם אשתו מדברת דברים בלתי הגונים לפי תורתנו הקדושה, יש לו רשות ליסרה ולהכותה להחזירה למוטב, כיון שהיא ברשותו, יעוין שם. הנה לגבי חבריו אפשר להקל, כל שיהיה ראוי ליסרו ולהוכיח חבריו ולאפרושי מאיסורא, אבל באשתו נראה לי שלא הותר בזמן הזה להכות את אשתו, אפילו כשהיא אינה הולכת בדרך ישרה, אם לא על ידי התראת בית דין, או שכנים מאנשים כשרים ואנשי יושר, מפני שכל אחד ואחד יאמר כן שאשתו אינה מתנהגת כשורה כדי להכותה, ולא כל כמיניה להאמינו על פי דיבורו. והגם שהרמ"א בשולחן ערוך אבן העזר (סימן קנד סעיף ג) כתב שתי סברות בענין זה, סברא ראשונה שאם מקללתו בחינם או מקללת אביו ואמו, והוכיחה בדיבורים ואינה משגיחה על דבריו, יש אומרים שמותר לו להכותה, ויש אומרים שאפילו אשה רעה אסור להכותה, וסיים הרמ"א וכתב שהסברא ראשונה היא עיקר, יעוין שם. נראה שלא דיבר הרמ"א כי אם בזמנו ובמקומו, אבל בזמנינו שהדור ירוד, אם אנחנו ניתן רשות להכותה כשהיא אשה רעה או מקללת וכדומה, כל אחד ואחד יאמר כי שכדין הוא מכה אותה, לכן נראה לי שלא להכותה עד אשר יברר בבית דין, ובשכנים בעדים כשרים, שהאמת אתו בבידור גמור. עכת"ד.

ואם כה דיבר הגאון ר' חיים פלאגי בדורו, מה נענה בדור שלנו, שלצערינו מספר גדול של נשים נרצחו על ידי בעליהם מחמת מכות נוראיות של בעליהן רחמנא ליצלן, ובשל כך הוצרכו הרשויות לפתוח מעון לנשים מוכות, מפני שהם יראות ומפוחדות מפני בעליהן, אוי לעינים שכך רואות, אוי לאוזנים שכך שומעות. ולכן בכל אופן הרי זה אסור בתכלית להכות את אשתו. ואם יש לו

צער רב מאשתו, יש לנסות ללכת עמה ליועץ נישואין וכדומה שיש לו חכמה גדולה כיצד ליישב מחלוקות בין בני הזוג, ואם בכל זאת גם בכך לא צלחה דרכו, שיפנה לבית הדין הרבני לסידור גט. אבל בשום פנים ואופן לא יכנה, ויזכור מאמר שלמה בחכמתו (קהלת ג, טו) "וְהָאֱלֹקִים יִבְקֹשׁ אֶת נַרְדֵּף".

ועיין מה שכתבתי בזה בשו"ת משפטי יוסף חלק א' (חחו"מ סימן כד).

פרשת וארא

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פְּרַעֲה וְאֲנִי עֶרְל
 שֹׁפֵטִים. (שמות ו, יב)

משה רבינו היה כבד פה, ולא ראוי שידבר כך בפני פרעה
 פירש רש"י, ערל שפתים, אטום שפתים.

ועיין להרמב"ן שפירש מה שאמר משה "ואיך ישמעני פרעה ואני שפתים"
 כוונתו שהיות והוא ערל שפתים אינו הגון שידבר כך בפני מלך גדול.

וכיוצא בזה כתב אור החיים הקדוש, שמה שהוצרך משה רבינו לומר "ואני ערל
 שפתים" בא לומר שהיות והוא ערל שפתים, הרי שיאמר פרעה אם אלהי העברים
 שליט וכל יכול למה לא ריפא את משה, ולכך לא ישמעני פרעה. עיין שם. וכתב
 עוד לפרש מדקדוק הפסוקים, שכאשר משה דיבר אל העם הרי הוא דיבר על ידי
 אהרן, אבל כאשר משה דיבר אל פרעה, הרי הוא דיבר עמו ישירות ולא על ידי
 אהרן, וזהו שאמר "ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים". עיין שם.

מדוע ה' לא ריפא את משה רבינו

ועיין להרמב"ן בפרשת שמות (ד, י) שכתב, שמשה רבינו מרוב חפצו שלא לילך
 בפני פרעה, לא התפלל לפני ה' יתברך שיסיר כבודות פיו, אלא טען שמאחר שלא
 הסירות כבודות פי מעת שדברת עמי ללכת אל פרעה, אל תצוני שאלך, כי לא
 יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים. ובהיות שמשה רבינו
 לא התפלל על כך, לכן לא ריפאהו ה', אלא אמר לו אנכי אהיה עם פיך והורתך
 אשר תדבר, שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטאות אותן
 יפה. עיין שם עוד.

ומדבריו אתה למד, שהקב"ה לא ריפא את משה רבינו מפני שלא התפלל על כך, ועשה הקב"ה נס שכאשר משה רבינו דיבר אל פרעה הרי שחיתוך הדיבור והביטוי יצא לו כהוגן. ואולם כל זה כלפי פרעה, אבל כלפי עם ישראל לא נעשה לו נס ואהרן אחיו היה מעביר את דבריו של משה רבינו אל עם ישראל, וכמו שכתב אור החיים הקדוש הנ"ל.

האם משה רבינו היה כבד פה כל ימי מנהיגותו

ומסתימת הדברים נראה שמשה רבינו דיבר אל עם ישראל על ידי אהרן במשך כל הארבעים שנה שהנהיג את עם ישראל במדבר. והיותר נראה שלאחר שנתנה התורה נתרפא משה רבינו שהרי הוא לא גרע משאר החולים שנתרפאו בזמן מתן תורה. ומוכרח לומר כן, שאם לא כן, לאחר מיתת אהרן, כיצד דיבר משה אל עם ישראל, היות ולא מצינו שציוה ה' שיהיה הדיבור של משה אל עם ישראל רק על ידי אהרן ולא על ידי אדם אחר, אלא ודאי שלאחר מתן תורה נתרפא משה רבינו ודיבר בעצמו אל עם ישראל בלא אמצעי של אדם אחר. ואולם שוב ראיתי ברבינו בחיי (שמות ד, יד) שכתב על הפסוק "ויתר אף ה' במשה", שדרשו בזה, שעשה החרון אף רושם, שלא נתרפא משה לעולם, והיה אפשר שיעשה לו כבוד שירפאנו, כשם שעשה לו כבוד בקרון עור פניו, וזהו הרושם כשלא רפאהו, וכן דרשו "הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא" ואתה לעולם לא תתרפא. ע"כ. הביאו בספר הכתב והקבלה (שמות ד, יד). עיין שם. וצריך עיון לפי דבריו כיצד דיבר משה אל בני ישראל לאחר מיתת אהרן.

מדוע בחר ה' במנהיג שהוא כבד פה

והדבר מפליא, מדוע ציוה ה' על כך שמשה רבינו ינהיג את עם ישראל בו בזמן שהוא כבד פה וכבד לשון, כיון שבנוהג שבעולם מנהיג אמור להיות בעל שפה ברורה ובעל דיבור קולח, מפני שהמנהיגות מתבססת על פי רוב על ידי דיבור קולני וקולח שאז יש ביכולת המנהיג ליתן הוראות ולצוות על האנשים הנמצאים תחת מרותו, וכן הוא בדרך כלל בכל מדינה ומדינה שהמנהיג הנבחר הוא אדם כזה שכח הדיבור שלו גדול. ומדוע כאן מינה ה' למנהיג על עם ישראל אדם שהוא כבד פה וכבד לשון, והיה לו לה' לפחות לרפאות את משה בדבר זה כדי שיהיה לו כלים המתאימים למנהיגות העם, ויהיה כאחד המנהיגים. ולמרות שמפני שמשה רבינו לא התפלל על כך לכן לא ריפאהו ה', וכמו שכתב הרמב"ן הנ"ל, אבל מכל מקום בעבור ההנהגה של עם ישראל היה לו לרפאותו, שיהיה ככל מנהיג בעולם. ובפרט לפי דברי רבינו בחיי הנ"ל, שמשה רבינו היה כבד פה

במשך כל ימי מנהיגותו, עוד יותר קשה מדוע עשה ה' כך להנהיג את עם ישראל על ידי מנהיג כזה במשך ארבעים שנה?

ונראה לומר שבא הקב"ה ללמדנו שמנהיג של עם ישראל איננו ככל מנהיג של אומות העולם, שאצל אומות העולם המנהיג הנבחר הוא על פי אמות מידה של כח, הן כח ממון והן כח דיבור והן כח של תעוזה וכדומה. אבל אצל עם ישראל המנהיג אינו נמדד בכך, אלא נמדד בקומה הרוחנית הגבוהה שקנה לעצמו בעבודת ה', ולכן בחר הקב"ה במשה רבינו למנהיג מפני הקומה הרוחנית הגבוהה שהיתה בו שהיה מרומם מכל העם במדרגה רוחנית גבוהה ביותר, ולכך משה רבינו נבחר להנהיג את ישראל למרות שמבחינה גופנית הוא היה חסר מעלה מאוד חשובה הנצרכת למנהיג, שזהו כח הדיבור. עיין מה שכתבתי בתחלת פרשת האזינו בענין מדרגת משה רבינו, והבן.

וכן אנו רואים בכל הדורות שהמנהיגים הרוחניים של עם ישראל שהם גדולי הדור, לא היו כמו המנהיגים של אומות העולם, שגדולי ישראל שהנהיגו את עם ישראל בכל הדורות לא היו חזקים כל כך בגופם, ואדרבה היו צנומים בגופם ותש כחם מחמת עמל התורה, כמובא במסכת סנהדרין (דף כו:) אמר רבי חנן למה נקרא שמה תושיה, מפני שהיא מתשת כחו של אדם, ועוד שברחו מהכבוד ומכל תפארת העולם הזה, בניגוד למנהיגי אומות העולם, ובכל זאת עם ישראל סר למרותם.

פרשת בא

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרֹעֶה כִּי אֲנִי
הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹו וְאֶת לֵב עֶבְרָיו לְמַעַן שְׁתִּי
אֶתְתִּי אֱלֹה בְּקֶרְבוֹ: וְלַמַּעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי
וְכֵן בְּנֵי אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת
אֶתְתִּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי ה'.

(שמות י, א-ב)

במכת בכורות לקו המצריים כפליים

פירש רש"י התעללתי - שחקתי, כמו (במדבר כב, כט) כי התעללתי בי, (שמואל א' ו) הלא כאשר התעולל בהם, האמור במצרים. ואינו לשון פועל ומעללים, שאם כן היה לו לכתוב עוללתי, כמו (איכה א כב) ועולל למו כאשר עוללתי לי, (שם כב) אשר עולל לי. ע"כ. וגם הרמב"ן בחדושו כתב כן שהוא לשון שחקתי. עיין שם.

וראיתי להגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות בפרשה זו, שפירש ענין השחוק הוא בשתי בחינות. שהרי מובא במדרש (שמות רבה יח, ב) שהרבה מן המצריים החביאו בליל פסח את בכוריהם בבתי ישראל, וכאשר בא מלאך המשחית לבית המצרי ולא ראה שם את הבכור מפני שהיה מוחבא בבית ישראל, היכה מלאך המשחית את גדול הבית כיון שגדול הבית גם נחשב לבכור. ואילו הבכורים שהיו מוחבאים בבתי ישראל היכם הקב"ה בכבודו ובעצמו, כיון שלא ניתן רשות למלאך המשחית ליכנס לבתי ישראל, מפני שאם יכנס מלאך המשחית לבתי ישראל הרי שהוא לא יבחין בין צדיק לרשע ועלול להרוג את הבכור של ישראל. וגמצא שהמצריים לקו בכפליים, ותקנתם היתה קלקלתם, כיון שהם החביאו את הבכורים שלהם בבתי ישראל כדי להצילם, ואדרבה ונהפוך הוא שגם הבכורים שלהם נהרגו בבתי ישראל על ידי ה' יתברך, וגם גדול הבית שלהם נהרג בבתייהם

של המצרים על ידי מלאך המשחית. ודבר זה היה קשה למצרים מאחר שראו שהם הסבו את הרעה לעצמם.

ולכן ציוה הקב"ה את עם ישראל שיתנו סימן בפתח על ידי הדם, שזה הסימן היה תקלה למצרים, כיון שהם הבינו שעל ידי כך יהיה סימן למלאך המשחית לבל יכנס לבתי ישראל, וזה הביא אותם לידי טעות להחביא את הבכורים שלהם בבתי ישראל כדי להצילם, ובגלל זה הם לקו בכפליים, שגם הבכורים שלהם לקו וגם גדול הבית לקה. ואם לא היה סימן היכר זה של הדם, הרי שלא היו המצריים נותנים את הבכורים שלהם בבתי ישראל, מפני שהיה נח להם שימותו הבכורים בביתם ולא בבתי ישראל שהיו אויביהם, ואז הם לא היו לוקים בכפליים, אבל כעת על ידי סימן הדם לקו המצריים בכפליים.

מכת בכורות היתה על ידי הקב"ה וגם על ידי מלאך המשחית

ועיין שם שעל פי זה יישב הגר"ח את הסתירה בפסוק, שהפסוק אומר (שמות יב, כג) "ועבר ה' לנגוף את מצרים" שמשמע שמכת בכורות היתה על ידי הקב"ה ולא על ידי מלאך. אבל מיד אחר כך סיים הפסוק "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף" שמשמע מזה שבכורי מצרים הוכו על ידי מלאך המשחית. ועל פי דבריו לעיל מיושבת הסתירה, מפני שהקב"ה היכה את בכורי מצרים שהיו מוחבאים בבתי ישראל כיון ששם לא היה רשות למלאך המשחית ליכנס, ואילו מלאך המשחית היכה את גדול הבית בבתי המצרים מפני שהוא גם כן נקרא בכור.

ועל כל פנים זהו הפירוש "אשר התעללתי במצרים" רוצה לומר שחקתי בהם, שעשיתי סימן על ידי הדם בפתחי הבתים שעל ידו יטעו המצריים ויחביאו את בכוריהם בבתי ישראל בחשבם שזה ערי מקלט, ועל ידי כך הוכפלה המכה שלקו גם הבכורים וגם גדול הבית. ולזה אמר הפסוק (שמות יב, ל) "כי אין בית אשר אין שם מת". עכת"ד.

ואמרתי בס"ד שישנו רמז בתיבת "התעללתי" הרומז כדברי הגר"ח שאותו השחוק ששיחק הקב"ה במצריים בכך שהם לקו בכפליים, שהרי הטעם בתיבת "התעללתי" הוא תרי קדמין, ותרי קדמין פירושו בלשון הקודש הוא שתי קדמא, וזהו גם סימן הטעם שלו בשתי קדמא, וזה בא לרמוז כדברי הגר"ח שעל ידי השחוק הוזה לקו המצריים בכפליים.

על כל פנים, לפי דבריו של הגר"ח הנ"ל, יוצא שמלאך המשחית נכנס לבתי המצריים להכות את בכוריהם או גדול הבית, ואילו הקב"ה נכנס לבתי ישראל

כדי להרוג את בכורי מצרים המותבאים בבתי ישראל, אבל לא הוצרך הקב"ה ליכנס לבתי המצריים. אבל ראיתי להגרי"ח בספרו אורח חיים (פירוש להגדה של פסח), שכתב לפרש מה שאנו אומרים בהגדה "ויוציאנו ה' ממצרים - לא על ידי מלאך, ולא על ידי שרף, ולא על ידי שליח, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, שנאמר ועברתי וכו'", שמה שהוצרכה מכה זו להעשות על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, מפני שהיו במצרים שני מיני בכורים. האחד, הם הידועים שהוא בכור לאביו או לאמו, שנולד מאיש ואשה שנשאו זה לזה. והמין השני, הם בכורים ממזרים, שהאשה לאחר שנשאת היתה מזנה עם בחורים אחרים שעדיין לא הולידו, ונעשה זה הממזר בכור לאביו. ולפי זה ימצא אצל אשה אחת חמש או שש או יותר שהם בכורים ממזרים כאלה, אך אין מי שידע ויכיר דבר זה, כיון שהעולם היה תולה את הבנים הללו בבעלה של האשה, ולא היו יודעים שהם אינם מבעלה, ורק הקב"ה יודע ממי נתעברה, ולכך לא היה אפשר שתעשה מכה זו אלא רק בידו יתברך כי רק הוא היודע.

ועל פי זה פירש שם, מה שכתוב בתהלים (קלו, ו) "למכה מצרים בבכוריהם", שהכוונה היא חלק אות ב' הראשונה בתיבת "בבכוריהם", ותקרא ב' בכוריהם, דהיינו שהכה הקב"ה בהם בשני מיני בכורים כאמור. עכת"ד.

ולפי דברים הללו, יש לך ללמוד שמכת בכורות היתה על ידי הקב"ה לא רק בבתי ישראל כנזכר לעיל, אלא גם בבתי המצריים הוצרך הקב"ה ליכנס ולהרוג את הבכורים שאינם ידועים לעולם וגם לא למלאך המשחית, כי כנראה מלאך המשחית לא יודע יותר ממה שהעולם יודע.

וליישוב הסתירה בפסוק הנ"ל, עיין עוד מה שכתב מו"ר בספרו חזון עובדיה (הגדה של פסח עמ' סד).

פרשת בשלח

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מָה תַצְעֵק אֵלַי דְּבַר אֶל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ.
(שמות יד, טו)

לפעמים התפלה מתקבלת רק על ידי מסירות נפש

הקשה רבינו אור החיים הקדוש, שצריך להבין מה היא כוונת ה' יתברך שאמר למשה רבינו מה תצעק אלי, וכי למי יצעק משה אם לא אל ה' יתברך, שהרי עם ישראל היו נתונים באותה שעה בצרה ולכך הוצרך משה רבינו לצעוק אל ה' שיצילם מיד פרעה ופרשיו, וכמו שכתוב (יונה ב) "קראתי מצרה לי", וכן כתוב (במהלים קיח) "מן המצר קראתי יה", ואם כוונת ה' יתברך על צד שהרבה משה רבינו להתפלל, והיינו שלא היה לו להאריך בתפלה בעת ההיא, זה גם אי אפשר לומר, כיון שכל עוד שמשה לא נענה בתפלתו, הרי הוא מוכרח להאריך בתפלה עד שיענהו ה'. ועיין שם שהקשה עוד כמה קושיות בזה.

ותירץ, שכוונת ה' יתברך מפני שישראל היו נתונים בדין באותה שעה, וכמו שמובא במדרש שקטרגה עליהם מדת הדין מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו, ולכך הודיע ה' למשה רבינו שהתפלה לא תועיל בעת ההיא כיון שה' יתברך אכן רצונו לגאול את ישראל, אך היות ומדת הדין מקטרגת עליהם הוא מנוע מכך, כי כבר אין הדבר תלוי בידי ה' למרות שחפץ ה' לעשות נס, מכל מקום כיון שעם ישראל אינם ראויים מדת הדין מונעת ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת, שכן הטביע ה' בבריאה שיש כח במידת הדין למנוע הטוב אם אכן מעשיהם מקולקלים. ולזה אמר לו ה' למשה מה תצעק אלי, היינו שבעת הזאת לא תעזור התפלה אלא להרבות במעשים טובים שיש בהם מסירות נפש, כלומר שזאת העצה היעוצה בעת ההיא להגביר מדת החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם ויסעו אל הים קודם שיחלק על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר מדת הרחמים. ותמצא שכן היה, והצדיק

הראשון היה נחשון בן עמינדב שנכנס עד גרונו ולא נבקע הים עד שאמר כי באו מים עד נפש, כמובא בחז"ל (מסכת סוטה דף לו.). עכת"ד.

ומדבריו למדנו יסוד גדול, שפעמים נמצא האדם בצרה ומצוקה, ומתפלל רבות אל ה' ולא נענה, ונדמה לאדם שכביכול בשמים לא חשים כלל לתפלתו חס ושלום. וצריך לדעת שפעמים לא תעזור התפלה אם יש עליו קטרוג מחמת מעשים לא טובים שעשה, ועל כן העצה היעוצה בעת ההיא לקחת על עצמו איזה מעשה טוב שיש בו מבחינתו מסירות נפש, ובזה תתגבר מדת הרחמים על מדת הדין.

וכן מבואר בגמרא מסכת ברכות (דף כ.). ששאל רב פפא את אביי מדוע בדור הקודם היה עושה ה' נסים גדולים, כגון כאשר היה עצירת גשמים היה רב יהודה מתפלל תפלה קצרה אל ה', וחולץ את נעלו כדי לצער את עצמו, ומיד היו יורדים גשמים. ואילו בדורות שלנו כאשר ישנה עצירת גשמים אנו מתפללים וצווחים אל ה' כל היום ולא נענים בתפלתנו. והשיב לו אביי מפני שלאנשי הדור הקודם היתה מסירות נפש למצוות ה', ואילו אנו לא מוסרים נפשינו אל המצוות כמותם. עיין שם.

וביאור הדברים כמו שביאר אור החיים הקדוש, שכל זמן שישנם עבירות, הרי שמידת הדין מקטרגת, ואין בכח התפילות לפעול בשמים, עד כדי שאפילו תפלת משה רבינו לא הועילה, אבל כאשר עושים מעשה שיש בו משום מסירות נפש ובפרט בענין אמונה בה', הרי שעל ידי כך מתגברים הרחמים, ואין בכחה של מידת הדין לקטרג, וממילא התפילות מתקבלות בשמים.

ונראה לעניות דעתי לחדד קצת את הדברים של אור החיים הקדוש, שכאשר אדם נמצא בצרה, הרי הוא מתפלל אל ה' שירחם עליו ויוציא אותו מאפילה לאורה, וכמו כן פעמים הוא מגדיל לעשות על ידי שהוא מרבה בתפילות ותחנונים ובקריאת תהלים, ולפעמים הוא מטריח את עצמו רבות לילך אל צדיקי הדור שיתפללו עליו. ובזה נחה דעתו של האדם שבזה הוא עשה מה שהוא אמור לעשות כלפי שמיא, אבל אינו חושב שמוטל עליו להתחזק יותר באמונה בה' ולשפר את מעשיו, ולבדקם האם הוא צריך לחדול ממעשים לא טובים שהוא עושה, הן בעניני בין אדם למקום, והן בעניני בין אדם לחבירו. וכל זמן שהוא לא יתחזק בעת ההיא במעשיו, הרי שמידת הדין עלולה לקטרג עליו, ותפילותיו לא יתקבלו בשמים. ולכן יש לו לשים נגד עיניו את הפסוק הנאמר בפרשה זו שאמר לו ה' למשה "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל

ויסעו", וכפי שביארו אור החיים הקדוש כאמור, ובד בבד להרבות בתפלות וקריאת תהלים.

הנתון בצרה, האם די שיתחזק בביטחון מבלי שיתפלל

בספר הקדוש שומר אמונים (מאמר הביטחון והתחזקות פרק ב), כתב וזה לשונו: עוד כתבו בשם הבעל שם טוב ז"ל שאם האדם חס וחלילה באיזה צרה שלא תבוא חס וחלילה, אז הסגולה שלא יתפלל כלום על צרותיו בעת ההיא, רק יחזק לבבו לה' מאוד בביטחון לאלוקיו, ואז ישראל נושע בה'. ואני השפל הכותב גם בדידי בחנתי זאת כמה פעמים והיה לפלא זה העצה מהבעל שם טוב זכותו יגן עלינו, והוא ענין הפלא ופלא למי שיוכחו ה' שיתחזק בעת כזאת בביטחון. עכ"ל.

ודבריו כמובן אמורים ליחידי סגולה שהינם במדרגה גבוה מאוד של אמונה, אז הם יכולים להסתפק באמונה בלבד מבלי להתפלל אל ה', אבל לגבי המון העם יש להם לשלב את האמונה והתחזקות במעשים טובים בד בבד עם ריבוי תפילות אל ה', ובזה ירחמהו ה' ויוציאו מאפילה לאורה.

המתלונן על צרותיו, גורם שמידת הדין תקטרג עליו

עוד כתב אור החיים הקדוש הנ"ל, וזה לשונו: ונראה לי לומר כי רשם ה' לומר להם טעם תגבורת הדין עליהם, לצד שהם המעיטו בלבם האמונה ואמרו הלא טוב לנו עבוד את מצרים, לזה צוה ה' לעשות כנגד עוון זה הצדקת האמונה בכל תוקף, גם בזה רמזם לדעת הסובב תגבורת הדין מחדש. עכ"ל. ומתבאר מדבריו שהסיבה שקטרגה עליהם מידת הדין, עד כדי כך שאפילו תפלת משה רבינו לא הועילה, מפני שהם המעיטו את האמונה בלבם במה שהתלוננו על משה "כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר".

ויש ללמוד מדבריו מוסר גדול, שלפעמים האדם גורם לעצמו שיהיה עליו קטרוג מחמת התלונה שלו וחוסר האמונה שלו כלפי ה', והיינו ה' יתברך מביא על האדם יסורים מחמת עוונותיו שריחקוהו מאת ה', כדי שהאדם יתקרב אל ה' ויתפלל אליו, ובמקום שהאדם יתפלל אל ה' ויתקרב אליו, הרי הוא בא בתלונה שיש בה משום חסרון אמונה בה', ואז הוא גורם בכך שיהיה עליו קטרוג של מידת הדין מחמת חוסר האמונה שלו, ובזה לא תועיל התפילה שלו לאחר מכן, כיון שמידת הדין מקטרגת, אלא הוא יצטרך לעשות מעשה גדול שיש בו ענין של אמונה בה' כדי לבטל את הקיטרוג, ואז תקובל תפלתו, וכמו שהיה עם בני ישראל בשעה שהגיעו לפני הים.

אֹי יִשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי
נָאֵה נָאֵה סוֹס וּרְכָבוֹ רָמָה בַיָּם.

(שמות טו, א)

כיצד נאמרה שירת הים

מובא בתוספתא מסכת סוטה פרק ו' (משנה ב), דרש ר' עקיבא בשעה שעלו ישראל מן הים בקשו לומר שירה שרתה עליהן רוח הקדש ואמרו שירה, כיצד אמרו שירה כגדול שמקרא את ההלל בבית הכנסת ועונין אחריו על כל ענין. משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה'. משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל אמרו אשירה לה'. משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמרו אשירה לה'. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כקטן שקורא את ההלל בבית הספר ועונין אחריו על כל דבר ודבר. משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה'. משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל אמרו עזי וזמרת יה. משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמרו ה' איש מלחמה. ר' נחמיה אומר כבני אדם שקורין שמע בבית הכנסת, שנאמר אז ישיר משה וכו', שאין תלמוד לומר "לאמר", ולמה נאמר? מלמד שהיה משה פותח בדבר תחלה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו. משה אמר אז ישיר, וישראל אמרו אשירה לה' וגו'. משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל אמרו זה אלי ואנוהו. משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמרו ה' שמו.

ר' יוסי הגלילי אומר כיון שעלו ישראל מן הים וראו את אויביהם פגרים מתים ומוטלין על שפת הים אמרו כולם שירה. עולל מוטל בין ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את השכינה הגביה עולל צוארו ותינוק שמת פיו משדי אמו, וענו כולם שירה ואמרו זה אלי ואנוהו. ר' מאיר אומר אפילו עוברין שבמעיי אמותן אמרו שירה שנאמר במקהלות ברכו אלקים ממקור ישראל, ותינוק שמת דד מפיו ואמר שירה שנאמר מפי עוללים ויונקים.

באותה השעה הציצו מלאכי השרת שקשרו קטיגור לפני הקב"ה, בשעה שברא הקב"ה אדם הראשון ואמרו לפניו רבוננו של עולם מה אנוש כי תפקדנו וגו' ותחסרהו מעט מאלקים וגו' תמשילהו במעשה ידיך צונה ואלפים וגומר צפור שמים וגומר, באותה שעה אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בואו וראו שירה שבני אומרין לפני, אף הן כיון שראו אמרו שירה, מה שירה אמרו: ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ מפי עוללים ויונקים וגו' ה' אדוננו. ר'

שמעון בן מנסיא אומר לא נאמרה פרשה זו אלא על יצחק בן אברהם לענין עקדה. ע"כ.

הנה מתוספתא זו למדנו, את האופן בו אמרו ישראל את שירת הים, שלדעת ר' עקיבא השירה היתה כמו גדול המקרא את ההלל בבית הכנסת, דהיינו שהשליח ציבור אומר קטע מההלל והציבור עונין אחריו הללויה, אף כאן על כל קטע שמשאמר מהשירה עם ישראל ענו אחריו "אשירה לה" שזה כמו עניית "הללויה" באמירת הלל. ולדעת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי השירה היתה כמו קטן הקורא את ההלל, שעל כל משפט שהוא אומר חוזרים אחריו מפני שהוא לא יכול להוציא את הציבור ידי חובה, אף כאן בכל קטע שמשאמר רבינו אמר, עם ישראל חזרו אחריו. ולדעת ר' נחמיה השירה היתה כמו קריאת שמע בבית הכנסת, שהשליח ציבור קורא קטע ראשון והציבור ממשיכים לבד את הקטע הבא אחריו, אף כאן משה היה אומר קטע ראשון, ועם ישראל היו אומרים קטע הבא אחריו, וכיוונו כן ברוח הקודש. ועיין מנחת בכורים.

ויש עוד ללמוד מתוספתא זו, שעל ידי השירה מתבטל הקיטרוג מעל האדם, שהרי כך נאמר בתוספתא שבשעה שברא הקב"ה את האדם קטרוג עליו המלאכים בשמים, ובשעה שאמרו עם ישראל את השירה על הים נחה דעתו בשירה זו וביטל את הקטרוג, באמרו למלאכים בואו וראו שירה שבני אומרים לפני, ואז גם המלאכים פתחו בשירה, ואמרו: ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ מפי עוללים ויונקים וגו' ה' אדוננו.

מעלת השירה לפני ה'

ובענין מעלת השירה ראיתי לומר בזה גרגיר אחד שעלה במחשבה, מובא במסכת ברכות (דף לה.) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שאין אומרים שירה אלא על היין, שנאמר (שופטים ט, יג) "ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלקים ואנשים", אם אנשים משמח, אלקים במה משמח? מכאן, שאין אומרים שירה אלא על היין. ע"כ. ופירש רש"י, שאין אומרים הלויים שיר של קרבן במקדש אלא על היין כשמנסכין נסכי מזבח. עכ"ל. ומתבאר מכאן, שהיין משמח את ה' משום שאומרים עליו הלויים שירה, והיינו שלא היין עצמו משמח, אלא משום שהוא הגורם לומר שירה, והשירה עצמה היא זו שמשמחת את ה'.

ולכאורה יש לשאול איזה ענין יש בשירה שהיא משמחת את ה'? ויש לומר שהדבר נראה במוחש שאדם ששומע שיר שהוא יפה בעיניו (וכידוע שכל אדם

יש לו סוג של מנגינה היפה בעיניו או מילות שיר מסוימות היפות בעיניו, ואין כל הדעות שוות באהבת השירים, יש מנגינה שיפה בעיני אחד, ובעיני אדם אחר דוקא מנגינה אחרת יפה בעיניו), הרי שנפשו מתעלה מאותה מנגינה והוא מרגיש על ידי אותה המנגינה קירבה אל ה', ועל ידי הרגשת אותה קירבה שיש לו אל ה', הרי שלבו נכנע אל ה'. וזהו עיקר תכלית האדם להרגיש הכנעה ושיפלות לפני ה', וכמו שידוע כן מספרים הקדושים, וכמאמר הפסוק (ישעיה נז, טו) "כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח", והיינו שהקב"ה שוכן אצל אדם שהוא שפל רוח. וכבר אמרו חז"ל במסכת ברכות (דף נט.) אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי, לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב, שנאמר (קהלת ג, יד) "והאלקים עשה שיראו מלפניו". והעקמומית שבלב זוהי הגאווה שיש בלב האדם שמעקמת לו את הרצון שבלב לעבוד את ה', ומחמת גאוותו לבו נעשה עקום, ואינו עובד את ה' כראוי כל אחד כפי מדרגתו.

ונראה לי שלכך אותיות "שיר" הם אותיות "ישר", משום שעל ידי השיר לבו נכנע לפני ה', ואז לבו נעשה ישר לפני ה', ואין לו שוב בלבו עקמומית. וזה רמוז בפסוק "ולישרי לב שמחה" (תהלים צו, יא) והיינו שעל ידי השמחה שזו השירה, מגיע האדם לידי "ישרי לב" שזו ישרות הלב. וזהו הנחת רוח שיש לה' על ידי השיר, כיון שעל ידי כך מתיישר לבו של אדם להיכנע לפני ה', וזהו "והאלקים עשה שיראו מלפניו" שזוהו תכלית בריאת האדם, ולכך זה משמח את ה' שנתקיים רצונו לתכלית בריאת האדם.

שליח ציבור המנגן בתפלתו יש לו לכיין לכבוד ה'

וראה בספר קב הישר (פרק מא), שכתב: ובפרט צריכים להזהיר את החזנים, על פי הרוב הם מדקדקין בהרמת קולם ועל הניגון, ואין כוונתם כלל אל התפלה, רק כוונתם הוא להתפאר בקולם, ומקום שהעיקר הוא השיר והשבחים להקב"ה מבליעין וחוטפים, ולחזנים כאלו אין תקומה לעתיד, כי יפר"ח כאר"ז בלבנו"ן סופי תיבות "חזן", להורות כי החזנים המתפללים לפני העמוד בכוונה שלימה יהיו "כארז בלבנון ישגה" לעתיד. ודע, כי סוד חזן הוא כולל שלשה שמות קדושים הוא שם הוי"ה ושם אדנו"ת ושם שד"י וכו', על כן ראה כמה גדול כח של חזן שהוא כולל ג' שמות יחד יחוד גמור, מה שאין כן כשחזן הוא קל בדעתו ואינו מכיין לבו לתפלה בכוונה להוציא הציבור כראוי, אזי הוא פוגם בשלושה שמות הקדושים הללו, ואז הוא מטיל מום בקדשים, כי תפלה עכשיו בזמן הזה במקום קרבן קדוש. עכ"ל.

וכיוצא בזה כתב בספר פלא יועץ (ערך - שליח ציבור) לגבי שליח ציבור, וזה לשונו: ויתן חנו לפני קונו לשורר בשבתות ובמועדים ובשמחות וגיל, כאשר חננו ה', וכל מעשיו יהיו לשם שמים, שהרי כתב הכנסת הגדולה שהשליח ציבור שמתכוין להשמיע קולו, ושמה בקולו, עליו נאמר (ירמיהו יב, ח) "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה" וכו', עכ"ל.

ועוד כתב שם: ואגיד לדור מעשה נורא אשר שמעתי, שפעם אחד ביום הכפורים התפלל חסיד אחד מקובל גדול, ועשה התעוררות נפלאה באופן שהרהרו כל העם בתשובה שלימה, ואחר כך גילה החסיד הנזכר שכבר נתעוררו בבית דין של מעלה לשלוח גאולת ישראל, וקטרגה מדת הדין ואמרה: הן אמת שכל העם הרהרו בתשובה, אבל הכהן המשיח (הכוונה לשליח ציבור) חטא שלא התפלל בהכנעה רבה כדת מה לעשות, ומתוך כך חזר הגלות לתקפו בעוונות הרבים. שמעו זאת השלוחי ציבור והממנים אותם ושיתנו לבכם מי ראוי להיות שליח ציבור, ואיך צריך להתנהג כדי שיהא הקב"ה שומע כל תפלות עמו ישראל ברחמים ויכתבם בספר חיים טובים. עכ"ל.

הרי למדת שכח המחשבה שהאדם חושב בכוונתו לכבוד ה' יתברך יש בזה חשיבות מרובה ומעלה גדולה. ויכול להיות שני חזנים, האחד כוונתו לכבוד ה' ואז תפלתו מקובלת ומרוצה לפני ה', ואילו חבריו שכוונתו לשם השמעת קולו, אזי אין הקב"ה חפץ בתפלתו ועליו נאמר "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה", ואף על פי שלשניהם יש אותו קול ואותו ידע בחכמת המוזיקה, מכל מקום הכל הולך אחר הכוונה. ובכף החיים סימן נ"ג (אות כד) כתב בשם הפסיקתא רבה, "כבוד את ה' מהונך" (משלי ג, ט) אל תקרי מהונך אלא מגרוניך, שאם היה קולך ערב עמוד וכבוד את ה' מקולך, ואם אינו הגון והניחו אותו להתפלל משום נעימות קולו, אין ה' מקבל תפלתו שנאמר "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה". ע"כ. ועיין עוד בחזון עובדיה ימים נוראים (עמ' לה).

כח המחשבה שבאדם משליך על פעולותיו

ומענין החזנות יש ללמוד לגבי שאר המעשים של האדם בעבודת ה', שחשיבות המעשה תהיה תלויה בכח מחשבתו של האדם העושהו, כגון שני בחורי ישיבה היושבים באותו ספסל בישיבה, והאחד לומד תורה לכבוד ה', וחבירו לומד לשם כוונה אחרת, הרי זה שמכוין את לבו לכבוד ה', מעלת הלימוד שלו בשמים הרבה יותר גדולה מחבירו, ותורתו מרקיעה שחקים, ומה שאין כן חבירו לא הגיע למעלה זו, מפני שכח המחשבה של האדם פועלת רבות במעשה האדם.

וראייתי בזה בדברי המפרשים שכח המחשבה יכול לקבוע במעשה מסויים של האדם, האם הוא נחשב לעוון או לא. וכן כח המחשבה יכול לקבוע אם המעשה שלו נחשב למצוה או לא, וכפי שאבאר.

הנה לגבי החלק הראשון, שהמחשבה תקבע אם מעשה האדם יחשב לעוון או לא, דבר זה נלמד מדברי אור החיים הקדוש בפרשת לך לך (טו, יד), שהקשה מדוע גזר הקב"ה עונש על המצריים בעשר המכות וכן על הים, כמו שכתוב (שם) "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי", והרי הקב"ה גזר על עם ישראל להיות משועבדים תחת יד מצרים, וכמו שכתוב בפסוק הקודם לזה "ויאמר לאברם ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה", נמצא שאדרבה הרי המצריים עשו רצונו של מקום, ומדוע מגיע להם עונש על כך?

ובתחלה הביא דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ו הלכה ה), שהרגיש בשאלה זו והשיב, כי נכון שהקב"ה גזר עבדות על עם ישראל, אבל לא גזר איזה אומה תשתעבד בהם. ובהיות והמצריים נטלו את הרוע הזה, לכן נענשו. והקשו עליו הרמב"ן והראב"ד, שלדבריו עדיין לא מובן מדוע נענשו המצריים, והרי סוף סוף הם קיימו מצות המלך שציוה "ועבדום וענו אותם". ולכן כתב הרמב"ן, שהסיבה שהמצריים נענשו, מפני שהם הוסיפו לענות את עם ישראל ולהשתעבד בהם יתר על המידה שציוה ה'.

ואולם כתב אור החיים שהנכון בעיניו הוא, שהמצריים נענשו מפני שלא היתה כוונתם במה שהשתעבדו ועינו את עם ישראל כדי לעשות רצון ה', אלא כוונתם היתה לשם רוע, מפני שעם ישראל היו מובדלים מהם ולא נוהגים כמותם, אלא היו מקיימים מצוות ה'. ואדרבה אם היו עם ישראל נוהגים כמותם ולא מקיימים חס ושלום מצוות ה', הרי שהם לא היו משתעבדים בעם ישראל ולא מענים אותם. צא ולמד אם היו עם ישראל במצרים עובדים לטלה והיו לעם אחד כהמצריים, הרי שהמצריים לא היו משתעבדים בהם והיו כאחיהם המצריים. וכן בכל אומה ואומה אשר תשתעבד בעם ישראל ותריע להם, טעמם משום היותינו נחלת שדי. ומעתה מלכתחלה אין מקום להקשות מדוע המצריים נענשו על כך שקיימו מצות הבורא שאמר "ועבדום וענו אותם", כיון שלא היתה כוונתם לכך, אלא אדרבה הם השתעבדו בעם ישראל היות והם היו מקיימים רצון הבורא, והיו מייסרים אותם מחמת שנאת הדת שלהם, כי אין שנאה כשנאת הדת, ולכן הענישם הקב"ה בעשרה מכות וכן על הים. עכת"ד.

ומדבריו אתה למד, שלמרות שה' ציוה על "ועבדום וענו אותם", עם כל זאת המצריים נענשו על שעינו אותם, מפני שלא היתה כוונתם לקיים מצות ה', אלא כוונתם היתה לרעה.

הרי לך שמעשה האדם נחשב לעוון למרות שבעצם המעשה הוא אכן עושה מעשה שכך ציוה ה', אף על פי כן המעשה נחשב לו לעוון כיון שכוונתו לרעה.

והחלק השני, שכח המחשבה יכול לקבוע אם המעשה שלו נחשב למצוה או לא. מצינו בדברי המשנה ברורה סימן ל"ח (ס"ק כד), שכתב על המובא בשולחן ערוך (שם סעיף ה): כותבי תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים, פטורים מהנחת תפילין כל היום, זולת בשעת קריאת שמע ותפלה. הגה: ואם היו וכו'. עכ"ל. ומתבאר מכאן שכותבי סת"ם וכן הסוחרים הקונים מהם כדי למכור לציבור מוצרי סת"ם, הרי הם פטורים ממצות תפילין מפני שמלאכתם היא מלאכת מצוה, וכל העוסק במצוה פטור מן המצוה. וכתב על כך המשנה ברורה, בשם המגן אברהם, שמה שמובא בשולחן ערוך שעיסוק הסוחרים בסת"ם נחשב לעוסקים במצוה, ובשל כך הם פטורים ממצות אחרות, זה למרות שהם מרויחים מהסחר שלהם, ורק שכוונתם היא לשם מצוה דהיינו כדי להמציא את מוצרי הסת"ם לציבור למי שצריך להם, או זה נחשב להם למצוה, אבל אם עיקר כוונתם רק כדי להשתכר אין זה נקרא עוסק במצוה. ובביאור הלכה (שם) הסיק, שאם כוונתו לשם שניהם בשוה דהיינו לשם מצוה וגם כדי להשתכר, הרי זה נחשב לעוסק במצוה⁴. עיין שם.

למדת מדבריו, שהמחשבה של האדם משליכה על המעשה, האם להחשיב מעשה זה למצוה או לא. שהרי אם הסוחר מכוין במעשיו לשם מצוה, הרי שזה

⁴ מדברי הביאור הלכה הללו יש לך ללמוד, לגבי מה שמצוי היום בבתי הכנסת והשטיבלאך, מכונה שמכניסים לתוכה כמה מטבעות של כסף כדי להפעיל את המזגן. ופעמים שאדם בא מן הדרך בימות החמה הקשים כאשר הוא עיף ויגע ורוצה שיפעל המזגן, כדי לצנן את גופו. ובשל כך הוא משלשל לתוך המכונה מספר מטבעות כדי שהמזגן יופעל. אם הוא יכוין בזה רק לטובת עצמו, הרי שלא יחשב לו זאת למצוה, אבל אם מלבד מה שהוא מכוין לטובת עצמו, יכוין גם לטובתם של הציבור, הרי זה יחשב לו למצוה, באשר הוא מביא תועלת לציבור, ולמרות שהוא מכוין גם לטובת עצמו, וכדברי הביאור הלכה שאם מכוין גם לריוח ממון וגם כדי להמציא מוצרי סת"ם לציבור, הרי זה נחשב לעוסק במצוה. והמדליק את המזגן לטובת הציבור, אפשר שזה בכלל דברי המדרש (תנחומא פרשת תצוה סימן ח), אמר ר' שמעון בן לקיש מפני מה זכה שאול למלכות? מפני שהיה זקנו מדליק נרות לרבים במבואות האפלים. ועיין בשו"ת שבט הלוי ח' (סימן טז), בענין אם המזגן המופעל בבית הכנסת על מצב קור, מזיק לאדם זקן או חולה. ועיין עוד מה שכתבתי בסוף פרשת בהר על הפסוק "ולא תונו איש את עמיתו וכו'", אות ז.

נחשב למצוה, ויש לזה השלכה שבהיות והוא עסוק במעשה מצוה הרי הוא פטור ממצוה אחרת. ומה שאין כן, אם הוא מכוין במעשיו רק עבור ריוח ממוני, הרי שמעשיו נחשבים למעשה חולין, ואין העיסוק במעשה הזה פוטר אותו ממצוה אחרת. ובענין פגם המחשבה, עיין מה שכתבתי בתחלת פרשת קדושים בשם הרב נפש החיים.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם
מִן הַשָּׁמַיִם. (שמות טו, ד).

בענין המן שהיה יורד ליהושע בן נון

מובא בגמרא מסכת יומא (דף עו.) "לחם אבירים אכל איש" זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל, כתוב כאן 'איש', וכתוב שם (במדבר כז, יח) "קח לך את יהושע בן נון 'איש אשר רוח בו", ופירש רש"י, זה יהושע - שעלה עם משה עד תחומי ההר שנאמר (שמות כד) ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר סיני, והמתין לו יהושע שם כל ארבעים יום, שנאמר וישמע יהושע את קול העם ברעה, למדנו שלא היה עמהם, ושם היה יורד לו מן כנגד כל ישראל. ע"כ.

והדבר תמוה, מה ענין יש בזה להוריד ליהושע מן כנגד ששים ריבוא, ובפרט שהמן היה מתליע ליום המחרת?

ובמהרש"א בחידושי אגדות פירש שרצונו לומר, שירד לו מן רוחני נגד כל ישראל, שהרי כידוע פני יהושע היה כפני לבנה, וכנסת ישראל נמשלו ללבנה, וכמו שאנו אומרים בנוסח ברכת הלבנה "וללבנה אמר כו' לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה כו'". נמצא שיהושע שקול כנגד כל ישראל. והביאה הגמרא ראייה מהפסוק שנאמר לגבי יהושע "איש אשר רוח וגו'", אשר מורה על מעלתו הרוחנית שהיה כמו מלאכי השרת. עכת"ד.

וכן ראיתי להגרי"ח בספרו בן יהודע, שהקשה כן, ותירץ כמו שכתב מהרש"א שאין הכוונה שהיה יורד לו מן בכמות יותר משאר ישראל, אלא הכוונה היא על האיכות שהיה מלובש במן חלק הרוחני שעל ידו היו מתחכמים בתורה

כל אוכלי המן, וליהושע היה בחלק שלו כח רוחני שיעור רב באיכותו כנגד כל חלק הרוחני שהיה יורד לכל ישראל בחלקים שלהם, ולכן הוא נתחכם בתורה כנגד כולם, וזכה למלאות את מקומו של משה רבינו ע"ה לשפוט את ישראל. ע"כ.

ובמשך חכמה על התורה (שמות טו, י) פירש, שחז"ל דברו בלשון מליצה, וכוונת חז"ל שהרי ידוע שהמן ירד בזכות משה (תנחומא במדבר סימן ב). וכשמת משה בז' אדר נסתפקו מהמן שבכליהם ארבעים יום עד ששה עשר בניסן, וכמובא במסכת קידושין (דף לה.), ואותה הברכה ששרתה להם בכליהם למשך אותם ארבעים יום, זה היה בזכות יהושע. ומאין זכה לזה? בשביל אותן ארבעים יום שהמתין למשה בהר. ולכך קאמר שירד לו מן כנגד כל ישראל, והוא דרך מליצה על מה שנתפרנסו כל ישראל בזכותו כל אותן ארבעים יום. ע"כ.

יהושע בן נון היה בעל אמונה גדול

ולענ"ד שכוונת חז"ל כפשוטם, שאין צריך לומר שהכוונה לחלק הרוחני שהיה במן, וכן אין צריך לומר שהכוונה שנסתפקו כל ישראל מהמן במשך ארבעים יום כשנכנסו לארץ, שאין נראה כן מפירוש רש"י שפירש, ששם היה יורד לו מן כנגד כל ישראל וכנ"ל. אלא נראה שהדברים הם כפשוטם, ואם תאמר מה היה צורך ליהושע בכל כך הרבה מן שירד לו בפעם אחת, ונראה שלכך מיד לאחר מכן הביא הש"ס את המעשה ששאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי, מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה (כלומר למה הוריד ה' את המן בכל יום, ולא די שיריד פעם אחת בשנה עבור כל השנה)? ואמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן אחד, ופסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה. עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים. ע"כ.

והיינו שלגבי כל אדם, ה' יתברך היה מוריד לו את המן בכל יום כדי שירגיש שהוא תלוי בה' בכל יום, ויתפלל אליו בכל יום בשביל מזונותיו, אבל יהושע שהגיע למדרגה רוחנית גבוה שכל אותם ארבעים יום לא הלך לאהלו, אלא המתין למשה רבו, וראה ה' יתברך שאף אם הוא יתן לו את המן בפעם אחת לכל אותן ארבעים שנה, הרי שהוא ישאר במדרגתו, וימשיך להיות דבק בה' יתברך, ועל כן זכה יהושע שה' יתברך נתן לו את המן בתחלה למשך כל אותן ארבעים

שנה, מפני שיהושע לא היה ככל אדם שאם יקבל מונו בפעם אחת הוא עלול לחדול מהאמונה בה, ולהפסיק ליחל אליו, אלא הוא היה גדול באמונה שלמרות שינתן לו המן בפעם אחת הוא ימשיך ליחל אל ה'. ולזה נתכוונו חז"ל במה שאמרו שירד לו מן כנגד כל ישראל, שהכוונה שירד לו המן כנגד כל מה שקבלו ישראל עד סוף הארבעים שנה, והוא קבלו בירידה אחת, והראה בזה ה' יתברך את חביבותו כלפי יהושע.

וצריך לומר שאצל יהושע המן לא היה מתליע כמו אצל שאר ישראל, והיה לו מקום שהיה מחזיק את כל המן בדרך נס, שכל שהדבר נעשה בדרך נס אין כאן מקום לשאלה, איך הוא היה מחזיק כל כך הרבה מקום, וכמו שמצינו כבר כתוב אצל יהושע "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גִּשּׁוּ הַנֶּה וְשַׁמְעוּ אֶת דְּבָרַי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (יהושע ג, ט), ופירש רש"י דצמצם את כולם בין שני בדי הארון, וזה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה. ע"כ. הרי שבדרך נס עמדו כל ישראל בין שני בדי הארון, וכן יש לומר שהיה בדרך נס שעמד לו ליהושע המן שהוא למשך ארבעים שנה בפתח אהלו, והחזיק המועט את המרובה.

תלמיד חכם שאינו חש לענייני עולם הזה, יזכה לעושר

ומיהושע בן נון ע"ה יש לנו ללמוד לכל בן תורה, שהרי כידוע הקב"ה מונע מתלמידי חכמים עושר, מפני שהוא שמח בתורתם, ואם הוא ישפיע עליהם ממון לרוב, יש חשש שיפשעו בתורה ולא ילמדוה כראוי מפני שילכו אחר תאות העולם על ידי הממון שיש להם, ולכך הקב"ה מונע מהם את העושר. וכמו שכתוב במדרש תהלים (ה, ב), אמר ר' חנין בר אדא התורה אמרה "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד" (משלי ג, טז), ובני עניים עוסקים בתורה מתוך עניותם, הריני מנחילם ש"י עולמות, שנאמר "להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא" (משלי ת, כא), ולמה הם עניים בעולם הזה, כדי שלא יעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה, שחייב לבטל סחורתו ולעסוק בתורה, שהתורה קודמת לכל, שנאמר "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז" (משלי ת, כב). ע"כ.

אבל במידה והקב"ה רואה שאותו תלמיד חכם הרבה ללמוד, והוא אוהו בתורה ללא לאות, וכבר הגיע למדרגה כזו שהוא מבין שכל ענייני העולם הזה הבל המה מעשה תעתועים, הבל הבלים הכל הבל, ובשל כך גם אם הוא יהיה לו ממון לרוב הוא לא יפשע בתורה, אזי הקב"ה משפיע עליו ממון לרוב מפני שזהו כבודם של תלמידי חכמים שלא יהיו מזולזלים ויצטרכו לבריות, מאן מלכי רבנן. וזה ממש

כמו יהושע שמאחר וראה ה' שאמונתו כה גדולה וימשיך ליחל אליו, על כן ירד לו המן מתחלה למשך כל הארבעים שנה כאמור.

וכן כתב הגאון כתב סופר בפרשת ראה על הפסוק "ראה אנכי", וזה לשונו: ואיתא בפרקי אבות (ו, ד) כך דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו', אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה, וטוב לך לעולם הבא, וכבר דקדקו על הא ד"אם אתה עושה כן". ונראה לי דהנה כבר אמרו חז"ל (מסכת תמיד לב.) הרוצה שיחיה ימית את עצמו, והרוצה שימות יחיה את עצמו. כי הרוצה לחיות בעולם הבא צריך לסגף עצמו שלא להנות מעולם הזה, ואם לאו, ימות בעולם הבא. והנה באמת אין מההכרח שמי שאין מסגף סגופים שילך בדרך לא טוב, ויוכל לאכול ולשתות בתענוגים והכל בהיתר גמור, אלא אף דיוכל להיות כן, מכל מקום סתמא דמלתא מי שעשה כן שייטיב לבו בכל תענוגי עולם הזה שישכח בה' עושהו, וכדכתיב (להלן לב, טו) "וישמן ישורון ויבעט", ואומר "כחי ועוצם ידי וכו'", ולכן צריך לשמור עצמו מכל זה ולפרוש משבעים שערי היתר. ובאמת אמרו (מסכת ערובין דף סה.) המתיישב ביינו יש בו מדעת קונו, כי מי שכבר מוחזק ונתחזק בדרך התורה והיראה עד שאין הולך ד' אמות בלתי הגיון לבו בדברי תורה, ויראת ה' היא אוצרו וכל מגמתו, איש כזה מתיישב ביינו ויש בו מדעת קונו, וזה לאחר שכבר שנה ולמד ועבד ה' כל ימיו היה לבו בטוח כי לא יקלקל מעשיו כשיאכל וישתה.

וזה שאמר כך "דרכה" של תורה דייקא, דרך שאדם ילך להכניס עצמו בלימוד התורה, אי אפשר אלא פת במלח תאכל וכו', ולולי כן, לא ישיג את התורה, ואם אתה עושה כן, פירוש שכבר למד מתוך הדחק ויהיה לבו בטוח כי לא יקלקל עוד דרכיו, אז אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה ויהנה מעולם הזה ומכל מקום וטוב לך לעולם הבא, ואינו בכלל הרוצה שימית עצמו בעולם הבא יחיה עצמו בעולם הזה, אלא אף שיהיה אשריו בעולם הזה, מכל מקום והיה טוב לו לעולם הבא. וזה פירוש הקרא, ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום, דהיינו שתוכלו לחיות בעולם הזה ולא צריכים להמית עצמכם, אלא תחיו בעולם הזה ובעולם הבא. עכ"ל.

והמתבאר מדבריו, שהאדם בתחלת דרכו בעסק התורה חייב הוא להמית את עצמו על התורה ולחיות בחיי צער, כי לולי זה הוא לא ישיג את התורה, ולאחר שכבר למד הרבה מתוך הדחק עד שיהיה לבו בטוח שיותר לא יקלקל מחמת השפע, אז אשריך בעולם הזה, ונותן לו ה' יתברך שפע שיחיה היטב בעולם הזה, ואין זה מגרע מחלקו בעולם הבא, היות והוא ממשיך לעבוד את ה' באותה

דרך שהיה כמו בזמן שהיה עני, ואז אשריו בעולם הזה ובעולם הבא. ועיין מה שכתבתי בזה בפרשת ויחי.

וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר-יִבְיֵאוּ.

(שמות טז, ה)

הכנות לשבת מתוך שמחה

נראה לי בס"ד לפרש שכוונת הפסוק לומר, שההכנה לכבוד שבת שבזה הפסוק מדבר, תהיה מתוך שמחה, שהרי אמרו חז"ל אין "והיה" אלא לשון שמחה (שוב ראיתי שכן כתב הגר"ח בספרו בן איש חי פרשת "לך לך" שנה שניה הלכה א. עיין שם). והוצרך הפסוק להזהיר על כך משום שכבר כתב מרן הבית יוסף באו"ח תחלת סימן רמ"ב, שההכנות לכבוד שבת הם בגדר "עול", ובשל כך אמרו רבותינו שכל המענג את השבת מעבירין ממנו עול מלכיות שהוא מידה כנגד מידה שכשם שהוא קיבל עליו עול שבת כן מעבירין ממנו עול מלכיות. ו"עול שבת" הכוונה היא שההכנות לכבוד שבת הינם עול. ולכך הזהיר כאן הפסוק שההכנה הזאת, למרות שיש בה עול, בכל זאת יש לעשותה מתוך שמחה.

וראיתי בספר לקט יושר חלק א' (אורח חיים עמוד קכא ענין ג) שכתב, שהתאנה רומז לגן עדן כמו שאמרו חז"ל פרי שאכל אדם הראשון תאנה היה, שנאמר (בראשית ג, ז) "ויתפרו עלי תאנה". והרוצה להיות זוכה לתענוג גן עדן יתענג בשבת. ועל כן נמשל תענוגי שבת לתאנה, לפי שהיא דומה בבישולה שאינה מתבשלת פירותיה כולם בבת אחת, אלא היום מעט ולמחר מעט. כעין זה צריכין לעשות צרכי שבת, ולתקן תענוגיו שילך כל פעם לשוק בערב שבת לקנות צרכי שבת, שזהו נכון יותר מלקנות בבת אחת כל הצורך לשבת, משום שכשהוא מרבה לקנות הרבה פעמים, הוא קונה ומרבה יותר בתענוגים, או שמא ימצא באחת הפעמים דבר שהוא מתענג בו יותר, אז שכרו הרבה מאד. ועל כן אמרו רז"ל שהשבת מעין עולם הבא, ועל כן המרבה להתענג בשבת יזכה להתענג בגן עדן, שזה כמו התאנה. ע"כ.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כְּבָרִים וַיִּקְחוּ אֲבָן וַיִּשְׂמוּ תַחַתָּיו
וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹדֶר תִּמְכּוּ בְיָדוֹ מִזֶּה
אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה עַד בֹּא
הַשָּׁמַשׁ. (שמות יז, יב)

המתפלל או לומד תורה יתקן לעצמו מקום נח לישיבה

מובא בגמרא (מסכת תענית דף יא.) על פסוק זה, וידי משה כבדים ויקחו אבן וישמו תחתיו וישב עליה, וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת לישיב עליה? אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער, וכל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור. ע"כ.

וכן מובא בתנא דבי אליהו (זוטא פרשה טו), לא יראה אדם את הרבים שרויים בצער ויאמר, אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי, ואם עושה כן עליו הכתוב אומר "הנה ששון ושמחה וגו'" (ישעיה כב, יג), ואחריו מה כתוב "ונגלה באזני וגו'" (שם כב, יד), עד כאן מידת בינונים, מידת רשעים גמורים מהו אומר, "אתיו אקחה יין וגו'" (שם נו, יב), ואחריו מה כתוב, "הצדיק אבד וגו'" (שם נו, א). בזמן שהרבים שרויים בצער ויחיד פורש מביניהם, שני מלאכי חבלה מלוין לו מבית הכנסת ועד ביתו ואומרים לו, אותו האיש שפרש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור, בוא וראה ולמד מדרכיו של משה רבינו, שנאמר "וידי משה כבדים וגו'" (שמות יז, יב), וכי לא היה לו למשה רבינו כר אחד או כסת אחת או כלי בקרין אחד שישב עליה? אלא כך אמר משה בדעתו, הואיל וישראל שרויין בצער, אף אני אהיה בצער, מכאן אמרו, אשרי מי שמצער עצמו עם הרבים, נותנין לו שכר טוב מן השמים. ע"כ.

ומתבאר מדברי המדרש שמושה רבינו לא רצה לשבת על גבי כר או כסת אלא על גבי אבן, וזאת בכדי לצער את עצמו עם ישראל הנתונים במצב של מלחמה. ועל כל פנים ממה ששאל המדרש, וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת לישיב עליה? משמע שלכתחלה היה לו למשה רבינו לישיב על גבי כר או כסת, ולא על גבי אבן, לולי שהיה לו לצער עצמו עם ישראל. ונראה שהטעם שהיה לו למשה רבינו לכתחלה לישיב על גבי כר או כסת מלבד הטעם הפשוט משום שיש בזה ענין של חשיבות. מכל מקום נראה לומר בזה עוד טעם, כיון שבשעה שאדם מתפלל או לומד תורה יש לו לכתחלה לתקן לעצמו מקום מושב טוב ונח (ובכלל זה להתפלל וללמוד עם סטנדר אם הדבר נח לו יותר), כדי שיתפלל וילמד מתוך

ישוב הדעת. ובזה ירויח שני דברים, האחד יהיה לו ריכוז טוב יותר, ועל ידי כך הוא יתפלל בכוונה גדולה יותר, וכן בלימוד התורה יהיה לו הרווחת הדעת ביתר שאת ויועיל לו להבנה טובה יותר. ועוד ירויח, שבהיות וגופו לא מתאמץ בישיבה קשה, הרי שזה יביא אותו לישיבה ממושכת יותר, ויהיה מוסיף זמן יותר בתפלה ולימוד התורה.

וכיוצא בזה מצינו בגמרא מסכת מגילה (דף כא.) תנו רבנן מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו למדין תורה אלא מעומד, משמת רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו למדין תורה מיושב. ע"כ. ונראה שמה שכתוב בגמרא "שירד חולי לעולם" הכוונה שירדה חולשה לעולם, ובשל כך אם היו ממשיכים ללמוד תורה בעמידה, לא היו יכולים הלומדים ללמוד תורה מתוך ישוב הדעת, וזה היה גורם שלימוד התורה היה מתמעט והולך מחמת שהיה קשה עליהם ללמוד, ולכן תקנו ללמוד תורה בישיבה. וכן פסק הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תלמוד תורה (הלכה ב), שבראשונה היה הרב יושב והתלמידים עומדים, ומקודם חורבן בית שני נהגו הכל ללמוד לתלמידים והם יושבים. ע"כ. ולפי דרכינו יש לך ללמוד, שגם כאשר לומדים בישיבה יש לתקן מקום מושב נח. וזה דבר ידוע.

פרשת יתרו

וַיֵּרָא חֲתָן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה
 לְעַם וַיֹּאמֶר מָה הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
 עֹשֶׂה לְעַם מִדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְכַבֵּד וְכָל
 הָעַם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן פֶּקֶד עַד עָרֵב.

(שמות יח, יד)

אזהרת יתרו למשה

פירש רש"י, מן הבקר עד הערב - אפשר לומר כן? אלא כל דיין שדן דין אמת
 לאמתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום, וכאלו
 נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר בו (בראשית א, ה) ויהי ערב ויהי
 בקר יום אחד. ע"כ. כן מובא במסכת שבת (דף י.).

הנה מה שכתב רש"י "אפשר לומר כן?", כתב בשפתי חכמים שכוונתו לומר,
 לפי שפרשה זו נאמרה ממחרת יום כיפור, ואם כן היאך אפשר לומר כך שישב
 ודן מן הבקר עד הערב, הרי היה צריך משה להקהיל את כל עדת בני ישראל
 ולצוות להן על מלאכת המשכן. ע"כ. ורצונו לומר, שלא יתכן מצד המציאות
 שמשה רבינו ישב ודן את ישראל מהבקר עד הערב, כיון שבזמן הזה הוא היה
 אמור להקהיל את כל עדת ישראל ולצוות עליהם על מלאכת המשכן.

אמנם בגמרא מסכת שבת (סג) מובא, וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן
 כל היום כלו? תורתו מתי נעשית? ומשמע שהשאלה היא שלא יתכן שמשה
 רבינו ישב ודן את ישראל מהבקר ועד הערב, מפני שלא יתכן שמשה לא השאיר
 זמן לעצמו לעסוק בתורה ולחזור עליה, וזה מה שאמרה הגמרא "תורתו מתי
 נעשית?", וזה לא כמו שנראה מדברי הרב שפתי חכמים.

על כל פנים, מאחר ודרשו חז"ל פסוק זה שהוא לא כפשוטו, והיינו שבאמת משה רבינו לא דן את ישראל מהבקר עד הערב, אלא כוונת הפסוק שכל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאלו עוסק בתורה כל היום, וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר בו (בראשית א, ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. אם כן מה היתה תלונתו של יתרו על משה רבינו, כמו שכתוב "וירא חתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב", ובהמשך נאמר (פסוק יז-יח) "ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה: נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבוד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך", והרי לפי מדרש חז"ל משה רבינו באמת לא דן את עם ישראל מהבקר עד הערב?

שוב ראיתי שכבר עמד בשאלה זו המהרש"א (שם) בחידושי אגדות, וכתב לתרץ, שודאי משה רבינו היה יושב כל היום כמשמעות הכתוב, אלא שלא היה דן את ישראל רק עד זמן סעודה, שזה סוף שעה חמישית מתחלת היום (עיין שולחן ערוך חו"מ סימן ה סעיף ג). ולאחר מכן היה עוסק בתורתו כמו שמבואר שם בגמרא, שאם לא כן תורתו מתי נעשית. אלא שיתרו חשב שכל העם הגיע אל משה כדי לעמוד לפניו כל היום למשפט. ולזה אמר לו מדוע אתה יושב לבדך לדון את כל העם הזה הנצבים לפניך, היה לך להשיב דיינים אחרים, ולא היה לך לדון בעצמך כל היום. והשיב לו משה כי לא כל האנשים הללו אשר אתה רואה באו כדי לדון לפני, אלא ישנם הבאים למשפט, וזהו שאמר לו משה (פסוק טז) "כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו וכו'", והיינו רק עד זמן סעודה ולא יותר. ולאחר מכן ישנם אנשים הבאים לפני כדי ללמוד תורה, וזה שכתוב בהמשך הפסוק הנ"ל "והודעתי את חוקי האלקים ואת תורותיו", וכמו שכתוב במכילתא שהם שני דברים. ועל זה השיב לו יתרו, שאף על פי כן "לא טוב הדבר" "כי כבוד ממך הדבר", השני דברים הללו "לא תוכל עשהו לבדך". אלא מוטל עליך לעשות אחד מהם "היה אתה לעם וכו' והזהרת אתהם את החוקים וכו'", כלומר אתה תעסוק רק בללמד את העם תורה. אבל הדבר השני שהוא לדון את העם "ואתה תחזה וכו'", ולא תדון אותם אתה כלל. עכת"ד.

וְאַתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעַם אֲנָשֵׁי חֵיל יִרְאִי
 אֱלֹקִים אֲנָשֵׁי אֱמֶת שֹׁנְאֵי בַעַע וְשֹׂמְתֵי עֲלֵהֶם
 שְׂרֵי אֱלֹפִים שְׂרֵי מְאוֹת שְׂרֵי חֲמֻשִׁים וְשְׂרֵי
 עֲשָׂרֹת. (שמות יח, כא)

הגיבור האמיתי הוא הירא את ה'

אפשר שלכך הסמיך הפסוק אנשי חיל ליראי אלקים, כדי לומר, שלא תחשוב שאנשי חיל הינם אנשים חזקים וגבורים בגופם ובנפשם המטילים חיתתם על הבריות, לכך בא הפסוק לפרש את עצמו שאנשי חיל פירושו שהם יראי אלקים, ולזה קורא הפסוק "אנשי חיל", וכמו שאמרו תז"ל במסכת אבות (פרק ד משנה א) איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר (משלי טו, טז) "טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר". ע"כ. וזה שפירש כאן תרגום אונקלוס, "ואת תחזי מכל עמא גוברין דחילא דחילא דה". ומוכח מדבריו שדחילא דה' הוא פירוש לגוברין דחילא, והיינו שהפסוק מפרש את עצמו שאנשי חיל הינם אנשים יראי אלקים.

וכן כתב הטור (או"ח סימן א) על משנת יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, שאמר גבור כארי כנגד הלב כי הגבורה בעבודת הבורא יתברך היא בלב ואמר שתחזק לבך בעבודתו. ע"כ. וכן כתב בשולחן ערוך הרב (סימן א מהדורא בתרא), וזה לשונו: וגבור כארי, עיקר הגבורה הוא בלב, להתגבר על יצרו לנצחו כגבור המתגבר על שונאו לנצחו ולהפילו לארץ. עיין שם. ומוכח מדבריהם שעיקר הגבורה של היהודי אינה בכחו הגשמי אלא בכחו הרוחני שמתגבר על יצרו הרע.

וזה להוציא מדעת העולם החושבים שגבור זהו מי שגובר על חבירו הן בדיבור והן במעשה, אלא ההיפך הוא הנכון, הירא אלקים שהוא מן הסתם גם בעל ענוה כמו שכתוב (משלי כב, ד) "עֲקֹב עֲנֻוּה יִרְאַת ה' עֲשֶׂר וְכָבוֹד וְתִיִּים" ופירש רש"י, בשביל הענוה יראת ה' באה. עיין שם. וכן פירש המצודת דוד, סוף הענוה היא רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד ותיים. ע"כ. הוא זה שהחשיבתו התורה לגבור חיל.

הפחד מה' מרחיק את הפחד מהבריות

ועוד אפשר לפרש על דרך זה, שלא תפרש ש"אנשי חיל" אלו אנשים חזקים וגבורים בגופם, וזהו מעלה בדין שהוא אדם חזק וגבור בגופו כדי שלא ירא ויפחד מבעלי הדין, ואז יוציא דין אמת תחת ידו מפני שהוא לא יפחד לחייב את האלם הבא לפניו בדין. על כן באה התורה לפרש ש"אנשי חיל" הם אנשים "יראי אלקים", והללו יש לבחור לכהן כדיינים למרות שיתכן שהאדם שהוא ירא שמים הוא חלוש וצנום בגופו. והטעם, מפני שכאשר האדם מפחד מאת ה' יתברך, אזי אותו פחד ה' החופף עליו לא נותן לו לפחד משום בריה בעולם, וכמו שכתבו ספרי המוסר שאדם שיש לו יראת שמים טהורה אינו מפחד משום בריה או מזיק בעולם, מפני שהפחד שיש לו מה' יתברך מעביר ממנו כל פחד אחר השייך לעולם הזה. ועל כן באה התורה ללמדנו שיש למנות דין שהוא גבור ביראת שמים, כיון שאז הוא לא יפחד משום בריה בעולם, אבל כאשר הוא גבור בגופו בלבד לא יבצר שלא יהיה איזה אדם מסויים שהוא גבור יותר מהדיין, ואז עדיין יש חשש שלא יוציא את הדין לאמתו מאימת הבעל דין, אבל כאשר הדיין הוא ירא אלקים אזי אינו מפחד משום בריה בעולם ואדרבה דוקא הוא יוציא את הדין לאמתו מבלי לפחד משום בשר ודם.

אמנם רש"י פירש, אנשי חיל - עשירים, שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת - אלו בעלי הבטחה, שהם כדאי לסמוך על דבריהם, שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע - ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרין כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שאנשי חיל הם בעלי ממון, וזאת מעלה הנצרכת לדיין כדי שאם יבוא לפניו לדין אדם עשיר, הוא לא יצטרך להחניף לו ולזכותו כדי שאולי יחזיק בו, כיון שכבר יש לדיין ממון רב משלו, ואינו נזקק לבריות, וממילא יצא הדין לאמתו.

הדובר שקר בזוי הוא בעיני הבריות

ונראה שמה שכתב רש"י, שאנשי אמת אלו בעלי הבטחה, שכדאי לסמוך על דבריהם, שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין. רצונו לומר שמי שהוא מבטיח ואינו מקיים, הרי הוא מוחזק לשקרן, והוא מזולזל בעיני הבריות, וממילא אין דבריו נשמעים. וכיוצא בזה מצינו בגמרא (מסכת סנהדרין דף כט.) שהשוכר עדי שקר, אותם העדים בזויים בעיני שוכרם, וקלים הם בעיניו. עיין שם. ועיין בטור ושולחן ערוך חו"מ סימן כ"ח (סעיף ז). ומתבאר שם שהטעם הוא, כיון שהשוכרם

יודע בהם שהם שקרנים, ולכן הם בזויים בעיניו. וכן הוא לגבי כל אדם שמוחזק לשקרן, הוא בזוי בעיני הבריות, ועל כן אין דבריו נשמעים. ומה שאין כן אדם שהבריות מכירים בו שהוא איש אמת ולא משנה את דיבורו, הרי שהציבור רוכש לו כבוד, וממילא דבריו נשמעים.

מי הוא הנקרא גבור בתורה

ומיהו במדרש תנחומא (יתרו סימן ב) פירש פסוק זה אחרת מפירוש רש"י, וזה לשונו: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל, גבורים בתורה, כענין שנאמר גבורי כח עושי דברו (תהלים קג). יראי אלקים, כמשמעו. אנשי אמת, עומדין על אמתו של דין. שונאי בצע, שונאי ממון עצמן כל שכן ממון של אחרים, יהא אומר אפילו אתה שורף גדישי, אפילו קוצץ את כרמי, כהוגן אני דנו. ע"כ.

ונראה לענ"ד לפרש שגבורים בתורה שנקט המדרש, כולל בתוכו שתי משמעויות. האחת, שיהיו מתמידים ושוקדים על התורה בכל עת. וכמו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל טו סימן י) שהעוסק בתורה בכל עת הוא מוגדר כתלמיד חכם, וזה לשונו: וזקן זהו שקנה חכמה, והיינו תלמיד חכם שתורתו אומנותו, והיינו שקובע עתים לתורה ואינו מבטל למודו אלא בשביל מזונותיו, כי אי אפשר לו ללמוד בלא מזונות, כי אם אין קמח אין תורה, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון. הלכך, כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי, כגון שיש לו עתים קבועים ללמודו ואינו מבטלם כלל, ושאר היום כשהוא פנוי, שאינו צריך לחזור על מזונותיו, הוא חוזר על הספר ולומד, ואינו מטייל בשוקים וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, ולא לאצור ולהרבות ממון, לזה אני קורא תלמיד חכם, והמביישו משלם קנס המפורש בירושלמי. ובלבד דלא סאני שומעניה, שאם אין מעשיו מתוקנים, יותר הוא גרוע מעם הארץ. עכ"ל. הביאו הטור בחו"מ סימן ת"כ. והוא הנקרא גיבור בתורה, מפני שעוסק בתורה כל עת, אבל אם הוא מבטל את זמנו בשהי פהי אזי אינו מוגדר כתלמיד חכם, ואינו נקרא גבור בתורה.

המשמעות השניה, שבשעה שהם לומדים, הרי הם לומדים מתוך עמל ויגיעה כדי להבין את הדברים לאשורם, ולא באופן שטחי. וזוהי מעלה הנצרכת לדיין, כיון שהלומד בהבנה ברורה ולא ברפיון ומשתדל להגיע לחקר האמת בהבנת הענין שלומד בו, אז לא רק שביכולתו לפסוק דין אמת מפני שהדברים ברורים אצלו, אלא גם אם לפעמים הדין שהוא אמור לפסוק אינו מפורש להדיא בפוסקים, אלא צריך לדמות מלתא למלתא, או להכריע באיזה ענין, יש בכחו לעשות כן.

וכבר הארכתני בזה בתחלת פרשת בחקתי, קחנו משם. ועיין עוד בפתיחה לספרי שו"ת משפטי יוסף חלק א'.

דין השומע טענות הצדדים לא נחשב לו לביטול תורה

והנה אף שכתבתי לעיל שבכלל גבור בתורה שכתב במדרש תנחומא, זה שלא לבטל זמנו לבטלה, מכל מקום אל לך לחשוב שהדיין בשעה שדן בין אנשים ושומע סיפור דברים בעלמא מה שנעשה בין שני בעלי דינים, הרי הוא מתבטל מהתורה באותה שעה. זה אינו, אלא שמיעת הטענות זה עצמו נחשב כמו ששומע דברי תורה, כיון שהמטרה בכך לידע כיצד להורות להם מי החייב ומי הזכאי. וכן מתבאר מדברי הגמרא מסכת ברכות (דף ו.) שמובא שם: מנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר "בקרב אלקים ישפוט". ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו'". והקשתה הגמרא, וכי מאחר שאפילו שנים העוסקים בתורה שכינה עמהם, אם כן למה הוצרך לומר שלושה, הרי זה מיותר? ותירצה הגמרא, שהוצרך להשמיענו שלושה היושבים בדין, כדי שלא תאמר שדין אינו נחשב לדברי תורה אלא הוא שלום בעלמא הנעשה בין הבריות, לכך בא להשמיענו שגם הדין שהוא שמיעת הטענות נחשב לדברי תורה, ולכן השכינה שרויה עם הדיינים כמו שהם עוסקים בתורה. ע"כ. וזה כמבואר שדיינים השומעים את בעלי הדין, הרי זה נחשב להם כמו שעוסקים בתורה.

צא ולמד מאבות העולם ששפטו את ישראל, כגון משה רבינו ע"ה ששפט את ישראל, וכן יהושע כתוב בו (יהושע כד, כה) "ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם". והיינו שהיה שופט את ישראל. וכן שמואל הנביא כתוב בו (שמואל א, ז) "וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו". וכן דוד המלך ע"ה כתוב בו (שמואל ב, ה) "ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו". וכן כל גדולי הראשונים וגדולי האחרונים קדושים אשר בארץ המה, ועד למלך המשיח שיתגלה במהרה בימינו כתוב בו (ישעיה יא, ד) "ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ". וכי תעלה על דעתך חס ושלום שהם התבטלו מהתורה באותה שעה שדנו את ישראל ושמעו את הויכוח שהיה בין בעלי דינים, זה ודאי אינו, אלא ודאי משום שזה ממש כעוסק בגופי הלכות, וכמו שמוכח מהגמרא מסכת ברכות הנ"ל. וראה עוד לדברי התוספות במסכת שבת (דף י. בד"ה אי איכא), שהסיקו שאם הוא דין מומחה שאינו נוטה אחר השוחד, לגביו אנו אומרים שעדיף דין מלימוד תורה, וכמו שמוכח שם מדברי הגמרא שרב אמי ורב אסי היו יושבים ולומדים בבית המדרש, והיו בכל שעה מפסיקים מלמודם ושואלים מי שיש לו דין שיכנס

אלינו ונדון אותו. וממה שרב אמי ורב אסי הפסיקו מלמודם לצורך כך, משמע שדין עדיף מלימוד תורה.

דיין שדן דין אמת לאמתו

ומה שנקט המדרש תנחומא הנ"ל, אנשי אמת, עומדין על אמתו של דין. נראה שכוונתו שהינם בעלי יכולת לפסוק דין אמת לאמתו. ובמסכת שבת (דף י.) מובא על פרשה זו, תנא רב חייא בר רב מדפתי "ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב" וכי תעלה על דעתך שמשו יושב ודן כל היום כלו, תורתו מתי נעשית? אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כתיב הכא "ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב" וכתוב התם "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". ע"כ.

ובסוף מסכת פאה (פרק ה משנה ט) שנינו, שדיין הדן דין אמת לאמתו, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו, ועליו הכתוב אומר (ירמיהו יז) "ברוך הגבר אשר יבטח בה' ויהיה ה' מבטחו". ע"כ. ובתפארת ישראל פירש, שלפעמים אף שהדין אמת, מכל מקום הדיין שמח שהרוויח זה או שהפסיד זה, וזה מחמת שאוהב לזה או שונא לזה, ועל ידי זה עלול הדיין להכשל בדין מפני אהבת או שנאת אדם היות והוא חושש שהשונא יריע לו או האוהב ייטיב עמו. ומה שאין כן הדיין שבוטח בה' ואינו ירא משום הפסד שיתגלגל לו מחמת השונא או טובה שתבוא לו מחמת האוהב, על ידי זה הוא ידן דין אמת, ויהיה ה' בעזרו. עכת"ד. וכיוצא בזה כתב מרן בבדק הבית חו"מ סימן א'. עיין שם.

וכמו כן מובא במסכת מגילה (דף טו:) שעתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנאמר "ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי וכו'" (ישעיה כה, ה), ומפרש הש"ס שגם בראש דיין הדן דין אמת לאמתו עתיד הקב"ה להיות עטרה לראשו, ושעל זה סיים הפסוק הנ"ל "ליושב על המשפט". עיין שם. ובמסכת ב"ב (דף ח:) מובא, "והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו'" (דניאל יב, ג) זה דיין שדן דין אמת לאמתו. ע"כ. וכיוצא בזה מובא במסכת סנהדרין (דף ז.), אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכונה בישראל שנאמר "אלקים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפט", וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר "משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו'". ע"כ.

ומה שכתב התפארת ישראל בביאור דין אמת לאמתו, שבא לאפוקי שלא יפסוק הדיין מחמת שחושש שיבוא לו טובה או רעה מאחד מבעלי דינים, הוא

פירש כן לפי שכן מוכח מהענין שמדובר באותה משנה, שהרי המשנה ייחסה לזה את הפסוק "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו". ואולם התוספות במסכת מגילה (שם ד"ה זה הדן) פירשו בדרך אחרת, שמשום כך נקט "אמת" מפני שבא להשמיענו שבדין מרומה צריך לחקור העדים בטוב עד שיתבאר האמת ואז ידונו אותו "לאמתו". ע"כ. וכן כתבו התוספות במסכת שבת (שם ד"ה דין) שבא לאפוקי דין מרומה. ע"כ. וכיוצא בזה כתבו התוספות במסכת בבא בתרא (שם בד"ה דין), ש"אמת" בא לאפוקי דין מרומה אף על גב שהעדים מעידין אותו, אין מחתכים אותו, כיון שיודעים שמשקרים וכמו שדרשה הגמרא במסכת שבועות (דף ל:), ו"לאמתו" שלא יטו את הדין. ע"כ. כלומר עדים המעידים והדיין יודע שהעדים משקרים, לא יאמר מה איכפת לי הריני דן על פי העדים והקולר תלוי בצוארם, והרי זה דין אמת כי הנני דן על פי התורה, אבל אינו לאמיתו כי הוא יודע שהעדים משקרים ויש בגוף הענין עוול, ולכך דיין הרוצה לדון אמת לאמתו צריך לסלק עצמו מדין כזה, וישגיח תמיד שיהיה הדין אמת כפי התורה, וגם כן בעצמותו אמת מבלי ערמה הניכרת לדיין. (אורים סימן ח ס"ק ה).

ובזוהר הקדוש (פרשת משפטים דף ק"ז עמוד א) כתב בענין זה, וזה לשונו: וכל דיין דלא דן דין אמת לאמתו, דא איהו כאילו אשליט סמא"ל בעלמא, "ותשלך אמת ארצה" (דניאל ה, יב) ואפיל שכינתא עמיה ויקים גיהנם בת זוגיה דסמא"ל עם סמא"ל, באתר דדין אמת יוקים שפת שקר, דין אמת עמודא דאמצעייתא, שפת שקר גיהנם וסמא"ל. ובגין דא, כד דיין דן דין, גיהנם פתוחה לפניו משמאלו בת זוגיה דסמא"ל וחרב על צוארו מלאך המות סמא"ל מאחורוי מעל צואריה, וגן עדן פתוח לימיניה ועץ החיים פתוח לקמיה על רישיה. אי דן דינא דשקרא שליט עליה מלאך המות ושחית ליה ולבתר אוקיד ליה בגיהנם. ואי דן דין אמת, קודשא בריך הוא ייעול ליה לגן עדן, ואטעים ליה מאילנא דחיי דכתיב עליה (בראשית ג, כב) "ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם", דאתברי באורייתא דאתמר בה (משלי ג, יח) "עץ חיים היא למחזיקים בה", עץ חיים תפארת, חיים דיליה חכמה ובינה, חיי המלך ודאי. עכ"ל. ועיין שם עוד.

כל דין הבא לפני בית דין של מטה כבר בא לפני בית דין של מעלה

וראיתי לנכון להביא בענין זה, מה שכתב מהר"ם אלשיך בפרשת כי תצא על הפסוק "כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע" (דברים כה, א), הגה הפסוק אומר "כי המשפט לאלקים הוא" (דברים א, יז), כי כל דין שיבא לבית דין של מטה כבר קדם עניינו בבית דין של

מעלה, ועל פי דין האמת תצדק גזרתו יתברך על כל איש אשר גזר בראש השנה בכל סוגי המשפט, וכשהדין נעשה למטה כדין או צודק עם העליון. ולזה כיוונו רבותינו ז"ל (שבת י א) בלשונם באומרם "דין דין אמת לאמתו", שהוא לאמתו שגדון כבר למעלה מראש השנה, כי מראש השנה אם גזרו בית דין של מעלה שינתן לראובן מאה זהובים בשנה ההיא, וגזרו שיבוא לו עשרה זהובים משמעון ועוד תשעים ממקום אחר, אם שמעון יתחייב לראובן בדין בשנה ההיא עשרה זהובים, יגזור עליו הוא יתברך עוד תשעים זהובים ממקום אחר. ואם בבוא אותו הריב שבין ראובן ושמעון לבית דין ויחייבוהו עשרה זהובים יצדק הדין עם העליון. אך אם יפטרו אותו בית הדין, נמצא מהפך דינו יתברך חס ושלום אשר ישפט בדין האמת והצדק. והנה צריך לזה זכות גדולה לבל יטה הדיין מהאמת בשקול דעתו או כיוצא בזה.

וכתב עוד, כי כאשר הבעלי דינים והדיינים מכוונים לשם שמים כדי להורות דין לאמתו, אזי אין תקלה יוצאת מתחת ידם, כי אלקים נצב בעדת הדיינים ותקרב דעת הדיין אל האמת כאשר נשפט למעלה. וזה שאמר הפסוק "כי יהיה ריב בין אנשים" כלומר כי יהיה ריב למטה, דע כי אין הריב רק בין אנשים למטה, אך לא לפניו יתברך, כי לפניו כבר נשפט הריב בבית דין של מעלה. ואיך משפט זה כשיבוא למטה בפני הדיינים הם יכוונו אל האמת כפי שפסקו כבר בבית דין של מעלה. הלוא הוא כאשר הינם "ונגשו אל המשפט", כלומר שאין כוונת הבעלי דינין לנצח אחד את השני, אלא הינם נגשים אל המשפט האמתי שיחפצו במשפט העליון האמתי בין לחיוב בין לפטור, וגם הדיינים יכוונו לשפוט את האנשים כדי להביא משפטו יתברך אל הפועל, ולא לשם פניות אחרות, וזהו אומרו "ושפטום" שהוא את האנשים הנזכרים. אז יהיו מובטחים ש"והצדיק את הצדיק" הוא הצדיק בבית דין של מעלה, "והרשעו את הרשע" הוא הרשע בבית דין של מעלה, וזהו ענין ה"א הידיעה שבצדיק ושרשע, שכבר נפסק דין זה למעלה מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע. עכת"ד.

ובהיות ופרשה זו עוסקת במינוי הדיינים, ראיתי לנכון להעתיק כאן מאמר קטן שכתבתי בענין זה הנמצא באמתחתי, כיצד יש לבחור דיינים היושבים על מדין.

א] הנה בדור הזה ישנם שני סוגים של בתי דינין, ישנם בתי דין פרטיים שאינם מוכרים מטעם המדינה ובשל כך אינם מתוקצבים על ידה, והינם דנים בדיני ממונות במחלוקות שבין אדם לחבירו, וכאשר ישנו ויכוח בין שני בעלי דינים

בענין ממוני והינם רוצים לדעת מהו דעת תורה בענין זה, הרי שהתובע פונה לבית דין לדיני ממונות ותובע את חבירו כדי לדון בפניהם, ומלבד שיש כח לאותו בית דין לדון בסיכסוך שבין אדם לחבירו על פי המבואר בהלכה, שכל בית דין של שלושה יכולים לדון את האדם בעל כרחו, וכמבואר בטור ושולחן ערוך חו"מ סימן ג', ישנו גם כח לאותו בית דין לכופ את בעלי הדין ליישם את פסק הדין כאשר בעלי הדין חתמו בפניהם על כתב הסכמה שהם מקבלים אותם כבוררים, וזה על פי חוק הבוררות הקבוע בחוק, אשר ישנה אפשרות לכל אדם לברור לו בורר שיכריע בויכוח הקיים בין שני בעלי דין, והפסק של הבורר נחשב מבחינת החוק כפסק של שופט, ולפיכך מכח החוק ישנה אפשרות לבית הדין לכופ את בעלי הדין ליישם את הפסק כאמור.

[ב] ומי שמחליט להקים "בית דין פרטי", הרי שבזה לא קיים גוף בוחר כמו שקיים בבית דין אזורי וכמו שיבואר דלהלן, ומכל מקום אדם שמקים בית דין כזה מוטל עליו למנות שם דיינים הבקיאים בהלכה בדיני ממונות מפני שהאנשים הבאים לבית הדין הרי שהם רוצים לדעת מי הוא החייב ומי הוא הזכאי על פי דין תורה, ולכן מוטל עליו למנות שם דיינים הבקיאים בהלכות אלו, וכמו שכתבו הטור ושולחן ערוך בחו"מ סימן ג' (סעיף ד), וזה לשונו: וצריך שיהיו כל היושבים בבית דין תלמידי חכמים וראויים, ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי יושב, שמא ישב עם אנשים שאינם הגונים, ונמצא בכלל קשר בוגדים, לא בכלל ב"ד. עכ"ל. ובסמ"ע (שם ס"ק יג) כתב בשם תשובת מהרי"ו סימן קמ"ו, שכתב למהר"ש ז"ל, ואם תשמע לעצתי לא תשב אצל הקהל בשום דין, ידיעת שפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים, ואמרו בפרק זה בורר (מסכת סנהדרין דף כג.) כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים, לא היו יושבין בדין אלא אם כן היו יודעין מי ישב עמהם כו'. עכ"ל. ועיין בפת"ש סימן ז' (ס"ק כג). וכמו כן מוטל עליו למנות שם דיינים שיש בהם את המעלות הנזכרות בדברי הרמב"ם פרק ב' מהלכות סנהדרין (הלכה ז-ח), הבאתי לשונו בהמשך (אות ו). עיין שם. וכן הוא בשולחן ערוך חו"מ סימן ז' (סעיף יא).

[ג] והסוג השני של בית הדין זה הנקרא "בית הדין הרבני האזורי", שהוא בית דין המוכר מטעם המדינה ומתוקצב על ידה, והדיינים דנים שם מכח החוק המאפשר להם לדון בדברים מסויימים דוקא, דהיינו בתביעות גירושין וממון בין בני זוג הרוצים להתגרש וכל הנלוה לכך, ורק להם ניתן רשות על פי החוק לסדר גט גירושין לבני הזוג, וכמו כן יש להם רשות לדון בדיני ירושה והקדשות. ובאפשרותם לדון כל אדם (בנושאים הנוכחים) בעל כרחו על ידי צו הבאה או פקודת

מאסר. ואפשר שיש להם כח לזה גם על פי ההלכה, שהרי כתב הרמ"א בשולחן ערוך סימן ג' (סעיף ד) בשם יש אומרים שדיין שהוא גמיר וסביר מהני ליה רשות המלך או השר הממונה בעירו, דזהו בכלל דינא דמלכותא להושיב דיינים ושופטים מי שירצה. ע"כ. ומקורו מדברי הריב"ש בתשובה (סימן רעא). ובסמ"ע (שם ס"ק יז) כתב שעל כל פנים צריך שיהיה הדיין גמיר וסביר, ורק אז מועיל לו רשות המלך או השר הממונה. עיין שם. ומן הסתם כל תלמיד חכם שנבחר לכהן כדיין הוא בגדר גמיר וסביר, כיון שהוא עבר את מבחני הדיינות, ולכן מועיל לו הרשות מטעם הממשלה שנותנת לו לדון, וזה בכלל דינא דמלכותא דינא, וכמו שכתב הרמ"א.

ד] וכעת נדון לגבי הגוף הבוחר את אותם דיינים, הנה לצערנו הגוף הבוחר מונה מספר אנשים שחלקם אינם שומרים תורה ומצוות, ובשל כך תלמידי חכמים הרוצים להתמנות לדיינים באים אליהם ומבקשים את עזרתם ופעמים בלשון תחנונים ופעמים בלשון חנופה, אוי לעינים שכך רואות שאנשים הריקים מתורה ומצוות הם אלו שאמורים לבחור את דייני ישראל, והרי התורה מתפלשת בעפר ואין בזיון תורה גדול מזה. ולא נשאר לנו אלא להתפלל לה' להרמת קרן התורה.

ה] ואולם הגוף הבוחר מונה גם מספר תלמידי חכמים, כגון שני הרבנים הראשיים לישראל ועוד שני דיינים מבית הדין הגדול ועוד מספר אנשים שהינם שומרי תורה ומצוות. ועליהם מוטל לדעת מה היא ההגדרה ההלכתית למינוי דיינים, שלמרות שכל הדיינים הנבחרים יש להם תעודת הסמכה מטעם הרבנות הראשית לישראל וזהו לאתר שנבחנו על טור ושולחן ערוך ונו"כ חושן משפט ואבן העזר, אמנם הדבר ידוע שאין יד כולם שוה בידיעת החומר הנלמד, שישנם כאלו שלאחר שעברו את המבחנים המשיכו בלימוד החומר והוסיפו נדבך על נדבך בחזרות ושינון ולימוד ספרי שאלות ותשובות ועוד ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושא זה, וישנם גם כאלה שכתתו את רגליהם לשמש בבתי הדין כדי ללמוד מקרוב להלכה ומעשה כיצד יש לנהל דיון בין בעלי הדין, וכיצד יש לחקור עדים, וכיצד הם סדרי הדין, וכיצד הוא סידור הגט וכל הנלוו לכך, וכמו כן כיצד יש לפסוק במקרים מסויימים הבאים לפני בית הדין, ועל ידי כך הם עלו ונתגדלו, ונעשו דיינים טובים ומומחים יותר מאותה שעה שעברו מבחני הדיינות. ברם, ישנם כאלו שלאחר שעברו מבחני הדיינות למדו לאתר מכן ענינים אחרים לגמרי, ולא חזרו כראוי על החומר שנבחנו עליו. ואף אם חזרו, לא הוסיפו נדבך על נדבך ללמוד עוד ראשונים ואחרונים וספרי שאלות ותשובות העוסקים

בנושאים אלו. וכן לא הלכו לשמש כדי הצורך בבתי הדין כדי לראות מקרוב כיצד יש לנהל דיון וכיצד הוא סידור הגט וכיוצא בזה.

וכאן נשאלת השאלה, את מי יש להעדיף לבחור? והדבר ברור לכל בר דעת שיש לחברי הגוף הבוחר לבחור את הדיין הראוי יותר שחזר על החומר והוסיף נדבך על נדבך וגם שימש כראוי בבתי הדין. ואולם כאשר ישנו דיין שיש לו קרבה משפחתית מסויימת או ידידות טובה אל אנשי הגוף הבוחר, ומאידך גיסא ישנו דיין הראוי יותר (כפי שנתבאר לעיל מי הוא ראוי יותר), אבל אין לו קרבה משפחתית או קרבה של ידידות אל חברי הגוף הבוחר, בזה יש לשאול האם באופן זה יש לאנשי הגוף הבוחר לבחור את הקרוב או את הראוי יותר.

[ו] הנה קודם שנפשוט ספק זה, יש להביא דברי הרמב"ם בפרק ב' מהלכות סנהדרין (הלכה ז-ח), מה שכתב בענין המעלות הצריכות להיות אצל הדיינים, וזה לשונו: בית דין של שלשה אף על פי שאין מדקדקין בהן בכל אלו הדברים, צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים, ואלו הן: חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להן, ובעלי שם טוב. וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה. הרי הוא אומר "אנשים חכמים ונבונים" הרי בעלי חכמה אמור. "וידועים לשבטיכם" אלו שרוח הבריות נוחה מהם, ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה, ונפש שפלה, וחברתן טובה, ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות, ולהלן הוא אומר "אנשי חיל" אלו שהן גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן עד שלא יהא להן שום גנאי, ולא שם רע ויהא פרקן נאה. ובכלל "אנשי חיל" שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו כענין שנאמר "ויקם משה ויושיען", ומה משה רבינו עניו אף כל דיין צריך להיות עניו. "יראי אלקים" כמשמעו. "שונאי בצע" אף ממון שלהם אינן נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון, שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו. "אנשי אמת" שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמן בדעתן, אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העול.

אמרו חכמים שמבית דין הגדול היו שולחים בכל ארץ ישראל ובודקין כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא ועניו ושפוי ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו, עושין אותו דיין בעירו, ומשם מעלין אותו לפתח הר הבית ומשם מעלין אותו לפתח העזרה, ומשם מעלין אותו לבית דין הגדול. עכ"ל.

הרי שמבואר מדבריו עד כמה מעלות גדולות צריכות להיות בדיין. ומעתה יש לך ללמוד שיש לגוף הבוחר לבחור דיין הניכר במעלות אלו. והסברא נותנת שאף אם הדיינים כיום אין בהם את כל המעלות האלו, מכל מקום יש לבחור

דיינים שיש בהם כמה שיותר מעלות מהמעלות שהזכיר הרמב"ם. והוא פשוט. ועיין פת"ש סימן ז' (ס"ק כד).

[ז] וכתב עוד הרמב"ם (שם בפרק ג הלכה ח), וזה לשונו: כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דין, אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה, שנאמר "לא תכירו פנים במשפט", מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דין, אמרו חכמים שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דין, איש פלוני גבור אושיבנו דין, איש פלוני קרובי אושיבנו דין, איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דין, נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע, לכך נאמר "לא תכירו פנים במשפט", ועוד אמרו כל המעמיד לישראל דין שאינו הגון כאילו הקים מצבה שנאמר "ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלקיך", ובמקום תלמידי חכמים כאילו נטע אשירה שנאמר "לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך", וכן אמרו חכמים "לא תעשון אתי אלהי כסף" אלוה הבא בשביל כסף וזהב, זה הדין שמינוהו מפני עשרו בלבד. עכ"ל.

[ח] וראה בלחם משנה (שם) שכתב בשם מהר"י קולון (שורש קיז), שמה שכתב הרמב"ם כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל "דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה", שכולה חדא מלתא היא, דהיינו שהדין אינו הגון מפני שאינו חכם בחכמת התורה, אבל אם הוא חכם בחכמת התורה אף על גב שאינו כל כך הגון, והממונה מעמידו מפני שהוא קרובו, הרי שאינו עובר בלא תעשה של לא תכירו פנים במשפט. עכת"ד. וכן כתב הב"ח בסימן ח'. עיין שם. ואולם הסמ"ע בסימן ח' (ס"ק א) כתב לפרש דברי הרמב"ם שהאי וי"ו "ואינו חכם" היא וי"ו החולקת, ותרתי קאמר הן שמעמיד דין שאינו הגון במעשים אף שהוא תלמיד חכם, או שאינו תלמיד חכם אף שהוא הגון במעשים, וכמו שמסיק וכתב אפילו כולו מחמדים, ובשני האופנים הללו עובר הממנה אותו בלא תעשה של לא תכירו פנים במשפט. וכן כתב האורים (שם ס"ק א) כדברי הסמ"ע. וכתב עוד, שהגם שמבואר בשולחן ערוך סימן ג', שאם היה דין אחד גמיר, סגי בהכי להחשיבו בית דין כשר, זה רק לענין שהזדמן שהיה בתוך השלושה שישבו לדון אנשים בלתי גמירי, אזי סגי באחד דגמיר, אבל אסור למנות לכתחלה במושב בית דין קבוע דין שאינו תלמיד חכם, אלא צריכים כל הדיינים המתמנים בעיר להיות בקיאים בתורה ואלקים נצב בעדת אל וצריכים כולם להיות מומחים ככל שאפשר. עכת"ד. וכן כתב הנתיבות (שם חידושים ס"ק א). ועיין ברכ"י (שם ס"ק א).

ולפי המבואר, הממנה דיין מפני שהוא קרובו, אך אינו חכם בחכמת התורה הרי שהוא עובר בלא תעשה של "לא תכירו פנים במשפט" (עיי' להסמ"ע ס"ק ב' שרצונו לומר שלא יכיר פני האיש לאמר פלוני עשיר הוא או קרובי הוא אושיבנו דיין). ואולם כאשר ישנו קרוב שעבר את מבחני הדיינות, ונמצא שהוא אכן חכם בחכמת התורה, ואולם ישנו דיין אחר הטוב ממנו, בזה לא מצינו שהממנה את קרובו עובר בלא תעשה של "לא תכירו פנים במשפט".

ט] והלום ראיתי למו"ר בשו"ת יביע אומר חלק ז' (חחו"מ סימן א אות ג) שעמד בשאלה זו, וזה לשונו: ולכאורה היה נראה לומר, שדוקא כשממנים דיין שאינו חכם בחכמת התורה, עוברים עליו בלא תעשה, אבל אם נצבים לפנינו לבחירה שני תלמידי חכמים יודעי תורה, אלא שהאחד גדול בתורה יותר מחבירו, והשני הוא קרוב משפחה לממנה וכיוצא בזה, אינו עובר עליו, מכיון שגם הוא ראוי להתמנות כדיין מצד חכמתו, ורק לכתחלה בודאי שצריך לבחור את הגדול יותר בתורה, וכמו שכתוב במסכת סנהדרין (דף לב:): צדק צדק תרדוף, הלך אחר בית דין יפה וכו'. ומכל מקום אם לא עשה כן, אין בזה עבירה על לא תעשה.

וכתב עוד מו"ר, שכן ראה להב"ח חו"מ (סימן ח) שכתב, ומשמע לי מלשון הרמב"ם, שכל שהוא תלמיד חכם הבקי בדינים, אף על פי שיש גדול ממנו בעיר, ומינהו לזה מפני שהוא קרובו, אינו עובר בלא תעשה, וכן נוהגים בכל המקומות, אף על פי שאינו משנת חסידים, ולא עוד אלא שעל הרוב יש ממנים למי שאינו בקי בדינים, ודא עקא מביאה צעקה. ע"כ. אולם הגאון רבי דוד פארדו בספרו ספרי דבי רב (פרשת דברים דקע"ח ע"א) כתב, לא תכירו פנים במשפט וכו', שלא תאמר פלוני נאה וכו', נראה דנאה דקאמר לאו דוקא, אלא נאה במעשיו ובמדותיו, שדיבורו ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, ולא למימרא שהוא עם הארץ בתורה, אלא לעולם שיש לו ידיעה בתורה גם כן, אלא שאינו כל כך גדול, ואיכא דעדיף מניה טפי, ומכל מקום סלקא דעתין שכיון שהוא אהוב לבריות יש לבחור בו יותר כדי שיהיו דבריו נשמעים, וכן מה שאמרו עוד שלא תאמר איש פלוני קרובי הוא וכו', רצונו לומר שלא נאמר שכיון שמצוה לקרב את קרוביו, והואיל וסוף סוף תלמיד חכם הוא, אף על גב דאיכא דעדיף מניה, קמ"ל, דמכל מקום כיון שאינו בקי כל כך, יבא לחייב את הזכאי ולזכות את החייב. עכת"ד. ומשמע שאפילו אם הוא תלמיד חכם אינו רשאי למנותו בשביל שהוא קרובו, כל היכא דאיכא דעדיף מניה. ודוחק לפרש דבריו בתלמיד חכם שלא הגיע להוראה להיות דיין, שאין זה במשמע דבריו. והגאון הנצי"ב בספרו עמק הנצי"ב (ר"פ שופטים) כתב על דברי הספרי שם, ושפטו את העם משפט צדק, זה מינוי

הדיינים, והלא כבר נאמר לא תטה משפט לא תכיר פנים, מה ת"ל ושפטו את העם משפט צדק, אלא שלא תאמר איש פלוני נאה הוא איש פלוני קרובי הוא אושיבנו דיין וכו', פירוש, שאם בא הכתוב לחייב מינוי דיינים מומחים, ולאפוקי שאינם מומחים, כבר נאמר לא תכירו פנים במשפט, ודרשינן ליה בספרי פרשת דברים (כנ"ל), אלא אפילו שניהם מומחים ובקיאים בדינים, אלא שהאחד מומחה יותר מחבירו, ודן יותר בצדק, מצוה על הממונים למנותו יותר מהשני. אי נמי שהמינוי צריך להיות בצדק, וממילא הדין נותן שכל המומחה יותר מתבירו כשר יותר להיות דיין. ע"כ. ומשמע שעל כל פנים יש בזה מצות עשה.

וכתב עוד מו"ר, שיש לזה סמך ממה שאמרו במסכת יבמות (דף סא.), ומינהו המלך (ליהושע בן גמלא) להיות כהן גדול, מינהו אין, נתמנה לא, (כלומר, המלך מינהו, אבל אחיו הכהנים והסנהדרין לא מינהו), אמר רב יוסף קטיר קא חזינא הכא, (קשר של רשעים אני רואה כאן, שלא היה ראוי לכך, אלא שנתן ממון ומינהו. רש"י) דאמר רב אסי תרקבא דדינרי עיילת ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דאוקי ליה ליהושע בן גמלא בכהני רברבי. ובתוספות מסכת בבא בתרא (דף כא.) בד"ה זכור אותו האיש לטוב, ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, הוא האיש שנתמנה להיות כהן גדול על ידי ינאי המלך, וצדיק גמור היה, כדאמרין הכא, והא דקאמר (במסכת יבמות דף סא.) קטיר קא חזינא הכא, לפי שהיו אחרים חשובים ממנו. ע"כ. הרי שאף שהיה צדיק גמור וראוי היה להתמנות לכהן גדול, מכל מקום כיון שהיו גדולים וחשובים ממנו, קרינן ביה קשר רשעים, ומכל שכן לגבי דיין שבלי ספק כל שהוא גדול יותר בתורה ובחכמה, ידון יותר בצדק וביושר. ואפילו לדברי האומרים שבזמן הזה שאין סמיכה אין מצוה מן התורה למנות שופטים ודיינים, ושליותייהו עבדינן רק מדרבנן, מכל מקום אפילו אם אין כאן לא תעשה או עשה, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואיסורא דרבנן איכא בהעדפת תלמיד חכם לדיין במקום שיש גדול ממנו בתורה ובחכמה. עכ"ל.

והמתבאר מדבריו, שלדעת הגאון רבי דוד פארדו בספרו ספרי דבי רב, הממנה דיין מפני שהוא קרובו וכיוצא בזה, הרי שהוא עובר בלא תעשה של "לא תכירו פנים במשפט", ולדעת הגאון הנצי"ב בספרו עמק הנצי"ב הרי שהוא עובר בעשה של "ושפטו את העם משפט צדק". ומה שאין כן לדעת הב"ח אינו עובר באיסור תורה כיון שהוא ממנה על כל פנים תלמיד חכם הבקי בדינים. ואולם כתב הב"ח שאין זו משנת חסידים, ומשמע שגם לדבריו לאו שפיר למעבד הכי כיון שישנו תלמיד חכם הגדול ממנו. ועוד הוסיף הב"ח לומר "ולא עוד אלא שעל הרוב יש ממנים למי שאינו בקי בדינים, ודא עקא מביאה צעקה",

ונראה שרצונו לומר שאין לנהוג כן למנות דיין מפני שהוא קרובו וכיוצא בזה אף שהוא בקי בדינים, כיון שעל הרוב הממנה חושב שקרובו בקי בדינים, אך באמת אינו בקי כדי הצורך ורק מפני קורבתו ואהבתו אליו, זה מטעה אותו שאינו רואה את האמת, ודבר זה מביא לבסוף לידי צעקה בהיות והוא פוסק היפך מדעת התורה.

ומפשטות דבריו של מו"ר נראה שהסכים לדעתם של רבי דוד פארדו והגאון הנצי"ב שיש בזה איסור תורה, שהרי הוא הביא לכך סמך מהגמרא במסכת יבמות (דף סא.) שמובא שם שינאי המלך מינה את יהושע בן גמלא לכהן גדול תמורת כסף רב שקיבל ממרתא בת ביתוס, וקרא רב יוסף על כך קשר של רשעים למרות שיהושע בן גמלא היה צדיק גמור, והטעם מפני שהיו אחרים חשובים ממנו. ולמד משם מו"ר שכל שכן לגבי דיין שבלי ספק כל שהוא גדול יותר בתורה ובחכמה, ידון יותר בצדק ובישר.

ומה שכתב מו"ר שאפילו לדברי האומרים שבזמן הזה שאין סמיכה אין מצוה מן התורה למנות שופטים ודיינים, ושליחותיהו עבדינן רק מדרבנן, מכל מקום אפילו אם אין כאן לא תעשה או עשה, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואיסורא דרבנן איכא בהעדפת תלמיד חכם לדיין במקום שיש גדול ממנו בתורה ובחכמה. ע"כ. זהו רק לדעת האומרים ששליחותיהו קעבדינן מדרבנן אזי הממנה דיין מפני שהוא קרובו עובר באיסור דרבנן כל שיש תלמיד חכם גדול ממנו, אבל לדעת האומרים ששליחותיהו קעבדינן מהתורה, לדבריהם יש בזה איסור לאו או עשה כמו שנתבאר. ונראה לענ"ד שמדברי מרן בשולחן ערוך מוכח שיש בזה איסור תורה שהרי מרן כתב בסתם בסימן ח' (סעיף א) שהעושה כן עובר בלא תעשה. עיין שם.

[י] אתה הראת לדעת, שאין לגוף הבוחר להתחשב בקרבת משפחה או איזה קרבה של ידידות או איזה טובת הנאה אחרת, אלא מוטל עליהם לבדוק אחר מיטב הדיינים שהם בעלי נסיון בתחום וכמו כן חברו ספרים בנושא זה והם חכמים ידועים בנושא, ולהם משפט הבכורה. ואם אדם הנמצא בגוף הבוחר יבחר דיין מפני שהוא קרובו או יש לו ממנו איזה טובת הנאה, אך ישנו דיין אחר שהוא מומחה יותר ממנו, הרי שאותו אדם עובר בלא תעשה או עשה ולפחות איסור מדרבנן. וכמה מכשולות רבות אירעו בדיינים שנתמנו רק מפני קורבתם, בהיות והם לא שמשו ולא חזרו כדי הצורך, אוי להם מיום הדין ואוי להם מיום התוכחה, ועל זה יאמר מה שכתב הב"ח הנ"ל "ולא עוד אלא שעל הרוב יש ממנים למי שאינו בקי בדינים, ודא עקא מביאה צעקה". ובמסכת אבות מובא (פרק ה משנה ח),

חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה. ע"כ. ועיין עוד מסכת שבת (דף לג.). ה' ישמור ויציל.

יא] ושמעתי שישנם התולים עצמם בבוקי סריקי, ומורים היתר לעצמם בדבר זה, מפני שהם נסמכים על דברי מו"ר שם באות ה', שכתב וזה לשונו: והנה בזמנינו שוועדת המינויים לדיינים הממונה על פי החוק, אינה יכולה בשום פנים למנות דיינן אלא מבין תלמידי החכמים שקיבלו כושר דיינות מהרבנות הראשית לישראל, ועל פי הרוב לאחר מבחן באה"ע וחו"מ, יכול כל חבר בוועדה הנ"ל לתמוך במינוי המועמד המקורב אליו ולדעותיו, אף על פי שיש בין מקבלי הכושר והמועמדים למשרת הדיינות גדולים בתורה יותר מן המועמד שהוא חפץ ביקרו, מכיון שעל כל פנים גם המועמד הזה מחזיק בתעודת כושר המעידה שהוא ראוי מצד ההלכה לשמש כדיין. עכ"ל. ועל פי זה סמכו עצמם שכל שיש לתלמיד חכם תעודת כושר לדיינות הרי שהוא ראוי להתמנות, ודואגים למנותו מפני שיש להם קרבה אליו וכיוצא בזה, ואינם מתחשבים בכך שיש אחרים הגדולים בתורה יותר מן המועמד שהוא חפץ ביקרו.

יב] והבל יפצה פיהם שמתוך שהם להוטים למנות את הקרוב להם הרי הם משבשים את דבריו של מו"ר זצ"ל, שהרי כבר כתב מרן לפני כן באות ג' שנחלקו בזה הב"ח ורבי דוד פארדו והגאון הנצי"ב, וכמו שנתבאר לעיל (אות ט). וכמו כן מיד לאחר שכתב מו"ר את דבריו הנזכרים, כתב על זה, וזה לשונו: ואיברא שלפי דברי הב"ח (סימן ח) הנ"ל, אין חיוב להעדיף את מי שגדול בתורה יותר, אלא ממשנת חסידים, ושכן המנהג בכל המקומות שלא לחוש לזה, אולם לפי דברי הגאון רבי דוד פארדו והגאון הנצי"ב, נראה שאין ראוי לעשות כן, אלא עליו לבחור למנות את מי שגדול בתורה יותר, ולו משפט הבכורה. ובפרט לפי מה שכתב הרמ"א בחו"מ (ס"ו לו) שטובי העיר הממונים על עסקי ציבור, הרי הם כדיינים, אם כן כל שכן חברי הועדה הללו שנתמנו כדי לבחור את הדיינים הכי טובים, שיוכלו לשפוט משפט צדק, שעליהם לבחור את המועמד היותר הגון וראוי, ולנהוג ללא כל משוא פנים, כדין היושבים על מדין המוזהרים על כך. ואין חבר הועדה יכול לטעון, שהואיל ותפקיד חברי הועדה רק להמליץ בפני נשיא המדינה למנות הדיינים, ואינם ממנים בעצמם את הדיינים, אין עליהם חטא בכך שממליצים על המקורב להם, שאיננו גדול בתורה כחבריו, זה אינו, שמאחר שהדבר ברור שהנשיא מקבל את המלצת חברי הועדה, מבלי להרהר אחריהם, נחשב כאילו הם עצמם מינו את הדיינים. וכמו שכתב כיוצא בזה מרן הבית יוסף בחו"מ (סוף סימן שפח), שאע"פ שאין שליח לדבר עבירה, כל שהוחזק השליח לעשות מעשה העבירה, נחשב השולח אותו כאילו עשה המעשה בעצמו. עיין

שם. ואף כאן שהדבר ידוע שהמלצת חברי הועדה או רובם היא סופית, והנשיא מקיים ומבצע את דבריהם, לפיכך האחריות נופלת על חברי הועדה כולם, ואם יש גדולים מהדיין הזה בחכמת התורה, אין ראוי להמליץ עליו כדיין, משום קורבת משפחה וכויצא בזה. ואפשר להסביר כן בכוונת הרמב"ם הנ"ל, במה שכתב: "כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו דיין שאינו חכם בחכמת התורה וכו', עוברים בלא תעשה שנאמר "לא תכירו פנים במשפט", ולכאורה היה לו לומר בקיצור, כל המעמיד דיין שאינו חכם בחכמת התורה וכו', אלא שבא להשמיענו שאם הסנהדרין בחרו באיש כזה למנותו דיין, והמליצו עליו בפני המלך למנותו, כולם עוברים בלא תעשה. ויש לדחות. עכ"ל.

אלא כוונת מו"ר לומר, שמה שכתב בתחלה שבזמנינו שוועדת המינויים לדיינים הממונה על פי החוק, אינה יכולה בשום פנים למנות דיין אלא מבין תלמידי החכמים שקיבלו כושר דיינות מהרבנות הראשית לישראל, ועל פי הרוב לאחר מבחן באה"ע וחז"מ, יכול כל חבר בוועדה הנ"ל לתמוך במינוי המועמד המקורב אליו ולדעותיו, אף על פי שיש בין מקבלי הכושר והמועמדים למשרת הדיינות גדולים בתורה יותר מן המועמד שהוא חפץ ביקרו, מכיון שעכ"פ גם המועמד הזה מחזיק בתעודת כושר המעידה שהוא ראוי מצד ההלכה לשמש כדיין. ע"כ. שזהו רק לשיטת הב"ח, אבל לדעת הגאון רבי דוד פארדו והגאון הנצי"ב, נראה שאסור לעשות כן, אלא מוטל עליהם למנות את מי שגדול יותר בתורה, ולו משפט הבכורה. ולפי דבריהם העושה כן עובר בלא תעשה או עשה. ונראה מדברי מו"ר שזה עיקר להלכה וכמו שנראה מסיום דבריו. וגם ממה שכתב שם מו"ר באות ג', שיש סמך לדבריהם מהגמרא במסכת יבמות (דף סא.), נראה שזה העיקר להלכה לפי דעתו, וכנ"ל.

יג] וכבר כתבתי שגם לדעת הב"ח אין זו משנת חסידים ואין לנהוג כן לכתחלה מפני שעל הרוב יש ממנים למי שאינו בקי בדינים, ודא עקא מביאה צעקה. וכל שכן בזמנינו שנתמעטו הלבבות וגם אותם שלמדו וחזרו היטב וגם שמשו היטב, לא תמיד מכוונים אל האמת והטעות מצויה גם בהם, ולפיכך הללו שלא למדו כראוי ולא חזרו כראוי וגם לא שמשו כראוי על אחת כמה וכמה שעל פי הרוב הינם טועים ומטעים ומחריבים קרן התורה.

וכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער השלישי, כת החנפים חלק חמישי), וזה לשונו: איש כי יאמינו בני אדם בדבריו וסמכו כל השומעים על דבריו, ויתכוון לנשא אחד העם או גואלו הקרוב אליו באהבתו אותו, ויאמר עליו כי הוא איש חכם, והוא בן לא חכם, והיה לפוקה וצור מכשול כי יסמכו על הוראותיו, ועל פיו

יהיה כל ריב, ויעוות משפט, ואת העולם יחריב. וכן כי יאמר על איש כי הוא נאמן רוח, ולא הכירו אם הוא איש אמונים או בן לא אמון בו, ואולי ישמע השומע ויפקידהו על ביתו וכל יש לו יתן בידו, וכחש בו לאמר: לא ראיתך! ואמרו רבותינו (מסכת סנהדרין דף ז:) כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה, ובמקום תלמיד חכם כאילו נטע אצל מזבח. והיה מי שהקים לראש בימים הראשונים מי שאינו ראוי להורות, קראו עליו מקרא שכתוב (חבקוק ב, יט) "הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו". ועתיד הקב"ה להפרע ממעמידיו, שנאמר (שם פסוק כ) "וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ". עכ"ל.

[יד] ויש לך עוד לידע, שפעמים חברי הועדה למינוי דיינים מקבלים הוראות חותכות וחד משמעיות מהאנשים שמינו אותם לכהן כחברי ועדה, והאנשים הממונים עליהם הינם בדרך כלל אנשים העוסקים בפוליטיקה כגון שרים בממשלה או חברי כנסת וכיוצא בזה, ולצערינו חלקם אנשים המנוערים מתורה ויראת שמים, וכל מעיינם זה רק כבוד וכסף. ופעמים שחברי הועדה מודעים לכך שהמניע למנות דיין מסויים בא מכח שיקול פוליטי, ומאידך גיסא הם גם מודעים שישנם דיינים הגדולים יותר בתורה ומנוסים יותר, ובכל זאת הם יראים לעבור על דברי אותו שר או חבר כנסת שמינה אותם, ועושים על פי מאמרו ואין פוצה פה ומצפצף. והנה מלבד שחברי הועדה עוברים בלא תעשה שלא תכירו פנים במשפט או עשה ושפטו את העם משפט צדק וכנ"ל, וגם הוא בכלל קשר רשעים וכמו שהוכיח מו"ר מהגמרא במסכת יבמות (דף סא.) וכנ"ל. בנוסף לכך הרי שחברי הועדה עוברים על איסור שלא תגורו מפני איש, שהרי כתב מו"ר הנ"ל על פי דברי הרמ"א בחו"מ (סוף סימן לו) שכתב, שטובי העיר הממונים על עסקי ציבור הרי הם כדיינים. ע"כ. וכל שכן חברי הועדה הללו שנתמנו כדי לבחור את הדיינים הכי טובים, שיוכלו לשפוט משפט צדק, שעליהם לבחור את המועמד היותר הגון וראוי, ולנהוג ללא כל משוא פנים, כדין היושבים על מדין המוזהרים על כך. ואם כן בהיות וחברי הועדה יראים מהממונים עליהם ובשל כך הינם ממנים דיינים שאינם כל כך גדולים בתורה, בו בזמן שישנם דיינים אחרים הגדולים מהם בתורה וגם מנוסים יותר, הרי שהם עוברים באיסור שלא תגורו מפני איש, וכמו שהדיין מוזהר על כך, כן הוא שגם חברי הועדה שנתשבים כדיינים לענין זה הינם מוזהרים על כך.

ופסק הרמב"ם בפרק כ"ב מהלכות סנהדרין (הלכה א), וזה לשונו: שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע

את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדיין, אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם, שנאמר לא תגורו מפני איש שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יהרוג את בני שמא ידליק את גדישי שמא יקצץ נטיעותי, ואם היה ממונה לרבים חייב להזקק להם. עכ"ל. וכן פסקו הטור ושולחן ערוך בחו"מ סימן י"ב (סעיף א). וחברי הועדה נחשבים כדיין הממונה לרבים ואינם רשאים להתיירא מפני הממונים עליהם. ולפיכך חבר ועדה שיודע בעצמו שאינו יכול לעמוד כנגד הממונים עליו, מוטל עליו להתפטר מתפקידו כדי שלא יעבור בכמה איסורי תורה וכמו שנתבאר.

ונראה לענ"ד, שענין זה רמוז בפרשת מינוי דיינים, במה שאמר יתרו למשה רבינו "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת שנאי בצע וכו'" (שמות יח, כא), שלכך דקדק יתרו לומר "מכל העם" כלומר שלא תחשוב למנות דיינים דוקא מהקרובים אליך הן מצד קרבה משפחתית והן מצד ידידות וכדומה, אלא תחזה "מכל העם" כל שהינך רואה שיש בהם מעלות הללו מוטל עליך למנותם.

טו] ומלבד זה יש לצוות על זה ככרוכיא, מה לאנשי הפוליטיקה ולמינוי דיינים, שהרי לקבוע מי יכהן כדיין ומי לא, יש לזה הגדרות בהלכה, וכמו שהבאתי לעיל מדברי הרמב"ם והטור והשולחן ערוך. ומי שמוסמך לקבוע מי הוא הראוי על פי ההלכה להתמנות לדיין, הם גדולי התלמידי חכמים שבדור שפוסקים הלכה לרבים ומורים לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ומי שאינו פוסק הלכה ולא למד את ההגדרות ההלכתיות המובאות ברמב"ם ובטור ושולחן ערוך אין לו רשות להכריע בזה, שזה כמו דין, וכמו שכתב מו"ר שהממנים נחשבים כדיינים וכו"ל, וכל שכן אנשים הריקים מתורה ויראת שמים אל להם לגשת אל המלאכה הזאת שהיא מלאכת הקודש "וכל זר לא יקרב אליכם". וכמו שאנשי הפוליטיקה, אין להם רשות להחליט לרב הפוסק הלכה, כיצד יש לפסוק בדין מסויים בהלכות שבת או בהלכות בשר וחלב, וכן לא להחליט לדיין היושב בבית דין כיצד יש לו לפסוק בדין מסויים הבא לפניו, כן הוא לגבי מינוי הדיינים שאין רשות לשום אדם שאינו בר סמכא בפסיקת הלכה להחליט או להיות מעורב בהחלטה כל שהיא בענין זה. ועל אחת כמה וכמה כאשר הוא מערב בזה נגיעות אישיות ומגיעים פוליטיים. אוי להם ואוי לנפשם!

ואפשר שיש לזה גם רמז בפרשת מינוי דיינים במה שאמר יתרו למשה רבינו "ואתה תחזה מכל העם וכו'" שדקדק לומר "ואתה" כלומר שרק אתה ושכמותך

בדורות הבאים מוסמך למנות דיינים מפני שאתה גדול הדור ומורה לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, אבל מי שהוא שלא גדול הדור שכמותך אין לו רשות להתקרב אל מלאכה זו.

[טז] ואין צריך לומר אם חברי הועדה יודעים שישנו דין אשר קיבל כושר לדיינות שלא בצדק ובמרמה, שפעמים דבר זה מצוי לצערינו במקום שישנו לאחד מהנבחנים אדם הקשור בדרך זו או אחרת למחלקת מבחנים ברבנות הראשית. באופן זה ודאי שחברי הועדה לדברי כולם עוברים באיסור של לא תכירו פנים במשפט, ובעשה של ושפטו את העם משפט צדק, וגם באיסור של לא תגורו מפני איש. וכמו שכתב מו"ר בתשובה הנוכרת אות ו', וזה לשונו: ונראה עוד שאם חברי הועדה למינוי הדיינים, שהם בעצמם תלמידי חכמים, כגון הרבנים הראשיים, ונציגי הדיינים בוועדה, יודעים שאיזה מועמד לדיינות השיג כושר דיינות שלא בצדק, ואינו ראוי להיות דין בישראל, אינו רשאי להעלים עין ולומר שהוא לא אחראי על מעשיהם של חברי הרבנות הראשית, אשר העניקו לו כושר דיינות, והקולר יהא תלוי בצוארם. ולא מבעיא במקום שיש מועמדים אחרים הראויים לדיינות, שהתומך במועמד הזה הרי הוא כנוטע אשרה אצל המזבח (מסכת סנהדרין דף ז:), אלא גם כשאין לפנייהם שום מועמד אחר, עליו להתנגד למינויו של המועמד הזה, ולהשפיע בכל כחו על יתר חברי הועדה, שלא למנות את הנ"ל לדיין, אלא להמתין עד שיבאו לפנייהם מועמדים מתאימים אחרים. וינקוט בכל דרך אפשרית לסכל מזימה כזאת, ונפשי יודעת מאד שהיו מקרים כאלה. ובאמת שאף חברי הרבנות הראשית שרואים שיש מהם שרוצים להעניק כושר דיינות לאחד מאנשי שלומם שלא בצדק ויושר, אינם רשאים להעלים עיניהם ולרחוץ בנקיון כפיהם ולומר, הרי לא אנו ממנים בפועל את הדיין הזה, אלא ועדת המינויים הממליצה למנותו בפני הנשיא, וכו'. ומכל שכן כאן שיש בזה איסור גם על חברי הרבנות הראשית כשמעניקים כושר דיינות למי שאינו ראוי לכך, ולא יעשה כן בישראל. ועיין בשדי חמד (מע' ו כלל כו אות כד), ובשו"ת פני יצחק אבולעפייא ח"ג (ח"י סימן ט). ואכמ"ל. עכ"ל.

[יז] ודע, שעד כה דברנו בענין חברי הועדה למינוי דיינים, ואולם לגבי הדיין עצמו שנתמנה ממניעים פוליטיים או טובות הנאה למיניהם, הרי גם לגביו ישנה בעיה גדולה, מפני שמניעים פוליטיים או טובות הנאה למיניהם שמא יש להחשיבם כמו שנתן כסף כדי להתמנות, וכבר פסק הרמב"ם בפרק ג' מהלכות סנהדרין (הלכה ט), וזה לשונו: כל דין שנתן ממון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו, וצו

חכמים להקל אותו ולזלזל בו, ואמרו חכמים שהטלית שמתעטף בה תהי בעיניך כמרדעת של חמור. עכ"ל. ובכסף משנה כתב שמקורו בירושלמי בסוף מסכת בכורים, ר' מנא מקל לאלין דמתמניין בכסף, רבי אימי קרא עליהון אלהי כסף וכו', אמר רבי יאשיה וטלית שעליו כמרדעת של חמור, אמר ר' אשיין זה שהוא מתמנה בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו כמרדעת של חמור. ע"כ. וכן פסקו הטור ושולחן ערוך בחו"מ סימן ח' (סעיף א), וזה לשונו: וכל דיין המתמנה בשביל כסף או זהב, אסור לעמוד מפניו, ולא עוד אלא שמצוה להקל ולזלזל בו. עכ"ל. ופירש הסמ"ע (שם ס"ק ה) שמצוה להקל ולזלזל בו, מפני שהכתוב קראן אלהי כסף ואלהי זהב, כמו שכתוב (שמות כ, כ) "אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם", ודרשינן (מסכת סנהדרין דף ז:): אלהים הנעשה בשביל כסף, ודומיא דעבודה זרה דמצוה לזלזל בהו. ע"כ. וכן כתב האורים (שם ס"ק ד) שהרי הוא כעבודה זרה דראוי לנהוג בו בזיון וכל ליצנותא אסירי וכו'. ומרן החיד"א כתב בספרו ברכ"י (שם ס"ק ד), דלפי זה הנהגה ממנו כנהגה מעבודת אלילים, והמתנות שנותנין לו, לא די דלא הוי בכורים אלא הוה ליה כמהנהגה עבודת אלילים, והמכבדו הוה ליה כמכבד לעבודת אלילים. וזהו שאמרו דמצוה לזלזל ולהקל בו. ע"כ. הביאו הפת"ש (שם ס"ק ג).

יח] ואולם גם אם נצדד לומר שדיין שמינוהו ממניעים פוליטיים או טובות הנאה למיניהם אין זה נחשב כמו שנתן כסף כדי להתמנות כיון שבפועל כעת הוא לא נתן כלום אלא יש כאן איזה טובת הנאה עתידית, מכל מקום ודאי שזה נחשב על כל פנים כמו דיין שמינוהו מפני עשרו, וגם בזה כתב הרמב"ם (בהלכה ח), וזה לשונו: וכן אמרו חכמים לא תעשון אתי אלהי כסף אלוה הבא בשביל כסף וזהב זה הדיין שמינוהו מפני עשרו בלבד. עכ"ל. וכן פסקו הטור והשולחן ערוך וכנ"ל באות הקודם.

וכתב על זה הב"ח בסימן ח', וזה לשונו: דנראה דר"ל דאינו חכם בחכמת התורה ולא מינוהו אלא מפני עשרו לבד, אבל אם הוא חכם בחכמת התורה אף על פי שיש גדולים ממנו בעיר ומינוהו לזה מפני שגם הוא עשיר אין שם איסור וכדפירשתי בסמוך (ד"ה אין) במי שמינוהו מפני שהוא קרובו. מיהו נראה דוקא שלא נתן ממון כדי שיתמנה אלא שהם מינוהו לפי שהוא גם כן עשיר אבל אם נתן ממון כדי שיתמנה אפילו הוא גדול טפי משאר גדולים בחכמה ובמנין אסור לעמוד מפניו, וזה שכתב הרמב"ם לשם (ה"ט) כל דיין שנתן ממון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו וכו', וכתב בהגהות מיימוני (אות ו) דהכי איתא בירושלמי דביכורים ומביאו ב"י. ולפע"ד ראייה ברורה מדתנן

בפרק הבא על יבמתו (מסכת יבמות דף סא.) ומעשה ביהושע בן גמלא שקידש מרתא בת בייתוס ומינהו המלך להיות כהן גדול וכנסה. ובגמרא מינהו אין, נתמנה לא, אמר רב יוסף קטיר קא חזינא הכא, דאמר רב אסי תרקבא דדינרי עיילה ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא עד דמוקי ליה ליהושע בן גמלא בכהני רברבי. ואין ספק דהיה ראוי להיות כהן גדול מצד הידיעה בעבודה והיה ירא שמים, ואפשר שגם כן היה ראוי לחשיבות וגדולה כל כך למנותו כהן גדול במקום גדולים כמוהו, ואפילו הכי קאמר רב יוסף קשר של רשעים אני רואה כאן לפי שנתן ממון כדי להתמנות, אבל אם הוא לא נתן ממון אלא שמינוהו לפי שהוא גם כן עשיר כיון דחכם הוא בחכמת התורה ראוי לנהוג בו כבוד, ולא קאמרינן שהממנים עוברים על לא תעשון אתי אלהי כסף, אלא היכא שאינו חכם בחכמת התורה, כנ"ל מדברי הרמב"ם. אבל רבינו (הטור) כתב בסתם כלשון הגמרא, ומשמע דלא קאמר זה הבא בשביל כסף וזהב אלא כשהעמידוהו על ידי שנתן ממון. וכן פירש רש"י, על ידי שנתן ממון למלך על כך, עד כאן לשונו. ולא דוקא למלך אלא הוא הדין לכל מי שממונה להושיב דיין. אבל במי שאינו נותן ממון להתמנות אלא שמינוהו מפני שהוא גם כן עשיר, אין אני קורא עליו אלהי כסף, אלא הממנה בלבד עובר על לא תכיר פנים, שלא יאמר איש פלוני עשיר גבור נאה קרובי אושיבנו דיין וכו', כדלעיל ודו"ק. עכ"ל.

והמתבאר מדבריו, שלדעת הרמב"ם אם מינו דיין מפני עשרו, הרי שמצוה לזלזל בו אף שהוא לא נתן כסף כדי להתמנות אלא מינוהו מפני שיש לו חשיבות של עושר. ומכל מקום כל זה כאשר אינו חכם בחכמת התורה, אבל אם הוא חכם בחכמת התורה אף על פי שיש גדולים ממנו בעיר ומינוהו לזה מפני שהוא עשיר אין איסור בדבר. וכמו שכתב כן הב"ח לגבי הממונים לבחור את הדיינים. ואולם הוסיף הב"ח לומר שאם הוא נתן כסף כדי שימינוהו לדיין אפילו הוא גדול יותר משאר גדולים בחכמה ובמנין אסור לעמוד מפניו, והביא ראיה לכך מדברי הרמב"ם (שם הלכה ט) שכתב כל דיין שנתן ממון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו וכו', ועוד הביא סמך לכך מדברי הגמרא במסכת יבמות (דף סא.) ממעשה ביהושע בן גמלא. ואמנם כתב הב"ח שכל זה לדעת הרמב"ם שפירש דהא דאמרינן בגמרא (מסכת סנהדרין דף ז:;) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב. זה מיירי בדיין שמינוהו מחמת עשרו, אבל רש"י והטור פירשו את הגמרא שנתן כסף כדי להתמנות ובה יש איסור למנותו, אבל מי שלא נתן כסף כדי להתמנות אלא מינוהו מפני עשרו, אין אני קורא עליו אלהי כסף, אלא הממנה

בלבד עובר על לא תכירו פנים, שלא יאמר איש פלוני עשיר גבור נאה קרובי אושיבנו דיין.

יט] ומעתה אם נאמר שדיין שמינוהו מפני מניעים פוליטיים הרי זה חשיב כמו שמינוהו מפני עשרו, יוצא איפוא שלדעת הב"ח לדברי כולם אסור לזלול בו כל שהוא נבחן במבחני הדיינות וקיבל תעודת כושר לדיינות, שלא מבעיא לדעת רש"י והטור שבזה הגמרא לא מיירי אלא הגמרא מיירי באופן ששילם כסף כדי להתמנות, אלא אפילו לדעת הרמב"ם שיש איסור בדבר למנות דיין מפני עשרו, הני מילי כאשר אינו חכם בחכמת התורה, אבל כל שהוא חכם בחכמת התורה אף שיש גדולים ממנו, מכל מקום אינו בכלל איסור זה.

ואולם מה שכתב הב"ח שאם נתן כסף כדי להתמנות אף שהוא גדול יותר מכולם יש איסור בדבר. עיין בפת"ש סימן ח' (ס"ק ד) שהביא בשם החתם סופר (הח"מ סימן קס) שהשיג על הב"ח, וסבירא ליה שאם הוא גדול מכולם אין איסור ליתן ממון כדי שימנוהו. וכן נראה שהוא דעת מו"ר בשו"ת יביע אומר הנזכר לעיל (אות ד) שהביא כמה ראיות לחלוק על הב"ח בזה.

כ] ברם, מסתבר יותר לומר שאם מינו דיין ממניעים פוליטיים או טובות הנאה למיניהם, הרי זה חשיב כמו שנתן ממון כדי שימנוהו, כיון שנראה שמה שכתב הרמב"ם דיין שמינוהו מחמת עשרו, שהכוונה היא שמינו אותו מפני שרצונם להחניף לו כי הוא אדם חשוב ושמא תצא להם מכך תועלת לעתיד. אבל אם הדיין או מקורביו מבטיחים להם מפורשות טובות הנאה עתידיות תמורת המינוי שלו, הרי שזה חשיב כמו שנתן כסף להתמנות, ובוזה לדברי כולם יש איסור בדבר וממילא אסור גם לכבדו, כל שיש אחרים הגדולים ממנו, דלא מבעיא לדעת הב"ח שיש איסור בדבר אפילו אם הוא גדול מכולם וכל שכן היכא שיש גדולים ממנו, אלא אפילו לדעת החתם סופר וסייעתיה שחלקו על הב"ח, זהו דוקא שאין גדול ממנו, אבל במקום שיש גדולים ממנו, גם לדעתם זה אסור.

כא] וכל זה לגבי הדיין עצמו, אבל לגבי אנשי הועדה למינוי דיינים כבר נתבאר לעיל שאסור להם למנות אלא רק את הראויים ביותר. וכיום שכבר פשתה המספחת למנות דיינים משיקולים פוליטיים או טובות הנאה למיניהם, ואין חברי הועדה מחזרים למנות דיינים שהם גדולים בתורה ומנוסים, ועוד שגם מתמנים דיינים ממגור אחר שאינו נמנה בכלל החרדים לדבר ה', אשר כידוע השקפותיהם ודעותיהם מנוגדות לדעתם של גדולי ישראל, מסופקני אם כדאי לדיין עם תעודת כושר לדיינות לטרוח הרבה בענין זה כדי שימנוהו, אף שהוא

גדול בתורה וגם מנוסה, כיון שיש חשש שהוא ישב בבית הדין עם אנשים שאינם הגונים, וכבר פסקו הטור ושולחן ערוך בחו"מ סימן ג' (סעיף ד), וזה לשונו: וצריך שיהיו כל היושבים בבית דין תלמידי חכמים וראויים, ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי יושב, שמא ישב עם אנשים שאינם הגונים, ונמצא בכלל קשר בוגדים, לא בכלל בית דין. עכ"ל. ובסמ"ע (שם ס"ק יג) כתב בשם תשובת מהרי"ו סימן קמ"ו, שכתב למהר"ש ז"ל, ואם תשמע לעצתי לא תשב אצל הקהל בשום דין, דידעת שפסקי הבעלי בתים ופסקי הלומדים הם שני הפכים, ואמרו בפרק זה בורר (מסכת סנהדרין דף כג.) כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים, לא היו יושבין בדין אלא אם כן היו יודעין מי ישב עמהם כו'. עכ"ל. וכמובא לעיל אות ב'. ואולם יש לצדד לאידך גיסא, שאדרבה טוב לחזור אחר דבר זה, כדי שיכהנו דיינים ראויים ויעמידו את הדת על תילה, וגם שלא יגרם חילול ה' מחמת דיינים שאינם נוהגים כשורה ולא פוסקים כשורה.

פרשת משפטים

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמַע לְפָנֶיךָ.

(שמות כא, א)

העוסק בדיני ממונות מחכים

מובא בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא יב אות ח) על הפסוק "בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט" (משלי ת, כ), התורה אומרת באיזה שביל אני מצויה, בדרכן של עושי צדקה. בתוך נתיבות משפט, א"ר חונא לאיסקופיסטי של מטרונא לכשהיא עוברת בשוק משמטין סייף וזיין מלפניה וסייף וזיין מאחריה. כך היא התורה, דינים מלפניה ודינים מאחריה. דינים מלפניה, "שם שם לו חק ומשפט" (שמות טו, כה). ודינים מאחריה, "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". ע"כ.

כלומר קודם מתן תורה נאמרו מקצת דיני משפטים, וכמו שכתב שם רש"י שבמרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת ופרה אדומה ודינין, ודינין היינו דיני ממונות. וכמו כן לאחר מתן תורה נאמרה פרשת משפטים העוסקת בדיני ממונות. ונראה שלכך דימה המדרש דיני ממונות לכלי סייף וזיין, כיון שדיני ממונות הם עיקר מלחמתה של תורה, וכמו שאמרו רבותינו (מסכת ב"ב דף קע"ה:) אמר רבי ישמעאל הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, והן כמעין הנובע. ע"כ.

ויש לשאול מה כוונת חז"ל במה שנקטו "הרוצה שיחכים", וכי מי שאינו רוצה להחכים לא יעסוק בדיני ממונות, והרי חייב כל אדם לעסוק בכל חלקי התורה עד היכן שידו מגעת, ומדוע תלו רבותינו את העסק בדיני ממונות מפני שהוא רוצה להחכים?

ונראה לענ"ד שכוונת חז"ל לומר, שהרוצה להחכים בשאר דיני התורה, דהיינו שהוא עוסק בעניני אורח חיים או יורה דעה, אזי אם הוא רוצה להבין היטב את הדברים שהוא לומד ושיהיו מחודדים אצלו, מוטב לו שיעסוק בד בבד גם בדיני ממונות, כיון שעסק דיני ממונות יחדד את מוחו, ואז יבין היטב כל דבר שהוא ילמד. וכמו שכתב התפארת ישראל בפירוש המשניות (ב"ב פרק י אות פד), וזה לשונו: לכן עסק דיני ממונות, ישנס שכל האנושי, לדקדק היטב שיכוון מטרת האמת על הנקודה, מלבד שכך מחוייב לו, דבכל דיני איסור והיתר כשמסופק בדבר, יחמיר באיסור תורה, מה שאין כן בדיני ממונות, לא יכול להשמט בבית הספק להחמיר, דהרי מה שהוא חומרא לזה הוא קולא לזה, ועל כן צריך להתעמל לכוון רק האמת לאמתתו. עכ"ל. ורצונו לומר, כאשר באה שאלה לפני החכם בדיני איסור והיתר כגון בהלכות בשר וחלב או בהלכות שבת והדבר נוגע לאיסור תורה, כאשר החכם מסתפק בדין, אינו חייב להטריח עצמו רבות כדי להגיע לחקר האמת, אלא הוא יכול להשמט ולאסור את הדבר מספק. ומה שאין כן כאשר באה לפניו שאלה בדיני ממונות, והוא מסתפק בדין, אינו יכול להשמט עצמו מספק, כיון שיש כאן שני צדדים ואינו יכול לחייב או לזכות שלא מהדין, אלא הוא חייב לעמול רבות כדי להגיע לחקר האמת כיצד לפסוק בדין הבא לפניו, כדי שלא לגרום הפסד או גזל לאחד מהצדדים. ובהיות והוא חייב לעמול הרבה, הרי שדבר זה מחכים אותו.

ועיין עוד בדברינו בהקדמה לספר מעשה חושב (הלכות דיינים ועדות עמ' יב), ובדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות א). ואכן כך הונהג בישיבת פורת יוסף (גאולה) על ידי רבותינו מאורות העולם שעיקר עסקם של האברכים הוא בטור ושולחן ערוך אבן העזר וחושן משפט.

הדיינים צריכים לנהוג כבוד בבעלי דינים

פירש רש"י כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש [המזבח]. עכ"ל. צריך להבין מדוע נקט רש"י בלשונו "ולמה" נסמכה פרשת דינין וכו', דהיינו למה כתב רש"י תיבת "ולמה" באות ואו, ולא כתב "למה" בלא ואו, שהרי נראה שאין לזה שייכות למה שכתב בתחלת דבריו.

ונראה משום שכוונתו לתרץ עוד תירוץ למה נקט הפסוק "ואלה" באות ואו, שבתחלה תירץ רש"י דוזהו משום שבא להוסיף על עשרת הדברות שנאמרו בפרשה הקודמת כדי ללמדך שכשם שעשרת הדברות נאמרו למשה רבינו בהר סיני גם פרשת דינין נאמרה למשה בהר סיני, וזאת כדי שלא יקל אדם את ראשו בדיני ממונות של התורה. ולאחר מכן כתב רש"י תירוץ שני, שנקט הפסוק "ואלה" באות ואו, כדי לומר לך שזהו המשך של פרשת המזבח שנאמרה בסוף פרשה הקודמת, ובא הפסוק ללמדך שתשים סנהדרין אצל המזבח. ולכך נקט רש"י "ולמה" באות ואו מפני שזה המשך למה שהיה קשה לרש"י בתחלה.

ועל כל פנים, נראה לי שלכך הקפידה התורה שתשים סנהדרין אצל המזבח, שהרי כתב רש"י בסוף פרשה הקודמת בפרשת מזבח, על הפסוק (שמות כ, כג) "ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו" כשאתה בונה כבש למזבח, לא תעשהו מעלות מעלות [מדרגות] אלא חלק יהא ומשופע, מפני שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך, ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש, שהרי כתיב (שמות כה מב) "ועשה להם מכנסי בד", מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא, ואתה נוהג בהם מנהג בזיון. והרי דברים קל וחומר ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך, לא תנהג בהם מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמות יוצרך, ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה. ע"כ.

ולפי זה יש לומר שבאה התורה כאן ללמד את הדיינים שאף על פי שהם נתמנו לדיינים שזוהי מנהיגות של שררה על עם ישראל, עם כל זאת עליהם לנהוג בכבוד עם הבעלי דינים הבאים לפניהם, ולא לזלזל חס ושלום בכבודם, שהרי לכך אמרה תורה שלא לבנות מעלות על גבי המזבח מפני שזהו מנהג בזיון, וכל שכן שאין לנהוג מנהג בזיון בחברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו, וכמו שפירש רש"י.

ומכלל דברינו יש לך ללמוד, ששני הפירושים שפירש רש"י על הפסוק "ואלה" השפטים אשר וכו", משלימים זה את זה, שלפירוש הראשון שפירש רש"י שבאה התורה ללמד, ואלה מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני. זה בעיקרו בא ליתן תוכחה לבעלי דינים שיקבלו את פסק הדין של הדיינים ולא יהרהרו אחריו, שכשם שהבעל דין מאמין בעשרת הדברות ואינו מהרהר אחריהם מפני שהם ניתנו בהר סיני מפי ה' אל משה רבינו, כן הוא שדיני ממונות שהם דברים שבין אדם לחבירו נאמרו מפי ה' אל משה רבינו. והפירוש השני של רש"י, ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח, לומר לך שתשים סנהדרין

אצל המזבת. זוהי תוכחה לדיינים שינהגו בכבוד כלפי הבעלי דינים למרות שהם מכהנים בתפקיד מכובד ונישא.

וְכִי יִפְתָּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא אֶרְשָׁה
 וְשָׁכַב עִמָּה מִהֵרָנָה לֹוּ לְאִשָּׁה: אִם
 מֵאֵן יִמָּאן אָבִיהָ לְתַתָּה לֹוּ כֶסֶף יִשְׁקַל
 כְּמִהֵרָ הַבְּתוּלָת. (שמות כב, טז)

כתובה מהתורה או מדברי חכמים

פירש רש"י, מהר ימהרנה - יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו, שכותב לה כתובה וישאנה. כמהר הבתולות - שהוא קצוב חמשים כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר (דברים כב, כט) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנער חמשים כסף. ע"כ.

הנה בגמרא מסכת כתובות (דף י.) נחלקו התנאים אם כתובת אשה היא מהתורה או שהיא מתקנת חכמים. שלדעת רבן שמעון גמליאל כתובת אשה מהתורה, ולמד כן מהפסוק הנ"ל "כסף ישקול כמוהר הבתולות" והיינו שלמדה אותנו התורה שלבתולה יש מוהר שהוא סך חמשים שקל כסף כמו שכתוב אצל מאנס (דברים כב, כט) "ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנער חמשים כסף". ואולם לדעת חכמים כתובת אשה אינה מהתורה, אלא היא תקנת חכמים כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, ולשיטתם רק לגבי אונס ומפתה קבעה התורה חיוב כתובה, אבל לא לגבי שאר נשים.

ונחלקו גדולי הפוסקים כיצד יש לפסוק בענין זה, שלדעת ר"ת ור"י ורבינו יצחק בן רבינו מאיר כתובת אשה מהתורה (תוספות שם בד"ה אמר), כיון שלהלכה הם פוסקים כדעת רבן שמעון בן גמליאל הנ"ל, ולשיטתם צריך לכתוב בנוסח הכתובה "כסף זווי מאתן דחזו ליכי מדאורייתא". ואולם לדעת רוב הראשונים כתובת אשה מדרבנן וכשיטת חכמים הנ"ל, והרי הם: הרי"ף והרמב"ם והר"ן ור"מ וכל הגאונים. וכמובא כל זה בבית יוסף אה"ע סימן ס"ו. עיין שם. ולשיטתם צריך לכתוב בנוסח הכתובה "כסף זווי מאתן דחזו ליכי", ואין לכתוב "מדאורייתא",

כיון שאין הכתובה מהתורה, אלא מתקנת חכמים. ומרן בשולחן ערוך סימן ס"ו (סעיף ו) פסק כדעת האומרים שכתובה היא מדרבנן, ואילו הרמ"א פסק כדעת האומרים שכתובה היא מהתורה.

ולפיכך פסק מו"ר זצ"ל בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חאה"ע סי יב), שיש לכתוב בכתובה של הספרדים "כסף זוזי מאתן דחזו ליכי", ואין נכון לכתוב "כסף זוזי מאתן דחזו ליכי מדאורייתא", כיון שאנו הספרדים קבלנו הוראות מרן השולחן ערוך, ולדעת מרן השולחן ערוך הרי שהכתובה הינה מדברי חכמים ואינה מהתורה. וכתב שם (באות א), שלדעת הרמב"ן והריטב"א והר"ן והארחות חיים, אם כתב "דחזו ליכי מדאורייתא", הכתובה פסולה, והרי הוא שוהה עם אשתו בלא כתובה. עיין שם. וכן פסק הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א (ילקוט יוסף קצוש"ע אבן העזר פרק ה, כתיבת הכתובה, הלכה יא), וזה לשונו: אם התתן ספרדי יש להקפיד לכתוב כתובה ספרדית. ולכן מה שיש נוהגים לכתוב גם בכתובה של הספרדים כסף זוזי דחזו ליכי "מדאורייתא" הוא מנהג בטעות, וראוי ונכון לבטלו, וצריך לכתוב דחזו ליכי בלבד. ואם אין כתובה אחרת, יש למחוק תיבת "מדאורייתא". עכ"ל.

אין להתקוטט על סך הכתובה

ועל כל פנים יש לך לדעת שאין להתקוטט על סך הכתובה, והוצרכתי לכתוב זאת מפני שראיתי לכמה טפשים מצד הכלה אשר התקוטטו בשעת החופה עם החתן והוריו כדי שיכתוב בכתובה סך עתק, מפני שזהו כבוד הכלה ומשפחתה, ולו חכמו ישכילו זאת, שאדרבה זוהי חרפתם אשר הינם עוברים על התורה ומרבים מחלוקת ומריבה ומביאים את החתן והכלה והורי החתן לידי בושת פנים, ובמקום שישמחו את החתן ביום חתונתו וביום שמחת לבו, הרי הם הופכים שמחה זו לתוגה, ועליהם ועל שכמותם יאמר הפסוק "איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת".

וגדולה מזו כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - חשדא), וזה לשונו: ואם רוצה לחפש אחר הגנבה יחפש על כל בני החבורה והיה כצדיק כרשע, ואז לא יהיה לאחד מהם תלונה, ואף גם זאת כל ערום יעשה בדעת באופן שלא יבא הגנב לידי הלבנה, שהרי אמרו (מסכת סוטה דף י:) מוטב שיפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. וכל שכן שמשום הפסד ממון אין להלבין פני חברו ברבים שהוא כשופך דמים. והמלבין תכסהו בושה, כי עבר עבירה גדולה מן הגנב, שהגונב עובר בלאו ועליו לשלם בלבד, אבל המלבין פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. עכ"ל.

הרי שמבואר בדבריו שאפילו אדם שגנב אין להלבין פניו ברבים, מפני שהלבנת פנים זה בכלל שפיכות דמים, והרי אין הגנב חייב עבור גנבתו שישפכו את דמו, אלא רק להשיב את הממון שגנב, ואדרבה אם הבעלים ילבינו את פני הגנב הרי שהעוון שלהם חמור מאשר הגנב, מפני שהגנב עבר רק בלאו, אבל המלבין פניו אין לו חלק לעולם הבא. וכבר אמרו חז"ל (מסכת סוטה דף י:): מוטב שיפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. וכל שכן שמשום הפסד ממון אין להלבין פני חברו ברבים שהוא כשופך דמים. וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שאין לצד הכלה להלבין פני החתן והוריו עבור ממון שהם רוצים בריות, ולא שיש להם מכך הפסד.

ועוד, איך בעבור כבוד ובצע כסף הם לא יראים שלאחר מכן החתן יהיה מריב עם אשתו עבור זאת, בהיות והוא יאמר לה שבני משפחתה ביישו אותו ואת הוריו והריעו לו ביום האמור להיות השמחה בחייו! ויתכן שהיא תשיב לו על כך מלחמה השערה כדי להגן על בני משפחתה, ובכך תרבה המריבה ביניהם. והרי עונשם גדול מנשוא על שגרמו למחלוקת בין איש לאשתו ובפרט בתחלת נשואיהם, ומי יודע להיכן דבר זה יוביל. אוי להם ואוי לנפשם. וכבר כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - חמיו וחמותו), שאוי להם לאב ואם אם יהיו גורמים למחלוקת בין הבן שלהם הנשוי לאשתו, שהרי השם הקדוש שנכתב בקדושה צוה הקב"ה למחקו על המים בשביל להשים שלום בין איש לאשתו (מסכת שבת דף קטז:), ויותר טוב שיסבלו אב ואם אלף רעות ולא ישימו מחלוקת בין איש לאשתו. ע"כ.

אין להפריז בסכום הכתובה

ועוד, שהרי אפילו חכמים שתיקנו כתובה כפי שיטת הספרדים שכתובה היא מדרבנן, הרי שיעור עיקר כתובה דרבנן היא מאה ועשרים גרם כסף טהור. וגם לאשכנזים אשר הולכים אחרי הוראות הרמ"א ופוסקים שעיקר כתובה היא מהתורה, הרי לשיטתם שיעור כתובה היא תשע מאות וששים גרם כסף טהור, מפני ששיעור כסף של תורה הוא פי שמונה מכסף דרבנן (עיין בספר משפט הכתובה כרך ג' פרק כ הלכה יד). אבל אנשים הללו המבקשים לכתוב בכתובה סכום עתק כחצי מליון שקל או יותר, שזה הרבה יותר מעיקר כתובה, וכי הם השכילו יותר מדעת חז"ל שאמרו ששיעור עיקר כתובה היא מאתיים זוז לבתולה. ולמרות שנוהגים שהחתן מוסיף על עיקר כתובה, מכל מקום זהו דוקא שיעור המסתבר שסמכא דעתו ודעת הכלה שהוא אכן יכול להתחייב בסכום כזה, אבל לא סכום עתק שגם אם יעבוד כל ימי חייו הוא לא יוכל לשלם סך זה.

ויעוין בספר משפט הכתובה (כרך ג פרק כד הלכה ח) שכתב, וזה לשונו: התוספת שמוסיפים לכלה בכתובה, מבטאת גם הערכה וכבוד אליה ואל משפחתה. ומכל מקום אין לחרוג הרבה מהנמנה המקובל, שהוא להוסיף בערך פי אחד וחצי או שנים מהסכום שהכלה הכניסה. אלא שעל כל פנים על הרב לכלכל צעדיו בחכמה, ולהמליץ על סכום שיהיה מקובל על כל הצדדים, באופן שצד הכלה יהיה בהרגשה שכבדו אותו, ועם כל זה לא יהא סכום גדול מדאי. עכ"ל. ועוד כתב שם (בהלכה י), וזה לשונו: אף על פי שמותר לחתן להוסיף לאשתו בכתובה כאשר יחפוץ, מכל מקום מה שעושים הליצים להפריז הרבה בסכום הכתובה, פוגע מאוד במעמד הכתובה והופך אותה ללעג בעיני הבריות, שהרי ברור שאיש אינו מתכוין לשלם סכום נפרז. ועל מסדר הקידושין לעמוד על כך שלא יכתבו סכומים גבוהים מידי. עכ"ל.

ומעשה הבא לפני באדם שכתב לאשתו בעת נשואיו סך מליון שקל, מרוב אהבתו אותה באותה שעה וגם כדי למצוא חן בעיניה ובעיני משפחתה. וכעבור מספר שנים נתגלע סכסוך בין בני הזוג, עד כדי רצון להתגרש, ומחלוקתם הגיעה לפני בית הדין הרבני, והאשה תבעה כתובתה בסך מליון שקל, ועמדה על כך בכל תוקף. ולבעל לא היה די ממון לשלם סך זה. ובשל כך תהליך הגירושין שלהם נמשך מספר שנים, ונעשה לשני הצדדים צער ועוגמת נפש גדולה, וגם הוצאה כספית מאוד גדולה עבור שכירות עורכי דין משני הצדדים. ישמע חכם ויוסף לקח, שלא להפריז בסכום הכתובה. ועיין מה שכתבתי בזה בספרי שו"ת משפטי יוסף חלק א' (חאה"ע סוף סימן יג).

פרשת תרומה

דְּבַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה.

(שמות כה, ב)

המשכן נבנה עבור עסק התורה

מובא במדרש רבה (פרשה לג, א) על פסוק זה: ויקחו לי תרומה, היינו דכתיב (משלי ד) "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו", אל תעזובו את המקח שנתתי לכם וכו', ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה שנאמר "ויקחו לי תרומה". משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה, לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול, אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש. ע"כ.

ומתבאר מדברי המדרש, שבהיות והקב"ה נתן תורה לישראל והורידה לעולם התחתון, לפיכך קשה היה לו להפרד ממנה, לכך הוא ציוה לבנות לו בית להשראת השכינה, כדי שיהיה הוא קרוב אל התורה. ולמדנו מכאן, שכל מה שציוה ה' יתברך על בניית המשכן, המטרה היא כדי לדור בעולם התחתון ובכדי להיות קרוב אל התורה הקדושה.

ולפי זה יש לפרש מה שמובא במסכת בבא מציעא (דף פה.), אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב "מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ", דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא

פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו. שנאמר "ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם". אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחילה. ע"כ.

ומתבאר מדברי הגמרא שבית המקדש הראשון נחרב בעבור שעם ישראל עזבו את התורה, ומפורש בגמרא שאכן עם ישראל עסקו בתורה, אלא שלא ברכו בתורה תחלה לפני שעסקו בה, והיינו ברכות התורה שאנו אומרים בכל יום בסדר ברכות השחר, וזה נחשב שעזבו את התורה, וכמו שפירש שם רש"י, שכיון שלא ברכו עליה תחלה גילו דעתם שאינה מתנה חשובה להם. ובגלל הסיבה הזאת נחרב בית המקדש.

ולפי דרכינו יש להבין זאת היטב, שהרי כל מה שציוה ה' יתברך לבנות לו בית שהוא המשכן או בית המקדש, כוונתו היתה בשביל שיהיה קרוב אל התורה הקדושה, וכמו שמובא במדרש הנזכר לעיל, ובזמן שעם ישראל אינם עוסקים בתורה כיאות, ולא מחשיבים את התורה, אם כן אין לו צורך כבר לדור בעולם התחתון, ולכן הוא החריב את ביתו.

וכמו כן יש להסביר על דרך זו, מה שדרשו חז"ל (מסכת מגילה דף ג.) את הפסוק המובא בספר יהושע (ה, יג) "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו", ופירוש חז"ל שבא מלאך ה' להוכיח את יהושע כאשר הוא צר על יריחו, והאשימן בשני דברים: אמש, כלומר כשהעריב היום, היה לכם להקריב קרבן התמיד של הערב ובטלתם אותו, ונשתהיתם במארב העיר חנם שאין זמן מלחמה בלילה משתחשך. ועכשיו שהוא לילה, היה לכם לעסוק בתורה, שהרי אינכם גלחמים בלילה. ושאלו יהושע על מה בעיקר באת להוכיח אותנו? והשיבו המלאך "עתה באתי", כלומר על של עכשיו, דהיינו על שהיה לכם לעסוק בתורה ולא עסקתם. עיין שם.

ולפי דרכינו הענין מוסבר היטב, כיון שכל המטרה של המשכן אשר בו מקריבים קרבנות זה עבור עסק התורה, שבהיות והקב"ה הוריד את התורה לעולם התחתון הרי הוא רצה מקום לשכון בו כדי להיות קרוב אל התורה, וכל זמן שלא עוסקים בתורה אין להקב"ה ענין בקרבנות, ולכן אמר לו המלאך שבעיקר בא להוכיחו על ביטול תורה, כיון שזה העיקר והמטרה של הכל, ואם לא עוסקים בתורה למה לו קרבנות.

העוסק בתורה דבוק בהקב"ה ממש

ולענ"ד ניתן עוד לפרש על דרך זו, מה שאומר הקב"ה לישראל "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו", כי גם לאחר שנתתי לכם את התורה היא עדיין

קרויה "תורת", כיון שאני שרוי בתוכה ואין אני יכול להפרד ממנה. והעוסק בתורה הרי הוא דבוק ממש בה' יתברך.

שוב ראיתי שכיוצא בזה כתב מהר"ח מולאז'ין בספרו נפש החיים (שער ד פרק י), וזה לשונו: ובשעת העסק והעיון בתורה, ודאי שאין צריך אז לענין הדביקות כלל, כנ"ל שבהעסק ועיון לבד הוא דבוק ברצונו ודבורו יתברך, והוא יתברך ורצונו ודבורו חד, והוא ענין מאמרם ז"ל בשמות רבה (פרק לג) אדם לוקח חפץ שמא יכול לקנות בעליו, אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואומר להם כביכול לי אתם לוקחים כו', וזה שכתוב בכמה מקומות בזוהר, דקב"ה ואורייתא חד, וגדולה מזו בפרשת בשלח (ס' ע"א) ואוליפנא (ולמדנו) דקב"ה תורה איקרי כו' ואין תורה אלא קב"ה, וגם כי שרשה העליון של התורה הקדושה הוא בעליון שבהעולמות הנקראים עולמות האין סוף, סוד המלבוש הנעלם הנזכר בסתרי פליאות חכמה מתורת רבינו האריז"ל, שהוא ראשית סוד אותיות התורה הקדושה, וכמו שכתוב, "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז". עכ"ל. עיין שם עוד.

ומתבאר מדבריו שהקב"ה והתורה הם דבר אחד, ואין התורה אלא הקב"ה, ולזה נתכוין המדרש הנ"ל לומר "ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה", והיינו מפני שהקב"ה שרוי בתוך התורה הקדושה, לכך הוא נמכר עמה. וענין זה רמוז בפסוק "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו" כאמור.

ועל פי זה יש לפרש מה שדרשו חז"ל (מסכת בבא קמא דף מא:): "את ה' אלוקיך תירא", "את" לרבות תלמיד חכם. ע"כ. והיינו כיון שה' יתברך שרוי בתוך התורה הקדושה, והתלמיד חכם העמל בתורה נמצא שה' יתברך ממש שרוי בתוכו. ועל כן יש מצוה לירא מהתלמיד חכם כמו מאת ה' יתברך, כיון שה' יתברך שרוי בתוכו, והרי זה ירא מה' ממש, [ובדרך אגב יש לי לומר, שישנו רמז בתיבה "את" שממנו ריבתה התורה לירא מפני תלמיד חכם, שזהו דוקא תלמיד חכם כזה המקיים את כל מצוות התורה כמו התיבה "את", המתחלת בא' ומסתיימת בת', לומר שדוקא תלמיד חכם כזה שמקיים את כל מצוותיה מא' ועד ת'].]

ועל פי זה יש לפרש את הגמרא במסכת סוטה (דף מט.) שמובא שם, כל תלמיד חכם שלומד תורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת. ע"כ. ופירש המהרש"א בחידושי אגדות, שתפלתו נשמעת גם לאחר חורבן בית המקדש, ולמרות שלאחר חרבן בית המקדש שערי תפלה ננעלו כמו שנאמר "שתם תפלתי", מכל מקום הרי

שערי דמעה לא נגעלו, ולגבי תלמיד חכם הלומד תורה מתוך הדחק, תפלתו נשמעת כמו דמעה אף שאינו בוכה בתפלתו. עכת"ד.

הרי למדת מדבריו שתפלתו של תלמיד חכם נשמעת לפני ה' גם לאחר חרבן בית המקדש, כמו בזמן שבית המקדש היה קיים. ולפי מה שכתבתי הדבר מובן, שכיון שהוא עוסק בתורה ומוסר עצמו עליה ללמדה מתוך הדחק, הרי שה' יתברך השוכן בתורה הקדושה שוכן בקרבו, שהדבק בתורה דבק בה' וכנ"ל, וגופו נעשה כמו בית מקדש שהיה ה' יתברך שוכן בתוכו. ולכן תפלתו נשמעת לפני ה' גם לאחר החרבן כמו קודם החרבן, שהרי מבחינתו הוא כמו קודם החרבן.

בְּטַבְעַת הָאֲרוֹן יִהְיוּ הַבְּרִים לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ.

(שמות כה, טו)

מדוע בדי הארון לא יסורו ממנו לעולם

כתב רש"י, לא יסרו ממנו - לעולם. ע"כ.

צריך להבין מה הטעם לכך שבדי הארון לא יסורו ממנו לעולם, והרי הבדים מיועדים כדי לשאת את הארון, ובזמן שעם ישראל חונים, מה הענין יש בכך שלא להסיר את בדי הארון ממנו?

וראיתי למהר"ם אלשיך שעמד על כך, וכתב שבדי הארון הנושאים את הארון רומזים להמחזיקים תלמידי חכמים, מפני שארון הקודש שמונח בתוכו התורה רומז לתלמידי חכמים העוסקים בתורה, והבדים הם המחזיקים את התלמידי חכמים. ובאה התורה ללמד כי תמיד יהיו המחזיקים את התלמידי חכמים סמוכים לארון, כי בצל החכמה בצל הכסף, לא יסורו לעולם מהיותם דבקים בארון התורה הוא התלמידי חכמים. ועל כן לא אמרה התורה "מהן" שאז היה משמע שזה חוזר על הטבעות, כי "אם לא יסורו ממנו", שמשמע שזה חוזר על הארון, שהוא התלמיד חכם. עכת"ד.

ושמעתי על כך עוד ביאור, שבאה התורה לרמוז על כך שארון הקודש אשר הוא נושא את התורה הקדושה, שלא יהיה במצב של חנייה במקום אחד, אלא

תלמיד חכם צריך לפרסם את התורה ולכתת רגליו ממקום למקום ללמד את העם תורה, ולכן גם בזמן חנייתם אמרה תורה שיהיו הבדים על הארון כדי לרמוז שהתורה לא תהיה מונחת במקום אחד, אלא יש להפיצה בכל אתר ואתר, וזהו מהותו של תלמיד חכם.

עיינ מה שכתבתי בזה בפרשת תולדות על הפסוק "וילך עשו אל ישמעאל ויקח וכו'" (בראשית כה, ט).

פרשת תצוה

וְעָשִׂיתָ עַל שׁוּלְיֵי רַמְנֵי תְּכַלֵּת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל שׁוּלְיֵי סָבִיב וּפְעָמָנִי זָהָב
בְּתוֹכָם סָבִיב: פְּעָמָן זָהָב וְרִמּוֹן פְּעָמָן זָהָב
וְרִמּוֹן עַל שׁוּלְיֵי הַמַּעִיל סָבִיב: וְהָיָה עַל
אַהֲרֹן לְשֵׁרֶת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּכָאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ
לִפְנֵי ה' וּבְצִאתוֹ וְלֹא יָמוּת. (שמות כח, לג-לה)

כיצד היו עומדים הפעמונים והרימונים בבגדי כהן גדול

פירש רש"י, רמוני - עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב - זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב - ביניהם סביב, בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון - אצלו: ולא ימות - מכלל לאו אתה שומע הן, אם יהיו לו לא יתחייב מיתה, הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים. ע"כ.

מדברי רש"י מתבאר, שמה שאמרה התורה, ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב "בתוכם" סביב, שאין הכוונה "בתוכם" ממש, אלא הכוונה היא באמצעם, דהיינו בין שני רמונים פעמון אחד. וזהו שאמרה התורה מיד בסמוך "פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון על שולי המעיל סביב" דהיינו פעמון זהב ובצידו רימון ושוב בצידו של הרימון פעמון וכן על זה הדרך לכל היקף שולי המעיל מלמטה.

והרמב"ן בחדושו הקשה על דברי רש"י שתי שאלות, האחת, לפי דבריו שהרימון היה מונח בפני עצמו, אם כן למה הוא היה משמש, ואם נאמר לנוי, אם כן מדוע הם היו עשויים כמו רימונים חלולים, ולא עשאו כמין תפוחי זהב.

ועוד קשה לפירוש רש"י, מדוע התורה לא פירשה במה יתלה את הפעמונים, כלומר לגבי הרימונים ניחא למה לא פירשה התורה במה הם היו תלויים, כיון שהם היו עשויים ממין בד דהיינו תכלת וארגמן ותולעת שני אז מן הסתם הם היו תפורים אל שולי המעיל סביב, אבל הפעמונים שעשויים ממתכת היתה צריכה התורה לכתוב כיצד יתלה אותם במעיל. ועל כן פירש הרמב"ן שמה שאמרה התורה, ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב "בתוכם" סביב, "בתוכם" הכוונה כפשוטו שהפעמונים היו מונחים בתוך הרימונים, כי הרימונים היו חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם, והפעמונים טמונים בהם ונראים מתוכם. ובזה מתיישבים שתי הקושיות הנ"ל. עכת"ד.

המקטין עצמו בעולם הזה, זוכה לגדולה בעולם הבא

והנה מה שהקשה הרמב"ן על דברי רש"י, שאם הרימונים היו משמשים לנוי אם כן מדוע הם היו עשויים כמו רימונים חלולים, ולא עשאו כמין תפוחי זהב. יש ליישב קושיא זו על פי מה שראיתי בספר לקט יושר (חלק א אורח חיים עמוד קכא ענין ד) שרימון, רמו לכסא הכבוד, כי רימון מלשון רם ומרום, וכן כעין זה, ומפני כך זה צותה התורה לעשות בבגדי הכהן גדול פעמון ורמון, כדי שיהא הרמון בתווך בין פעמונים. וכתוב ושמע קולו, כעין חיות קודש. וכן בכל מקום שנאמר כסא, רמו למלכות וגדולה, לפי שהרמון רומו לכסא הכבוד. אם כן נכון יהיה להקדימו בפסוק "ארץ חטה ושעורה וכו'", אלא לפיכך הוא מאוחר בפסוק שאין לרדוף אחר הכבוד, כי כל המקטין עצמו הקב"ה מגביהו. ולפי שהרמון מאוחר בפסוק, זכה לגדולה זו ליעשות בבגדי הכהן גדול, כדי להכניסו לפני ולפנים אצל הכבוד ומקום כבודו יתברך ויתעלה. ע"כ.

ומתבאר מדבריו שלכך צייתה התורה להניח צורת רימון לנוי בבגדי כהן גדול, כדי ללמד שכל המקטין עצמו הקב"ה מגביהו, ובהיות שהרימון הוא האחרון לארץ הראשון האמור בפסוק "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש" (דברים ה, ח), לכן הוא זכה להיות לנוי בבגדי כהן גדול, כדי ללמד על כך שמי שמקטין עצמו הקב"ה מגביהו, ומפני כך הרימון נקרא בשם "רימון" מפני שזה מורה אותיות מרום, כיון שהמקטין עצמו זוכה להיות מרומם אצל הקב"ה וקרוב אליו.

וראיתי כיוצא בזה בזוהר הקדוש (פרשת פקודי עמ' רלב ע"ב), וזה לשונו: ודוד מלכא תדיר איהו הוה שפיל גרמיה לגבי קודשא בריך הוא, דכל מאן דמאיך

גרמיה קמי קודשא בריך הוא איהו זקיף ליה על כלא, ובגין כך אתרעי ביה קודשא בריך הוא בהאי עלמא ובעלמא דאתי, בעלמא דין דכתיב (ישעיה לז) "וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי", בעלמא דאתי דכתיב (הושע ג) "ובקשו את ה' אלקיהם ואת דויד מלכם ופתדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים", דוד איהו הוה מלכא בהאי עלמא ודוד יהא מלכא לזמנא דאתי, ועל דא אמר "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה". עכ"ל.

ומתבאר מדברי הזוהר שהמשפיל עצמו לפני ה', אזי ה' זוקפו מעל כולם, ובשל כך בחר ה' בדוד להיות מלך בעולם הזה וגם לעתיד לבוא, מפני שהיה רגיל להשפיל עצמו תדיר לפני ה'. וזה כמבואר.

ובמסכת בבא מציעא (דף פה:): מובא, אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא מאי דכתיב "קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדניו" (איוב ג, יט), אטו לא ידעינן דקטן וגדול שם הוא? אלא כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא, וכל המשים עצמו כעבד על דברי תורה בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא. ע"כ. עיין מהרש"א בחידושי אגדות שפירש גמרא זו, שיש בה רמז לדוד המלך שהקטין עצמו וזכה שהקב"ה גדלו לעתיד לבוא, שנעשה גדול לעולם הבא במה שהוא יהיה המברך בסעודה של עולם הבא, כמובא בפרק ערבי פסחים, אמר דוד לי נאה לברך כו', ובזה נעשה גדול, כיון שהגדול מברך ברכת המזון. עיין שם. ודבריו תואמים לדברי הזוהר הנ"ל.

ובדף על הדף (שם) כתבו לפרש על דרך זה, מה שאמר יעקב אבינו ליוסף אודות אפרים, "אחיו הקטן יגדל ממנו" (בראשית מה, יט) שיש לפרש מה שאמר אחיו הקטן יגדל "ממנו", היינו ממה שהוא מחזיק עצמו לקטן, והיינו מפני שאפרים היה נוהג בענוה לכך סופו להתגדל. והוא כעין דברי חז"ל כאן שאמרו, כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא.

פרשת כי תשא

כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם
וְנָתַנּוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בְּפָקֵד אֹתָם וְלֹא
יְהִיָּה כְּהֵם נֶגֶף בְּפָקֵד אֹתָם: זֶה יִתְּנוּ כָּל
הָעֵבֶר עַל הַפְּקֻדִים מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל
תְּרוֹמָה לַיהוָה. (שמות ל, יב-יג)

מצות מחצית השקל בזמן שבית המקדש היה קיים

כתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות שקלים (הלכה א), וזה לשונו: מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב, ושואל מאחרים או מוכר כסות שעל כתיפו ונותן מחצית השקל כסף, שנאמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט וכו', ואינו נותנו בפעמים רבות היום מעט ולמחר מעט אלא נותנו כולו כאחת בפעם אחת. עכ"ל.

ועוד כתב שם הרמב"ם (בהלכה ח), וזה לשונו: השקלים אינן נוהגין אלא בפני הבית, ובזמן שבית המקדש קיים נותנין את השקלים בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ, ובזמן שהוא חרב אפילו בארץ ישראל אינן נוהגין. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שמצות מחצית השקל היא מצות עשה מהתורה המוטלת על כל אחד מישראל הן עשיר והן עני, ומצוה ליתן פעם אחת בשנה. ואולם מצוה זו נוהגת רק בזמן שבית המקדש היה קיים, אבל בזמן הנה שחרב בית מקדשינו, לא חלה מצוה זו.

זכר למחצית השקל

אולם כתב הרמ"א בשולחן ערוך או"ח סימן תרצ"ד (סעיף א), יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנין באדר, ומאחר ששלש פעמים כתוב תרומה בפרשה, יש ליתן ג'. ע"כ. והוא מדברי המרדכי תחלת מסכת מגילה (סימן תשעז). ורצונו לומר שלמרות שכיום אין מצות מחצית השקל, וכמו שכתב הרמב"ם הנ"ל, מכל מקום נהגו ליתן ממחצית המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן זכר למחצית השקל.

וכתב בכף החיים (סופר) (שם אות יט) על דברי הרמ"א הנ"ל, שמה שכתב כן בשם יש אומרים, לפי שהרמב"ם והטור והשולחן ערוך לא הזכירו מזה כלום, ומשמע משום שהרמב"ם והטור והשולחן ערוך לא סוברים כן, ומכל מקום המנהג כדברי הרמ"א ליתן זכר למחצית השקל שהיו נותנים עם ישראל בחודש אדר לעבודת בית המקדש. ע"כ.

האם יש עדיפות ליתן זכר למחצית השקל מטבע העשויה מכסף

ובאות כ' כתב שם כף החיים, וזה לשונו: ועל כן מי שידו משגת, יש לעשות זכר למחצית השקל בשלימות, דהיינו שיתן מטבע שמצוי באותו מקום ששמו מחצית ויש בו כסף מזוקק שיעור מחצית השקל או יותר, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות שקלים בענין שקלים הנוהגין בזמן הבית ושיעורו ג' דרהם כסף, כמו שכתוב בשולחן ערוך יורה דעה סימן ש"ה בענין פדיון הבן יעוין שם, ואם לא נמצא כזה במקומו אז יתן מטבע כסף שיוכל לקנות בו מחצית השקל דהיינו ג' דרהם כסף, דלא עדיף זכר בזמן הזה מפדיון הבן דאורייתא, דיוכל לתת כסף או שוה כסף כמו שכתוב בשולחן ערוך שם, אלא דעל כל פנים יש ליתן כסף אם אפשר זכר למחצית השקל שהיה כסף, ואם אין ידו משגת לזה, אז יתן מטבע ששמו חצי הנהוג באותו מקום כפי יכולתו יהיה מה שיהיה כיון שאינו אלא לזכר בעלמא. עד כאן לשונו.

ומתבאר מדבריו, שלכתחלה יש ליתן זכר למחצית השקל מטבע כסף ששמו מחצית, ורק מי שלא נמצא כזה במקומו, אזי יתן מטבע כסף אחר שיוכל לקנות בו מחצית השקל שזה שווי ג' דרהם כסף, ואם אין ידו משגת לזה, אז יתן מטבע אחר ששמו מחצית.

ועל פי דבריו ראיתי למספר גבאים, אשר הלכו אל הצורך וביקשו ממנו להכין להם מטבע העשוי מכסף וישנם גם מקפידים שיהיה כתוב עליו מחצית

השקל, וזאת מפני דבריו של הרב כף החיים הנ"ל שלכתחלה יש לקיים מצוה זו במטבע כסף.

ולעניות דעתי אין שום ענין לחזר אחר דבר זה, ומדברי כף החיים הנ"ל אין שום ראיה שאכן כך צריך לנהוג, שהרי כף החיים פתח דבריו באומרו: ועל כן מי שידו משגת, יש לעשות זכר למחצית השקל בשלימות, דהיינו "שיתן מטבע שמצוי באותו מקום ששמו מחצית". ע"כ. ונראה מדבריו שיש כאן שני ענינים והיינו שהמטבע יהיה "מצוי", ונראה כוונתו שהמטבע צריך להיות מצוי ויוצא בהוצאה, וזאת מפני שכתב שם באות כ"א, שיש ליתן את מחצית השקל ליד הגבאי של תלמידי חכמים או של עניים או יתן הוא בידו לאיזה תלמיד חכם עני בצינעה או לעני בן טובים. ע"כ. ואם כן, היות ומחצית השקל ניתן לצורך צדקה, יש ליתן מטבע היוצא בהוצאה, ולא מטבע כזו שהעני לא יכול להשתמש בה בקלות, ולשם כך הוא צריך לחפש אחר הצורך שיקנה אותה ממנו.

וכן מבואר בגמרא מסכת תענית (דף כג:), מעשה באבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל, שפעם אחת היתה עצירת גשמים, ובשל כך שלחו אליו החכמים שני תלמידים לבקש ממנו שיתפלל שירדו גשמים, ועלו הוא ואשתו על גג ביתם כדי להתפלל על הגשמים, ועמד הוא בזוית אחת ואשתו בזוית אחרת. ומיד בסיום תפלתם התקשרו השמים בעבים להוריד גשמים, ועלו העננים בתחלה מאותה הזוית שאשתו עמדה להתפלל, וזה היה אות משמים שתפלת אשתו התקבלה תחלה לפני ה'. וכששאלו אותו תלמידיו מדוע תפלת אשתו קדמה להתקבל לפני תפלתו, השיב להם אבא חלקיה, שזהו משום שהאשה מצויה יותר בבית, וכאשר בא עני לבקש צדקה, הרי היא נותנת לו דבר מאכל, ובוה היא מקרבת את הנאתו של העני שלא יצטרך לטרוח. ומה שאין כן הוא, שלא היה מצוי כל כך בביתו, וכאשר בא אליו עני היה נותן לו מעות לצדקה. וזה נחשב למעלה פחותה יותר במדרגת הצדקה, כיון שעל ידי כך העני צריך לטרוח אחר מזונו לקנות מזון לעצמו במעות, ובהיות ומעלתה היתה גדולה יותר, לכן תפלתה התקבלה לפני ה' לפני תפלתו של אבא חלקיה.

וכן מבואר במסכת כתובות (דף סו:), מעשה במר עוקבא, שהיה עני אחד בשכונתו, שהיה רגיל מר עוקבא לתת לו צדקה מידי יום בסתר, והיה רגיל מר עוקבא להניח לו את המעות ליד מפתן הדלת, ולאחר מכן היה מיד בורח שלא יראה אותו העני ויתבייש. ופעם אחת החליט אותו העני לגלות מי הוא זה שנותן לו צדקה מידי יום. ובאותו היום הגיע מר עוקבא ביחד עם אשתו,

וכאשר הם הניחו לו את המעות ליד מפתן הדלת, מיד הוא פתח את הדלת כדי לגלות מי הוא נותן לו את הצדקה, ומר עוקבא ואשתו ברחו מפניו כדי שלא יגלה אותם, ובתוך כדי מרוצתם קפצו לתוך תנור רותח, ומחמת כן רגלו של מר עוקבא נחרכה מחום התנור, אבל לאשתו נעשה נס ולא אירע לרגלה כלום. ובשל כך חלשה דעתו של מר עוקבא, מפני שנראה מכאן שאשתו צדקת גדולה יותר ממנו. ואמרה לו אשתו שהסיבה לכך, מפני שהיא מצויה יותר בבית, וכאשר בא עני לבקש צדקה, היא מביאה לו מזון, ובוה היא מקרבת את הנאתו יותר ממר עוקבא שנותן מעות לעני והוא צריך לטרוח כדי למצוא את מזונו.

הרי למדת מכאן, שישנה מעלה גדולה במצות צדקה לקרב את הנאתו של העני כמה שיותר, כדי שלא יצטרך לטרוח בצדקה שהוא מקבל.

וכיוצא בזה ראיתי להגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת תרומה) בביאור הפסוק "ועשית כפרת זהב טהור" (שמות כה, יז), וזה לשונו: נראה לי בס"ד "כפרת" רמז למצות הצדקה, שהיא מכפרת ונקראת "כופר נפש" דכתיב (שמות ל, יב) "ונתנו איש כופר נפשו" וכתיב (דניאל ד, כד) "וחטאך בצדקה פרוק". וצריכה להיות "זהב טהור", כלומר נקי מן הגזל ושאר איסורין, כי ה' יתברך "שונא גזל בעולה" (ישעיה סא, ח). וגם "זהב טהור" בא לרמוז שתתן מעות טובים עובר לסוחר, ולא תתן מעות רעים, שיש צער לגבאי או לעני עד שיעבירם. עכ"ל. עיין שם.

ועל כן, בודאי שגם במצות זכר למחצית השקל הניתנת צדקה לעני בן תורה כמו שכתב כף החיים הנ"ל, לא מסתבר לתת לו מחצית השקל העשוי ממטבע שאינו יוצא כלל בהוצאה, ויש טירחה גדולה לעני לפרוט מטבע זה, ולכן דיקדק כף החיים הנ"ל לומר "שיתן מטבע שמצוי באותו מקום ששמו מחצית", והיינו דוקא מטבע המצוי, ולא שאינו מצוי. ועיין עוד במה שכתבתי בפרשת ראה על הפסוק "נתון תתן לו וכו'".

ועוד יש לומר, שכוונת כף החיים לומר שצריך שיהיה המטבע קרוי מחצית מהמצוי באותו מקום, כלומר שמצוי באותו מקום מטבע הנקרא שלם, והמטבע הזה הוא מחצית ממנו, שבאופן זה הוא דומה למה שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות שקלים (הלכה ה), וזה לשונו: מחצית השקל זה, מצותה שיתן מחצית מטבע של אותו הזמן, אפילו היה אותו מטבע גדול משקל הקדש, ולעולם אינו שוקל פחות מחצי השקל שהיה בימי משה רבינו שהוא משקלו מאה וששים שעורה. עכ"ל.

הרי למדת מדבריו, שמחצית השקל בזמן שבית המקדש היה קיים, היה ניתן ממחצית המטבע המצוי באותו מקום, וזו גם כוונת כף החיים שיתן מחצית השקל ממטבע המצוי באותו מקום שהוא קרוי מחצית ממטבע השלם המצוי באותו מקום, אבל הצורפים היום העושים מטבע העשוי מכסף שאיננו מחצית של מטבע השלם, מה ענינו למצות מחצית השקל. והוא פשוט.

שוב ראיתי שכן העלה מו"ר זצ"ל בספרו חזון עובדיה פורים (עמ' קג-קד, הערה יא), שהביא דברי שו"ת ישכיל עבדי (חלק א סימן יט אות טז) שכתב שצריך ליתן זכר למחצית השקל דוקא מטבע כסף, ולא מועיל לתת שוה כסף כגון שטרות כסף. והשיג עליו מו"ר שהרי בכל מקום קיימא לן שוה כסף ככסף, ואדרבה נכון הדבר שלא יהא ממש כמחצית השקל שהוא מטבע כסף, וכמו שכתב הטור (בסימן תעג) כיוצא בזה בשם רבינו פרץ, והוא הדין כאן אם ידקדק בזה יותר מידי ליתן מטבע כסף ממש נראה ככספי הקדש. עכת"ד.

ומתבאר מדבריו שאדרבה אין לדקדק בזה שיהיה ממש מטבע כסף כמו מחצית השקל שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים. ולכן לא טוב עושים הגבאים ליצור מטבע מיוחדת כזו העשויה מכסף, וגם לפי דברי כף החיים הנ"ל מבואר שאין בזה שום תועלת, ושב ואל תעשה עדיף.

וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת
הַשַּׁבָּת לְדֹרְתָם בְּרִית עֹלָם. (שמות לא, טז)

לקבל את השבת מתוך שמחה

עיין באור החיים הקדוש שכתב כמה פירושים לבאר מהו "ושמרו בני ישראל וכו'". ואחד הפירושים כתב, וזה לשונו: עוד ירצה על דרך אומרו (בראשית לו, יא) "ואביו שמר את הדבר" פירוש ממתין ומצפה מתי יבוא, והכוונה בזה לצוות שלא יהיה השבת כדבר טורח לצד מניעת מלאכת הרצון ומצוא החפץ, אלא צריכין לשמוח בו בשלימות הרצון וחפץ בדבר, ותמיד יהיה ממתין ומצפה מתי יבוא. ואומרו "לעשות את השבת", לשלול הכוונה כחפץ מצות השבת למרגוע הגוף ולעונג אשר יתענג, אלא לצד עשיית מצות השבת, ולא לתכלית המורגשות. עכ"ל.

ומתבאר מפירוש זה שיש להמתין ולצפות מתי תבוא שבת, ושלא יהיה עליו לטורח מפני שאינו עושה בו מלאכה. וזה כוונת הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת" כלומר שיהיה ממתין מתי תבוא שבת, ששמרו הוא מלשון המתנה וצפייה, כמו "ואביו שמר את הדבר" (בראשית לו, יא) והיינו שהיה ממתין ומצפה. ונראה שבכלל דבריו להכנס לשבת מתוך שמחה ומאור פנים, שבוה מראה האדם שהוא מצפה לשבת ושמח בבואה. ויש בזה פן חשוב בחינוך הילדים, כאשר הם רואים שהוריהם מקבלים את השבת מתוך שמחה וטוב לב, דבר זה יחקק בלבם כל ימיהם, וגם הם ישמחו ויצפו לביאת יום שבת קודש, ותהיה להם הערכה ויראת כבוד ליום הקדוש הזה.

ליזהר מהמחלוקת בערב שבת

ובכלל זה מוטל על האדם לברוח מהמחלוקת בערב שבת, ולא ישיאנו יצרו להתקוטט עם בני ביתו, וכבר האריכו בזה חכמי המוסר. וכתב הגר"ח בספרו בן איש חי (שנה שניה פרשת וירא הלכה א), וזה לשונו: גם נראה לי בס"ד "באי" (היינו באי כלה) עולה גימטריא אהבה, כי אות יו"ד נחלקת לשתי ההי"ן, ואז "באי" אותיות "אהבה" ואומרים ג' פעמים "באי", רמז כי לעת עתה צריך להתקשר במדת האהבה במחשבה ובדבור ובמעשה, ולהתרחק מן השנאה והמחלוקת, וכמו שכתב הגאון חיד"א ז"ל במורה באצבע (אות קס) כעלות המנחה בערב שבת קודש הנה הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו ובין המשרתים, והסטרא אחרא טורחת הרבה לחרחר ריב, והאיש הירא יכוף יצרו שלא יעורר שום מחלוקת והקפדה, ואדרבא יבקש שלום, יע"ש.

ודע כי הנה כל אדם העושה קטטה ומריבה עם אשתו או בניו או משרתיו, ודאי נראה לו שהדין עמו, וראוי לריב על המכשלה שיצאה מתחת ידם בעניני הבית, אך באמת מי שיש לו מוח בקדקדו, בין יבין שאם יצא איזה מכשול מתחת ידם איננו נעשה מאתם, ואין זה מעשה ידיהם, אלא הוא מעשה שטן כדי לחרחר ריב ומדון בעת ההיא, ואם השטן עומד כנגד האשה או המשרת ומכשילם בעניני הבית לעשות דבר שאינו מתוקן לבעל הבית, מה כוחם לדחות מעשה שטן, וכי יש אדם שיוכל להלחם עם השטן ולנצחו, מי זה יאמר יכלתי ונצחתי, על כן כל איש מבין כשיראה איזה מכשול בחסרון בענינים של הבית, לא ישים אשמה על אשתו ומשרתיו לריב אתם, אלא יעשה להם בלבבו ההתנצלות הזאת שכתבנו, כי אמת היא, ואז ישתוק ולא יריב אתם ולא יתכעס, וטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא.

והאיש המשכיל יפקח עיניו ויראה בההיא עובדא דאיתא בנדרים דף ס"ו, בההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל ונסיב אתתא, ואמר לה בשילי תרין טלפחי, פירוש עדשים, ובשלה תרין ממש, למחר אמר לה בשילי גריוא, ובשלה שיעור רב, אמר לה אייתי לי תרי בוציני, פירוש אבטיחים, והביאה לו ב' שרגי, אמר לה תברי יתהון על רישא דבבא. פירוש, על פתח החצר, והיא הלכה ושברתם על ראש בבא בן בוטא ע"ה, עיין שם. ולא כתבו חכמי התלמוד מעשה זו אלא להודיענו כמה צריך האדם להיות סבלן, בפרט בדברים שנכשלים בהם בני ביתו לפי תומם, אף על פי שהם קשים שאין טבע החומרי סובלן, כי לפי מזג וחומר האדם היה ראוי שאותו האיש יכנה ויקללנה ויגרשנה על הפתיות שהיתה בה, ועם כל זאת סבל ושמר לפיו מחסום והשיב ידו מעשות רע, וכבר נודע מה שכתוב בגמרא בהנך אינשי דהוה השטן מתגרה בהם בליל שבת לעשות מריבה גדולה ביניהם, ואקלע רבי מאיר להתם שלשה שבתות עד דעבדו שלמא, ושמע שקרא השטן וי דאפקיה ר' מאיר לההוא גברא מביתיה, נמצא המקפיד ועושה מריבה הוא מחזיק ידיו של שטן, ולהפך הוא מגרשו וגבר ישראל. עכ"ל.

בענין השינה בשבת

ושמעתי עוד ביאור לפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת", שבאה התורה ללמדנו שעם ישראל יש להם דין שומר של שבת, ודינם ככל דיני השומרים, וזה ודאי שדינם כלפי ה' כשומר שכר ולא שומר חינם, שהרי עבור שמירת שבת יש לעם ישראל שכר גדול בשמים, ובהיות שדינם כשומר שכר, הרי הם מחוייבים לנהוג בשבת כדיני שומר שכר, ודינו מבואר בשולחן ערוך תו"מ סימן ש"ג (סעיף ב) ששומר שכר שישן בשעה שכל עולם ישן ובאו גנבים וגנבו את החפץ שהוא שומר עליו, הרי הוא חייב, כיון שבעל הבית אומר לו שלכך הוא משלם לו שכר על השמירה כדי שישמור שמירה יתירה ולא ישן בשעה שדרכם של בני אדם לישון. עיין שם בדברי נתיבות המשפט (ביאורים ס"ק א), ובפתחי תשובה (שם ס"ק ב). ובהיות שעם ישראל דינם כשומר שכר הרי שאין להם לישון בשבת כמו הרגילות אלא אדרבה מוטל עליהם לעסוק בתורה ביתר שאת.

וכמוכן שזה על דרך הדרש, שהרי כתב הטור באו"ח סימן ר"ץ, שאם רגיל האדם בשינת הצהרים אל יבטלה כי עונג הוא לו. וכן כתב הרמ"א בשולחן ערוך (שם סעיף א). ומכל מקום יש ללמוד מפירוש זה עד כמה יש חיוב לאדם לעסוק בתורה בשבת כפי יכולתו. שהרי לגבי שינת הצהרים שכתב הטור שאדם הרגיל בה אל יבטלנה, כתב על זה האליה רבה, שלא ירבה בו יותר מדאי שלא יביאנו לביטול התורה. ומה שאמרו חז"ל שתלמידי חכמים יתענגו, אין הפירוש שיבלו

תורת יוסף | פרשת כי תשא

רכה

כל היום בתענוגים רק ימשכו יותר בתענוג משאר ימים. ע"כ. וכן כתב השערי תשובה (שם ס"ק א), ובמשנה ברורה (שם ס"ק ג).

וכתבו עוד הפוסקים הנ"ל, שאדרבה חייב אדם לחדש בכל שבת חידושי תורה כמ"ש הזוהר [ת"ג קעג ע"א], שבמוצאי שבת בחזרת נשמה יתירה למקומה שואל אותה הקב"ה מה חידוש היה מחדש בתורה (של"ה סוף דף קל"ד שם ד"ה שינה בשבת). ע"כ. ובשערי תשובה (שם) הוסיף וכתב בשם המחזיק ברכה (אות ד), שכתב בשם הרב החסיד בעל דעת חכמה בשם האר"י, שהעוסק בתורה בשבת ומחדש איזה חידוש בה מעטרין לאביו באותו עולם, לכן נסמכו ב' הציונים הללו להדדי "כבוד את אביך" "זכור את יום" וכן "איש אמו ואביו תראו" "ואת שבתותי תשמורו". ועוד כתב המחזיק ברכה (אות ה), שמי שאינו בר הכי לחדש ילמוד דברים שלא למד עד הנה.

ועל מה שכתבו הטור והרמ"א שאם רגיל האדם בשינת הצהרים אל יבטלה כי עונג הוא לו, וכנ"ל. כתב על זה הברכי יוסף (אות ב), שכתבו בשם האר"י שהיה ישן ב' או ג' שעות בשבת משום עונג שבת. ע"כ. ובמחזיק ברכה (אות ב) כתב, שמוכח מדברי האר"י שגם אדם שאינו רגיל לישון בימות החול, עם כל זה אם הדבר עונג לו לישון בשבת, מותר לו לישון, שהרי רבינו האר"י גילה סודו שאינו נכון לישון בימות החול ועם כל זאת היה רגיל לישון בשבת. ועוד כתב במחזיק ברכה (שם), שרבים מקיימים מנהג האר"י לישון בשבת, ומי יתן אם יקיימו שאר הנהגותיו ואזהרותיו כי קודש הם. ע"כ.

בגדר חיוב לימוד התורה בשבת

ועד היכן מגיע חיוב עסק התורה בשבת, כתב הטור (שם), ואחר השינה קובעין מדרש, כמובא במדרש אמרה תורה לפני הקב"ה, רבוננו של עולם כשיכנסו ישראל לארץ, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו, ואני מה תהא עלי?! אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך. על כן צריך שיקבעו מדרש להודיע לעם את חוקי האלקים ואת תורותיו. ואסור לקבוע סעודה בזמן בית המדרש, כמובא במסכת גיטין (דף לה:); אמר רבה בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסייהו וחד מינייהו דקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא. ע"כ.

וראה בב"י או"ח סימן רפ"ח שכתב, גרסינן בירושלמי (שבת פט"ו ה"ג) רבי חגי אמר לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ושתיה, רבי ברכיה אמר לא ניתנו אלא לעסוק בהם בדברי תורה. ובתנחומא מפרש דלא פלגין, מה דאמר רבי

ברכיה לתלמוד תורה אלו הפועלים שהם עסוקים במלאכתם כל ימות השבוע, ובשבת הם באים ומתעסקים בתלמוד תורה. ומה דאמר רבי חגי להתענג אלו תלמידי חכמים שהם יגעים בתורה כל ימות השבוע ובשבת הם מתענגים. ע"כ. ומובא בשולחן ערוך סימן ר"צ (סעיף ב), וזה לשונו: אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה, ואסור לקבוע סעודה באותה שעה. הגה: ופועלים ובעלי בתים שאינן עוסקים בתורה כל ימי שבוע, יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע, והתלמידי חכמים ימשיכו יותר בעונג אכילה ושתיה קצת, דהרי הם מתענגים בלמודם כל ימי השבוע. ע"כ"ל.

ואולם הב"ח בתחלת סימן רמ"ב כתב, דלענין הלכה פירש הסמ"ג (ל"ת עה) בדף כ"ז ע"ג וז"ל הכל מודים בעצרת ושבת שצריך חציו לכם וכו', משמע דוקא חציו לכם, וכן כתב רבינו ירוחם חלק א' (ני"ב סה ע"ג), וטעמייהו דהיכא דבעינן נמי לכם מסתמא חלקהו חציו לה' וחציו לכם דומיא דיום טוב. אבל בירושלמי (שבת פט"ו ה"ג) משמע דרבי ברכיה דאמר לא ניתנו שבתות אלא לעסוק בהם בדברי תורה. היינו דרוב יום השבת יש לעסוק בדברי תורה, ולא בעינן לכם אלא במקצת, ומביאו ב"י לקמן בסימן רפ"ח. וכן דייק לישנא דרבה דאמר הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם, ולא אמר דבעינן חציו לכם. והכי יש לדייק מלשון הרמב"ם בפרק ל' מהלכות שבת (הלכה י) דכתב מנהג הצדיקים הראשונים מתפלל אדם בשבת שחרית וכו', ולא הזכיר חציו היום אלא סתם עד המנחה והיינו מנחה קטנה, כמו שמבואר מדבריו בפרק ג' מהלכות תפלה (הלכה ב), אבל בפרק ו' מהלכות יום טוב (הלכה יט) הזכיר הרמב"ם עד חציו היום, וכן כתב רבינו הטור בסימן תקכ"ט. והכי נקטינן, דביום טוב חציו לה' וחציו לכם, ובשבת רוב היום לה' ומקצת לכם, דלא כהסמ"ג וה"ר ירוחם. ע"כ.

ומתבאר מדבריו, שבשבת צריך לעסוק רוב היום בתורה ורק במקצת היום יש לעסוק באכילה ושתיה ושינה, ודייק כן מדברי הרמב"ם. ולדעת הסמ"ג ור' ירוחם בשבת יש לעסוק בתורה כחצי היום. ועל כל פנים זה יותר ממה שאדם מחוייב לעסוק בתורה ביום חול, שביום חול אין חיוב לעסוק בתורה מחצית מהיום, מפני שהאדם עוסק במלאכתו, ומה שאין כן בשבת שאין האדם עוסק במלאכתו הרי שהוא מחוייב לעסוק בתורה חצי היום לדעת הסמ"ג ור' ירוחם, ולדעת הב"ח רוב היום מחוייב לעסוק בתורה.

וראיתי בהערות על ברכי יוסף (אורח חיים סימן רצ הערה ג) שכתב, שנכדו של רבינו מה"ר משה אזולאי בזכרון משה כאן מעיד שרבינו מרן החיד"א לא היה

ישן בשבת. עוד כתבו משמו בשמע טוב (ספר החיד"א לפרו' בנייהו עמ' קפ"ו. ובקבצים שונים): מר זקני החיד"א כמה שנים לא ישן במיטה וכו', וגם בשבת לא היה ישן, שהיה אומר שהשינה בשבת הוא דוקא לתלמידי חכמים הרשומים". ואם רבינו אור עולם כך, מה נענה אנן. ע"כ.

העמל בתורה והטורח לכבוד שבת מידתם שווה

ואמיתי בס"ד להוסיף על כך מעט נופך ובהקדים לכך הקדמה, הנה מובא במסכת שבת (דף קיה:): כל המענג את השבת, רב נחמן בר יצחק אמר ניצול משעבוד גליות, כתיב הכא והרכבתך על במתי ארץ וכתוב התם ואתה על במותימו תדרך. אמר רב יהודה אמר רב, כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, שנאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך. עונג זה איני יודע מהו, כשהוא אומר וקראת לשבת ענג, הוי אומר זה עונג שבת. ע"כ. וכתב ב"י באו"ח תחלת סימן רמ"ב בשם מהר"י אבוהב, שמה שאמר הש"ס שניצול משעבוד מלכיות, זה לפי שמקבל עליו עול שבת מעבירין ממנו עול מלכיות, וכן נותנים לו משאלות לבו כדי שיוכל למלאת חפצו מכל עונג שירצה. עיין שם. וממה שאמר מהר"י אבוהב "לפי שמקבל עליו עול שבת", יש ללמוד מדבריו שהכנה לשבת זהו עול שצריך לקבל עליו, ופעמים שקשה לאדם ההכנות לשבת הן מצד שיש בהם טירחא גדולה והן מצד שזה כרוך בהוצאה מרובה, אמנם צריך לדעת שזה חלק ממצות שבת שההכנות לכבוד שבת הם בגדר עול שיש במצוה זו, ואמנם לפום צערא אגרא ובסופו של דבר יקבל שכר גדול על כך שיעבירו ממנו עול שעבוד מלכויות. ועיין מה שכתבתי בפרשת בשלח על הפסוק "והיה ביום הששי וכו'".

ומצינו שכיוצא בזה אמרו רבותינו לגבי קבלת עול תורה, כמובא במסכת אבות (פרק ג משנה ה), רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. ע"כ. ופירש רבינו עובדיה מברטנורא שעול מלכות היינו משא מלך ושרים. ודרך ארץ היינו עמל וטורח הפרנסה, לפי שמלאכתו מתברכת. ועל דרך זה יש לפרש גם כן כאן לגבי עול שבת שניצול משעבוד גליות, היינו שניצול מעול משא מלך ושרים.

ומכאן יש ללמד לאותם אנשים שיש להם עול מלכות של משא מלך ושרים, כגון שיש עליהם תביעה בענין מסים, או שאר תביעות שבאים מחמת המלכות, שיקבלו עליהם עול תורה, שאם עד עתה רפו ידיהם מלימוד התורה הרי שמוטל עליהם לקבוע עתים לתורה, וגם אם היה להם כבר קביעות עתים לתורה שיוסיפו

עוד עתים בלימוד התורה. ובנוסף לכך גם יקבלו עליהם להוסיף יותר בטירחא ועול בהכנות לכבוד שבת קודש, שהרי מתבאר בדברי חז"ל שעל ידי עול תורה ועול שבת מעבירין מהאדם עול מלך ושרים.

וכמו כן נראה שמה שאמרו רבותינו שכל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, ופירש מהר"י אבוהב, שנותנים לו משאלות לבו כדי שיוכל למלאת חפצו מכל עונג שירצה וכנ"ל. זה כנגד מה שאמרו רבותינו שכל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ, שעול דרך ארץ היינו עמל וטורח הפרנסה, ולפי שהוא מקבל עליו עול תורה הרי שמלאכתו מתברכת, וכמו שפירש רבינו עובדיה מברטנורה. וכן הוא לגבי שבת שהמענג את השבת הרי שנותנים לו משאלות לבו שזה פרנסה בלא עמל וטורח מפני שיש ברכה במעשה ידיו, וזאת כדי שיוכל למלאת חפצו מכל עונג שירצה. ומכל זה יש לך ללמוד שהשבת והתורה הינם אגודים זה בזה והם באותה בחינה, ולכן רבותינו השוו מדותיהם בשכר המענג את השבת ובשכר המקבל עליו עול תורה אהדדי, וכנ"ל.

וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה כְּתֹב לְךָ אֶת הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ
בְּרִית וְאֶת יִשְׂרָאֵל. (שמות לד, כז)

חובת החזרה על הלימוד עד שידענו בעל פה

כתב רש"י, את הדברים האלה - ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה. ע"כ.

כלומר שלא אמרה התורה "כתב את הדברים האלה" אלא לתורה שבכתב, ו"אלה" זה מיעוט שדוקא תורה שבכתב ניתן לכתוב, אבל תורה שבעל פה אין אתה רשאי לכתוב, אלא מוטל עליך ללמדה בעל פה.

בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק יז אות צח) למד ממדרש חכמים זה שהביא רש"י, שישתדל האדם לדעת את הששה סדרי משנה בעל פה, ומה טוב ומה נעים חלקו, מפני שעיקר המשנה לדעת אותה בעל פה, ולא התירו לכתוב תורה שבעל פה אלא משום "עת לעשות לה", והיודעם בעל פה אשריו, כמו שביאר רשב"י

ע"ה בווהר (בראשית דף מב.) שיש בהיכל "עצם השמים" שרפים בשש כנפים. ואמר אחר כך: אלין אינון דאוקידו לאינון דלא חיישי על יקרא דמאריהון, ורוא דאישתמש בתגא חלף. מאן דקרי ותאני שית סדרי משנה, דא הוא מאן דיידע לסדרא ולקשרא ייחודא דמאריה כדקא יאות. עכ"ל.

ביאור הזוהר: ואלו - השרפים, הם השורפים לכל אלו שאינם חוששים לכבוד רבונם. והסוד הוא שכל המשתמש בכתר חלף ועבר מן העולם, כי השרפים שורפים אותו. כל הקורא ששה סדרי משנה זהו היודע לסדר ולקשר יחוד רבנו כראוי.

ועוד כתב שם (באות צט), שעיקר ידיעת המשנה שישתדל לדעת אותה בפירושה, ומי שיקרא אותה בפירושה לא תשכח ממנו במהרה. וכן אמרו בירושלמי (ברכות ה, א) אמר רבי תנחום כל הסובר תלמודו לא במהרה הוא שוכח. ועל דרך הסוד, ידיעת התורה על פה הוא במידת הזכר, שכל זכירה הוא בזכר, והאדם שפגם באות ברית קודש שהוא במקום הזכר, וירד למקום השכחה, ראוי שיתוקן על ידי זכירה לדעת את התורה בעל פה. וכן התורה הוא תיקון כדי שלא יבוא לידי קרי. ועיין שם עוד שהביא לכך ראייה מדברי הזוהר הקדוש.

ומבואר בדבריו שיש חיוב ללמוד משניות בעל פה, מפני שזה עיקר החיוב לימוד תורה שבעל פה, שהרי לא התירו לכתוב תורה שבעל פה אלא מפני "עת לעשות לה". והסיבה שעיקר הלימוד הוא בהבנת פירושי המשנה, זהו משום שעל ידי כך הוא יזכרנה היטב, וכמו כן המשתדל לזכור את לימודו מתקן בזה פגם הברית, מפני שפגם הברית מביא לידי שכחת הלימוד שהרי הוא פגם בזכרות שהוא בחינת הזכרון, ועל כן הזכר את תלמודו על ידי שהוא עמל רבות בחזרה על הלימוד, הרי הוא מתקן בזה את השכחה שנגרמה בעוון פגם הברית.

וכיוצא בזה ראיתי בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא אורח חיים סימן לה) שכתב סדר לימוד עבור תיקון לבעל תשובה שנכשל באיסור אשת איש, ובכלל סדר הלימוד כתב: אמנם ילמוד דברי תורה שיש בהם ממש משניות בעומק העיון עם תוספות יום טוב ש"ס ופוסקים. ע"כ. ואפשר שזהו מאותו הטעם, שעל ידי שילמד משניות וש"ס ופוסקים בעומק העיון, הרי הוא יזכרם היטב, ובוזה יתוקן פגמו. וזהו מלבד המעלה הגדולה בעצם לימוד המשניות וש"ס ופוסקים בעיון, כנודע.

ומכל מקום נראה שמה שכתב הרב ראשית חכמה שיש ללמוד ששה סדרי משנה בעל פה, זהו לאו דוקא ששה סדרי משנה, אלא הוא הדין שאר לימודים,

כגון הלומד את השקלא וטריא של הגמרא בעל פה, וכן הלומד את שיטות הראשונים המובאים בטור ובית יוסף, ושיטות האחרונים המובאים בשלחן ערוך ונושאי כלים. בכל אלו האדם מקיים בזה מצות לימוד תורה בעל פה, וזוכה לכל המעלות שהזכיר הרב ראשית חכמה.

פרשת ויקהל

וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת
 אִתְּכֶם: שִׁשַּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
 הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לַה'
 כָּל הָעֲשֵׂה בּוֹ מְלָאכָה יוּמָת.

(שמות לה, א-ב)

שקולה שבת כנגד כל התורה

הקשה אור החיים הקדוש, שהיות ובפרשה זו נאמרה רק מצות שבת שענינה לשבות מהמלאכה, אם כן מדוע נקט הפסוק לשון עשיה "אשר צוה ה' לעשת אתם". ותירץ, שלשון עשיה שנקט כאן הפסוק הוא מלשון תיקון, מפני שעם ישראל עבדו עבודה זרה בעגל, ואמרו חז"ל (מסכת הוריות דף ת.ה) שכל המודה בעבודה זרה ככופר בכל התורה, ומעתה הרי שצריכים כל ישראל לתקן את כל התרי"ג מצות אשר פגמו בכלן, ודבר זה הוא רחוק מגדר ההשגה, אשר על כן באה מצות ה' להם שיזהרו במצות שבת, שהרי אמרו חז"ל (שמו"ר פכ"ה) ששקולה שבת כנגד כל התורה כולה, ובזה יתקנו את הפגם שפגמו בכל התורה. והוא מאמר משה כאן "אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם", פירוש - לשון תיקון, שבוזה יתוקנו פגמיהם של בני ישראל, ומה הם הדברים "ששת ימים וגו' וביום השביעי וגו'". וכתב עוד, שלפי זה יתיישב מה שעוד קשה למה חזרה התורה שוב לצוות על השבת, מאחר שכבר צוותה על כך כבר כמה פעמים, ועוד למה סמכה התורה מצות שבת למצות מעשה המשכן. ולפי הנוכח יתיישב, מפני שלאחר שנבנה המשכן רצה ה' להשכין שכינתו בישראל, ואי אפשר היה להעשות כן כל זמן שלא תוקן פגם עבודה זרה שעבדו בעגל, ולכן סמוך לבנית המשכן צוה ה' על השבת, שהרי מצות שבת שקולה כנגד כל התורה והיא תקנה לעוון עבודה

זרה, כמו שאמרו חז"ל (מסכת שבת דף קיח:): על הפסוק (ישעיה נב) "אשרי אנוש יעשה זאת", שכל השומר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלין לו. עיין שם.

וכיוצא בזה כתב הרמב"ם בפרק ל' מהלכות שבת (הלכה טו), וזה לשונו: השבת ועבודה זרה כל אחת משתיהן שקולה כנגד שאר כל מצות התורה, והשבת היא האות שבין הקב"ה ובינינו לעולם, לפיכך כל העובר על שאר המצות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה ושניהם כגוים לכל דבריהם. לפיכך משבח הנביא ואומר (ישעיה נב) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו וגו'. וכל השומר את השבת כהלכתה ומכבדה ומענגה כפי כחו, כבר מפורש בקבלה שכרו בעולם הזה יתר על השכר הצפון לעולם הבא, שנאמר (ישעיה נח) אז תתענג על ה' והרכבתך על במותי ארץ והאכלתך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר. עכ"ל.

והטעם שהשבת שקולה ככל מצות התורה, והמחלל שבת נחשב כעובד עבודה זרה, מבואר בדברי הרב המגיד (שם) שכתב, וטעם השבת לפי שהוא מורה על החדוש, וכופר בחדוש כופר בכל התורה כולה, ולפיכך צריך להאמין ולקבוע בנפשו אמונת החדוש ולשמור השבת שהוא אות נאמן עליו. ע"כ.

ורצונו לומר, שהשבת מורה על כך שה' ברא את העולם, מפני שה' ברא את העולם בששה ימים ונח ביום השביעי, ואדם שמחלל שבת הרי הוא כופר באמונה זו, ולכן אדם ששומר שבת הרי הוא מאמין בה' שברא את העולם, וכל מטרת המצוות שניתנו לעם ישראל הרי הם באו כדי שהאדם יאמין בה' יתברך, והשומר שבת הרי הוא מאמין שה' יתברך ברא את העולם, וזה שקול ככל המצוות. וכמובן שאדם האומר שהוא מאמין שה' ברא את העולם אבל מצד שני הוא מחלל שבת, הרי שמעשיו מכחישים את אמונתו, והרי הוא עדיין כופר באמונה בה' יתברך, ומה שאומר שהוא מאמין בה' אין זה כי אם מהשפה ולחוץ, כי אדם המאמין בה' מקיים את דבריו ולא עובר על רצונו.

השבת היא זכר ליציאת מצרים

וראה בדברי הטור (או"ח סימן רעא), שכתב להסביר מה שאנו אומרים בקידוש הלילה "זכרון למעשה בראשית" שהשבת היא זכרון למעשה בראשית מפני שאנו שובתים ביום ששבת בו הקב"ה אחר גמר מעשה בראשית. ומה שאנו אומרים "תחלה למקראי קדש, זכר ליציאת מצרים", הכוונה היא שהשבת מוזכרת בפרשת המועדים קודם לכל המועדים שהם מקראי קדש, והמועדים הם זכר ליציאת

מצרים. ושוב כתב לבאר, שמה שאנו אומרים "זכר ליציאת מצרים" זה חוזר על השבת עצמה, שהשבת היא זכר ליציאת מצרים. וכמו שכתב הרמב"ן (דברים ה, טו) שהשבת היא זכר ליציאת מצרים, כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול, על כן כתוב בדברות שניות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוה ה' אלקיך לעשות וגו', שאם יעלה על לבבך ספק על השבת שמורה על החדוש ועל החפץ ועל היכולת, תזכור מה ראו עיניך ביציאת מצרים שהוא לך לראיה ולזכור, והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרנו בו ויאמרו כי השם מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל ברצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית. ע"כ.

רצונו לומר שהשבת מורה על גדולת ה' שברא את העולם וחיידשו, וכן יציאת מצרים מורה על כך, שהרי ביציאת מצרים רואים אנו את גדולת ה' על ידי המופתים הגדולים שעשה לעם ישראל, והשבת היא זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים היא זכר לשבת.

אזהרת הגאון חפץ חיים על שמירת שבת ולימוד הלכותיה

וכה כתב הגאון חפץ חיים בהקדמתו למשנה ברורה הלכות שבת, וזה לשונו: כתיב בתורה "זכור את יום השבת לקדשו, ששת ימים תעבד וגו', כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו'". הורה לנו הכתוב בזה, שענין שבת הוא שורש האמונה לידע שהעולם הוא מחדוש, וכיון שברא הכל, הוא אדון על הכל, ואנחנו עבדיו ומחוייבים לעשות רצונו ולעבדו בכל גופינו ונשמותינו וממוננו, כי הכל שלו. והזהירה התורה על שמירת השבת שתיים עשרה פעמים. ואמרו חכמינו ז"ל כל המשמר את השבת כאילו מקיים כל התורה, וכל המחלל השבת כאילו כפר בכל התורה כולה, והכל מטעם הנזכר לעיל דהוא שורש האמונה.

ועוד כתב שם: וגם צריך לדעת, הרמ"ח מצות שבתורה שהטיל ה' יתברך על האדם לזכרם ולשמרם, הוא נגד הרמ"ח אברים שבאדם, וכי היכי דבאברים נמצא אברים שונים, יש שאין הנשמה תלויה בהם כמו היד והרגל וכדומה, דאף אם יחסרו אף שההפסד הוא רב מאד מאד, אף על פי כן נקרא רק בשם בעל מום. ויש שעל ידי הסרוגותיו אינו יכול לחיות על פני תבל, כגון שניתז ראשו או שנקרע סגור לבו, ששם הוא מקור החיים. כן הוא גם כן בעניני מצות השם יתברך שעליהן גם כן כתיב "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם", ונאמר "כי הוא חייך וארך ימיך", ועוד פסוקים הרבה כהנה המורים לנו כי עיקר חיי הנפש לעולם הבא תלוי בקיום התורה. יש מצות שאפילו אם פשע האדם ועבר עליהם,

הוא נקרא לעולם הבא רק בשם בעל מום [וגם זה גנאי גדול הוא לנצח, דיודע מה שכתב הרב חיים ויטל בשער הקדושה, וכן הגר"א במשלי, דהחבלה ימצא לנצח בנפשו באותו האבר שפשע בו על רצון ה' יתברך, ונמצא דאם לא הניח תפילין, אף אם יקיים כל המצות יהיה בעל מום בידו, ונמצא כשיקום לעת התחיה, כל ישראל יעמדו חיים וקיימים בכל אבריהם והוא יהיה בעל מום ביד השמאלי הוזה לנצח, דבזכות מצות התורה שאדם מקיים באבריו הם זוכים לחיות לעתיד חיי העולם, כל מצוה שברמ"ח מצות מחיה את האבר שברמ"ח השייך לו, וכמו שאנו אומרים "וחיי עולם נטע בתוכנו", וכיון שעבר בשאט נפש על המצוה ההיא, אין לו מי שיחיה את האבר ההוא, וכמה יתמרמר אחר כך האדם ההוא על זה, שהכל ידעו את גודל המרתו בה' במצות תפילין. וכן כי האי גונא אם יהיה בעל מום בשאר אברים על ידי שארי דברים שקלקל, וכמו דאיתא בתרגום קהלת על הפסוק "סוף דבר הכל נשמע", דהיינו שלבסוף הכל יתפרסם לעיני כל, ועל כן "את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם", ורצה לומר שמהרמ"ח מצות עשה ושס"ה לאוין שנשמר האדם בימי חייו יבנה לעתיד כל האדם, ונמצא כשיקום ויהיה בעל מום באיזה אבר או שיתקלקל לו איזה גיד מגידו המכוונים נגד שס"ה לאוין שבתורה, יתבוננו הכל איזה מצות עשה או לאו עבר בשאט נפש, וכמה קלון וכלימה יסבול על ידי זה לנצח].

ויש ענינים שהם נגד הראש והלב, שהם עיקר חיות נפש הקדושה, כמו אמונה בה' ובתורתו, וענין שמירת שבת, דהוא גם כן יסוד האמונה, דאם יחסר לו ענינים ההם כבר נסתלק כל עיקר החיות מנפשו הקדושה, וכשהוא חי בעולם הזה הוא חי רק בנפש הבהמית שלו, ולא יהיה לו במה להקים בעת התחיה.

וזכות שמירת שבת כהלכה מועיל למחול לו על כל עונותיו, כמו שאמרו בגמרא, כל המשמר שבת כהלכתו אפילו חטא כדור אנוש מוחלין לו, שנאמר "אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע", אל תקרי מחללו אלא מחול לו. ומה שאמר "כהלכתו", משום שידוע שיש ל"ט אבות מלאכות, ובכל אב כמה וכמה תולדות. ובירושלמי פרק כלל גדול איתא, דרבי יוחנן וריש לקיש דייקו כל כך עד שמצאו בכל אב ל"ט תולדות. ולזה רמו הגמרא שישמור שבת כהלכה, דהיינו שלא לחלל אותה בשום פרט.

אך באיזה ענין נוכל לבוא לזו המדרגה שישמור שבת בכל פרטיו, העצה היעוצה לזה, שיראה לזרו את עצמו ללמוד הלכות שבת ולחזור עליה תמיד כדי שידע האסור והמותר, דאי לאו הכי, אפילו אם ילמוד כל ענינים המוסרים המזרזים לשמירת שבת כראוי לא יועיל לו, וכדאיתא במדרש משלי "לדעת

חכמה ומוסר" אם יש בידו של אדם חכמה הוא יכול ללמוד מוסר, ואם אין בידו של אדם חכמה אין יכול ללמוד מוסר. והכונה, דאם הוא טועה בעיקר הענין, שחושב שאין זה בכלל איסור, מה יועיל לו המוסר בזה. והכי נמי בענינו, אם הוא חושב על איזה דבר שאין זה בכלל מלאכה או שבות, לא יועיל לו שום מוסר. וכו', וכבר העיד בנו הגאון בעל אורים ותומים בספרו יערת הדבש, כי אי אפשר כלל במציאות שינצל מאיסור שבת אם לא ילמד כל הדינים על בורים היטב היטב. וכו', וראוי ונכון לכל ירא וחרד לדבר ה' לכוונן חבורות ללמוד הלכות שבת כדי שלא יכשלו במ. וכדאיתא בילקוט ריש פרשת ויקהל, אמר לו הקב"ה למשה, עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת. וידוע ששמירת שבת כתיקונה הוא קרוב לגאולה, כמו שאמרו ז"ל אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין. עכ"ל.

פרשת פקודי

וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶל מֹשֶׁה אֶת הָאֹהֶל
 וְאֶת כָּל כְּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִיחָיו וְעַמֻּדָיו
 וְאֹדָנָיו: וְאֶת מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאֻדָּמִים
 וְאֶת מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֶת פְּרָכֹת
 הַמָּסָךְ: אֶת אַרְוֹן הָעֵדוּת וְאֶת בְּדִיו וְאֶת
 הַכַּפֹּרֶת. (שמות לט, לג- לה)

חובת הסדר בעבודת ה'

כאן מתארת התורה שלאחר שעם ישראל תרם את כל החומרים הנצרכים לבניית המשכן, ובצאלאל ואהליאב בנו מאותם חומרים את המשכן וכליו, הרי שהם הביאו את כל הכלים העשויים אל משה והניחו אותם לפניו. והיתה אפשרות למשה רבינו לסדרן כל אחד במקומו מבלי להתחשב מה יסודר ראשון ומה יסודר שני, אלא העיקר הוא לסדרן כל אחד במקומו המונח לו, דהיינו הארון במקומו והמנורה במקומה והשולחן במקומו והמזבח במקומו, ואין זה משנה הסדר מה יסודר ראשון ומה יסודר שני ושלישי.

לכך מיד לאחר מכן הגיע ציווי מאת ה' אל משה (שמות מ, א-ז) "וַיִּדְבַר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: בְּיוֹם הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ תִּקְּיִם אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד: וְשַׂמְתָּ שֵׁם אֶת אַרְוֹן הָעֵדוּת וְסַפְתָּ עַל הָאָרֶץ אֶת הַפְּרָכֹת: וְהִבַּאתָ אֶת הַשְּׁלֵחָן וְעִרְכָתָ אֶת עַרְכוֹ וְהִבַּאתָ אֶת הַמְּנִרָה וְהַעֲלִיתָ אֶת גִּרְתֶּיהָ: וְנִתְּתָה אֶת מִזְבַּח הַזֹּהֵב לְקִטְרֹת לְפָנֵי אַרְוֹן הָעֵדוּת וְשַׂמְתָּ אֶת מִסְךְ הַפֶּתַח לְמִשְׁכָּן: וְנִתְּתָה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה לְפָנֵי פֶתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד: וְנִתְּתָה אֶת הַכִּיֹּר בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנִתְּתָה שֵׁם מִיָּם" כלומר שלימד ה' את משה רבינו שלא יסדר את המשכן כפי העולה על רוחו מבלי להתחשב בסדר של הזמן של כל דבר, אלא בתחלה הוא צריך להקים

את המשכן, ולאחר מכן להניח בתוכו את ארון הקודש, ולאחר מכן את השולחן, ולאחר מכן את המנורה, ולאחר מכן את מזבח הזהב, ולאחר מכן את מסך הפתח, ולאחר מכן את מזבח העולה, ולאחר מכן את הכיור, ולאחר מכן הקמת החצר. וכן עשה משה רבינו כפי הסדר שציוה עליו ה', כמו שכתוב בהמשך הפרשה (פסוקים יז-לג).

ונראה שלכך ציוה ה' על משה רבינו לסדר את המשכן וכליו כפי הסדר הכתוב, כדי ללמדנו שרצונו יתברך שיהיה לאדם סדר בעבודת הבורא, דהיינו שיהיו לו זמנים מסודרים בכל יום, מתי הוא מתפלל שחרית, ומתי הוא אוכל, ומתי הוא הולך לבית המדרש, ומתי הוא מתפלל מנחה וערבית. ושלא יעשה כן האדם כפי המזדמן לו, פעם יתפלל בשעה כזו ופעם בשעה כזו, ופעם ילמד בשעה כזו ופעם בשעה כזו, אלא העבודה הרצויה לפני ה' שתהיה עבודתו מסודרת בכל יום ויום.

וכמו כן גם בלימוד עצמו צריך שיהיה סדר, מתי הוא לומד גמרא ומתי הלכה ומתי מוסר, ומתי הוא לומד בעיון ומתי בקיאות. וכן על זה הדרך יעשה האדם לעצמו סדר, ובוה תהיה עבודתו רצויה ומקובלת לפני ה'. וגם זה יתן לאדם עצמו מרגוע בנפש כאשר הוא יודע מה הוא עושה בכל עת, אבל כאשר אין לאדם סדר, הרי דעתו מטורפת עליו, מפני שפעם הוא לומד בשעה כזו, ופעם בשעה אחרת, ופעם הוא לומד הלכה ופעם גמרא, ופעם עיון ופעם בקיאות, ואין לו יישוב הדעת ואינו רואה ברכה בלימודו.

ותן דעתך לדברים הללו, כי זהו אבן היסוד לגדול בתורה ויראת שמים.

ספר

ויקרא

פרשת ויקרא

וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד
 לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
 אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קִרְבָּן לַה' מִן הַבְּהֵמָה
 מִן הַבֶּקֶר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת קִרְבְּנֵיכֶם.

(ויקרא א, א-ב)

הקרבת העיקרי לכבוד ה' זה להשיב יהודי בתשובה

כתב אור החיים הקדוש בפירוש פסוק זה, שבא לרמוז לצוות את אנשי חיל להשתדל לקרב לבבות עם בני ישראל לעבודת ה', ולזה יקרא קרבן לה', כי על ידי חטא האדם יפרד הדבקות של ישראל עם אביהם שבשמים דכתיב (דברים ד, ד) "ואתם הדבקים בה", ויהיו נבדלים ומרוחקים מהשכינה, והאדון ברוך הוא יקפיד כביכול על הדבר ויתאוה לקרב אותם אליו, וצוה להוכיח לכל הרחוק ולקרב לבו, גם העניש למעלים עין מהדבר, וזה לך האות אשר צוה ה' להתחיל ממקודשיו, והגדיל שכר המזכה כמאמר התנא (אבות פ"ה) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, כי ישמרנו ה' משגיונות. והם הדברים הנאמרים כאן, "אדם" דקדק לומר "אדם" לשון חשיבות כאמור בזהר (תזריע מח), "כי יקריב" ואת מי יקריב פירש הכתוב ואמר "מכם" מן הפחותים שישנם בכם אשר פשעו בה, ויאמרו לאל סור ממנו ונתרחקו מדביקותו יתברך את זה יקריב, ולזה יקרא "קרבן לה'" כי יקריב נצר מטעיו קודש לשרשו, ואדם כזה אין צריך להביא לא נדר ולא נדבה גם אין מציאות להביא לו חטאת ולא אשם, על דרך אומרם ז"ל (אבות פ"ה) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ואם אין שוגג אין קרבן, ואחר שגמר אומר מעשה קרבן הנכבד והמעולה, אמר "מן הבהמה וגו' תקריבו את קרבנכם", דבר זה ישנו בכל אדם, כי לא כל ישיגו בחינת רבים השיב מעוון. עכ"ל.

והמתבאר מדבריו, שציותה התורה להוכיח את העם ולהשיבם לעבודת ה', כי כל יהודי נשמתו דבוקה בה' יתברך, וכאשר האדם פשע כנגד ה' הרי נעשה פירוד בין האדם לבין ה' יתברך והרי הוא נבדל ומרוחק מהשכינה הקדושה, וה' יתברך מתאוה לקרב את עם ישראל אליו, ועל כן ציוה ה' על הדבר הזה לקרב את אותם אנשים שנתרחקו ממנו מחמת עוונותיהם, וגם ה' הקפיד על כך, ומתאוה לכך שיקרבו את בניו שנתרחקו ממנו. ובנוסף לכך מי שבידו להוכיח ואינו מוכיח הרי הוא נענש על כך. ומי שעושה כן הרי ששכרו מרובה מאוד. וזהו שכרו, שה' יתברך שומר אותו מכל חטא. וזה שאמר הפסוק "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'", כלומר "אדם" החשוב שיש לו את היכולות להוכיח ולהשיב את העם אל ה', הן מצד חכמתו והן מצד חשיבותו, הקרבן המשובח ביותר שהוא אמור להביא לה' זה "מכם", כלומר מאותם הפחותים שנתרחקו מדרך ה' ופשעו בו "קרבן לה'", כלומר שמוטל עליהם לקרבן לה', וזה הקרבן הנכבד והמעולה לפני ה'. ואולם לגבי שאר בני אדם שאינם בעלי יכולות להוכיח ולהשיב את העם אל ה', על זה סיימה התורה שהינם צריכים להביא קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, שכיון שאינם יכולים להשיב את העם בתשובה, הרי שהם צריכים להביא קרבן לה' מן הבהמה וכו'. ברם אין זה קרבן נכבד ומעולה כמו אותם שמקרבים את עם ישראל לאביהם שבשמים.

מעלת זיכוי הרבים

ובענין חשיבות זיכוי הרבים, ראיתי לנכון להעתיק כאן מה שכתב בזה מו"ר זצ"ל בהקדמה לשו"ת יביע אומר חלק י', וזה לשונו: אולם למעלה בקודש, הוא "זיכוי הרבים" שאין לך מעלה גדולה כמו מי שמזכה את הרבים, וכמו שנאמר (דניאל יב, ג) "והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד". כשם ששבעת כוכבי לכת נראים לנו כניצוצות קטנים, והאמת שהם פי כמה מליונים מכל כדור הארץ, כך המזכים את הרבים ערכם גדול אצל השם יתברך, וזאת על ידי רישום תלמידים לתלמודי תורה, שמושכים אותם בעבותות אהבה מתוך בתי הספר החילוניים, לתוך קדושת תלמודי התורה, שהרי כל ישראל ערבים זה לזה. צא ולמד מה שכתב רבינו בחיי בספר חובת הלבבות (שער אהבת ה' פרק י'): ודע, שאפילו החסיד הגדול ביותר, וגדול בתורה, עד שיגיע לתכלית השלמות בתיקון נפשו אצל ה' יתברך, ואפילו אם יגיע למדרגת מלאכי השרת במדותיהם הטובות, וכמנהגם הנחמדים, ובהשתדלותם העצומה בעבודת הבורא, ובאהבתם הזכה בה' יתברך, עדיין לא יגיע לזכות מי שמורה ומדריך את בני האדם אל הדרך הטובה והישרה בעבודת ה' יתברך, ומישר אורחותיהם, להטותם לעבודת ה' יתברך, ולקרבתם לצור מחצבתם, ולהחזירם בתשובה שלימה, שזכותו

של זה נכפלות שבעתיים, בעבור זכויותיהם של אלו שבמשך כל הימים והזמנים, ובזכויות זרעם וזרע זרעם. ועליו אמרו חז"ל (אבות פ"ה משנה יח): כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, משה זכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו, שנאמר (דברים לג, כא) "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל". וכן אמרו (מסכת בבא מציעא פה): כל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו אם הקב"ה גוזר גזרה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיהו טו, יט) "ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה". וזוכה ויושב בישיבה של מעלה". ובזהר הקדוש אמרו, אילו ידעו בני אדם כמה גדולה מעלת המזכה את הרבים, ומחזירם בתשובה, היו רצים אחר זה כאדם הרץ אל חייו. והנה בדורינו זה בנקל יכולים להשיב אנשים תמימים אל דרכי ה', ולחנך בניהם בתלמודי תורה, מה טוב ומה נעים גורלם ומלאה הארץ דעה את ה'. עכ"ל קדשו. ועיין מה שכתבתי בפרשת וישלח על הפסוק "ותמנע היתה פילגש וכו'".

מה יעשה אדם שאין לו את היכולת להוכיח את העם

ולבי שואל מה יעשה האדם שאין בו את היכולת והכישורים להרביץ תורה ברבים, או להשיב את העם אל ה', ומשום שכבר בימי בחרותו הוא ספון בתוככי בית המדרש, ואין לו מענה לשון לדבר אל העם בעניני תורה וכל שכן לא בדברי תוכחה או אמונה וכיוצא בזה. האם תלמיד חכם כזה ששקוע כולו בלימוד התורה, גרע כחו, והאם אינו מבחינת "אדם" שהזכיר אור החיים הקדוש.

שוב נחה דעתי על פי דברי הגמרא במסכת בבא קמא (דף צב.), שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמותיו של יהודה מגולגלות בארון, ופירש רש"י, לא היתה שלדו קיימת ומחוברת, מפני נידוי, שאמר יהודה ליעקב אם לא אביאנו אליך וחטאתי לך כל הימים (בראשית מג), ואע"פ שנתקיים התנאי, מכל מקום קללת חכם אפילו על תנאי היא באה. עד שבא משה רבינו וביקש עליו רחמים, אמר לפניו: רבוננו של עולם, מי גרם לראובן שיודה? יהודה. פירש רש"י, שכאשר הודה יהודה במעשה תמר ואמר צדקה ממני, ראובן למד ממנו וגם הוא הודה על כך שבלבל יצועי אביו. מיד ענה ה' לתפלתו של משה ונתחברו עצמותיו של יהודה למקומם. ע"כ. עיין שם.

ומתבאר מכאן, שבמה שיהודה הודה על מעשה תמר, זה לבד לא הועיל לו, אלא הזכות הזו שראובן ראהו מודה ולמד ממנו לנהוג כמותו, בזכות זה נושע יהודה, ולמרות שיהודה לא נתכוין ללמד את ראובן הנהגה טובה זו, שהרי הוא נתכוין רק להודות על מעשיו, בכל זאת כיון שראובן ראהו ולקח מוסר לעצמו, זכות זו עמדה לו.

ומכאן יש לך ללמוד לגבי כל בן תורה היושב ושקד באהלה של התורה, הלומד מתוך דבקות וחשק ובאהבתה ישגה תמיד, שלמרות שהוא לא יוצא אל העם ומלמדם תורה וזאת מפני שאין לו תעוזה ואין לו מענה לשון, מכל מקום אם על ידי למודו למדו ממנו חובשי בית המדרש לשקוד על התורה, ודאי שדבר זה הועיל לו לזכות, והרי הוא גם כן זיכה בכך את הרבים, מפני שלזכות אחרים זה לאו דוקא את הרחוקים, אלא גם כאשר הוא מקרב יותר את הקרובים אל עבודת ה', זה גם בכלל זיכוי הרבים.

ואזכרה ימים מקדם בהיותי נער צעיר לימים בלמדי בישיבת "פורת יוסף", אשר ראש הישיבה הגאון הגדול ר' יהודה צדקה זצ"ל, מסר שיחה לבחורי הישיבה, באשר צורת הלימוד צריכה להיות בקול רם, וכמו שאמר הפסוק "קול ה' בכח קול ה' בהדר" (תהלים כט, ד). ונראה שכוונתו היתה, מלבד החשיבות בלימוד בקול גדול שיש בו מעלה לעצם הלימוד בריכוז והבנה ישרה, מכל מקום יש בו גם תועלת לזיכוי הרבים, שיראו אותו אחרים שהוא לומד מתוך דבקות וחשק, וילמדו ממנו לנהוג כן, ועל ידי כך לא יתבטלו מהתורה. שוב ראיתי שכיוצא בזה כתב באור לציון (חכמה ומוסר עמ' מד). עיין שם.

ויש עוד להוסיף ולומר, שגם אם אין ביכולתו לדבר בפני העם, מכל מקום יש לו לכתוב ספר בהלכה או באגדה וכיוצא בזה, וזה גם כן בכלל זיכוי הרבים. וכבר האריכו הספרים במעלת הכותב ספר לתועלת הרבים, ואכמ"ל.

וְכֹל קָרְבַּן מִנְחַתְךָ בַּמִּלַּח תִּמְלַח וְלֹא
תִשְׁבִּית מִלַּח בְּרִית אֱלֹקֶיךָ מֵעַל מִנְחַתְךָ
עַל כָּל קָרְבַּנְךָ תִּקְרִיב מִלַּח. (ויקרא ב, יג)

הרמז שיש במליחת הקרבן

נראה לי רמז הפסוק מה שהצריכה התורה להקריב מלח עם כל קרבן, שהרי איתא בשו"ת הרב"ז (ח"א ילקוט החנוכי סימן יז) בשם בנו של הגאון נודע ביהודה שכתב, שנודע לחכמי הטבע שעמדו על הבחינה שחילקו גווית האדם לחלקיו על ידי חכמת הכימיה, ומצאו שגוף האדם מורכב ממים ושמן וסיד ומלח. ומצאו

על ידי הוכחות שכל אדם אשר בעת חייו היה יותר חריף ובעל שכל יש בו יותר מחלקי המלח. ועל פי זה פירש מה שמובא במסכת קידושין (דף כט:) ר' יהודה אומר אם היה בנו זריז "וממולח" וכו', שממולח היינו שיש לו הרבה חלקי מלח לרמוז שהוא חריף ובעל הבנה. ולפי זה פירש הרב"ז דברי הגמרא במסכת שבת (דף ד.) שאמר לו רב נחמן לרבא לכי תיכול עלה כורא דמילחא, שכוונתו לומר שהיות והמלח רומז לבינה יתירה, לכך אמר לו רב נחמן לכשתאכל כור מלח ויתרבו אצלך חלקי המלח אזי תוכל להבין.

ולפי זה יש לפרש שלכך הצריכה התורה לחבר את המלח עם הקרבן, כדי ללמד את האדם דרך בעבודת ה', היות שהקרבן מרמז על ההתקרבות אל ה', וכמו שכתב הגרי"ח בספרו בן איש דרשות (ריש פרשת ויקרא), והתקרבות אל ה' זהו המוסר ויראת שמים וענוה וביטול עצמי אל ה'. ובנוסף לכך צריך לשלב את המלח שהוא החכמה והפלפול בדברי תורה, כיון שאין די במוסר ויראה לבד, אלא צריך גם לפלפל בחכמה כגון לימוד גמרא או הלכה, וכמובא במסכת שבת (דף לא.) שזוהו אחד מן הדברים ששואלים את האדם ביום הדין, האם פלפלת בחכמה? וכמו כן בנוסף ללימוד החכמה והפלפול צריך לשלב את המוסר והתקרבות אל ה', וכמובא שם בגמרא, ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו, אין, אי לא, לא. משל לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי כור חיטין לעלייה. הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לאו. אמר לו: מוטב אם לא העלית. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב מו"ר הגאון הגדול ר' בן ציון אבא שאול זצ"ל בספרו אור לציון חכמה ומוסר (עמ' קכט), שישנה דרך שהחזון איש בספרו אמונה ובטחון (פרק ג אות יח) שולל אותה, והיא דרכם של המבלים את כל זמנם בלימוד המוסר. שהן אמת שאדם צריך לעבוד ולתקן מידותיו, אבל זה רק כמו תבלין, כי ספרי המוסר מקנים את הדרך לעבודת ה' יתברך, אבל העבודה עצמה מה אסור מדינא ומה חסידות וכו', כל זה אי אפשר לדעת ללא לימוד הלכות, כדברי רב יהודה (מסכת ב"ק דף ל.) האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנויקין, רבא אמר מילי דאבות, ואמרי לה מילי דברכות. ומי שלא יעסוק בהלכות כיצד ידע מה לברך על כל דבר, ואולי לפעמים כדאי לא לאכול כדי לא להכנס בספק. וכן בהלכות תפילה, מתי עליו לחזור כשטעה, וכדומה. אבל גם לעסוק בתורה בלי לימוד מוסר לא יועיל, כי כאשר לומד תורה אינו יודע מה גודל כל עוון, ויודע רק את הדין, האם מותר או אסור, ולא את חומרת עוון האיסור. והוא כיוודע על דבר שהוא חריף ואינו ראוי לאכילה, שכל זמן שלא יודע עוצם החריפות אינו נרתע

כל כך. ע"כ. ועיין מה שכתבתי בפרשת צו על הפסוק "זאת התורה לעלה וכו'", כי שם הארכתני קצת יותר בענין זה.

וְאִם לֹא תִגִּיעַ יָדוֹ דֵּי שָׁה וְהִבִּיא אֶת אֲשָׁמוֹ
אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תָרִים אוֹ שְׁנֵי בְנֵי יוֹנָה לֹה'
אֶחָד לְחָטָאת וְאֶחָד לְעֹלָה. (ויקרא ה, ז)

הרוצה להיות עשיר כדי שיוכל להדר במצוות

הקשה האבן עזרא, מדוע העשיר אשר תגיע ידו לדי שה, מביא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לקרבן חטאת בלבד, ובוה מתכפר לו עונו, ואינו צריך להביא בנוסף לקרבן חטאת גם קרבן עולה. ואילו העני אשר אין ידו משגת ולא תגיע ידו להביא די שה, חייבתו התורה להביא שתי תורים או שני בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה, ולמה החמירה עליו התורה להביא בנוסף לקרבן חטאת גם קרבן עולה, והיתה צריכה התורה לחייבו להביא רק תר אחת או בן יונה אחד לחטאת, ותו לא?

וכתב לתרץ בשם הרב יצחק, כי הטעם שהעני מביא עוד קרבן נוסף לעולה, שבהיות שלא תגיע ידו לדי שה, אולי עלה על רוחו מחשבה. וכתב עוד שמסתבר לו יותר לתרץ, שהאחד כנגד האמורים, והשני חטאת כמשפט. ע"כ. ולדבריו הסכים הרמב"ן, כי טעם אחד לעולה שיקרב על המזבח כנגד האמורין בחטאת הבהמה. ע"כ. כלומר שהיות והחוטא צריך להביא קרבן חטאת, ובבהמה מקריבים את האמורין דהיינו את החלב והדם, ואילו בתור ויונה אין להם חלב, נמצא שהקרבן שלו חסר את הקרבת החלב, ולכך צייתה עליו התורה להביא שתי תורים או שני בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה, שהאחד לעולה יהיה כנגד החלב בבהמה של העשיר.

ואמנם לפי התירוץ של הרב יצחק שהביא האבן עזרא, שכתב לתרץ כי טעם אחד עולה, בעבור שלא תגיע ידו, אולי עלה על רוחו מחשבה. ע"כ. משמעות דבריו, שהטעם שהעני מביא בנוסף לקרבן חטאת גם קרבן עולה, מפני שאולי חטא העני במחשבה כלפי ה', במה שהוא חושב שמדוע נגזר עליו להיות עני,

ובשל כך אין לו די שה להביא קרבן לה', ומזלו הרע גרם לו להביא תור או יונה לקרבן. ועל אותו עוון של מחשבה צייתה עליו התורה להביא גם קרבן עולה לכפר על מחשבתו הרעה, וזהו בנוסף לקרבן חטאת שהוא מחוייב להביא בלאו הכי כדי לכפר על חטאו.

ומדבריו יש לנו ללמוד, שפעמים האדם מתוך התשוקה שלו לקיים מצוות ה' בהידור יותר, הרי הוא בעצם באותה שעה יכול להגיע לידי חטא של מחשבה שאינה טובה כלפי ה', במה שהוא חושב שאם ה' היה מעשיר אותי אזי הייתי מהדר לפניו יותר במצוות. כגון אדם החושב לעצמו אם היה לי ממון רב הייתי מענג יותר את השבת, או הייתי קונה תפילין מהודרות יותר, או הייתי מרבה יותר בעשיית צדקה לעניים בני תורה, אולי הייתי פותח כולל או ישיבה, וכיוצא בזה. וזה עצמו שנראה לאדם מחשבת מצוה וקנאות לעשיית מצוות, היא עצמה מחשבה פסולה לפני ה', מפני שהוא מהרהר אחר מדותיו של הקב"ה. אלא יש לאדם להאמין שמה שגזר עליו ה' יתברך זהו רצונו יתברך, וגם אם אינו יכול להדר יותר במצוות מפני שאין לו יכולת כספית וכיוצא בזה, מכל מקום יאמין בה' שזהו רצונו יתברך ויעבוד את ה' בשמחה במה שיש לו, ובוה יהיה נחת רוח לה'.

וראה להגרא באבן שלמה (פרק ג אות יא) שכתב, טוב לו לאדם שיקבץ רק מעט ממון ויעשה צדקה, שאז הוא יוצא ידי חובת צדקה בקל, ואפשר שלפי עניותו הוא נותן אף יותר ממה שהוא מחוייב בו. ומה שאין כן, אם יהיה לו ממון הרבה ולא יתן כפי משפטו שהוא מחוייב בו, הרי שיענש על כך. עכת"ד.

ובהערה (שם אות ד) נכתב, מזה נראה טעות האנשים החושבים, כי בשביל עניותם אבד שיברם ובטל סיכויים כי אין יכולים לעשות צדקה וגמילות חסדים, ואין להם במה לזכות לעולם הבא, ונהפוך הוא כמו שנתבאר בדברי הגר"א. ועוד, העשיר יש לו לפחד ביותר אולי הוא חלילה מאותם שנאמר עליהם "ומשלם לשונאיו אל פניו וכו'", מה שאין כן עניות מצלת מדינא של גיהנם כמו שאמרו חז"ל הקדושים. עיין שם.

על כל פנים ודאי שאין בדברינו לשלול תפילה לה' שיזכה אותו שיהיה לו יכולת לקיים מצוות ה' בהידור וכדומה. שהרי כך מצינו במשה רבינו שיתפלל לה' חמש מאות וחמש עשרה תפלות כדי להכנס לארץ ישראל, וזאת בכדי לקיים מצוות התלויות בארץ, כמובא בגמרא מסכת סוטה (דף יד.) דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, וכי לאכול מפריה הוא צריך,

או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם שנאמר וכו'. ע"כ. הרי שגם משה רבינו התפלל לה' שיזכה אותו לקיים את מצוות התורה בדבר שנשלל ממנו לקיימם. וכמו כן כל אדם ודאי שיש לו להתפלל לה' שיזכה אותו לקיים מצוות ה' שהוא מושלל מלקיימם, ואפילו אם הוא רק ענין של הידור מצוה וכדומה יש לו להתפלל על כך, ואדרבה יש נחת רוח לה' מתפלתו כיון שהוא מראה בכך שיש לו שמחה בעשיית המצוות, ובהיות שהאדם מתפלל לה' על כך הרי שה' מעלה עליו כמו שקיימם, וכמו שמצינו בדברי הגמרא הנ"ל שהשיב ה' למשה רבינו "כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם". אלא שמכל מקום אין לאדם להרהר אחר מדות ה' מדוע נמנע ממנו מלקיים מצוות מסויימות או הידור במצוות, אלא יאמין באמונה פשוטה שהכל מאתו ורצונו יתברך.

פרשת צו

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: צוֹ אֶת אֶהְרֹן וְאֶת
בְּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֵלֶה הוּא הָעֵלֶה עַל
מוֹקְדָה עַל הַמִּזְבֵּחַ כָּל הַלֵּילָה עַד הַבֶּקֶר
וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תִּקְרָד בּוֹ. (ויקרא ו, א-ב)

תאות ממון מסמא את לב האדם

כתב רש"י, צו את אהרן - אין צו אלא לשון זרוז ולדורות. אמר ר' שמעון
ביותר צריך הכתוב לזרוז במקום שיש בו חסרון כיס. ע"כ.

עיין שפתי חכמים שהביא מחלוקת אם ר' שמעון בא לחלוק על תנא קמא
או לא, ויעוין עוד ברמב"ן. על כל פנים צריך הסבר מדוע במקום שיש חסרון
כיס צריכה התורה לזרוז יותר משאר מצוות. וההסבר פשוט מפני שבכל מצות
עשה שאין בה חסרון כיס, אין לאדם מניעה מלקיימה, כיון שממונו לא נחסר,
ומצד שני הוא יודע שיקבל על כך שכר גדול לעתיד לבוא, או אדרבה הוא
שמה בעשייתה. מה שאין כן כאשר יש לאדם חסרון כיס בעשותו אחת ממצות
ה', כאן האדם עומד בפני נסיון קשה, כיון שאת השכר לעתיד לבוא אינו רואה
בעת ההיא, ואילו את ההנאה הממונית הוא רואה לעת עתה. וההנאה הרגעית
מסירה מהאדם את ההסתכלות הנכונה מה חובת האדם בעולמו. וכמו שבמצות
לא תעשה אדם עובר עליהם למרות שהוא יודע שלעתיד לבוא הוא יענש על כך,
ובכל זאת האדם מסתכל על ההנאה הרגעית שיש לו באותה שעה, כי ההנאה
שיש לאדם באותה שעה שאותה הוא אכן רואה ומרגיש ביחס למצב העגום
שיהיה לו לעתיד לבוא שאת זה הוא לא רואה בעיניו, זה מביא אותו לידי שכחת
האמת מה חובת האדם בעולמו. וכמו כן יש לומר במצות עשה שיש בהם חסרון
כיס, שזה על אותו משקל.

ועל זה אמרו חז"ל (מסכת אבות פרק ב, משנה א), והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה. ע"כ. ופירש ר' עובדיה מברטנורא, והוי מחשב הפסד מצוה - מה שאתה מפסיד מסחורתך וממונך מפני עסק המצוה, כנגד השכר שיעלה לך ממנה בעולם הזה או בעולם הבא, שיהיה יותר מאותו הפסד: ושכר עבירה - הנאה שאתה נהנה בעבירה, כנגד הפסד שעתידי לבוא לך ממנה. ע"כ.

וברבינו יונה פירש, והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה - כי ירחש לבך דבר לאמר איך אעשה המצוה הזאת ואפסיד ממוני בזה ובזה, אף אתה אמור לו כי שכר גדול יהיה לו עליה כפלים אלף פעמים מההפסד ובוה לא ימנעך מכבוד: ושכר עבירה כנגד הפסדה - פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר שכר גדול יש בעשות העבירה הזאת וארויח בה כמה וכמה והנאה גדולה יהיה לי ואיך לא אעשה אותה, השמר לך וחשוב את אשר תפסיד עליה באחרית הימים, והוא כפלי כפלים מאותו שתרויח עתה, והצער העתיד ארוך וגדול מאד מהנאת השעה, ובתתך זה אל לבך תנח ידיך מלעשות, שאין אדם רוצה בריוח שיש הפסד כנגדו מרובה ממנו. ע"כ.

ושורש הכל נובע ממה שאמרו חז"ל (מסכת חגיגה דף יא: מסכת מכות דף כג:) שנפשו של האדם חומדת ממון, כלומר שנפש האדם בטבעה רודפת אחר תאות הממון. ובשל כך הרדיפה הזו מסמא את עיניו מראות בשכר הגדול הצפוי לו לעתיד לבוא.

ובענין זה שמעתי פעם ביאור הפסוק (דברים ו, ה) "וְאֶהְבֶּתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ", ודרשו חז"ל (מסכת ברכות דף נד.) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וגו'. בכל לבבך - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר הרע; ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך, ובכל מאדך - בכל ממונך. ע"כ. דהיינו שהאדם צריך לאהוב את ה' ולקיים מצותיו למרות שינטל ממנו ממונו. ומדוע קראה התורה לזה בשם "מאדך", התשובה היא כנ"ל כיון שהדבר שהאדם "מאוד" אוהבו, זה ממון, עד כדי שנפשו חומדת אליו ומתאוה לו מאוד.

השוכר עדי שקר

ועל דרך זה כתבתי בס"ד בספרי מעשה חושב (הלכות דינים ועדות סימן לב בד"ה שו"ע סעיף ב), לבאר מה שפסק שם הרמ"א שהשוכר עדי שקר עבור ראובן כדי שיעידו נגד שמעון לחייבו במרמה, ואכן העידו העדים בבית הדין בשקר, מפני שבית הדין סמך על עדותם ופסק להוציא ממון משמעון וליתנו לראובן, הרי שאם אי אפשר להחזיר את הממון, אזי האדם ששכר את העדים כדי שיעידו שקר חייב לשלם לשמעון מדיני שמים. וכתב על כך הרמ"א, שזה דוקא כאשר שכר

אותם תמורת בצע כסף או חייב השוכר בדיני שמים, אבל אם הוא רק פיתה אותם בדיבור שילכו להעיד עדות שקר בבית הדין, בזה המפתה פטור מדיני שמים, כיון שזה בגדר אין שליח לדבר עבירה, ודברי הרב ודברי התלמיד למי שומעים להרב, וכן כאן לא היה לעדים לשמוע למפתה ולהעיד שקר, אלא היה להם לשמוע להקב"ה שצויה בתורתו שלא להעיד שקר, ואם בכל זאת הם העידו שקר, הרי שהשוכרם פטור מדיני שמים.

והשאלה הנשאלת, מה ההבדל בין שוכר למפתה, שאם המפתה פטור מדיני שמים מפני שאומרים בזה שלא היה לעדים לשמוע למפתה, אם כן גם כאשר הוא שכר אותם תמורת ממון יש לומר את אותה הסברא שלא היה להם לשמוע לשוכר, ומדוע בזה חייב השוכר בדיני שמים?

וביארתי את הסברא על פי מה שנתבאר לעיל, שכאשר השוכר הציע להם ממון כדי להעיד שקר, הרי זה כמו שהוא נטל מהם את כח הבחירה שניתן לאדם, שהרי מקרא מלא דיבר הכתוב (דברים טו, יט) "כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים" ופירש רש"י, שכאשר הדיין מקבל שוחד מהבעל דין אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו. ע"כ. ואם בחכמים גדולים בתורה כתבה התורה כן שהממון מטה את לבם לרעה עד כדי שאי אפשר להם שלא יטו את לבם אצל נותן השוחד, קל וחומר אצל דלת העם שהממון יטה את לבם. ועוד אמרו חכמים (מסכת חגיגה דף יא: ומסכת מכות דף כג:) שנפש האדם חומדת ממון. ועוד מובא במסכת ברכות (דף סא:), ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר בכל מאדך. ע"כ. ועוד האריכו ספרי המוסר בענין חמדת הממון. ואכמ"ל. ועל כן יש לומר, שעצם נתינת הממון לעדים כדי שיעידו שקר הוא כעין כפיה שכפה עליהם לעשות כן, ולפיכך חייב השוכרם בדיני שמים, כיון שאין זה בגדר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. אבל כאשר הוא רק פיתה אותם בדיבור שילכו להעיד שקר, אין כאן שום כפיה מצידו, ובזה אנו אומרים דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, ולפיכך המפתה לא חייב בדיני שמים. עיין שם עוד.

כל המתגאה נידון באש

מובא במדרש (ויקרא רבה, פרשת צו פרשה ז, אות ו), אמר ר' לוי נומוס הוא וקילוסין הוא שכל מי שמתגאה לפני המקום אינו נידון אלא באש שנאמר "היא העולה על

מוקדה". דור המבול על ידי שנתגאו ואמרו "מה שדי כי נעבדנו" (איוב כא, טו), לא נידונו אלא באש, היינו דכתיב "בעת יזורבו נצמתו בחומו נדעכו ממקומם" (שם ו, יז). מהו בחומו, ברותחין, אמר ר' יוחנן כל טיפה וטיפה שהיה הקב"ה מורידה עליהן היה מרתיחה בתוך גהינם, היינו דכתיב "בחומו נדעכו ממקומם". סדומיים על ידי שנתגאו ואמרו נעמוד ונשכח תורת הרגל מבינותינו, לא נידונו אלא באש, היינו דכתיב (בראשית יט, כד) "וה' המטיר על סדם ועל עמורה גפרית ואש". פרעה על ידי שנתגאה ואמר (שמות ה, ב) "מי ה' אשר אשמע בקולו", לא נידון אלא באש, דכתיב (שם ט, כד) "ויהי ברד ואש מתלקחת". סיסרא על ידי שנתגאה ולחץ את ישראל, דכתיב (שופטים ד, ג) "והוא לחץ את בני ישראל בחזקה", מהו בחזקה, אמר ר' יצחק בחירופין ובגידופין, לא נידון אלא באש, היינו דכתיב (שם ה, כ) "מן שמים נלחמו". סנחריב על ידי שנתגאה ואמר (ישעיה לו, כ) "מי בכל אלהי הארצות האלה", לא נידון אלא באש, היינו דכתיב (שם י, טז) "ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש". נבוכדנצר על ידי שנתגאה ואמר (דניאל ג, טו) "מן הוא אלהא די ישזבינכוון מן ידי", לא נידון אלא באש, היינו דכתיב (שם ג, כב) "וגובריא איליך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המו שביבא די נורא". מלכות הרשעה על ידי שנתגאה ומשתחצת ואומרת (תהלים עג, כה) "מי לי בשמים ועמך לא חפצתי בארץ", עתידה שתידון באש, היינו דכתיב (דניאל ז, יא) "חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא". אבל ישראל על ידי שהן נבזין ושפלים בעולם הזה אין מתנחמין אלא באש, היינו דכתיב (זכריה ב, ט) "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה". ע"כ.

ומתבאר מדברי המדרש, שבעוון הגאווה האדם נידון באש, ונלמד כן מהנאמר בפרשתינו "היא העולה על מוקדה", דהיינו אדם המעלה את עצמו ומתגאה אזי דינו על מוקדה שנידון באש.

וראה למהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - כויה) שכתב, וזה לשונו: כאשר יארע לגבר שיכוה מעט מחמת אש או תולדות אש, זכור יזכר את אשר תעבר נפש החוטאת בתוכחת על עוון, שזה האש אינו אלא אחד מששים בגיהנם, ושם שורפים נפש החוטאת שבע פעמים בכל יום, ארבע בלילה ושלוש ביום, ונעשים אפר וחוזרים ועומדים על עמדם. "ועברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו" (תהלים פד, ז) פרשו רבותינו זכרונם לברכה (ערובין דף יט.) שבוכים ומורידין נהרי נחלי דמעה. וכמה קשים דיני גיהנם עד מקום שאין יד שכלנו יכול לצייר בהיותנו בגוף, וכל דין גיהנם הוא כאין נגד דינים אחרים יותר קשים שעושים לרשעים. וכבר מרגלא בפמיהו דאנשי, שכאשר נכויים מעט מאנחים מעט ואומרים,

אוי לנו מדינה של גיהנם, אבל מה תועלת שאין מושכין ידיהם מעשות כל רע. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שאדם הנכוה באש או תולדת האש כגון מים רותחים וכדומה, הרי זה עונש עבור מה שנתחייב להיות נידון באש של גיהנם, אלא שמשמים מרחמים עליו ומענישים אותו בעולם הזה, כדי שיעשה תשובה בעולם הזה ולא יצטרך לסבול עונש האש בגיהנם, אשר שם הסבל הרבה יותר קשה מהאש של העולם הזה, שהרי האש של העולם הזה היא רק אחת מששים מאש הרוחת של גיהנם, ועוד שאדם שנתחייב עונש שרפה בגיהנם, שם שורפים את הנפש החוטאת שבע פעמים בכל יום, ארבע בלילה ושלוש ביום, והוא נעשה אפר ותזור על עומדו כדי לשרפו שוב ושוב.

הנכוה באש או ברותחים מה תקנתו

והנה לא נתבאר בדבריו על איזה עוון האדם שנכוה צריך לשוב אל ה', הן אמת שהאש היא אחד מענשי הגיהנם, אבל על איזה עוון הדין הזה בא על אדם לא מבואר בדבריו. ולפי המובא במדרש הנ"ל, הרי מפורש שבעבור עוון הגאווה האדם נידון באש. ולכן אדם שניכוה באש או בתולדותיה, יש לו לכופ את עצמו לפני ה' ולפני הבריות, ולנהוג בענוה יתירה, ובזה ושב ורפא לו.

וכבר מובא במדרש על פרשתינו (ויקרא רבה, פרשת צו פרשה ז אות ב), אמר ר' אבא בר יודן כל מה שפסל הקב"ה בבהמה הכשיר באדם. פסל בבהמה עוורת או שבור או חרוץ או יבלת, והכשיר באדם לב נשבר ונדכה. אמר ר' אלכסנדר הדייט הזה אם משמש הוא בכלים שבורים גנאי הוא לו, אבל הקב"ה כלי תשמישו שבורים שנאמר (תהלים לד, יט) "קרוב ה' לנשברי לב", (תהלים קמז, ג) "הרופא לשבורי לב", (ישעיה נז, טו) "ואת דכא ושפל רוח", (תהלים נא, יט) "זבחי אלקים רוח נשברה, לב נשבר". ע"כ.

ועיין עוד בדברי הרב פלא יועץ (שם) שכתב, ואגב אגיד לדור, שיש סגולה לכל מין כויה, לומר הנכוה או אחר יאמר עליו ברכת כהנים שלוש פעמים בכוונה, ויועיל, והוא בדוק ומנסה. ע"כ. וכן ראיתי למרן החיד"א בספרו עבודת הקודש (כף אחת אות כט) שכתב, לכל כויה בין באש בין ברותחים, תיכף ומיד יאמר בכונה גדולה, "יברכך ה' וישמרך" ג' פעמים. יאר ה' פניו אליך ויחנך" ג' פעמים. "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" ג' פעמים. בדוק ומנסה. ע"כ.

זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם
ולמלוואים ולזבח השלמים. (ויקרא ג, לו)

לימוד התורה נחשב כמו הבאת קרבנות

מובא בגמרא מסכת מנחות (דף קי.) דרוש על פסוק זה, אמר ריש לקיש, מאי דכתיב: זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם? כל העוסק בתורה, כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. אמר רבא האי לעולה וכו', אלא אמר רבא כל העוסק בתורה, אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. אמר רבי יצחק, מאי דכתיב זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם? כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם. ע"כ.

ביאר מהרש"א (בחינושי אגדות), שריש לקיש ורבא שוים בכך שהעוסק בתורה בכל נושא שהוא, הרי שלימוד התורה נחשב לו כמו הבאת קרבן לפני מזבח ה', ולא דוקא העוסק בנושא הקרבן נחשב לו לקרבן, אלא בכל נושא בתורה שהאדם יעסוק בו נחשב לו כמו הבאת קרבן לפני ה'. וזהו שדרש ריש לקיש את הפסוק "זאת התורה לעלה למנחה וכו'", שכל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה וכו', כלומר שעסק התורה נחשב לו כאילו הקריב קרבן ומכפרת על חטא שחטא כבר, אלא שרבא סובר יותר מכך, שעל ידי לימוד התורה לא זו בלבד שהתורה מכפרת על חטא שחטא כבר, אלא גם מגינה על האדם שלא יבוא לידי חטא ויתחייב קרבנות אלו (ולשיטתו צריך לומר, שלרבא ביאור הפסוק "זאת התורה לעלה למנחה וכו'", שהכוונה שהעוסק בתורה "לא עולה" "לא מנחה", דהיינו שהוא לא יצטרך לקרבנות הללו, מפני שהתורה מצילתו מן החטא).

ובדעת ר' יצחק פירש מהרש"א, שבא ר' יצחק להוסיף שמהנאמר בפרשת חטאת "זאת תורת החטאת" משמע שהתיבה "תורת" דבוקה עם התיבה "החטאת", והיינו שבאה התורה לומר שהעוסק בתורת החטאת והיינו הקורא בפרשת חטאת הכתובה בתורה אזי נחשבת לו קריאתו כמו שהקריב קרבן חטאת. ור' יצחק בא לבאר דברי רבא, שהאמת כמו שאמר רבא שהעוסק בתורה בכל נושא שהוא, התורה מגינה עליו שלא יצטרך להביא קרבן כיון שהתורה מגינה עליו שלא יבוא לידי חטא, אבל הקורא בתורה בפרשת חטאת אין זה כמו העוסק בתורה בעומק העיון שתגן עליו שלא יבוא לידי חטא, אלא נחשב לו כמו שעוסק בכל מצוה אחרת, שהמצוה אינה מגינה עליו שלא יבוא לידי חטא, אבל על כל פנים

נחשבת לו קריאתו בתורה כמו שהביא קרבן חטאת לפני ה'. עיין שם. וראה עוד בהמשך דברינו.

אמירת פרשיות הקרבנות נחשבת כמו הקרבת קרבנות

הנה מה שאמר ר' יצחק בגמרא מסכת מנחות הנ"ל, שכל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם. ע"כ. כן נפסק להלכה בטור (באו"ח סימן א), וזה לשונו: וטוב לומר, פרשת העקידה, ופרשת המן, ועשרת הדברות, ופרשת הקרבנות כגון פרשת העולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם, אמנם פרשת הקרבנות טוב יותר לאומרה ביום שהם במקום הקרבת הקרבן שזמנו ביום. וכשיסיים פרשת העולה, יאמר: רבון העולמים יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבת עולה בזמנה, וכן יאמר בפרשת המנחה והשלמים והאשם, ואחר פרשת החטאת לא יאמר כן לפי שאינה באה נדבה. ע"כ. וכן פסק שם השולחן ערוך (בסעיף ה-ז).

וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק יח) שמה שכתב הטור שאחר פרשת חטאת לא יאמר את היהי רצון הנזכר, לפי שאינה באה נדבה, כוונתו היות והוא לא יודע אם הוא חטא בחטא שחייבים עליו קרבן חטאת (ומה שטוב לאמרו כלל, משום שאולי הוא חטא ונתחייב קרבן חטאת, או קריאתו עולה לו כקרבן חטאת), אבל אם ברור לו שעבר על חטא שחייבים עליו קרבן חטאת, יכול לומר את היהי רצון. עיין שם עוד.

על איזו עבירה יש חיוב להביא קרבן חטאת

וכדי לידע על מה נתחייב האדם קרבן חטאת לפני ה', שאז יש לו לקרוא פרשת חטאת ולומר את היהי רצון הנזכר, יעויין בדברי הרמב"ם בפרק א' מהלכות שגגות, ששם ביאר הרמב"ם על איזו עבירה חייב קרבן חטאת, ובאיזה אופן נתחייב עליה קרבן חטאת. והכלל היוצא מדבריו, שכל עבירה מהתורה שיש בה לא תעשה ויש בזדונה חיוב כרת, והאדם עבר עליה בשוגג, הרי הוא נתחייב קרבן חטאת על שגגתו, חוץ משלוש עבירות שלמרות שהאדם חייב על זדונם כרת אינו חייב על שגגתם חטאת, והם: המבטל "מצות קרבן פסח" "ומצות מילה", שלמרות שהמבטלם במזיד חייב כרת, מכל מקום לא חייב על שגגתם חטאת היות והם מצוות עשה ואינם בלא תעשה. וכן "המגדף" למרות שחייב על זדונו כרת, מכל מקום לא חייב על שגגתו חטאת היות והוא לאו שאין בו מעשה, מפני שדיבור פיו לא נחשב למעשה. ועיין שם עוד בדברי הרמב"ם שמנה ארבעים ושלוש מיני עבירות בתורה שחייבים עליהם קרבן חטאת.

אמירת פרשיות הקרבנות אינה פוטרת מהבאת קרבן

ועיין להרב תורה תמימה (פרק ו אות צט) שכתב, שמה שאמרו חז"ל שהאומר פרשת חטאת נחשב לו כמו שמביא קרבן חטאת, שאין הכוונה כאילו הקריב ממש, כיון שלפי זה אדם שנתחייב קרבן חטאת בזמן שבית המקדש היה קיים, וכי היה יכול לפטור את עצמו מקרבן על ידי שיקרא פרשת חטאת, זה ודאי שאי אפשר לומר כן, אלא כוונת חז"ל היא, שהקורא פרשת חטאת זכותו גדולה מאוד כזכות ההקרבה, אבל ודאי שמחויב להביא קרבן חטאת הוא לא נפטר. וראיה לזה, שהרי מבואר במסכת שבת (דף יב:) מעשה בר' ישמעאל בן אלישע שקרא בשבת לאור הנר, והיטה את הנר, ועבר באיסור מבעיר, ובשל כך כתב על פנקסו לזכרון שכאשר יבנה בית המקדש יביא קרבן חטאת. ואם נאמר שהקורא פרשת חטאת נחשב לו כמו שהקריב חטאת ממש, למה הוצרך ר' ישמעאל לכתוב על פנקסו שהוא חייב קרבן חטאת, הרי היה יכול לפטור את עצמו בקריאת פרשת חטאת, אלא ודאי שקריאה זו לא פוטרתו מחיוב הבאת קרבן, אלא זכותו גדולה מאוד כמו שזכה להביא קרבן. עכת"ד. עיין שם.

האם די באמירת פרשיות הקרבנות או צריך ממש ללמד

ועיין שם עוד שכתב: ועיין ברבינו בחיי פרשה זו, דלא די באמירה לחוד אלא צריך לבאר גם פרטי דיני הקרבן. ונראה דדייק כן מלשון כל "העוסק", דלשון עוסק יונח על השקידה והעיון ומשא ומתן בבאור פרטי הדינים. עכ"ל. והנראה מדבריו שהבין בדעת רבינו בחיי, שלא די באמירה לחוד אלא צריך לבאר גם פרטי דיני הקרבן וללמוד ממש את דיני הקרבן ורק אז יעלה לו זה הלימוד כקרבן לפני ה'. וכתב, שנראה שדייק כן רבינו בחיי מלשון חז"ל שנקטו "כל העוסק", שלשון "עוסק" משמע שהוא שוקד על הדבר ומבינו ונושא ונותן בו בביאור פרטי הדינים, אבל לא קורא קריאה בעלמא.

וראיתי לרבינו בחיי, שכתב: ודרשו רז"ל (מסכת מנחות דף קי.) "זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם" וגו', כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב עולה, בפרשת מנחה כאלו הקריב מנחה, בפרשת חטאת כאלו הקריב חטאת. והענין שהוא מתבונן בבאור הפרשה אל איזה ענין היא רומזת, כי מתוך כך יתגלו עיני שכלו ויבינו נפלאות מתורת הקרבנות, ובזה ישתדל יותר בקיום התורה והמצות ויהיו עוונותיו נמחלין לו כאלו הקריב קרבן, כי אין לומר שתהיה הכוונה שיהגה ויגרוס לשון הפרשה בפסוקיה הערומים בלבד מבלי שיתבונן בפירושה. וכיוצא בזה אמרו (מסכת ברכות דף ד:) כל האומר "תהלה לדוד" בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, הכוונה כי מתוך שיתבונן במה שיורו הפסוקים ואל מה שירמוזו,

אז יכיר ויבחין נפלאות תמים דעים ויתחזק לבו באמונת ה' יתברך ועבודתו, ובוה יירש חיי העולם הבא. ומטעם זה תקנו ז"ל בסדר תפלתנו משנת "איזהו מקומן" לאומרה בכל בוקר ובוקר, ואמרו על זה (מסכת תענית דף כז:ו) אמר הקב"ה בזמן שקורין בהם מעלה אני עליהם כאלו הקריבום לפני. עכ"ל.

ומדבריו משמע שלא כמו שנראה מדברי מהרש"א הנ"ל (אות א) שבקריאה לחוד נחשב לו כמו שהביא קרבן חטאת, אלא צריך ממש ללמוד את נושא הקרבן.

אולם אפשר ליישב, שמה שכתב מהרש"א שבאמירה לחוד נחשב הדבר כמקריב קרבן, כוונתו שלפני כן ילמד פירוש הענין כדי שיבין את משמעות הדברים, ואז כאשר יקרא את המקרא יבין מה שמוציא מפיו, ובאופן זה תחשב לו הקריאה כמו הבאת קרבן, אבל אין כוונתו שבקריאה לחוד בלא הבנה כלל יחשב לו כקרבן. וזוהי גם כוונת רבינו בחיי, שילמד לפני כן את פירוש הענין, ואז כאשר יקרא את הפסוקים הוא יבין את פירוש הענין ותועיל לו קריאתו כהבאת קרבן. ולא כמו שהבין הרב תורה תמימה בדעת רבינו בחיי שצריך דוקא לעסוק בפירוש הענין כדי שיחשב לו כהבאת קרבן.

שוב ראיתי שמדוייק כן מדברי המשנה ברורה בסימן מ"ח (ס"ק א) שכתב, על מה שנתפשט המנהג בימינו לומר בכל יום אביי הוה מסדר וכו', ונראה לי פשוט שמי שידע ספר מצוה ללמוד בגמרא פירוש המימרא הזו, וכן מה שאנו אומרים בכל יום עניני עשיית הקטורת, כדי שיבין מה שהוא אומר, ובוה תחשב לו האמירה במקום ההקטרה. וכן כתבו הספרים שמה שנאמר בגמרא כל העוסק בפרשת עולה וכו' הכוונה שהוא מתעסק להבין עניניה לא אמירת התיבות לבד. ע"כ. והנראה מדבריו כמו שכתבתי שילמד בספרים פירוש הענין, ואז תחשב לו קריאתו לאחר מכן כהבאת קרבן.

ולפי זה יתבאר לך שמה שנראה מדברי מהרש"א הנ"ל (אות א), שהקורא במקרא אין זה נחשב לו כמו שלומד ממש שיועיל לו זה הלימוד להצילו מנסיונות יצר הרע וכמו שיבואר להלן (אות ו), זהו למרות שהקורא במקרא מבין את פירוש הענין, בכל זאת אין בכח הלימוד ההוא להצילו מנסיונות יצר הרע, כיון שסוף סוף הוא לא עמל בתורה באותה שעה, אלא קורא במקרא בלבד.

הקורא מקרא, האם יש כח באותה קריאה להצילו מיצר הרע

הנה מדברי מהרש"א הנ"ל (אות א), שכתב בדעת ר' יצחק שבא לבאר דברי רבא, שהאמת כמו שאמר רבא שהעוסק בתורה בכל נושא שהוא, התורה מגינה

עליו שלא יצטרך להביא קרבן כיון שהתורה מגינה עליו שלא יבוא לידי חטא, אבל הקורא בתורה בפרשת חטאת אין זה כמו העוסק בתורה בעומק העיון שתגן עליו שלא יבוא לידי חטא, אלא נחשב לו כמו שעוסק בכל מצוה אחרת, שהמצוה אינה מגינה עליו שלא יבוא לידי חטא, אבל על כל פנים נחשבת לו קריאתו בתורה כמו שהביא קרבן חטאת לפני ה'. ע"כ. יש ללמוד מדבריו שהקורא במקרא בלבד, הרי שאין כח באותו הלימוד להצילו מנסיונות יצר הרע.

לפי זה יש לפרש את דברי הגמרא במסכת קידושין (דף ל:): שמובא שם, אמר הקב"ה לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו, שנאמר "הלא אם תטיב שאת", ואם אין אתם עוסקין בתורה - אתם נמסרים בידו, שנאמר "לפתח חטאת רובץ", ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בכך, שנאמר "ואליך תשוקתו", ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר "ואתה תמשל בו". ועוד מובא שם, תנא דבי ר' ישמעאל, בני אם פגע בכך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר "הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע", אם אבן הוא נימוח, שנאמר "הוי כל צמא לכו למים", ואומר "אבנים שחקו מים". ע"כ.

ומתבאר מדברי הגמרא, שעסק התורה מציל את האדם מנסיונות יצר הרע. אולם מדברי המהרש"א הנ"ל למדנו, שמה שמבואר בגמרא שעסק התורה מציל את האדם מנסיונות יצר הרע, זהו דוקא בעוסק בתורה בעומק כגון הלומד גמרא ופוסקים והלכה, אבל הקורא מקרא בלבד אין זה נחשב אלא כעוסק בשאר מצות, ואין העסק הזה מציל אותו מנסיונות היצר. וכך גם יש לדייק מדברי תנא דבי ר' ישמעאל (המובא בגמרא הנ"ל) שאמר: בני אם פגע בכך מנוול זה משכהו לבית המדרש. ע"כ. ומשמע שכדי לינצל מנסיונות היצר צריך ללכת לבית המדרש, ומן הסתם בבית המדרש הלומדים שם עוסקים בתורה בעמל ובעיון ובריתחא דאורייתא, אבל לא במקרא בלבד.

וכן הוא גם משמעות הזוהר הקדוש בפרשת מקץ (דף רב.), וזה לשונו: ותנן לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, וישתדל אבתריה, אי אזיל מניה יאות, ואי לאו "ישתדל באורייתא", דהא לית לך מלה לתברא יצר הרע אלא אורייתא. עכ"ל.

ופירש המתוק מדבש: ותנן לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, רצונו לומר שיגער ביצר הרע הבא להחטיאו כאדון הגוער בעבדו, ועל ידי זה יגרום שגם למעלה תגער הקדושה בשטן המקטרג ותשלוט עליו, וישתדל אחר מידה זו תמיד שיצר הטוב ירדוף את היצר הרע עד שיברח ממנו, אם הולך ממנו

מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, כי אין לך דבר לשבור כח היצר הרע אלא לימוד התורה.

ומשמעות הלשון "ישתדל באורייתא", משמע שהוא לימוד בעמל ובעיון, ולא קריאה שטחית. ובזה כתב הזוהר שיש בכח הלימוד הזה להיות שובר את כחו של יצר הרע, ומשמע שבקריאה לחוד אין בכחו להיות שובר את כחו של יצר הרע.

הקורא מקרא מקיים מצות תלמוד תורה

ודע, שאף שהסקנו שבקריאת המקרא בלבד אין בכוח הלימוד הזה להצילו מנסיונות יצר הרע, זהו רק לענין לינצל מנסיונות יצר הרע, אבל לענין מצות תלמוד תורה, ודאי שאדם הקורא מקרא מקיים בזה מצות תלמוד תורה, ואף שהוא קורא במקרא בלבד, וכמו שמוכח מדברי הרמב"ם בפרק א' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יא), וזה לשונו: וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב, ושליש בתורה שבעל פה, ושליש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן עד שידע היאך הוא עיקר המדות והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה, וענין זה הוא הנקרא גמרא. עכ"ל.

ובהלכה י"ב כתב שם: כיצד, היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע קורא בשלוש מהן בתורה שבכתב, ובשלוש בתורה שבעל פה, ובשלוש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר, ודברי קבלה בכלל תורה שבכתב הן ופירושן בכלל תורה שבעל פה, והענינים הנקראים פרדס בכלל הגמרא הן. במה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם, אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו. עכ"ל. וכן מובא בגמרא מסכת קידושין (דף ל.).

ומוכח מדבריו שאדרבה חלק מחיוב תלמוד תורה הוא לקרוא במקרא. וכן מוכח במשנה מסכת ברכות (דף ט:), ששנינו שם, שהקורא קריאת שמע של שחרית לאחר שלוש שעות מתחלת היום לא הפסיד, מפני שלמרות שאינו מקבל שכר כקורא קריאת שמע בזמנה, מכל מקום הוא מקבל שכר כקורא בתורה. ומשמע שבקריאת מקרא בלבד מקיים בזה מצות תלמוד תורה.

ומה שחילקנו בין הקורא מקרא ללומד בעיון ובעמל, זהו רק לענין שהתורה מצלת אותו מנסיונות יצר הרע, שהקורא מקרא בלבד אין בכח הלימוד ההוא להצילו מנסיונות יצר הרע, וכמו שמוכח מדברי המהרש"א הנ"ל, ומה שאין כן הלומד תורה בעיון ובעמל כלימוד גמרא או הלכה וכדומה, הרי שיש בכח הלימוד ההוא להצילו מנסיונות יצר הרע. וכמו כן הלומד מקרא עם מפרשים, גם זה בכלל לומד תורה בעיון ובעמל, כיון שאינו קורא סתם מקרא.

מעלת אמירת מזמורי תהלים

ונראה שגם הקורא מזמורי תהלים, למרות שהוא קורא מקרא בלבד, בהיות ומעלת קריאת התהלים כה רמה כמו שמתבאר מדברי הפוסקים כדלהלן, על כן ודאי שיש כח בקריאה ההיא להצילו מנסיונות יצר הרע.

הנה כתב מהרש"א בחידושי אגדות (מסכת עבודה זרה דף יט.), שספר תהלים כולו יראת שמים. ע"כ.

וכתב השל"ה הקדוש (מסכת תמיד פרק נר מצוה אות קיט), ומי שנפשו חשקה לדבקה בו יתברך בשבחיו, אז ידבק עצמו בספר תהלים, וכבר אמרו רבותינו ז"ל (מסכת יבמות צו: ירושלמי ברכות פ"ב ה"א), שהתפלל דוד המלך ע"ה שִׁאָמְרוּ זְמִירוֹתָיו בְּבֵתִי כְּנִסְיוֹת וּבְבֵתִי מִדְּרָשׁוֹת. ועוד כתב שם (באות קכ), ואשרי האיש אשר אומר תהלים בשירה ובזמרה ובשמחה ובכוונת הלב, לא כמו בדור הזה שאומרים במרוצה ובמהירות ובבלתי כוונה והבנה, ושוגים גם כן בקריאה, ומדלגים הפסוקים, וחוטפים זה מזה. האומר חוטף פסוק של העונים, והעונים חוטפים פסוק של האומר, וכמעט אין זה בירך אלא מנאץ חס ושלום. על כן אני אומר, טוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה (ראה טור סימן א), ומי לה' אלי יתפוס זה הסדר שאסדר דבר יום ביומו, חק ולא יעבור, כי על כן באתי בקונטרס הזה. ראשית דבר, תהלים יחלוק לימי החודש לגמור אותו כאשר סידר בעל צדה לדרך (מאמר ד כלל ה פרק יז), דהיינו, יום ראשון - עד 'למה תעמוד ברחוק' - סימן י'. יום שני, מן 'למה תעמוד' עד 'למנצח לעבד' סימן י"ח. יום שלישי, מן 'למנצח לעבד' עד 'מזמור לדוד' סימן כ"ג כו', ככתוב בצדה לדרך, עיין שם. ע"כ.

ומהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - תהלים) כתב, וזה לשונו: תהלים גדלה מעלתם, וכבר מוהר"י אזולאי בספר יוסף תהלות אסף איש טהור כמה מעלות טובות נאמרו בלמוד התהלים ויצא עתק בקצ"ר אמיץ. אמרו רבותינו זכרונום לברכה (ילקוט שמעוני תהלים א) שהתפלל דוד המלך עליו השלום שיהא לו שכר עליהם כעוסק בנגעים ואהלות, ומאחר שהתפלל דוד המלך שיהא חשוב כעוסק

בנגעים ואהלות, נראה דמועיל למודם לתקון הברית, כמו שכתבו גורי האר"י שלמוד סדר טהרות לתקון פגם הברית. הנה כי כן, לא יגרע מצדיק ללמוד כל ספר התהלים בכל שבוע מדי שבת בשבתו. ואף שכתבו הפוסקים שמי שיכול ללמוד הלכות ופולולים ועוסק בתהלים, חשוב ביטול תורה לגבי דידיה, מכל מקום ללמוד אותם פעם אחת בשבוע לא נאמר זה, ועת לכל חפץ. ומה גם אם קורים אותם ברבים שיתעלו, המה יעלו לרצון יותר מהעוסק בנגעים ואהלות ביחיד. וכתבו שהרגיל בספר תהלים דוחה כל מיני פרענות ופגעים רעים, מעליו ומעל בני ביתו ומעל משפחתו ומעל כל בני דורו, ומגלגל עליהם כל מיני שפע ברכות וטובות והצלחות, ולא יש דבר להגן מפני המזיקים כאמירת קדיש על תהלים. והרוצה לדבק בו יתברך ובשבחיו, ידבק ללמוד בספר תהלים. ויש קבלה מאנשי שם הקדושים שמי שיש לו איזה דחק השעה או צער, או שהוא מהלך בדרך או עובר בים או בנהרות, יקרא כל התהלים בכל יום בלי הפסק בכוונה והכנעה, ויראה נפלאות, וזה בדוק ומנסה. עכ"ל.

וראה עוד בדברי המלבי"ם (בהקדמה לפירושו לספר תהלים) מה שכתב במעלת ספר תהלים, וזה לשונו: בית קדש הקדשים בית אוצר היקר הזה, מלא יקר כל קדש, מלא הדר כל כבוד ועוז, אוצר בתוכו כל מחמדנו אשר היו לנו מימי קדם, בעוד רוח השיר חי בפי שרי קדש, בעוד התנוסס רוח ה' על נעים זמירות ישראל עלי הגיון בכנור, בהיכלו כבוד אומר כלו, תהלות ותפלות, שירות וזמירות, אבני חפץ ופנינים, שוהם יקר ומטמונים, הון עתק ומכמונים, מאוצר המלך החסיד משיח אלהי יעקב, אשר שר לה' ואשר אליו התפלל בעת רעה צאן מרעיתו, ובעת רעה צאן עמו, בצר ובטוב לו, עד התפלה האחרונה אשר התפלל לפני מותו אחרי משח את שלמה בנו לשבת על כסא ה' למלך תחתיו, שאז נאמר "כלו תפלות דוד בן ישי" (פרק עב), בין אשר התפלל על עצמו, בין אשר התפלל על הכלל, בין אשר התפלל על ענין מיוחד, בין אשר היה מתפלל תמיד, כל אלה אסף וחבר לעת זקנתו בספר מיוחד שיהיו מוכנים לצורך הנהגת המתבודד - כל אדם יחזה בו, כל תפלה וכל תחנה, כל הודאה וכל תהלה, על כל דבר ועל כל ענין, צוקה או תשועה, צרה או רוחה, אשר יהיה ליחיד או לרבים, בתהלוכות העתים ומסבות הזמן הסוער על כל עוברי ים החיים בהמון משבריו ושאוץ גליו. גם יש בו סגולות יקרות ומטמוני מסתרים מסוד ה' ליראיו, תרופות וסמי חיים, ומפתחות אל שערי שמים. עכ"ל.

ובשו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא אורח חיים סימן לה) כתב סדר לימוד עבור תיקון לבעל תשובה שנכשל באיסור אשת איש, ובכלל סדר הלימוד כתב: וידבק

מאוד בשירות ותשבחות של דוד המלך ע"ה, שזה דבר גדול להלהיב בלב האדם אהבת הבורא ברוך הוא. אבל שאר תפלות ותחנונים אשר חדשים מקרוב דורות מעוטים לפני דורנו ירחק מהם, ובאתר דליעול ירקא ליעול בשרא וכוורי, הם שירותיו של דוד שבודאי מועילים. עיין שם.

וכיוצא בזה כתב הגר"ח בספרו אורח חיים (עמוד ס), כי בעל תשובה צריך לו לימוד התהלים למאוד מאוד, מפני שהחיצונים מתקנאים בו, ולימוד התהלים דוחה אותם יותר מכל לימוד של תורה, כי התהלים כוחו לזמר עריצים. עיין שם. (הובא בהקדמה לתהלים עם פירוש חיים והשלום להגר"ח). וראה עוד להגר"ח בספרו בן יהוידע (מסכת ברכות דף י). שכתב, שאמירת התהלים מסוגל להמשכת החיים לחולה כנודע, ולכך מזמורי תהלים הם ק"ן כמנין מז"ל החיים. ע"כ.

ואשר על כן, בהיות ומעלת התהלים כה רמה, ודאי שאדם הקורא תהלים, הרי שיש בכח הקריאה ההיא להצילו מנסיונות יצר הרע, ובפרט אם הוא קורא במיתון ומתוך כוונת הלב.

שוב ראיתי שכדברים האלה כתב ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו צדקת הצדיק (אות רח), וזה לשונו: עיקר מלחמת האדם עם יצרו הוא בדמיונות והרהורים שבלב ומוח ועל זה אמרו בתיקונים (סוף תיקון י"ג וריש תיקון כ"א) מאן דנצח בקרבא יהבין ליה ברתא דמלכא דא צלותא, שהתפילה הוא הכרת הנוכח וכעומד לפני המלך, כמו שאמרו בעירובין (דף סד). והיינו עמידת הלב והמות. דה' יתברך יראה ללבב, ואם חס ושלוש יארע לו איזה מחשבה זרה והרהור חיצוני, הרי אינו עומד באותו רגע לפניו יתברך. והמנצח ליצרו לצאת מן הדמיון ומחשבת חוץ יהבין ליה וכו', שיהיה ה' יתברך נוכח עיניו בעת התפילה, וזהו סמיכת גאולה לתפילה, דגאולת מצרים היינו יציאה מדמיון כנוכר לעיל וכו'.

ושמעתי דמאה וחמישים מקוה טהרה של ים של שלמה הם נגד מאה וחמישים מזמורי תהלים, ונראה דמאה וחמישים מיני טהרות במחשבה יש. והיינו דידוע דיש חמישים שערי טומאה היינו שערים בדמיון שהיו משוקעים במצרים במ"ט מהם כנודע, וכל אחד כלול משלושה, קנאה תאוה וכבוד, כמו שכתבתי לעיל, הרי מאה וחמישים מיני טהרות וניצוח בקרבא. ועל כל ניצוח יסד מזמור אחד, ובודאי בכח אותו מזמור לזמר עריצים היינו מחשבות ודמיונות מאותו שער.

ואיתא בשוחר טוב (מזמור א), שביקש שיהיו כנגעים ואהלות, פירוש שעיקר ניצוח היצר על ידי דברי תורה, כמו שאמרו (מסכת סוכה דף נב:) משכהו לבית

המדרש. ונגעים ואהלות הם היקרים מדברי תורה, כמו שאמרו (מסכת פסחים דף ג.) על פסוק (זכריה יד, ו) "יקרות וקיפאון" שיקרים בעולם הזה. והיינו כי טומאת צרעת וטומאת מת הם נגד קנאה וכבוד, ודברים אלו קשים מאוד הלימודים איך לינצל. ועל זה אמרינן (מסכת בבא מציעא דף נט.) בדואג ואחיתופל ולא עוד אלא כשהיו עוסקים בנגעים ואהלות אמרו דוד וכו', פירוש שאז היה להם להבין כי רק מפני הקנאה ובקשת הכבוד אמרו כן. וביקש דוד שגם אמירת תהלים יועיל להציל מדמיוני היצר, ועיקר בקנאה וכבוד שבהם היה עיקר עסק דוד נגד אויביו, ובהם עיקר ניצוחו בקרבא עד דיהבין וכו'. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שעיקר נסיונות היצר הינם בדמיונות ומחשבות זרות, והאדם שבעת התפלה מתאמץ לסלק מעצמו את המחשבות הזרות, הרי שהוא ניצח בכך את היצר, ולפיכך השכינה שורה עליו בעת התפלה. והדבר העיקרי שיוכל לעזור לאדם לסלק את הדמיונות והמחשבות הזרות שהם בעצם עצת היצר, הוא לימוד התורה הקדושה, ולפיכך ביקש דוד המלך ע"ה שהאומר תהלים יחשב כמו העוסק בנגעים ואהלות, מפני שנגעים ואהלות הינם החלק היקר והחשוב בלימוד התורה, ובדאי שלחלק החשוב והיקר ביותר בתורה יש את היכולת לסלק את הדמיונות והמחשבות הזרות.

וכתב עוד, שישנם חמשים שערי טומאה שהם בעצם חמשים שערים של דמיון היצר, וכל אחד מהחמשים שערי טומאה כלול משלושה קנאה תאוה וכבוד, ונמצא שישנם מאה וחמשים שערים בטומאה, וכנגדם ישנם מאה וחמשים מיני טהרה במחשבה. ועל כל שער טהרה יסד דוד המלך מזמור אחד בתהלים, ובדאי שיש כח באותו מזמור לזמר עריצים, והיינו לסלק את המחשבות והדמיונות מאותו שער, ולהחיל על האדם מחשבה טהורה.

וזהו כמבואר לעיל שיש בכח קריאת התהלים להציל את האדם מנסיונות היצר, וזאת מפני שבכח קריאת התהלים לטהר את המחשבה של האדם מדמיונות ומחשבות זרות, שהם בעצם עיקר הנסיונות של יצר הרע.

לימוד המוסר הוא תבלין לבטל את יצר הרע

הנה מדברי הגמרא במסכת קידושין שהבאתי לעיל (אות ז), וכן מדברי מהרש"א (הנ"ל אות א), מוכח שמה שמבואר בגמרא שהתורה היא תבלין לבטל את יצר הרע, זהו לימוד בעמקות ובעיון כלימוד גמרא או הלכה או אפילו לימוד מקרא עם המפרשים, וכמו כן הוכחנו שגם קריאת תהלים הוא תבלין לבטל את יצר הרע.

אולם עיין למרן החיד"א בספרו ברכי יוסף (או"ח סימן א אות ט) שכתב, אמנם ראוי לכל תלמיד חכם שיקבע עת כפעם בפעם ללמוד בספרי מוסר, כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול (מסכת סוכה דף נב.), ואידי דטריד בגופי הלכות ומחדש בטובו חידושי תורה, קרוב שיגבה לבו, וכיוצא. וקבלתי כי בכלל מה שאמרו חז"ל (מסכת קידושין ל:): דתורה תבלין ליצה"ר, הוא תוכחת מוסר מרז"ל קמאי ובתראי. ע"כ. הביאו המשנה ברורה בסימן א' (ס"ק יב). ובשער הציון (שם ס"ק כו) כתב בשם הרב חיי אדם, שלימוד המוסר יש בו יותר חיוב מלימוד משניות.

ולכאורה משמעות דבריו, שלימוד מוסר הוא התבלין לבטל את יצר הרע. ברם, ודאי שאין כוונת מרן החיד"א שיעסוק במוסר בלבד מפני שרק זה התבלין של יצר הרע, אלא כוונתו שישלב עם עסק התורה גם את לימוד המוסר, וזה שכתב "וקבלתי כי בכלל וכו'" וכוונתו שגם לימוד המוסר הוא בכלל תורה תבלין, אבל לא רק לימוד המוסר.

וכן ראיתי בהערות על ברכי יוסף שם, שהביא דברי מרן החיד"א בספרו "טוב עיין" (סימן יח אות ב), שכתב: מה שכתבתי בברכי יוסף וקבלתי וכו', כוונתי שיצרף לעסק התורה תוכחות מוסר, כי בזה תורה נקיה בענוה ושמירת הלשון, ואז היא תבלין ליצר הרע, כי אם יעסוק בגופי הלכות ולא ישגיח בעבירות שאדם דש בעקביו, לא לרצון תהיה התורה לבטל היצר הרע. ועיין מהרימ"ט ח"א סי' ק', עכ"ד. ועוד הביא שם, מדברי מרן החיד"א בספרו "דבש לפי" (מערכת ת אות מא) שכתב דברים מבהילים על תלמידי חכמים שלא רוצים ללמוד מוסר, וזה לשונו: על הרוב הם מתגאים בלמודם, וחושבים שהם חכמים גדולים, ומבזים הזקנים וגדולי דורם, ואינם מקפידים להתפלל, ופוגמים ברית הלשון והראות וכיוצא, ולכן תורתם אינה רצויה כי אינה לשמה. עכ"ל. עיין שם עוד.

על כל פנים, מוכח מדבריו ששילוב לימוד המוסר עם עסק התורה בעמל ועיון, הם התבלין לבטל את נסיונות יצר הרע, אבל לא שיעסוק במוסר בלבד.

וכן כתב בנפש החיים (שער ד פרק א), וזה לשונו: וגם כמה מאותן אשר קרבת אלקים יחפצון, המה בחרו לעצמם לקבוע כל עיקר לימודם בספרי יראה ומוסר כל הימים, בלא קביעות עיקר העסק בתורה הקדושה במקראות והלכות מרובות, ועדן לא ראו מאורות מימיהם ולא נגה עליהם אור התורה, ה' יסלח להם, כי כוונתם לשמים, אבל לא זו הדרך ישכון בם אור התורה.

ועוד כתב: והאמת כי ספרי יראה הנם ככל דרכי ה' הישרים, כי דורות הראשונים היו קבועים כל ימיהם בעסק והגיון תורה הקדושה תקועים באהלי

המדרשות בגפ"ת, ושלהבת אהבת תורה הקדושה היה בוער בלבם כאש בוערת, באהבת ויראת ה' טהורה, וכל חפצם להגדיל כבודה ולהאדירה, והרחיבו גבולם בתלמידים רבים הגונים למען תמלא הארץ דעה. וכאשר ארכו הימים, הנה כן דרכו של היצר מעולם להתקנא בעם ה' אלה, כאשר המה דורכים בדרך ה' כראוי, להטיל בהם ארס, עד שכמה מהתלמידים שמו כל קביעותם ועסקם רק בפלפולה של תורה לבד ולא זולת כלל, ושנינו במשנתנו אם אין יראה אין חכמה, ועוד הרבה מאמרי רז"ל מזה כמו שיובא להלן פרק ד' אי"ה. לזאת התעוררו עצמם כמה מגדוליהם עיני העדה אשר דרכם בקדש לשקוד על תקנת כלל אחינו בית ישראל, ליישר ההדורים ולגדור פרצותם, להרים המכשול מדרך עם ה', ומלאו את ידם לבוא בתוכחות במוסרים ומדות, וחברו ספרי יראה להישיר לב העם, להיותם עוסקים בתורה הקדושה ובעבודה ביראת ה' טהורה. אמנם כל איש תבונות אשר שכלו ישר הולך, יבין מדעתו כי לא כיונו בהם להזניח חס ושלוש העסק בגופי התורה, ולהיות אך עסוק כל הימים בספרי מוסרם, אלא כוונתם רצויה היתה שכל עיקר קביעת לימוד עם הקדש, יהיה רק בתורה הקדושה שבכתב ובעל פה והלכות מרובות, הן הן גופי תורה, וגם ביראת ה' טהורה.

ועוד כתב: והן עתה בדורות הללו, בעוונות הרבים נהפוך הוא, "הגבוה השפל", שכמה וכמה שמו כל עיקר קביעת לימודם רוב הימים רק בספרי יראה ומוסר, באמרם כי זה כל האדם בעולמו לעסוק בהם תמיד, כי המה מלהיבים הלבבות אשר אז יכנע לבבו להכניע ולשבר היצר מתאוותיו, ולהתיישר במדות טובות, וכתר תורה מונח בקרן זוית. ובעיני ראיתי בפלך אחד שכל כך התפשט אצלם זאת, עד שברוב בתי מדרשם אין בהם רק ספרי מוסר לרוב, ואפילו ש"ס אחד שלם אין בו, וטח עיניהם מראות מהבין והשכיל לבותם, אשר לא זו הדרך בחר בו ה' כי לא ירצה, ועוד מעט בהמשך הזמן יוכלו להיות חס ושלוש ללא כהן מורה, ותורה מה תהא עליה.

הן לזאת עצור במלין מי יוכל, מלהודיע בשבטי ישראל נאמנה ליראי ה' וחושבי שמו את הדרך ילכו בה לאורה של תורה, או לנו מיום הדין, או לנו מיום התוכחה על עוון ביטולה של תורה, כאשר הוא יתברך שמו יקנא לה לתבוע עלבונה. עכ"ל.

נשים חייבות בלימוד מוסר

ובהיותי בזה, אמרתי לנכון להביא מה שראיתי בקובץ בית אהרן (שנה יח גליון ב) מאמר מאת הרה"ג ר' יעקב חיים סופר שליט"א (אות יט), שכתב בשם גאון

ישראל וקדשו מרן ר' ישראל מסאלנט זצ"ל, דאף שנשים פטורות מתלמוד תורה, מכל מקום בלימוד מוסר נשים חייבות, וכדכתב בספרו אור ישראל (אגרת ג), ושמעתי מתלמיד חכם עצום ורב שליט"א שכן היה מנהגו של רבינו הגדול בעל חתם סופר זצ"ל ללמוד יום יום מוסר עם בנותיו בספר מגורת המאור, וכשנשאל פשר הדבר, השיב לשואלו וכי רק לך יש יצר הרע ולהן אין, וכן מובא בספר חוט המשולש. ועוד כתב שם לדייק מדברי הגר"א באגרתו, שלגבי נשים שאינן מחוייבות בלימוד תורה, הדבר שימנע מהם את נסיונות יצר הרע הוא הצניעות, שהרי כתב שם הגר"א בסיום דבריו: אהובתי אמי, ידעתי שאינך צריכה למוסר שלי, כי ידעתי כי צנועה את וכו'. ע"כ. והיינו שהיות והתנהגותה ומלבושיה היו בצניעות יתירה, לכן אינה זקוקה לדברי מוסר המשמש כתבלין ליצר הרע, אלא הצניעות שבה הגינה עליה. והביא עוד שלפי הגירסא של ארם צובה, כך באמת היה הנוסח באגרת הגר"א: כי זה כל האדם לפתח חטאת רובץ ושליט עליו יצרו, ותבלין שלו לזכרים עסק התורה, ולנקבות הצניעות. עכ"ל.

כמה מעלות יש בלימוד התורה

ומאחר וחז"ל דרשו פסוק זה על מעלת התורה, אמרתי בס"ד עוד בדרך רמז לפרש את הפסוק, "זאת התורה לעלה" והיינו שהעוסק בתורה, הרי שהתורה מביאה אותו להתעלות הנפש. ומרוממת אותו למדרגות רוחניות רמות, וכמו שאמרו חז"ל במסכת אבות (פרק ו) כל מי שעוסק בתורה תדיר הרי זה מתעלה שנאמר (במדבר כא, יט) "וממתנה נחליאל ומנחליאל במות".

"למנחה" שהעוסק בתורה הרי שהתורה מביאה אותו לידי מנוחת הנפש, וכמו שדרשו חז"ל במסכת אבות (שם) את הפסוק (שמות לב, טז) "והלוחות מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות" אל תקרא חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה. וכוונתם שהעוסק בתורה הרי שהוא בן חורין מתאוות העולם הזה, היות והתורה מביאה אותו למאוס בתאוות העולם, וממילא יש לו מנוחת הנפש, כיון שהאדם שהוא תאב לעניני עולם הזה אין לו מנוחת הנפש כידוע.

"ולחטאת" שהתורה מחטאה ומנקה את נפש האדם מכל עוונותיו, ש"חטאת" הוא מלשון חיטוי וניקוי, וכמו שפירש רש"י את הפסוק (במדבר יט, ט) "למי גדה חטאת היא" וזה לשונו: חטאת הוא - לשון חטוי כפשוטו וכו'. ע"כ.

"ולזבח השלמים" שלמים הוא מלשון "שלום" שהתורה מביאה שלום בעולם ובין אדם לחבירו, וכמו שאמרו חז"ל מסכת ברכות (דף סד.) אמר רבי אלעזר אמר

רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, אל תקרי בניך אלא בוניך. שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך, למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך, ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ע"כ.

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם

ושמעתי בזה פירוש נחמד, מהו "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", שפעמים נגזר בשמים שיבואו כך וכך מלחמות בעולם ובין איזה מדינה לאיזה מדינה, וכמו שאנו אומרים בתפלת מוסף של ראש השנה, "ועל המדינות בו יאמר אי זו לחרב אי זו לשלום", ואולם תלמידי חכמים העוסקים במלחמתה של תורה, כאשר זה אומר בכה וזה אומר בכה עד שהם מגיעים לחקר האמת, ובזכות מלחמת הקדושה הזו שהיא מלחמתה של תורה, הרי הקב"ה מבטל את גורת המלחמות בעולם, וממילא מתרבה השלום בעולם.

ועיין להצל"ח במסכת ברכות (שם) שפירש, מה שמובא שם בגמרא על תלמידי חכמים המרבים שלום בעולם, שהביאה הגמרא את הפסוק (תהלים קכב, ז) "שלוה בארמנותיך", שהארמון של תלמידי חכמים הוא הבית מדרש. ובמסכת קידושין (דף ל: מובא, מהו פירוש הפסוק "את אויבים בשער"? אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו והרב ותלמידו העוסקים בתורה בשער אחד נעשו אויבים זה לזה בויכוח בלימוד התורה, ואמנם אינם זזים משם עד שנעשו אוהבים זה את זה, שנאמר (במדבר כא, יד) "את והב בסופה". וזהו כוונת הגמרא כאן בביאור הפסוק "ושלוה בארמנותיך", שגם בארמון שלהם שנראה מתחלה כאלו הם אויבים, אבל סופם היא שלוה ואהבה. עיין שם.

פרשת שמיני

אֶל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכֹל הַשְּׂרֵץ
הַשְּׂרֵץ וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם.

(ויקרא יא, מג)

האוכל איסור תורה בשוגג או באונס, האם זה משפיע
על הנפש

שואל רבינו אור החיים הקדוש מדוע חזר הפסוק לומר "אל תשקצו את נפשותיכם", מאחר שכבר נכתב לפני כן (בפסוק מא) "וכל השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל". ותירץ שבא הכתוב כאן להודיע שהאוכל שרצים, תעשה נפשו טמאה כמו השרץ, ולזה נתכוין הפסוק לומר "אל תשקצו את נפשותיכם", כלומר אל תעשו את נפשותיכם שקץ מחמת אכילת השרצים. ולזה נתכוונו רבותינו במה שאמרו (מסכת פסחים דף ט:): עמי הארץ הם שרץ ובנותיהם שקץ, דהיינו שמחמת אכילת השרצים נפשם נהפכה לשרץ הטמא.

ומה שהמשיך הפסוק לומר "ולא תטמאו בהם ונטמתם בם" בא הפסוק להוסיף ולומר שצריכים זהירות שלא יכנס לפיהם השרץ הטמא אפילו בהסח הדעת ובשוגג, כי התיעוב יטמא את נפש האדם הן אם אכלם האדם בשוגג והן במזיד, אלא שישתנה גודל הפגם בין שוגג למזיד, שבמזיד נפשו נעשית שקץ כמו שהזהיר הפסוק בתחלת דבריו, וכמו שנתבאר לעיל, אבל בשוגג בא הכתוב כאן לומר שלמרות שנפשו לא נעשית טמאה כשרץ, מכל מקום הרי שתטמא נפשו ותטמטם (כלומר שנפשו נעשית אטומה), ולכן צריך האדם לזהר בתוספת זהירות וזריזות בכל דבר אשר יכנס בגדר ספק שיקוץ זה, ומה גם בזמנים אלו שנוהם האויר והארצות כולן יחד, ואין לך גידולי קרקע שאין בהם מהשיקוץ שומר נפשו ישמור את הדבר. עד כאן תוכן דבריו.

ומדבריו מתבאר שאדם האוכל איסור תורה בשוגג נטמאת נפשו, וכן כתב נתיבות המשפט בסימן רל"ד (ביאורים ס"ק ג) שהאוכל איסור תורה אפילו אכלו בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין מפני היסורין.

אולם ראיתי להגרי"ח בשו"ת רב פעלים חלק ד' (סוד ישרים סימן ו), שנשאל אודות אדם ששתה משקה והיה בו נמלה או יתוש באופן שלא היה גרמא לזה מעצמו אלא קרה לו הדבר הוזה באונס גמור באופן שאין להאשימו ולומר היה לו להשמר ולא נשמר. וכן שוחט מוסמך וירא שמים ששגה לשחוט בסכין פגומה בשוגג ולא הרגיש, ואכלו הבשר אנשים כשרים. או שוחט העיר אשר נבדק והופקד על פי החכמים ומוחזק לירא שמים, אך היה רשע בסתר והאכיל לישראל נבילות וטריפות. איך דינם של אלו שאכלו לפי תומם ולא נודע להם הדבר הרע הזה לא בתחלה ולא בסוף, האם נטמאה נפשם בטומאה זו של נבלות ושקצים שכתוב בהם "ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם".

והשיב על כך, שבריה טמאה כגון השרץ וכן בשר נבלה וטריפה אין גופם מטמא נפש האדם, ולמרות שכתוב בהם "ונטמאתם בהם", אין כוונת התורה שגוף השרץ מטמא את נפש האדם, אלא כל דבר אסור וטמא שורה עליו כח רוחני של טומאה, וכשאדם אוכל אותו שורה אותו כח הטומאה על האדם ונכנס בו ומטמאו. אמנם אם הוא אנוס גמור שאינו יודע כלל מן האיסור והטמא, וגם אין לתלות בו שהוא גרם לעצמו שיכשל בשגגה, או אם אכל אותו דבר האסור והטמא, לא ישרה על האדם אותו כח הטומאה של אותו דבר ואין רשות לכת הטומאה ליכנס בו ולא להיות נוגע בו. וכיוצא בזה נאמר על יעל שאמר הקב"ה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע, והדבר יפלא והלוא שבע בעילות בעל, אך הענין כי בעילות שלו מאחר שהיו באונס גמור, לא נגע בה כח הקליפה והרע של הזנות שלו ולא שרתה הקליפה עליה. עכת"ד.

ומדבריו מתבאר שהאוכל דבר איסור באונס מפני שלא היה לו להעלות על דעתו בכל דרך שהיא שדבר זה הוא אסור, אזי לא שורה על האדם כלל רוח הטומאה, מפני שלא גוף האיסור מטמא את האדם אלא רוח הטומאה השורה עליו, וכאשר האדם אכלו באונס אזי אין רשות לרוח הטומאה לשרות על האדם, ואין אכילה זו גורמת לו לרושם בנפשו.

ואין זה סותר לדברי אור החיים הקדוש ונתיבות המשפט הנ"ל שכתבו שהאוכל איסור בשוגג אכילה זו מטמאת את נפשו, כיון שהם דיברו שאכל בשוגג, שלמרות שהוא אכל בשוגג יש עליו אשמה שלא בדק מספיק מה שאכל (עיין תוספות מסכת

ביצה דף כה: בד"ה אורח), ולכן רוח הטומאה תשרה עליו ותטמא את נפשו. וכן מוכח מדברי הגרי"ח עצמו, שהאוכל איסור בשוגג, הרי שרוח הטומאה אכן תשרה עליו. וגם אור החיים הקדוש והנתיבות מודים להגרי"ח שהאוכל איסור באונס, שאין רוח הטומאה שורה עליו ולא עושה בו רושם, כיון שאין עליו אשמה במה שאכל. וכיוצא בזה כתב הרמ"א בשולחן ערוך יורה דעה סוף סימן קפ"ה. עיין שם. ועיין עוד במה שכתבתי בשו"ת משפטי יוסף (חלק א חאה"ע סימן ג עמ' תא בהערה).

האוכל איסור דרבנן בשוגג, האם זה משפיע על הנפש

וכתב עוד הנתיבות הנ"ל, שלמרות שבאיסורי תורה אפילו אכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין מפני היסורין כמו שנתבאר, מכל מקום האוכל איסור דרבנן בשוגג אין צריך שום כפרה וכאילו לא עבר דמי, והרי הוא להאוכל כמו שאכל אוכל כשר. עיין שם.

ובהסבר דברי הנתיבות ראיתי למו"ר זצ"ל בשו"ת יביע אומר חלק א' (חיו"ד סימן יד אות ט), שכתב להסביר דבריו, שאיסור דרבנן הוא איסור גברא כלומר הוא איסור המוטל על האדם, ולא איסור חפצא כלומר המאכל עצמו לא נאסר, ובהיות שהמאכל עצמו לא נאסר, לכן כאשר האדם שאכלו היה שוגג ולא נתכוין לאכול דבר איסור, לא החמירו עליו חכמים להחיל עליו את האיסור, והמאכל עצמו לא אסור מצד עצמו, לכן אינו צריך כפרה. מה שאין כן באיסור תורה, גוף המאכל עצמו אסור (וזה ממש כמו שכתבתי לעיל בשם אור החיים הקדוש והגרי"ח שבאיסור תורה שורה רוח טומאה על המאכל עצמו), ולכן גם בשוגג חל איסור, שהרי סוף סוף האדם עצמו אכל מאכל שעצמו הוא אסור, ובשל כך הוא צריך כפרה.

ועיין שם עוד, שהביא מו"ר כמה מגדולי האחרונים שחלקו על הנתיבות וסוברים שגם איסור דרבנן הוא איסור חפצא, כלומר שהמאכל עצמו נחשב לאיסור, ולכן גם האוכל איסור דרבנן בשוגג צריך כפרה. ושכן מוכח מדברי מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (חלק ב סימן לח אות לט), שכתב בשם מהרצ"ו, פעם אחת שתיתי עם מומר ישמעאל שעשה תשובה ועדיין לא השלים תשובתו, והראו במצחי ששתיתי יין נסך, ואמר לי מורי שצריך לעשות תשובה כשותה יין נסך שהם שבעים ושלוש תעניות. עכ"ל. ומבואר שאף השותה סתם יינם או מגען ביין שלנו שאיסורו מדרבנן, צריך כפרה ותשובה, וזה שלא כדעת הנתיבות. עיין שם עוד.

וכבר הבאתי בספרי שו"ת משפטי יוסף (חלק א חאה"ע עמ' תב בהערה), בשם שו"ת באר משה (שטרן) חלק ה' (סימן כד אות ד), שכתב בשם שו"ת שערי בנימין (סימן

(ד) שאף להנתיבות שסובר שהאוכל איסור דרבנן בשוגג אינו צריך כפרה, זהו דוקא כשעבר איסור דרבנן פעם אחת, אבל כשעבר הרבה פעמים גם הנתיבות מודה שצריך כפרה.

ומכלל דברינו יש לך ללמוד, שצריך האדם לדקדק הרבה בדברי המאכל שהוא אוכל, לבל יכניס לפיו שום דבר איסור, הן שהוא אסור מהתורה והן מדרבנן, לבל יטמא נפשו ונפשות בני ביתו, מפני שאף אם לא יהיה זה במזיד, מכל מקום אם זה בגדר שוגג, הרי שבאיסור תורה ודאי צריך כפרה וזה גם מטמא את נפשו. וגם אם הוא איסור דרבנן, הרי ישנם הרבה פוסקים הסוברים שגוף המאכל עצמו נחשב לאיסור, ולכן צריך כפרה. וכבר כתבו התוספות במסכת כתובות (דף קד בד"ה לא) בשם המדרש, עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו. ע"כ. וקל וחומר שצריך להתפלל שלא יכנס דבר איסור לתוך גופו.

פרשת תזריע

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁה פִּי תִזְרִיעַ וַיִּלְדָּה זָכָר
וְכֹל: וּבִיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשָׂר עֶרְלָתוֹ.

(ויקרא יב, א-ג)

הנזקק לברכה עבור זרע בר קיימא, כיצד יש לברכו

פרשה זו מדברת בענין הולדת הבן והכנסתו בברית מילה, ובני הזוג הנשאים זה לזה כמה מצפים ומייחלים לבן זכר או בת נקבה, ולצערינו לפעמים הדבר מתעכב ואין האשה נפקדת, ובשל כך בני הזוג נלחצים ומצטערים מאוד, ועל כן אמרתי בס"ד לומר בזה מספר עצות המובאות בדברי חז"ל ובדברי הפוסקים, כדי שבני הזוג יישמו אותם או אפילו מקצתם, ושמא בזכות זה תעלה ארוכה למכתם.

א] זכורני בהיותי חתן צעיר לימים הייתי נוכח בברית מילה אשר הסנדק שם היה מו"ר פאר הדור מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל, בסיום הברית ביקשתי ממרן שיברכני שאזכה לבן זכר, ואז מרן הביט בי וברכני שאזכה לבנים זכרים ובנות נקבות. ומתוך מבטו של מרן ואופן דבורו הבנתי שרוצה ללמדני כמה ענינים. א) שאם כבר מברכים או מתפללים על אדם שיזכה לזרע של קיימא לא מברכים רק שיזכה לבן זכר, כיון שמשמעות ברכה זו שיזכה רק לבן זכר אחד, אלא נוסח הברכה או התפלה צריכה להיות שיזכה לבנים זכרים וכן בנות נקבות בלשון רבים, כדי שיזכה האדם להרבה בנים והרבה בנות. ב) וכמו כן אם כבר מברכים או מתפללים, יש להתפלל שיזכה גם לבנות, ולא רק לבנים, כדי שיזכה האדם לקיים מצות פריה ורביה, וכמובא בטור ושולחן ערוך אבן העזר סימן א' (סעיף ה) שעל ידי בן ובת אז מקיים האדם מצות פריה ורביה, ולא די בבנים בלבד. והגם שמובא בגמרא מסכת קידושין (דף פב:) תניא רבי אומר אי אפשר לעולם בלא

זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקיבות. ע"כ. אין כוונת הגמרא שלא יהיה לאדם בנות, שהרי לולי בנות כיצד יקיים האדם מצות פריה ורבייה, אלא כוונת הגמרא לומר שבעיקר יהיה לו בנים היות והם עוסקים בתורה ומביאים אותו לחיי העולם הבא, ואולם גם לבנות הוא נצרך. ג) ועוד למדתי מדברי מרן שאם כבר מברכים או מתפללים, אין להתפלל סתם שיזכה האדם לבנים ובנות, אלא יש לציין בתפלה שיזכה האדם לבנים זכרים ובנות נקבות. ונראה שכוונתו לדברי המאירי במסכת קידושין (שם) שכתב על דברי הגמרא הנ"ל, וזה לשונו: וכן אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים, ואוי לו למי שבניו נקבות. ואף על פי שפשוטו של דבר כך הוא, יש להוסיף בפירושו שבניו נקבות שהזכרים פחותים וחסירים, ואשרי מי שבניו זכרים שנמצא בהם השלמות המכוון בהם, על זה נאמר גיל גיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח. עכ"ל. ונראה שכוונתו שאף על פי שמפשט הגמרא משמע שיזכה האדם בעיקר לבנים, מכל מקום יש להוסיף ולפרש אשרי מי שבניו זכרים שהם הולכים בדרך ה', שאז יש לאביו נחת רוח ממנו והוא שמח ממנו. ואוי לו למי שבניו נקבות, היינו מלשון נקב, שהוא חסר שאינו הולך בדרך ה' שאז אין לאביו נחת ממנו. וזהו שהזכיר מרן בברכתו שיזכה לבנים זכרים, והיינו שיזכה שיהיו לו בנים העובדים את ה' בשלימות, ויהיה לו נחת ושמחה מהם. ועל דרך זה יש גם להסביר מה שהזכיר מרן בברכתו בנות נקבות, היינו שיזכה האדם שבנותיו ינהגו בטבען של נקבות, ולא בטבען של זכרים, כגון שתהינה עדינות נפש כנקבות, וידעו את מלאכת הנשים בבית, וגם יהיו לגבי בעליהן לעזר כנגדו, כפי שלכך נבראתה האשה, למען יוכלו בעליהן לקיים מצוות ה' כראוי ולעסוק בתורה כראוי.

כאשר האשה לא נפקדת יש לבני הזוג לבטוח בה'

ב] ומכל מקום אין לזוג הצעיר להלחץ מכך אם האשה עדיין לא זכתה להתעבר, למרות שעבר זמן רב מעת נישואיהם, וגם שעניניהם רואות שישנם זוגות רבים שבזמן מועט מהחתונה זכו להפקד בזרע של קיימא ואילו הם כעבור חודשים או שנים עדיין לא זכו להפקד, אלא יש להם להאמין שכל מה שעושה הקב"ה הכל לטובה, וכל אחד ואחד ה' פוקדו בזרע של קיימא בעתו ובזמנו הראוי לו. שהרי אמרו חז"ל במסכת תענית (דף ב.) אמר רבי יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים, מפתח של גשמים דכתיב "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו", מפתח של חיה מנין דכתיב "ויזכר אלקים את רחל וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה", מפתח של תחיית

המתים מנין דכתיב "וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם". ע"כ. הרי לך שמפתח של חיה והיינו עיבור האשה בולד הוא ביד ה' בלבד שלא מסרו ביד שליח, ועל כן יש להם לבטוח בה' שיפתח את רחמה של האשה להפקד בפרי בטן. ועוד יש לומר שהרי מובא במסכת גדה (דף לא.) תנו רבנן שלשה שותפין יש באדם הקב"ה ואביו ואמו, אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים ומוח שבראשו ולובן שבעין, אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ושערות ושחור שבעין, והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודבור פה והלוך רגלים ובינה והשכל, וכיון שהגיע זמנו להפטר מן העולם הקב"ה נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו מניח לפניהם. ע"כ. הרי לך שהולד של האדם יש בו שותפות של אביו ואמו והקב"ה, ומעתה יש לומר שאימתי שיסכים ה' להכנס לשותפות זו מוטב.

ג] ועל פי הדברים הללו יש לך ללמוד שבני הזוג יש להם להתפלל אל ה' על הדבר הזה, בהיות והמפתח לכך הוא ביד ה', ועוד יש להם להתפלל אל ה' שיכנס עמהם לשותפות זו. ואולם מלבד מה שמוטל עליהם להתפלל, מובא בתז"ל כמה ענינים שניתן לפעול כדי לקרב דבר זה, וכפי שיבואר דלהלן.

כל הנותן מטתו בין צפון לדרום זוכה לבנים זכרים

ד] מובא במסכת ברכות (דף ה:) אמר רבי חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים, שנאמר "וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים". רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא "וצפונך תמלא בטנם" וכתיב התם "וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה". פירש רש"י, צפון לדרום - ראש ומרגלותיה, זה לצפון וזה לדרום, ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות. וצפונך - לשון צפון, וסיפיה דקרא ישבעו בנים. תמלא בטנם - תמלא ימי הריונם. ע"כ. הרי שמובא בש"ס שיש להקפיד להניח את המיטה של האיש והאשה בשעת תשמיש בין צפון לדרום, ולא בין מזרח ומערב, מפני כבוד השכינה הנמצאת בין מזרח ומערב, ועל ידי כך זוכים לבנים זכרים.

וכתב בית יוסף באו"ח סימן ג', שנראה מדברי הרמב"ם בפרק ז' מהלכות בית הבחירה (הלכה ט) שאפילו האדם לבדו אסור לישון בין מזרח למערב (כלומר והנהרה בזה זוכה לבנים זכרים, עיין שם בבית יוסף), אבל התוספות כתבו שם (ד"ה כל הנותן) כל הנותן מטתו בין צפון לדרום, ולא בין מזרח למערב, ודוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה שורה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני

התשמיש, וכן משמע ומוכחי קראי עכ"ל. וכתב ב"י, שאף על פי שהעולם נוהגים כדברי התוספות, נראה לי שהוא מפני שאינם מעיינים בדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה אלא חד או תרי בדרא, והנכון לזוהר כדברי הרמב"ם ז"ל שהוא עמוד ההוראה. ע"כ. וכן כתב בשולחן ערוך פסק (שם סעיף ו), וזה לשונו: וכן אסור לישון בין מזרח למערב, אם אשתו עמו. ונכון לזוהר, אפילו כשאין אשתו עמו. עכ"ל.

ובמשנה ברורה (שם ס"ק יא) כתב, שבתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר פרשה במדבר שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב, והסכים שם שיהא הראש למערב. וכן כתב בארצות החיים בשם כמה אחרונים. ומכל מקום טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשולחן ערוך, כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא, ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל. ע"כ.

ומיהו בכף החיים (שם אות טז) הביא דברי הזוהר הנ"ל, שיש ליתן את המטה ראשה למזרח ומרגלותיה למערב, ושכן כתב הב"ח. וכתב שבשער המצוות פרשת בראשית, כתב וזה לשונו: וענין נתינת המטה בין צפון לדרום הוא יהיה דוגמת אדם הראשון כשנברא, וכדוגמא שיעור קומה העליונה ראשו למזרח כנגד הדעת הנקרא מזרח, ממזרח אביא זרעך, ורגליו למערב יסוד ומלכות, כנזכר אצלנו בענין נטילת לולב וידו הימנית בדרום שהוא החסד ויד השמאלית בצפון שהיא הגבורה, עכ"ל, וגם רש"י בספר ליקוטי פרדס חזר מפירושו והסכים לפירוש המקובלים והביאו ברכי יוסף אות ב', ועיין בתשובת שב יעקב סימן ג' שהכריע גם כן כדעת הזוהר, והגם שכתב שיירי כנסת הגדולה בהגהות ב"י אות ד' שעכשיו אין העולם נוהרים בכך עיין שם, וכן כתב עולת תמיד אות ו' דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, מכל מקום יש לזוהר כדעת הזוהר והאר"י. עכ"ל. וכן העלה באור לציון (חלק ב פרק א שאלה א) שהרוצה לנהוג כדברי השולחן ערוך רשאי ליתן את ראש המיטה לדרום, ועל כל פנים נראה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, וכל צד שיסדר יש לו על מה שיסמוך. מכל מקום נכון יותר במקום שאפשר שיסדר את המטה כדעת הזוהר וכביאור האר"י ז"ל, שיהא ראשה למזרח ומרגלותיה למערב. עכ"ל.

והמתבאר מכאן שיש כאן מחלוקת בין הפשט לקבלה כיצד יש להעמיד את המטה. ובכל אופן נראה שהרוצה לזכות לבנים זכרים וכהבטחה המובאת בש"ס, יש לו לכוין בשעה שמעמיד את המטה כפי אחת מהשיטות, שאם מעמיד בין צפון לדרום יכוין שהוא מעמיד כן כפי המובא בש"ס, ובזכות זה יזכה לבנים

זכרים. וכן אם מעמיד את המטה בין מזרח ומערב יכוין שהוא מעמיד כן מפני שכך מובא בזוהר והאר"י ז"ל, ובזכות זה יזכה לבנים זכרים.

ומיהו ברבינו יונה (ברכות ג. בדפי הרי"ף) כתב על דברי הגמרא הנ"ל, שכל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים, שנאמר "וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים", שאין זו ראייה שודאי אינו לשון צפון, אלא סימן לזכר בעלמא, וכן הרבה פסוקים שמביא אינן אלא לסימן, ואומרים שהטעם הוא מפני שהמנורה היתה בדרום ושולחן בצפון, והשולחן כנגד העושר והמנורה כנגד התורה כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור, וכדאמרינן (מסכת בבא בתרא דף כה:): הרוצה להתחכם ידרים והרוצה להתעשר יצפין, וסימנך שולחן בצפון מנורה בדרום. ועדיין הדבר סתום דמה טעם הוא לומר שבעבור זה יזכה לבנים זכרים, ואומר מורי הרב נר"ו שהחכמים נתכונו בזה לומר שקודם שישמש מטתו שיזכור השולחן שהוא כנגד העושר והמנורה שהיא כנגד התורה, ויתפלל על בניו שיהיו מצליחים בתורה ושיהיה להם עושר כדי שלא יצטרכו לבריות. והתפלה שמתפלל קודם ההריון היא מועילה יותר מהתפלה שמתפלל אחר כך, מפני שבשעת ההריון גזורין מה יהיה משפט הנער ומעשהו, כדאמרינן (מסכת נדה דף טז:): מלאך הממונה על ההריון וכו', ואומר טיפה זו עשיר או עני טפש או חכם. ואף על פי שהתפלה מבטלת המזל כמו שאמרו (מסכת שבת דף קנו.) אין מזל לישראל, ורצונו לומר שאינן תלוין במזלם שאם זכו אף על פי שמזלם קשה הזכות מבטלת אותו, אפילו הכי כדי לבטל הגזירה צריך תפלה ותחנונים יותר, אבל כשהיה קודם הגזירה אין צריך להרבות בתפלה כל כך, ולפיכך נתנו זה הסימן שיתפלל על בניו קודם התשמיש שיגיעו לאלה השתי מעלות גדולות, ומתוך כך גם כן יזכור זה ויקדש עצמו בשעת תשמיש ויחשוב באשתו כדי שיהיו בניו ראויים. עכ"ל.

והמתבאר מדבריו שכוונת הגמרא אינה לענין הנחת המיטה אלא לענין התפלה שיתפלל קודם תשמיש שיזכה לבנים זכרים ושיהיו חכמים בתורה ויזכו לעושר, מפני שהתפלה על הבנים קודם העיבור היא מתקבלת בשמים בנקל יותר מאשר אחר העיבור.

בזכות הצדקה והשמחה של האשה זוכים לבנים

ה] ועוד מובא במסכת בבא בתרא (דף י:), מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים, ר' אליעזר אומר יפזר מעותיו לעניים, ר' יהושע אומר ישמח אשתו לדבר מצוה. ע"כ. ופירש רש"י, לדבר מצוה - לפני תשמיש. ע"כ. וכתב מהרש"א בחידושי אגדות, שמה שאמר ר' אליעזר שבכדי לזכות לבנים זכרים יש לפזר מעותיו

לעניים, שסמך עצמו על המזמור הנאמר בתהלים (פרק קיב) "גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יברך" וסיים בו שלכל זה זכה לפי ש"פזר נתן לאביונים". ע"כ.

[ו] ומה שאמר ר' יהושע שכדי לזכות לבנים זכרים יש לשמח את אשתו לדבר מצוה, בפשטות הדברים נראה שזה ענין סגולי שבזכות שמשמח את אשתו יזכה לבנים זכרים כמו ענין הצדקה שהזכיר ר' אליעזר. וכן מבואר בספר סגולות ישראל (מערכת ה אות מז) שבזכות הצחוק של האשה זה מביא לידי עיבור, וכתב שכן כתב הרב הקדוש והטהור מורנו הרב פנחס זצ"ל מקאריץ, שהשמחה הוא סגולה לעקרה שתלד בנים, ויש ראייה לזה מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה (בראשית יח, יב) "ותצחק שרה בקרבה", כי אמרה בלבה זה סגולה שתלד בן על ידי שמחה, והרחיב ה' את נקבי הלידה אשר עצר ה' בעד רחמה, ואמר לה ה' "היפלא מה דבר", כי אין לה לבקש סגולות לזה כי ה' הבטיח לה שתלד. מן הנביאים דכתיב (ישעיה נד, א) "רני עקרה לא ילדה". ומן הכתובים (תהלים קיג, ט) "מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה", והיינו אם האשה היא עקרה, על ידי השמחה היא נעשית אם הבנים. ע"כ.

הנזהר בהלכות טהרת המשפחה זוכה לבנים

[ז] ועוד מובא במסכת שבועות (דף יח:): אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה הויין לו בנים זכרים, דכתיב "להבדיל בין הטמא ובין הטהור", וסמך ליה "אשה כי תזריע וילדה זכר" (פירש רש"י, שהמבדיל בין טומאה לטהרה תלד אשתו זכר). רבי יהושע בן לוי אמר הויין לו בנים ראויין להוראה דכתיב "להבדיל" ו"להורות" (פירש רש"י, בענינא דשתויי יין כתיב, ולהבדיל בין הקדש ובין החול בין הטמא וגוי ולהורות את בני ישראל). ע"כ.

ויש ללמוד מכאן שכל שכן הנזהר בהלכות נדה כגון דיני הרחקות המובא בטור ושולחן ערוך יורה דעה סימן קצ"ה שיזכה לבנים זכרים ובעלי הוראה, שהרי לפרוש מאשתו בסמוך לוסתה, זה רק מפני שיש חשש שאולי תראה באותה שעה, קל וחומר הפורש ממנה בשעה שהיא ודאי אסורה ונוהג בזה בחומרות שיזכה לבנים זכרים. ואולם יש לצדד ולומר שדוקא הפורש מאשתו סמוך לוסתה מקבל שכר זה, היות ויצרו משיאו לומר שהרי היא לא ודאי אסורה ושמא הוסי' תמהמה מלבוא בעת הזאת, ובכל זאת הוא פורש, על כן שכרו שיזכה לבנים זכרים ושהם יהיו בעלי הוראה, אבל במקום שהיא ודאי אסורה הוא בודל מאיסור זה ממילא, ושמא בזה לא מובטח לו בנים זכרים למרות ששכרו מרובה על מה שהוא פורש מאיסור ודאי.

המבדיל על היין במוצאי שבת זוכה לבנים

[ח] ועוד מובא שם בגמרא, אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המבדיל על היין במוצאי שבתות הויין לו בנים זכרים דכתיב "להבדיל בין הקדש ובין החול" וכתיב התם "להבדיל בין הטמא ובין הטהור" וסמיך ליה "אשה כי תזריע". רבי יהושע בן לוי אמר בנים ראויין להוראה דכתיב "להבדיל" ו"להורות". ע"כ.

ויש להבין איזה ענין גדול יש בהבדלה על היין עד כדי שיזכה האדם בזכות זה לבנים זכרים ובעלי הוראה? ויש ליישב על פי מה שמבואר בדברי אור החיים הקדוש על הפסוק "ויאמר ה' אלקים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם" (בראשית ג, כב), וכתב על כך: כי יש לך לדעת כי עיקר טעם מצות המלך על עץ הדעת היא לבלתי יושג בדעת אדם הכרת בחינת הרע ותהיה דעתו מוחלטת בבחינת הטוב מבלי הרגשת בחינת הרע והוייתו בעולם, והוא אומרו (קהלת ז) "עשה האלוקים את האדם ישר" פירוש בידיעה אחת טובה ואין דמיון הרע מצוייר בדעתו וכאשר הוכר הרע בידיעתו ודעתו, וזה לך האות וידעו כי ערומים ויתבוששו, אין מקום למצוה זו בעולם, ויחשוב האדם שפקעה מצוה זו מעצמה ומעתה לא יחוש לשלוח ידו וחי, ואמר ה' כי טועה בדעתו וצריך הוא למות אפילו על שגגתו אשר שגג מטעם שכתבנו למעלה כי נפסל גופו מעלות אל האלקים יחד עם הנשמה. עכ"ד.

הרי שמבואר מדבריו, שעיקר רצון ה' אשר האדם ישיג בדעתו רק טוב כלומר שלא יעלה במחשבתו מחשבת רע, ולכך ציוה ה' את אדם הראשון לבלתי יאכל מעץ הדעת כדי שלא יערב במחשבתו חלק רע. והאדם באכלו מעץ הדעת עירב במחשבתו גם חלק רע וזה היה עיקר חטאו. וכן מבואר בדבריו בפרשת וירא (כב), אשר חטא אדם הראשון היה שדבק רע וטוב כאחד. עיין שם. נמצא שעיקר עבודת האדם הוא לתקן חטא אדם הראשון ולהפריד ולסלק את הרע מהטוב. ולכך ההבדלה יש בה ענין גדול מפני שענינה להפריד את הרע מהטוב ולסלקו, וכאשר האדם אומרו על היין הרי שהוא מזכיר את כח ההפרדה הזו על דבר חשוב שהוא יין. ולכן מעלתו גדולה שזוכה לבנים זכרים.

ומכאן יש לך להבין גם מדוע יזכה האדם לבנים בעלי הוראה, שהרי המהות של בעל הוראה זה לפשוט לאדם את ספקותיו, שכאשר בא השואל ושואל דבר הלכה זהו מפני שהינו מסופק כיצד יש לו לנהוג על פי דעת תורה, והספק בא

לו מכח תערובת של רע בטוב שלא מניח לאדם לידע את הדרך הטובה אשר יש לו לילך בה, וזהו תפקידו של המורה הוראה לפשוט את הספק ולסלק את החלק הרע המעורב בקרב השואל. וזהו ממש כענין ההבדלה, ולכך זוכה האדם לבנים בעלי הוראה.

המתנהג בצניעות זוכה לבנים

ט] ועוד מובא שם בגמרא, אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר כל המקדש את עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים שנאמר "והתקדשתם והייתם קדושים" וסמך ליה "אשה כי תזריע" (פירש רש"י, המקדש עצמו בתשמיש - דרך צניעות).

הרי שלמדונו רבותינו שכדי לזכות לבנים זכרים יש צורך להתנהג בצניעות, ואפשר שלאו דוקא בענין תשמיש, אלא בכל ענין שיש בו מידת צניעות יזכה האדם לבנים זכרים, כגון אשה ההולכת ברשות הרבים בלבוש צנוע, הן בביגוד והן בכיסוי ראש צנוע, הרי שבזכות זה יזכו בני הזוג לבנים זכרים. וכך ראינו בעינינו כמה נשים אשר כמה שנים לא זכו להפקד בפרי בטן, וקבלו על עצמם ללכת בצניעות ברשות הרבים הן בביגוד והן בכיסוי ראש צנוע, ובזכות זה זכו להפקד בבנים זכרים.

מהי הסיבה לכך שפעמים מקיימים את ההבטחות המובאות בחז"ל, והן אינן מתקיימות

י] וראה בדף על הדף על גמרא זו, שכתב בשם ספר "שמעה תפלת" להגר"ח קניבסקי שליט"א בפסקה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וכו'. שכתב: והנה ראינו הרבה בני אדם שלא חיסרו שום הבדלה ואין להם בנים זכרים, או שאין להם בנים כלל. וכן יש להקשות בשאר שכר המובא בגמרא, או עונש, ואנו רואין כמה פעמים שאינו כן. והתשובה לזה היא בב' אופנים: או שמעשו מעכבין, כמו שכתב המשנה ברורה בסימן קנ"ח (ס"ק לח) לענין נטילת ידים, והענין שיש עבירות שמעכבין בנים, כגון מה שאמרו במסכת סנהדרין (דף צב.) כל המסתכל בערוה קשתו ננערת, ושם (דף פב.) אם כהן הוא לא יהיה לו בן כו' (כלומר להבא על הגויה), ובמסכת יבמות (דף נה.) אין לו בנים הולך ערירי, וכהאי גוונא הרבה, ואם עשה מצוה ששכרה בנים וכנגדה עבירה שמפסידה בנים יצא זה בזה, וכן כל כהאי גוונא (כלומר שיתכן שכנגד מה שעשה מצות שבזכותם אמרו חז"ל שהוא יזכה לבנים, מצד שני הוא עשה עבירות שבגינם אמרו חז"ל שהם מעכבים את הבנים, ולכן הוא לא זוכה לבנים).

וכתב שיש בזה עוד תשובה, שאם אחד אין לו בנים אין זה נכיון מעוונותיו, דמי יימר שמגיע לו בנים, אבל אם עשה מצוה שהבטיחוהו חז"ל בנים עבור זה, נמצא אם אין לו בנים מנכין לו עבור זה מעוונותיו, והרי זה כאילו נתנו לו בנים ונטלוהו ממנו, ואם כן נקרא שבאמת היו לו בנים, וכן כהאי גוונא. וכן לענין עונש, שמי שאינו עני אינו נכיון ממצוותיו, אבל אם עשה עבירה שמגיע לו עניות עבור זה ואינו עני, מנכין לו ממצוותיו, וכן כל כה"ג. (עיין מה שכתבתי בכיוצא בזה פרשת נח על הפסוק ויאמר אלקים לנח וכו', בשם הגרי"ח בספרו בן יהודע למסכת תענית (דף ט.).

ובאמת שתי התשובות דבר אחד הוא, ודו"ק. [גם לפעמים הקב"ה יודע שאם יתנו לו בנים או עשירות אין זה טוב עבורו, אלא רע, ולכן אין נותנים לו, וכמו שכתב רש"י (במלכים א' ה' מ"ג), וכל דעביד רחמנא לטב עביד].

ובענין לזכות בזרע של קיימא, עיין עוד מה שכתבתי בפרשת "לך לך" על הפסוק "ובן שמנת ימים ימול וכו'" בשם האגרות קודש (ח"ז עמ' נא).

פרשת מצורע

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת
הַמְצָרֵעַ בַּיּוֹם טָהַרְתּוּ וְהוֹכָא אֶל הַכֹּהֵן.
(ויקרא יד, א-ב)

צרעת הבית והבגד הוא ענין פלאי

כתב הרמב"ם בפרק ט"ז מהלכות טומאת צרעת (הלכה י), וזה לשונו: הצרעת הוא שם האמור בשותפות כולל עניינים הרבה שאין דומין זה לזה, שהרי לובן עור האדם קרוי צרעת, ונפילת קצת שיער הראש או הזקן קרוי צרעת, ושינוי עין הבגדים או הבתים קרוי צרעת, וזה השינוי האמור בבגדים ובבתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהירן מלשון הרע, שהמספר בלשון הרע משתנות קירות ביתו, אם חזר בו יטהר הבית, אם עמד ברשעו עד שהותץ הבית משתנין כלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן, אם חזר בו יטהרו, ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנין הבגדים שעליו, אם חזר בו יטהרו ואם עמד ברשעו עד שישרפו משתנה עורו ויצטרע ויהיה מובדל ומפורסם לבדו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשון הרע, ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים בדרך, הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסיכנה בעצמה להצילו מן הים, והיא לא דברה בגנותו, אלא טעתה שהשוותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו, שנאמר והאיש משה עניו מאד, ואף על פי כן מיד נענשה בצרעת, קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שהצרעת היא שם כולל לכל סוגי הנגעים, הן צרעת הגוף והן צרעת הבית והבגד, אלא שצרעת הבית והבגד זהו ענין פלאי ואינו טבעי,

מפני שצרעת הגוף זה אכן ענין טבעי שמראה עור הגוף משתנה מחמת חולי הגוף, אבל שינוי מראה קירות הבית והבגד, בטבעם לא אמורים להשתנות, ומה שאמרה התורה שמראה קירות הבית והבגד משתנים ונקראים בשם צרעת, זהו ענין פלאי ויד ה' היתה זאת, כדי להזהיר את עם ישראל מלדבר לשון הרע, שהמדבר לשון הרע משתנות קירות ביתו ובגדיו. ומחסדי ה' יתברך על בריותיו שלמרות שחטא האדם כלפיו, אין ה' מענישו מיד בגופו, כדי שיקל לו לשוב בתשובה, ולכך בתחלה נותן לו ה' אות בקירות ביתו לרמוז לו על כך שהוא חטא באיסור לשון הרע, כדי שישוב בתשובה. ובמידה והאדם לא נותן לבו לשוב בתשובה, ה' מחזק יותר את הבקשה לחזרה בתשובה, ומביא את הנגע על בגדיו של החוטא, מפני שבגדי האדם יותר קרובים אליו מאשר קירות ביתו. ובמידה שגם אז לא שב האדם מרשעו, מביא ה' את הנגע על גופו.

המדבר לשון הרע תקנתו שיהיה מבודד

וכתב עוד (שם) הרמב"ם, וזה לשונו: לפיכך ראוי למי שרוצה לכוין אורחותיו להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם, וזה דרך ישיבת הלצים הרשעים בתחלה מרבין בדברי הבאי כענין שנאמר וקול כסיל ברוב דברים, ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים כענין שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם כענין שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזוים דברים ומתעתעים בנביאיו, ומתוך כך באין לדבר באלקים וכופרין בעיקר כענין שנאמר ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלקיהם, והרי הוא אומר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ מי גרם להם לשית בשמים פיהם לשונם שהלכה תחילה בארץ, זו היא שיחת הרשעים שגורמת להן ישיבת קרנות וישיבת כנסיות של עמי הארץ וישיבת בתי משתאות עם שותי שכר, אבל שיחת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה, לפיכך הקב"ה עוזר על ידן ומזכה אותן בה, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. עד כאן לשונו.

ומתבאר בדבריו, שהמצורע בגופו תקנתו היא שיהיה מבודד מהבריות, וכמו שכתוב בפרשת תזריע (יג, מו) "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו", והסיבה היא כדי שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהיא ליצנות ולשון הרע, והיינו שהיות והגורם לסיבת חטאו זה מפני שהיה עוסק בשיחה עם הרשעים, לכן תקנתו היא שיהיה מובדל מהם, ומן הסתם כאשר ישב בדד ומובדל מהבריות הוא ישכיל להבין

שהחיבור שלו עם הרשעים הוא הגורם להביאו לידי חטא לשון הרע ועל ידי כך ישוב אל ה' וירחמהו.

המדבר שיחה בטלה מגיע לידי לשון הרע

ומתבאר עוד בדבריו, שהסיבה שאדם מגיע לידי לשון הרע היא מחמת שהוא מתחיל לדבר עם חבירו בדברי הבאי דהיינו דברים בטלים שאין בהם צורך לעניני הגוף או הנפש, ומתוך שיחה בטלה האדם לא מבחין שבא לידי דיבורים אסורים של לשון הרע על הצדיקים, ולאחר מכן ההרגל נעשה טבע עד שהוא מוסיף חטא על פשע ומדבר גם על הנביאים, ולאחר מכן הוא מוסיף על חטאו עד שמדבר סרה כנגד ה' ובא לידי כפירה.

ומדבריו למדנו שהאדם מגיע לידי לשון הרע מתוך שיחה בטלה, ולכן אדם הנזהר משיחה בטלה שאין לה צורך חיוני לעניני פרנסה או עניני תיקון העולם וכדומה, הרי שאז הוא לא יגיע לידי לשון הרע. והנה הגאון חפץ חיים כתב ספר עב כרס בהלכות לשון הרע, אשר שם מובא מה הוא גדר לשון הרע ומה אסור לדבר ומה מותר לדבר. וכל זה הוצרך למי שמרבה לשוחח עם הבריות אזי הוא צריך ללמוד מה אסור לדבר ומה מותר לדבר, אבל אדם שממעט בדיבור ולא מדבר רק מה שהוא צורך החיוני, הרי שהסיכוי שהוא יבוא לידי דיבור לשון הרע הוא מועט. וזהו שסיים הרמב"ם בדבריו: אבל שיתת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה, לפיכך הקב"ה עוזר על ידן ומזכה אותן בה, שנאמר או נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. ע"כ. כלומר שעיקר דיבורו של האדם צריך להיות בדברי תורה, ומלבד מה שהוא מקבל שכר גדול בשמים בעסקו בתורה, הרי שהוא מרויח בכך שהוא ניצל מדיבור לשון הרע.

זכירת מעשה מרים הנביאה

עוד מבואר מדברי הרמב"ם הנ"ל, שבפרשתנו מבואר רק עונש המדבר לשון הרע, אבל אזהרה שהזהירה התורה על לשון הרע, אינה כתובה כאן אלא אזהרה לאיסור זה כתוב בפרשת כי תצא שנאמר (דברים כד, ח-ט) "השֹׁמֵר בְּנִגְעַ הַצָּרְעַת לְשֹׁמֵר מֵאֵד וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יֹרֶוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֵיךָ לְמִרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" והיינו שהזהירה התורה השומר בנגע הצרעת וכו', ושמירה זו הכוונה היא שלא תדבר לשון הרע מפני שהיא תביא אותך לידי נגע הצרעת, והראיה שלך נתכוונה התורה במה שסמכה לכך התורה לומר זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים

וכו', והיינו שיש לך לזכור ולהתבונן מה אירע למרים הנביאה שדיברה על אחיה משה רבינו שהיתה גדולה ממנו בשנים וגם היא גידלה אותו על ברכיה וסיכנה את עצמה כדי להצילו מן הים, והיא לא דברה ממש בגנותו אלא טעתה במה שהשוותה אותו לשאר נביאים, והוא מצידו לא הקפיד על דיבוריה כפי שנאמר "והאיש משה עניו מאד" כלומר ששמע ולא הקפיד, ואף על פי כן מיד נענשה מרים בצרעת, קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות בדברי לשון הרע.

מדוע הזהירה התורה בתחלה על צרעת הגוף, ולאחר מכן על צרעת הבגד והבית

וצריך להבין לפי דברי הרמב"ם הנ"ל שכתב, שכאשר הקב"ה מעניש את האדם על עוון לשון הרע, בתחלה לוקה האדם בקירות ביתו ולאחר מכן בבגדו ולאחר מכן בגופו. מדוע כתבה התורה בפרשיות אלו בתחלה את צרעת הגוף ולאחר מכן את צרעת הבגד, כפי שמובא בפרשה הקודמת, ולאחר מכן כתבה התורה בפרשה זו צרעת הבית, ומדוע לא כתבה התורה כפי הסדר שהקב"ה מעניש את האדם בתחלה צרעת הבית ולאחר מכן צרעת הבגד ולאחר מכן צרעת הגוף.

ואולי יש לומר, מפני שהתורה לא רצתה לפתוח תחלה בדבר המופלא ולא טבעי, ולכך פתחה התורה תחלה בצרעת הגוף שזה דבר טבעי הבא מחמת חולי האדם, ולאחר מכן כתבה התורה צרעת הבגד שזה דבר יותר טבעי שישתנה מראה הבגד הבא מחמת בלאי הבגד, ולאחר מכן כתבה התורה את הדבר המופלא ביותר שזה צרעת בקירות הבית.

וזאת כדי ללמדנו, שכאשר חכם מזהיר את העם בענין מסויים שלא יפתח תחלה בדברים מופלאים ולא טבעיים, אלא בתחלה יש לפתוח בדברים הקרובים יותר אל השכל ואל המציאות, שאז הדברים יתקבלו יותר, ורק לאחר מכן לדבר בדברים מופלאים יותר. כגון חכם המזהיר את העם על שמירת שבת, בתחלה יש לו להזהירם עד כמה שמירת שבת חשובה מבחינה הטבעית שהיא מביאה לאדם שלות נפש ומנוחת הגוף, ולאחר מכן יסביר את הענין הרוחני והעונש הכרוך בחילול שבת ושהוא עלול לאבד את הברכה במעשה ידיו. וכן כל כיוצא בזה.

וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפָנּוּ אֶת הַבַּיִת בְּטָרִם יָבֵא הַכֹּהֵן
לְרֵאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בְּבַיִת
וְאַחַר כֵּן יָבֵא הַכֹּהֵן לְרֵאוֹת אֶת הַבַּיִת.
(ויקרא יד, לו)

החשיבות על שמירת הממון

כתב רש"י, בטרם יבא הכהן וגו' - שכל זמן שאין כהן נזקק לו, אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית - שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע, נזקק להסגר, וכל מה שבתוכו יטמא. ועל מה חסה תורה, אם על כלי שטף, יטבילים ויטהרו, ואם על אוכלין ומשקין, יאכלם בימי טומאתו, הא לא חסה התורה אלא על כלי חרס, שאין להם טהרה במקוה. ע"כ.

ביאור הענין, כל זמן שהכהן לא פסק שהנגע טמא, הרי שעדיין הטומאה לא חלה על הבית, ולכן צייתה התורה לפנות את הבית לפני שיבוא הכהן אל הבית ויטמאנו, כיון שלאחר שהכהן יטמא את הבית הרי כל מה שבתוך הבית נעשה טמא מפני שבית המנוגע מטמא כמו אוהל המת, וחסה התורה על ממונם של ישראל, ולמרות שמדובר באדם רשע המגיע לו עונש משמים, בכל זאת חסה התורה על ממונו שלא יפסידנו.

ושואל רש"י, על איזה כלים חסה התורה, אם על כלי מתכות, הרי יש להם תקנה להטבילים במקוה, ואם על אוכלין ומשקין, הרי הוא יכול לאוכלם בימי טומאתו, ועל כן ודאי שחסה התורה על כלי חרס שאין להם תקנה במקוה אלא צריך לשברם.

ולמרות שכלי חרס הם כלים פשוטים וזולים, בכל זאת חסה התורה על ממון האדם. הרי שלמדה אותנו התורה מידה טובה, שמוטל על האדם לחוס על ממונו ולא לגרום לעצמו הפסד ממון, למרות שמדובר בממון מועט. וכן מצינו ביעקב אבינו שחזר אחר פכים קטנים.

וכן כתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות דעות (הלכה ד), וזה לשונו: הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו, לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו, כיצד לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא

כמת שאינו מרגיש אלא בינוני, לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת, וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו, וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה כענין שנאמר טוב מעט לצדיק, ולא יקפוץ ידו ביותר, "ולא יפזר ממונו", אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך, ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים, כל אדם שדעותיו דעות בינוניות ממוצעות נקרא חכם. עכ"ל.

הרי שלמדנו מדבריו שמצד אחד לא ליקפוץ ידו יותר מידי ולהתנהג בקמצנות יתירה, אבל מצד שני גם לא לפזר את ממונו יותר מידי ולהוציא הוצאות מיותרות, כדי שלא יכלה את ממונו, ורק לצדקה כתב הרמב"ם שיתן צדקה כפי מסת ידו, דהיינו שלצדקה שזהו דבר מצוה אכן יכול להיות פזרן. וכמובן שגם לצדקה ישנה מידה מסויימת שלא יכלה את ממונו, וזהו שדקדק לומר "נותן צדקה כפי מסת ידו" דהיינו שלמרות שלצדקה יכול להיות פזרן אבל גם בזה צריך ליתן כפי מסת ידו כלומר כפי יכולתו כדי שלא יגיע לידי עניות. וכמו שמבואר בדברי הגמרא מסכת כתובות (דף ג.) באושא התקינו שהנותן מממונו לצדקה לא יתן יותר מחומש שבנכסיו, כדי שהוא עצמו לא יגיע לבסוף להצטרך לבריות. וכן פסק הרמב"ם בפרק ז' מהלכות מתנות עניים (הלכה ה). עיין שם.

ההבדל שיש בין קמצן לחסכן

על כל פנים למדנו מדברי הרמב"ם שיש הבדל בין קמצן לחסכן, שהקמצן היא מידה רעה מפני שהוא מקמץ ולא מוציא את ממונו גם בדברים הנצרכים לכדי חייו, אבל מצד שני החסכן היא מידה טובה מפני שאינו מבזבז מממונו למותרות שאינם מצרכי חייו, וזוהי מידה טובה לשמור על ממונו ולא לזלזל בברכה שנתן הקב"ה לאדם, ועוד שיש בזה עוד ענין שלילי מפני שאדם הנוהג בממונו בפזרנות יתירה הוא עלול להגיע לבסוף לידי עניות.

וכה כתב בספר אורחות צדיקים (שער השמונה עשר - שער הציקנות), וזה לשונו: הציקנות (קמצנות) זאת המידה היא מגונה ברוב עינייה, ועל הציקן אמר שלמה, עליו השלום (משלי כג, ו) "אל תלחם את לחם רע עין". ואלה מידות צר העין: לא יתן צדקה, ולא ירחם על העניים, וכשיש לו משא ומתן עם חבירו מדקדק עמו יותר מדאי, ולא יוותר לו מאומה, אינו מאכיל ואינו מלביש ולא ינהג שום

אדם ממנו, ואין לו בטחון על מי שנותן לו הממון, והוא שנוא לבריות. אינו מהדר אחר המצוות, ולא יקנה לו רב וחבר, ומתוך כך יישאר ריק מן התורה ומן המצוות. ואם הוא ציקן בגופו, גם הוא רע ומר, שלא יעשה חסד עם בני אדם. ורע על כל רעות, אם הוא כילי בחכמתו ובספריו, כיון שהוא אינו חסר בזה מאומה, כי החכמה דומה לאש שאינה חסרה אם מדליקין ממנה גרות או אש אחרת, ועליו נאמר (משלי יא כו) "מונע בר יקבוהו לאום, אבל בנדיב נאמר: וברכה לראש משביר". ופשט הפסוק מדבר בצדקה והמושג על חכמתו.

והטוב שבזאת המידה - שאינו מפקיר ממונו בהבלים, ופעמים נמנע מעבירות גדולות. ומחמת שמחסר נפשו מטובה, מתוך כך אין לו גאות כמו שיש לנדיב, כי מרוב טובה והנאה שיש לו לאדם יבעט ביוצרו. לכן ידקדק האדם בעשרו בעצמו, ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב, ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה ציקן וכילי. וישקול כל זה במאזנים של תורה. וילמד מיעקב אבינו שהיה ציקן שאין דוגמתו, שנאמר (בראשית לב, כה) "ויותר יעקב לבדו", ואמרו חז"ל, ששכח פכים קטנים וחזר עליהם, מלמד שהצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, לפי שאין פושטים יד בגזל (חולין דף צא.).

ראה הציקנות הגדולה, שאדם עשיר כמו יעקב, עליו השלום, היה לו לתזור אחר פכים קטנים. ומצינו במקום אחר שהיה וותרן שאין דוגמתו, כמו שדרשו חז"ל "בקברי אשר כריתי לי" (בראשית ג, ה), מלמד שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה כרי (גל גדול כעין ערימת חייטים), ואמר לעשו: טול בשביל חלקך במערה (שמות רבה לא, יז)! היש וותרן כזה? לכן מזה ילמד האדם שלא יפור לריק ושלא לצורך. ובמקום מצוה, כגון בצדקה ובשאר מצוות התלויות במעוה, כגון לקנות רב וחבר וספרים, יהיה וותרן גדול, כדי להשיג מעלות עליונות, להשיב הנפש למקום טהרה שתהא צרורה בצרור החיים, כדכתיב (שמואל א' כה, כט) "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים". עכ"ל.

וכיוצא בזה כתב ערוך השולחן (חושן משפט סימן תכו סעיף יא), וזה לשונו: כמו שהזהירה התורה על נפשו וממונו של חברו, כמו כן הזהירנו על שמירת נפשו וממונו שאין להוציאם על דברים של מה בכך, ואין לאדם להוציא ממונו רק על הכרחיותו כדרך האנשים המכובדים (נראה שכוונתו לתלמידי חכמים שדרכם להוציא את ממונם רק לדברים ההכרחיים) ועל צדקות וגמילות חסדים, שהם מהדברים שאוכלין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, והשם יתברך יזכנו לעולם שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך אמן ואמן. עכ"ל.

המרגיל עצמו במותרות עלול להגיע לידי גזל

ובענין זה ראיתי לנכון להביא מה שכתב בספר פתחי חושן (גניבה ואונאה פרק א איסורי גניבה וגזילה, בהערה אות א), וזה לשונו: מצאתי לנכון להעתיק מדברי החפץ חיים בספר שפת תמים פרק ה, וז"ל, והנה לעוון הגזל שהופקר בפני איזה אנשים יש כמה סיבות, אך נבאר שתים שהם גלויות לעיני הכל, האחד, ריבוי הוצאות ומותרים המלבושים שנעשו קבע בעוונות הרבים, ודין גרמא לנו בזמנינו כל הצרות וכל התלאות מבפנים ומבחוץ, ובתחלה כשמרגיל את עצמו בזה אינו מתבונן את אחריתו וכו', כן הוא בענין זה, שבתחלה כשהקב"ה מזמין לאדם מעות בחדו כדי שיוכל להחיות את נפשו וגם לפרוע מזה חובות הבורא בצדקה וגמ"ח והחזקת תורה וכדומה לזה, היצר הרע מסיתו שעתה גאות לו להתנהג בעיני הבית והמלבושים במעלה הגבוה מערכו (הפחות מכבוד, והמכובד כאחד מעשירי עם) כדי שיתראה לחשוב ומכובד לעיני חביריו, והאדם הולך אחר עצתו ומרגיל את עצמו בזה, עד שבמשך הזמן הוא נעשה מוכרח להתנהג כדרך הגבוהים, וכשיזדמן לו איזה זמן שאינו משתכר לפי ערך ההוצאה שהרגיל עצמו, מוצא לו היצר מקום להטעות אותו ולפתותו לגזול ולחמוס, ולהיות לזה רשע ולא ישלם, כדי להתנהג באופן הראשון שלא יתבוזה בעיני חביריו, וברכות הזמן נעשה גולן וחמסן גמור שאינו חושש כלל לחיי נפש חבירו, גם פעמים רבות מביא את עצמו לידי סכנה שעל ידי זה נחלה מרוב הדאגה על ידי הכלימה והקלון שיש לו מכל חביריו מסביב כי תחת מעט הכבוד שהנחילו היצר מתחלה על ידי הנהגתו ינחילו עתה משנה כפלים קלון שהכל מבזים אותו עבור דמיהם, וזהו עונשו בעולם הזה מלבד עונש השמור לו לעולם הבא עבור הגזל, וכו', ואף אם חננו ה' שהוא עשיר גדול לא ילבש בגדים חשובים מאד וכו', גם גורם שאחרים שאין ידם משגת יראו ממנו וירצו לעשות כמעשהו, וסוף שלווים ואינם משלמים או גוזלים וחומסים, ומתוך אלו היתרונות רבו בזמנינו הוצאות הנשואין במלבושיהן עד שרבות בנות באות לידי בזיון בהגיען לפרק נישואיהם, אב ואם בוכים ומבכים אין להם מושיע, וכהנה רבות וצרות שעוברים על ראש העניים, ומי גורם לזה אם לא ריבוי הוצאות ומותרים המלבושים שנעשו קבע בעוונות הרבים שגורמים בזה רעה לעצמם בזה ובבא וגם לכל העולם כולו. והסיבה השניה שמביאה לידי גזל היא חסרון הידיעה, שגדמה בעיניו שאיסור גניבה לא יקרא עד שיגנוב מכיסו של חבירו או חוטף דבר מיד חבירו, אבל באמת לא כן הוא, כי כאשר האדם לוקח דבר מה משל חבירו באיזה ענין בסתר הוא הכל בכלל גניבה וכן אם משתמש בפקדונו או ששואל כלי שלא מדעת חבירו, או מעכב מלפרוע או שנוטל יותר ממה שהלוהו, בין שהוא נוטל ממנו ממון או שאר טובה ששואה פרוטה, כללו של

דבר כל שנשאר בידו ממון חבירו בעוול אפילו רק שוה פרוטה הוא בכלל איסור גול, עד כאן לשון החפץ חיים.

ועוד כתב הרב פתחי חושן: ובעוונות הרבים בזמננו אנו רואים בחוש עד כמה דברי החפץ חיים נכונים, ובזמננו יש עוד סיבה המביאה לידי גול, והוא הזלזול בעוון השקר, ואילו היו נזהרים בזה היו נמנעים מכמה וכמה איסורים. ועוד רעה חולה שנתפשט בזמננו וכבר גרם להפיל הרבה חללים, והוא שמתחילים לגלגל בהלואות מבלי לידע מאין יפרע, וגם זה כתוצאה מרדיפה אחרי מותרות, ולא דוקא מותרות ממש, אלא כל דבר שאינו חיוני ביותר בכלל זה, שכשצריך לחפץ מסויים ואין בידו, מתחיל בהלואות או בקניה בתשלומים, וכשמגיע הזמן ואינו יכול לפרוע לזה מזה ופורע לזה עד שמאבד את חשבונותיו, ובדרך כלל אינו יכול לקבל הלואת גמ"ח ומתחיל בהלואות בעיסקא (באיסור או בהיתר), וסופו שמאבד ממון אחרים. ועצם קבלת הלואות מבלי לידע אם יוכל לפרוע איסור הוא, כמו שכתוב בשולחן ערוך סימן צז סעיף ד, ואם הוא דבר הכרחי ממש אולי יש מקום לכך, וגם בזה יתכן שמוטב להזדקק לצדקה מיד מאשר לקבל הלואות בלי חשבון ולבסוף יזדקק לצדקה בסכומים גדולים. ואף שגם קבלת צדקה במקום שיכול להמנע מזה מדה מגונה היא, על כל פנים לא יבוא לידי גול, ואולי על ידי כך יתבייש ויקמץ בהוצאות, אבל לדברי מותרות ואף במקום ריוח מדומה ודאי שאין היתר ללוות מבלי לידע מהיכן יפרע, וכן כתב בספר יוסף אומץ (פרנקפורט) סימן שכט בשם ספר חסידים, אם אין לאדם אלא מעט טוב לו שיצטרך לבריות ממה שיקח ממון נכרים ויבריה ויתחלל שם שמים על ידו, ואוי להם שמתנאים בממון שאינו שלהם, אפילו בממון של נכרים מפני חילול ה', ע"כ, וכל שכן כשמדובר בממון ישראל. וגם בפלא יועץ ערך גול האריך בחומר הלוקח בהקפה ויודע שלא יוכל לשלם, ואפילו אם ישלם אחר כך בתשלומים, שיש בזה משום גול וגניבת דעת, וגם גורם לנעילת דלת, ושם בערך גניבה כתב עוד להזהר מלהרגיל עצמו במותרות, שאם לא ימצא כפי הרגלו יבוא לגנוב. עיין שם. וכשמדובר בענין מותרות ראוי לעורר אף שכבר דובר הרבה על כך, בענין הוצאות מופרזות (וכל שהוא למעלה מיכלתו אפשר שהוא בכלל הפרזה) על חתונה או רהיטים וכדומה, ועוד מידה מגונה השתרשה שכאילו ההורים חייבים לחיות כל ימיהם בצער בכדי שהזוג הצעיר יחיה חיי ריוח ונוחיות. ואפילו כשאננם תובעים, מן הראוי שיאמרו להורים שמוותרים על נוחיות מדומה כדי למנוע מההורים צער אשר סופו מי ישורנו, וכל שכן כשתובעים בפה. וכבר כתבתי במקום אחר שמן הראוי שאם בני הזוג רוצים להפריש מעשר כספים מהמתנות, שיתנו להורים שעול החובות מעיק עליהם מאשר לפזר לצדקות אחרות. עכ"ל.

איסור המדבר סרה נגד עדה או קהילה

ומכל מקום יש מכאן תוכחת לאנשים דלא מעלי, המדברים סרה על עדת הפרסים שהינם "קמצנים", וזה אינו, מפני שהפרסים אינם קמצנים אלא "חסכנים", ואדרבא זוהי מידה טובה שהתורה מבקשת מכל אדם שילך בה, וכמו שנתבאר. וטעותם נובעת מחמת שאינם מבחינים בין "קמצן" ל"חסכן" שההבדל ביניהם הוא דק, אבל למעשה החסכן הינו עובד אלוקים והפוזן לא עבדו.

ומלבד שיש בזה גם איסור לשון הרע, ובפרט שהוא מדבר נגד עדה או קהילה, הרי שגדול עונו מנשוא, וכמו שכתב הרב פלא יועץ (ערך - לשון הרע), וזה לשונו: ידוע רעת הלשון הרע כי רבה עד שאמרו (ערכין דף טו:): שהיא שקולה כנגד עבודה זרה גלוי עריות שפיקות דמים, וכבר כרתו דוד המלך עליו השלום. ולשון הרע הוא המדבר בגנות חברו, אפילו אומר אמת, והן בעוון אין אדם נצול ממנו אשר לא שת לבו, וכל המרבה דברים מביא חטא, וכתוב (תהלים לד, יג) "מי האיש החפץ חיים נצר לשונך מרע". ולפי חומר שבו וגדל ענשו, ממנו נקח לידע עד כמה מכעיס את בוראו. ולכן לו בכח יגבר איש לעמוד על המשמר ולשמור לפיו מחסום ויעשה עצמו כאלם מלדבר על חברו מטוב עד רע. וביותר יגדל הכאב על המדברים בגנות משפחה, או בגנות בני העיר או בגנות שבט מישראל, כגון ספרדים על האשכנזים ואשכנזים על הספרדים.

וידוע מדברי רבותינו ז"ל, שהקב"ה מקפיד הרבה על המלמדים קטגוריא על ישראל, ואין לך כל עיר ומשפחה ושבט וכל איש שאין בו בר ותבן, ואין עץ בלא עשן, ואין שלם בכל אלא אחד יחיד ומיוחד יתברך שמו, ואין להאנשים לגנות לשום אדם על אשר נמצא בו דבר לא טוב, כי דרך איש ישר בעיניו, ומה יעשה הבן, הישר בעיניו יעשה לפי דעתו ולפי מה שיהיה לו עזר משדי.

ומה גם שאין לכלול ולגנות כל המשפחה או כל העיר בשביל איזה אנשים מהם שנמצאו אשר לא טוב עשו. ואם גדול עונש לשון הרע להמדבר על היחיד, על אחת כמה וכמה רעה כפולה ומכפלת למדבר על הרבים. עכ"ל. עיין שם עוד.

ועיין מה שכתב הגר"א באבן שלמה (פרק ג אות יב), ובהערה שם (אות יא).

ישמע חכם ויוסף לקח.

פרשת אחרי מות

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן
בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי ה' וַיִּמָּתוּ. (ויקרא טז, א)

קריאת הפרשה ביום הכיפורים חייבת להיות בדקדוק רב

כתוב במשנה מסכת מגילה (דף ל:): שביום הכיפורים קוראים בתורה בפרשת "אחרי מות". וכתב שם הר"ן (דף י: בדפי הרי"ף), שהטעם הוא מפני שמוזכר בפרשה זו עבודת יום הכיפורים. וכן כתב מרן בבית יוסף (סימן תרכא).

ולפי טעם זה, כתב כף החיים (שם אות ד) בשם תורת השלמים (סימן יג אות א), שהשליח ציבור ידקדק ביותר שלא לחסר תיבה מעבודת היום, ואם אמרו בשאר ימים קל וחומר ביום הקדוש הזה. וכתב עוד בשם השלמי ציבור, שאפשר שכיון שטעם הקריאה תלויה בעבודת היום דהיינו משום ונשלמה פרים שפתינו, לכן אם דילג ושינה בעבודה קצת צריך לחזור, מיהו נראה שהנכון בזה שיחזור שליח ציבור ויקרא מה שדילג בקול רם בלא ברכה. ע"כ. וכתב על כך כף החיים, שזהו דוקא אם כבר גמרו הקריאה, אבל אם עדיין לא גמרו יחזרו לקרות עם עולה השני מה שדילג או שינה. ועיין שם עוד מה שכתב באות ה'.

ומדבריו למדנו שהקריאה בתורה פועלת בשמים ממש כמו שנעשה סדר העבודה. ונראה לפי זה שיש לדקדק שהספר תורה יהיה מהודר, וגם הקורא בתורה יהיה ירא שמים ויקרא בדקדוק הן בהברות המילים שיהיו כתקנן והן הטעמים שיהיו כתקנן, ולא יזלזל בקריאה זו, מפני שהקריאה בתורה היא בחינת ונשלמה פרים שפתינו, ובו תלויה הכפרה של הציבור הנמצא עמו בבית הכנסת.

מעלת המצטער על מיתת הצדיקים

ובמשנה ברורה (שם ס"ק ב) כתב טעם נוסף בשם הרב מטה אפרים מדוע קוראים בפרשה זו ביום כיפור, מפני שמובא בזוהר הקדוש שכל מי שמצטער על מיתת

בני אהרן או מוריד דמעות עליהם מוחלין לו עונותיו ובניו אינם מתים בחייו. והעיקר בזה שעל ידי זה יתן לב לשוב מעבירות שבידו, אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי הקיר. ע"כ.

וזה לשון הזוהר הקדוש (פרשת אחרי מות דף גז עמוד ב): תאנא אמר ר' יוסי בהאי יומא דכפורי אתתקן למקרי פרשתא דא לכפרא לישראל בגלותא, בגין דא סדרא דיומא דא הכא אסתדר ובגין דמיתתהון דבני אהרן מכפרא על ישראל, מכאן אוליפנא כל ההוא בר נש דיסורי דמאריה אתיין עליה כפרה דחובוי אינון, וכל מאן דמצטער על יסוריהון דצדיקייא מעבירים חובייא דלהון מעלמא, ועל דא ביומא דא קורין אחרי מות שני בני אהרן, דישמעון עמא ויצטערון על אבודהון דצדיקייא ויתכפר להון חובייהו, וכל דמצטער על אבודהון דצדיקייא או אחית דמעין עלייהו קודשא בריך הוא מכריז עליה ואומר (ישעיהו ו) "וסר עונך וחטאתך תכופר", ולא עוד אלא דלא ימותון בנוי בימוי ועליה כתיב (שם ג) "יראה זרע יאריך ימים וגו'". עכ"ל. מובא בכף החיים (שם אות ג).

פירש המתוק מדבש: אמר רבי יוסי, ביום הזה של יום הכפורים נתקן לקרות את הפרשה של אחרי מות שני בני אהרן, שבה כתוב סדר עבודת יום הכפורים, כדי לכפר על ישראל בעודם בגלות כשאין בית המקדש ואין כהן שיכפר בעדנו, אז יעלה זכרון מיתת בני אהרן לכפרת כל ישראל. בשביל זה סדר עבודת יום הכפורים נסתדר כאן בפרשת אחרי מות, והקריאה בהם היא במקום הקרבת הקרבנות. ועוד בשביל שמיתתם של בני אהרן מכפרת על ישראל. מכאן למדנו, כל אדם שיסורים באים עליו מן הקב"ה הם באים לכפר על עוונותיו, והרי ישראל נתיסרו במיתת נדב ואביהוא ונתכפרו עוונותיהם. וכל מי שמצטער על היסורים של הצדיקים, מעבירים עוונותיו מן העולם. ועל כן ביום הכפורים קוראים פרשת אחרי מות שני בני אהרן, שישמעו העם ויצטערו על אבודם ומיתתם של הצדיקים, ויתכפרו להם עוונותיהם. וכל מי שמצטער על אבידת ומיתת הצדיקים או מוריד דמעות עליהם, הקב"ה מכריז עליו ואומר וסר עונך וחטאתך תכופר, ולא עוד אלא שלא ימותו בניו בחייו, ועליו נאמר יראה זרע יאריך ימים, פירוש, שכל ימיו יראה את זרעו לפניו, שלא ימותו בחייו. ע"כ.

על כל פנים מדברי הרב משנה ברורה הנ"ל בשם המטה אפרים, מבואר שני טעמים נוספים לקריאת פרשת אחרי מות. האחד, כדי שציבור המתפללים ישמעו על מיתת בני אהרן ויצטערו על מיתתם, ובזה יכופר עוונם, וכמו שכתב הזוהר הקדוש הנ"ל. וטעם השני, כדי לעוררם בתשובה שיאמרו אם בני אהרן שהיו בחייהם ה' לעבוד במשכן לפניו, נענשו על דבר קל, על אחת כמה וכמה

אנו עלולים להענש על עבירות חמורות שבידינו, ועל ידי כך יתעוררו לשוב בתשובה. ע"כ.

והנה מה שכתב הוזהר הקדוש שיש מעלה גדולה להצטער על איבוד הצדיקים, נראה שיש לכך שתי סיבות. האחת, מפני שהצדיק הוא עובד ה' וקרוב אליו, ובודאי שה' מצטער על איבוד קרוביו יותר משאר הבריות, וכמובן שה' מצטער באיבודה של כל נפש מישראל, וכמו שמובא במשנה מסכת סנהדרין (דף מו.) שהשכינה מצטערת אפילו על דמן של רשעים שנשפך, אבל מכל מקום ודאי שעל דמן של צדיקים ישנו צער גדול יותר. וכן מוכח מדברי המשנה שם שכתבה, שאם על דמן של רשעים שנשפך השכינה מצטערת קל וחומר על דמן של צדיקים, ומשמע שעל דמן של צדיקים הצער גדול יותר.

ויעויין ברבינו בחיי (פרשת עקב, דברים י, ו) שכתב, שלכך סמכה שם התורה את מיתת אהרן לשבירת הלוחות, כדי ללמדך שקשה מיתתן של צדיקים כשבירת הלוחות. וכן דרשו רז"ל (איכה רבתי א) "הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו" (ישעיה כט, יד), קשה סילוקן של חכמי ישראל כפלים מחרבן בית המקדש, שבכל הקללות שבמשנה תורה לא נאמר בהן אלא הפלאה אחת, שנאמר (דברים כח, נט) "והפלא ה' את מכותך", ובכאן שתי הפלאות, שנאמר "הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו". ע"כ. ולכן המצטער על איבודו של צדיק הרי הוא משתתף כביכול בצערו הגדול של הקב"ה, ושכרו גדול.

הסיבה השניה למעלת המצטער על איבוד הצדיקים, יש להסביר על פי המובא בגמרא מסכת ברכות (דף סב:) על הפסוק (שמואל ב' כד, טו) "ויאמר למלאך המשחית בעם רב", אמר רבי אלעזר אמר ליה הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם, שיש בו ליפרע מהם כמה חובות, באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין. ע"כ. הרי למדנו מגמרא זו שפעמים הקב"ה נוטל את נפש הצדיק כדי לכפר על עוונות מרובים שיש לעם ישראל, ובמקום להמית רבים מעם ישראל הקב"ה נוטל נפש צדיק השקול כרבים, ובוה הקב"ה מכפר על עוונותיהם. ועל כן המצטער באיבודו של צדיק זוהי מעלה גדולה מפני שהוא שקול כרבים מעם ישראל, והמצטער עליו נחשב כמו שמצטער על המוני עם ישראל שנפטרו מהעולם.

וכיוצא בזה כתב רש"י על הפסוק (שמואל א' טו, ו) "וַיֹּאמֶר שָׂאוּל אֶל הַקִּינִי לָכוּ סְרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עַמְּלִקִי פֶן אֶסְפְּהָ עִמּוֹ וְאַתָּה עֲשִׂיתָהּ חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיִּסַּר קִינִי מִתּוֹךְ עַמְּלִק", שהקניני היו מבני יתרו, והחסד שעשה

יתרו עם כל ישראל היה במה שנהגו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל, ומעלה עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל. ע"כ. הרי שהיות ומשה ואהרן וכל זקני ישראל נהגו מסעודתו, זה היה נחשב לו כמו שעשה חסד עם כל עם ישראל. וכיוצא בזה כתב הרד"ק שהחסד שעשה יתרו עם כל בני ישראל היה במה שהוא נתן למשה את ציפורה ביתו לאשה. והטעם בכל זה כיון שהצדיק נחשב כמו כללות עם ישראל. ולכן המצטער על איבודו של צדיק נחשב כמו שמצטער על כללות עם ישראל.

ומלבד פרשת אחרי מות שמובא מיתתם של בני אהרן, ולכן יש ענין גדול להצטער בשעה שקוראים בתורה על מיתתם וכו", לראיתי גם בקריאי מועד "עוד יוסף חי" להושענא רבה (עמ' רס) שכתב (בשם חמדת ימים חלק ג' דף פח:), שבקראו פטירת רשב"י המובא בסוף אדרא זוטא, "אמר ר' אבא לא סיים בוצינא קדישא למימר חיים וכו'", שישנה סגולה נפלאה מאוד להוריד דמעות על פטירת רשב"י, כי בזה מתכפרים עוונותיו, על דרך שאמרו בזוהר בענין מיתת בני אהרן. ע"כ.

פרשת קדושים

דָּבַר אֶל־כָּל־עַדְת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם קְדוּשִׁים תִּהְיוּ כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה'
אֱלֹהֵיכֶם. (ויקרא יט, ב)

הפרישות מן העריות

פירש רש"י, קדשים תהיו - הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם, ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו, קדושים יהיו אשה זונה וחללה וגו'. ע"כ. יש לדקדק בדברי רש"י, מדוע בתחלה כתב בלשון "הוו פרושים", ולאחר מכן כתב בלשון שכל מקום שאתה מוצא "גדר" ערוה, ולמה גם בתחלה לא נקט רש"י לשון "גדר", והיה לו לנקוט: הוו "גדורים" מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא "גדר" ערוה אתה מוצא קדושה. הכל באותו לשון.

ונראה לומר בס"ד, שבדוקא נקט רש"י בלשון "פרושים", מפני שאותיות תיבה זו הם נוטריקון לכל עניני פרישה מהעריות, וכמו שאבאר.

פ' הוא פיה שצריך לשמור את פיו מדברי נבלה, מפני שאם האדם לא שומר את פיו מדבר נבלה הרי שהוא בא לידי חטא. וכמו שכתבו בספרים הקדושים, שברית המעור וברית הלשון מכוונים כאחד, והפוגם בברית הלשון הרי הוא פוגם בברית המעור (עיי' כף החיים סימן תרג אות ז).

ר' הוא ר'איה שצריך לשמור את עיניו מראות ברע, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה (הלכה ב), וזה לשונו: אסור לאדם לקרוץ בידיו וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות או לשחוק עמה או להקל ראש ואפילו להריח בשמים שעליה או להביט ביפיה אסור, ומכין למתכוין לדבר

זה מכת מרדות, והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון להנות כמי שנסתכל במקום התורף, ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה אסור. עכ"ל. ועוד כתב שם (בהלכה כא), וזה לשונו: וכן אסור לאדם להסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה, אפילו להסתכל בבגדי צמר של אשה שהוא מכירה אסור, שלא יבוא לידי הרהור. עכ"ל. ובפרק ד' מהלכות תשובה (הלכה ד) כתב הרמב"ם, וזה לשונו: המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עוון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. עכ"ל. וכן כתבו הטור ושולחן ערוך באה"ע סימן כ"א. וכן כתב הטור באו"ח (סימן א) על המובא במשנה דר' יהודה בן תימא אומר, ואמר קל כנשר כנגד ראות העין, ודימה אותו לנשר כי כאשר הנשר שט באויר כך הוא ראות העין, לומר שתעצים עיניך מראות ברע כי היא תחלת העבירה שהעין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומריין. ע"כ. ועיין בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק ח) שהאריך בענין שמירת העינים, וכתב שם בסוף הפרק (אות נא), וזה לשונו: וראיה על הנדרש ממעלת השומר ראותו ששכינה עמו, העיד לי בעל תורה אחד, כי ראה במלכות מערב חסיד אחד וחכם, שאינו מגביה עיניו מהקרקע, שלעולם הוא שח עינים, ומרוב חסידותו כל מי שיקניטהו לא ישלים שנתו, ועוד מעשה נסים נעשו לו ולא אאריך בזה. עכ"ל.

ועוד יש לרמוז באות ר' שהוא ר"יח, וכמו שכתב הרמב"ם הנ"ל שאסור להריח בשמים שעליה. ועיין למו"ר בשו"ת יביע אומר חלק א' (האו"ח סימן ו אות ט), שדייק מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ו דסנהדרין נד) שכתב, וכן אסור להריח בבשמים שעל הערוה וליהנות בראית העין בצורתה במתכוין להנאה, אבל אינו חייב על זה מלקות, אף על פי שאמרו לא תנאף לא תהנה אף, לפי שאין לוקין מדרשא. עכ"ל. שמשמע מדבריו שריח בשמים הוא איסורו מהתורה, ומסתמא הוא הדין ראייה שהיא חמורה יותר, וכמו שכתוב טוב מראה עינים מהלך נפש. ועל כל פנים מדבריו מבואר שלא כמו שכתב מהריק"ש, שקול ומראה וריח אין איסורם אלא מדרבנן, והרי מבואר מדברי הרמב"ם שריח הוא איסורו מהתורה. אלא שיש לומר שהרמב"ם לשטתיה דסבירא ליה בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה (הלכה א), ובספר המצות (ל"ט שנג), שהמחבק והמנשק לוקה מהתורה דכתיב לא תקרבו לגלות ערוה, כלומר לא תקרבו לדברים המביאים לידי גילוי ערוה. ע"כ. ולכן יש להחמיר במראה וריח דהוי מהתורה אלא שאין לוקין עליהן. אבל לדעת הרמב"ן בספר המצות שם, והרשב"א בתשובה, והרשב"ץ בספר זוהר הרקיע, דסבירא להו שאפילו המחבק והמנשק וכו' אינו אלא מדרבנן, ודאי שקול מראה וריח לא

עדיפי והוּו רק מדרבנן. ולפי זה דבר זה הוא מחלוקת הראשונים אי קול מראה וריח בעריות הוי מהתורה או מדרבנן. עכת"ד. ועיין שם עוד. ועיין עוד בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק ט אות יז).

ו' הוא רומז לברית שהוא כמו אות ו' שצריך לשמור בריתו, ועיין להגרי"ח בספרו בן איש חי (פרשת מקץ שנה ראשונה הלכה יג) שכתב, שיכוין שהברית שהוא יסוד שבו כסא לשם הויה בניקוד שורוק בואו. ובסידור "קול רינה וישועה" הביאו, והוסיף שהוא רומז לואו זעירא דהויה. עיין שם.

ונראה לענ"ד שעל פי זה יתבאר דברי הזוהר הקדוש בפרשת ויחי (דף רמ:): שכתב, וזה לשונו: ר' אבא פתח (תהלים מה) חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך, וכי דא הוד והדר למיזן זיינא ולאזדרזא בהאי, מאן דאשתדל באורייתא ואגח קרבא באורייתא וזריו גרמיה בה דא הוא שבחא (דמריה) דא הוא הוד והדר ואת אמרת חגור חרבך, אלא ודאי עקרא דמלה את קיימא קדישא יהב קודשא בריך הוא ורשים ליה בבני נשא בגין דינטרון ליה ולא יפגמון ליה בפגימו להאי רשימא דמלכא ומאן דפגים ליה הא קאים לקבליה (ויקרא כו) חרב נקמת נקם ברית, לנקמא נוקמא דברית קדישא דאתרשים ביה והוא פגים ליה ומאן דבעי לנטרא האי אתר יזדרז ויתקן גרמיה וישוי לקבליה בשעתא דיצרא בישא יתקף עלוי להאי חרב דקיימא על ירך לאתפרעא ממאן דפגים האי אתר וכדין חגור חרבך על ירך גבור, גבור איהו גבור אתקרי, ועל דא הודך והדרך. עכ"ל. וכן הוא בזוהר פרשת וארא (דף כו.), וזה לשונו: פתח רבי שמעון ואמר (איוב יט) גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון שדון, שדין כתיב, גורו לכם מפני חרב מאן חרב, דא חרב (ויקרא כו) נוקמת נקם ברית, דהא האי חרב קאים לאסתכלא מאן דמשקר בברית, דכל מאן דמשקר בברית נוקמא דנקמין מניה האי חרב הוא, הדא הוא דכתיב (איוב יט) כי חמה עונות חרב. עכ"ל. והביא כל זה בספר טהרת הקודש (מאמר פגם היסוד, פגם כו). וכתב על זה שמתבאר מדברי הזוהר הקדוש הנ"ל כי מי שפוגם בבריתו חס ושלום נוקמין ממנו בחרב נוקמת נקם הברית. וכתב שפירוש הדבר כמובא בשם רבינו האר"י ז"ל, כי כשם שיש חרב בקדושה שהוא רוממות אל בגרוגם וחרב פיפיות בידם, שזה על ידי מצות קריאת שמע שישראל קוראין, ככה יש חרב בסטרא אחרא, שתכף שאדם פוגם בברית ומשחית ז"ל חס ושלום, הולך זה הקליפה תקיפא ועזה חס ושלום הנקרא חרב, וכורת נשמות מאוצר הנשמות ונותנים אותו ביד חיצונים, ועל זה ביקש דוד המלך ע"ה (תהלים כב) "הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי", ואחר כך זה התרב נוקם מזה האיש חרב נוקמת נקם ברית. עכת"ד.

ולפי מה שכתבתי לעיל שהברית רומז לאות ו', יתבאר למה אדם הפוגם בריתו נענש בחרב נוקמת, כיון שגם החרב היא כדוגמת אות ו', והרי זה כמידה כנגד מידה, שהיות וזה פגם בבריתו הרומז לאות ו', כן הוא יענש על ידי חרב שדוגמתה היא אות ו'.

ש' הוא ש'מיעה, שצריך אדם לזוהר שלא לשמוע קול אשה, שזה חשיב ערוה, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה (הלכה ב) וכנ"ל. וכן יש לרמוז עוד באות ש' שהוא ש'אילת שלום, ויש עוד לרמוז באות ש' ויוד שאחריו שהוא ש'י'מוש, והיינו שאסור לשאול בשלום אשה וגם אסור להשתמש באשה, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה (הלכה ה), זה לשונו: אסור להשתמש באשה כלל בין גדולה בין קטנה בין שפחה בין משוחררת שמא יבוא לידי הרהור, באי זה שמוש אמרו רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת מטה לפניו ומזיגת הכוס שאין עושה לאיש דברים אלו אלא אשתו בלבד, ואין שואלים בשלום אשה כלל ואפילו על ידי שליח. עכ"ל.

י' מלבד מה שכתבתי שרומז לש'י'מוש בצירוף לאות ש' שלפניו, גם הוא י'חוד, שיש איסור להתייחד עם אשה האסורה לו.

מ' הוא מ'חשבה, שצריך האדם לשמור מחשבתו מהרהורים רעים מפני שהם מביאים לידי חטא. וכן מובא במסכת עבודה זרה (דף כ:), תנו רבנן ונשמרת מכל דבר רע, שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה. (פירש רש"י, ונשמרת מכל דבר רע - וסמך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, וקא מזהר ליה להשמר שלא יבא לידי כד). וכן מובא במסכת יומא (דף כט). הרהורי עבירה קשים מעבירה. ע"כ. ובבית שמואל סימן כ"א (ס"ק ב) כתב, שהרהור אפילו בפנויה אסור מהתורה. וכבר האריכו בזה ספרי המוסר, ואכמ"ל.

וראיתי לנכון להעתיק בזה מה שכתב בספר נפש החיים (שער א פרק ד), וזה לשונו: גם על זאת יחרד לב האדם מעם הקודש שהוא כולל בתבניתו כל הכוחות והעולמות כולם, שהן המה הקודש והמקדש העליון. והלב של האדם אמצעיתא דגופא הוא כללית הכל נגד הבית קדשי הקדשים אמצע הישוב אבן שתיה, כולל כל שרשי מקור הקדושות כמוהו, ורמזוהו ז"ל במשנה פרק תפלת השחר (ברכות דף כ). יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים. ובזוהר שלח (דף קסא). תא חזי כד ברא קב"ה בר נש בעלמא, אתקין ליה כגוונא עלאה יקרא ויהב ליה חיליה ותוקפיה באמצעיתא דגופא, דתמן שריא לבא כו'. כגוונא דא אתקין קוב"ה עלמא, ועביד ליה חד גופא כו', ולבא שארי באמצעיתא כו', דהוא תוקפא דכלא וכלא

תורת יוסף | פרשת קדושים

רצט

ביה תליין כו'. וההיכל לבית קדשי הקדשים דתמן שכינה וכפורת וכרובים וארון, והכא הוא לבא דכל ארעא ועלמא, ומהכא אתזנו כו' ע"ש באורך. אם כן בעת אשר יתור האדם לחשוב בלבבו מחשבה אשר לא טהורה בניאוף רחמנא ליצלן, הרי הוא מכניס זונה סמל הקנאה בבית קדשי הקדשים העליון נורא בעולמות העליונים הקדושים חס ושלום. ומגביר רחמנא ליצלן כוחות הטומאה והסטרא אחרא בבית קדשי הקדשים העליון, הרבה יותר ויותר ממה שנגרם התגברות כח הטומאה על ידי טיטוס בהציעו זונה בבית קדשי הקדשים במקדש מטה. וכן כל חטא ועוון אשר כל איש ישראל מכניס בלבבו חס ושלום אש זרה בכעס או שארי תאוות רעות רחמנא ליצלן, הלוא הוא ממש כענין הכתוב (ישעיה סד, י) "בית קדשנו ותפארתנו אשר וגו' היה לשריפת אש". הרחמן יתברך שמו יצילנו. וזה שאמר ה' ליחזקאל (מג, ז-ט) "את מקום כסאי גו' אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם, ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי גו', בזנותם גו'. עתה ירחקו את זנותם גו' ושכנתי בתוכם לעולם". עכ"ל. עיין עוד מה שכתבתי בתחלת פרשת שמות.

וּבְקִצְרְכֶם אֶת קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת
שְׂדֵךְ לְקִצֵּר וְלִקְט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקֹט.

(ויקרא יט, ט)

גבאי הממונה על קופת צדקה אין לו להעדיף את קרוביו
יותר משאר עניים

פירש רש"י, לא תכלה פאת שדך - שיניח פאה בסוף שדהו. ע"כ.

וכן מבואר במסכת שבת (דף כג.) אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו, מפני גזל עניים, ומפני ביטול עניים, ומפני החשד, ומשום בל תכלה. וביארה שם הגמרא, מפני גזל עניים פירושו, שלא יראה בעל הבית שעה פנוייה, ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה. ע"כ.

פירש רש"י, שעה פנוייה - שאין עניים אצלו, ויאמר לקרובו עני מהר וטול כאן עד שלא יבואו אחרים, אבל עכשיו שמניחה בגמר קציר השדה העניים רואין ובאין. ע"כ.

ומתבאר מכאן, שאחד הטעמים שציותה התורה ליתן את הפאה דוקא בסוף שדהו, ולא באמצעיתה של השדה או בתחלתה, מפני שרצתה התורה שהפאה תינתן במקום המסויים שזה סוף שדהו, כיון שאם הפאה לא תינתן במקום המסויים, הרי שבעל השדה עלול לגזול את שאר העניים לטובת קרובו העני, על ידי שיהיה זמן מסויים שהעניים לא יהיו מצויים אצלו, ואז הוא יאמר לקרובו העני, הרי אני מחליט שזו פאה טול אותה עכשיו לפני שיבואו עניים אחרים. וזה נחשב לגזול עניים, כיון שהתורה חייבתו ליתן את הפאה לכל העניים, וזה שהוא שומר את הזכות זו עבור קרובו העני, הרי שיש בזה גזל של שאר העניים.

וכן כתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות מתנות עניים (הלכה יב), וזה לשונו: אין מניחין את הפאה אלא בסוף השדה, כדי שיהיו עניים יודעין מקום שיבאו לו וכדי שתהיה ניכרת לעוברים ולשבים ולא יחשד, ומפני הרמאים שלא יתכוין לקצור הכל ואומר לאלו שרואים אותו קוצר סוף השדה בתחלת השדה הנחת, ועוד "שלא ישמור שעה שאין שם אדם ויניחנה ויתננה לעני הקרוב לו" וכו'. עכ"ל.

ולמדנו מכאן, שאדם הממונה על קופת צדקה לחלקה לעניים, אסור לו לשמור את הכספים הללו דוקא לקרוביו. וכמו כן מצוי שהתנאי לקבלת התמיכה של הקופה מותנה במילוי טפסים מסויימים של פרטי המבקש, והמכסה של החלוקה מוגבלת למספר עניים מסויים, ולפני שהקופה מפרסמת לציבור את האפשרות לבוא ולמלא את טפסי הבקשה, הרי שהממונים על הקופה קוראים לקרוביהם העניים לבוא ולמלא את הטפסים כדי שלא יקדימו אותם שאר עניים. ולפי המבואר הרי שיש בזה גזל לשאר עניים, כיון שהעשירים שתרמו לקופת הצדקה, תרמו עבור כלל העניים, ולא דוקא עבור קרוביהם של הגבאים הממונים על הקופה.

לֹא תִשָּׂא אֶת אַחִידְךָ בְּלִבְכֶךָ הַזֶּכֶחַ תִּזְכִּיחַ
אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עֲלֵיו חֲטָא.

(ויקרא יט, יז)

מצות תוכחה

פירש רש"י, ולא תשא עליו חטא - לא תלבין את פניו ברבים. ע"כ.

ובגמרא (מסכת בבא מציעא דף לא.) דרשו את כפל הלשון "הוכח תוכיח", "הוכח" - אפילו מאה פעמים משמע, תוכיח - אין לי אלא הרב לתלמיד, תלמיד לרב מנין - תלמוד לומר הוכח תוכיח, מכל מקום. כלומר שמצות תוכחה מוטלת על האדם אפילו מאה פעמים, והיינו כאשר הוכיח את חברו והוא ממשיך בסורו הרע, מוטל עליו להוכיחו שוב ושוב עד שישוב למוטב. ומצות תוכחה אינה מוטלת רק על הרב להוכיח את תלמידו, אלא גם התלמיד מצווה להוכיח את רבו. וכמובן כאשר התלמיד מוכיח את רבו, הוא צריך להוכיחו בצורה מכובדת, ולכך מיד אמרה התורה "ולא תשא עליו חטא" כלומר שלמרות שאתה מצווה להוכיח את חברך או אפילו את רבך, מכל מקום תעשה זאת באופן שלא תביישנו ותלבין פניו, וכמו שפירש רש"י.

כמה דרכים לקיום מצות תוכחה

וכתב הרמב"ם בפרק ו' מהלכות דעות (הלכה ז'), וזה לשונו: הרואה חברו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, המוכיח את חברו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא, אם קיבל ממנו מוטב, ואם לאו, יוכיחנו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעוון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם. עכ"ל.

הרי שלמדנו מדברי הרמב"ם כמה דרכים לקיום מצות תוכחה, א] "צריך להוכיחו בינו לבין עצמו", והיינו שלא יוכיחנו בפני אנשים, ונראה שהסיבה היא כדי שלא יתבייש חברו, ואז יעבור המוכיח באיסור שלא תשא עליו חטא. ב] "וידבר לו בנחת ובלשון רכה", נראה הטעם משתי סיבות, האחת כדי שחברו לא יתבייש. והסיבה השנייה, מפני שכאשר מדבר עמו בנחת ובלשון רכה, התוכחה מתקבלת יותר אצל חברו, וכמו שאמר שלמה בחכמתו (משלי כה, טו) "וְלִשׁוֹן רַכָּה תִשְׁפָּר גָּרָם". ג] "ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא", כלומר המוכיח צריך להסביר לחוטא שאינו מוכיחו מצד שיש לו בזה איזו פניה אישית או לטובת עצמו, אלא כל כוונתו היא לטובת חברו כדי שיזכה לחיי העולם הבא. ד] ואפשר עוד לדייק מדבריו, ממה שלא נקט הרמב"ם את הצד השלילי דהיינו שהוא רוצה להצילו מעונש העולם הבא, אלא נקט הרמב"ם את הצד החיובי שהוא מוכיחו "לטובתו להביאו לחיי העולם הבא", משמע שהנכון

יותר להוכיח בדרך זו דהיינו להזכיר לחוטא את הטובה הצפונה לו לעתיד לבוא אם ייטיב את מעשיו, שאז הדברים יתקבלו אצלו יותר מאשר להזכיר לו את העונש הצפוי לו אם לא יחדל ממעשיו הרעים, שזה פחות מתקבל אצל החוטא.

התובע את חבירו על שגולו, מקיים בזה מצות תוכחה

ויש עוד לדייק מדברי הרמב"ם הנ"ל, שאדם שיש לו טענה על חבירו שהזיק לו או גזלו וכדומה, ובא בתלונה על חבירו מדוע פשעת כנגדי להזיקני או לגולני והדין באמת עמו מפני שחבירו אכן הזיקו או גולו, הרי שהוא מקיים בזה מצות תוכחה, ולא אמרינן שהיות והוא בא בתביעה לצורך עצמו אין זה בכלל מצות תוכחה, אלא אם כוונתו מלבד התביעה גם להשיב את חבירו לדרך המוטב, הרי שהוא מקיים בזה מצות תוכחה. שהרי כתב הרמב"ם: המוכיח את חבירו "בין בדברים שבינו לבינו", בין בדברים שבינו לבין המקום. ע"כ. ומהו שכתב "בין בדברים שבינו לבינו", משמע שהוא מוכיח את חבירו על דברים שחבירו חטא כנגדו כגון שגזלו או הזיקו, ומוכח שאף על פי שהוא בא בתביעה כנגד חבירו, עם כל זאת הוא מקיים בזה גם מצות תוכחה.

וכן מפורש יותר בדברי הרמב"ם שם בהלכה ו', שכתב: כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים. עכ"ל.

הרי שכתב הרמב"ם שכאשר יחטא איש כלפי חבירו לא ישנא אותו על כך, אלא מוטל עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ומשמע שגם זה בכלל מצות תוכחה.

ועיין שם עוד בדברי הרמב"ם בהלכה ח', שהוסיף עוד נדבך בהדרכה של מצות תוכחה, וזה לשונו: המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים, אף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו, עוון גדול הוא. כך אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. לפיכך צריך אדם לזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. במה דברים אמורים בדברים

שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל. עכ"ל.

מדוע נקט הפסוק "הוכח תוכיח" בשינוי לשון

הנה בגמרא הנ"ל, מובא ביאור כפל הלשון "הוכח תוכיח", אבל עדיין יש מקום לשאול, מדוע הפסוק נקט בשינוי לשון, שלמרות שהפסוק כפל את לשונו כדי ללמדנו שצריך להוכיח את חבירו אפילו מאה פעמים ועוד בא ללמדנו שאפילו התלמיד מצווה להוכיח את רבו וכנ"ל, אבל למה הפסוק שינה את הלשון "הוכח תוכיח", ולא נקט אותו לשון "הוכח הוכח" או "תוכיח תוכיח"?

אך ראיתי בזוהר הקדוש (פרשת קדושים, רעיא מהימנא, דף פו.) שביאר בזה ביאור נפלא, מדוע שינה הפסוק את לשונו "הוכח תוכיח", וזה לשונו: קודשא בריך הוא במאי אוכח לבר נש אוכח ליה ברחימו בסתרא, אי יקבל ליה יאות, ואי לא, אוכח ליה בין רחימוי, אי יקבל יאות, ואי לא, אוכח ליה באתגליא לעיניהון דכלא, אי יקבל יאות, ואי לאו, שרי ליה, ולא אוכח ליה ושביק ליה ייזיל ויעביד רעותיה. בקדמיתא אודע ליה בסתרא, בגין לאוכחא ליה ולא תערא ליה, דלא ינדע ביה בר נש, ודא איהו ביניה לביניה, אי מקבל יאות, ואי לאו, אודע ליה בין רחימוי, בזמנא דכהנא רבא הוה בעלמא, יהיב ליה מרעין בערסיה, ואתו רחימוי דקודשא בריך הוא, ואודעין ליה אי אית ביה חובא דיישוב מניה ולעיין במיליה, אי מקבל יאות, ואי לאו אוכח ליה באתגלייא, בממוניה, בבנוי, דכלא מלחשן עליה וייתון לגביה, אי מקבל יאות, ואי לאו, שארי ליה מאריה למעבד רעותיה ולא יתקיף ביה לעלמין. כגוונא דא אצטריך ליה לאוכחא לחבריה, בקדמיתא בסתרא, לבתר בין רחימוי, לבתר באתגלייא, מכאן ולהלאה ישבוק ליה ויעביד רעותיה. ועל דא כתיב הוכח תוכיח, הוכח בסתרא דלא ינדע ביה בר נש, תוכיח בין חברוי ורחימוי, את עמיתך באתגלייא, ועל דא לא כתיב בקדמיתא תוכיח אלא הוכח. תו הוכח, אי איהו בר נש דיכסוף, לא יימא ליה ולא יוכיח ליה אפילו בסתרא, אלא יימא קמיה כמאן דמשתעי במלין אחרנין, ובגו אינון מלין ידכר מאן דעבד ההוא חובא הוא כך וכך, בגין דאיהו ידע בגרמיה וישתביק מההוא חובא, ועל דא הוכח, ואם לאו תוכיח, ולבתר את עמיתך באתגלייא, מכאן ולהלאה ולא תשא עליו חטא. עכ"ל.

וביאור הדברים על פי פירוש המתוק מדבש: בתחלה אומר הזוהר שכאשר הקב"ה מוכיח את האדם, הוא מוכיח אותו באהבה בסתר, אם האדם מקבל את

התוכחה מוטב, ואם לא והיינו שאינו חוזר בתשובה, הוא מוכיח אותו בין אוהביו, אם מקבל מוטב, ואם אינו מקבל אף בפעם הזאת, אז הקב"ה מוכיח אותו בגלוי לעיני הכל, אם מקבל לשוב בתשובה מוטב, ואם לא, אז הקב"ה מניח אותו שירד לכוחות החיצונים ואינו מוכיח אותו עוד, אלא עוזב אותו שילך בשרירות לבו הרע.

ולאחר מכן מפרש הזוהר כיצד הדבר נעשה, בתחלה הקב"ה מודיע את חטאו של האדם בסתר בינו לבינו על ידי יסורים פנימיים כדי להוכיח אותו ולעוררו באופן שלא ידע בו שום אדם, וזהו בינו לבינו. אם מקבל מוטב, ואם אינו מקבל אז הקב"ה מודיע את חטאיו בין אוהביו וקרוביו, והיינו בזמן שהיה כהן גדול שהיה מכיר את העוונות של האדם על ידי הציץ, אז נותן לו הקב"ה מחלות עד שיצטרך לשכב על מטתו, ובאים הכהנים לבקר אותו ומודיעים לו את החטא בו הוא צריך לשוב בתשובה, אם מקבל את התוכחה מוטב, ואם לא, אז מוכיח אותו הקב"ה בגלוי, על ידי הפסד ממונו, או על ידי שבניו נחלים או מתים רחמנא ליצלן, שאז כל בני האדם מתלחשים ומדברים עליו שלא בחינם באו עליו היסורים, כי לא עושה הקב"ה דין אם לא שהוא חטא כלפי ה', ואם בכל זאת אינו שב בתשובה, אז הקב"ה מניחו שיעשה חפצו, ולא מוכיחו שוב לעולם.

ומבאר הזוהר, כמו שהקב"ה מוכיח את האדם, כעין זה צריך האדם להוכיח את חבריו, בתחלה יוכיחנו בסתר ששום אדם לא ידע מזה, ואם לא שמע לו, לאחר מכן יוכיח אותו בפני אוהביו, ואם למרות זאת לא שמע לו, יוכיח אותו בגלוי בפני כל אדם, ואם לא שמע לו, יעזוב אותו שיעשה כרצונו, ואינו מצווה עוד להוכיחו. ועל זה נאמר "הוכח תוכיח", שהפירוש "הוכח" מורה על תוכחה בסתר שלא ידע בו שום אדם, ולאחר מכן אם לא שב בתשובה, "תוכיח" שהוא לשון ציווי, והיינו שיוכיח אותו אפילו בין חבריו ואוהביו, וזהו שאמר הפסוק "את עמיתך" שיוכיח את חברו עם עמיתך בגלוי ובפני הכל. ומבאר הזוהר שעל כן לא כתוב בתחלה "תוכיח" שהוא לשון ציווי, אלא הוכח המורה על תוכחה בסתר.

ומבאר הזוהר פירוש נוסף, שאם האדם יתבייש אם יזכירו לו את חטאו, או לא יאמר לו חטאו ולא יוכיח אותו אפילו בסתר, אלא יאמר לפני עיניו כמי שמספר דברים אחרים, ובתוך אותם דברים יזכיר שמי שעושה עוון כזה וכוה עונשו הוא כך וכך כדי שחבירו יבין מעצמו שאינו נוהג כראוי וישוב אל ה', ועל זה נאמר "הוכח" דהיינו בסתר ולא באופן ישיר, ואם לא שב בתשובה, אז "תוכיח" דהיינו ציווי להוכיחו בין אוהביו, ולאחר מכן בגלוי, וזה שנאמר "את

עמיתך" היינו עם עמיתך. ואם לא שב בתשובה, אל תוכיחנו יותר אלא תעזבנו לעשות כרצוננו. ע"כ.

ומה שמבואר בזוהר שבתחלה יש להוכיח את חבירו בסתר, ואם תבירו לא שב בתשובה אז יוכיחנו ברבים, צריך לומר שהזוהר מדבר בעבירות שבין אדם למקום, אבל בעבירות שבין אדם לחבירו, בזה אין היתר לביישו ברבים, וכמו שמפורש בדברי הרמב"ם הנ"ל בהלכה ח'.

ומה שעוד מבואר בזוהר שאם האדם הוכיח את חבירו בסתר ולאחר מכן בגלוי, ואם בכל זאת חבירו לא אבה לשמוע לתוכחתו, אזי יעזבנו ולא יוכיחנו יותר. מדברי הגמרא הנ"ל לא מבואר כן, אלא מצות הוכחה היא אפילו עד מאה פעמים עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע, וכמו שפסק הרמב"ם הנ"ל. ונראה שיש בזה מחלוקת בין התלמוד שלנו לזוהר הקדוש.

פרשת אמור

בִּסְפַת תִּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח
בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בִּסְפַת: לְמַעַן יֵדְעוּ דַרְתֵיכֶם
כִּי בִּסְפֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי
אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

(ויקרא כג, מב-מג)

ענני הכבוד

פירש רש"י, כי בסכות הושבתי - ענני כבוד. ע"כ. וכתב הרא"ם על דבריו שכן מובא בתורת כהנים, ורש"י פירש כן כפי שיטת ר' עקיבא, ולא כר' אליעזר שאמר סכות ממש היו. וכתב עוד, שרש"י הניח דברי ר' אליעזר שפירש סכות ממש, אף על פי שדברי ר' אליעזר יותר נראים בפשט הפסוק, שהרי פשט הפסוק מורה על סכות ממש מפני שלא הוזכר בפסוק ענני כבוד, אף על פי כן פירש רש"י את הפסוק שסכות הללו הם ענני הכבוד כשיטת ר' עקיבא, היות שמלת "הושבתי" מורה על פועל אלקי, שהן ענני הכבוד, כלומר שה' הושיבם שם, ולא על פועל אנושי שישבו מאילהן, שאילו לשיטת ר' אליעזר שזה סכות ממש, היה הפסוק צריך לומר: כי בסכות ישבו אבותיכם בהוציא אותם מארץ מצרים. עכת"ד.

ובגמרא שלנו מסכת סוכה (דף יא:): הגירסא היא בהיפך, שלדעת ר' אליעזר ענני כבוד היו ולדעת ר' עקיבא סכות ממש עשו להם. ובזוהר הקדוש פרשת במדבר (רעיא מהימנא דף רנה ע"ב) פירש את הפסוק כדעת האומר שאלו ענני כבוד. וכן כתבו הטור ושולחן ערוך או"ח סימן תרכ"ה.

ונתתי לבי לשאול מדוע נקראו אלו ענני כבוד, ולא קראום חז"ל עננים סתם, ומהו "כבוד"? ואפשר שלפי פשוטו באו חז"ל לומר שאין אלו עננים סתם כאותם

עננים הנראים בשמים, אלא הם עננים מיוחדים שנתנם הקב"ה לישראל כדי לשמרם, ונקראו כבוד משום שבאו לכבודם של ישראל.

ואולם נראה עוד לפרש, שמה שחז"ל קראו להם ענני כבוד, על פי מה שראיתי בספר כד הקמח לרבינו בחיי (ערך סוכה) שכתב, שענני הכבוד שהיו לעם ישראל במדבר היו מקיפים אותם שבעה עננים, והעננים נקראים סוכה שכן אמר ישעיה לעתיד (ישעיה ד) "וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן וגו'" וסמך ליה "וסוכה תהיה לצל יומם", והנה זו מעלה גדולה לישראל כשהיו מוקפים בשבעה עננים, כי כן דרשו ז"ל שהקיף כסא הכבוד בשבעה עננים שנאמר (איוב כו) "מאחז פני כסא פרשו עליו עננו". וביאורו שפרש עליו שבעה עננים וזהו תוספת ז' (כלומר את התיבה פרשו יש לחלקה לשנים והוי פרש ז' שפרש בכסא הכבוד ז' עננים), ואותן ז' עננים נקראים סוכות ועליהם נאמר (תהלים יח) "סביבותיו סוכתו", ולכך נצטוינו במצות סוכה שנעשה סוכות כנגד אותן סוכות והם עננים שהקיף אותנו במדבר, ולפי שהיו שבעה על כן נצטוינו לעשות מצוה זו בחדש השביעי ושבעת ימים, ודבר ידוע ומקובל בעננים אלו הפרושים על כסא הכבוד שהם פתוחים לקבל התשובה והתפלה שהרי התשובה מגעת עד כסא הכבוד, ובזמן שישראל חוטאין העננים מסתתמים ונעשין כמין סוכה הוא שכתוב (איכה ג) "סכותה בענן לך וגו'". עכת"ד. עיין שם עוד.

והמתבאר מדבריו שאותם שבעה עננים שהקיפם ה' יתברך במדבר הם שבעה עננים השוכנים מסביב כסא כבודו. ולפי זה יבוא על נכון למה קראום חז"ל ענני כבוד, שנקראו כן על שם שעננים הללו הם עננים השוכנים סביב כסא כבודו של הקב"ה, ונקראו כן מפני שבאו מכסא הכבוד.

המתפלל בתוך הסוכה תפלתו מסוגלת להתקבל יותר

ולפי מה שנתבאר בדברי רבינו בחיי, שדבר ידוע ומקובל בעננים אלו הפרושים על כסא הכבוד שהם פתוחים לקבל התשובה והתפלה שהרי התשובה מגעת עד כסא הכבוד, והרי אותם עננים הם אלו שהקיפם במדבר, וזכר לאותם עננים אנו עושים סוכה, נמצא שהמתפלל בתוך הסוכה יש לזה מסוגלות גדולה לקבלת התפלה כיון שענני הכבוד סביב כסא כבודו הינם פתוחים לקבלת התפלה. ולכן הרוצה להתפלל על דבר מסויים וברצונו שתפלתו תקובל לפני שוכן מרומים, נכון שיתפלל בסוכה מפני שאז יש לו קרבה לענני הכבוד השוכנים סביב כסא כבודו שהם פתוחים לקבלת תפלותיהם של ישראל.

וראה בספר חזון עובדיה (סוכות עמ' קמו) שכתב מו"ר זצ"ל: ולא יתפלל לכתחלה בסוכה, כשיש בית הכנסת בעירו, ואפילו יש לו מנין, שאין תפלתו של אדם

נשמעת אלא בבית הכנסת (ברכות דף ו.). ע"כ. הדבר מבואר שכוונת מו"ר לתפלה שהאדם חייב בה, דהיינו תפלת שחרית מנחה וערבית, בזה כתב מו"ר שיש לכתחלה להתפלל בבית הכנסת ולא בסוכה למרות שיש לו מנין בסוכה, כיון שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. ומה שכתבתי שהמתפלל על דבר מסויים נכון שיתפלל בסוכה מפני שאז יש לו קרבה לענני הכבוד ותפלתו נשמעת יותר, כוונתי לגבי תפלה אישית של האדם כאשר הוא בא לשפוך את שיחו לפני שוכן מרומים על ידי קריאת תהלים ואיזה נוסח תפלה המתקוקן או שהוא מתפלל אל ה' כפי צחות לשונו על איזה ענין אישי, בזה נכון הוא לו שיתפלל בסוכה ולא בביתו, מפני שבסוכה עשויה תפלתו להתקבל יותר לפני שוכן מעונה.

טוב לנענע את הלולב בתוך הסוכה

וראה בכף החיים סימן תרמ"ד (אות ג) שכתב בשם שער הכוונות (דף קג ע"ד), וזה לשונו: והנה טוב הוא שאחר עלות השחר שהוא כבר יום, קודם שתתפלל תטול הלולב בתוך הסוכה ותברך עליו, ואחר כך הד' נענועים של הלל יהיו בבית הכנסת, ומה טוב היה אם היית מתפלל בסוכה כדי שתתפלל ותטול הלולב בברכתו בשעה הראויה אליו שהוא אחר תפלת שחרית קודם הלל. עכ"ל. וכתב על כך כף החיים: ומבואר דכוונתו דיותר טוב לברך בסוכה אפילו קודם תפלה מלברך אחר החזרה בלא סוכה. ועל כן יש נוהגין לעשות סוכה סמוך לבית הכנסת כדי שתיכף אחר חזרת תפלת שחרית נכנסין שם לברך על הלולב ולעשות נענועי הלל, ונמצא מקיימים שניהם ברכה בזמנה ובתוך הסוכה. עכ"ל.

הרי שהקפיד רבינו האר"י ז"ל לעשות את הנענועים של הלולב בתוך הסוכה, ולמרות שנראה טעמו משום שיש סוד בנענועים של הלולב בתוך הסוכה, מכל מקום לפי מה שנתבאר לעיל בשם רבינו בחיי שהסוכה היא בחינת העננים הנמצאים סביב כסא הכבוד והינם פתוחים לקבל תפלותיהם של ישראל, אם כן יש עוד להסביר שהנענועים בסוכה יש בהם תועלת להעלות לרצון לפני ה', שהרי מבואר בגמרא מסכת סוכה (דף לו:): הטעם שמוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, ומעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים. ועיין בכף החיים סימן תרנ"א (אות זו). וכאשר הנענועים נעשים בתוך הסוכה הרי שיש בהם יותר תועלת לעצור רוחות רעות וטללים רעים.

פרשת בהר

וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וּירָאתָ מֵאֱלֹקֶיךָ כִּי
אֲנִי ה' אֱלֹקֶיכֶם. (ויקרא כה, יז)

איסור אונאת דברים

כתב רש"י, ולא תונו איש את עמיתו - כאן הזהיר על אונאת דברים, שלא יקניט איש את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ. ואם תאמר, מי יודע אם נתכוונתי לרעה, לכך נאמר ויראת מאלקיך, היודע מחשבות הוא יודע. כל דבר המסור ללב, שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו, נאמר בו ויראת מאלקיך. ע"כ.

והרמב"ם בפרק י"ד מהלכות מכירה (הלכה יב-יד) ביאר איסור זה ביתר ביאור, וזה לשונו: כשם שהונייה במקח וממכר כך יש הונייה בדברים שנאמר ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלקיך אני ה', זה הוניית דברים: כיצד היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך, היה גר ובא ללמוד תורה לא יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות יבוא וילמוד תורה שניתנה מפי הגבורה, היו חולאים ויסורים באין עליו או שהיה מקבר את בניו, לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכור נא מי הוא נקי אבד: היו חמרין מבקשין תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שלא מכר תבואה מעולם, נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה או מה דעתך בדבר זה, וכן כל כיוצא בדברים הללו. עכ"ל. ומקור דברים הללו מבואר בגמרא מסכת בבא מציעא (דף נח:). וכן פסקו הטור ושולחן ערוך חו"מ סימן רכ"ח.

לא ישאל שאלה למי שלא יודע להשיב

הנה מה שכתב הרמב"ם: נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה או מה דעתך בדבר זה. ע"כ. ורצונו לומר

שלא ישאל שאלה בהלכה או איזו קושיא לאדם שהוא יודע מלכתחלה שהוא לא מונח בסוגיא שהוא שואל, וברור לו שהוא לא ידע כיצד להשיב על שאלה זו, מפני שהוא מביישו כאשר אינו יודע להשיב.

וכתב הרב המגיד, שדין זה שכתב הרמב"ם נשאלה שאלה על דבר חכמה וכו', לא מבואר בסוגיא שם, אלא הרמב"ם למד כן מסברא מתוך המתבאר בסוגיא, שכשם שמבואר בסוגיא שאסור לבייש את חברו כגון אם היה בעל תשובה או היה גר וכנוכר לעיל, אם כן הוא הדין בענין זה שאסור לבייש.

ולענ"ד יש לומר שהרמב"ם למד כן מדברי התוספתא בסנהדרין (פרק ז הלכה ה) שמובא שם, חכם שנכנס אין שואלים אותו עד שתתישב דעתו. ע"כ. ופסקה הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תלמוד תורה (הלכה ו). והנראה בפשיטות שהטעם הוא משום שכל זמן שלא נתישבה דעתו עליו, הרי שלא ידע להשיב כראוי, ונמצא שהוא מתבייש. וכיוצא בזה מובא בגמרא מסכת שבת (דף ג:) שהזהירו רבי חייא את רב שכאשר הוא לומד בפני רבי, שלא ישאלנו במסכת אחרת שהוא לא עוסק בה כעת, שמא הוא לא יזכרנה כראוי כיון שהוא לא עוסק בה כעת, ומחמת כך הוא לא ידע לתרץ קושייתו או שיתרץ תירוץ שאינו נכון, והוא יתבייש בכך. ופסק כן הרמב"ם (שם), וזה לשונו: ואין שואלים את הרב מענין אחר אלא מאותו הענין שהן עוסקין בו כדי שלא יתבייש. עכ"ל. ומכאן יצא לו להרמב"ם מה שפסק בפרק י"ד מהלכות מכירה (הלכה יד) שאם נשאלה שאלה על דבר חכמה לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה מה תשיב בדבר זה או מה דעתך בדבר זה. שהכל הוא כענין הנוכר.

וכן מוכח כיוצא בזה מדברי הגמרא במסכת תענית (דף ט.), מעשה ברב הונא בר מנחם ורב שמואל בר אידי ורב חייא שהיו רגילים ללמוד אצל רבא, וכאשר נפטר רבא, באו ללמוד תורה אצל רב פפא. ובכל פעם שהיה אומר להם רב פפא הלכה שלא היה מסתברת להם, הם היו מרמזים זה לזה שאין דבריו נראים להם כמו שהיה אצל רבא, ורב פפא שם לב לכך והתבייש. ובשל כך הראו לרב פפא בחלום הלילה את הפסוק (זכריה יא, ח) "וְאֶכְתָּד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרָעִים בְּיַרְח אֶחָד", כלומר שמשמים רוצים להעניש את שלושת החכמים הנ"ל, על כך שמביישים אותו. ועוד מובא שם בגמרא (בעמוד ב), רב שימי בר אשי היה רגיל ללמוד אצל רב פפא, והיה רגיל רב שימי להקשות הרבה קושיות לרב פפא. יום אחד ראה רב שימי את רב פפא שהיה נופל על פניו, והיה אומר יצילני ה' מהבושות שרב שימי עושה לי. ומאז קיבל עליו רב שימי שתיקה שלא להקשות יותר לרב פפא כדי שלא לביישו.

ועל כל פנים מדברי הרמב"ם הנ"ל שכתב, שאין לשאול שאלה לאדם כשיודע שהוא לא ידע להשיב עליה כדי שלא יתבייש, על אחת כמה וכמה שצריך זהירות יתירה שאדם שהשיב לשואל על שאלה מסויימת בדבר הלכה, ומתברר שהשיב לא נכון, או שפירש ביאור בסוגיא לא נכון, שאסור לביישו ולומר לו: טעית!!! שזה נראה כהטחת דברים כלפיו, ובודאי שהוא יתבייש בכך. אלא יאמר לו בנחת ובכבוד: במחילת כבוד תורתו נראה שכבודו הורה שלא כהוגן או פירש את הסוגיא לא כראוי, וכיוצא בדברים הללו. ובענין זה צריכים הלומדים לזהר מאוד מפני שהוא דבר מצוי.

עוד בחומרת איסור אונאת דברים

ועיין עוד שם בדברי הרמב"ם (הלכה יח) מה שכתב בחומרת איסור זה, וזה לשונו: גדולה הונית דברים מהונית ממון, שזה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון, וזה בממונו וזה בגופו, והרי הוא אומר בהונית דברים ויראת מאלקיך לפי שהדבר מסור ללב, הא למדת כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך, וכל הצועק מהונית דברים נענה מיד שנאמר כי אני ה'. עכ"ל.

ובגמרא מסכת בבא מציעא (דף נט.) מובא עוד בחומרת איסור זה, אמר רב חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה, שנאמר "הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך". אמר רבי אלעזר הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה, שנאמר "ובידו אנך". אמר רבי אבהו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם, אונאה וגזל ועבודה זרה. אונאה, דכתיב "ובידו אנך" וכו'. ע"כ. ופירש רש"י, כל השערים - של תפלה ננעלו. חוץ משערי אונאה - הצועק על אונאת דברים אין השער ננעל בפניו. הכל על ידי שליח - נפרעים על כל עבירות על ידי שליח. ובידו - לא מסרה לשליח. פרגוד - מחיצה שבין שכינה לצבא מרום. אינו ננעל - להפסיד ראייתן מן המקום, אלא תמיד רואה אותם עד שיפרע. ובידו אנך - משמע שהיא תמיד אצלו ומשמש בה. ע"כ.

המיקל באיסור אונאה משמים מלקין אותו

ובספר החינוך (מצוה שלה) כתב גם כן בחומר איסור זה, וראיתי לנכון להעתיק דבריו, וזה לשונו: שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם. ובפירוש אמרו זכרונם לברכה (ב"מ נח:): כיצד, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היו חללים באין עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב (ה, ו), הלא יראתך כסלתך וגוי. ראה חמרים מבקשים תבואה, לא יאמר להם לכו אצל

פלוגי והוא יודע שאין לו, ולא יאמר לתגר בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. ועל זה נאמר (ויקרא כה, יז) ולא תונו איש את עמיתו.

שורש מצוה זו ידוע, כי הוא לתת שלום בין הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם וקשה המחלוקת, כמה קללות וכמה תקלות תלויות בו.

מדיני המצוה, כמה אזהרות וכמה זירוויין שהזהירונו זכרונם לברכה בענין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם, והפליגו בדבר עד שאמרו (שם) שלא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים.

וראוי לזוהר שאפילו ברמז דבריו לא יהיה נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות. והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם) גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שבאונאת דברים הוא אומר (שם) ויראת מאלקיך וגו'. ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל כל אחד צריך לזוהר כפי מה שיראה, כי הקב"ה יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו, כי האדם יראה לעינים והוא יראה ללבב. וכמה מעשים כתבו לנו זכרונם לברכה במדרשים ללמד על זה מוסר, ועיקר הענין בפרק רביעי ממציעא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים ראוי לזוהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי, זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם, והמיקל בהם שלא לצערן בעינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד. והעובר על זה והכאיב את חבריו בדברים, באותן שפירשו חכמים זכרונם לברכה בבעל תשובה ובחולה ובכיוצא בהן, עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה על זה, יתברך ויתעלה. עכ"ל.

הרי שכתב ספר החינוך שהנוהר בזה יזכה לחיים ברכה וכבוד, ואילו המיקל בזה ומצער את הבריות הגם שאינו לוקה על לאו זה כיון שהוא לאו שאין בו מעשה, מכל מקום משמים יענישוהו על כך, וכמה מלקיות ויסורים ישנם ביד ה'.

ועיני ראו ולא זר באנשים שציערו באופן תמידי את חבריהם או תלמידיהם, ולא ראו הצלחה במעשה ידיהם בכל מיני תחומי החיים, הן בפרנסה הן בשלום בית הן בחינוך הילדים, וכל כיוצא בזה. ולמרות שאין בנו רוח הקודש לידיע על מה באים היסורים לאדם, שפעמים שהיסורים באים לאדם מתמת איזה עוון שעשה בעבר או עוון שעשה בגלגול הקודם, מכל מקום נאמנים עלינו דברי

רבותינו ז"ל שאמרו שהצועק על אונאת דברים אין השער ננעל בפניו, ושאין הפרגוד ננעל בפניו, אלא הקב"ה רואה עוון זה בכל עת ופורע בעצמו ולא על ידי שליח. ומן הסתם עוון זה מביא על האדם יסורים רבים, כמו שכתב ספר החינוך שכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה על זה. ישמע חכם ויוסף לקח.

המגיע לאירוע ונמנע מלאכול שם מטעמי פרישות

והנה מה שכתב בספר החינוך, שראוי ליהרר שאפילו ברמז דבריו לא יהיה נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות. והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון. וסיים אמריו: שכל אחד צריך ליהרר כפי מה שיראה, כי השם ברוך הוא יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו, כי האדם יראה לעינים והוא יראה ללבב. ע"כ. כלומר שהאדם צריך שיהיה לו שימת לב מירבית בכל מעשיו ודבוריו לבל יגרום צער לחבירו.

ומכאן יש להזהיר שישנם אנשים הנוהגים במדת חסידות ופרישות שלא לאכול באירועים הנעשים באולם שמחות למרות שיש לאולם הכשר מהודר שהיראים לדבר ה' אוכלים שם בלא פקפוק, ובכל זאת אותו אדם שהוא חסיד וירא ה' גדול נמנע מלאכול במקום זה, והסיבה שהוא נמנע הן משום שהאוכל שנתבשל שם נעשה בכמויות גדולות והוא חושש שאולי משגיח הכשרות לא נתן דעתו להשגיח היטב על כל הנעשה, הן משום שהוא נוהג מנהג פרישות שלא לאכול מחוץ לביתו. ובשל כך אותו אדם יושב בשלחן עם כל הסועדים ואינו אוכל.

ואמנם צריך הוא ליתן את הדעת שפעמים דבר זה גורם לאחרים הסועדים שם לחלישות הדעת, מפני שהם חושבים בלבם שמא אכן הוא צודק ולא נעשתה השגחה כראוי, או שמא אנו בעלי תאוה מה שאנו אוכלים מחוץ לביתנו. ודבר זה מביא אותם לידי בושה שהינם בושים לאכול, ומצטערים מכך. וכמו כן פעמים שגם לבעל השמחה נעשה צער, בראותו שכולם אוכלים ואותו אדם לא אוכל, ולבו נצבט בקרבו בחושבו שאולי האוכל אינו מספיק כשר ובשל כך אותו אדם נמנע מלאכול!?! ויש במידת חסידות זו משום אונאה, הן לסועדים עמו והן לבעל השמחה, ועל כן יש לו לשקול היטב את צעדיו, שאולי עדיף לו שלא ישב עם הסועדים כלל, ואם בכל זאת יש לו הכרח לישב עמהם אזי יאכל כמו כולם או על כל פנים יראה עצמו כאילו אוכל עמהם, כדי שמדת חסידותו לא תביאנו לידי איסור חמור יותר של אונאה.

וראייתי להביא לכך ראייה, מדברי הירושלמי מסכת ברכות (פרק ב הלכה ט), שמובא שם שאע"ג שבכל דבר שהוא של צער, הרוצה לצער את עצמו ולנהוג בעצמו כתלמיד חכם, עושה ותבוא עליו ברכה, הני מילי שהוא לעצמו, אבל בפני אחרים שלא נוהגים כן, אין לו לנהוג כן. ופירש שם הפני משה כיון שהוא כמבזה לאחרים שהם אינם רוצים לעשות לפנים משורת הדין, והוא עושה. ע"כ. הרי מוכח מכאן שאין לאדם לנהוג לפנים משורת הדין בזמן שהוא מצער בזה את אחרים.

ועל פי דברים הללו יש להסביר את סברת חכמים במסכת בבא בתרא (דף יג:): הסוברים שחצר השותפין שאין בה כדי חלוקה כגון חצר שאין בה שמונה אמות (כדי שייגע לכל אחד מהשותפים ארבע אמות, שזה שיעור חלוקה בחצר), יכול אחד השותפין לכוף את חברו לחלוק עמו את החצר, אם הוא נותן לשותפו כשיעור דהיינו ארבע אמות בחצר, והוא יטול פחות מכשיעור, ורבן שמעון בן גמליאל חולק וסובר שאינו יכול לכופו. והקשה הש"ס מה היא סברת רשב"ג שאינו יכול לכופו, והרי הוא נותן לחברו שיעור הראוי לכדי חלוקה שהוא ארבע אמות בחצר. ותירץ הש"ס, דס"ל לרשב"ג שחבירו יכול לומר שאינו רוצה ליטול יותר ממנו בחצר, כיון שאם זה תמורת תשלום הרי שאין לו כסף לשלם, ואם זה בחינם אינו רוצה ליטול בחנם מפני ששונא מתנות יחיה. ע"כ.

ולפי זה יקשה, אם כן מה היא סברת חכמים שאמרו שיכול לכופו, וכי אין לחכמים סברא זו ששונא מתנות יחיה, והרי סברא זו מובאת בש"ס בכמה מקומות, כמבואר בקידושין (דף נט.) ובמגילה (דף כח.) ובחולין (דף מד:). וכן פסקו הטור ושולחן ערוך בחו"מ סימן רמ"ט (סעיף ה), וזה לשונם: מדת חסידות שלא לקבל מתנה משום אדם אלא לבטוח בה, שיתן לו די מחסורו שנאמר ושונא מתנות יחיה. ע"כ.

ואולם לפי מה שנתבאר לעיל ניחא סברת חכמים, שהיות ושונא מתנות יחיה אין זה כי אם מדת חסידות, וכמו שכתבו הטור ושולחן ערוך הנ"ל, על כן אין השותף יכול לנהוג במידת חסידות שלא לקבל מתנה ולצער בכך את חברו שלא רוצה עוד להיות שותף עמו, אלא הרי הוא כופהו לקבל מתנה בעל כרחו ולחלוק עמו את החצר בהיות והוא לא נחסר מכך שהרי הוא נותן לו שיעור ארבע אמות בחצר שזה שיעור חלוקה.⁶

⁶ ואפשר עוד לומר שסברת חכמים היא, משום דהא דשונא מתנות יחיה כתב הפרישה בסימן רמ"ט (סי' ה) דיש בזה ב' סברות, א) מפני שדעת האדם להיות להוט אחר קבלת המתנות, כיון שהוא סובר

וראייתי עוד כיוצא בזה בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן אלף שסח) שכתב, שהיה מחמיר על עצמו שלא לאכול את הבידינג'אן (הציל), לפי שהוא סבור שהוא ערלה, ואף על פי כן כשהיה הולך אצל בעלי בתים לא היה נמנע מלאכול, ואף על פי שהוא היה יודע בודאי שהם היו אוכלים אותו, וכמו כן הוא לא היה אוסר עליהם לאכול, לפי אין איסורו כל כך מבורר, היות ורבינו האי גאון היה קורא אותו פרי אדמה ומברך עליו פרי האדמה. וכל זה מפני שהדברים שהאדם מחמיר על עצמו, ואחרים נהגו בו היתר ואין איסורו מבורר, אין עלינו לשנות מנהגם, וכל שכן שלא להגעיל את הכלים ולעשות אותם כעמי ארצות, אלא אם על כל פנים ירצה להחמיר על עצמו יכבד וישב בביתו שגורם למחלוקת גדולה ולשנאת חינם ולחילול ה' בר מינן. עכת"ד. ועיין שם עוד.

הרי שאף על פי שהרדב"ז היה סבור שיש בחציל איסור ערלה ובשל כך הוא נמנע מלאכול, בכל זאת כאשר היה נמצא בסעודה אצל אחרים שהיו אוכלים אותו, הוא לא היה נמנע מלאכול כדי שלא לביישם בהיות ואין איסורו ברור. ואם כן כל שכן במקומות הללו שכל היראים לדבר ה' סועדים את לבם, הרי שאין לאדם הנוהג בחומרא ופרישות להמנע מלאכול עמהם, כדי שלא לביישם וכמבואר.

המדבר או עושה מעשה ולא נתכוין לצער את חברו

הנה מפשט דברי רש"י והרמב"ם וספר החינוך הנזכרים לעיל, משמע שאיסור אונאת דברים הוא דוקא במתכוין לצער את חברו, או לכל הפחות כאשר המאנה

שעל ידי המתנות הוא יחיה בזה את נפשו ונפשות ביתו, ועל כן כתב הפסוק "שונא מתנות יחיה", דאדרבה הבוטח בה' ושונא המתנות הוא זה שיחיה. (ב) לפי שהנוטל מתנה צריך להחניף לבריות הנותנים לו, ולא יוכיחם אף אם הוא רואה שדרכיהם מקולקלים, ובזה הוא גורם מיתה לעצמו, שהרי הוא נתפס על עוונם, ומה שאין כן השונא את המתנות אין הוא צריך להחניף לשום אדם, והוא יוכיחם על פניהם, ושוב לא יתפס בעוונם, וממילא הוא יחיה. ע"כ. והשתא אפשר לומר דבזה פליגי חכמים ורשב"ג, דחכמים ס"ל דהעיקר כמו הטעם הראשון שכתב הפרישה, דהא דשונא מתנות יחיה הוא משום שהמקבל מתנה אינו בוטח בה', אבל באופן זה שהוא מקבל מתנה מחבירו שיש בזה טובה להנותן מפני שחבירו רוצה לחלוק את החצר, אין הוא מראה בזה שהוא חסר בטחון בה', אלא אדרבה הוא מקבל את המתנה כדי להועיל לחבירו, הלכך בזה אינו בכלל הא דשונא מתנות יחיה. ואולם רשב"ג ס"ל דהעיקר כמו הטעם השני שכתב הפרישה, דכל שהוא מקבל מתנה מחבירו הרי שמפני זה הוא ימנע מלהוכיח את חברו ויתפס בעוונו, ועל כן יש לומר גם כן בזה דהיות והוא מקבל מתנה מחבירו הרי שהוא יתבייש מלהוכיחו ויתפס בעוונו, ואף שהוא מקבל את המתנה לצורכו של חברו שרוצה לחלוק עמו את הנכס, מכל מקום כיון דסוף סוף הוא קיבל מתנה מחבירו יש חשש שהוא יתבייש מלהוכיחו ויתפס בעוונו, ושפיר אמרינן בזה "שונא מתנות יחיה". ועיין בסמ"ע סימן קע"א (ס"ק כד).

יודע שחבירו מצטער מכך, והגם שהמאנה לא התכוין לצער אלא התכוין לצורך הנאתו, כגון שהשיא לו עצה שאינה הוגנת לו והתכוין להנאת עצמו שיצא לו מכך הנאה כל שהיא, אף על פי כן זה אסור, כיון שהמאנה יודע שיצא לחבירו רעה מכך. או ששאל שאלה על דבר חכמה למי שאינו יודע אותה חכמה והיתה כוונתו כדי לידע תשובה ולא כדי לצער את הנשאל, אף על פי כן זה אסור, כיון שהוא יודע שהנשאל יתבייש מכך. ועל כן גם זה בכלל מתכוין לצער ואסור לעשות כן.

ויש להסתפק לפי דבריהם אם המאנה עשה מעשה כל שהוא או דיבר דבר מה, ולא התכוין לצער את חבירו וגם לא ידע שחבירו מצטער מכך, הרי שיש לצדד בזה שאין המאנה עובר באיסור אונאת דברים כיון שהוא לא התכוין לצער את חבירו וגם לא ידע שחבירו מצטער מכך. או שמא היות וחבירו סוף סוף הצטער מכך הרי שעבר המאנה באיסור זה אלא שהוא חשיב שוגג, שאולי דינו בזה כמו נוקי ממון, שגם אם האדם הזיק ממון חבירו בשוגג הרי הוא חייב לשלם כיון דקיימא לן אדם מועד לעולם, ומטעם שמוטל על האדם שתהיה לו שימת לב יתירה על כל מעשה שעושה, ולפיכך אף כשהזיק ממון חבירו בשוגג הרי הוא חייב לשלם. וכן יש לומר לגבי אונאת דברים שמוטל על האדם שתהיה לו שימת לב יתירה בדבורו ומעשיו לבל יגרום צער לחבירו, ועל כן גם אם הוא לא התכוין לצער את חבירו וגם לא ידע שיש לו צער מכך, בכל זאת עבר באיסור אונאה בשוגג. ונפקא מינה אם נודע לו דבר זה לאחר מכן שחבירו הצטער, האם הוא חייב לפייסו או לא.

ומסברא נראה שהמאנה אכן עבר באיסור אונאה בשוגג כיון שהוא גרם סוף סוף צער לחבירו. וגם יש להביא ראיה לכך ממעשה המובא בגמרא מסכת כתובות (סב:) ברב רחומי שהיה לומד בפני רבא במחוזא, והיה רגיל לבוא לביתו בכל ערב יום כיפור. ובערב יום כיפור אחד נמשך בלמודו ולא שם לב שהוא מאחר לביתו. אשתו שהמתינה לו זמן רב הצטערה מאוד שבעלה לא מגיע הביתה והחלה לבכות מרוב צער. ומן השמים ראו את צערה של האשה והקפידו על רב רחומי, ובשל כך פסקו עליו מיתה, ובאותו הזמן שהיה לומד היה יושב בעליית הגג, נפלה העלייה מתחתיו ונפל ומת. ע"כ.

ועיין להגרי"ח בספרו בן יהודע, שכתב בביאור מעשה זה, שהאשה דמעתה מצויה, וגם עושה בפועל בדמעתה יותר מן האיש, מפני שהנשים מושרשים בשורש רחל אשר מספר שמה הוא שתי פעמים "דמעה", כנודע בסוד כוונת "פותח את ידך ומשביע ל'כל ח'י ר'צוץ", ראשי תיבות "רחל", שהיא מספר שתי

פעמים "דמעה" למתק שתי דמעות. ולכך הנשים מצויה דמעה בהם יותר, וגם עושים פועל בדמעות. ע"כ.

על כל פנים הרי לפנינו שרב רחומי נענש על שציער את אשתו למרות שהוא לא נתכוין לצערה וגם לא ידע שהיא מצטערת. ואם נאמר שאין שום צד איסור בדבר, למה ענשוהו משמים, אלא ודאי משום שיש כאן איסור של אונאה, והגם שזה היה בשוגג, מכל מקום רב רחומי מרוב גדולתו בתורה, נענש אפילו על שוגג, אבל אם נאמר שאין כאן שום צד איסור מסתבר שלא היה נענש רב רחומי. והטעם הוא מפני שמוטל על האדם התבוננות יתירה בכל דיבור ומעשה כאשר הוא נמצא בחברתם של הבריות כדי שלא לצערן. ועיין פלא יועץ (ערך - אהבת איש ואשה), הבאתי דבריו לקמן סוף פרשת במדבר.

כמה אזהרות בעניני בין אדם לחבירו

ומאחר שהסקנו שאיסור אונאה קיים גם בשוגג, והיינו גם כאשר המאנה לא מתכוין לצער את חבירו וגם אינו יודע שחבירו מצטער מכך, בשל כך אמרתי לעורר את לב הקורא בכמה ענינים שכדי ליתן עליהם את הדעת שלא לגרום צער לאחרים ולעבור על איסור אונאה.

א. צריך לזהר מאוד שלא להעיר אדם הישן, והעולם קוראים לזה גזל שינה, ואולם צריך לדעת שלא מצינו בהלכה מושג של גזל שינה, אלא נראה שדבר זה אסור מדין איסור אונאה. ועל כן יש לזהר שלא לקדוח בקירות ביתו בשעה שאנשים עשויים לישון, וכן לא להדליק מוזיקה בקול גבוה בשעה כזו, וכן פעמים שבני משפחה חוזרים מאיזה אירוע חגיגי וכדומה בשעת לילה מאוחרת, ועושים רעש גדול בחדר המדרגות, ודבר זה מפריע לשכנים שכבר ישנים.

ובכלל זה יש לזהר לאנשים המתגוררים בקומה ראשונה עם חצר, ומגדלים בחצר תרנגולים המרעישים בשעה שאנשים ישנים, וכן נודף מהם ריח רע. ואין צריך לומר המגדלים כלב, הנובח בשעה שאנשים ישנים, וכמו כן הוא גורם לבהלה ופחד בקרב שכניו. ואם הוא כלב הרע העלול לנשוך ולהזיק, הרי שנוסף לכך איסור נוסף משום "לא תשים דמים בביתך", כמבואר בשולחן ערוך סימן ת"ט (סעיף ג). עיין שם.

ב. צריך לזהר בצערה של אשתו ובפרט שלא לגרום לה להזיל דמעות, וכמו שכתבתי לעיל בשם הגרי"ח.

ג. גם כאשר מחנך את בניו ובנותיו או תלמידיו וגוער בהם, צריך לזוהר שלא יהיה זה מעבר למידת החינוך עד כדי שמביאם לידי צער גדול, וכמו שכתב ספר החינוך הנ"ל שאפילו בקטנים ראוי לזוהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי, זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם, והמיקל בהם שלא לצערן בענינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד. ועיין מה שכתבתי בשו"ת משפטי יוסף חלק א' (חח"י סימן ט).

ד. ראש כולל שיש לו אברכים תחת חסותו יש לו לזוהר שלא לרדות בהם או להקפיד עליהם יותר מידי גם אם כוונתו שילמדו טוב יותר וישמרו את זמני הכולל, מכל מקום הרי הם סוף סוף בעלי משפחות ונגרמת להם מכך בושה יתירה. ועוד שהוא יכול לגרום להם בכך לעזוב את לימוד התורה בכולל לגמרי (וכבר ראיתי כמה אברכים שעזבו את הכולל לגמרי בשל התנהגות בלתי ראויה של ראש הכולל, ושרי ליה מריה). אדרבה יש לראש הכולל לכבדם בהיות והם עוזבים חיי שעה ועוסקים בחיי עולם, ויש לו לנהוג בהם בחכמה ובתבונה כיצד להביאם לידי שמירת הזמנים והתמדה בלימוד ואהבת תורה מבלי שיגרום להם צער או בושה.

ה. כתב הגר"ח בספרו בן איש חי (שנה ראשונה פרשת ויקרא הלכה י'), שצריך כל אדם לזוהר בכל מקום ואפילו אינו בבית הכנסת שלא ישליך רוק או צואת החוטם בפני בני אדם, דאמרו רז"ל "כי האלקים יביא במשפט" זה הרק בפני חבריו ונמאס חבריו שעתיד ליתן את הדין על זה. ולכן הרואה רוק עב שקורין בלג"ם היוצא מן כיתה או צואת החוטם מושלכים על פני הקרקע, מצוה לכסותם בעפר או ישפשפם במנעלו ויעבירם כדי שלא ימאסו בני אדם ואף על פי שאינם שלו. גם יש בני אדם שצואת החוטם שלהם סרוחה, ולכן המטפחת שלהם שמעבירים בה צואת החוטם תהיה סרוחה מאד ויעלה סרוחונה אצל היושבים סמוכים להמטפחת הזאת ונמאסים מאד, שצריכין לזוהר להחליף המטפחת בכל יום, ובעת הקנוח לא יפתחו המטפחת לעיני הרואין שנראה לכולך רב שלה וימאסו בה, וצריך האדם ליתן דעתו היטב בדברים כאלה וישמר בהם. ע"כ.

ובכלל זה צריך לזוהר כאשר האדם מתפנה בבית הכסא, שלא להשאיר אחריו סינופת מפני שאנשים הנכנסים אחריו נמאסים מזה. וכל שכן אם הוא בית כסא ציבורי השייך לבית כנסת או בית מדרש וכיוצא בזה.

ו. מצוי כאשר אדם עולה לאוטובוס עם סלים או שקיות גילון רטובות מלמטה, והוא מתיישב ומניח את השקיות על גבי המושב שלידי והמושב נרטב מהסלים או השקיות, ולאחר מכן בא אדם אחר ומתיישב על המושב

הרטוב, הרי שיש לו מכך צער ובפרט בימות החורף הקרים. ועל כן צריך ליוהר שלא להניח על גבי מושב האוטובוס סלים או שקיות רטובות.

ז. בימות החמה כאשר מדליקים מזגן בבית כנסת או בית מדרש במצב קור. ישנם כאלו שאינם יכולים לסבול את הקור של המזגן ומצטערים מאוד מכך עד כדי שיכולים להגיע לידי חולי הגוף. ואמנם מצד שני ישנם כאלו הסובלים מאוד מהחום השורר בתקופה זו ומצטערים מאוד אם המזגן יהיה כבוי. בזה יש למצוא את הדרך הנכונה שיהיה לכולם טוב, כגון שהמזגן יפעל רק בחצי בית המדרש, או למצוא לאותם אנשים הסובלים מקור המזגן איזו פינה או חדר אחר שלא דולק שם מזגן. ועיין שבט הלוי חלק ה' (סימן שז).

ח. כאשר בחור ובחורה התארסו ולאחר מכן החליט אחד הצדדים לבטל את השידוך מאיזו סיבה שהיא, יש לו בתחלה להיועץ על כך עם תלמיד חכם גדול ולשטוח בפניו את הסיבה מפני מה הוא רוצה לבטל את השידוך, כיון שבעזיבת שידוך בפרט אחר האירוסין ישנו צער גדול מאוד לצד שכנגד. וגם אם לאחר התיעוצות עם תלמיד חכם גדול הוחלט מצידו לבטל את השידוך יש לעשות כן בצורה עדינה מאוד ולבקש סליחה רבה מהצד שכנגד, כיון שמן הסתם יהיה לצד שכנגד צער גדול מכך. ועיין מה שכתבתי בשו"ת משפטי יוסף חלק א' (חח"מ סימן נו).

ט. צריך ליוהר מאוד שלא יהיה מבחינת לועג לרש, דהיינו שלא להזכיר לאדם מסויים כמה הוא מסכן, כגון אדם החולה במחלה קשה שלא לדבר עמו עד כמה הוא מסכן שהוא חולה, וכל כיוצא בזה כגון אם הוא עני או חסוך ילדים. מפני שיש לאנשים הללו צער רב מהמצב שהם נתונים בו, וכאשר בא אדם אחר ומדבר עמם על הבעיה שלהם עד כמה היא חמורה ומדגיש להם עד כמה הם מסכנים, הרי הוא מצער אותם בכך. אלא אם כן הוא בא לעזור להם וליתן להם עצה כיצד לצאת מהבעיה, או שהוא מתענין בשלומם ומעודדם שיש בזה צורך גדול כאשר הם רואים שמישהו איכפת לו מהם וכואב את כאבם, ואולם גם בזה צריך לנהוג בחכמה כדי שלא לביישם.

י. אדם הלומד בבית מדרש ונטל ספר מהספריה כדי לעיין בו, צריך ליוהר לאתר הלימוד להחזיר את הספר למקומו, מפני שכאשר אדם אחר גם ירצה לעיין באותו הספר אזי הוא לא ימצאנו במקומו, ויתפש אחריו רבות, ומלבד מה שנגרם לחבירו ביטול תורה, הרי שיש לו מכך צער על כך שצריך לחפשו רבות, ופעמים שגם לאחר חיפושים רבים הוא לא מוצא,

ונגרם לו מכך צער מפני שהעיון בספר נצרך לו רבות להבנת החומר שהוא לומד, וכל זמן שלא יעיין באותו הספר, הוא לא יבין היטב, וזהו צער עבורו.

יא. מצוי שכאשר תלמיד חכם דורש בערב שבת בין מנחה לערבית, ישנם כאלו שלא מקשיבים לדרשה ומעיינים בעלון או יוצאים בחוץ, והינם צריכים לדעת שמלבד מה שהם מרפים את ידיהם של אחרים בשמיעת הדרשה, בנוסף לכך הרי הם מביישים את התלמיד חכם שדורש, מפני שהם מראים בכך שאין דבריו מושכים את לבם. וגם אם נאמר שצדקו דבריהם שאין לו די מענה לשון למשוך את לבם של הקהל, מכל מקום הרי יש כאן כבוד האדם וכבוד התורה וכבוד תלמיד חכם, ומוטל עליהם להקשיב לדברי הדרשן כדי שלא לביישו, ומסתמא גם ימצאו בו איזה חידוש, שאין בית מדרש ללא חידוש. ועיין בגמרא מסכת ברכות (דף יח:) שמבואר שם, שלא הכניסו את לוי לשיבה של מעלה, מפני שבהיותו בעולם הזה הוא לא נכנס לשיבתו של רבי אפס, וגרם לו מכך חלישות הדעת. ועיין בדברי הרמ"א בשולחן ערוך או"ח סימן צ' (סעיף יח).

יב. אדם העושה סעודה של שמחה באולם כנהוג, כגון נישואין או בר מצוה או ברית מילה, יש לו ליהדר להזמין מספר מנות התואם למספר המוזמנים, ולא להזמין מספר מנות פחות ממספר המוזמנים, מפני שאז מגיעים המוזמנים לאותה שמחה, וכאשר אין להם מקום לשבת ולסעוד את לבם, הרי הם עומדים ומתביישים בכך, וגם יתכן שחלק מהיושבים וסועדים את לבם מתביישים לאכול כאשר חבריהם עומדים ולא אוכלים. וכמו כן יש לסועדים ליהדר שלא ליטול לעצמם יותר ממנה אחת המגיעה להם מפני שאז לא ישאר לאדם אחר הסועד עמם בשלחן, והוא מצטער מכך כאשר חבריו הסועדים עמו אוכלים והוא לא, ויש בזה גם סרך גזל, אלא אם כן נשאר מנה מיותרת אזי יש להם רשות ליטול אותה לעצמם.

יג. כמובן שישנם עוד פרטים רבים בזה ואי אפשר לפרטם, ואני לא כתבתי רק מעט מן המעט ענינים שמהם ילמד האדם לשאר ענינים כיוצא בהם, ויתבונן היטב במעשיו ודבוריו לבל יגרום צער לחבירו.

פרשת בחקתי

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו
ועשיתם אתם. (ויקרא כו, ג)

חיוב עמל התורה

פירש רש"י, אם בחקתי תלכו - יכול זה קיום המצות, כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו, הרי קיום המצות אמור, הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה. ע"כ.

וכדבריו כן מובא בספרא (פרשה ב). ומבואר עוד בספרא שם (פרשה א), שהקב"ה מתאוה לעמל התורה של ישראל, זה לשון הספרא שם: אם בחוקותי תלכו, מלמד שהמקום מתאוה שיהו ישראל עמלים בתורה, וכן הוא אומר "לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי", "לו הקשבת למצותי והי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים, והי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו ולא יכרת לא ישמד שמו מלפני", וכן הוא אומר "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם", מלמד שהמקום מתאוה שיהו עמלים בתורה. ע"כ.

והנה ממה שכתבה התורה את עמל התורה בלשון זו "אם בחקתי תלכו", משמע שיש חיוב על האדם לעמול בתורה ככל שאר מצוות התורה בדומה ל"את מצותי תשמרו", כלומר שעמל התורה הוא חלק בלתי נפרד מחיוב לימוד התורה. וזוהי אחת מן השאלות ששואלים את האדם ביום הדין, לפללת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר, וכמובא במסכת שבת (דף לא.), ופלפול בחכמה והבנת דבר מתוך דבר הוא בכלל עמל התורה. עיינ שם בדברי מהרש"א בחידושי אגדות.

עמל התורה נחלק לכמה מישורים

ויש לך לידע שעמל התורה נחלק לשני מישורים. החלק הראשון, שבשעת למודו למרות שהדברים אינם מובנים לו כדי הצורך, עם כל זה הוא עמל וטורח להבינם לאשורם ומאמץ את מוחו ומחשבתו כדי להבין את הדברים. והחלק הזה יש לחלקו לשני מישורים, שפעמים הלומד לא הבין את פשט הדברים, ובזה הוא צריך להתאמץ ולעמול כדי להבינם לאשורם. והשני, שפעמים הלומד אכן הבין את פשט הדברים אלא שהוא מתקשה ממקום אחר הן מסוגיא שהוא עוסק בה והן מסוגיא אחרת, שהדברים נראים לו כסותרים זה את זה, ובזה גם צריך לעמול כדי ליישב את הדברים. ובכלל עמל זה, הוא לפתוח דברי המפרשים ראשונים ואחרונים כדי לראות אם עמדו על קושיתו או לא. ובדרך כלל, אם הלומד למד בדרך נכונה הוא יראה שאכן הראשונים או האחרונים כבר עמדו על קושיתו. ובאם המפרשים לא עמדו על קושיתו כנראה שיש לו טעות בהבנת הדברים ואזי הוא צריך לטרוח כדי להבין היכן הוא טעה בהבנה.

עיקר הלימוד הוא הקושיות והתירוצים

ובענין זה עיין להגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת חוקת) על הפסוק (במדבר כא, יח) "באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענותם וממדבר מתנה" שמבואר בדבריו שעיקר הלימוד הוא הקושיות והתירוצים, וזה תוכן דבריו: הרי נודע שדברי תורה פרים ורבים בחידושי הלכות, על ידי הקושיות שיתקשה בהם החכם המשכיל, וכמו שאמרו בגמרא (מסכת בבא מציעא דף פד.) שאחר שהעניש ר' יוחנן את ריש לקיש ונפטר, בא ר' אלעזר בן פדת וישב בבית המדרש אצל ר' יוחנן במקום ריש לקיש, וכשהיה ר' יוחנן שונה ההלכות לתלמידיו כדרכו בכל יום, היה ר' אלעזר אומר לו על כל דבר הלכה שהיה שומע "תנא דמסייע לך", שמביא ראיה לדברי ר' יוחנן מהברייתות או מהמשניות, ואמר ר' יוחנן לר' אלעזר על זה, וכי מה אתה חושב בעצמך שתהיה ממלא מקומו של ריש לקיש לשכך דעתי ולהעביר דאגתי אשר אני דואג ומצטער על חסרונו? הלוא הוא היה דרכו כשאני אומר הלכה, מקשה לי בה כמה קושיות, והייתי מוכרח לתרץ לו קושיותיו, ועל ידי הקושיות שלו שהיה מעמיק בדבר הלכה הייתי מוכרח גם אני לשדד עמקים בסוגיא, כדי לתרץ קושיותיו, וממילא היתה רווחא שמעתתא, שהיו מתחדשים לנו כמה ענפים ותולדות, והיינו יורדים לעומק ההלכה באמיתות. ולכך היה נח לי ממנו מאד, אשר בעבור כן קשה היה חסרונו עלי מאוד מאוד, אך אתה תביא לי סיוע לדברי, ותאמר לי "תנא פלוני מסייע לך", ואין אתה מקשה קושיות בדברי, מה תועלת יש לי בזה, אטו אנא לא

ידענא דשפיר קאמינא?! הלוא אדרבה אני רוצה שהשומע ירבה בקושיות כדי שעל כן נרד לעומק ההלכה ויתחדשו לנו בה כמה חידושים. ועיין שם שהביא משל על זה.

ועוד כתב בהמשך דבריו, כי הקב"ה נתן דברי תורה סתומים וקצרים והם קב ונקי, אך האדם העוסק בה יוכל להוציא מדבריה פירות מרובים, וכמו שכתוב (משלי ה, יט) "דדיה ירווך בכל עת", על ידי החפירה שיחפור בעומק בכל דבר הלכה אשר יראה בה לפניו, והיינו כי הקושיות אשר יקשה בדבר ההלכה המה דוגמת חפירה וכריה אשר יחפור בנחל, והשכל והסברא של האדם אשר ישכיל ויסביר לתרץ הקושיות, הם דוגמת המים אשר יעבורו בתוך הנחל אשר חופרים אותו להשקות בהם הזרעים והאילנות, שעל ידי כן תתן הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו, ואם לא יעשה האדם חפירה וכריה בנחל, לא יעברו בו המים. וכן בעסק התורה, אם לא יעשה תחלה קושיות בדבר ההלכה הערוכה לפניו, לא יעבור השכל והסברא שהם דוגמת המים בתוך דבר ההלכה הערוכה לפניו כדי שיציא פירות, שהם חידושי הלכות הנולדים ומתחדשים מדבר ההלכה הערוכה לפניו. וכמו שאמר ר' יוחנן לר' אלעזר על ריש לקיש בתועלת אשר היה מוצא בקושיות שלו בדבר ההלכה שהיה שונה ר' יוחנן, שעל ידי קושייתו יהיו פירות נושרין מאותה ההלכה.

ועוד כתב שם: אך לא כל אדם זוכה לזה, להוליד ולהוציא פירות שהם הלכות חדשות מדבר ההלכה הערוכה לפניו, כי לא יצא מן הקושיות הלכות חדשות שהם אמתיות אליבא דאמת ולהיות מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, אלא אם כן הוא שלם בשני דברים אלו, א' שיש לו יראת שמים שהוא צדיק ומושל ביצרו, ולא יהיה כמו דואג האדומי וכיוצא בזה. והב' שיהיה לומד תורה לשמה ולא על מנת לקבל פרס. וזה שאמר הפסק "באר" זו התורה שצריכה חפירה וכריה כדי להוציא ממנה פירות טובים, שהם דברים אמיתיים אליבא דאמת, צריך להיות "חפרוה שרים" רוצה לומר והחפירה תהיה מבני אדם שהם שרים ושליטים ביצורם, וכמו שכתוב (משלי ה, טז) "בִּי שְׁרִים יִשְׁרוּ", והיינו שהם צדיקים ויש להם יראת שמים שלימה. ועוד צריך "כרוה נדיבי עם", שהכריה תהיה על ידי אותם העוסקים בתורה לשמה בנדבת לב שלא על מנת לקבל פרס. ורק אלו הם יכולים לעשות חפירה וכריה שהם קושיות והויות כדי להוציא על ידי כן פירות רבים וטובים ואמיתיים. ועוד צריך שיהיה להם דבקות "במחוקק", הוא משה רבינו ע"ה שנקרא "מחוקק", והיינו שיהיו בעלי ענוה, שזוהי המדה שנשתבח בה משה רבינו ע"ה, שעל ידי כן יהיה הוא "משענותם" שיהיה זכותו

מגין עליהם, לעזור אותם לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. עכת"ד השייך לעניננו. ועיין שם עוד.

ואולם אל יחשוב האדם שאם אין בכחו להקשות ולתרץ מעצמו, שאין זה בגדר עמל תורה, אלא עצם זה שהאדם לומד גמרא ועמל להבין את הקושיא או התירוץ המובא בגמרא, זה עצמו חשיב לומד בעמל בדרך קושיא ותירוץ. וכן כשהוא עמל להבין את הקושיא או התירוץ המובא בתוספות ושאר הראשונים והאחרונים, גם זה בכלל לומד בעמל בדרך קושיא ותירוץ, אף על גב שהוא לא מתעורר להקשות ולתרץ מעצמו. וזהו בכלל מה ששואלים את האדם ביום הדין פלפלת בחכמה כמובא לעיל, דהיינו עצם לימוד הש"ס והמפרשים שהאדם עמל להבין את הקושיא והתירוץ שמובא שם, זהו בכלל פלפול בחכמה. כן נראה לענ"ד.

לימוד התורה בשעות הקשות

והחלק השני של העמל, זהו ללמוד גם בשעות הקשות, כגון שיש לו חולי בגופו או דוחק גדול בפרנסה או שאר טרדות המטרידות את האדם שלא מניחות אותו ללמוד, למרות זאת חייב האדם לעמול ולהתגבר על אותם קשיים ובכל זאת לעסוק בתורה, וזהו בכלל עמל תורה.

וכתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות תלמוד תורה (הלכה ח-י), וזה לשונו: כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה. גדולי חכמי ישראל היו מהן חוטבי עצים, ומהן שואבי מים, ומהן סומים, ואף על פי כן היו עוסקין בתלמוד תורה ביום ובלילה, והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש משה רבינו. עד אימת חייב ללמוד תורה עד יום מותו, שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח. עכ"ל. ובכסף משנה (שם) כתב, שכן מצינו בגמרא כמה חכמים שהיו חולים ועניים, כמו ר' אלעזר בן ר' שמעון בפרק הפועלים (מסכת בבא מציעא דף פד.) שהיה חולה, ור' חנינא בן דוסא במסכת תענית (דף כד: כה.), והלל בפרק אמר להם הממונה (מסכת יומא דף לה:) שהיו עניים וכולם עוסקים בתורה. וכן מצינו בהלל שהיה חוטב עצים, ורב הונא היה שואב מים (מסכת כתובות דף קה.), ורב יוסף היה סומא (מסכת פסחים דף קטז:) ובמסכת קדושין דף לא.), ואף על פי כן עסקו בתורה.

וכמו כן ידוע שהרבה מגדולי ישראל בדורינו ובדורות שעברו עסקו בתורה מתוך סבל ויסורין, ודבר זה נתן להם את היכולת לקנות את התורה ולהעפיל לדרגות גבוהות בתורה ויראת שמים. ולדוגמא קטנה יש להביא מה שכתוב בהקדמה לשו"ת מנחת יצחק חלק י' מדברי בן המחבר, מה שהעיד על אביו הגאון הגדול רבי יצחק יעקב וייס זצ"ל ראב"ד העדה החרדית, וזה לשונו: עין בעין ראינו כיצד נתקיימו בו במדה מרובה, דברי התנא (אבות פ"ו מ"א) העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, כי מי כמוהו מייגע עצמו באורייתא, משחר נעוריו עד זיבולא בתרייתא, יושב שעות על שעות רכון על ספריו, ועינו בים התלמוד היא חדות חייו, ואף חכמתו עמדה לו כמו שדרשו חז"ל (קה"ר ב, ט) תורה שלמדתי באף עמדה לי, כי המון יסורי גוף ונפש שעברו עליו לא מרגיש ולא חלי, וגם בשנות הזעם שהיינו שרויים בפחד מות שבועות וחדשים, חבואים בבונקר בתנאים תת אנושיים הקשים, לא פסק פומי' מגירסא ואף שפט בדין תורה בין האישים, שעקב המצוקה היו רוגשים, ותהי התמדתו או למעלה מהשגת אנשים. גם כאשר בחסדי ה' ברחנו מעמק הבכא, ונשמנו קצת לרווחה, שבר על שבר הושבר ביגון ואנחה, כי מתה עליו אמי הצנו"ח ע"ה אשת נעוריו, ונשאר גלמוד בעולמו ולא אוכל לתאר יסוריו, כשלא מצאנו אחרי הלויחה מקום ובית דירה, לישיב "שבועה" כדת התורה, ונדד וסבב בנפש מצירה, בכל זאת לא הירפה במאומה מהתנהגותו היקרה, ושקע בתלמודו כחשיכה כאורה. כאשר יפה המליץ אז הוא עצמו, מאמר דוד המלך ע"ה בזמירות נועמו, לולי תורתך שעשועי, אז אבדתי בעניי, ואמנם כך זכה לקנין תורה, כי בכל מקום בואו נתפרסם עד מהרה, בתורתו יראתו וצדקתו ותבונתו היתירה. עכ"ל.

הלומד תורה למרות הקשיים, אינה משתכחת ממנו

ואדם הלומד למרות הקשיים העוברים עליו מלבד מה שמקיים בזה גזרתו של מלך מלכי המלכים שציוה בתורתו שתהיו עמלים בתורה וכנ"ל, הרי שהוא גם מרויח בזה שהתורה שהוא לומד באותה שעה אינה משתכחת ממנו, וכמו שמובא בילקוט שמעוני על הפסוק בקהלת (ב, ט) "אף חכמתי עמדה לי" אמר רבי חנינא בר פפא תורה שלמדתי באף נתקיימה לי, אמר ר' אחא התורה שלמדתי במסטורין היא עמדה לי. ע"כ. וכן כתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יב), וזה לשונו: אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, אמרו חכמים דרך רמז זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים, וכן אמר שלמה בחכמתו התרפית ביום צרה

צר כחכה, ועוד אמר אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי, אמרו חכמים ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית המדרש לא במהרה הוא משכה, וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים שנאמר ואת צנועים חכמה, וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש במהרה הוא שוכח. עכ"ל.

הלומד תורה מתוך צער, מעלתו גדולה בשמים

ומלבד המעלה של אדם הלומד תורה מתוך צער ודוחק, שזוכה לקנות את התורה וכמו שנתבאר, הרי שגם מעלתו גדולה בשמים יותר ממי שלומד תורה שלא מתוך צער, כמובא בגמרא (מסכת בבא מציעא דף פה.) שכשנפטר ר' יוסי בנו של ר' אלעזר בן רשב"י באו לקברו במערת אביו ר' אלעזר, והיה נחש עומד בפתח המערה ולא מניחם ליכנס לתוך המערה כדי לקברו שם בסמוך לאביו, והיו סבורים העם לומר שזה מפני שר' אלעזר גדול יותר בתורה מר' יוסי, עד שיצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה. דהיינו שר' אלעזר למד תורה בצער כשהיה בתוך המערה עם אביו רשב"י, כמבואר במסכת שבת (דף לג:), ולכן מעלתו בשמים גדולה יותר מר' יוסי שלמד תורה שלא מתוך צער.

ובמדרש רבה (פקודי פרשה נב), מובא מעשה בר' שמעון בן חלפתא שהיה עני ואביון, ובהגיע ערב שבת אחד לא היה לו מאין להתפרנס, יצא מתוך לעיר והתפלל לפני ה', וניתנה לו אבן טובה מן השמים, נתנה לשולחני וממנה היה לו פרנסת אותה שבת. אמרה לו אשתו מהיכן אלו? אמר לה ממה שפרנס אותנו הקב"ה. אמרה לו אם אין אתה אומר לי מהיכן הן, איני טועמת כלום! התחיל מספר לה, אמר לה כך התפללתי לפני ה', וניתן לי מן השמים. אמרה לו איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה מוצאי שבת, אמר לה למה? אמרה לו אתה רוצה שבעולם הבא יהא שולחנך חסר ושולחן חבירך מלא. הלך ר' שמעון והודיע המעשה לרבי. אמר לו לך אמור לה אם שולחנך יהיה חסר אני אמלאנו משלי. הלך ואמר לה, אמרה לו לך עמי למי שלמדך תורה. אמרה לו לרבי וכי רואה אדם את חבירו בעולם הבא? והלוא כל צדיק וצדיק יש לו עולם לעצמו, שנאמר (קהלת יב) "כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים", עולמים אין כתיב כאן אלא "עולמו", ללמדך שלכל צדיק יש עולם משלו, כיון ששמע כן הלך והחזיר את האבן. רבותינו אמרו הנס האחרון היה קשה מהראשון, כיון שפשט ידו להחזירו מיד ירד המלאך ונטלה הימנו, למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעולם הבא ליום אחרון, הוי "ותשחק ליום אחרון". ע"כ.

ובספר לב אליהו (ח"א עמ' לט, מובא בספר לשכנו תדרשו חלק ב' עמ' ע) כתב, מה תשובה זו שהשיבה אשת ר' שמעון בן חלפתא, והרי רבי הבטיח להם שישלים להם בעולם הבא את החסר משלו, ובודאי ידע רבי שיש ביכלתו להשלים להם, ואם כן מה השיבה לו שלכל צדיק יש לו עולם משלו? וביאר שאשת ר' שמעון לא הסתפקה בזה שרבי ישלים להם את חלקם בעולם הבא, משום שרבי היה עשיר ונשיא, ולמד תורה מתוך עושר, ואילו ר' שמעון עסק בתורה מתוך עוני ודחקות, ולפום צערא אגרא, וכמו שאמרו חז"ל יפה אחד בצער ממאה שלא בצער, וזהו מה שהשיבה לרבי שלכל צדיק יש לו "עולמו" והעולם הבא של ר' שמעון ואשתו של תורה מתוך הדחק, לא יוכל רבי להשלים להם, שלרבי יש עולם משלו ולר' שמעון יש עולם משלו, ואין רבי יכול להשלים להם כיון שמדרגתו של ר' שמעון ואשתו גדולה משל רבי, והסכים רבי לדבריה. ע"כ.

ומוכח מכאן שמעלת הלומד תורה מתוך דוחק וצער גדולה יותר, ועל כן כשיחשוב בדבר הזה ישמח שמחה גדולה שמעלתו כה רבה בשמים, ויתחזק בזה להוסיף ללמוד עוד תורה כהנה וכהנה.

כיצד יש ללמוד בשעות הקשות

ויש לך עוד לידע, שהגם שכתבתי לעיל שבכלל עמל התורה הוא ללמוד בעמקות על ידי שיקשה ויתרץ וירד לעמקם של דברים, מכל מקום לא כל הזמנים שוים אצל האדם, שפעמים שיש לאדם טרדות שונות, ואין לו מוחין להעמיק בענין שהוא לומד בו, ואם ילמד האדם באותה שעה בעמקות, מן הסתם יתבטל לגמרי מהלימוד, ועל כן בזמנים הללו יש לו ללמוד בצורה פשטנית יותר, וגם זהו בכלל עמל התורה כמו שנתבאר לעיל שבכלל עמל התורה ללמוד בזמנים הקשים. נמצאת למד ששני האופנים שדברנו בהם שהם בכלל העמל משלימים זה את זה, שבזמן שדעתו של האדם צלולה עליו הרי הוא מחוייב ללמוד בעמקות על ידי קושיות ותירוצים, ובזמן שהאדם טרוד בעניניו ואין דעתו צלולה עליו אזי יש לו ללמוד בצורה פשטנית יותר, כגון שילמד גמרא עם פירוש רש"י בלבד, או שיחזור על מה שכבר למד, או שילמד הלכות פסוקות, או שיקרא בתנ"ך וכיוצא בזה, והכל לפי הענין. וכל זה בכלל עמל תורה.

וכן מבואר בגמרא מסכת סוכה (דף כח:): שכשלומד באופן פשטי הרי הוא מחוייב ללמוד בסוכה, אבל כשלומד באופן מעמיק אינו מחוייב ללמוד בסוכה

מפני שהוא צריך רוחב לב, ובסוכה אין דעתו מיושבת עליו. וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך או"ח סימן תרל"ט (סעיף ד), וזה לשונו: כל שבעת הימים קורא ולומד בתוך הסוכה, וכשמבין ומדקדק במה שיקרא וילמוד, יכול ללמוד חוץ לסוכה כדי שתהא דעתו מיושבת עליו. עכ"ל. וכתב במשנה ברורה (שם ס"ק כח), שכשמבין ומדקדק טוב לו יותר ללמוד בבית מפני שהאזיר יפה לו להרחיב דעתו. ע"כ.

ובמסכת עירובין (דף סה.) מובא, אמר רב נחמן בר יצחק הלכתא בעיא צילותא כיומא דאסתנא (פירש רש"י, צילותא - דעת צלולה. כיומא דאיסתנא - כשמנשבת רוח צפונית יום אורה הוא, ונוח לכל). אמר אביי, אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי (פירש רש"י, קריב כותחא - אפילו ציווי עבודה קלה היתה מבטלת אותי. לא תנאי - לא הייתי שונה כמו ששנית). אמר רבא, אי קרצתן כינה לא תנאי. מר בריה דרבינא עבדה ליה אמיה שבעה מני לשבעה יומי. ע"כ. והיינו שגדולי החכמים כאשר היה להם טירדא אפילו קלה, כגון בעבודות הבית או כשעקצתו כינה, שוב לא היו שונים. ומסתמא שהכוונה שלא היו שונים את ההלכה בעמקות, אבל לא מתבטלים לגמרי מהתורה אלא היו עוסקים באותה שעה בענינים שאינם צריכים עמקות. וזהו שדקדק רש"י הנ"ל לומר "לא הייתי שונה כמו ששנית" והיינו שאין כוונת אביי שלא היה שונה כלל, אלא שלא היה שונה בעמקות כמו שהיה רגיל לשנות, אבל היה שונה באופן פשטי יותר.

וזה לשון המאירי (שם): כל שמכוין שיהא תלמוד תורה עולה ומצליח בידו, יזהר שלא יטריד עצמו, וישתדל שיהא פנוי מכל שאר עסקים, שאין התלמוד והעסק שוים במדרגה אחת, אלא כשזה עולה זה שוקע. דרך הערה אמרו, מר עוקבא ביומא דשותא לא נפיק לשוקא, רצונו לומר רוח דרומית המנשבת והיא חזקה ביותר. וכן אמרו, צריכא הלכתא צילותא כיומא דאסתנא, רצונו לומר רוח צפוני. וכן מהם שאמרו להפלט צריך הפנאי שאמר אחד מהם, אי אמרה לי אם קריב לי כתחא לא גרסי, כלומר אפילו הטרידתני אמי טרדא קלא להזמין לה את הכותח והייתי עושה, הייתי נטרד מגירסתי ולא הייתי חוזר שם. ואחד מהם אמר, אי קרצתן כינה לא גרסי, כלומר שאפילו טרדת עקיצת הכינה היתה מביאתני לידי בטול. וכל זה הערה להשתדל במה שישמרהו מבטול תורה. והוא שאמרו על זה, על אחד מהם עבדא ליה אמיה שבעא לבושי כדי שלא תטרידוהו עקיצת הכינה. ועל הכל יהא לבו רדוף לשקידת הלימוד שהוא היתד העקרי. עכ"ל. ועיין שם עוד בענין זה. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בפרשת ויגש.

ונראה לענ"ד שלשני סוגי העמל הנזכרים, כיוונו רבותינו במסכת שבת (דף לא.) במה שאמרו שבשעה שמכניסין את האדם לדין אומרים לו "קבעת עתים לתורה" וכן "פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר", והיינו שהשאלה של קביעות עתים לתורה הכוונה לעמל התורה גם בשעה שקשה לו לעסוק בה, וכמו שפירש רש"י, לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ, שאם אין דרך ארץ אין תורה הוצרך לקבוע עתים לתורה דבר קצוב, שלא ימשך כל היום לדרך ארץ. עכ"ל. והיינו שהשאלה המופנית אליו האם קבעת עתים לתורה למרות שעסקת בדרך ארץ והיה קשה לך לעזוב את העסק באותה שעה שהיה לך קביעות. וזהו עמל תורה המתייחס ללימוד בשעות הקשות. והשאלה השניה לגבי "פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר" זה מתייחס לעמל הלימוד בעמקות, וכמו שנתבאר לעיל.

מדוע פעמים אדם עמל בתורה, ובכל זאת אינו זוכה
לברכות הכתובות בתורה

ועל כל פנים אדם שעמל בתורה כיאות, הרי שהתורה מבטיחה על כך הרבה ברכות, וכמו שכתוב בהמשך הפסוקים, "ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו" "והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם" וכו'.

ואולם פעמים שהאדם שואל את עצמו, אם הנני עמל כל כך בתורה ומקיים מה שאמרה תורה "אם בחקתי תלכו" שתהיו עמלים בתורה מדוע אין אני זוכה לכל הברכות הללו שהבטיחה התורה.

שתי תשובות בדבר, האחד שפעמים האדם חושב שהוא עמל מספיק בתורה מפני שהוא משווה את עצמו לחבריו, וביחס אליהם נראה לו שהוא עמל בתורה יותר מהם, אבל האמת יתכן שהוא עדיין לא מיצה את כל הכוחות הטמונים בו בעמל התורה לפי מדרגתו. ועוד יש לומר, אל לו לשכוח שהתנאי של התורה לקבלת כל אותם ברכות אינם רק בעמל התורה, אלא בנוסף לכך "ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם", ובקיום שתי התנאים הללו שהם עמל התורה ושמירת המצוות, הרי שאז יזכה האדם לכל הברכות הללו. ועל כן גם אם האדם אכן עמל בתורה כיאות, עדיין הוא צריך לבדוק את שמירת המצוות שלו, ויתכן שבגינם אינו זוכה לכל הברכות הללו, מפני שלא שמרם כראוי.

וְנָתַתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנָתַנָּה הָאָרֶץ יְכוּלָּה
 וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיֹ: וְהִשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת
 בְּצִיר וּבְצִיר יִשִּׁיג אֶת זֶרַע וְאָכַלְתֶּם לֶחֶמְכֶם
 לְשִׁבְעָה וַיִּשְׁבַּתֶּם לִכְטוּחַ בְּאֶרְצְכֶם וכו'.

(ויקרא כו, ד-ה)

מדוע הברכות כתובות בתורה כפי הסדר האמור

מה שסידרה התורה את הברכות כפי סדר האמור, בתחלה "ונתתי גשמיכם בעתם וכו'", ולאחר מכן "ונתתי שלום בארץ וכו'", ולאחר מכן והפרייתי אתכם וכו'. מוסבר על פי מה שכתב הגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת בראשית על הפסוק "לא טוב היות האדם לבדו"), במעשה באותה אשה חכמה המובא שם, שאם יש לאדם ריבוי בנים ואין לו מזון לפרנסם, הרי בזה ריבוי הבנים הוא צער ויסורים, וברכת הבנים אינה בשלימותה. עיין שם. ועל כן הקדים כאן הפסוק לומר, שלפני שיזכה לבנים יזכה בתחלה לשפע פרנסה ושלום בארץ, ולאחר מכן יזכה לבנים, והיינו הפרנסה והשלום שהקדים הפסוק לפני כן זהו לצורך ברכת הבנים שהזכיר לאתר מכן, שאם לא יהיה לו פרנסה בשפע ושלום בארץ, והוא חרד ומודאג לפרנסת בניו ושלום בניו, אין זו ברכה מושלמת. ודו"ק. ועיין מה שכתבתי בפרשת לך לך על הפסוק "ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר וכו'".

ספר

במדבר

פרשת במדבר

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: אִישׁ
עַל דָּגְלוֹ בְּאֶתֶת לְבֵית אֲבֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאַהֲלֵ מוֹעֵד יִחַנוּ.
(במדבר ב, א-ב)

החיוב לנהוג בדרכם של אבותינו

כתב רש"י, באתת - כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו. צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן, ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאווהו ממצרים, שנאמר (בראשית נ, יב) ויעשו בניו לו כן כאשר צום, יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח, וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו', כדאיתא בתנחומא (במדבר סימן יב) בפרשה זו. ע"כ.

מבואר בפירושו השני של רש"י, שהטעם שציוה ה' לחנות כפי הסדר המבואר בפרשה, מפני שזה הסדר שציוה יעקב את בניו כאשר נשאו את ארונו לקברו בארץ ישראל, ולכן גם בחנייתם במדבר ציוה ה' שיחנו כפי הסדר שציוה עליהם יעקב אביהם.

והדבר טעון ביאור, מדוע ציוה ה' על כך שהחניה במדבר תהיה כדוגמת נשיאת ארונו של יעקב. ויש לומר שבאה התורה ללמדנו יסוד גדול, והוא שצריך כמה שיותר להידמות לדרכם של האבות הקדושים גם אם הוא דבר שאין בו טעם, כלומר אף על פי שמה שיעקב ציוה את בניו לישא את ארונו כפי הסדר הזה אין לזה שייכות לחנייתם במדבר, מכל מקום כיון שיעקב ציוה על הסדר הזה, לכן גם במדבר יש להם לחנות וליסוע על פי הסדר הזה, וזאת כדי להתחקות אחר מעשיהם של האבות, שאם בדבר זה שאין לו כל כך משמעות אנו נלך בדרכי

אבותינו, על אחת כמה וכמה שגלך בדרכם בדברים המהותיים יותר שהם תיקון המידות ושמירה על התורה והמצוות.

ומובא בתנא דבי אליהו (רבה פרק כה) לפיכך הייתי אומר שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב שלא קנו האבות העולם הזה והעולם הבא וימות בן דוד אלא בשביל מעשיהם הטובים ותלמוד תורה. ע"כ. ומוכח מדבריו שיש חיוב על האדם לשאוף להגיע למעשה אבותיו.

וחשבתי בס"ד לדייק בדבריו, מדוע נקט חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה "אבותי" אברהם יצחק ויעקב, היה לו לנקוט בקיצור מתי יגיעו מעשי למעשה אברהם וכו', ולמה הוצרך לומר "אבותי אברהם וכו'", וכי אין אנו יודעים שאברהם יצחק ויעקב הם "אבותי". ונראה שבא להורות שבתחלה יש לשאוף להגיע למעשה אבותיו ממש, מפני שהוא הכירם וראה את מעשיהם. ובכלל זה לשאוף להגיע למדרגת גדולי הדור אשר חיים בדורו, מפני שאותם הוא רואה בפועל, ועל ידי כך לומד מהם במוחש. ויש לזה תועלת גדולה יותר. ולאחר מכן יש לו להסתכל על הדורות היותר קדומים עד שיגיע לאבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב.

וכן מצינו ביוסף הצדיק ששלח לאביו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו, כמבואר במסכת מגילה (דף טז:), ומובא ברש"י בפרשת ויגש על הפסוק (בראשית מה, כג) "וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֵרִים נְשֹׂאִים מְטוֹב מִצֶּרֶם וכו'". ועיין במהרש"א בחידושי אגדות שפירש שדעת הזקנים נוחה ביין ישן כיון שבטבעם הזקנים מצוננים וקר להם והיין מחמם אותם. ע"כ. ולפי דרכנו ניתן לבאר דברי הגמרא שיוסף רמו בזה לאביו שהוא עדיין נשאר באמונתו ולומד ממעשה אבותיו, ואינו הולך בשרירות לבו אחר העולם המתקדם. וזהו יין ישן שכמה שהוא ישן יותר הוא משובח יותר, ודעת זקנים נוחה הימנו כלומר שהזקנים דעתם נוחה בכך שהדור הבא מסתכל על מעשיהם של הדור הקודם, ואינם הולכים אחר התקדמות העולם השפל.

ונראה שהסברא שיש בענין חשוב זה של התבוננות במעשיהם של הדורות הקודמים, בהיות שהמבטל דעתו לדעת הגדולים ממנו ולומד ממעשיהם זה מורה על מדת הענוה והשפלות שאינו מחזיק את עצמו לחכם יותר מהם, והרי הוא מכיר את מקומו, ומכאן יבוא גם כן להתבטל כלפי ה' יתברך ולבטל רצונו מפני רצונו יתברך, שהכל נובע מאותו היסוד.

האם בתורה ובחפץ של מצוה, יש איסור לא תחמוד

ועיין בשו"ת דברי יציב (חלק חושן משפט סימן סה אות ב), שהביא בשם ספר דרך פקודיך (מצוה לח בחלק המעשה אות ב) שאין איסור לחמוד את תורתו של חברו, דהיינו להתקנות בו ולהיות כמותו, ולא רק שמותר אלא למצוה תחשב לו, והביא ראייה מדברי חז"ל הנזכרים שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב. ועוד אמרו חז"ל קנאת סופרים תרבה חכמה. עיין שם.

ואולם הסיק שם הדברי יציב (אות ו), שדוקא לגבי תורה אין לאו דלא תחמוד, כיון שמבואר במכילתא שיש מיעוט לתורה שאין בה לאו דלא תחמוד, כמבואר שם בפרשת יתרו (בחדש השלישי סופ"ח) "לא תחמוד בית רעך" כלל, "ועבדו ואמתו שורו וחמורו" פרט וכו', "וכל אשר לרעך" חזר וכלל וכו', כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה וכו'. וכתב במרכבת המשנה שבא המכילתא לאפוקי חימוד תורה, כלומר שדוקא ממון ממשי שדרך העולם לקנות ולמכור בזה יש לאו דלא תחמוד, אבל תורה שאינה מיועדת לקנות ולמכור שהרי מה אני בחנם אף אתם בחינם, לכך אינה בלאו דלא תחמוד, ואדרבה יש מצוה לחמוד ולהתאוות להשיג תורה כמו של חברו, כמו שנתבאר (עיין שם אות א). אבל בחושק חפץ של מצוה של חברו על זה אין לנו מיעוט, והוא בכלל הלאו דלא תחמוד, אף על פי שחומד את החפץ לצורך מצוה. עיין שם.

אַל־תִּכְרִיתוּ אֶת־שִׁבְט מְשִׁפַּחַת הַקְּהָתִי
מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם (במדבר ד, יח)

שבט לוי היה פחות במנין מכל השבטים

מובא בילקוט שמעוני (במדבר רמו תרצה), על הפסוק "אל תגזל דל כי דל הוא" (משלי כב, כב) שמדובר בפסוק זה בשבטו של לוי, וכי דלים היו? רבי יהודה ברבי סימון ורבנן אחד מהן אומר למה נקראו דלים שהיו דלים מנחלה שנאמר "ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה", לפיכך אל תגזלוהו מן המתנות, ואחד אומר

שהיו דלים מן המניין, למה שהיה הארון מכלה בהם, לפיכך הקב"ה מצוה ואומר אל תכריתו. ע"כ. וכן כתב רש"י בפרשת כי תצא על הפסוק "וַתִּהְיֶה עוֹד וַתִּלָּד בֵּן וַתֹּאמֶר עֲתָה הִפְעַם לָלוֹה אִישֵׁי אֵלֵי כִּי־יִלְדֶתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לְוִי" (בראשית כט, לד), שכל מי שנאמר בו "על כן" מרובה באוכלוסין, חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם. ע"כ. וכן כתב רבינו בחיי בפרשת וזאת הברכה על הפסוק "וְהָם תָּכּוּ לְרַגְלָךָ יִשָּׂא מִדְּבַרְתֶּיךָ" (דברים לג, ג), שזה נאמר על שבט לוי, ואמר הפסוק "תכו לרגלך", מלשון הכאה, כי הם היו מוכים בסיבת קדושת השכינה שהיא הדום רגליך שהיא דבק בארון, וזה ירמוז למה שהיה הארון מכלה בהם, כמו שהזכירו רז"ל, כי לכך היה שבט לוי מעטים לא עלו רבבותיהם אלא פחות שבכל השבטים. ואמר "ישא מדברותיך", כי הוא הכלי הנושא הדברות, וממנו שמענו התורה, כענין שאמר הכתוב (דברים ה, יט) "מתוך האש". ע"כ.

נמצאת למד ששבט לוי למרות שהיתה לו מעלה גדולה מכל השבטים שהיה נושא את ארון הקודש, בכל זאת היה זה בגדר אליה וקוץ בה, שכנראה מפני שהיה רגיל ביותר לישא את כלי הקודש, לא נהג בהם כבוד כראוי, וזה בגדר הרגל נעשה טבע, ולכן נענש על זה שהיה הארון מכלה בו, והיה הוא הפחות שבכל השבטים.

אשת תלמיד חכם צריכה ליהרר בכבודו

ומכאן יש ללמד לנשותיהם של תלמידי חכמים, שמי שהוא מוגדר תלמיד חכם שלא מבטל מזמנו ועוסק בכל עת בתורה, וכמו כן הוא ירא שמים ואין עליו שמועה רעה, הרי שאשתו זכתה לשמש תלמיד חכם ומעלתה גדולה עד מאוד, וכבר האריכו בספרי הקודש בגודל מעלת אשת תלמיד חכם, ושהרי היא משמשת בקודש מפני שתלמיד חכם הוא מבחינת ארון הקודש. ויעוין בילקוט יוסף (קצוש"ע יורה דעה סימן רמב, רמד - מהלכות כבוד רבו ותלמידי חכמים, הלכה יט) שכתב, מצוה לקום מפני אשת חבר, ואפילו אחר מות בעלה מצוה לקום מפניה, ולכבדה. ויש אומרים שאשת חבר שדינה כחבר, אין זה אלא מדרבנן, ולפיכך כל שמסופק אם היא אשת חבר, אזלינן לקולא. ויש אומרים שבחיי בעלה הוא מהתורה, ואחר פטירתו מדרבנן. ע"כ. ועיין עוד בשו"ת יחזה דעת (חלק ג סימן עב).

ואולם מתוך ההרגל שיש לה עמו, פעמים שהיא מזולזלת בו, וצריכה שתדע שגדול עוונה מנשוא, ועלולה ליענש על כך בידי שמים, וכמו שמצינו בשבט לוי וכנ"ל, שמצד אחד מעלתה גדולה, אבל מצד שני מעלתה גם מחייבת אותה. והן אמת שאין הקב"ה בא בטרוניה על בריותיו, ומן הסתם שבהיות והם חיים יחד

חיים משותפים הרי החיוב שלה להתנהג עמו כמו שאר הנשים שמתנהגות עם בעליהן, ואמנם אם היא תכבדנו יותר הרי ששכרה כפול מן השמים, אך צריכה היא לזוהר ביתר שאת שלא תזלזל בו או תחרף אותו, כיון שהיא צריכה לדעת שבהיות ובעלה תלמיד חכם הרי דינה יהיה כמו שאר בני אדם המזלזלים בכבוד תלמיד חכם, ושלא תחשוב שבהיות והיא רגילה עמו אזי מותר לה לזלזל בו או לחרף אותו.

וראה להרמב"ם בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יא) שכתב, וזה לשונו: עוון גדול הוא לבנות את החכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו, כלומר בזוים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה. עכ"ל.

זוג המתגרש, אין היתר לצד האשה לבנות את הבעל ובפרט אם הוא תלמיד חכם

ומצוי מאוד בעוונות הרבים כאשר בני זוג הגיעו לתהליך גירושין, אזי האשה ובני משפחתה מבזים בכל עוז ותעצומות את הבעל. ועליהם לדעת שגם אם הוא לא היה בגדר תלמיד חכם הרי שהם עוברים בזה באיסורים רבים של לשון הרע והוצאת שם רע והלבנת פנים, ועל אחת כמה וכמה אם מדובר בבעל תלמיד חכם שגדול עוונם מאוד והרי הם בכלל מה שכתב הרמב"ם הנ"ל. ופעמים שבני משפחתה מורים היתר לעצמם לבנותו מפני ששמעו מאשתו המדברת עליו דברי נאצה בכך שאינו תלמיד חכם, ודבריה מתקבלים בעיניהם כאילו שדבריה הם דברי קבלה מפי הגבורה. ויש להם לידע שפעמים מתוקף השנאה והאיבה היא מוסיפה דברים ומשקרת, ואם הוא עשה לה רעה קטנה היא מגדילה זאת עד שחקים, ואילו את הרעה שהיא עשתה לו היא מקטינה כאילו לא קרה כלום, וזה דבר ידוע, ואכמ"ל. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת "שלח לך" על הפסוק "והנפש אשר תעשה ביד רמה וכו'".

גם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לענין שאסור לבנותו

ודע, שגם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לענין שאסור לבנותו, שהרי יפתח בדורו כשמואל בדורו. וכן כתב התומים בסימן ט"ו, שהביא מה שכתב הסמ"ע (שם ס"ק ד) שאין דין תלמיד חכם בזמן הזה, לענין להפך בזכותו, וכתב עליו שלא כן נראה מדברי הב"ח (סעיף ב) והכנסת הגדולה (הגה"ט אות ג), וכן כתב בתשובת

שבות יעקב (סימן קמד). וכתב עוד, וחס ושלום להשפיל כבוד תורה ולומדיה, ואדרבה בדור יתום בעוונותינו הרבים חובה עלינו לסלסל ולרומם הוגי תורה ולעשות חיזוק ביותר, כי מאז אשר חדלנו לחלוק יקר וכבוד ללומדי תורה לשמה, כראוי, מאז פסקו הוגי דת ה' על בוריה, ותיפוק תורה כי אין משען ומשענה, וחשבו כל אפי שוים כעם ככהן, ולכן יותר יש להתאמץ בזה וכל דכוותיה. ע"כ. וכן הסיק מו"ר בשו"ת יביע אומר חלק ט' (חיו"ד סימן מו) שיש כיום דין תלמיד חכם לענין שמותר להספידו בפניו בראש חודש חנוכה ופורים. עיין שם. והניף ידו שנית בזה גם בספרו חזון עובדיה (חנוכה עמ' יא בהערה). ושם הוסיף עוד לומר: שגם מלמד תינוקות של בית רבן הקובע עתים לתורה, דינו כתלמיד חכם לענין זה.

אשת תלמיד חכם צריכה ליהרר שלא לגרום ביטול תורה לבעלה

ועוד צריכה ליהרר אשת תלמיד חכם שפעמים מחמת ההרגל שיש לה עמו היא לא מתנהגת עמו כראוי, ומלבד שיש בזה בכלל בזיון תלמיד חכם וכנוכר, עוד רעה נוספת שגורמת לו מחמת זה לביטול תורה, או שילמד תורה לא ברוחב לב שגם זה בכלל ביטול תורה, והרי כמה רעות היא גרמה מחמת שלא השכילה להבין מהו ערך תלמיד חכם.

וכיוצא בזה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - אהבת איש ואשה), וזה לשונו: וביותר יגדל החיוב על האשה לאהוב את בעלה ולכבדו כמלך בגדוד ולירא ממנו ולמלאת חפצו ורצונו בכל כחה, וכל מגמתה ודעתה צריכה להיות, להשתדל לרדת לסוף דעת בעלה ולדעת מה חפצו, ולעשות רצונו כרצונו למען תמצא חן בעיניו. ועיקר האהבה היא אהבת הנפש תמסר נפשה לסייעו בעבודת השם יתברך שמו, כי זה חלקה. ובמתק שפתיה תדבר אליו אם צריכה להדריכו בדרך טובה, ולנחמו בעת צרתו. ותקום בעוד לילה לעררו ולעבדו שכם אחד לעבודת השם יתברך שמו, ואין צריך לומר שתזהר בכל עוז שלא להיות גרמא בנויקין שיתבטל מעבודת השם יתברך שמו בעבורה, חס ושלום, כי האשה ההיא תשא את עונה. מה אדבר, כי לא כל הדעות שוות, רק הכל לפי מה שהוא אדם צריכה להתנהג עמו לפי מדותיו בחן ושכל טוב כדי שיהא זוגן עולה יפה באהבה ואחוה. חכמות נשים בנתה ביתה (משלי יד, א), ואשה יראת ה' היא תתהלל (שם לא, ל). כי מלבד שצריכה להיות צנועה, כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה, יד). למען לא תחטיא את האנשים בעינא ולבא, וצריכה להיות מתקשטת לבעלה וזהירה בנקיות וטהרה ובסדר ההוצאה למען לא יחטא בעלה בהיות נותן עיניו

באחרת, אך גם זאת מעשיה יקרבוה ותהי נושאת חן בעיני בעלה. עכ"ל. ועיין שם עוד.

ובסיום דבריו כתב: ומכלל אהבת אשה לבעלה הוא, שתתפלל עליו לפני ה', כי תפלת האשה מתוך שלבה רך ודמעתה מצויה, אם צועקת היא אל ה' מתוך קירות לבה בודאי תפלתה תעשה פירות. וכן צריכה האשה להתפלל על בניה, כי בשלום בעלה ובניה יהיה לה שלום, ומי יחוס עליהם יותר ממנה. כל קבל דנא תזהר ותשמר האשה שלא למסור דין על בעלה ושלא להוריד עליו דמעות, דנהי שעליו מוטל יותר ליהזר כמאמר רבותינו ז"ל שאמרו (מסכת בבא מציעא דף גט.) לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה לבוא פרענות על המאנה אותה ומצערה, אבל גם היא תתן אל לבה, שאם רעה תבוא על בעלה חס ושלום, היא נוטלת חלק בראש ונפשה היא חובלת. וכל העם ישמעו וייראו ממעשה שהובא בש"ס (מסכת כתובות דף סו:) באשת רב פלוני, שהיתה מצפה אל בעלה שיבוא מן הדרך, ואחר ולא בא, והורידה עליו שתי דמעות מתוך צערה, ותכף מת בעלה על ידה, אע"פ שהוא לא עשה עמה רעה ולא נתכוין לצערה. וכמדמה שיש רגע באפו שגורם שימות האדם על סבה קלה, רחמנא לצלן. לכן יחרדו בנים שלא לצער נשותיהם, ותאחזמו רעד לנשים שלא להוריד דמעה על בעליהן, כי אם לבקש רחמים עליהן. הן אלה קצות דרכי הישר לאיש ואשה שזכו, ישמע חכם ויוסף לקח. וכבר יש בספר "שבט מוסר" למורנו הרב אליהו הכהן, זכרוננו לברכה, פרק א' בסדר הנהגת איש ואשה, יעוין שם, וכה יעשו וכה יוסיפו להתנהג זה עם זה בדרך טובים על פי מדותיהם, למען תהיה שכינה שרויה ביניהם בהיות שלום באהליהם.

ומצוה זו מוטלת על אביה ואמה של האשה ליעצה קודם נשואין ואחר כך, שתעשה כדברים האלה וכזאת וכזאת, ושתזהר מאד בכבוד בעלה וכבוד חמיה וחמותה ואחים ואחיות של בעלה ונשי אחים ובעלי אחיות וכל קרוביו לכבוד ה' שצוה עליה שתזהר בכבוד בעלה, וכל מה שתכבד את קרובי בעלה עבדת ניה רוחא לבעלה, ותמצא חן בעיניו, ולמצוה יחשב לה. וכבר מלתא אמורה, שאין צריך לזרוז להיות אוהב שלום ורודף שלום אלא למי שהשלום בורח ממנו ויש לו טענות מספיקות לעשות ריב ומדון, עליו המצוה הזאת להיות רודף שלום לכבוד אדון השלום. אבל צריך לזרוז את האשה שלא תקל ראש ולא תרבה שיחה ושחוק וקלות ראש וכל שכן שאר קריבות דעת עם קרובי בעלה, אלא תהיה בבית חמיה כבודה וצנועה מבית ומחוץ, ולא תחטיא לשום אדם, כי על עבירות כאלה נשים

מתות ילדות או יולדות בנים משחיתים או בנים ובנות מתים כשהם קטנים, אבל
הנוהרים זוכים לזרע אנשים, כשרים וקדושים, ויגיעו להיות ישישים, שמחים
וששים. עכ"ל.

פרשת נשא

דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר כֹּה תִבְרְכוּ
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם. (כמדבר ו, כג)

התפלה היא כלי לקבל את השפע

הגרי"ח בספרו בן איש חי דרשות, שואל מדוע הוצרכו הכהנים לברך את ישראל, והלא הקב"ה יודע מה חסרון יש לאדם יותר ממה שהאדם בעצמו יודע מה חסר לו, ואם כן למה הוצרכו הכהנים לברך את עם ישראל? ובאותו ענין הוא מוסיף עוד לשאול, מדוע עם ישראל צריכים כלל להתפלל אל ה', והלא הקב"ה יודע מה חסרון יש לאדם יותר ממה שהאדם בעצמו יודע מה חסר לו, ולמה בכלל צריכים עם ישראל להתפלל אל ה'?

והשיב, למרות שהקב"ה יודע מה חסרון יש לאדם ומה באמת הוא צריך, אך כדי להוריד את השפע אל עם ישראל צריך שיהיה כלי המתקן לקבל את השפע, כי הכלים הם המתזיקים בתוכם את השפע, וללא כלי אין לשפע על מה להתקיים, והכלים כדי לקבל את השפע נעשים על ידי אותיות התפלות כאשר עם ישראל מתפללים אל ה', כי אותיות התפלה הם סוד הכלים כגודע. ועל כן, האדם צריך להתפלל אל ה' כדי להביא לפני ה' את הכלי אשר בו ה' מוריק עליו את השפע, וכמו שדרכו של העני המבקש תבשיל מבעל הבית הוא לא יאמר לבעל הבית שיתן לו גם את הכלי וגם את התבשיל, אלא העני מביא את הכלי מביתו ובעל הבית מניח לו את התבשיל בתוך הכלי. וזהו סוד התפלה. ומיהו, פעמים מזדמן שהעני נושא חן בעיני בעל הבית, ובשל כך בעל הבית נותן לו גם את הכלי וגם את התבשיל בתוכו, וכך גם בנמשל פעמים שיזדמן נשיאות חן לעם ישראל לפני ה', ובשל כך ה' משפיע עליהם את השפע עוד בטרם עם ישראל מתפללים אליו, וזהו סוד הפסוק (ישעיה סה, כד) "והיה טרם יקראו ואני אענה", והיינו שהקב"ה נותן להם את השפע טרם שיביאו את הכלים הנעשים מכח דיבורי התפלה. אך

על פי הרוב צריכים עם ישראל להכין את הכלים כדי לקבל את השפע על ידי אותיות התפלה. ולכן מובא בחז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים, כדי שירבו הכלים וממילא יתרבה השפע בכל העולמות, וכמו שכתוב (מלכים ד, ו) "ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמוד השמן", שבריבוי הכלים מתרבה השמן, וככל שמרבים יותר בתפלה מתרבים יותר הכלים ואז ממילא מתרבה יותר השפע, כי אי אפשר שהשפע ירד למטה בלא כלים.

ומזה הטעם גם הוצרכו הכהנים לברך את עם ישראל בכל יום, כדי שיעשו בברכתם כלים מן האותיות היקרים האלה של הברכה, ואז יוכלו עם ישראל לקבל את השפע בתוך אותם כלים. ויוצא איפוא שמה שהכהנים נוטלים מתנות כהונה מעם ישראל, הם לא יתביישו בכך בהיות והם נוטלים מן הצדקה, אלא אדרבה הרי הכהנים בברכתם גורמים להבאת השפע לעם ישראל על ידי שהם יצרו כלים בברכתם כדי לקבל את השפע, ולולי הכלים הנוצרים מחמת ברכת כהנים, השפע לא היה יורד לעם ישראל, נמצא שמה שכהנים נוטלים מעם ישראל מתנות כהונה אין זה בתורת צדקה, אלא בדין הם נוטלים. עכת"ד. עיין שם.

הרי למדנו מדבריו, שהתפלה אינה באמת משפעת את השפע מאת ה', אלא במידה והקב"ה מחליט שמגיע שפע לאדם, הרי שאותו השפע כבר מוכן ועומד, אלא צריך את הכלי כדי שיוריק הקב"ה את השפע לתוכו, ואותו הכלי נעשה על ידי התפלה. ולכן אדם שמתפלל לפני ה' ולא נענה, והוא חוזר ומתפלל שוב ושוב ולא נענה, אל יחשוב שחס ושלום הקב"ה לא שומע תפלתו, כי אם אותו ענין שהאדם מתפלל עליו היה הקב"ה רואה שבאמת זה מה שהוא צריך וזה מה שחסר לו, הרי הענין הזה כבר היה מוכן ומזומן לפני ה' יתברך ליתן לו, וגם בלא התפלה הקב"ה כבר מזומן ליתן לו, אלא שהתפלה היא רק הכלי שבו הקב"ה מוריק לאדם מה שהוא כבר צריך לו, ולכן אם האדם לא נענה בתפלתו, כנראה שמאת ה' היתה זאת, וה' רואה שלא חסר לו אותו ענין שהוא חושב שחסר לו. אבל על כל פנים, למרות שהאדם לא נענה בתפלתו ימשיך הוא להתפלל אל ה', כיון שמאותם תפלות נעשים כלים והקב"ה מוריק לו לאותם כלים את השפע שבאמת הוא צריך כפי הנראה לפני ה'.

יש ליוהר מדיבורים באמצע התפלה

עוד יש ללמוד מדבריו, שהיות והתפלה זה הכלי שהאדם מגיש אל ה' כדי לקבל את השפע המגיע לו, הרי שהכלי שהוא התפלה צריך להיות כלי המתוקן כהוגן, ולא כלי פגום חס ושלום, שכלי פגום אינו קרוי כלי שיהיה ראוי בכך להוריק

את השפע לתוכו. ולכן מלבד שהתפלה צריכה להיות בכוונת הלב, בנוסף לכך גם צריך ליוזר מדיבורים באמצע התפלה, שאם כן התפלה תהיה פגומה ובמילא הכלי נעשה פגום ולא ראוי להוריק לתוכו את השפע מאת ה'.

וכיוצא בזה ראיתי להגרי"ח בספרו נפלאים מעשיך (אות ג) שהביא מעשה נורא, וזה לשונו: מעשה באדם אחד ירא שמים, שהיה דרכו ללמוד כל חמשה ספרי תהלים ביום שבת קודש קודם הצהרים. והנה שבת היה לומד כדרכו. ויבואו בני אדם אצלו וידברו עמו בדברים חיצונים, והוא היה פוסק באמצע הפסוק ומשיב להם תשובה. ובעודו לומד הוא פוסק ומדבר עמהם, ונודמן שפסק ודיבר עשרה הפסקות ויותר, פעם באמצע הפסוק, פעם בשליש הפסוק, פעם אחר שתי תיבות או תבה אחת מן הפסוק, באופן שנתערבו דברים בטלים של אלו עם דברי תהלים זה עם זה בכמה מקומות. וזה דרכו לישון אחר לימוד התהלים שינת הצהרים. ויחלום בתוך שנתו והנה הוא יושב, ובאו שנים ועמדו לימינו, לבושם נאה ויפה ומראיהם טוב מאוד ופניהם שוחקות. והיה חושב בדעתו אלו האנשים הם מלאכי השרת. וראה עוד שבאו שנים אחרים ויעמדו לשמאלו, לבושם שחור וצורתם משונה ופניהם זועפים. ויחשוב בדעתו אלו הם מלאכי חבלה בר מינן. וראה ביד העומדים לימינו ספר תהלים, ויפתחו אותו לפניו ויאמרו לו ראה המזמורים אשר למדת ביום זה, ויראה שיש מזמורים אשר פסק בתוך הפסוקים שלהם בדברים חיצונים, שדיבר עם האנשים שדברו עמו ביום ההוא, בעת שהיה לומד התהלים, ואז על ידי תערובות זו נעשו דברי התהלים דברי כפרנות וחירוף וגידוף חס ושלום. ויש מזמורים שאף על פי שעל ידי התערובות לא נעשו הדברים חירוף וגידוף, עם כל זה לא נשאר להם משמעות אלא נעשו דברים מבלבלים, ואין להם משמעות שהיה להם בספר תהלים. ויש מקומות שבתוך המזמור ראה צורת שתי וערב, והוא כי נודמן לו שכעס כעס גדול בתוך קריאתו בספר תהלים, ולכך נרשם צורת עבודה זרה, כי כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה.

ואמרו לו הנה זה ספר תהלים שלמדת היום הזה, אם רצונך שנעלה את הספר הזה לפני הקב"ה? ויאמר להם חס ושלום ספר זה טעון שריפה, ואיך תעלו אותו לפני הקב"ה וצריך שתשרפו אותו. ויאמרו זה היום שבת הוא ואין שורפין בשבת. ויענו אותם השנים שהיו עומדים בשמאל ויאמרו לאותם המיימינים, מאחר שספר זה טעון שריפה כאשר הוא עצמו מודה בכך, אם כן נעשה ספר זה מוקצה, ואיך תאחזו אותו בידכם תשליכוהו ארצה, וישליכוהו, ואחר שהשליכוהו אז תכף חטפו אותו אותם מלאכי חבלה, ויאמרו עתה הספר הזה נעשה כולו בידינו, אנחנו נעלה השמימה ונראה מה יהיה בידינו, וברחו להם. וזה האיש החולם

כשראה כך אחזתו רעדה גדולה, ויצעק צעקה גדולה ומרה, ויתחנן לאלו מלאכי חבלה שישליכו הספר מידם ואין שומע לו, כי כבר הלכו במרוצה ונמלטו ממנו.

וזה תכף הקיץ משנתו, והנה כל זה חלום ותיפעם רוחו, כי ידע שזה החלום הוא אמיתי, מאחר שהוא ראה בעיניו שאותם הדברים שדיבר עם האנשים שדיברו עמו כשהיה לומד, הם ממש כתובים בתוך דברי התהלים, ונעשה בזה חירוף וגידוף חס ושלום. ומתוך צער קם והלך אצל חכם וחסיד שבעירו, ויספר לו הענין, ויבקש ממנו לעשות לו תיקון ביום ההוא קודם שיבוא הלילה. ויאמר לו החכם עמוד על רגליך ואמור נתחרטתי ג' פעמים, ותעיד עליך מי שאמר והיה העולם שמכאן ואילך לא תפסוק לדבר בדברים חיצונים בעת שאתה עוסק בתנ"ך, ובכל דבר שבקדושה, ותהיה חרטה זו באמת ובאמונה ועדות זו שאתה מעיד להקב"ה עליך תהיה בלב שלם ובנפש חפצה, ולא תשוב לכסלה, ואז תנצל מאותם המשמאילים שהלכו לקטרג, כי עתה יתאזרו המיימינים וילחמו בם, וכן עשה. והנה באותו הלילה חלם, שרדפו המיימינים אחר המשמאילים, וחטפו את הספר מידם, וגנזוהו בעפר הארץ, וישמח בתוך החלום שמחה גדולה והקיץ מתוך שמחתו.

וכתב על כך הגרי"ח: הביט וראו כמה קשה תערובת חול בקודש, וכל זה בתערובת דברים וכל שכן במצוות מעשיות אם יהיה בהם תערובת רע שתהיה המצוה באה בעבירה, ולא על חינם אמרו חז"ל "הקוטפים מלוה עלי שיח ושרשי רתמים לחמם" (איוב ל, ד), שמאכילים אותם גחלי רתמים ה' יצילנו אכי"ר. עכ"ל.

ואם בקריאת תהלים שאינה מתקנת חכמים כך, על אחת כמה וכמה המדבר באמצע התפלה שהיא מתקנת חכמים, והרי המתפלל אמור ליצור באותיות התפלה כלים הראויים לקבל שם את השפע, אם כן ודאי שהמדבר באמצע תפלתו עווננו חמור.

וכן כתב בספר קב הישר (פרק מא), וזה לשונו: ותפלה עכשיו במקום קרבן על כן כל המבליעים בתפלתן הן בכלל אלו המטילין מום בקדשים. וכן קשה עונש המפסיקים במקום שאין רשאי להפסיק, כדאיתא בפסיקתא, שהוא חסידא פגע ביה אליהו ז"ל (אותו חסיד פגש באליהו הנביא) והוי טעין בתריה ג' מאות גמלי של פורענות (והיו טעונים אחרי אליהו הנביא שלוש מאות גמלים של פורענות), אמר ליה הני למאן (שאל החסיד את אליהו, למה לך אלה הפורעניות), אמר ליה למאן דמשתעי בין ברוך שאמר לישתבח ובין ישתבח עד תפלת י"ח (אמר לו אליהו אלו מיועדים למי שמדבר בין ברוך שאמר לישתבח, ובין ישתבח עד תפלת י"ח), כי האיש אשר ידבר ומפסיק

בתפלתו הוא פוגם בכוחן של ישראל שרוצין לעשות כתר ועטרה בתפלתן. ומכל שכן עונש גדול מאוד מי שמפסיק בתפלתו, ומדבר דברי ליצנות ומערב הקליפה בסטרא קדושה, ואדם כזה נראה שאין יראת ה' בלבו ואין אהבת ה' חקוקה בלבו, וכל מה שעושה הוא על פי ההכרח ובעל כרחו אוי לנפשו. עכ"ל.

גודל מעלת תיבות התפלה

וראה עוד מה שכתב מהר"ח מוולאזין בספרו נפש החיים (שער ב פרק ג), ושם תווכח מה היא מעלת תיבות התפלה, וזה לשונו: כי גם מה שנתגלה לנו קצת כוונות התפלה מרבתינו הראשונים ז"ל קדישי עליונין ועד אחרון הרב הקדוש איש אלקים נורא האריז"ל, אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים, אינם בערך אף כטפה מן הים כלל נגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנסת הגדולה מתקני התפלה, שהיו מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים. וכל מבין יבין, דלא איתי אינש על יבשתא שיוכל לתקן תקון נפלא ונורא כזה, לכלול ולגנוז במטבע תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד, התקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים וסדרי פרקי המרכבה, ושכל פעם שמתפללין יוגרם תקונים חדשים בסדור העולמות והכוחות והמשכת מוחין חדשים אחרים. שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל במהרה בימינו לא היה ולא יהיה שום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל. דלבושין דלביש בצפרא לא לביש ברמשא ודלביש ברמשא כו' כמ"ש בתקונים תכ"ב. וכן כל יום לחבירו שלפניו ואחריו. ולכן אמרו חז"ל (מסכת חגיגה דף ט: וברבה במדבר פ"ט) מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל קריאת שמע כו' או תפלה כו'. וכמו שכתב באורך בפע"ח פ"ו משער התפלה ע"ש. והוא בלתי אפשר אם לא על ידי הנבואה העליונה ורוח קדשו יתברך, אשר הופיע עליהם הופעה עצומה בעת תקון נוסח מטבע התפלה והברכות, שם הוא יתברך שמו בפיהם אלו התיבות ספורות וגנוזות בתוכם כל התקונים. לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו יתברך שמו, איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם. עכ"ל. ועיין מה שכתבתי בפרשת נצבים (אות טו), שם הבאתי דבריו באורך, כי כאן קצרתי.

דיבורים בטלים בבית הכנסת מביאים לידי מגפה בר מינן

ויש לך לדעת שהאיסור לדבר באמצע התפלה הוא אף אם התפלה אינה בבית הכנסת, ומהטעם האמור. אבל בתוך בית הכנסת אסור לדבר אף שלא בשעת התפלה, וכל שכן באמצע התפלה. וכבר דיברו הספרים הקדושים בחומר איסור הדיבור בבית הכנסת, ואין צורך לחזור על דבריהם.

רק ראיתי לנכון להביא כאן מעשה נורא שראיתי בספר אחת שאלתי (חלק א עמ' 210) להגריי זילברשטיין שליט"א, וזה לשונו: מעשה נורא מובא בהקדמת ספר דברי משפט (להגאון ר' חיים אוירבאך זצ"ל), בעיר פוזנא פרצה פעם מגפה רחמנא ליצלן. המרא דאתרא ר' נפתלי כ"ץ ובית דינו, גזרו יום תענית ותפלה, והכריזו שכל מי שיודע אודות איזה דבר חשוד בעיר, מחוייב לבוא ולהודיע לבית הדין, כדי לידע על מה יצא חרון אף ה', מה עלינו לעשות כדי לעצור את המגפה.

והנה הגיעו שנים מתושבי העיר, וסיפרו למרא דאתרא על דבר מוזר שהבחינו אצל אחד מחכמי העיר - ר' שלמה זלמן (סבו של ר' חיים אוירבאך). הם סיפרו שבכל לילה בהגיע שעת חצות יוצא ר' שלמה זלמן מביתו, עם מנורה קטנה, ופונה אל היער שמחוץ לעיר. הם החליטו לעקוב אחריו באופן שלא ירגיש בהם, אך לאחר שנכנס ליער, הוא נעלם מעיניהם, והאנשים חזרו העירה.

אמר להם ר' נפתלי "אני אצטרף עמכם הלילה כדי לבדוק זאת". וכך עשה. בלילה הלך הרב ביחד עם האנשים, ועקבו אחרי ר' שלמה זלמן ביער, עד שראו שעמד במקום מסויים. הוא כיבה את המנורה, ישב לו לארץ, והתחיל לומר תיקון חצות בקול בכי ובדמעות שלישי, עד שנמס לבבם מגודל הבכי והנעימות.

אולם היה דבר שעורר את תמהונם. הרב ומלויו שמעו קול נוסף, בלתי ידוע, שאומר יחד עם ר' שלמה זלמן את התיקון, אך לא ראו אף אחד שעמד ביחד עמו.

כשגמר לומר תיקון חצות, פנה אליו ר' נפתלי ואמר לו "עתה ראינו בעינינו כי איש קדוש אתה, אני מבקש לדעת, של מי הקול השני שאמר עמך ביחד את התיקון חצות?" בתחלה ניסה ר' שלמה זלמן להתחמק מלענות על השאלה. אמר לו הרב "אני המרא דאתרא, וגוזרני עליך שתגיד לי את האמת!"

כשמעו את גורת הרב, ענה "מנהגי כבר מאז, להתאבל על חורבן בית המקדש. והנה נתנו לי מתנה מן השמים, שבכל לילה ירמיהו הנביא בא אלי ליער, לומר עמי יחד תיקון חצות".

שאלו הרב "מכיון שיש לך זכיה גדולה כזו, לערוך תיקון חצות ביחד עם ירמיהו הנביא, אם כן מדוע אינך שואלו על מה ולמה באה גורת המגפה הנוראה בעירנו?" השיב ר' שלמה זלמן "למחר אני אשאל את ירמיהו הנביא".

למחרת בא ואמר לרב, שירמיהו הנביא אמר לו, שארבעים שנה קודם שנחרב בית המקדש, הוא כבר היה צריך להחרב, אבל כיון שלא היו מדברים אז דברים

בטלים בבית הכנסת - נשאר בית המקדש על תילו עוד ארבעים שנה ולא נחרב, אף על פי שהיו רשעים באותו דור! אבל כשהתחילו לדבר בבית הכנסת, נחרב בית המקדש, וכל הצרות שארעו ליהודים, הם משום שמדברים דברים בטלים בבית הכנסת!

רב העיר הכריז שכל בני העיר יתאספו בבית הכנסת הגדול, והרב עלה ודרש על ענין מורא וכבוד בית הכנסת, וסיפר להם את כל המעשה הנ"ל, ומה שאמר לו ר' שלמה זלמן, שזוהי סיבת המגפה רחמנא ליצלן. געו על העם בבכיה, והיתה התעוררות גדולה, ובאותו מעמד קיבלו על עצמם ועשו תקנה, שאף אחד לא ידבר בבית הכנסת שום דיבור חול.

תכף אחר קבלה זו, נעצרה המגפה, וליהודים היתה רוחה. עכ"ל.

ישמע חכם ויוסף לקח, שלא לזלזל בקדושת בית הכנסת חס ושלום.

וזה הכלל - אסור לדבר בשעת התפלה גם שלא בתוך בית הכנסת, ואסור לדבר בבית הכנסת גם שלא בשעת התפלה, וכל שכן בשעת התפלה, וכמו שכתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - בית הכנסת).

ותמיד יהיה לנגד עיניך דברי הרב פלא יועץ (שם) שכתב: ומתוך כך החי יתן אל לבו לעמוד שם (היינו בבית הכנסת) באימה ביראה ברתת ובויע, ושלא לשוח שם שיחת חולין חס ושלום מאימת השכינה השורה שם. וידוע שהחמירו מאד בזהר הקדוש (תרומה דף קלא:): על המדבר בבית הכנסת, ואמרו דנהיג קלנא בשכינתא ולית לה חלקא באלקא דישראל עיין שם. תסמר שערות אנוש מראות חומר שבו, ולבבות יכאבו על שנעשה כהיתר לרבים מעמי הארץ ואין נגרע ששומעים לפעמים חומר שבו מהדורשים בעם ואף על פי כן אין מניחים מנהגם הרע ועולם כמנהגו נוהג. אוי להם לבריות מיום הדין ומיום התוכחה. וביותר פשתה המספחת הזאת בימי שמחות וגיל וימים טובים ולילי שמחת בית השואבה ויום שמחת תורה וימי הפורים וכדומה, מחמת ערבות השמחה מרבים בשחוק וקלות ראש, וכל מי שיש בידו למחות, ימחה על דבר כבוד שמו, ואם אין בידו למחות, יזהר בנפשו להיות כאלם לא יפתח פיו.

ועוד כתב: ויש שרוצה ליהרהר שלא לדבר בבית הכנסת, אבל כשמדברים אליו אחרים נראה לו כבושה וכיוהרא שלא להשיבו ולומר שאינו מדבר בבית הכנסת, ומתוך כך גם הוא מדבר בכאב לב עד שלבסוף נעשה לו כהיתר. והאיש הירא את ה' יאחזהו רעד מחומר שבו, ולא יבוש מפני כל, ויאמר בפה מלא "איני מדבר

בבית הכנסת, שהרי זה דומה למי שרוצים לאבד ממנו הון עתק או להרגו, שלא יחוש לבושה ולא לשום דבר ויחיש מפלט לו. על אחת כמה וכמה שצריך לחוס על נפשו ועל כבוד קונו. זה כלל גדול, שלא לעבור שום עבירה ושלא להמנע מקיום שום מצוה מפני הבושה, ועל זה אמרו (אבות ה, כ) הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. והנזהר בזה מלבד שנוצל מענש חמור נותנים לו גם כן שכר כעושה מצוה, שמקיים מצות ומקדשי תיראו (ויקרא יט, ל), שבית הכנסת הוא מקדש מעט וצריך לירא ממנו.

ועוד כתב: ומכלל מורא בית הכנסת שלא יתן שם בקולו קול עז אפילו לקרא לשום אדם או למחות ביד אחרים העושים שלא כהוגן, אלא כשצריך לדבר ילך אצלם וידבר להם בלחש בנועם שיח ובכבוד ראש כעומד בהיכל המלך. ועין רואה איך עומדים בפני שרי הארץ ושופטיה בכבוד גדול ואין קול ואין עונה קול דממה דקה, על זה ידו כל הדוים, וגם העכו"ם המתהללים באלילים בישבם בבית תפלותם עומדים בכבוד גדול באימה ויראה. והן אמת שהעומד לפני השופט עיניו יחזו את אשר לפניו, ואם ירצה לדבר איזה שפת יתר בחרונו יבהלוהו וחמת מלך מלאכי מות, לא כן העומד בבית הכנסת שאינו רואה את אשר לפניו ואין נפרעים מן האדם תכף ומיד, אלא בדרך שאדם רוצה לילך מניחים אותו, ויצר סמוך עומד על ימינו לשטנו, ומסיתו הסת כפול להעבירו על דעת קונו, זהו כל רעת האדם בארץ. אבל חובת גברא אשר הוא יהודי ומאמין באמונה שלמה במציאות ה' מלך נורא ואיום בכל מקום, מלא כל הארץ כבודו, וביותר מתגלה הארתו והשראת שכינתו בהיכל קדשו, והוא משגיח על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו, ומשלם אפילו על שיחה קלה אם לטוב ואם למוטב היום לעשותם ולמחר לקבל שכר וענש, וביד האדם לכוף את יצרו וכך היא חובתו וכך נאה לו וזה כל האדם. אשרי איש ירא את ה' בכל מקום וכל שכן בהיכל קדשו הס מפניו, ולא ישמע קולו בבואו אל הקדש לדבר עם חברו. וגדר גדול גדרו ראשונים שלא לדבר עם חברו אפילו בדברי תורה כדי שלא יחשדנו שומע ולא יורו היתר לעצמם. עכ"ל.

והסמ"ק (מצוה יא) כתב, ומצינו במדרש ובתלמוד, גם ספרו לנו אבותינו וראינו בעינינו כי כמה בתי כנסיות אשר נהפכו להיות בתי עובדי אלילים על שהיו נוהגין בהם קלות ראש. וכן הנביא אומר (ירמיה ז) "המערת פריצים היה לי הבית הזה". עיין שם.

וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ
נְחֻשׁוֹן בֶּן עֲמִינדָב לְמִטָּה יְהוֹרָה.
(כמדבר ג, יב)

המעלה הגדולה של נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער

עייני באור החיים הקדוש בפירוש פסוק זה שכתב, שמה שלא נאמר תיבת "נשיא" אצל נחשון בן עמינדב כמו שנאמר אצל כל הנשיאים, כדי ללמדנו שראוי היה נחשון להקריב ראשון לכל הנשיאים גם אם הוא לא היה נשיא, מפני שמעלתו היתה מצד עצמו ולא מצד נשיאותו, ומה שאין כן בכל שאר הנשיאים מה שזכו להביא קרבן לחנוכת המזבח, זהו משום שמעלתם מצד שהיו נשיאי השבט, ולא מצד מעלת עצמם. ולכך לא נאמר "נשיא" אצל נחשון כדי להורות שמה שזכה להביא קרבן לחנוכת המזבח לא מפני שהוא נשיא אלא מפני שמעלתו היתה גדולה מצד עצמו שהיה בעל מעשים. ומבואר עוד בדבריו שנחשון היה בעל מעשים במה שהתנדב לקדש את שמו של ה' בירידה לים, והיינו שהיה בעל אמונה חזקה בה'. וזה רמוז בשמו כי אות נון אחרונה של שמו מתחלפת בלמ"ד באותיות דטלנ"ת, ונמצא שרמוז בשמו אותיות "נחשול" של ים. עייני שם.

וכיוצא בזה כתב אור החיים הקדוש (בפסוק יח) לגבי קרבנו של נתנאל בן צוער נשיא שבט יששכר, שלכך הקדים אצל נתנאל בן צוער את הזכרת שמו לפני שהזכיר שהוא נשיא כמו שנאמר שם "בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי הִקְרִיב נְתַנְאֵל בֶּן צוּעֵר נְשִׂיא יִשָּׁשְׁכָר", ומה שאין כן אצל שאר השבטים הקדים הפסוק את הזכרתו כנשיא לפני הזכרת שמו, כמו שנאמר "בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נְשִׂיא לְבָנֵי זְבוּלֹן אֱלִיאָב בֶּן חֶלֶן", וכן ביום הרביעי נאמר "בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נְשִׂיא לְבָנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן שְׁדִיאֹר", וכן אצל כולם בתחלה הזכיר שהוא נשיא ולאחר מכן הזכיר את שמו. אבל אצל נתנאל בן צוער הזכיר תחלה את שמו ולאחר מכן הזכיר שהוא נשיא, והטעם כדי להורות שגם בלא חשיבות הנשיאות הוא זכה להביא קרבן לחנוכת המזבח כיון שהוא בן תורה, ולא מפני שהוא נשיא, מה שאין כן שאר השבטים מה שזכו להביא קרבן לחנוכת המזבח רק מפני היותם נשיאים, ולא מפני מעלת עצמם. ובשמו של נתנאל בן צוער רמוז זכרון התורה והאמצעי לקנות אותה, זכרון התורה נתנאל "נתן אל" על דרך אמרו (משלי ד, ב) "לקח טוב נתתי לכם", וכן האמצעי לקנין התורה רמוז בשמו "בן צוער" היינו שהתורה נקנית בצער ויסורין, וכמו שאמרו חז"ל (אבות פרק ו משנה ד) כך היא דרכה של תורה, וכן דרשו חז"ל

את הפסוק (במדבר יט, יד) "אדם כי ימות באהל" שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. עיין שם.

הרי לפי דבריו של אור החיים הקדוש, הטעם לשינוי הלשון אצל נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער משאר הנשיאים שאצל נחשון בן עמינדב לא כתבה התורה שהוא נשיא וכן אצל נתנאל בן צוער הקדימה התורה את הזכרת שמו לפני הזכרתו כנשיא, כל זה כדי להורות שמה שהם זכו להביא קרבן לחנוכת המזבח וגם להיות תחלה לכל הנשיאים מפני המעלה הגדולה שהיתה להם, ולא מפני שהיו חשובים מצד נשיאותם.

יש להקדים ללימוד התורה הקדושה את החיזוק באמונה

ואולם יש לשאול על פי דרכו של אור החיים הקדוש, מדוע הקדימה התורה את נחשון בן עמינדב לנתנאל בן צוער, מאחר שהמעלה של נתנאל בן צוער שהיה בן תורה ולמד תורה מתוך צער, ואילו המעלה של נחשון בן עמינדב שהיה בעל אמונה וקפץ לים, ולמה הקדימה התורה את בעל האמונה לבן תורה? ושמה יש לומר שבאה התורה להורות שיש להקדים מדת אמונה בה' ללימוד התורה, והטעם שעל ידי האמונה בה' והדבקות בה' אזי נעשה האדם לכלי קיבול היכול לקבל את התורה שהוא לומד ולהפנים אותה ואז היא תשפיע עליו מאור יקרה, אבל כאשר האדם נמצא בחשכות האמונה ורחוק מלהיות קרוב לה' אזי התורה פחות משפיעה עליו ואינו מפנים את התורה והרי הוא לומדה מהשפה ולחוץ ובשל כך אינו מקיים כראוי מה שלומד. ולכן הקדימה התורה את נחשון בן עמינדב שהיה בעל אמונה גדולה וקפץ אל הים, לפני נתנאל בן צוער שהיה בן תורה. ומכאן יש ללמוד שיש לחזק את לימוד ספרי המוסר המדברים בענין האמונה בה'.

גדולתו האמיתית של האדם נמדדת במעלתו הרוחנית

ועל פי דרכו של אור החיים הקדוש יש עוד ללמוד, שלא להתפעל מאנשים שהם בעלי מעמד גבוה אלא מאנשים שהגיעו למעלה רוחנית גבוה על ידי העבודה העצמית שלהם, כיון שלכך נברא האדם להיות דבק בבוראו, וזוהי המעלה הגדולה שיש לאדם, ואין גדולתו של האדם נמדדת במעמד הרם שניתן לו ולא בעושר שיש לו, מפני שאלו דברים הבאים לאדם מאליהם בגזרת ה' יתברך שגזר על אדם זה להיות עשיר ועל אדם אחר להיות בעל מעמד ומנהיג בענין מסויים, אבל אין הדברים הללו ניתנים מכח עבודת ה'. שהרי התורה כאן לא החשיבה את נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער מפני שהיו נשיאים וראשי

קהילה, אלא החשיבה אותם מפני שהיתה להם עבודת עצמית במלאכת שמים, וזוהי המדרגה האמיתית של האדם.

אין לזלזל או להקל ראש במנהיג קהילה

וכמובן שאין לזלזל או להקל ראש חס ושלום באדם שזכהו ה' להיות מנהיג קהילה וכדומה, אלא צריך לכבדו, שהרי כתוב בתלמוד ירושלמי (ברכות פרק ה הלכה א) שהעוסק בצרכי ציבור דינו כעוסק בדברי תורה. הביאו הטור או"ח (סימן צג), עיין שם שהביא לזה שתי פירושים. וכן הוא בשולחן ערוך (שם סעיף ד). וראה להרמב"ם בפרק ב' מהלכות קריאת שמע (הלכה ה) שפסק, שהעוסק בצרכי ציבור פטור מלקרות קריאת שמע. עיין שם בכסף משנה. וכן פסק השולחן ערוך או"ח סימן ע' (סעיף ד). עיין שם בכ"י. ועיין עוד בלחם משנה (שם). ועיין בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן קכב) שלמד מדברי הירושלמי הנ"ל, שהעוסקים בצרכי ציבור יש להם דין תלמיד חכם. ועוד כתב, שהעוסק בצרכי ציבור בדברים רוחניים שבזה שמחה היא לו ולכן מותר לו להתפלל מתוך עסקו בצרכי ציבור מפני שזה נחשב שמתפלל מתוך שמחה של מצוה, ומה שאין כן העוסק בצרכי ציבור בדברים גשמיים שבזה עצבות היא לו מחמת הטורה הרב שיש בדבר, ולכן אסור לו להתפלל מתוך עסקו בצרכי ציבור.

ובבית יוסף אורח חיים (סימן רפד) כתב בשם שבלי הלקט (סימן פא), שאחר קריאת התורה נהגו להזכיר נשמות ולברך העוסקים בצרכי ציבור. עיין שם. וכן כתב הרמ"א (שם סעיף ז).

יש לחנך את בניו שישאפו להיות תלמידי חכמים, ולא עסקני ציבור

ולפיכך ודאי שיש לכבד ולהוקיר את העוסקים בצרכי ציבור, ואולם כל אדם בביתו יש לו לחנך את בניו שעיקר השאיפה שלהם תהיה להיות גדולים בתורה ויראת שמים ולשאוף להגיע למעלות רוחניות על ידי התמדה בתורה הקדושה ותיקון המידות ובפרט מידת הענוה. וזה יבוא על ידי שיתפעל וידבר בעיקר במעלתם של תלמידי חכמים גדולים בתורה ויראת שמים. אבל אם הוא יראה לבניו התפעלות יתירה מהעוסקים בצרכי ציבור, בניו ישאפו להיות כאחד מהם, וזה ודאי עדיף שבניו יעסקו בתורה ממש, ולא בדבר שנחשב כעוסק בתורה. וזה יש ללמוד מדברי אור החיים הקדוש הנ"ל, שהרי התורה לא הדגישה את הנשיאות של נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער, אלא הדגישה את המעלה הרוחנית שהשיגו על ידי עמלם וטרחם בעבודת ה'.

ואפשר שלכך כיוון רב יוסף במסכת פסחים (דף סח:): דביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא. אמר, אי לא האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא. פירוש, רב יוסף ביום חג שבועות ביקש מבני ביתו שיכינו לו עגל משובח שהוא השלישי לבטן, ונימק את בקשתו כיון שאם לא היה היום החשוב הזה שנתנה בו תורה, הרי כמה אנשים ישנם בשוק ששמם יוסף, ומה היה הפרש ביני לבינם. ויש לדקדק בדברי רב יוסף מדוע נקט כמה יוסף איכא "בשוקא", היה לו לנקוט כמה יוסף איכא "בעלמא", ומה הוא "בשוקא"? ועל פי דרכינו יש ליישב, שבדוקא נקט רב יוסף "בשוקא", כדי ללמדנו שלמרות שבשוקא ישנם אנשים בעלי ממון רב מפני שהם סוחרים בשוק במקום שישנם אנשים רבים הקונים מהם, אין להתפעל מהעושר הרב שיש להם, אלא יש להתפעל ממנו שהוא זכה ללמוד תורה ונתעלה יותר מהם. ולולי היום הזה שנתנה בו תורה, לא היה הפרש בינו לבינם למרות שהם בעלי ממון יותר ממנו, מכל מקום זה לא נחשב למעלה שיש להחשיבם יותר, כיון שהעושר והעוני הוא בגזרת ה', ולא תלוי במדרגת האדם ועבודתו את האלוקים.

וְיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קֶרְבָּנו
 נְחֹשֶׁן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמִטָּה יְהוֹדָה: וְקֶרְבָּנו
 קְעֵרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
 מִזָּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
 הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
 לְמִנְחָה: כֹּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה
 קְטֹרֶת: פֶּר אֶחָד בֶּן־בְּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־
 אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֵלָה: שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
 לְחִטָּאת: וְלִזְבַּח הַשְּׁלָמִים בְּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
 חֲמִשָּׁה עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה
 חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן נְחֹשֶׁן בֶּן־עַמִּינָדָב.

(במדבר ו, יב-יז)

אדם שאינו בעל מדרגה, אין לו להעתיק הנהגות
 של חסידות

וכן בכל הנשיאים כתבה התורה שכולם הקריבו ממש אותו דבר, דהיינו כולם

הקריבו קצרת כסף אחת שלשים ומאה משקלה, מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש, ושהיו שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחת נדבה, כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת, פר אחד בן בקר לעלה, איל אחד לעלה, כבש אחד בן שנתו עלה, שעיר עזים אחד לחטאת שהוא בא לכפר על קבר התהום וטומאת ספק, ולקרבת שלמים הביאו בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה וכבשים בני שנה חמשה. והשאלה הנשאלת מדוע הוצרכה התורה לחזור אצל כל נשיא ונשיא שהביא כן, ולא כתבה בקיצור שכל הנשיאים הביאו כן, כיון שכולם הביאו אותו דבר.

ושמעתי בזה פירוש נאה, שבאה התורה ללמדנו שכל נשיא ונשיא הביא כן מעצמו, ולא מפני שראה אצל חבריו העתיק ממעשה חבריו וגם הביא, אלא כל אחד מהנשיאים הביא מעצמו כן, מבלי שיעתיק מדברי חבריו, ואכן יצא שכולם כיוונו להביא אותו דבר.

וכאן למדה אותנו התורה שבנדרים שאינם מעיקר הדין אלא הם נדבה לה' או מנהג חסידות שאין האדם חייב בו, לא נכון להעתיק מאחרים, אלא צריך שכל אחד יתנדב לה' כפי נדבת לבו, ולא מפני שכך אחרים עושים גם הוא יעתיק מהם. וכן בכל מנהג חסידות אם האדם בנוי לכך כפי גודל נשמתו ינהג כן, ואם לא, לא טוב לו לנהוג כן מפני שאדם אחר נוהג כן בו בזמן שהוא מרגיש בזה קושי גדול, ואין זה בא מתוך רצון אמיתי, כיון שכאשר האדם עובד את ה' כפי חשקו ורצונו אזי הוא עובד את ה' מתוך שמחה ורצון אמיתי, ובוה ה' חושק.

ושמעתי על זה רמז נכון בש"ס מפי הרה"ג ר' אליהו אברזיל שליט"א, מהמובא במסכת חולין (דף קה). אמר מר עוקבא אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא, ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא אכילנא. ע"כ. ופירש רש"י, אנא להא מילתא חלא בר חמרא - לדבר זה אני גרוע מאבי כחומץ בן יין. למחר כי השתא - מעת לעת. ע"כ. הרי מצינו שמר עוקבא קרא על עצמו שהוא כחומץ בן יין לגבי אביו, מפני שאביו היה ממתין מאכילת בשר לאכילת גבינה עשרים וארבע שעות, ואילו הוא היה ממתין רק מסעודה לסעודה דהיינו שש שעות. ומדוע מר עוקבא לא נהג גם כמנהג אביו, ולא היה צריך לקרוא על עצמו שהוא חומץ, אלא מפני שמר עוקבא לא רצה להעתיק מה שעשה אביו, מפני שאביו נהג במדת חסידות יתירה, ואין זה נכון להעתיק הנהגה מאדם אחר כאשר האדם עצמו לא מרגיש שהוא מתאים לאותה מדרגה. ע"כ.

ועיין בכף החיים (סופר) סימן קנ"ח (אות כה), שכתב וזה לשונו: ועיין בשער הגלגולים הקדמה כ"ב שכתב דכשמעלין את האדם במעלות כפי ערך המעלה שמעלין אותו צריך שיזדכך יותר אפילו בדקדוקי מצות כחוט השערה ובכל מדרגה ומדרגה שעולה צריך מירוק מחדש יעויין שם. ואם כן כל שכן בדבר הזה צריך לזוהר דקודם כל עושין חשבון עם האדם אם קיים הדינים הכתובים בשולחן ערוך וכו'. ועל כן יש חסידים נוהרין לילך אחר דברי המחמיר אף על גב דלפום דינא הוא מותר והוא מפני שבעת העליות מדקדקים עמהם כחוט השערה כנזכר. וכל איש כפי גבורתו, וכל אשר נשמתו זכה ביותר, תאוה נפשו לעשות חומרות וחסדיות ביותר, וכל אשר אין נשמתו מתוקנת כל כך תאוה נפשו לילך אחר הקולות, וסמניך בתר עניא אזלא עניותא, ובוה יוכל האדם להבחין את עצמו כמו שכתבו בעלי המוסר ודו"ק. עכ"ל.

ולפי מה שנתבאר, אין כוונתו שהאדם יעתיק מעשה חסידות מה שאין נשמתו נמשכת אליו, כיון שעיקר עבודת ה' היא לעבדו בלב שלם ובנפש חפיצה, אלא כוונתו שאדם שאינו יכול לילך אחר החומרות והחסידות זה משקף עד כמה נשמתו אינה מספיק מזוככת, ונפקא מינה שצריך הוא לעבוד יותר לזיכוך נשמתו ולהתקרב אל ה' על ידי תפילות ולימוד התורה וכדומה, ואז במילא מעצמו הוא ינהג בחומרות וחסידות למיניהם.

פרשת בהעלותך

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר אֵל נָא רַפָּא נָא
לָהּ. (במדבר יב, יג)

הצדיקים מברכים בלשון קצרה

מובא בגמרא מסכת ברכות (דף כ.). שאמר לו רב פפא לאביי מדוע לדורות הראשונים היה מתרחש להם נסים בגלוי, ואילו בדורות שלנו לא מתרחש לנו נסים בגלוי? ומפרש הש"ס, כגון רב יהודה שהיה בדורות הקודמים, כאשר העולם היה צריך לגשם הוא היה שולף נעל אחת לאות צער, ומיד היו יורדים גשמים. ואילו אנו כאשר העולם צריך לגשם, אנו מצערים את עצמינו בתעניות וצועקים אל ה' ולא נענים. והשיב לו, מפני שלדורות הקודמים היתה מסירות נפש למצוות, ומה שאין כן בדורות שלנו אין לנו מסירות נפש למצוות כמותם. עיין שם.

הרי לך שהצדיקים במעט תחנונים כבר הקב"ה עונה לתפלתם, ואילו אנו מרבים בתפילות ותחנונים וכולי האי ואולי אם אנו נענים בתפלתנו. וכן מצינו כאן אצל משה רבינו שהתפלל על מרים תפלה קצרה ביותר במה שאמר "אל נא רפא נא לה".

וכן היא תפלת הצדיקים שבכל דור ודור במלים קצרות שמתפללים אל ה' יתברך, הרי ה' עונה לתפלתם, וכמו שראינו במו עינינו אצל צדיקי הדור כגון הגאון ר' בן ציון אבא שאול זצוק"ל, וכן אצל כבוד קדושת ר' אלעזר אבוחצירא זצוק"ל, שהיה אומר לבאים אליו "ברכה והצלחה", וכבר זכו אותם אנשים לראות ישועה.

ונראה לי שלכך רמזו חז"ל במה שאמרו "צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה" (מסכת בבא מציעא דף פז.), והיינו שבאמירה מועטת של בקשה ותחינה לפני ה'

יתברך, הם עושים בזה הרבה שפועלים רבות בשמים ובעולמות העליונים להביא ישועה על האדם.

פסוק "אל נא רפא נא לה", האם מותר לשנותו ללשון זכר כאשר מתפלל על הזכר

והנה בענין תפלה זו של משה רבינו שאמר "אל נא רפא נא לה", כתב הגאון ר' חיים פלאג'י בספרו רפואה וחיים (פרק א אות יח), שהמתפלל על החולה ומזכיר בתפלתו את הפסוק "אל נא רפא נא לה" יש להזכיר כלשון הפסוק הנאמר בלשון נקבה, למרות שהוא מתפלל על הזכר. וציין למרן החיד"א במחזיק ברכה (חאו"ה סימן קטז ס"ק ב). ע"כ.

ואחר המחילה רבה, בענייני לא הבנתי דבריו וכמו שאבאר.

הנה כתב הטור בסימן קט"ז בשם הרמ"ה, שאיך תקנו תז"ל לומר בברכת רפאנו "רפאנו ה' ונרפא", והרי זה מועתק מלשון הפסוק בספר ירמיה (יו, יד) ושם נאמר "רַפְּאֵנִי ה' וְאַרְפֵּא הוֹשִׁיעֵנִי וְאַוְשַׁעַה כִּי תִהְלֹתִי אִתָּה", והיינו בלשון יחיד, והדין הוא שאסור לשנות את הפסוק מלשון יחיד ללשון רבים או להיפך. ותירץ הרמ"ה, שמה שאסור לשנות את לשון הפסוק, זהו רק כאשר אומרו בדרך קריאה בעלמא, אבל כאשר אומרו בדרך תפלה ובקשה מותר לשנות את לשון הפסוק. וכתב עוד הטור שרבינו יונה תירץ, שמה שאסור לשנות את לשון הפסוק זהו רק כאשר קורא מזמור שלם אז אסור לשנותו, אבל כאשר אומר פסוק אחד מותר לשנותו מלשון יחיד ללשון רבים או להיפך.

ומרן השולחן ערוך (שם) כתב, וזה לשונו: רפאנו ה' ונרפא, אף על גב דהכתוב ליחיד אין מכנין אותו לרבים, הני מילי בזמן שמתכוין לקרות, אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה, מותר. עכ"ל. והיינו השולחן ערוך פסק כמו שכתב הרמ"ה, שמה שאסור לשנות את לשון הפסוק, זהו רק כאשר אומרו בדרך קריאה בעלמא, אבל כאשר אומרו בדרך תפלה ובקשה מותר לשנות את לשון הפסוק. ועל דברי מרן הוסיף הרמ"א לומר, וזה לשונו: מכל מקום אם אומר מזמור שלם, אסור לשנות מלשון יחיד לרבים, או להיפך. עכ"ל. וזה כדברי רבינו יונה הנ"ל, שמזמור שלם אסור לשנות את לשונו גם כשאומרו בדרך תפלה ובקשה.

ועל דברי הרמ"א שכתב, אם אומר מזמור שלם אסור לשנות וכו', כתב מרן החיד"א במחזיק ברכה (אות ב), וזה לשונו: יש שנהגו לומר מזמור יענך אצל היושבת על המשבר ומשנים המזמור לנכח נקבה, וכך הדפיסו בסוף תהלים

תורת יוסף | פרשת בהעלותך

שנז

דפוס אמשטרדם, והרב מר וקציעה מחי לה אמוחא, ויש לבטל מנהגם עיין שם באורך. עכ"ל.

והיינו המר וקציעה נזף קשות באותם אנשים שכאשר מתפללים על היולדת היושבת על המשבר אומרים עליה את מזמור (תהלים כ) "יענך ה' ביום צרה וכו'", ומשנים את לשון הפסוק ללשון נקבה כגון שאומרים "יענך" בצירי, וכן את כל לשון המזמור משנים ללשון נקבה, שהרי זה איסור גמור. ועיין שם שטעמו משום שרבינו יונה הנ"ל והרמ"ה לא חולקים בדין זה (וכמו שגם משמע מדברי הרמ"א), ולדברי כולם אסור לשנות את לשון הפסוק כאשר אומרים מזמור שלם למרות שאומרים אותו דרך תפלה ובקשה.

וכתב שם המר וקציעה, הטעם שאסור לשנות את הלשון כאשר אומר מזמור שלם ואפילו שאומרו בדרך בקשה, מפני שזו כמטיל מום בקדשים וגרוע ממנו, לפי שכל המזמורים נתקנו במדה ובמנין ובשקל הקודש לסודות שגבו ממנו, נבער כל אדם מדעת סוף עומק יסודם וסודם, והמוסיף או גורע או משנה נקודם, לא נמצא מחריב עולם? שמהפך דברי אלקים חיים, וגם יצא מזה חרבן שכל אחד ישנה בהם כפי העולה על רוחו. עיין שם. ועיין כף החיים (סופר) סימן קט"ז (אות ו).

ומעתה איני מבין דברי הגאון ר' חיים פלאגי מה ענין דברי מרן החיד"א שדיבר לגבי שינוי של מזמור שלם לפסוק הנאמר בפרשתנו "אל נא רפא נא לה", שהרי פסוק אחד ניתן לשנות את לשונו כאשר הוא אומרו דרך בקשה ותפלה וכל שכן כאן שזו חצי פסוק, ואם כן יכול לשנות את הפסוק ללשון זכר כאשר מתפלל על הזכר, ולומר "אל נא רפא נא לו". וכן כתב הגר"ח בשו"ת תורה לשמה (סימן מד) שהאומר פסוק בדרך תחנון ובקשה, אין לו דין מקרא, ולכן יכול לשנותו מלשון יחיד ללשון רבים וכן להיפך. עיין שם.

וראיתי בהערות לספר רפואה וחיים, שהקשו על דברי הגאון ר' חיים פלאגי, שהרי הוא כתב במקום אחר בנוסח הבקשה לזכר "אל נא רפא נא לו" בלשון זכר, וזה היפך ממה שכתב כאן שאין לשנות את לשון הפסוק. וכתבו ליישב שאם אומר רק את הפסוק בלבד, בזה כתב ר' חיים פלאגי שאסור לשנות את לשון הפסוק, אבל כאשר אומר את הפסוק בתוך נוסח בקשה ותחינה אז מותר לשנות את לשון הפסוק ללשון זכר. ע"כ.

ועדיין לא הועילו בתירוץ, כיון שהמקור של ר' חיים פלאגי הוא מדברי מרן החיד"א במחזיק ברכה, ומקורו מדברי המר וקציעה, והרי שם דיבר באומר מזמור

שנה

ספר במדבר | תורת יוסף

שלם, אבל חצי פסוק משמע ממנו שמותר לשנותו כל שאומרו בדרך תפלה ובקשה, וכן משמע מסתימת מרן השולחן ערוך והרמ"א בסימן קט"ז. וצריך לי עיון.

פרשת שלח לך

אֱלֹהֵי שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה
לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן נּוֹן
יְהוֹשֻׁעַ.
(במדבר יג, טז)

יש כח בתפלת הצדיקים לסלק מעל האדם את הנסיון
כתב רש"י, התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים. ע"כ.

ובאור החיים הקדוש כתב בהמשך הפרשה (יד, כד) שהועילה תפלתו של משה רבינו שהתפלל על יהושע שיושיעו ה' מעצת המרגלים, להצילו מיצר הרע וכוחותיו שהם המרגלים לבל יטעוהו, ולכן יהושע לא בא לידי נסיון כלל, וזאת מפני שיש כח בתפלת הצדיקים לסלק מעל האדם את הנסיון של יצר הרע, וזהו סוד הפסוק (שמואל ב' כג, ג) "צדיק מושל יראת אלקים". עיין שם.

ועיין מהרש"א בחידושי אגדות על מסכת ברכות (דף י.) על מעשה המובא שם בגמרא בר' מאיר שהיו לו שכנים רעים שהיו מצערים אותו רבות, עד שיתפלל עליהם שימותו, והוכיחה אותו ברוריה אשתו שבמקום להתפלל עליהם שימותו שיתפלל עליהם שיחזרו בתשובה, וכמו שכתוב בפסוק (תהלים קד, לה) "יתמו חטאים מן הארץ" והיינו שהחטא עצמו יסתיים מפני שהם יחזרו בתשובה, אבל לא החוטא עצמו יסתיים על ידי שימותו. וכך היה, שר' מאיר התפלל עליהם שיחזרו בתשובה ואכן הם חזרו בתשובה.

ומבואר מגמרא זו שמועיל תפלה של אדם על חברו לחזרה בתשובה. והקשה על כך מהרש"א, כיצד תועיל תפלתו של אדם על חברו לחזרה בתשובה, שודאי אדם המבקש רחמים על עצמו שיחזירנו ה' בתשובה יש תועלת בתפלה זו, שלמרות שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום הרי אמרו במסכת

מכות (דף י:) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ומבואר במסכת יומא (דף לט:), שהרוצה לטהר מסייעין לו, וזה המבקש רחמים על עצמו שיחזירנו ה' בתשובה, הרי זה בכלל הרוצה לטהר מסייעין לו, ולכך יש תועלת בתפלתו. אבל לבקש רחמים על חברו שיחזירנו ה' בתשובה, קשה מה תועיל בקשתו, והרי מבואר במסכת ברכות (דף לג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, והחוטא לא מתפלל על עצמו שנאמר שהוא בגדר הבא ליטהר מסייעין אותו. ומה שאנו מתפללים בכל יום בתפלת שמונה עשרה והחזירנו בתשובה שלימה לפניך כו', זה לא קשה כל כך, כיון שהוא כולל בבקשה זו גם את עצמו, אבל להתפלל רק על חברו כיצד יועיל? עכת"ד.

ולפי המבואר בדברי אור החיים הקדוש הנ"ל, תפלתו של אדם צדיק יש בה יכולת לסלק מעל האדם את הנסיון של יצר הרע. אם כן צריך להבין מה הוקשה למהרש"א, שאמנם תפלת אדם על חברו אין בה תועלת להחזירו בתשובה, מכל מקום תפלת צדיק יש בה תועלת, ובגמרא הנזכרת הרי מדובר בר' מאיר שכח גדול בתפלה להביא תועלת להחזיר את אותם בריונים בתשובה.

ואולי יש לחלק בין דברי אור החיים לדברי המהרש"א, שאור החיים כתב שתפלתו של אדם צדיק יש בה יכולת לסלק מעל האדם את הנסיון של יצר הרע, וכוננתו שיש כח בתפלת הצדיק שמלכתחלה לא ישלוט יצר הרע על האדם ולא יבוא לידי נסיון, וכמו שמצינו שמשנה רבינו התפלל על יהושע שיצר הרע לא יביא אותו לידי נסיון זה של המרגלים, אבל במקום שיצר הרע כבר שלט על האדם ומחטיאו, בזה לא תועיל תפלת הצדיק לגרום לו לחזור בתשובה ולסלק מעליו את יצר הרע, אלא בזה הכל תלוי באדם עצמו, שהוא צריך להתגבר על יצרו הרע ולסלקו מעליו. ולכן הוקשה למהרש"א איך תועיל תפלתו של אדם אחר ואפילו תפלת צדיק להחזיר בתשובה את חברו, והרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

ועל כל פנים למרות שהוקשה למהרש"א איך תועיל תפלתו של אדם על חברו להחזירו בתשובה, מכל מקום הרי מבואר בגמרא הנזכרת שאכן תועיל תפלת אדם על חברו להחזירו בתשובה, שהרי אותם בריונים אכן חזרו בתשובה.

וליישוב קושית מהרש"א יש לומר, שלמרות שמבואר בגמרא שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום הרי מובא במסכת קידושין (דף ל:) אמר ר' שמעון בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, שנאמר "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו", ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שנאמר "אלקים לא

יעזבנו בידו". ע"כ. ומוכח מכאן שלמרות שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום לולי שהקב"ה עוזר לאדם להתגבר על יצרו אין האדם יכול לו. ולפי זה ניחא מה שמבואר בגמרא מסכת ברכות שיש תועלת בתפלה על אדם אחר שיחזירהו ה' בתשובה, שהכוונה היא שיעזרהו ה' להתגבר על יצרו כיון שלולי ה' שעזרו אין האדם יכול להתגבר על יצרו. ואולם כמובן שבתחלה צריך האדם להתחיל ולשפר את מעשיו, ורק לאחר מכן ה' עוזר לו להתגבר על יצרו. עיין מהרש"א בחידושי אגדות (שם). ועיין בשו"ת מעיל צדקה (סימן ז). ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת עקב על הפסוק "ועתה ישראל מה ה' וכו'".

וְהִנָּפֵשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיַד רָמָה מִן הָאֲזָרָח
 וּמִן הַיַּגֵּר אֵת ה' הוּא מְגִדֶּךָ וְנִכְרַתָּה הִנָּפֵשׁ
 הַהוּא מְקַרֵּב עִמָּה: כִּי דָבַר ה' בְּזֶה וְאֵת
 מִצְוֹתוֹ הִפֵּר הַכֹּרֶת תִּכְרַת הִנָּפֵשׁ הַהוּא
 עֲוֹנָה בָּהּ. (כמדבר טו, ל-לא)

עוון חמור לבזות תלמידי חכמים

פירשו רבותינו במסכת סנהדרין (דף צט.) פסוק זה "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפך הכרת תכרת", שזה אפיקורוס, וביאורו שהוא מבזה את דבר ה', ולכן עונשו חיוב כרת. ובעמוד ב' שם בגמרא נחלקו האמוראים מהו אפיקורוס. ישנם הסוברים שזה המבזה תלמיד חכם. ויש אומרים שזה המבזה את חבירו בפני תלמיד חכם, שזהו זלזול בכבוד התלמיד חכם, שאילו היה מכבדו הוא לא היה נוהג כך בפניו. ויש אומרים שאלו הם האומרים מה הועילו לנו חכמים בלמדם את התורה, לעצמם הם לומדים ולנו אין בזה תועלת. והרי זה בזיון לתורה כיון שכאשר תלמידי חכמים לומדים תורה הרי הם מקיימים בזה את העולם ומעמידים אותו, וכמו שאמר הפסוק (ירמיה לג, כה) "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיו". ויש אומרים כגון תלמיד היושב בפני רבו ומזכיר סוגיא שלמד בפני רבו ואומר לרבו כך וכך למדנו בסוגיא אחרת, והרי זה בזיון לרבו שהיה לו לומר לרבו כך וכך למדתנו "רבינו" בסוגיא אחרת, כלומר לתלות את הדבר ברבו (ובמהרש"א פירש, אף שהדבר אמת הוא שיצא מתוך משא ומתן של הרב עם התלמיד, מכל

מקום אפיקורתא הוא לתלות הדבר גם בו, אלא שיתלה הדבר ברבו בלבד). ויש אומרים שזה כאותם אנשים המזולזלים בתלמידי חכמים ואומרים וכי מה הם מחדשים לנו בלמודם יותר ממה שכתוב בתורה. ויש אומרים שזה האומר "אותו תלמיד חכם" בביטוי של בזיון. ומספרת הגמרא שרב פפא דיבר בצורה כזו על איזה תלמיד חכם, ובשך כך קיבל על עצמו תענית לכפר על עוון זה. ויש אומרים שזה הקורא לרבו בשמו, ומבואר בגמרא שעל כך נענש גיחזי מפני שקרא לאלישע רבו בשמו שנאמר (מלכים ב' ה, ה) "ויאמר גיחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע". ובמהרש"א כתב שבשל כך נענש גיחזי שאין לו חלק לעולם הבא, שהרי הוא הנקרא אפיקורוס.

על כל פנים מדברי הגמרא הנ"ל, רואים אנו עד כמה זה חמור בזיון תלמידי חכמים שהמבזה אותם נקרא אפיקורוס ונתחייב על כך כרת.

תלמיד חכם הכותב בספרו לחלוק על תלמיד חכם אחר, צריך לזהר שלא לבזותו

ועל כן עד כמה צריכים לזהר מחברי ספרים שפעמים הינם כותבים בצורה בוטה כנגד מחברים אחרים עד שהדבר מגיע לידי בזיון תלמיד חכם, ומדברי הגמרא הנ"ל מבואר שזה בגדר אפיקורוס, שהרי אפילו בתלמידים הלומדים תורה כל היום מבואר בדברי הגמרא הנ"ל שאם מדברים עם רבם בצורה מזולזלת כגון שאומרים לרבם שלמדו כבר כך וכך בסוגיא אחרת, ואינם מזכירים שלמדו כן מפי רבם, הרי זה בגדר אפיקורוס, או שקוראים לרבם בשמו ואינם מזכירים את רבם בתואר "רב" הרי זה בגדר אפיקורוס. ולפיכך גם מחבר ספר המתבטא באופן מזולזל כלפי תלמיד חכם אחר, הרי שיש לו לחוש שלא יהיה בגדר אפיקורוס. ועל אחת כמה וכמה כאשר דברי הבזיון מתפרסמים בספר ברבים שהוא ודאי חמור יותר מהנזכר בגמרא. וזה אפילו שהוא כותב כן כנגד תלמיד חכם אחר שהוא בן גילו או בן דורו, וכל שכן שהדבר חמור יותר כאשר הוא כותב כן כלפי אחד מגדולי התלמידי חכמים שהיו בדורות שעברו שקטנם עבה ממותנינו.

שוב ראיתי להראש"ל הרה"ג יצחק יוסף שליט"א שכתב בזה בספרו ילקוט יוסף (דרך פסיקת ההלכה פרק יב בד"ה לזהר לחלוק על גדולים רק לש"ש וכו'), ולצורך תועלת הענין ראיתי להעתיק דבריו, וזה לשונו: ואמנם אף שנתבאר שאין שום איסור לחלוק בהלכה על גדולי הדור וכו', מכל מקום יש להתיישב במתינות ולהתבונן היטב קודם שמכריעים בהלכה נגד גדולים. וכבר אמרו בירושלמי (פ"ק דשבת ה"ב דף ו ב) כל האומר שמועה מפי אומרה, יהא רואה בעל שמועה כאילו הוא עומד

כנגדו. והיינו, שעל ידי שישים על ליבו מעלתו של אומר השמועה, יהא זהיר הרבה לדייק היטב בדבריו. ומרן אאמו"ר (שליט"א) [וצ"ל] בהקדמה לספר ילקוט יוסף (מהדו"ק שנת תשל"א, עמוד טז) כתב, שחייבים לשלוט ברוחנו, לדבר בענוה טהורה, בחרדת קודש ובהכנעה יתירה, ולא יעיז לדבר גבוהה נגד גדולי עולם. וכמה התמרמר מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן קנג) נגד היעב"ץ על אשר הטיח דברים נגד הרמב"ן. ובשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סימן ה') כתב, שיש לזהר מאד שיהיו דבריו מעטים ולא ירבה בחבילה של טענות בכח. ע"כ. ופי צדיק יהגה חכמה, לחלוק בשפה ברורה ובנעימה, ותבחר לשון ערומים, להבין דברי חכמים.

והגרי"ח בהקדמתו לשו"ת רב פעלים ח"א כתב: ויש מפני שרואים חריפותם ובקיאותם כי רבה היא, והמה חכמים גדולים בעיניהם, ידברו קשות נגד חכמי הדור שקדמו להם, ויחשבום לטועים, ויחליטו בדעתם ההשגה, עד שברור להם שאין לקושייתם תשובה. ובאמת מנהג זה אשר נוהגים בו הוא טעות ואינו נכון, ראו מי לנו גדול מרבינו הראב"ד בתורה ויראה, אשר השיג על הרמב"ם כמה השגות, וולזל בכבודו, ולא היה חשוב בעיניו כל כך, וסוף דבר מה עלתה לו, שבאו חכמי הדור אחריו וקיימו דברי הרמב"ם, ותירצו כל אותם השגות אשר עליו וכו', הביטו וראו מה שקרה שגיאה ומכשול לחכם גדול בדורו, הוא הגאון הרש"ל ז"ל, בהקדמתו לים של שלמה על תולין, שהרהר אחר דעתו של מרן הקדוש הב"י, ולא נהג בו כבוד בדברים אשר דיבר בו, אך מה הועילו דבריו שדיבר נגדו, דקושטא קאי, וכמאן דלא חלי ולא מרגיש גברא דמאריה סייעיה, הלא בכמה תפוצות ישראל קבלו הוראותיו להלכה פסוקה "להקל ולהחמיר" וכו', וגם אצל האשכנזים שלחנו ערוך לכל, ודבריו עושים פירות, ולו משפט הקדימה, ואין נוטין מדבריו אלא בדברים של מנהג אשר פירש רבינו הרמ"א בהגהתו.

ובשו"ת גנת ורדים (י"ד סימן ג) כתב, שכאשר הגיע הספר פרי חדש למצרים, עברו על דבריו ומצאו ששלח רסן לשונו לדבר תועה על גדולי ישראל, אשר מימיהם אנו שותים, ומפיהם אנו חיים, ולא ישא פנים לזקן שמורה הוראה, ועל רבינו הגדול בית יוסף, אשר הוא לכל הוראותינו יסוד ועמוד בכל התלמוד, כתב עליו שטנה כדבר איש על תלמיד קטן שלפניו וכו', ויהי בהתפרסם הדברים אזרו אנשי חיל בעוז מתנם וקיבצו חכמי ישראל מבני העיר, וגם גרים הנמצאים בארץ אחרת, ועלתה הסכמת החכמים לפייס שני הצדדים לבלתי שלוח יד בחכם המחבר, ולא לפגוע בכבוד תורתו חס ושלום, לא בנגידא ולא בשמתא, אכן בינם לבינו בסתר דברו אתו תוכחות, והתנצל וידע אשר עשה ובוש במעשיו, כבושת גנב כי ימצא וכו', ועלתה הסכמתם שספריו הנמצאים במצרים שישקעו בבנין,

וגזרו והחרימו בכל תוקף ובכל אלות הברית על דעת המקום ברוך הוא, שלא יקרא אדם בספר הלז, לא קריאת עראי, ולא קריאת קבע, וכתבו הסכמה זו למען תעמוד כל הימים, וחתמו בה כל חכמי העיר, וגם הנמצאים מארץ אחרת, וגם חכמי חברון הסכימו וכו', ועיין שם שדן בתוקף החרם שעשו חכמי מצרים, וכתב שם לבטל החרם, שראוי להרבות בכבוד לומדי התורה. עיין שם.

והגאון רבי פנחס הורוויץ בהקדמתו לספרו ההפלאה על כתובות, כותב תוכחה מגולה לבני תורה המתפרצים ומתגדרים במעט השכל להם, ובונים במה לעצמם, ויש מהם כי נחלה בהם מדת גסות רוח, עד שיפערו פיהם להגדיל עצמם נגד גדולי ישראל שבדורות שלפניהם, אשר לא יבינו שיחת דבריהם. והנה אמרו חז"ל דע מה למעלה ממך וכו', והיינו הבט כמה מעלת אלה שלמעלה ממך וכו', ואמרו חז"ל במסכת שבת (דף קיב:) אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר. ועוד אמרו חז"ל בתחלת מסכת עבודה זרה, בואו ונחזיק טובה לאבותינו, שאלמלא הם אנו כמי שלא באנו לעולם, והיינו שהשכל באדם הוא גדל והולך לפי ערך השנים וכו', עיין שם. [וראה בהקדמה לרב פעלים ח"א]. והיינו, שיש לנו להכיר כי הדורות הולכים ומתמעטים, וקטנם של הגדולים עבה ממותנינו. והרב מעיל צדקה (סימן אלף תקסו) כתב, סימן זה מסור בידך, איזה דיין שאינו מספר בשבחה שום תלמיד חכם, וכשעושים התלמידי חכמים איזה דבר נגד העשירים בדבר הנוגע לקידוש ה', מורה אותו דיין לבוא כנגדם, וגם תמיד מתפאר להשפיל חכמת שאר תלמידי חכמים, דע באמת שהוא מחלאת זוהמת הנחש הקדמוני, נפש מסואב מתועב, משוקץ מזוהם, אסור לכבדו וכל שכן לשמוע דבריו, בדוק אחריו בסתריו, ותמצאהו עביט מלא מי רגלים, טומאה בוקעת ועולה עד גיהנם. כי הטיל מום בקדשים הם התלמידי חכמים משרתי עליון, להטיל ולחפש בהם מום, ובהעדר חכמה כל הפוסל במומו פוסל וכו'. עיין שם.

וכיוצא בזה כתב בספר שבט מוסר (פרק י) אם תראה אדם מלגלג על דברי חכמים, הרחק ממנו וברח עד אחר העולם, וצוה את בניך אחריו שלא יעברו במקום ההוא עד שיעבור עליו שריפת אש ושיבולת מים לטהרו. עכ"ל (הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א). ועיין שם עוד.

והלום ראיתי להגאון ר' חיים ברלין (בנו בכורו של הנצי"ב מוולוז'ין) בספרו שו"ת נשמת חיים (סימן כה) שכתב דברי תוכחה להכותב לו מפני שרמזו במכתבו שנעלם ממהרש"א במסכת שבת (דף מב.) דברי רש"י במסכת מעילה (דף יא.), וזוהי תשובתו: עמדתי מרעיד לקריאת מכתבו, שמצא מקום ליישב מה שיש להקשות

תורת יוסף | פרשת שלח לך

שסה

על המהרש"א ז"ל (בשבת מב. בתוספות ד"ה אפי'), שיצא לדון בדבר חדש, דלא אמרו אין שבות במקדש אלא באיסורי שבת ולא בשאר איסורין, והקשה כת"ר מפירוש רש"י במסכת מעילה (דף יא. ד"ה יצא), שכתב דאין גוזרין גזירות במקדש, והוא פלא שדברי המהרש"א הם נגד דברי רש"י ז"ל, וכתב כת"ר"ה שי' שלפי דבריי מיושב ביותר, כן הוא לשון כת"ה שי'.

וכחצי רעל נחתו בי דבריו אלה, שבלא דבריי היה כת"ר"ה שי' אומר שנעלמו ממהרש"א ז"ל דברי רש"י אלה. והיה קשה לו הדבר, ועתה נתיישב לו ביותר, בזה שכתבתי לו במכתבי העבר שמהרש"א ז"ל לא קבע לימודו בסדר קדשים, והרי אין פגיעה בכבוד המהרש"א ז"ל גדולה מזו, לומר בפה מלא שלא ידע, או לא היה בקי בכל סדר קדשים חס ושלום, ורעדה אחזתני, ומלאו מתני חלחלה, שאנכי גרמתי לו לרעיון משחת הלזה, וחס ליה לזרעא דאבא, לגרום איזה פגיעה כל שהוא בכבוד רבינו מאור הגולה ז"ל, ומי יתנני עפר תחת רגליו.

ואנכי הלא כה היו דבריי, שרבינו מהרש"א ז"ל לא קבע לימודו בסדר קדשים לחדש בו חידושים כמו בסדרים הנהוגים, ומזה שלא נמצאו חידושו על סדר קדשים כמו על כל הש"ס, נראה שעיקר קביעת לימודו עם תלמידיו היה רק בסדרים הנהוגים ולא בסדר קדשים, אבל חלילה להעלות על הדעת, כי לא למד או לא היה בקי חס ושלום בסדר קדשים, וגדולה צפרנו של רבינו המהרש"א ז"ל מכל פלפולי הגאונים הגדולים שבדורנו, שאינם מגיעים לקרסוליו, ה' הטוב יכפר בעדי. עתה נבא לקושיית כת"ר"ה שי' מרש"י דמעילה וכו'. עכ"ל.

הרי כמה חרדה אחזתו להרב נשמת חיים, שהכותב במכתבו רמו בדבריו שנעלם ממהרש"א דברי רש"י במעילה, וכאילו רצה לומר שמהרש"א חס ושלום לא היה בקי בסדר קדשים, ועל כך חרה אפו כמבואר בפנים. ומכאן יש ללמוד כמה יש לזהר בכבודם של גדולי הפוסקים ושלא יהיה מחבר הספר חס ושלום בגדר "כי דבר ה' בזה".

וראה עוד בשו"ת פרי הארץ (חלק ג חה"מ סימן ו) להגאון ר' ישראל מאיר מזרחי, אשר נראה מתשובתו שם שנעלם ממהר"ט דברי הטור, והביא שם מכתב מאת אחיו הגאון ר' נסים משה מזרחי בעל שו"ת אדמת קודש, שכתב לו על כך דברי תוכחה קשים, וזה לשונו: ומה מאוד אני תמה עליך אחי איך עשית עין של מעלה שלא ראה דברי הטור ז"ל ואפילו לא הברייתא, והלא הוא ז"ל הביא כל הסוגיא דפרק מי שהיה נשוי וכו' וכל רז לא אניס ליה, וכל שכן בדבר מפורסם הנראה לעין, ואיך לא שמת כל לבך לשים לילות כימים וליישב את דבריו כחוב המוטל

עלינו למשכוני נפשין ליישב דברי גדולי ישראל עד מקום שידינו מגעת. עכ"ל.

וקל וחומר שיש להמון העם לזוהר בכבודם של תלמידי חכמים, ופעמים הדבר מצוי לאדם הקרוב לתלמיד חכם כגון שהוא שכינו או שיש לו אליו קרבה משפחתית וכדומה, ולבו גס בו מההרגל עמו, ובשל כך מדבר אליו בזלזול כאילו הוא אחד העם, וצריך זהירות יתירה בזה.

וכבר כתב הרמב"ם בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יא), וזה לשונו: עוון גדול הוא לבזות את החכמים או לשנאותן, לא חרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו, כלומר בזוים מלמדי דבריו, וכן זה שאמרה תורה אם בחקותי תמאסו מלמדי חקותי תמאסו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא והרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה. עכ"ל.

וכתב האורים בסימן א' (ס"ק יז), כתב המחבר ביו"ד (סימן רמג סעיף ז) שהמבייש תלמיד חכם קונסין אותו ליטרא של זהב, והרמ"א (שם) כתב שאין לתלמיד חכם שבזמנינו דין זה, וכבר פקפק על זה בתשובת מהרי"ט (ח"ב חתו"מ סימן מ"ז). ומכל מקום נראה שאף שאין לקנוס ליטרא של זהב אבל מכל מקום ראוי לדיין להתאמץ מאוד בזה להעניש בעונש עצום להמבייש תלמיד חכם, ואדרבה אשר בעוונותינו הרבים בלאו הכי נדלדל חכמת התורה, אם לא יכניסו הבית דין עצמן לקנוס למבייש לתלמיד חכם, יהיה חס ושלום תורה נבזה למאוד, ויקוצו הלומדים להגות בה חס ושלום. ע"כ. הביאו הנתיבות (שם חידושים ס"ק יז). ועיין מה שכתבתי בפרשת במדבר על הפסוק "אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלויים".

פרשת קרח

וַיִּקַּח קֶרַח בֶּן יִצְחָר בֶּן קֵהָת בֶּן לֵוִי וְדָתוֹ
וְאַבְיָרִם בְּנֵי אֵלִיָּאֵב וְאֹזָן בֶּן פִּלֵּת בְּנֵי רְאוּבֵן.

(במדבר טו, א)

קרח היה פקח וחכם

כתב רש"י, ומה ראה קרח לחלוק עם משה, נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור. אמר קרח, אחי אבא ארבעה היו, שנאמר (שמות ו, יח) ובני קהת וגוי'. עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה, אחד מלך ואחד כהן גדול, מי ראוי ליטול את השניה, לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם, והוא מינה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם, הריני חולק עליו ומבטל את דבריו. מה עשה, עמד וכנס מאתים חמישים ראשי סנהדראות, רובן משבט ראובן שכיניו, והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו, שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד, ולהלן הוא אומר (במדבר א, טז) אלה קרואי העדה, והלבישן טליתות שכולן תכלת. באו ועמדו לפני משה. אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה. אמר להם חייבת. התחילו לשחק עליו, אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פטורה, זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה. ע"כ.

הנה ענין זה מאוד מתמיה כיצד קרח שהיה אדם פקח וחכם כפי הנראה מדברי רש"י הנ"ל, שהרי הצליח ברוב חכמתו ולשונו החלקה לשכנע אנשים נוספים שיאמינו בהשקפה השקרית שלו, וכמו שמבואר בדברי רש"י הנ"ל. וכן כתב רש"י בהמשך הפרשה (טז, יט) על הפסוק "ויקהל עליהם קרח את כל העדה" - בדברי ליצנות, כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופיתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד, איני מקפיד אלא בשביל כלכם. אלו באין ונוטלין כל הגדולות, לו המלכות ולאחיו הכהונה, עד שנתפתו כלם. ע"כ. הרי שקרח הצליח

לפתות בלשונו את כל העדה שילכו אחר דעותיו הכוזבות, ומן הסתם היה זה מפני שהיתה לו חכמה גדולה.

והרי עמדו רגליו על הר סיני וראה כיצד משה רבינו קיבל תורה מפי הגבורה, ובכל זאת חלק על משה רבינו, ודיבר עמו בחוצפה ובעזות מצח, וכפי שכתב רש"י בהמשך הפרשה על הפסוק (טו, ג) "ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'", רב לכם - הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים - כולם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו - אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה, לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלקיך (שמות כ ב), כל העדה שמעו. ע"כ. הרי שקרח השתמש במעמד הר סיני כדי לחלוק ולבוזות את משה רבינו.

קרח היה בעל רוח הקודש

ועוד שנראה מדברי רש"י בהמשך הפרשה שהיה לקרח רוח הקדש, שכן כתב בפסוק (טו, ז) "רב לכם בני לוי", דבר גדול אמרתי לכם. ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב, אלא הם חטאו על נפשותם, שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה, עינו הטעתו, ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו, שמואל ששקול כנגד משה ואהרן. אמר בשבילו אני נמלט, ועשרים וארבע משמרות עומדות לבני בניו כולם מתנבאים ברוח הקודש, שנאמר (ד"ה א' כה, ה) "כל אלה בנים להימן", אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום, לכך נשתתף לבוא לאותה חזקה, ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט. אשר יבחר ה' הוא הקדוש, טעה ותלה בעצמו, ולא ראה יפה, לפי שבניו עשו תשובה, ומשה היה רואה. ע"כ. הרי שראה קרח שעתיד לצאת ממנו שלשלת גדולה, וכן ראה ששמואל ששקול כנגד משה ואהרן עתיד לצאת ממנו, ועשרים וארבע משמרות עומדות לבני בניו וכולם מתנבאים ברוח הקודש, וכיצד ראה כל זאת אם לא ברוח הקדש שהיתה בו. וכידוע שלא יתכן לזכות לרוח הקדש לולי שהאדם גדול בתורה.

רוח הקודש השורה על חכמי התורה

עיין להרמב"ן במסכת בבא בתרא (דף יב.). אהא דאמרינן התם מיום שחרב בית המקדש אף על פי שנטלה נבואה מן הנביאים, מן החכמים לא נטלה. ופירש רש"י שאף על פי שנטלה מן הנביאים שאינן חכמים (כלומר שאם הוא נביא חכם איך נטלה ממנו הנבואה, והרי נהי דמצד נביא יש ליטול ממנו הנבואה, מכל מקום מצד שהוא חכם אין ליטול

ממנו הנבואה). והקשה על כך הרמב"ן מהא דאמרינן במסכת נדרים (דף לה). שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר, ואם כן איך מלכתחלה השרה הקב"ה שכינתו על נביא שאינו חכם, והרי אחד מהתנאים לזכות לנבואה צריך שהוא יהיה חכם. וכתב שיש תירצו, דהא דאמרינן בנדרים שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם וכו', זה מדובר שהוא משרה שכינתו בלא הפסק, בזה צריך שהוא יהיה דוקא חכם גבור ועשיר, אבל נביא של שליחות כגון נבואת יונה בן אמיתי בשליחות נינוה שהיא רק נבואה לפי שעה, בזה הקב"ה משרה שכינתו אף על החסידים שאינם חכמים. וכתב הרמב"ן על כך שאין דעתו נוחה בתירוץ זה. ולכך תירץ שלעולם אין הנבואה שורה בלא שיהיה האדם חכם, שבלא חכמה אי אפשר שתשרה הנבואה, וכוונת הגמרא לומר שמיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים, שזה נבואה שבמראה ובחזון, ואולם נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה לא נטלה, אלא יודעים האמת ברוח הקדש שבקרבם. עכת"ד.

ואפשר שזו היתה רוח הקדש שהיתה בקרח, דהיינו רוח הקדש השורה על החכמים בחכמת התורה, שהגם שלא הגיע למדרגת נביא שיראה נבואה במראה ובחזון, מכל מקום מכח חכמת התורה שהיתה בקרבו זכה לרוח הקודש לראות את יוצאי חלציו לעתיד לבוא. ועל כל פנים עדיין קשה איך בכל זאת ירד קרח לדיוטא התחתונה?

העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות

ויש ליישב זאת על פי דברי קדשו של הגאון ר' דוד שלמה אייבשיץ בעל הלבושי שרד על שולחן ערוך או"ח ויו"ד, שכתב בספרו ערבי נחל (פרשת חקת דרוש ב), כי עיקר תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים (בר"ד לו, ו), ואמרו רז"ל (מסכת קדושין דף פב.) אשרי למי שבניו זכרים (היינו מצות) אוי למי שבניו נקבות (היינו עבירות), וזהו שאמר הפסוק "כל הבן הילוד", רצונם לומר אם עשית מצוה שזה בחינת הבן, היאורה תשליכוהו, רצונו לומר יהיה נשכח מלבך כאלו נפל למים שלא יתגאה בה. אבל "וכל הבת תחיון", כאמרו (תהלים נא, ה) "וחטאתי נגדי תמיד", כי בעבירה הוא להיפך, כאשר הוא שוכחה ואינו שב בתשובה עליה שתהיה תמיד נגדו, אז כבר עלתה לשמים לקטרג עליו ועל ידי זה נשכחת מלבו, כי נפרדה ממנו, עד לאחר מותו תהא קשורה בו ככלב, מה שאין כן כשחטאתו נגדו תמיד ושב ומתחרט אזי אין לה יכולת לעלות למעלה, ועל ידי זה עצמו זוכרה תמיד.

ובזה מובן מה שאמרו רז"ל (מסכת יומא דף עב:) על עסק התורה, זכה נעשה לו סם חיים, לא זכה נעשה לו סם המות. הוא האמור, כי בהיות תורתו בשלימות

ונשארה למעלה לא יפול שום גובה וגאון בלב האיש על ידה כאמור, מה שאין כן כשלא זכה, שאין התורה מתקבלת למעלה כי לא היתה רק מן השפה ולחוץ, ונדחית משם ונפסק משורשה הקדוש וחזרת ובאה אל האדם, אזי תורה זו מטמאת את האדם יותר מן העבירות שעושה, וכמו שאמרו כי דבר קדוש כשנפסק משורשו מטמא כו'.

ודבר זה נראה בחוש, כי האיש אשר לא עסק בתורה והוא משוקי האיש לא יפול בלבבו גובה וגאון, והוא ישמע לקול מורים, מה שאין כן איש המתגאה על ידי תורתו אין לו תקנה בקל, כי הוא לא ישמע בקול מורים באומרו גם אני כמוך וכל העדה כולם קדושים ומדוע תתנשאו, ואיזה הדרך עבר רוח ה' מאתי לדבר אתך (מל"א כב, כד), וכל זה לפי שתורתו שנפסקה משורשה מטמאה אותו יותר מאשר העבירות מטמאים לשוקי האיש אשר אינם יודעים בתורה מאומה, והבן דבר זה. ע"כ.

ומתבאר מדבריו, שכאשר אדם לומד תורה ואינו מתגאה בכך, הרי שבזה תורתו נעשית לו סם החיים והיינו שתורתו עולה לשמי מרומים ושכרו שמור לו לעתיד לבוא, ותורה זו נעשית לו סם החיים משום שהיא עלתה לשמים ואינה מזיקה לו, אלא אדרבה מרוממת אותו. ומה שאין כן אדם הלומד תורה שלא לשמה והיינו שהוא מתגאה בתורתו כי לא היתה רק מן השפה ולחוץ, אזי תורתו אינה עולה לשמים אלא נדחית משם ונפסקה משורשה הקדוש וחזרת ובאה אל האדם, ותורה זו מטמאת את האדם יותר מן העבירות שעושה, וכמו שאמרו כי דבר קדוש כשנפסק משורשו מטמא כו'. וזהו שאמרו חז"ל שנעשית לו סם המות.

ובסיום דבריו כתב, שלפיכך פעמים רואים אדם שאינו עוסק בתורה, ושומע בקול חכמים ואינו מתגאה, וזאת משום שאין בקרבו תורה הנעשית לו סם המות, אבל מאידך גיסא רואים אדם העוסק בתורה ולא שומע בקול חכמים אלא אדרבה חושב שהוא חכם גדול יותר מכולם, וזאת משום שהוא לומד תורה מן השפה ולחוץ ומתגאה בתורתו, ובהיות ותורתו נפסקה משורש הקדושה, הרי שהיא מטמא אותו יותר מאשר העבירות המטמאות את האיש הפשוט. ומן הסתם כוונתו שהתורה מטמא אותו בענין המידות ואין זה כשאר טומאות.

וכיוצא בזה כתב המאירי במסכת יומא (דף עב:), וזה לשונו: וזהו שאמרו "אשר שם משה" זכה לקיימה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סם מיתה, מפני שהוא נענש יותר משלא למד כלל, וכמו שאמרו "עדות ה' נאמנה" נאמנת היא להעיד בלומדיה כלומר אם מקיימין אותה אם לאו. עכ"ל.

ולפי זה יובן כיצד קרח שהיה חכם גדול בחכמת התורה ירד למדרגה כזו תחתונה, שזה בהיות ותורתו היתה מן השפה ולחוץ והיה מתגאה בתורתו, לכך התורה עצמה נעשית לו סם המות וגרמה לו שמידותיו יהיו מושחתות, ולא קיבל את המרות של גדול הדור שהוא משה רבינו, אלא אדרבה חשב שהוא חכם יותר ממנו, וזה שהחציף בפני משה רבינו ואמר כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'.

שני אופנים בלימוד שלא לשמה

ויש לך לדעת, שהגם שכתב הערבי נחל שהלומד תורה שלא לשמה ומן השפה ולחוץ הרי שתורתו נעשית לו סם המות, יש בזה שתי אופנים מהו שלא לשמה, וכמו שכתבו התוספות במסכת ברכות (דף יז. בד"ה העושה) שהקשו אהא דאמרינן התם, שהעושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, מהא דאמר רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו (מסכת פסחים דף נ:): לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ותירצו, דהכא מיירי שאינו לומד אלא לקנתר חביריו, והתם מיירי שלומד על מנת שיכבדוהו. ע"כ. וכן כתבו התוספות במסכת תענית (דף ז. בד"ה וכל) שהקשו אהא דאמרינן התם, שכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סם המות, מהא דאמרינן בפסחים (דף נ:): לעולם יעסוק אדם בתורה אף על גב שאינה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ותירצו, דתרי שלא לשמה הוי, דמה שאמרינן לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה היינו כלומר כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו, ומה שאמרינן הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות היינו מי שלומד לקנטר. ע"כ.

והמתבאר מדבריהם שהעוסק בתורה שלא לשמה כדי שיקראוהו רבי ויכבדוהו, הרי שאין זה בחינת הרע, כיון שהוא לא לומד כדי להריע לאחרים, אלא כוונתו ללמוד להביא לעצמו תועלת אישית שזה כבוד וכדומה, ובאופן זה הגם שהוא שלא לשמה, מכל מקום אינו בחינת רע, אלא אדרבה בזה אמרינן שלעולם יעסוק בתורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. אולם הלומד שלא לשמה שהוא כדי לקנטר, זהו בחינת הרע, ובזה אמרו שנעשית לו סם המות.

והן אמת שלא מבואר בתוספות הנ"ל מה פירוש על מנת לקנטר את חביריו. והדבר מבואר יותר בדברי התוספות במסכת פסחים (דף נ: בד"ה וכאן) שכתבו וזה לשוננו: דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתיהר ולקנטר ולקפת את חביריו בהלכה ואינו לומד על מנת לעשות, אבל הכא מיירי וכו'. עכ"ל. ומבואר מדבריהם שלקנטר פירושו שלומד כדי להתגאות על חביריו ולקנטרם שהוא מבין את

ההלכה או את הסוגיא יותר טוב מהם ושהם טועים. וזהו בחינת רע שאין כוונתו ללמוד תורה כדי לדעת מה לעשות וכיצד יש לנהוג על פי התורה ולהגיע לחקר האמת, ובאופן זה התורה נעשית לו סם המות. ובזה איירי הערבי נחל הנ"ל. ונראה שבענין זה חטא קרה, ומפני כך תורתו נעשית לו סם המות.

הלומד תורה על מנת שיכבדוהו

ובענין הלומד תורה על מנת שיכבדוהו או שיקראוהו רבי, ראה בדברי הרמב"ם בפרק י' מהלכות תשובה (הלכה ד-ה) שכתב, וזה לשונו: אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר בעולם הבא, תלמוד לומר לאהבה את ה', כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים במצותיו הפך מאד ולא בשכר מצותיו, וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבונים תלמידיהם ומשכיליהם ביחוד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כלומר עבדו מאהבה. כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד שישגיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה. עכ"ל.

ומדבריו מבואר כדברי התוספות הנ"ל, שהלומד תורה כדי שיעשיר או כדי שיכבדוהו וכיוצא בזה, זה אמנם חשיב לומד תורה שלא לשמה, מכל מקום אין זה בחינת הרע, אלא שאין נכון לנהוג כן לכתחלה, ולפיכך את הקטנים והנשים ושאר עמי הארץ לכתחלה מלמדין אותם תורה שלא לשמה דהיינו כדי שיצא להם מכך איזה ריוח כל שהוא בעניני עולם הזה, מפני שעל ידי כך הם יתרגלו ללמוד עד שתתרבה דעתם וילמדו תורה לשמה ממש, דהיינו שגיגעו למדרגה כזו שילמדו תורה מפני אהבת ה' יתברך, שהלומד תורה מפני אהבת ה' יתברך שצוהו ללמוד זה חשיב לומד תורה לשמה כמו שמבואר בדברי הרמב"ם.

ומכל מקום מה שכתב הרמב"ם שאין מלמדין תורה שלא לשמה אלא לקטנים ונשים ושאר עמי הארץ, בזמנינו שישנה ירידת הדורות, כך יש ללמד לכתחלה את כולם, שאם לא כן הרי שיתמעטו הלומדים.

וכן מוכח מדברי הגר"ח מוואלוז'ין בספר נפש החיים (פרקים פרק ב) שכתב, וזה לשונו: וכן האדם העוסק בתורת ה' אפילו שלא לשמה אם כי ודאי שעדיין אינו במדרגה הגבוהה האמיתית, אמנם חלילה וחלילה לבזותו אפילו בלב, ואדרבה כל איש ישראל מחוייב גם לנהוג בו כבוד, כמו שכתוב בשמאלה עושר וכבוד ודרז"ל (מסכת שבת דף סג.) למשמאילים בה כו'.

ועוד כתב בענין זה שם בפרק ג', וזה לשונו: וגם כי באמת כמעט בלתי אפשר לבוא, תכף בתחלת קביעת למודו, למדרגת לשמה כראוי, כי העסק בתורה שלא לשמה, הוא למדרגה, שמתוך כך יוכל לבוא למדרגת לשמה. ולכן גם הוא אהוב לפניו יתברך, כמו שבלתי אפשר לעלות מהארץ לעליה, אם לא דרך מדרגות הסולם. ולזה אמרו לעולם יעסוק בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה. אומרם "לעולם", רוצה לומר בקביעות, היינו שבתחלת למודו אינו מחוייב רק שילמד בקביעות תמיד יומם ולילה. ואף אם לפעמים ודאי יפול במחשבתו איזה פניה לגרמי, לשום גאות וכבוד וכיוצא, עם כל זה אל ישים לב לפרוש או להתרפות ממנה בעבור זה חס ושלוש, אלא אדרבה יתחזק מאוד בעסק התורה, ויהא נכון לבו בטוח, שודאי יבוא מתוך כך למדרגת לשמה. וכן הוא בענין המצות, על דרך זה. ומי שימלאו לבו לבזות ולהשפיל חס ושלוש את העוסק בתורה ומצות אף שלא לשמה, לא ינקה רע, ועתיד ליתן את הדין חס ושלוש. ולא עוד אלא שנמנה בדברי רז"ל בין אותם שאין להם חלק בעולם הבא לגמרי חס ושלוש, וגהינם כלה והם אינם כלין, והם המינין והמסורות והאפיקורסין. וכן במשנה ריש פרק חלק, מנו את האפיקורוס בכלל אותן שאין להם חלק בעולם הבא וכו'. ע"כ.

ועוד כתב שם: כי כיון שהוא משפיל ומבזה את העוסק בתורה שלא לשמה, הרי הוא מרפה את ידיו מעסק התורה, ולא יוכל לבוא לעולם למדרגת לשמה, להיות תלמיד חכם גמור. והרי ודאי מקרי בזה מבזה תלמיד חכם, ואין לך חילול שמו יתברך ותורתו הקדושה יותר מזה. וכבר השפיל והוריד את יקר תפארתה של התורה הקדושה לארץ, יגיענה עד עפר. והרס גם את כל העבודה בכללה חס ושלוש, כי אין עבודתו יתברך מתקיימת כראוי בישראל, בלתי על ידי תלמידי חכמים, עוסקי התורה הקדושה יומם ולילה, כי עיני כל ישראל עליהם, לדעת מה יעשה בישראל, להורות להם הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון, אם כן האיש אשר יבוא לגרום שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים בישראל, הרי כבר הרס גם כלל עבודתו יתברך לגמרי, כי ישארו עדת ישראל חס ושלוש ללא תורה, וללא מורה, ולא ידעו במה יכשלו חס ושלוש. לזאת, אתה צריך להיזהר, אדרבה, לכבד ולהגביה ככל אשר בכחך את כל העוסק ומחזיק בתורת ה', אפילו שלא

לשמה, כדי שיאחוז צדיק דרכו, בל יתרפה ממנה חס ושלום, כדי שיוכל לבוא ממנה למדרגת לשמה. וגם אם נראה שכל ימי חייו, מנעוריו ועד זקנה ושיבה, היה עסקו בה שלא לשמה, גם כן אתה חייב לנהוג בו כבוד, וכל שכן שלא לבזותו חס ושלום, שכיון שעסק בתורת ה' בתמידות, בלתי ספק שהיתה כוונתו פעמים רבות גם לשמה, כמו שהבטיחו רז"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כי אין הפירוש דוקא שיבוא מזה ללשמה, עד שאחר כך יעסוק בה תמיד כל ימיו רק לשמה. אלא היינו, שבכל פעם שהוא לומד בקביעות זמן, כמה שעות רצופים, אף שדרך כלל היתה כוונתו שלא לשמה, עם כל זאת בלתי אפשר כלל, שלא יכנס בלבו באמצע הלימוד, על כל פנים זמן מועט, כוונה רצויה לשמה, ומעתה כל מה שלמד עד הנה שלא לשמה, יתקדש ונטהר על ידי אותו העת הקטן שכיוון בו לשמה. עכ"ל.

ועיין מה שכתבתי בפרשת ויחי על הפסוק "ויחי יעקב וכו'". ועיין עוד בדברי מו"ר זצ"ל בספרו טבעת המלך (הלכות תשובה פרק י, עמ' לא-לג).

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן קַח אֶת הַמִּחְתָּה
וְהֵן עָלֶיךָ אִשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׁים קִטְרֹת
וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי
יֵצֵא הַקֶּצֶף מִלִּפְנֵי ה' הַחֹל הַנִּגְיָ: וַיִּקַּח אֱהֲרֹן
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיֵּרֵץ אֶל תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה
הַחֹל הַנִּגְיָ בָּעַם וַיִּתֵּן אֶת הַקִּטְרֹת וַיִּכַּפֵּר עַל
הָעַם: וַיַּעֲמֵד בֵּין הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתַּעֲצֵר
הַמִּגֶּפֶה. (במדבר י, יא-יג)

מעלת אמירת הקטורת מבטלת את המגפה

כתב רש"י, וכפר עליהם - רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע, שהקטרת עוצר המגפה כדאיתא במסכת שבת. ע"כ.

כן מובא במסכת שבת (דף פט). שכאשר עלה משה רבינו להר סיני לקבל את התורה, והמלאכים מיאנו מלתת לו את התורה בטענה שאין התורה ראויה לבשר

ודם. השיב להם משה רבינו תשובה ניצחת שהרי המצוות האמורות בתורה אינם שייכות למלאכים, כגון עבודה זרה, מצות השבת, מצות כיבוד ואם, וכן לא תרצח ולא תנאף וכו'. ומיד הודו לו המלאכים וכל אחד ואחד מהם נעשה לו אוהב ומסר לו איזה סוד, ואף מלאך המות מסר לו סוד שהוא סוד הקטורת שמכפרת בשעת המגפה, וזה שנאמר בפרשתינו "ויתן את הקטרת ויכפר על העם וכו' ויעמד בין המתים ובין החיים וגו'", ואיך ידע משה רבינו דבר זה שהקטורת מכפרת בשעת המגפה, והרי לא הוזכר דבר זה בתורה, אלא ודאי שסוד הקטורת נמסר למשה רבינו בעת עלותו להר סיני על ידי מלאך המות, שהיות ומלאך המות הוא זה שממונה על המגפה, הוא מסר למשה רבינו את הסוד שיכול לבטל את המגפה.

ומתבאר מכאן עד כמה גדולה מעלת הקטורת, ולמרות שכיום אין לנו כהן גדול המקטיר קטורת בבית המקדש, מכל מקום ונשלמה פרים שפתינו, שכבר ידוע שעם ישראל כוחם בפה והאמירה נחשבת לנו כמו הקטרת הקטורת של כהן גדול בבית המקדש.

וכן מובא בזוהר הקדוש (מדרש הנעלם פרשת וירא דף ק:), וזה לשונו: אמר ר' פנחס זמנא חדא הוינא אזלי בארחא וערעית ביה באליהו, אמינא ליה לימא לי מר מלה דמעלי לברייתא, אמר לי קיים גזר קב"ה, ועאלו קמיה כל אלין מלאכיא דממנן לאדכרא חובי דבר נש, די בעדנא דיכרון בני אנשא קרבניא דמני משה, ושוי לביה ורעותיה בהו, דכלהו ידכרון ליה לטב, ועוד בעדנא דייערע מותנא בבני אנשא, קיימא אתגזר, וכרוזא אעבר על כל חילא דשמיא, דאי ייעלון בנוהי בארעא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וימרון ברעות נפשא ולבא עניינא דקטורת בוסמין דהוו להו לישראל, דיתבטל מותנא מנייהו.

ופירש המתוק מדבש: אמר ר' פנחס פעם אחת הייתי הולך בדרך ופגשתי באליהו הנביא, אמרתי לו יאמר לי אדוני דבר המועיל לבריות, אמר לי ברית כרת הקב"ה, ונכנסו לפניו כל המלאכים הממונים להזכיר עוונות בני אדם ולקטרג עליהם, ואמר להם הקב"ה, שבזמן שזיכירו בני אדם את הקרבנות שצויה משה בתורה, ושם לבו ורצונו לכוין בהם, שכל המקטרגים יזכירו אז אותו לטוב ולחסד ולרחמים, ועוד אמר לי אליהו הנביא כי בזמן שתקרה מגפה בבני אדם חס ושלום, ברית כרת הקב"ה, וכרוז עבר בין כל צבא השמים כדי שידעו זאת גם מלאכי חבלה, שאם יכנסו בניו של מקום ברוך הוא שבארץ התחתונה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ויאמרו ברצון הנפש והלב עניני קטורת הסמים שהקטירו בני ישראל בזמן שבית המקדש היה קיים, שעל ידי זה תתבטל המגפה מהם.

ועוד באותו ענין, כתב שם הזוהר: אמר ר' יצחק בא וראה מה כתיב ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבחה ושים קטורת, אמר לו אהרן למה? (שאל אהרן את משה למה זה) אמר (לו משה) כי יצא הקצף מלפני ה' וגו', מה כתיב וירץ אל תוך הקהלה והנה החל הנגף בעם וכתיב ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה, ולא יכיל מלאכא דמחבלא לשלטאה ונתבטלא מותנא (שעל ידי הקטורת נחלש כוחו, ולא היה יכול עוד מלאך המשחית לשלוט, ונתבטלה המגפה, הרי שהקטורת מבטלת את המגפה).

ועוד מובא שם בזוהר (בדף קא.): ר' אחא אזל לכפר טרשא, אתא לגבי אושפיזיה, לחישו עליהו כל בני מתא אמרו גברא רבא אתא הכא, נזיל לגביה, אתו לגביה אמרו ליה לא חס על אובדנא, אמר להו מהו? אמרו ליה דאית שבעה יומין דשארין מותנא במאתא וכל יומא אתתקף ולא אתבטל, אמר להו נזיל לבי כנישתא ונתבע רחמי מן קדם קב"ה, עד דהו אזלי אתו ואמרו פלוני ופלוני מיתו ופלוני ופלוני נטו למות, אמר להו רבי אחא לית עתא לקיימא הכי דשעתא דחיקא, אבל אפרישו מנכון ארבעין בני נשא מאינון דזכאין יתיר, עשרה עשרה לארבעה חולקין ואנא עמכון, עשרה לזווייתא דמאתא ועשרה לזווייתא דמאתא וכן לארבע זווייתא דמאתא, ואמרו ברעות נפשכון עניינא דקטרת בוסמין דקודשא בריך הוא יהב למשה ועניינא דקרבנא עמיה, עבדו כן תלת זמנין, ואעברו בכל מאתא לארבע זווייתא והו אמרין כן, לבתר אמר להו נזיל לאינון דאושיטו למימת, אפרישו מנייכו לבתיהון ואמרו כדין, וכד תסיימו אמרון אלין פסוקייה (במדבר טו) ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש וגו', וכן עבדו ואתבטל מנייהו. ע"כ.

פירש המתוק מדבש: ר' אחא הלך לכפר טרשא, בא לאכסניה שלו, התלחשו עליו כל בני העיר, אמרו אדם גדול בא לכאן נלך אליו, באו אליו ואמרו לו וכי אינך חס על שאנו נאבדים ומתים, אמר להם על ידי מה, אמרו לו כבר שבעה ימים שהתחילה מגפה בעיר, וכל יום מתגברת יותר ואינה מתבטלת, אמר להם נלך לבית הכנסת ונבקש רחמים מלפני הקב"ה, והוא נתכוין להחזירם בתשובה, עד שהיו הולכים באו ואמרו על כמה אנשים שמתו, ועל כמה אנשים שהם נוטים למות, אין העת עתה לעמוד ולהתפלל כי השעה דחוקה וצריך לעסוק בענין הקטורת כדי לבטל המגפה, אבל תפרישו מכם ארבעים אנשים מאותם שהם הצדיקים ביותר, ויתחלקו עשרה עשרה לארבעה חלקים ואני עמכם, לכל אחת מארבע זויות העיר עשרה אנשים, ותאמרו ברצון ובכוונת נפשכם עניני קטורת הסמים שהקב"ה צוה למשה, ואחר אמירת הקטורת תאמרו גם עניני

הקרבנות, עשו כן שאמרו פרשת הקטורת והקרבנות שלושה פעמים, ועברו בכל ארבע זויות העיר ואמרו כן, אחר כך אמר להם נלך לאותם הנוטים למות ותפרישו מכם אנשים שילכו לבתיהם וגם שם יאמרו כן כמו שאמרנו, וכאשר תסיימו תאמרו אלו הפסוקים (במדבר טו) "ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש וגו' ויקח אהרן וגו' ויעמד בין המתים וגו', וכן עשו ונתבטלה המגפה מהם. ע"כ.

ועיין שם עוד בהמשך הדברים, שנענש ר' אחא על כך שהשתמש בסוד גדול הנמצא בשמים שהוא אמירת הקטורת המבטל את המגפה מבלי להחזיר את אנשי העיר בתשובה, היות והם היו אנשים חטאים, וכאשר התנמנם ר' אחא מתוך חוליו אמרו לו משמים שכמו שעשית דבר זה לבטל את המגפה כן עשה גם זאת להחזירם בתשובה. ואכן החזירם ר' אחא בתשובה, וגם החליפו את שם העיר, ונקראה "מחסיא", על שם שהקב"ה חס עליהם.

וכיוצא בזה מובא גם בזוהר פרשת ויקהל (דף ריח:), וזה לשונו: תא חזי מה כתיב (במדבר יז) קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת, מאי טעמא כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף, דהא לית תבירו לההוא סטרא בר קטרת, דלית לך מלה חביבא קמי קודשא בריך הוא כקטרת, וקיימא לבטלא חרשין ומלין בישין מביתא, ריחא ועשנא דקטרת דעבדי בני נשא בההוא עובדא איהו מבטל, כל שכן קטרת, מלה דא גזרה קיימא קמי קודשא בריך הוא דכל מאן דאסתכל וקרי בכל יומא עובדא (נ"א פרשתא) דקטרת ישתזיב מכל מלין בישין חרשין דעלמא ומכל פגעין בישין ומהרהורא בישא ומדינא בישא ומותנא ולא יתזק כל ההוא יומא דלא יכיל סטרא אחרא לשלטא עליה ואיצטריך דיכוון ביה.

אמר ר' שמעון אי בני נשא הוו ידעי כמה עלאה איהו עובדא דקטרת קמי קודשא בריך הוא הוו נטלי כל מלה ומלה מניה והוו סלקי לה עטרה על רישיהו ככתרא דדהבא, ומאן דאשתדל ביה בעי לאסתכלא בעובדא דקטרת, ואי יכוון ביה בכל יומא אית ליה חולקא בהאי עלמא ובעלמא דאתי ויסתלק מותנא מניה ומעלמא וישתזיב מכל דינין דהאי עלמא מסטרין בישין ומדינא דגיהנם ומדינא דמלכו אחרא, בההוא קטרת. ע"כ.

פירש המתוק מדבש: בא וראה מה שכתוב, שאמר משה לאהרן קח את החתה ותן עליה אש וכו', למה ציוה להביא קטורת, כי אין שבירה לסטרא אחרא אלא על ידי הקטורת, כי אין לך דבר חביב לפני הקב"ה כקטורת, והיא עומדת לבטל הכשפים ודברים רעים מן הבית, אפילו הריח ועשן הקטורת שעושים בני אדם

גם כן מבטל כשפים, והרי קל ותומר, מה במעשה שבני אדם עושים הוא מבטל את הכשפים, כל שכן קטורת שהקטירו בבית המקדש בודאי מבטל את כוחות הסטרא אחרא.

אמר ר' שמעון ברית כרותה לפני הקב"ה שכל מי שמתבונן בשכלו וקורא בכל יום את מעשה הקטורת, ינצל מכל דברים רעים וכשפים שבעולם, ומכל פגעים רעים ומהרהורים רעים ומדין הרע ומדבר ומגפה, ולא יזק כל היום ההוא, מפני שאין הסטרא אחרא יכולה לשלוט עליו, רק צריך שהאדם יכוין בה. ועוד הוסיף ר' שמעון לומר אם בני האדם היו יודעים עד כמה חשובה היא מעשה הקטורת לפני הקב"ה, היו לוקחים כל תיבה ותיבה ממנה, והיו מעלים אותה להיות עטרה על ראשם ככתר של זהב. ומי שעוסק בפרשת הקטורת צריך להתבונן בשכלו במעשה הקטורת, ואם יכוין באמירתו כל יום יש לו חלק בעולם הזה ובעולם הבא, ויסתלק הדבר והמגפה ממנו ומכל העולם, וינצל מכל הדינים של העולם הזה, מכוחות הרעים, ומדין הגיהנם, ומדין המלכות של הסטרא אחרא, וכל זה נעשה על ידי הקטורת. ע"כ.

בבית האבל יש לומר בתפלת שחרית פעמיים פיטום הקטורת כבכל יום

ועל פי הדברים הללו פסק מו"ר זצ"ל בספרו חזון עובדיה (אבלות חלק ג' עמ' כו), שהיות ואמירת פיטום הקטורת רבו מעלותיה וסגולותיה, כמו שמבואר בדברי הזוהר הקדוש הנ"ל, לכן יש לאומרו בבית האבל בתפלת שחרית פעמיים הן עם הקרבנות והן בסוף התפלה, ושלא כדברי החולקים הסוברים שאין לומר פיטום הקטורת שבסוף התפלה בתשעה באב ובבית האבל, אלא יש לאמרו פעמיים. עיין שם.

יש לזוהר באמירת פרשת התמיד ופיטום הקטורת לפני תפלת מנחה

וזכורני כאשר הייתי נער צעיר לימים, בהיותי לומד בישיבת פורת יוסף המעטירה, אצל מורי ורבי הגאון הגדול ר' יהודה מועלם זצ"ל, הזהיר אותנו מאוד באמירת פיטום הקטורת לפני תפלת מנחה, שבהיות והבחורים דרכם היה להתרשל בתפלת מנחה באמירת למנצח על הגתית וכו' ופרשת התמיד ופיטום הקטורת, וחושבים שהעיקר להתחיל את תפלת מנחה מאמירת אשרי יושבי ביתך וכו', לכן הזהיר אותנו שבאמירת פיטום הקטורת הרי זה מסלק את כל המקטרגים והדינים, ובכך התפלה בוקעת ועולה לשמים.

וכמו כן שמעתי בשם מרן ראש הישיבה הגאון הגדול ר' יהודה צדקה זצ"ל, שהיה רגיל להזהיר שיש לומר בתפלת מנחה, למנצה על הגתית וכו' ופרשת התמיד ופיטום הקטורת, הכל בישיבה ובנחת, ולא כאותם שאומרים כן תוך כדי הלוך ושוב או תוך כדי שעוסקים בד בבד בדברים נוספים. ע"כ.

ולפי מה שכתבתי לעיל בשם הזוהר, יש ללמוד שכן יש לנהוג, שהרי הזוהר הזהיר לומר פיטום הקטורת מתוך כוונת הלב, ואז אמירתו מביאה תועלת גדולה כמו שנתבאר, אבל האומרים את פיטום הקטורת תוך כדי הלוך או שעוסקים בד בבד בדברים אחרים, אינם יכולים לכוין בו כראות, ולכן הורה מרן ראש הישיבה לאומרו בישיבה ומתוך כובד ראש.

הטעם שבאמירת פיטום הקטורת מתבטלים הדינים הקשים

והטעם שיש באמירת פיטום הקטורת כח גדול לבטל את כל הדינים, מבואר בדברי הצ"ח (מסכת ברכות דף סב:) שכתב, שבלי ספק המגפה היא מצד מדת הדין הקשה בלי מיזוג רחמים בדין, ולעצור את המגפה על ידי מדת החסד הוא דבר קשה שהוא שני הפכים לגמרי, אבל צריך לעורר מדת הרחמים שהוא להחליש כח מדת הדין שיהיה בלול ברחמים, וקטורת הוא לשון "קשר" בדברי חז"ל, כמבואר במסכת יבמות (דף סא.) קטיר קחזינא הכא, שהוא קישור מדת רחמים בדין, ולכן הוא עוצר את המגפה.

ומבואר בדבריו שם, שכן מצינו בזמן המגפה שהיתה בימי דוד המלך ע"ה, שמבואר שם בגמרא שראה הקב"ה את זכותו של יעקב אבינו שנאמר עליו בתורה (בראשית לב, א) "ויפגעו בו מלאכי אלקים ויאמר כאשר ראם וגו' ויקרא שם המקום מחננים", ובשל כך נתבטלה המגפה. והרעיון כמו שנתבאר, שהרי המלאכים של חוץ לארץ הם בחינת מידת הדין, ואילו המלאכים של ארץ ישראל הם בחינת מידת הרחמים, וכאשר פגעו בו המלאכים קראם שם אחד "מחננים" כדי לשתף רחמים בדין, ובוה נמתק הדין כמו מעשה הקטורת ונתבטלה המגפה. ויש אומרים שם בגמרא שראה הקב"ה את אפרו של יצחק אבינו ע"ה ובשל כך נתבטלה המגפה, וזה מאותו הטעם, כי מדתו של יצחק הוא תוקף מדת הדין, ולכן כתוב (בראשית לא, מב) "ופחד יצחק", וסגולת העקידה להחליש כח גבורת מדת הדין ולהיות רחמים בדין, ולכן אפרו של יצחק שנתמתק בשעת עקידה הוא כמו הקטורת ועוצר את המגפה. ויש אומרים שם בגמרא שראה הקב"ה את זכות מחצית השקל שנתנו עם ישראל למקדש ובשל כך נתבטלה המגפה. וזה מהטעם הנזכר, כי "שקל" עולה בגמטריא 430, ומחצית השקל הוא 215, ו-215 עם הכולל

הוא גמטריא 216 וזה גמטריא "גבורה" שעולה מספר 216, נמצא שמחצית השקל רומז למידת הגבורה, אולם גוף המטבע היה של כסף שהוא רומז לחסד ולכן הוא לבן, ומה שאין כן זהב שהוא קטיגור מצד מדת הדין. אם כן מחצית שקל כסף סגולתו לקשר מדת הדין ברחמים כמו הקטורת, ומביא לידי עצירת המגפה. ולדעה אחרת בגמרא, ראה הקב"ה את בית המקדש שנאמר עליו (בראשית כב, יד) "אשר יאמר היום בהר ה' יראה", ובוזה נתבטלה מגפה, כי "יראה" גם כן מספרו בגמטריא "גבורה" ששניהם עולים מספר 216, ושם הוי"ה הכתוב בסמוך לו, בא כדי לכלול רחמים בגבורה, ובוזה גמתק הדין ונעצרת המגפה, וזה גם כן כמו הקטורת. עכת"ד.

כָּל חֵלֶב יִצְהָר וְכֹל חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן
רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר יִתְּנוּ לַה' לֶךָ נְתַתִּים.

(במדבר יח, יב)

המקטין עצמו בעיני הבריות, נחשב לאדם גדול בשמים

כתב רש"י, ראשיתם - היא תרומה גדולה. ע"כ.

ומבואר בחז"ל (מסכת חולין דף קלז:): שהיות והתורה לא נתנה שיעור לתרומה גדולה, הרי שחיטה אחת פוטר את הכרי, כלומר למרות שיש לאדם ערימת חיטים גדולה, מדין תורה כאשר הוא מוציא חיטה אחת הרי שהוא קיים בזה מצות הפרשת תרומה גדולה לכהן.

וכן כתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תרומות (הלכה א), וזה לשונו: תרומה גדולה אין לה שיעור מן התורה, שנאמר ראשית דגנך כל שהוא אפילו חיטה אחת פוטר את הכרי, ולכתחלה לא יפריש אלא כשיעור שנתנו חכמים ובזמן הזה שהיא עומדת לשריפה מפני הטומאה יש לו להפריש כל שהוא לכתחלה. עכ"ל. וכן פסקו הטור ושולחן ערוך ביו"ד סימן של"א (סעיף יט).

ובהמשך הפרשה אמרה התורה (יה, כז) "ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב", נראה לענ"ד שיש כאן רמז לאדם המחשיב עצמו לכל שהוא

כמו התרומה גדולה ששיעורה בכל שהוא כמו שנתבאר, הרי שהוא בגדר "ונחשב לכם" שהוא מלשון חשיבות, שאמנם כאן בעולם הזה נראה שאין לו שום חשיבות מפני שהוא תמיד נחבא אל הכלים, ולא נמנה בחברתם של ראשי העם או ראשי הקהילה, אלא הוא כאחד העם, עם כל זה בעולם העליון יש לו חשיבות גדולה. ואין להקשות שהרי פסוק זה מדבר בתרומת מעשר, ולא בתרומה גדולה, זה אינו, שהרי כבר כתב ר' עובדיה מברטנורה במסכת תרומות (פרק א משנה ז) שתיבות הללו "ונחשב לכם תרומתכם" מדבר בתרומה גדולה, ולא בתרומת מעשר. עיין שם.

ואפשר שמפני זה תרומה זו נקראת תרומה גדולה, הגם ששיעורה בכל שהוא, ואם כן אינה גדולה אלא קטנה בכל המתנות כהונה, שהרי מעשר ראשון הניתן ללוי הינו עשירית מכל הפירות, ותרומת מעשר הניתנת לכהן גם כן שיעורה חלק אחד ממאה, אבל תרומה גדולה היא הקטנה שבשתיים ששיעורה משהו, אם כן מדוע היא נקראת תרומה גדולה, ואם מפני שהיא ניתנת ראשונה לכולם היה צריך לקוראה תרומה ראשונה ולא תרומה גדולה.

ולפי מה שנתבאר יבוא טוב, שהסיבה שהיא נקראת תרומה גדולה מפני חשיבותה, היות והיא מרמזת על האדם שמחשיב עצמו לכל שהוא דהיינו שהוא קטן שבקטנים, וזהו חשיבותו שבגלל זה הוא נחשב לאדם גדול בשמים.

וכן מצינו שדרשה הגמרא במסכת פסחים (דף ג.) על הפסוק בזכריה (יד, ו) "וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אֹרֶךְ יְקָרֹת וְקִפְאוֹן" שאלו בני אדם, שיקרין הן בעולם הזה וקפויין הן לעולם הבא. כלומר שלמרות שהם יקרים וחשובים בעולם הזה מחמת עשרם, הרי הם קפויים וקלים בעולם הבא, היינו ששכרן מועט בעולם הבא. ומביאה שם הגמרא מעשה על זה, שרב יוסף בנו של ר' יהושע בן לוי חלה ופרחה נשמתו, וכאשר הבריא וחזר לעולם הזה (זה מה שאנו קוראים היום מות קליני), שאלו אביו מה ראה בעולם הבא? והשיב, שראה עולם הפוך עליונים למטה ותחתונים למעלה. וכוונתו היתה שאותם שהם עליונים כאן בעולם הזה מחמת עושרם, הוא ראה שבשמים הם למטה. ותחתונים למעלה, אותם שהם עניים בינינו ושפלים, הוא ראה שבשמים הם חשובים ונמצאים למעלה. ואמר לו אביו, בני עולם ברור ראית. ע"כ. ומוכח מכאן שהעניים והשפלים בינינו הינם חשובים בשמים.

מעלת תלמידי חכמים בשמים

ואולם כל זה אמור לגבי חשיבות של ממון ומעמד חברתי, שבזה אנו אומרים שהמכובדים יותר בעולם הזה אין להם מעלה גדולה בשמים, ואילו העניים

והשפלים מעלתם גדולה בשמים. אבל לענין מעלת תלמידי חכמים מבואר שם בגמרא, שלא אומרים לגביהם שלמרות שהם מכובדים בעולם הזה מחמת חכמת תורתם אזי אין מעלתם גדולה בשמים כמו שאמרנו לגבי אנשים המכובדים מחמת עשרם, אלא לגבי תלמידי חכמים אנו אומרים שכשם שהם מכובדים בעולם הזה מחמת חכמת תורתם כן הם מכובדים בעולם הבא.

וכן מובא בגמרא הנזכרת ששאל ר' יהושע בן לוי את בנו, שאנו בעלי תורה כיצד היא חשיבותינו בעולם העליון, והשיבו בנו שכשם שיש לנו חשיבות כאן בעולם הזה כן אנו חשובים בעולם העליון. וכן מובא במסכת בבא בתרא (דף י:) אמר ר' אבהו, שאלו את שלמה המלך איזהו בן העולם הבא? אמר להם, "כל שכנגד זקניו כבוד" (ישעיה כד, כג). ופירש רש"י, אותם שחולקין להם כבוד בעולם הזה מחמת חכמת זקנתם. ע"כ. כלומר תלמידי חכמים שחולקים להם כבוד בעולם הזה מחמת חכמת התורה שבהם, זה מראה על הכבוד שחולקים להם גם בעולם העליון. והביאה הגמרא על זה את המעשה הנזכר, שהשיב בנו של ר' יהושע בן לוי לאביו שתלמידי חכמים כשם שהם חשובים בעולם הזה כך הם חשובים בעולם העליון.

מעלת תלמידי חכמים הצנועים

ויש לך לידע, שמה שאמרה הגמרא לגבי תלמידי חכמים שכשם שחולקים להם כבוד בעולם הזה מחמת חכמת תורתם כך חולקים להם כבוד בעולם העליון, כוונת הגמרא לומר שלא תאמר שתלמידי חכמים הם כמו העשירים המכובדים שהכבוד שיש להם בעולם הזה זהו כבוד מדומה והכבוד הזה הוא רק בעולם הזה, אבל בעולם הבא אין להם שום חשיבות מחמת עשרם. אלא השמיענו הש"ס שהכבוד שחולקים לתלמידי חכמים בעולם הזה הוא הכבוד האמיתי שזה בא מחמת שהם חשובים בעולם העליון מחמת תורתם, הרי שהשכינה שרויה עליהם מחמת כך, וזה מושך אל לב הציבור יראת כבוד אליהם. אבל אין כוונת הגמרא לומר שתלמיד חכם שאינו מספיק מכובד בעולם הזה אזי זה מראה שאין לו גם חשיבות בעולם העליון. זה אינו, מפני שישנם תלמידי חכמים רבים שהם לומדים תורה בצינעא ובדוחק הפרנסה ומוסרים עצמם על התורה ועל העבודה והינם גם יראי שמים בתכלית, ואינם מכובדים כל כך בעיני הציבור מחמת שאינם ברי הכי לדבר בפני הציבור או שהם ביישנים מטבעם, ומחמת כן הציבור לא מכיר בגדלותם, ולכן גם אינם מקבלים מהציבור כבוד כראוי. הללו ודאי שמעלתם גדולה מאוד והינם חשובים ואהובים בעולם העליון, וודאי שהם לא גרעו מהעניים והשפלים שמבואר בגמרא הנזכרת שמעלתם גדולה, ואדרבה אם

הוא עני וגם תלמיד חכם העוסק כל היום בתורה או אפילו רוב היום ובצנעא, אין ספק שהוא עדיף מסתם עני.

וכן מבואר בגמרא מסכת סוכה (דף מט:): תנא דבי רב ענן מאי דכתיב (שיר השירים ז, ב) "חמוקי ירכיך" למה נמשלו דברי תורה כירך, לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב (מיכה ו, ח) "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך", עשות משפט - זה הדין, ואהבת חסד - זו גמילות חסדים, והצנע לכת עם אלקיך - זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה. והלא דברים קל וחומר, ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת, דברים שדרכן לעשותן בצנעא על אחת כמה וכמה. ע"כ.

ופירש רש"י, חמוקי ירכיך - הנסתרים כירך, שכבוד התורה בצנעא, ולא להיות יושב ושונה בגובה של עיר, ולא לשנות לתלמידיו בשוק, כדאמר במועד קטן (דף טו:). הוצאת המת והכנסת כלה - דכתיב בהו לכת, טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה (קהלת ז) אף שם צריך הצנע, לסעוד במדה נאה ולשמוח במדה נאה, ולא להנהיג קלות ראש בעצמו, ויש אומרים אם צריך לבזבז להוצאת מת עני או להכנסת כלה ענייה יעשה בצנעא, ולא לימא קמי מאן דלא ידע דעבדי כן, וכן מפרש בשאלתות דרב אחא. דברים שדרכן לעשותן בצנעא - כגון צדקה הניתנת לעני בסתר שאין צריך להודיע לשום אדם, מה שאין כן במת ובכלה, לפי שאחרים מתעסקין בהן ויודעין היציאה משל מי, והיינו דאמר רבי אלעזר דכל מילי בעי צניעותא, והוא הדין לדברי תורה. ע"כ.

ומבואר מכאן שזוהי חובת האדם ללמוד תורה בצניעא. ובעל כרחך שמה שאמרה הגמרא בבבא בתרא ובפסחים שכשם שמכבדים את התלמידי חכמים בעולם הזה כך מכבדים אותם בעולם הבא, זה כדי שלא תאמר שהכבוד של תלמיד חכם הוא כמו כבוד של עשיר, שזה לגריעותא, לזה השמיענו הש"ס שזה אינו, אלא אדרבה הכבוד של תלמידי חכמים בעולם הזה זהו גם כבודם בעולם הבא. אבל לא בא הש"ס לשלול שאם לא מכבדים את התלמיד חכם מחמת שלא מכירים אותו היות והוא לומד תורה בצניעא ואינו יוצא בראש העם, אזי אין לו כבוד גם בעולם הבא, אלא אדרבה זהו מעלה גדולה ללמוד תורה בצניעא וודאי שמעלתו גדולה בשמים, וכמבואר.

פרשת חקת

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עַל.
(כמדבר יט, א-ב)

דיני טומאה וטהרה נוהגים רק בעם ישראל

הקשה רבינו אור החיים הקדוש על פסוק זה, מדוע כתבה כאן התורה בלשון "חקת התורה", היות ופרשה זו עוסקת בדיני טומאת מת וטהרתו על ידי אפר פרה אדומה, היה לו לומר "זאת חקת הטומאה" או "זאת חקת הטהרה" כדרך שכתבה התורה בפרשת בא (שמות יב, מג) "זאת חקת הפסח", ומה ענין לכלול כאן את כללות התורה בחוקה זו?

וכתב לתרץ, על פי המבואר במסכת גזיר (דף סא:): ופסקו רמב"ם בפרק א' מהלכות טומאת מת (הלכה יג) שגוי שנגע במת או נשאו או האהיל עליו לא נעשה טמא והרי הוא כמו שלא נגע. וכתב שם הרמב"ם, שהרי זה דומה לבהמה שנגעה במת או האהילה על המת שאין לזה שום שייכות לטומאה, ולא בטומאת המת בלבד אלא בכל הטומאות כולן אין הגוי ולא הבהמה מתטמאין בהן. ע"כ. והסביר אור החיים הקדוש שההבדל שיש בין עם ישראל לגוים, זה מפני שעם ישראל קבלו את התורה הקדושה, ובכך הם נתעלו לקומה רוחנית גבוהה, ובשל כך כוחות הטומאה שהם כוחות רוחניים שפלים תאביים להדבק בעם ישראל ולהיות כחטיבה אחת עם הקדושה העליונה בחייהם וגם במותם, בחייהם שכאשר יהודי נוגע במת או נמצא באוהל המת מיד כוחות הטומאה הנמצאים במת נדבקים באותו יהודי, ולא יחפצו להפרד ממנו אם לא בכח גדול אשר חקק ה' במצות פרה אדומה, וכן במותם גם תתרבה הטומאה עד כדי כך שהם מטמאים באוהל גם שאין מגע בפועל במת עצמו. ומה שאין כן גוי שמת אינו מטמא באוהל וכן בחייו אין לו מושג

של טומאה אפילו במגע במת, וזה מפני שהם לא קבלו את התורה ובמילא אינם בשורש הקדושה בכדי שכוחות הטומאה יתאבדו להדבק בהם. והביא משל על כך, לשני כלים שהיו אצל בעל הבית, אחת מלאה דבש ואחת מלאה זבל, ופינה אותם בעל הבית והוציאם לחוץ מהחדר, הכלי שהיה מלא דבש מיד מתקבצים אליו כל הזבובים והרמשים, ואילו הכלי שהיה מלא זבל למרות שיכנסו אליו קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש. כמו כן אדם מישראל שמת להיותו מלא קדושה המתוקה והעריבה בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ שהם כוחות הטומאה התאבים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא באהל ואפילו אלף בתים מקורים ואחת פתוחה לחברתה הטומאה תמלא כל החלל המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל להיותו מושלל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף. והסיבה לכל זה היא קבלת התורה, ולכן תלתה התורה ענין זה ב"חקת התורה" מפני שכל הענין הזה של דיני הטומאה והטהרה יסובב בגלל קבלת התורה. עכת"ד.

אין לחוש בגוי לרוח טומאה השורה על הידים בבקר

וכיוצא בדבריו ראיתי להגאון רבינו זלמן בשולחן ערוך הרב (חאו"ח מהדורא בתרא סימן ד הלכה ב) שכתב, וזה לשונו: וגם בתלמוד הזהירו על רוח הטומאה זו ששורה על הידים ואמרו שאינה עוברת לגמרי עד שיטול ג' פעמים בסרוגין.

וגם הזהירו מאד שלא ליגע ביד קודם נטילה, לא לעיין ולא לאזן ולא לחוטם ולא לפה ולא לפי הטבעת ולא למקום הקזת דם ולא לאמה כגון מעטרה ולמטה או לצורך זיווג ולא למים שבגיגית המוכנים לנטילת ידים לכל בני ביתו שלא יטמאם בידיו. וכן יזהר מאד בשעת נטילת ידיו מהכלי שלא יגע במים תוך הכלי ויטמאם כי אין המים מטהרים הידים אלא בשפיכה, וכל שכן שצריך ליהזר מאד שלא ליגע קודם נטילה בשום מאכל או משקה שלא לטמאם, וצריך להזהיר הנשים על זה ביותר כי רוב תיקון המאכלים הוא על ידן.

אבל לנגיעת הנכרים אין לחוש, כי רוח טומאה זו אינה מתאווה לשרות אלא בכלי של קודש במקום קדושה שנסתלקה משם, שהם גופות ישראל כשהם ישנים ונשמתם הקדושה מסתלקת מגופם ואזי רוח הטומאה שורה על גופם, וכשהנשמה חוזרת לגוף מסתלקת רוח הטומאה מכל הגוף ונשארת על הידים בלבד.

ומטעם זה נהגו להקל בנגיעת הקטנים שלא הגיעו לחינוך, לפי שגמר ועיקר כניסת נפש הקדושה באדם הוא ב"ג שנים ויום א' לזכר וי"ב לנקבה, שלכן

נתחייבו אז במצות מן התורה ונעשו בני עונשים, ותחלת כניסת נפש זו הקדושה היא בחינוך לתורה ולמצות שחייבו חכמים לחנך (גם במצות מילה ולכן הנוהר מנגיעת הקטן מיום המילה ואילך קדוש יאמר לו). עכ"ל.

הרי מבואר בדבריו, שאין לחוש בנגיעת גוי באוכלים קודם שנטל ידיו בבקר, מפני שדוקא עם ישראל שנשמתם בשורש הקדושה אזי כאשר הם ישנים ונשמתם מסתלקת מגופם אז רוח הטומאה מתאווה לשרות על גופם, וכאשר הם מתעוררים מהשינה והנשמה חוזרת אל הגוף מסתלקת רוח הטומאה מהגוף ורק בידיים היא נשאר, ולכן יש להם להקפיד שלא ליגע במאכלים קודם נטילת ידים מפני רוח הטומאה השורה על ידיהם. אבל הגוים שאין נשמתם בשורש הקדושה אזי רוח הטומאה לא מתאווה לשרות על גופם בעת השינה, ולכן גם בעת קימתם לא שורה על ידיהם רוח טומאה כדי שנחוש שלא יגעו במאכלים. וזה ממש כדברי אור החיים הקדוש הנ"ל לענין טומאת מת.

וכן העלה מו"ר זצ"ל בשו"ת יביע אומר חלק ד' (תאו"ח סימן א אות יב), שאין לחוש לנגיעת גוי במאכלים ומשקים קודם נטילת ידים שחרית, וצייין לדברי שולחן ערוך הרב הנ"ל. וכתב, שכן כתב הפרי מגדים (סימן ד משבצות זהב ס"ק ז) שכשם שאין גוי מטמא במותו באהל (ויש אומרים אפילו במגע ובמשא), כן בחייו אין רוח רעה שורה עליו, ורק בישראל שייך בהם ענין טומאה ורוח רעה שלפי חובתן טומאתן. ע"כ. הרי שענין זה מבואר בפירוש גם בדברי הפרי מגדים לדמות את טומאת מת לדין רוח רעה השורה על הידים בבקר.

וכן ראיתי שהעלה בשו"ת משנה הלכות (קליין) חלק י"א (סימן יג), שאין לחוש משום רוח רעה במגע נכרי במאכל קודם נטילת ידים של בקר, כיון שאין רוח רעה שורה על ידיו של גוי. וצייין לדברי שולחן ערוך הרב הנ"ל. וכתב עוד בשם שו"ת תשורת ש"י (יו"ד סימן קטז), שמאכל שהיה תחת מטת גוי אין חשש, כיון שאין להם ענין של רוח רעה.

זאת התורה אדם כי ימות באהל.

(במדבר יט, יד)

לימוד התורה מעלה את האדם מטומאה לטהרה

בגמרא מסכת ברכות (דף סג:) מובא, אמר ריש לקיש מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות

באהל. ע"כ. ופירש רש"י, זאת התורה - היכן מצויה באדם שימות באהלי תורה. ע"כ.

יש לשאול מדוע התורה רמזה דבר זה שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה כאן בפרשת חוקת העוסקת בדיני טומאת מת, והיה יותר נכון לרמוז ענין זה בפרשת בחקתי ששם ישנה אזהרה שתהיו עמלים בתורה, או בפרשת יתרו העוסקת במתן תורה, ומה ענין זה שרמזה התורה שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה בפרשת טומאת מת?

ונראה לענ"ד לומר, שבאה התורה כאן לרמוז שאף אם האדם הגיע לשפל המדרגה דהיינו לדרגת טומאה נמוכה ביותר כמו טומאת מת שהוא במדרגת הטומאה הנמוכה ביותר שהוא נחשב לאבי אבות הטומאה, כלומר שהאדם הגיע למדרגה נמוכה ביותר מחמת מעשיו הרעים, עם כל זה אל לו להתיימש, אלא אם הוא יכנס לבית המדרש ויעמול רבות בתורה עד שימית עצמו על התורה, בכך הוא יכול להעלות את עצמו למעלות גבוהות ביותר בקדושה.

ובאה התורה עוד להורות שאם אדם הגיע למדרגת טומאה נמוכה ביותר כמו המת שנחשב לאבי אבות הטומאה, כדי להעלות מעלה מעלה הוא חייב להמית עצמו באהלה של תורה, ולולי זה, לא יהיה באפשרותו לעלות, וכמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות (דף טו.) למה נסמכו אהלים לנחלים דכתיב "כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע וגו'" לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. ופירש רש"י, אהלים לנחלים - כנחלים נטיו כאהלים נטע: אף אהלים - בתי מדרשות, אהלים לשון נטיעה נופלת בהם, שנאמר ונטע אהלי אפדנו (דניאל יא.) ע"כ.

וכמו כן במסכת קידושין (דף ל:) מובא, תנו רבנן "ושמתם" סם תם, נמשלה תורה כסם חיים, משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו בני כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי, כך הקב"ה אמר להם לישראל, בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר "הלא אם תטיב שאת", ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו שנאמר "לפתח חטאת רובץ", ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בכ שנאמר "ואליך תשוקתו", ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר "ואתה תמשל בו". ועוד מובא שם, תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בכ מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימות,

ואם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר "הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע" אם אבן הוא נימוח שנאמר "הוי כל צמא לכו למים" ואומר "אבנים שחקו מים". ע"כ.

העמל בתורה מעבירים ממנו עול עולם הזה

ועוד יש לומר שבאה התורה לרמוז בזה, שכשם שלאחר שאדם נפטר לבית עולמו שוב אין עליו שום עול עניני עולם הזה, לא מסים ולא ארנוניות ולא עול פרנסה וכדומה, וכמו שנאמר בתהלים (פח, ו) "במתים חפשי", כן הוא מי ממית עצמו על התורה הרי שמעבירים ממנו עול שעבוד מלכויות, וכמו כן פרנסתו מתברכת ואין לו עול פרנסה. ואמנם מצינו תלמידי חכמים שפרנסתם דחוקה ביותר, יש לומר שהגם שהינם עוסקים כל היום בתורה, מכל מקום כנראה שעדיין לא הגיעו למדרגה שממית עצמו עליה, שזוהי מדרגה גבוהה ביותר עד שאינו חושק כלל בכל עניני עולם הזה. ועוד יש לומר, שלמרות שפרנסתם דחוקה מכל מקום ה' יתברך עוזר להם בכל עניניהם שתמיד ימצאו את מבוקשם, בבחינת "נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב" (תהלים לו, כה). והוא דבר ידוע.

וראיתי בזה הקדוש (פרשת תרומה רעיא מהימנא דף קנח עמ' ב) שכתב בענין זה, וזה לשונו: ובגין דא אוקמוה חברייא מארי מתניתין, דכתיב (במדבר יט) "זאת התורה אדם כי ימות באהל" ואמרו עלה מאי כי ימות באהל, אלא אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה (פירש המתוק מדבש: כלומר שעוסק בתורה יומם ולילה ואינו עוסק בסחורה אפילו שיעני על ידי זה, וז"ש), ולית מיתה אלא עוני, דעני חשוב כמת דאיהו קרבן עולה ויורד, מסטרא דעשיר עולה ודאי דאסתלק עליה, דכל עתירין כל טיבו דעבדין רובא דלהון לזכאה להון לעלמא דאתי, ותמן איהי תגא על רישייהו. בינוני דפלא למזכי בתרין עלמין וכו', אבל מאן דאיהו עני דממית גרמיה בגינה כגוונא דילך רעיא מהימנא, איהו קרבן יורד תחותך, ואמאי בגין דמאן דאשפיל גרמיה בגין שכינתיה דקודשא בריך הוא איהו נחית עליה, והאי הוא דאמר דוד (תהלים קלה) "כי רם ה' ושפל יראה" והנביא אמר (ישעיה נז) "כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו' ואת דכא ושפל רוח" דאף על גב דאנא מרום וקדוש אשכון, בגין ההוא דאתעביד דכא ושפל רוח בגין שכינתיה לסלקא לה משפלותא דילה עטרא לרישיה אנא נחית לדיירא עמיה, ובתר דבעלה דשכינתא נחית על בר נש איהי נחיתת מעל רישיה ויהיבת אתרא דרישא לבעלה ונחיתת לרגלוי דמלכא, ורזא דמלה (ישעיה סו, א) "השמים כסאי והארץ הדם רגלי". עכ"ל.

ומתבאר מדברי הזוהר, שלהמית עצמו על התורה פירושו ללמוד תורה מתוך דוחק ועניות מפני שהעני נחשב כמת.

ואולם יש לך לידע שעני הוא לאו דוקא, אלא הכוונה לכל צער ויסורין שיש לאדם ובכל זאת הוא עוסק בתורה, גם זה בכלל ממית עצמו על התורה. שהרי מדברי הזוהר מוכח שהמעלה שיש בעני מפני שהוא שפל רוח, וה' משרה שכינתו על שפלי רוח וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קלח) "כי רם ה' ושפל יראה" והנביא אמר (ישעיה נז) "כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו'. ולפי זה כן יש לומר לגבי כל אדם שהוא בעל יסורין, ומן הסתם דבר זה גורם לו לשפלות הנפש בהיותו מרגיש שהינו נתון לחסדיו ורחמיו של הקב"ה כדי שיוציאו מהצרה אשר הוא נמצא בה. ואם הוא בכל זאת לא מבטל את זמנו הקבוע ולומד תורה, הרי שגם הוא בכלל ממית עצמו על התורה, והשכינה שרויה עמו, וכמו שמבואר בדברי הזוהר הנ"ל.

פרשת בלק

וַעֲתָה לָכֶּה נָא אֶרְהָ לִּי אֵת הָעַם הַזֶּה כִּי
עֲצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוֹלֵי אוֹכֵל נֶכֶה בּוֹ וְאֶגְרָשְׁנוּ
מִן הָאָרֶץ כִּי יִדְעֵתִי אֵת אֲשֶׁר תִּכְרֹךְ מִבְּרַךְ
וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר. (במדבר כב, ו)

ברכת בלעם לבלק

כתב רש"י, כי ידעתי וגו' - על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב. ע"כ.

נראה שכוונת רש"י לגבי הסוף של הפסוק "ואשר תאר יואר", דהיינו כיצד ידע בלק שכאשר בלעם מקלל אכן קללתו מתקיימת, על זה השיב רש"י שבלק ידע כן על ידי מלחמת סיחון, שבלעם עזר לסיחון במלחמתו עם מואב על ידי שהוא קילל את מואב, ובכך סיחון הצליח לגבור על מואב. וכמו שכתב רש"י בסוף פרשת חקת, על הפסוק (במדבר כא, כז) "על כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון", וזה לשונו: על כן - על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המשלים - בלעם, שנאמר בו (במדבר כג, ז) וישא משלו: המשלים - בלעם ובעור. והם אמרו: באו חשבון - שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו, וזהו שאמר לו בלק (שם כב, ו) כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו'. עכ"ל.

אולם לגבי "ואשר תברך מברך", לא מתבאר מדברי רש"י איך ידע בלק שברכתו של בלעם מתקיימת. וראיתי שכבר עמד בזה רבינו אור החיים הקדוש. וכתב, שמבואר בדברי חז"ל שבלעם ברך את בלק שיהיה מלך, ואכן נתקיימה ברכתו של בלעם, ובלק נעשה מלך. ודבר זה היה ידוע לבלק בלבד לפי שהוא ניסה את הדבר, ואינו ידוע לשום אדם שברכת בלעם מתקיימת. ולזה נתכוין בלק באמרו "כי ידעתי וכו'" דהיינו הוא בלבד ידע שברכתו של בלעם אכן מתקיימת. עכת"ד.

והקשה אור החיים, כי יש להעיר בענין זה, הניחא מה שקללתו של בלעם היתה מתקיימת, מצד שני טעמים, א' בהיותו רע עין, והב' מפני שהיה יודע לכוין את הרגע בו היה הקב"ה זועם, והיה מקלל באותו הרגע. אבל איך הברכה מפיו הטמא היתה מתקיימת?

וכתב לתרץ, כי לעולם ברכת בלעם היתה כברכת חמור וברכתו ודאי אינה ראויה להתקיים, אלא שאותו רשע היה מערים כשהיה רואה באצטגנינות שפלוני יעלה לגדולה וכדומה, אז היה עושה את עצמו כמו שמברכו, וכשבא הדבר ומתברך, אותו אדם היה חושב שברכתו של בלעם היא זו שגרמה לו להצלחה וגדולה, ולא כן הוא, אלא מזלו גרם, וגם בלא ברכתו של בלעם, אותו אדם היה ראוי לכך מצד שעלה מזלו באותה שעה. וכמו כן עשה בלעם לבלק, שראה בכוכבו שעתיד למלוך במואב, וברכו בדבר עצמו לרמותו כאלו הוא הסובב לו את הגדולה. עכת"ד.

ועל פי דבריו של אור החיים הקדוש, יש ליישב שאלה שנתקשו בה המפרשים. מדוע הפסוק שינה את לשונו, שלגבי הברכה נקט הפסוק בלשון הווה "ואשר תברך מברך", "מברך" הוא לשון הווה, ולא נקט בלשון עתיד "יבורך". ואילו לגבי הקללה נקט הפסוק בלשון עתיד "ואשר תאר יואר", "יואר" הוא לשון עתיד?

ועל פי הנוכח לעיל ניחא, מפני שבא הפסוק לרמוז, שלגבי הברכה, אין ברכתו של בלעם באמת מתקיימת מכאן ואילך, אלא גם מי שנתברך ממנו, זה לא מחמתו אלא הוא כבר מבורך ועומד מאליו מחמת מזלו שעלה. ומה שאין כן לגבי הקללה, נקט הפסוק בלשון עתיד, כיון שבאמת מי שבלעם היה מקללו, הרי שקללתו היתה מתקיימת מכאן ואילך. ועיין בספר עשה פרי לידידנו הרה"ג אלון משה בר שלום שליט"א, בתחלת פרשה זו.

כחו של בלעם היה במחשבתו הרעה

כתב בספר ראשית חכמה (שער הקדושה פרק טז אות עח) שהכח של בלעם הרשע היה על ידי מחשבתו, שהיה מדבק מחשבתו בעליונים, והיה ממשיך על עם ישראל מחשבה רעה, וכך היה ביכלתו להזיק לעם ישראל מכח מחשבה רעה. וזהו הפירוש "ואשר תאר יואר", ולפיכך היה רוצה לעיין בישראל עיון שלם, כדי שיוכל להדביק מחשבתו בעליונים, וימשיך עליהם מחשבה רעה, ולפיכך אמר

(במדבר כד, ב) "וישא בלעם את עיניו וכו'", וכמו כן אמר הפסוק (במדבר כג, יג) "לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם וכו'", כי הרשע היה צריך לעיין במי שכוונתו עליו לטוב או לרע, והיה מחשבתו למעלה, ומושך כח עליון למי שהיה מתכוין ומעיין בו לקללו, וזהו הענין (במדבר כד, ד) "מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים", ולפיכך נתכוין אותו רשע לבנות המזבחות שבעה, ופר ואיל בכל אחד, כדי להכניס אליו כל הכוחות ולקרבתם אל מחשבתו, כדי לקיים חפצו ורצונו הרע בכל אשר יתאוה, ולזה אמר "ויקחהו שדה צופים", שהיה הרשע צופה בהם, כדי להמשיך עליהם מחשבתו הרעה. אבל הקב"ה שיודע כל המחשבות, ידע מחשבתו הרעה, ולא הניחה לרצונו של בלעם הרשע.

כחם של האבות הקדושים היה במחשבתם הטהורה

ואמנם מצד שני כתב שם, כי החסידים הקדושים מדביקים מחשבתם בעליונים, וממילא כל דבר שמחשבין עליו, באותה שעה היה מתקיים, אם טוב ואם רע. וזה שאמרו רבותינו (מסכת שבת דף לד.) נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. וכמו כן מובא במסכת תענית (דף כד.) גבי ר' יוסי בן יוקרת שראה שבתו מצערת את הבריות מחמת יופיה, ובשל כך אמר לה שובי לעפר, וכן היה שמתה. וכן אמרו רבותינו (מסכת מועד קטן דף יז:) כל מקום שנתנו חכמים עיניהם בו, או מיתה או עוני. וזה בא מסיבת דבקותם בעליונים.

וכתב עוד שם (אות עו) בענין זה, שהאבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב עליהם השלום, בעת שהיו עוסקים במאכל ובמשתה ובשאר עסקי הגוף, כוונתם היתה לשם שמים, ולא היתה מחשבתם נפרדת מן האור העליון אפילו רגע אחד. ומתוך כך זכה יעקב להוליד י"ב שבטים, אשר כולם היו צדיקים גמורים ותמימים, וראויים להיות כדמיון סדרי עולם נושאי כלי ה', לפי שלא היתה מחשבתם נפרדת מהאור העליון, אפילו בשעת החיבור, ולכן אמר שלמה המלך עליו השלום (משלי ג, ו) "בכל דרכיך דעהו", וידיעה זו היא חיבור הנפש השכלית ודבוקה באור העליון, ולא נקרא שיודע דבר פלוני עד שידבק השכל במושכל.

הרהורי עבירה קשים מעבירה

ועל פי זה כתב לפרש (שם אות עז), מה שאמרו רבותינו (מסכת יומא דף כט.) הרהורי עבירה קשים מעבירה, כי בהיות אדם מחשב בדברי רשע וטנוף, מחשבתו נדבקת בטנופה בעליונים, והרי נפשו מחוייבת לשמים, שהרי נפשו מטמאה במגע בשמים, אבל אילו עשה עבירה למטה, בזה לא נגע משפטה לשמים, ובזה יקל מעליו יותר מהרהור רע, מפני שבהרהור רע הוא קרוב לקצף בנטיעות. עכת"ד.

וכיוצא בזה ראיתי בספר נפש החיים (שער א פרק ד), וזה לשונו: אם כן בעת אשר יתור האדם לחשוב בלבבו מחשבה אשר לא טהורה בניאוף רחמנא ליצלן, הרי הוא מכניס זונה סמל הקנאה בבית קדשי הקדשים העליון נורא בעולמות העליונים הקדושים חס ושלום. ומגביר רחמנא ליצלן כוחות הטומאה והסטרא אחרא בבית קדשי הקדשים העליון, הרבה יותר ויותר ממה שנגרם התגברות כח הטומאה על ידי טיטוס בהציעו זונה בבית קדשי הקדשים במקדש מטה. וכן כל חטא ועוון אשר כל איש ישראל מכניס בלבבו חס ושלום אש זרה בכעס או שארי תאוות רעות רחמנא ליצלן, הלא הוא ממש כענין הכתוב (ישעיה סד, י) "בית קדשנו ותפארתנו אשר וגו' היה לשריפת אש". הרחמן יתברך שמו יצילנו. וזה שאמר ה' ליחזקאל (מג, ז-ט) "את מקום כסאי גו' אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם, ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי גו', בזנותם גו'. עתה ירחקו את זנותם גו' ושכנתי בתוכם לעולם". עכ"ל.

ומתבאר בדבריהם שכח המחשבה הרעה כחה גדול עד כדי שהיא פוגמת במקום גבוה בשמים, ובשל כך המחשבה הרעה מטנפת את נפשו ביותר. וזה היה כוחו של בלעם הרשע שהיה חושב מחשבות רעות ומטונפות. ואולם מצד שני כאשר האדם חושב מחשבות טובות וקדושות באופן תדיר, הרי שכוחו גדול לפעול פעולות גדולות על ידי מחשבתו. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בפרשת קדושים.

וַיַּעַן בַּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדֵי בָלָק אִם יִהְיֶה לִי
 בָּלָק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לָעֵבֶר
 אֶת פִּי ה' אֶלְקֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוּ גְדוּלָה.
 (במדבר כב, יח)

נפש רחבה

כתב רש"י, מלא ביתו כסף וזהב - למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים. אמר, ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו, שהרי צריך לשכור חיילות רבות, ספק נוצח ספק אינו נוצח, ואני ודאי נוצח. ע"כ.

רצונו לומר שמתוך דבורו של בלעם שאמר "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב", למדנו מה היה במחשבתו של אותו רשע, שבהיותו הוא חמד את ממונו

של בלק, לכן אמר כן. ולמדנו מדברי רש"י ש"נפש רחבה", פירושו אדם החומד ורוצה להרבות את ממונו, ולא מסתפק במה שיש לו.

וכן מובא במשנה מסכת אבות (פרק ה משנה יט), כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע. ע"כ. ומשמע מפירוש רש"י כאן שנפש רחבה שהוזכר אצל תלמידיו של בלעם הרשע, הכוונה היא שהוא מתאוה להרבות את ממונו, ובשל כך הוא חומד ממון אחרים. וכן כתב רש"י בפירושו למשנה שם. ועיין עוד שם מה שפירשו מפרשי המשנה.

הנה בגמרא מסכת ברכות (דף נו:) מובא, שלשה משיבין דעתו של אדם, אלו הן: קול ומראה וריח. שלשה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן: דירה נאה, ואשה נאה, וכלים נאים. ע"כ. וכתב על כך מהרש"א בחידושי אגדות, וזה לשונו: רצונו לומר, משיבין דעתו אם הוא דואג וביגון משיבין ומסירין האנחה ממנו. ומרחיבין כו', היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עולם הזה, כמו שכתוב בבלעם ונפשו רחבה. עכ"ל.

ונראה מדבריו, שקול ומראה וריח שנאמר עליהם שהם מיישבים דעתו של אדם, הכוונה היא שיש בהם תועלת טובה, שאם יש לאדם יגון ודאגה, הרי שהם מסירים ממנו את היגון והדאגה, ובזה מתיישבת דעתו של אדם. אבל מה שנאמר לגבי דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים שהם מרחיבים דעתו של אדם, הכוונה היא שיש בהם חסרון, מפני שהם מרחיבים דעתו של האדם לרדוף אחר תענוגות עולם הזה. וזה כמו שנאמר אצל בלעם הרשע שהיתה לו נפש רחבה, דהיינו רדיפה אחר תענוגות העולם.

ודבריו קצת קשים, כיון שפשט הגמרא משמע שהם באו לתועלת, ולא לחסרון. ולולי דבריו היה נראה לומר, שמרחיבים דעתו של אדם הכוונה היא, שלמרות שאין לאדם יגון ודאגה, מכל מקום עדיין אין לו ענין מסויים המשמח אותו, והוא פועל ועושה את הדברים מתוך שגרת החיים, כלומר הוא אמנם לא עצוב, אבל גם אינו עושה את הדברים מתוך שמחה. אבל שלושה דברים הללו שהם: דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים, מרחיבים דעתו של אדם, ומביאים אותי לידי שמחה, ואז הפעולות שלו נעשים יותר בשמחה ובחיות ומאור פנים.

תורת יוסף | פרשת בלק

שצה

ואין זה דומה למה שנאמר בבלעם שנפשו היתה רחבה, ששם הכוונה שמטבעו היתה לו נפש רחבה להתאוות לענייני עולם הזה. אבל בגמרא כאן לא מדובר שזה בטבעו של האדם, אלא זה ענין חיצוני המביא אותו לידי שמחה במה שהוא עושה, וזה לתועלת.

פרשת פינחס

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: פִּינְחָס בֶּן אֱלֶעָזָר
 בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא כָלִיתִי
 אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: לָכֵן אֶמַר הַנְּנִי נֹתֵן
 לֹא אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם. (במדבר כה, י-יב)

לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום

מובא במדרש (במדבר רבה פרשת פינחס פרשה כא, א), פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו "לכן אמור הנני נותן לו את ברית שלום", גדול השלום שנתן לפנחס שאין העולם מתנהג אלא בשלום, והתורה כולה שלום שנאמר (משלי ג) "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", ואם בא אדם מן הדרך שואלין לו שלום, וכן שחרית שואלין לו שלום ובאמש כך שואלין בשלום, "שמע ישראל" חותמין פורס סוכת שלום על עמו, התפלה חותמין בשלום, בברכת כהנים חותמין בשלום, אמר ר' שמעון בן חלפתא אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כט) "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום". ע"כ.

וכן מובא במשנה סוף מסכת עוקצין (פרק ג משנה יב), אמר רבי שמעון בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר (תהלים כט) "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום". ע"כ.

ומבואר מכאן שכאשר ה' יתברך משפיע ברכה על עם ישראל, הרי שצריך לאותה ברכה כלי קיבול כדי להתזיק את הברכה, שאם לא כן, הרי שאין לברכה על מה לשרות ואז הברכה לא שורה על אותו מקום. נמצאת למד שפעמים שאין לאדם ברכה בתוך ביתו, אין החסרון הזה בא משמים חס ושלום, אלא אדרבה

משמים משפיעים עליו שפע ברכות, והאדם במעשיו גורם לעצמו שהברכה לא תשרה בביתו מחמת שאינו שרוי בשלום עם בני ביתו.

ויש ללמוד מכאן שפעמים זוג נשוי יש להם בעיות פרנסה, בו בזמן שהבעל וגם האשה יש להם הכנסות טובות מעבודה מסויימת שכל אחד מהם עובד בה, ובכל זאת אין ההכנסות הכספיות שלהם מספיקות לפרנסת הבית, ובשל כך הם דוחקים את עצמם לעבוד שעות נוספות כדי שיהיה להם תוספת הכנסה. ולפי המתבאר מדברי ר' שמעון בן חלפתא הנ"ל, יש להם לבדוק את עצמם בענין השלום בית, כיצד ואיך הינם מתנהגים זה עם זה, ובמקום להוסיף בעמל וטירחא של הגוף על ידי שהם מוסיפים לעבוד עבודות נוספות, מוטל עליהם להוסיף בעבודת המידות כדי שישרור השלום בתוך ביתם, וממילא תשרה הברכה בממון שלהם, שהרי לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום, וכאשר יהיה להם כלי מחזיק ברכה אזי הברכה תשרה במעונם והמעט יספיק לכל צרכיהם.

וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכֶּה אֲשֶׁר הִכָּה אֶת
הַמְּדִינִית זְמָרִי בֶן סְלוּא נְשִׂיא בֵּית אָב
לְשִׁמְעוֹנִי. (במדבר כה, יד)

התורה חסה על הרשעים שלא לבזותם

הקשה אור החיים הקדוש, מדוע הזכירה התורה הקדושה את שמו של זמרי בן סלוא כאן, שאם חפץ ה' לגלות את האיש המוכה, היה לו להזכירו בשעת מעשה בסוף פרשה הקודמת כשאמר (כה, ו) "והנה איש מבני ישראל" שם היה מקום להזכירו ולומר והנה איש וגו' זמרי וגו', וכשהזכיר גם כן את המדינית היה לו להזכיר את שמה, ואם התורה כסתה עליהם ולא רצתה להזכיר את שמם כדרך שכסתה על המקושש בשבת, למה הזכירה התורה כאן את שמם, ובהיות שהזכירה התורה כאן את שמם הוצרכה התורה לכתוב תיבות יתירות, שאם היה מזכיר שמם למעלה לא היה צריך לומר פעם שניה ושם איש וגו' ושם האשה וגו'.

ותירץ, שאכן האדון ברוך הוא אינו חפץ לזלזל אפילו ברשעים לפרסם מי בעלי דברים המתועבים, ומקושש יוכיח ששם לא הזכירה התורה את שמו, וגם במעשה

המתועב של זמרי בן סלוא תראה שלא גילתה אותם התורה בשעת מעשה, ומה שהזכירה אותם התורה כאן זה מאחר שהזכירה התורה את שבחו של פנחס אשר פעל ועשה מהמפעל הטוב שקנא לה' וכפר על בני ישראל, לכך הזכירה גם התורה שפנחס לא קנא באדם פחות אלא באדם גדול שהיה נשיא בית אב עם האשה ראש הקליפות ואביה מלך כאומרו ראש אומות בית אב, ונתעבו במיתה בזויה לעין כל, ובכל כיוצא בזה שמו יתברך מתקדש, לזה יחסה לומר בת מלך היא, ולמרות שיש זלזול לאיש ישראל, כאן לא חסה התורה מלהזכירו, וזאת בכדי להגדיל את שבחו של הצדיק, כדרך אומרו (משלי י, ז) "זכר צדיק לברכה", ולמרות ש"שם רשעים ירקב" באמצעות כן. עכת"ד.

ומדבריו אנו למדים עד כמה יש לזוהר מלדבר סרה על אדם למרות שהוא עשה מעשה רשע, שהרי זמרי נהג בחוצפה יתירה לבעול גויה, עיין מסכת סנהדרין (דף פב:), ובכל זאת לא פירסמה התורה את שמו רק בדרך אגב לאחר שהוזכר פנחס בן אלעזר כדי להגדיל את חשיבותו של פנחס, אבל לכתחלה לא היתה התורה מזכירה את שמו. כל שכן שיש לזוהר שלא לפרסם שמו של אדם שלא ודאי שעשה מעשה רשע אלא יש כנגדו רק חשד בעלמא.

הסיבה שאדם חוטא באיסור לשון הרע

עיין להגאון חפץ חיים שכתב בהקדמה לספרו להסביר מדוע אנשים נמשכים אחר דיבור לשון הרע למרות שהוא עוון פלילי, ועוד שהוא מגדיל הקלקול בכל העולמות ומחשיך וממעט אורן, מחמת שרגילות הוא לכמה וכמה אנשים שכופלים את הלאו הזה כמה מאות ואלפים פעמים בימי חייהם, כי אפילו עוון קטן כשיכפיל הרבה פעמים הוא נעשה לבסוף כעבות העגלה, כמו שצווח ישעיה הוי מושכי העוון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. והמשל מחוטי המשי כשיכפלונו כמה מאות פעמים, וכל שכן בחטא הזה שהוא חמור מצד עצמו עד מאוד. ורגילין לעבור עליו הרבה והרבה אנשים בכמה אלפים פעמים בימי חייהם, ואין מקבילין על עצמן כלל להשמר ממנו, שבודאי הקלקול למעלה הוא לאין שיעור.

וכתב, שאחשבה לדעת זאת מאין נעשה הלאו הזה הפקר כל כך לעיני הרבה בני אדם. ושזה מכמה סיבות, להמון מצד אחד ולהלומדים מצד אחר. ההמון אינם יודעים כלל שאיסור לשון הרע הוא אפילו על אמת, ולהבעלי תורה אף אותם שנתברר להם ונתאמת להם שאיסור לשון הרע אפילו על אמת, יש מהם כמה שיצר הרע מטעה אותם בפנים אחרים. אחד, שתיכף מחשיב היצר הרע ברעיוניו את האיש שהוא מספר עליו לחונף, ואמר לו "מצוה לפרסם את החנפים

והרשעים". ופעמים אומר לו הלא פלוני הוא בעל מחלוקת ומותר לספר לשון הרע עליו. ולפעמים הוא מפתהו בהיתירא דאפי תלתא, ופעמים בהיתירא דאפי מרא, שמסכים בעצמו בעת הסיפור שהיה אומר לו אף בפניו, ומגלה לו היצר הרע את המאמרים השייכים לזה. ופעמים הוא מפתהו באיכות הדבר, לומר שאין זה נכנס בכלל לשון הרע, כגון מה שרגילין הרבה אנשים בעונותינו הרבים לפרסם על אחד שאינו חכם.

כללו של דבר היצר הרע פעולתו אחת משתיהן, או שמפתהו שאין דבר זה נכנס בכלל לשון הרע, או שעל איש כזה לא צייתה התורה באיסור לשון הרע. עיין שם עוד.

ומה שכתב, שפעמים שאנשים מתירים לעצמם לדבר לשון הרע מצד שהם חושבים שיש מצוה לפרסמו, מדברי אור החיים הקדוש הנ"ל מתבאר שגם מי שהוא ודאי רשע אין ברצון התורה לפרסמו, שהרי התורה לא פרסמה את שמו של זמרי בתחלה מפני שהאדון ברוך הוא אינו חפץ לזלזל אפילו ברשעים ולפרסם מי בעלי דברים המתועבים כלשון אור החיים הקדוש. ומכל מקום, מדבריו יש לך ללמוד שעל אחת כמה וכמה אין לפרסם אדם שיש כנגדו רק חשד בעלמא ולא ברור שהוא אכן עשה מעשה רשע.

אין לסלק אדם מתפקידו מחמת שיצאה עליו שמועה שאינה טובה

ובברכי יוסף (או"ח סימן נג) כתב, וזה לשונו: אין להסיר שום ממונה ממינויו בשביל שיצא עליו קול ואפילו שלא יהיו לו אויבים, אבל אם יש במקומו בני אדם ששונאים אותו בזה לא נאמר לא טובה השמועה. ואם נתקיים עליו העדות אינו מן הדין להסירו אם קבל עליו מה שהוא חייב, שאין מורידין אדם מקדושתו מסנהדרי גדולה ועד חזן הכנסת, אלא אם כן עבר עבירה בפרהסיא. ואם לא יתברר עליו זה, אינו מן הדין להסירו "ולא לפרסמו". הרמב"ם בתשובה כ"י הביאה הרדב"ז בתשובותיו כ"י ס' ב' אלפים ע"ח. עכ"ל.

ומבואר מדבריו, שאדם הממונה באיזו משרה תורנית, שאין להעבירו מתפקידו אם אין עדים המעידים בפירוש שעשה מעשה רשע למרות שיצא עליו קול, וכמו כן אין לפרסמו.

המבייש עובר עבירה, האם בית דין מענישים אותו

וראה בדברי השבות יעקב (חלק א סימן קעט) שכתב, שהקורא לחבירו עבד או ממזר, והוא אמת שאכן חבירו עבד או ממזר, הרי הוא פטור (כלומר שלא מנדין או

מלקין את המבזה מדין בושת דברים, כמבואר בשולחן ערוך חו"מ סימן תכ סעיף לה), שזה דוקא בענין זה שקראו עבד או ממזר שאינו תלוי בתשובה ואין לו תיקון ואדרבה מצוה לפרסמו שלא יתחתנו עמו, מה שאין כן המבזה את חברו בפיסול עבירה שיש לו תקנה על ידי שיחזור בתשובה, בזה אין לבייש עוברי עבירה, כמבואר במסכת סוטה (דף לב:), ועל כן המבזה את חברו בפיסול עבירה אף שזה אמת הרי הוא חייב נידוי או מלקות. ואמנם כתב שמדברי מהרש"ל (בים של שלמה פרק החובל סימן מז) משמע שגם כאשר בייש את חברו בפיסול עבירה כל שהבושת הוא אמת אין קונסים או מענישים את המבייש. וכתב עליו השבות יעקב שאינו מבין דבריו. עיין שם. הביאו הפתחי תשובה (בהו"מ סימן תכ ס"ק ז). ונראה שגם לדעת מהרש"ל, למרות שאין קונסים או מענישים את המבייש כאשר היו דבריו דברי אמת, מכל מקום גם לפי סברתו לכתחלה אסור לביישו וודאי שלא לפרסמו.

כללי הגאון חפץ חיים שלא לגלות ולפרסם אדם מישראל שחטא

וראיתי לנכון להעתיק כאן דברי הגאון חפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל ד), מה שכתב כמה חילוקי דינים בענין איסור זה שלא לגלות ולפרסם אדם מישראל שחטא, וזה לשונו:

א. אסור לספר על חברו אפילו שלא בפניו והוא אמת דבר שיתבזה על ידי זה, ולא מיבעי בדברים של גנאי בעלמא כגון לזכור עליו מעשה אבותיו וקרוביו, או לזכור עליו מעשיו הראשונים, בין שהיו דברים שבין אדם למקום או דברים שבין אדם לחברו, כיון שהוא מתנהג עתה כשורה אסור לגנותו בזה ולשון הרע מיקרי. אלא אפילו אם ראהו זה מקרוב בינו לבין עצמו שעשה דבר שאין ראוי על פי הדין, והוא מהדברים שבין אדם למקום (שבדברים שבין אדם לחברו יש בזה חילוקים רבים ונבאר אם ירצה ה' לקמן בכלל י'), גם כן אסור לגנותו בזה אפילו שלא בפניו, אם לא על פי הפרטים המבוארים לקמן בסעיף ז'.

ב. ואין חילוק בזה בין אם הוא לאו גמור או עשה גמור מדאורייתא המפורסם שהוא אסור שבודאי יתבזה מאד לפני השומע על ידי סיפורו, אפילו אם הוא דבר שאין נזהרין בזה הרבה מהמוני ישראל ואין לו בזה גנות גדול כל כך, כגון לומר על אחד שאינו רוצה ללמוד תורה או שדבר פלוני שסיפר הוא שקר (אם לא שיש תועלת בזה שהודיע לחברו שהמעשה הוא שקר ומכוין רק לתועלת וכעין שנבאר לקמן בכלל י') וכל כיוצא בזה אף על פי כן אסור, כיון שעל כל פנים לפי דבריו הוא איש שאינו מקיים את התורה. ואפילו לספר עליו בענפי המצות, כגון שהוא עצרן

במזון ואינו מכבד שבת כראוי, שדבר זה נכלל במצות עשה דזכור וכמו שכתב בספר חרדים, או אפילו הוא מילתא דרבנן בעלמא שהם אמרו שאין ראוי לעשות זה הדבר לכתחלה, והוא מספר עליו אפילו שלא בפניו, והוא אמת שראהו בעצמו שעשה הדבר הזה, גם כן אסור.

ג. אך יתחלק זה הדין לפרטים אחדים וכמו שאבאר, דאם הוא איש בינוני כסתם איש ישראל שדרכו להשמר מחטא ונכשל בחטא רק לפעמים, ויש לתלות שעשה דבר זה שלא במתכוין, או שלא היה יודע שדבר זה אסור או שהיה סבור שהוא חומרא ומדה טובה בעלמא שהכשרים נוהגין בזה, אזי אפילו ראוהו כמה פעמים שעבר על זה בודאי יש לתלות בזה ואסורים לגלותו כדי שלא יהיה לבו בעיני עמו, ואפילו בעיני עצמו גם כן לא יתבזה, ואסור לשנוא אותו עבור זה דצריך לדונו לכף זכות והוא מצות עשה דאורייתא של בצדק תשפוט עמיתך לכמה פוסקים.

ד. אבל אם יראה להן שהחוטא ידע את עצם איסורו וגם במתכוין עשה את החטא, כביאת עריות ואכילת דברים אסורים וכיוצא בזה שנתפשט ידיעת איסורן בישראל, תלוי בזה, אם הוא אדם בינוני בשארי דברים שדרכו להשתמר על פי הרוב מהחטא, ובזה לא ראוהו שנכשל רק פעם אחת בסתר, אסורין לגלות את חטאו לאחרים אפילו שלא בפניו והמגלה אותו אשם אשם על זה כי אולי החוטא ההוא שב מדרכו הרעה ויגוניו ברעיוניו על זה החטא, והוא נשוא עוון לפני השם, כי עיקר התשובה לפי מרירות הלב, וכשיספר זה את החטא לפני ההמון יהיה לבו ולקלון בעיניהם אחר אשר נחם על רעתו ונסלח לו על עונו על כן יחטא ואשם האויל המזכיר עונו. ואפילו לדייני העיר אין לגלות, ואף שיש איתו עד שני להקים דבר (דאי לא, בלאו הכי אסור לגלות, כי אסורים הדיינים להאמין לדבריו ויחזיקו אותו רק לבעל לשון הרע וכמו שנכתוב אחר כך) כיון שלא יהיה תועלת בדבר זה, רק צריך להוכיח אותו בינו לבין עצמו על אשר המרה את אלקיו בחטאו ושיראה לגדור את עצמו מכאן ואילך מהסיבות שהביאוהו לזה כדי שלא יבוא עוד לידי חטא, ויזהר המוכיחו לדבר לו בלשון רכה כדי שלא יכלימו כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. וכל זה שכתבנו הוא אפילו אם הוא רק אדם בינוני בשאר דברים, וכל שכן אם הוא איש תלמיד חכם וירא חטא אך עתה גבר יצרו עליו, בודאי עוון גדול הוא לפרסם חטאו, ואסור אפילו להרהר אחריו כי בודאי עשה תשובה, ואף אם יצרו נתחזק עליו פעם אחת, נפשו מרה לו אחר כך על זה, ולבבו ירא וחרד מאד על אשמתו, וכמו שאמרו חז"ל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שבודאי עשה תשובה.

ה. אבל אם הוא רואה שהחוטא הוא מהאוילים הלצים השונאים למוכיחם כדכתיב אל תוכח לץ פן ישנאך, ובודאי לא יתקבלו דבריו באזניו, ואנשים כאלו בנקל להם לשנות באולתם ואם כן יוכל להיות שיבוא עוד הפעם לידי חטא, על כן טוב להם שיגידו לדייני העיר כדי שהם ייסרוהו על עונו ויפרישוהו מהאיסור על להבא, ונראה שהוא הדין לקרוביו של החוטא אם דבריהם יהיו מתקבלין לו ועיין בבאר מים חיים. וכל כונת המספר תהיה לשם שמים ובקנאת השם לא בשנאתו לו על דבר אחר. והשופטים גם כן ייסרו את החוטא בהצנע ולא ילבינו פניו ברבים כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. וכל זה אם ראוהו בשנים, אבל אם הוא עד אחד לא יעיד על חברו כי עדותו חנם לפי שאין סומכין עליה כמו שנאמר לא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת, לכן מוציא שם רע יחשב, ואמרו רבותינו כל המעיד יחידי על חברו בדבר עבירה וכו' ואמרו חז"ל ג' הקב"ה שונאן ואחד מהם הרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו ביחידי. אך יכול לגלות הדבר בהצנע לרבו ולאיש סודו אם ידע כי יאמין דבריו כדברי שני עדים, ומותר לרבו לשנוא אותו עבור זה ולהתרחק מחברתו עד אשר יודע לו ששב מדרכו הרעה, אבל אסור לרבו לספר דבר זה לאחרים דלא עדיף מאם ראה בעצמו וכמו שכתבנו לעיל בסעיף ד'.

ו. ונראה לי עוד באיש אשר משפטו לשנות באולתו דאף אם רבו איננו צנוע כל כך ואפשר שיתודע ממנו להמון, אבל הוא איש שדבריו יהיו נשמעין בתוכחה להחוטא שלא ישנה עוד באולתו, אפשר גם כן שמותר לגלות לו כיון שכונת המספר הוא לתועלת החוטא ולא לגנותו. ועתה נחזור לענינינו הנ"ל, דאפילו אם ראוהו שנים בעת עשיית החטא והוא איש שנקל לו לשנות באולתו, אף על פי כן אין מותר רק לגלות לדייני העיר ולא לאחרים, כי על כל פנים הלא לא ראינוהו שעבר על זה האיסור רק פעם אחת, אולי גבר אז יצרו עליו ואחר כך שב בתשובה ונאנח במרירות לב על זה, על כן לא יצא החוטא עדיין מכלל עמיתך בזה.

ז. וכל אלו הדיינין שכתבנו הוא דוקא באיש אשר מנהגו ודרכו להתחרט על חטאיו, אבל אם בחנת את דרכו כי אין פחד אלקים לנגד עיניו ותמיד יתיצב על דרך לא טוב, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים, או שאינו נזהר מעבירה אחת אשר כל שער עמו יודעים שהיא עבירה, דהיינו בין שאותה העבירה שהוא רוצה לגלות עשה החוטא כמה פעמים במזיד, או שעבר במזיד כמה פעמים עבירה אחת המפורסמת לכל שהיא עבירה, אם כן מוכח מינה שלא מחמת שגבר יצרו עליו עבר על דברי ה' כי אם בשרירות לבו הוא הולך ואין פחד אלקים לנגד עיניו, לכן

מותר להכלימו ולספר בגנותו בין בפניו ובין שלא בפניו. ואם הוא יעשה מעשה או ידבר דבר, ויש לשפטו לצד הזכות ולצד החוב, צריך לשפטו לצד החוב, אחרי שנתחזק לרשע גמור בשאר עניניו, וכן אמרו רבותינו לא תונו איש את עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אל תוניהו בדברים, ואשר לא שת לבו לדבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו, ועוד אמרו מפרסמים את החנפים מפני חלול השם, וכל שכן אם הוכיח אותו בזה ולא חזר דמותר לפרסמו ולגלות על חטאיו בשער בת רבים ולשפוך בוז עליו עד שיחזור למוטב, וכמו שכתב הרמב"ם בסוף פרק ו' מהלכות דעות, אך יש ליזהר שלא לשכות פרטים אחדים המצטרכים לזה וכתבתים בבאר מים חיים. עכ"ל.

וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לְחֹדֶשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ
 יְהִיָּה לְכֶם כָּל מְלֹאכֶת עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם
 תְּרוּעָה יְהִיָּה לְכֶם. (במדבר כט, א)

ביאור "יום תרועה יהיה לכם"

בתרגום אונקלוס תירגם "יום תרועה יהיה לכם" יום יבבא יהי לכוון. וכן תירגם בתרגום יונתן בן עוזיאל, יום יבבא יהי לכוון למערבבא סטנא דאתי למקטרגא לכוון בקל יבבוותכוון. ופירשו חז"ל במסכת ראש השנה (דף לג:) שיבבא הוא מלשון בכי, וכמו שכתוב אצל אמו של סיסרא (שפטים ה, כח) "בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא", והכוונה לתקיעת שופר שצריך להשמיע בתקיעת שופר קול בכי, ונסתפקו חז"ל אם הכוונה לבכי של אדם הגונה מלבו, כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן, ולזה אנו קוראים שברים, או הכוונה לאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכים זה לזה, ולזה אנו קוראים תרועה.

ונראה שמה שפירש התרגום "יום תרועה" יום יבבא והיינו לשון בכי, אין זה ביאור המילה יום תרועה אלא פירוש הענין, כלומר שצריך להריע בשופר בקול בכי כמו שנתבאר, שהרי ביאור המילה "תרועה" זה מלשון להריע והיינו השמעת קול שופר, כמובא במשנה במסכת תענית (דף יב:) עברו אלו ולא נענו - בית דין גוזרין עליהן עוד שבע, שהן שלוש עשרה תעניות על הציבור, הרי אלו

יתרות על הראשונות, שבאלו "מתריעין", ונועלין את החנויות וכו'. ע"כ. ומפורש בגמרא (דף יד.) שמתריעין לדברי כולם זה בשופרות. עיין שם. אם כן גם כאן מה שכתבה התורה "יום תרועה" זה מלשון להריע בקול שופר, אלא שהתרגום פירש שהשמעת הקול צריכה להיות כקול בכי. וכן מפורש בתהלים (צח, ו) "בְּחֻצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר תִּרְיְעוּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ ה'".

ביום ראש השנה הקב"ה מתריע על הבאות

אמנם יש עוד לפרש ש"יום תרועה" הוא מלשון התרעה והיינו שהקב"ה ביום הזה מתריע על הבריות מה שעתיד להעשות להם במשך השנה, וזהו התחושה שמרבית בני האדם מרגישים ביום הזה רעד וחלחלה מאימת הדין, וזהו מחסדי ה' יתברך שנותן התרעה ביום הזה על ידי שמביא פחד וחלחלה בלבבות בני אדם כדי שישובו אליו.

ויתירה מזאת, כתב מהרש"א במסכת ברכות (דף יח:) על מעשה המובא שם בגמרא, מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשנת בצורת, ובשל כך אשתו התקוטטה עמו על שנתן דינר לעני בשנת בצורת שהיה רעב בעולם, ובהיות כך הלך אותו חסיד ולן בבית הקברות. ושמע שתי רוחות (כלומר, שתי ילדות שנפטרו והיו קבורות שם) שהיו מדברות זו עם זו. אמרה האחת לחברתה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם (כלומר, נדע איזה פורענות גזרו בשמים היום על העולם, כיון שהעולם נידון בראש השנה). אמרה לה חברתה: איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים, אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי. הלכה היא ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה: חברתי, מה שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי, שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו. הלך הוא וזרע ברביעה שניה. של כל העולם כולו - לקה, שלו - לא לקה (כלומר, ישנם שלש רביעיות, בכירה, שניה ושלישית, ראשונה - בי"ז במרחשון, שניה - בכ"ג בו, שלישית - בראש חדש כסליו. ומה שנזרע ברביעה ראשונה הברד הלקה אותו כיון שהוא כבר הוקשה והברד יכול לשברו, אבל מה שנזרע ברביעה שניה עדיין רך הוא שלא הספיק לגדול כל כך והברד לא יכול לשברו, כענין שנאמר (שמות ט) "והפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת לא נכו").

לשנה האחרת הלך שוב ולן בבית הקברות, ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו, אמרה האחת לחברתה: בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם, אמרה לה: חברתי, לא כך אמרתי לך: איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים? אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי. הלכה

ושטה ובאה. ואמרה לה חברתה: חברתי, מה שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי, שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו. הלך זורע ברביעה ראשונה. של כל העולם כולו - נשדף, ושלו לא נשדף (כלומר, שדפון - מלקה דוקא את הרך ואינו משדף את הקשה). אמרה לו אשתו: מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה, ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף? וסיפר לה כל הדברים הללו.

אמרו: לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ילדה שהיתה קבורה במחצלת קנים. אמרה לה: לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים (כלומר אשתו של אותו חסיד ביישה את אמה של אותה נערה, בהיות והיא אמרה לה שבתה קבורה במחצלת של קנים). לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו. אמרה לה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם. אמרה לה: חברתי, הניחיני, דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים. ע"כ.

חלומות של ליל ראש השנה הם אמיתיים יותר משאר השנה

וכתב על כך מהרש"א בחידושי אגדות, שהקשה בספר עין יעקב שהרי אמרו חז"ל (מסכת בבא קמא דף קג: ותמורה דף טו:): שכל חסיד אחד הנזכר בש"ס הוא ר' יהודה בר אלעאי או רבי יהודה בן בבא, ואיך יעלה על הדעת שחסידים כאלו ילכו בלילה בראש השנה ביחידות לבית הקברות ללון שם במקום טומאה. ותירץ מהרש"א שהנכון הוא כדברי הריטב"א, שדבר זה היה בחלום. וביאר מהרש"א שלפי שהקניטתו אשתו היה לו סבה לשאול בחלום, כיון שהיה ר' יהודה בר אלעאי עני כמפורש במסכת נדרים (דף מט:): ואותו דינר אחד שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום, ולפי שהחלומות של ליל ר"ה יותר אמיתיים שהוא יום הדין דלכך מתעניין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו, וכן מצינו במעשה של בני אחרות של רבן יוחנן בן זכאי שהראו לו בחלום בליל ראש השנה שעתידים בני אחרות באותה שנה שיחסר ממונם סך שבע מאות דינרי זהב, כמבואר במסכת בבא בתרא (דף י.). זה הביאו גם לאותו חסיד שהיה רוצה להשתמש בחלום בזו הלילה של ראש השנה לידע לשמור עצמו מכל תקלה כאמור בענין ולא יהיה עני עוד. וכתב עוד, שכן שמע גם בדורות אחרונים שהיו משתמשים בבעל החלומות על ידי השבעות בשמות. ועל כן מה שמבואר בגמרא שאותו חסיד לן בבית הקברות ושמע את שתי הרוחות משותחות ביניהם, זה הכל היה בחלום, ולא במציאות. עכת"ד.

ומבואר בדבריו שבליל ראש השנה החלומות הם אמתיים יותר, והצדיקים רואים בו מה שעתיד להעשות באותה שנה. ולפי זה יש לפרש את הפסוק "יום תרועה יהיה לכם" מלשון התרעה שהקב"ה מתריע ביום הזה בחלום הלילה מה שעתיד להעשות באותה שנה, כדי שידעו לזהר בו, כמו שמצינו באותו חסיד שמחמת ששמע שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו, הלך הוא זורע ברביעה שניה. וכן היה בשנה האחרת לגבי השדפון. וכן מבואר בגמרא במסכת בבא בתרא (שם) שבהיות שרבן יוחנן בן זכאי חלם בליל ראש השנה שעתידים בני אחותו להפסיד באותה שנה שבע מאות דינרי זהב, בשל כך הזהיר אותם ליתן סכום זה לצדקה. וזהו יום שהקב"ה מתריע בפני הבריות מה שעתיד להעשות באותה שנה.

החולם בליל ראש השנה חלום רע, האם צריך להתענות כל ימיו בראש השנה

ועל כל פנים מה שכתב מהרש"א הנ"ל שהחלומות של ליל ר"ה יותר אמתיים שהוא יום הדין דלכך מתענין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו. ע"כ. כן כתב מרן הבית יוסף (או"ח סימן תקצו) בשם הגהות מיימון (פרק א אות א), שיש לנו קבלה מקדמונינו שהמתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום יתענה כל ימיו בראש השנה שני הימים, וכן נהג רבינו מאיר על ידי שהתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום התענה כל ימיו, אבל בלא חלום אין להתענות בראש השנה. וכן כתב האגור (שם) וזה לשונו, ראיתי בספר אגודה (שם) שקבלה שכל מי שמתענה פעם אחת תענית חלום בראש השנה שצריך שיתענה כל ימיו, ואם לאו, יסתכן, מאחר שהראוהו פעם אחת בראש השנה סימן רע. וכתוב בתרומת הדשן (שו"ת) סימן רע"ח, שגדול אחד נסתפק אם דברים אלו אמורים דוקא במתענה ביום ראשון, אבל המתענה ביום שני לא, או דילמא הוא הדין למתענה ביום שני, ועוד נסתפק המתענה בכהאי גוונא אי צריך למיתב תענית לתעניתיה. והשיב לו רבו, שראה בנערותו בני אדם שהתענו פעם אחת ביום שני דראש השנה על ידי חלום, והורו להם גדולים להתענות כל ימיהם יום שני דראש השנה דוקא, וגם ראה הרבה בני אדם שהיו מתענין שני ימים של ראש השנה על ידי שהתענו פעם אחת ביום ראשון בשביל חלום כאשר הורו להם הגדולים להתענות אפילו כשחל ראש השנה בשבת, וכל אלו לא ישבו תענית לתעניתא, ונראה היה לי משום דאיכא כמה רבוותא דסבירא להו דמצוה להתענות בכל ראש השנה, ואם כן אפילו להני דסברי דמצוה לאכול, בכהאי גוונא מודו, דלית כאן דררא דביטול עונג שבת ויום טוב הואיל דמן השמים הראוהו דתעניתו חביבה בשמים בראש השנה, וכתב, דמטעם זה המתענה

בשני משום חלום אין צריך להתענות רק בשני ולא בראשון מדלא הראוהו לו בראשון. ע"כ.

וכן פסק בשולחן ערוך סימן תקצ"ז (סעיף ג), וזה לשונו: המתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום, אם היה ביום ראשון, צריך להתענות שני הימים כל ימיו, ואם היה ביום שני, יתענה כל ימיו יום שני בלבד. הגה: ואין צריך למיתב תענית לתעניתו, שהרי יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה. עכ"ל. ומיהו כתב המגן אברהם (ס"ק ה) שמי שלא ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו. וכן כתב המשנה ברורה (ס"ק ט). וכן כתב כף החיים (אות ל).

מרון פסק בשולחן ערוך בניגוד למה שהורה לו המלאך המגיד

ועיין עוד שם בכף החיים (אות כט) שכתב בשם ספר מגיד מישרים למרון ז"ל על ישעיה סימן מ' פסוק כ"ו, שפעם אחת ראה מרון חלום בליל ראש השנה, ואמר לו המגיד למרון ז"ל שיתענה בכל שנה רק יום ראשון של ראש השנה, אבל לא בשני. ע"כ. ויש ללמוד מדבריו, שלמרות שהמגיד הורה למרון להתענות יום אחד בלבד, בכל זאת בשולחן ערוך מרון פסק כמו שמובא בפוסקים להתענות שני ימים. ונראה טעמו כיון שיש לנו לנהוג כמו שמובא בש"ס ובפוסקים, ולא כמו הגילויים משמים, כיון שהתורה לא בשמים היא. וכיוצא בזה כתב מו"ר זצ"ל בשו"ת יביע אומר חלק א' (חאו"ה סי' מא) שאין לסמוך על מה שכתב בשו"ת מן השמים כל שזה נוגד דברי הפוסקים, כיון שהתורה לא בשמים היא. ועיין עוד שם (באות כב) שכתב מו"ר בשם הרב דרכי הוראה (פרק ח), שאין לפסוק דין על פי רוח הקודש. ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת שופטים על הפסוק "ובאת אל הכהנים וכו'".

המעשה המובא בש"ס באותו חסיד שלן בבית הקברות, האם היה בחלום או במציאות

ומה שכתב מהרש"א הנ"ל, שמה שמובא בגמרא בברכות, מעשה באותו חסיד שישן בבית הקברות, שזה לא היה במציאות אלא בחלום הלילה, ושכן כתב הריטב"א. כן כתב הגרי"ח בספרו בן יהודע שהאמת יורה דרכו, שהנכון לפרש בזה כמו שכתב מהרש"א ז"ל בשם הריטב"א ז"ל שדבר זה היה במראה החלום וזה ברור ופשוט. עיין שם.

ואולם עיינתי בדברי הריטב"א ולא ראיתי שכתב כדבר הזה, וכנראה שהיה למהרש"א ספר ריטב"א עם גירסא כזו, על כל פנים בריטב"א שלפנינו לא נמצא

כדבר הזה. ומדברי הגהות מיימוניות בפרק י"א מהלכות עבודה זרה (אות ח) מוכח שלא כדברי מהרש"א, אלא נראה מדבריו שהמעשה הנזכר בגמרא היה אמיתי ולא היה חלום בעלמא, שהרי הוא כתב שם בשם הרא"ם שהמשיב את החולה לשוב אליו לאחר מיתה להגיד לו אשר ישאל, אין זה איסור של דורש אל המתים, כיון שאינו דורש לגופו של מת אלא לרוח, והרוח אינו נקרא מת, והביא ראיה לכך מהמעשה הנזכר בגמרא באותו חסיד שלן בבית הקברות לשמוע רוחות מספרות זו עם זו. עיין שם.

וממה שהוכיח מהמעשה באותו חסיד שאין כאן איסור של דורש אל המתים, משמע שהבין שהמעשה המובא בגמרא היה אמיתי, ולא היה חלום בעלמא.

המשיב את החולה לשוב אליו לאחר מיתה, האם יש בזה איסור מדין דורש אל המתים

עיין למרן הב"י ביורה דעה סימן קע"ט שהביא דברי הגהות מיימוניות הנ"ל, וביאר דבריו שדעת הרא"ם לחלק בין דורש מגופו של מת לדורש מרוחו, שלא אסרה תורה אלא בדורש מגופו, אבל לא בדורש מרוחו, והמעשה באותו חסיד מוכח כן שמותר לשאול מרוחו, מפני שהחסיד שאל את הרוח ולא את הגוף. ומשם למד למשיב את החולה שמותר כיון שרוחו בקרבו כשהוא משיב את הרוח. שאת הרוח הוא משיב ולא את הגוף.

וכתב על כך ב"י, שאין להביא ראיה מאותו חסיד כיון שמלכתחלה לא שייך שם איסור של דורש אל המתים, מפני שהוא לא הלך לבית הקברות לדורש את המתים לא מגופם ולא מרוחם, אלא כוונתו היתה ללון שם כדי לברוח מקטטת אשתו שהקניטתו, ומאליו הוא שמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו, ואף על גב שמבואר שם בגמרא שגם לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו, ושם לא הוזכר שהקניטתו אשתו, ומשמע שבלי שום הכרח הלך ללון שם כדי לשמוע מהרוחות מה יהיה בעולם, יש לומר שגם בפעם השניה הלך ללון בבית הקברות מפני שהקניטתו אשתו, ואף על פי שאין דבר זה מפורש בגמרא, מכל מקום סמכה הגמרא על מה שהוזכר לפני כן שבשנה הקודמת הלך ולן בבית הקברות מפני שהקניטתו אשתו, וגם בשנה השניה הלך ללון שם מפני סיבה זו, וזה מפני שאותו חסיד היה מתבייש ללכת ללון אצל שום אדם כדי שלא ירגישו בו שאשתו מקניטתו, ולכן הלך ללון בבית הקברות.

ועוד כתב ב"י, שאפילו אם תמצי לומר שבשנה אחרת שהלך ולן שם לא הקניטתו אשתו אלא לשמוע מה שמספרות הרוחות זו עם זו הלך, מכל מקום אין

כאן חשש איסור של דורש אל המתים, כיון שהוא לא היה הולך ללון שם כדי שיבואו הרוחות וידברו עמו ויודיעוהו דבר, אלא כוונתו היתה רק לשמוע מה הן מספרות זו עם זו. ועוד שהוא לא הרעיב עצמו (רצונו לומר, שמבואר ברמב"ם בפרק י"א מהלכות עבודה זרה (הלכה יג) שאיסור דורש אל המתים זה המרעיב את עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבוא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו, ויש אחרים שהם לובשים מלבושים ידועים ואומרים דברים ומקטירין קטרת ידועה וישנים לבדן כדי שיבוא מת פלוני ויספר עמו בחלום, כללו של דבר כל העושה כדי שיבוא המת ויודיעו לוקה שנאמר לא ימצא בך מעביר וגו' ודורש אל המתים), ולא עשה שום מעשה כדי לדרוש אל המתים, ומשום כך היה מותר לו ללכת ללון שם אפילו על דעת שישמע דברי הרוחות זו עם זו.

וכתב עוד ב"י, שלעולם אין חילוק בין דורש לגוף המת לדורש לרוחו כמו שחילק הרא"ם, וגם אין סברא לחלק בכך, שאם האיסור הוא בדורש לגוף המת ממש, וכי הגוף בלא הרוח יש לו משמעות מסויימת, אלא ודאי שהאיסור הוא בדורש לרוח. ומכל מקום לענין הדין במשביע את החולה לשוב אליו אחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל זה מותר, והטעם משום שכאשר משביעו הוא חי, ועדיין לא מת, ולכן לא הוי בכלל דורש אל המתים. ועיין שם שהביא ראיות לכך.

וגם מדברי הרב ב"י מוכח שהבין שהמעשה בגמרא היה במציאות ולא חלום בעלמא, שאם לא כן, היה לו לדחות בפשטות שאין כאן איסור דורש אל המתים כיון שזה היה בחלום, אלא ודאי שהבין שהמעשה היה במציאות ולא בחלום. וזה שלא כדברי מהרש"א הנ"ל.

פרשת מטות

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רְאֵשֵׁי הַמַּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' (במדבר ל, ב)

ההבדל בין משה רבינו לשאר הנביאים

כתב רש"י, זה הדבר - משה נתנבא (שמות יא, ד) בכה אמר ה' כחצות הלילה, והנביאים נתנבאו בכה אמר ה', מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר. ע"כ.

ראיתי בספר הקדוש נועם אלימלך בפרשה זו שכתב לבאר, מה ההפרש שיש בין "כה אמר ה'" ל"זה הדבר אשר צוה ה'", ומה נפקא מינה באיזה לשון ניבאו. וכתב וזה לשונו: כי דרך הצדיק הגדול אשר רוח אלקים דבר בו בגודל קדושתו, אז השומע דבריו נדמה לו שכדבריו הקדושים כן כתוב בתורה הקדושה, ומוציא פסוקים המסייעים לדברי הצדיק. והוא אומר על דברי הצדיק זה הדבר אשר צוה ה', פירוש אלו דברים שהצדיק הם הדברים הנאמרים מפי ה'. ויש שאר צדיקים אשר אינם במדרגתם כל כך שיהיו כל השומעים נדמים בעיניהם כאלו כתובים בתורה אלא שמעידים על דבריהם שהם דברי יושר ואמת ודברי אלקים חיים, אבל אינו מוצאים אותם כתובים בתורה. וזהו כל הנביאים מתנבאים ב"כה", פירוש שהיו מעידים על דבריהם לאמר כה ראוי ונכון, נוסף עליהם משה שהתנבא בלשון "זה הדבר", פירוש שהיו אומרים על דבריו זה הדבר אשר צוה ה', פירוש שרוח אלקים כל כך דבר בו עד שהיו מעידים הכל שדבריו דברי תורה והמה בכתובים. וזהו וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר "זה הדבר", פירוש כנ"ל שיאמרו תורה כך בדביקות לבני ישראל לאמר זה הדבר פירוש שיאמרו בני ישראל על דבריהם זה הדבר אשר צוה ה', והבן. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שהצדיק הגדול הדבק בה' בכל מאודו כמשה רבינו, העם אומרים על דבריו ששכינה מדברת מתוך גרונו, ודבריו המה דברי ה', ואף

מוצאים לדבריו רמז וסמך מהתורה כמו שה' יתברך צוה בתורתו. ועל כך נאמר "זה הדבר אשר צוה ה'", כלומר שהעם אומרים על דבריו שדבריו הם דברי ה' ממש. אבל שאר הנביאים שאינם דבקים בה' כמשה רבינו, העם לא אומרים עליו שזה ממש דברי ה' ודבריו המה כמו שכתובים בתורה, אלא אומרים על דבריו שהם דברי יושר ואמת ודברי אלקים חיים, כלומר דבריו מסתברים על פי השכל הישר, וזהו "כה אמר ה'" דהיינו שהעם אומרים על דבריו שמסתבר ש"כה אמר ה'", אבל אינם מוצאים בתורה סמך לדבריו לומר שה' ממש צוה על כך בתורתו.

וכמו כן בדורינו אנו ישנם תלמידי חכמים גדולים אשר הציבור מתייעץ עמם רבות במגוון נושאים רחב, ואולם הציבור רואה בדבריהם כיעוץ של חכמת חיים שבא להם על פי חכמת התורה שבקרבם, ואומרים על דבריהם "כה אמר ה'". אמנם יתר על כן זכינו גם לצדיקים אשר הציבור אומר על דבריהם שהמה דברי ה' ממש והיינו "זה הדבר אשר צוה ה'", כגון האדמו"ר כמוהר"ר ישראל אבוחצירא זצוקלה"ה זיע"א, ובנו האדמו"ר כמוהר"ר ר' מאיר אבוחצירא זצוקלה"ה זיע"א, אשר זכיתי להתקרב אליו ולראות במוחש אשר דבריו המה מבחינת "זה הדבר אשר צוה ה'". זכותם תגן עלינו ועל כל עמינו בית ישראל, אמן.

ועיין בספר משפטי אמת (סוף חלק ב עמ' 649) לדי"נ הרה"ג גדעון עטיה שליט"א, שכתב קונטרס קווים לדמותו של האדמו"ר כמוהר"ר אלעזר אבוחצירא זצוקלה"ה, וכן עובדות והנהגות, ומילי דהספידא.

פרשת מסעי

וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֲל הַדָּם
וְהִשִּׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר
נָס שָׁמָּה וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד מוֹת הַפֹּהֵן הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ.

(במדבר לה, כה)

אדם שלא ממצה את כוחותיו יש עליו תביעה משמים

כתב רש"י, עד מות הכהן הגדול - שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם, והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים, אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו. עכ"ל.

מתבאר מדברי רש"י, שהטעם שרוצח גולה אל עיר מקלט עד מות הכהן הגדול הוא משתי סיבות, האחת מפני שיש תביעה אל הרוצח שלא נזהר בחיי אדם ובשל כך הגיע לידי כשלון גדול להרוג נפש מישראל, ולכן אין ראוי שהרוצח והכהן גדול ישהו כאחד, מפני שהכהן גדול תפקידו להשרות שכינה בישראל ועל ידי כך מביא חיים לעולם היות שבמקום שהשכינה שרויה ישנו חיים, ואילו הרוצח סילק את השכינה וקיצר את החיים, ולפיכך על הרוצח מוטל להיות בהסגר של עיר מקלט עד מות הכהן הגדול.

ולפי הפירוש השני ברש"י, ההסגר שמוטל על הרוצח להיות בהסגר עד מות הכהן הגדול, מפני שיש כאן תביעה כלפי הכהן הגדול שהיה מוטל עליו להתפלל לה' שלא תארע תקלה כזו בישראל שיהודי יהרוג את חברו אפילו בשוגג, ואם אירע כן, כנראה שהכהן לא התפלל על כך או שלא התפלל מספיק מעומק הלב, ובזה הכהן הגדול זילזל כביכול במעמד החשוב שניתן לו מהשמים להיות שלוחם

של עם ישראל כדי להתפלל עבורם, ולא העריך מספיק את היכולות שלו, ובשל כך הרוצה יהיה בעיר מקלט עד מות הכהן הגדול.

ומדבריו יש ללמוד, שאם האדם לא ממצה את עצמו הרי שיש עליו תביעה מהשמים, כיון שלכל אדם יש יעוד בעולם, וכל אדם במדרגה בה הוא נמצא חייב להכיר את הכוחות שנתנו לו באותה שעה לעבודת בוראו וליישם אותם עד תום.

וראיתי בענין זה, בספר נתיבות שלום (חלק א נתיבי דעת-פרקי מבוא פרק ו אות א), וזה לשונו: בספר הקדוש יסוד העבודה (ה"ד פ"א) מביא בשם האריז"ל וזה לשונו: "שכל יום ויום ושעה ושעה אינו דומה כל אחת לחברתה מיום בריאת העולם והלאה. וכן אינו דומה אדם לאדם מיום בריאת העולם והלאה, ואין אדם יכול לתקן מה שחבירו מתקן וכו' ושייך הבירור לפי השנה ולפי היום ולפי השעה וכפי התדמות אותו אדם". דברים אלה מהווים יסוד גדול בחובת האדם בעולמו, שצריך שתהיה לו בהירות אמיתית לדעת את אשר ה' אלוקיך שואל מעמך, "מעמך" דייקא, ומה המה הדרכים בעדו, כפי שורש נשמתו ותכונותיו, וכפי התקופה והיום, שעל ידם יתקרב אל ה' יתברך. ואם חסרה לו הבהירות בחובתו הפרטית בעולמו שלו, על תפקידו ויעודו, דומה הוא למהלך בדרכים ואינו יודע להיכן מחוץ חפצו שאף פעם לא יגיע אל מטרתו. הבהירות הזאת מקיפה את האדם בכל עניני עבודתו, הן במה שנוגע לכלל יעודו בחיים, והן בנוגע לתכונותיו וטבעיו, והן באשר לחיוביו בכל העתים והמצבים. והיא העומדת לו לשמרו בכל דרכיו שיצעד דרכו בטוחה במסילה העולה בית אל. עכ"ל.

כל אדם חייב להתבונן היטב מהו הענין המיוחד שבשבילו בא לעולם

ועוד כתב שם (אות ב), וזה לשונו: ובראש כל חייב האדם להתבונן היטב ולחקור לדעת מהי חובתו המיוחדת בעולמו, מהו הענין המיוחד שבשבילו ירד לעולם, והוא בחינת שורש פורה ראש ולענה אשר ממנו כל תוצאות הרע אצלו, ואשר עליו אמרו צדיקים שבלי מסירות נפש לא יכולים לתקנו. ונתנו סימן ואות לדעת ולהכיר אותו, כי הדבר הקשה ביותר אצלו, הוא היה תפקידו המיוחד. כאשר יש ליהודי בהירות הדעת כי ענין זה הוא שליחותו עלי אדמות ושעל ידו ימלא את חלקו, אזי איננו מתבלבל נוכח רוב היגיעה שעליו להשקיע בזאת ואינו מאבד עשתונותו, כי יודע שלא יוכל למלא יעודו בעולמו רק מתוך כך, וכל קרבן לא יהיה בעיניו יקר מדי עבור זה. וכמו בסור מרע, כמו כן בעשה טוב, צריך שתהיה לו בהירות מה הם הכוחות המיוחדים שחנן אותו ה' יתברך שעל ידם

יוכל להתקרב אליו. כי זה לעומת זה עשה האלוקים, וכמו שיש באדם כח הרע, יש בו כח הטוב השייך ליעודו המיוחד בעולמו, שבו הוא מצליח ועל ידו הוא מתעלה. ואם אינו מכיר את כח הטוב שבו הרי הוא כסומא בעין אחת שפטור מן הראיה. ולדוגמא האיש שחננו ה' יתברך בכשרונות מעולים לתורה, עליו לדעת שיעודו בעולמו שיצליח בתורה, וכן זה שיש לו אהבת חסד, אות היא כי ענין זה שייך לשורש נשמתו. ונכלל יסוד זה במאמר צדיקים: "עבודה זרה", עבודה שהיא זרה לו. כי יתכן שיהיה יהודי עובד את ה' כל ימיו, ולמעשה לא מילא כלל את יעודו הוא בעולם, ואף שעשה דברים גדולים, אך הם לא היו בבחינת את אשר ה' אלוךך שואל מעמך דייקא. עכ"ל. עיין שם עוד.

זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צִלְפָּחָד
 יֵאמֹר לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אֵךְ
 לְמִשְׁפַּחַת מִטָּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים:
 וְלֹא תִסָּב נַחֲלָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּטָּה אֶל
 מִטָּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מִטָּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְכֹל בֵּית יִרְשֶׁת נַחֲלָה מִמִּטּוֹת
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחַד מִמִּשְׁפַּחַת מִטָּה אֲבִיהֶם
 תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
 נַחֲלַת אֲבֹתָיו: וְלֹא תִסָּב נַחֲלָה מִמִּטָּה
 לְמִטָּה אַחַר כִּי אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מִטּוֹת
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
 (במדבר לו, ו-ט)

נישואין של בני עדה אחת עם בני עדה אחרת

בפרשה זו התורה מצוה אותנו שכל בת שיורשת את אביה כגון שאין לו בנים לירשו, שלא תינשא לאיש משבט אחר, מפני שאם היא תנשא לאיש משבט אחר, כאשר היא תמות הרי שבעלה או בנה ממנו יירשו את חלקה, ואז תעבור נחלת השבט של משפחת האם לשבט של משפחת האב, מפני שהבן מתייחס לשבט אביו, ובזה נגרע חלקם של נחלת השבט של משפחת האם. אבל אם היא תנשא

רק לאיש שהוא ממשפחת שבט אביה, הרי שבזה הנחלה עדיין תשאר באותו השבט, ולא יגרע נחלת אותו השבט.

ובגמרא במסכת תענית (דף ל:): מובא שחכמים קבעו את יום ט"ו באב ליום טוב, מפני שביום זה הותרו השבטים להנשא זה לזה, בהיות וחכמים דרשו את הפסוק הנ"ל "זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד" התיבת "זה" הוא מיעוט, ולמדה אותנו התורה שלא נאסרו השבטים להנשא זה לזה אלא רק באותו הדור בלבד שהוא דור באי הארץ, אבל בדורות הבאים מותר להם להנשא זה לזה. ובהיות וחכמים דרשו דרשה זו ביום ט"ו באב לכך עשאוהו ליום טוב. וכן כתב בספר גבורת ארי (מחברו הוא בעל הספר "שאגת אריה") בסוגיא זו, שביום חמשה עשר באב נתחדש להם דרוש זה שלא ינהוג דין זה אלא באותו הדור בלבד, לכך קבעוהו ליום טוב. וכתב, שכיוצא בזה מצינו במדרש רות שאמר לה בועז לרות אילו באת קודם לא היו מקבלים אותך שעדיין לא נתחדשה הלכה זו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, ושמע מינה דלאו כל פירושי התורה קיבלו מפי משה, והכי נמי דכוותיה. עיין שם. ועיין שם בגמרא עוד כמה טעמים שעשו את יום ט"ו באב ליום טוב.

ועל כל פנים עיננו רואות לדברי חז"ל שהיה להם קשה דבר זה שאסור לבן שבט אחד שיתחתן עם שבט אחר, ולכך לאחר שמצאו חז"ל דרשה זו שאין איסור זה נוהג בימינו, עשאוהו ליום טוב. ומכאן יש ללמוד שלא להמנע מלהנשא עדה אחת עם חברתה, אלא אין לדחות שום עדה מלהנשא עמה למרות שהם מעדה אחרת. ואמנם ישנם יוצא מן הכלל שעדה אחת לא מתאימה כלל להנשא לעדה אחרת, מפני שיש להם מנטליות שונה לחלוטין, ואינם מתחברים לשום עדה אחרת אלא רק לעדתם, ואכן אם כך הם פני הדברים יש להם לישא רק מבני עדתם, כיון שאז ישנה התאמה טובה יותר של בני הזוג, ואם הם יקחו מעדה אחרת יש לחוש שלא תהיה התאמה ואזי עלול הזוג להגיע לידי פירוד חלילה. אבל באופן כללי אין לאדם להמנע מלישא אשה מעדה אחרת, מפני שכולנו בני אב אחד אנחנו, וכמו שמוכח מדברי הגמרא הנ"ל.

ספר

דברים

פרשת דברים

אחד עשר יום מהרב דרך הרשעיר עד
קדש ברנע. (דברים א, ב)

עוונות האדם גורמים לו להיות מטולטל ממקום
אחד למשנהו

כתב הספורנו, וזה לשונו: וזה כי כל שלושים ושמונה שנה שהניעם במדבר
אנה ואנה, לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום נודע, וכשהיו מגיעים אל
מקום אשר משם היו נעים וחוזרים לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר, היה
משה אומר להם ראו מה גרמתם, שהרי מהלך אחד עשר יום יש מחורב עד
קדש ברנע דרך הר שער שהוא הדרך היותר קצר אצל עוברי דרכים. והאל
יתברך הוליך אתכם לקדש ברנע בשלשה ימים דרך המדבר הגדול והנורא,
ומפני עוונכם אתם נעים כל זה הזמן. וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל
ה'. עכ"ל.

למדים אנו מדבריו, שעם ישראל היו נעים במדבר אנה ואנה והיו חוזרים
לאחוריהם או נעים לצדדים אבל לא היו הולכים בדרך ישרה, וכל זה מחמת
עוונם, ועל כך היה מוכיחם משה רבינו ואומר להם ראו מה גרמתם בעוונכם,
וכוונתו היתה שישובו אל ה'.

פעמים רבות עובר האדם בימי חייו טלטולים רבים אשר הם מניעים אותו
ממקום אחד אל משנהו, פעמים שהאדם מטולטל מבית חולים אל בית חולים
ל"ע, ופעמים שלצורך פרנסתו הוא מוכרח לטלטל עצמו רבות מעיר לעיר או
אפילו לגלות מארצו אל ארץ אחרת לפרק זמן ממושך עד שימצא מזור למכתו.
והאדם שואל את עצמו מדוע ה' עשה ה' לי כך?! מדוע דוקא אני זה סובל מכך?!
ובכן התשובה טמונה בדבריו הנפלאים של הספורנו, שלולי עוונותיו של האדם

היה ה' מוליכו בדרך ישרה ללא טלטולים רבים, וכל זה מביא עליו ה' כדי שיתקן את מעשיו וישוב אליו.

הצדיק מאמין שהליכתו ממקום אחד למשנהו היא סיבה מאת ה'

ואולם צריך עוד לדעת, שמלבד מה שה' יתברך מביא על האדם לנוד ממקום למקום כדי לכפר על עוונותיו וזאת בכדי שישוב אל ה', יש עוד סיבה שהיא נסתר מאיתנו. וכמו שכתב הגרי"ח בספרו בן יהודע למסכת ברכות (דף ג. בד"ה פעם אחת) בשם הרב ייטב לב בביאור תפלת כהן גדול שהיה מתפלל "ואל יכנסו תפלת עוברי דרכים לענין הגשם", שיש שתי בחינות, האחת נקראת "עוברי דרכים", והוא אדם שכל מטרת לבו הינה רק לבוא ולהגיע למחוז חפצו, ובדרך הוא רץ עד אשר יגיע למקומו, ואינו מבין שה' שלחו אל המקום ההוא. ועליו דוקא היה מתפלל כהן גדול שלא יכנסו תפלת "עוברי דרכים" לפניך. ואולם הבחינה השנית נקראת "הולכי דרכים", והיינו שהאדם יודע שבכל מקום אשר תדרוך כף רגלו, הנה ה' מכין צעדיו, למען יתקן שם איזה ניצוץ קדוש השייך לנשמתו, וזה עיקר מהלכו, רק ששם לו ה' יתברך סיבה טיבעית למחוז חפצו, כדי שישע דרך הלוכו בכל המקומות אשר צריך הוא לתקן ניצוץ השייך לנשמתו, וזה שאמר דוד המלך ע"ה "מה מְצַעְדֵי־גִבּוֹר כּוֹנְנוּ, וְדַרְכוֹ יִחְפָּץ" (תהלים פרק לו, כג), כלומר שה' יתברך מכין את צעדי האדם כדי שיתקן באותה הליכה ניצוץ נשמתו, ואולם "ודרכו יחפץ" לאדם זה נראה שהליכה זו היא לצורך חפצו האישיים. ועל הבחינה הזאת הנקראים "הולכי דרכים" לא היה מתפלל כהן גדול. ולכן רבי חנינא בן דוסא שהיה מבחינה זו שהם "הולכי דרכים", פסק הגשם בעבורו, ועל הבחינה הזו אמר דוד המלך ע"ה בתהלים (פרק קיט, א) "אֲשֶׁר־י תְּמַיִמֵי־דְרָךְ הֵהָלְכִים בְּתוֹרַת ה'". ע"כ. וכתב על כך הגרי"ח, נמצאת למד שמדת הצדיקים, שאפילו כשיוצאים לדרך בשביל עסק גשמי, הם מאמינים כי עסק זה היה סיבה מאת ה' יתברך, כדי שילכו בדרך זו, וילקטו משם ניצוץ הקדושה, ואלו נקראים "הולכי דרכים", ועיין שם עוד. ובדידי הוה עובדא שלעתים נודמנתי למקום מסויים בדרך לא דרך ושם יזכני ה' לחזק יהודי אחד או כמה יהודים ולקרבם לעבודת ה', וזהו בכלל בירור ניצוצות הקדושה.

היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני
העמים תחת כל השמים אשר ישמעון
שמעך ורגזו וחלו מפניך. (דברים ב, כה)

החשיבות של גדול הדור היא גדולתו בתורה, ולא בעשותו מעשה נסים

פירש רש"י, תחת כל השמים - למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג, ונודע הדבר תחת כל השמים. עכ"ל. וכן הוא בגמרא מסכת תענית (דף כ. כ.) תנו רבנן שלשה נקדמה להם חמה בעבורן, משה, ויהושע, ונקדימון בן גוריון. בשלמא נקדימון בן גוריון גמרא. יהושע נמי קרא, דכתיב "וידם השמש וירח עמד וגו'". אלא משה מנלן? אמר רבי אלעזר אתיא אחל אחל, כתיב הכא אחל תת פחדך, וכתיב התם אחל גדלך. רבי שמואל בר נחמני אמר אתיא תת תת, כתיב הכא אחל תת פחדך, וכתיב התם ביום תת ה' את האמרי. רבי יוחנן אמר אתיא מגופיה דקרא "אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך", אימתי רגזו וחלו מפניך בשעה שנקדמה לו חמה למשה. ע"כ. ופירש רש"י, אתיא אחל אחל - כתיב במלחמת יהושע (יהושע א) אחל גדלך, ובמלחמת משה כתיב (דברים ב) אחל תת פחדך, מה יהושע נקדמה לו חמה במלחמתו כדכתיב בהדיא, אף משה כן, שכן דרך הכתובין, למד סתום מן המפורש ברמזו בדיבור דומה לחבירו, וגזירה שוה אחת מן שלש עשרה מדות שניתנו לו למשה מסיני, ובתחילת סיפרא מפורש. ע"כ.

ויש לשאול מדוע אצל יהושע ענין זה שעמדה לו חמה נכתב במקרא בפירוש, כמו שכתוב בספר יהושע (י, יג) "וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים", ואילו אצל משה רבינו ע"ה דבר זה לא נכתב במקרא בפירוש אלא רק נלמד בדרך רמז, כפי כל שיטה בגמרא, מגזירה שוה או שהוא רמוז במקרא, אבל על כל פנים לא נכתב בפירוש?

והן אמת שיש לומר בפשיטות, בהיות שאצל משה רבינו נס זה חשיב כקטן ביחס לנסים שעשה במצרים, הן בעשרת המכות והן בקריעת ים סוף, לכן לא הוצרך המקרא להזכירו בפירוש, וכשם שבמקרא לא נזכר בפירוש שהמן וענני הכבוד והבאר נתנו בזכות משה רבינו אלא רק נלמד דבר זה ברמז, וכמובא במסכת תענית (דף ט. כ.), וזהו משום שנסים הללו הינם קטנים ביחס לנסים הגדולים שעשה משה רבינו במצרים ובים, לכך לא נכתבו בפירוש.

ואולם יש עוד לומר בזה, שלכך נסים הללו של המן וענני הכבוד והבאר והעמדת החמה לא נכתבו בפירוש אצל משה רבינו אלא רק נרמזו במקרא, כיון שנסים הללו עשאו משה רבינו לאחר מתן תורה, ולא רצתה התורה שהאדם יחשיב את משה רבינו לגדול האומה רק משום שעשה נסים, אלא צריך להחשיבו כגדול האומה משום שקיבל את התורה מהר סיני ומסרה לעם ישראל ולמדם את חוקי התורה ומצוותיה, וזהו עיקר החשיבות שיש לגדול הדור שהוא מלמד את העם את חוקי התורה ומצוותיה, ואם היתה התורה כותבת בפירוש את הנסים הללו שנעשו לאחר מתן תורה אזי היה מקום לטעות שזהו גדולתו של משה רבינו, וזה אינו, ולכן רק רמזה התורה את הנסים הללו, ולא כתבתם בפירוש. והוא נכון. ועיין להרשב"א בתשובה (חלק א סימן תקמה). וראה עוד מה שכתבתי בסוף פרשת וזאת הברכה, ובדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות כ-כא).

פרשת ואתחנן

וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר.

(דברים ג, כג)

ארבעה תנאים לקבלת התפלה

א] כתב אור החיים הקדוש, שמדוייק מפסוק זה ארבעה תנאים הצריכים לקבלת תפלה, א' שיתפלל כעני הדופק על הפתח כדרך אומרו (משלי יח) "תחנונים ידבר רש", ב' שיבקש ממקור הרחמים, ג' זמן התפלה כדרך אומרו (תהלים ט) "ואני תפלתי לך ה' עת רצון", ד' שתהיה תפלתו מפורשת ולא תהיה סובלת פירוש בלתי הגון, וכמעשה שהובא במדרש (אסתר ר' פ"ז כ"ד) בהוא גוי וישראל וכו' וילדה בהמתו של גוי ואנס ישראל להרכיבו על כתפו וכו' ע"כ. כנגד תנאי א' אמר "ואתחנן" לשון תחנונים. כנגד תנאי ב' אמר "אל ה'" שביקש ממקור הרחמים. כנגד תנאי ג' אמר "בעת ההיא" פירוש בעת הידועה לקבלת תפלה שהיא עת רצון, כי מי יודע העת רצון יותר ממשה, ואפשר שזה היה בעת אשר אמר לו ה' החל רש ארץ סיחון ועוג, וזה מכוון לדברי רבותינו ז"ל שאמרו לאחר שכבש ארץ סיחון ועוג וכו'. כנגד תנאי ד' אמר "לאמר" פירוש פירש אמריו כמצטרך שלא יסבלו דבריו דבר בלתי הגון. עיין שם עוד.

תפלה בלשון תחנונים

ב] הנה מה שכתב אור החיים הקדוש שהתנאי הראשון לקבלת התפלה הוא שיתפלל כעני הדופק על הפתח כדרך אומרו (משלי יח) "תחנונים ידבר רש", נראה לענ"ד שהענין לדבר בלשון תחנונים הוא כאשר מדבר עם ה' יתברך, ואומר לפניו: "רבנו של עולם אני איני כדאי שתשמע את תחנוני מפני שאין אני ראוי שתקבל תפלתי מחמת קוצר עבודתי בעבודתך, אלא ברצוני לבקש ממך מגודל חסדיך הגדולים והמרובים, ואין אנכי מבקש בזכות מעשי אלא בזכות אבותי

הקדושים אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן יוסף ודוד". וזהו כעני המבקש צדקה וחסד מהעשיר.

גם המרבה בתפלה, צריך בכל פעם לדבר בלשון תחנונים

ג] ואמרו רבותינו שמשה רבינו התפלל חמש מאות וחמש עשרה תפילות, ולפי דבריו של אור החיים הקדוש שמשה רבינו התפלל בלשון תחנונים בבחינת "תחנונים ידבר רש", יש ללמוד מכאן שלמרות שהאדם התפלל אל ה' בלשון תחנונים ולא נענה, בכל זאת לא יתייאש מן הרחמים אלא יתפלל שוב ושוב ובכל פעם בלשון תחנונים בדרך הנזכר לעיל עד שאולי ירחם עליו שוכן מרומים ויקבל תפלתו כשם שמשה רבינו לא הרפה והתפלל בלשון תחנונים. וזה בכלל דברי חז"ל שאמרו (מסכת ברכות דף לב:) שתפלה צריכה חיוק שנאמר "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'" (תהלים כו, יד), וברש"י בתהלים פירש, ואם לא תתקבל תפלתך חזור וקוה.

ועיין בספר נפש שמשון להרה"ג ר' שמשון פינקוס זצ"ל (אגרות ומאמרים עמ' סח), שכתב לשואל על דברי דרשן שסיפר על אברך שהתפלל והפציר הרבה על זרע של קיימא ונושע, ולאחר מכן נפטר התינוק, והסיק הדרשן מכך שלא צריך להפציר בתפלה. והשיב על כך הרב פינקוס זצ"ל, שלפי דעתו לא טוב עשה לדרוש ברבים מה שגזרו בשמים. דממאי נפשך אם אין לו רוח הקודש, מאין הוא יודע? ואם יש לו רוח הקודש, אם הקב"ה הסתיר גזירות שמים מאתנו, למה אינו עושה כדעת קונו גם כן להסתיר? ובפרט ענין כזה שיוצא מזה רפיון בתפלה.

וכתב עוד, שלגופו של ענין מי שמרבה בתפילה לא יאונה לו כל רע חס ושלום, ורק צריך לזהר שלא לדבר דברים שאינם הגונים, כמו לומר "אני מוכן למות על כך" וכדומה. ואולי זה מה שקרה לאותו אברך שבכה חמש שעות - אולי בתוך כל אותו הזמן דיבר מה שלא צריך. אבל מי שגזרה שלא להרבות בדיבור בכל מיני טענות ובקשות, אלא חזור עוד פעם על תפילות של חז"ל ופסוקים, אין לו מה לחשוש. ומעלת ריבוי התפילה מפורשת בחז"ל, ועל שמואל הנביא כתוב (שמואל א' טו, יא) "ויזעק אל ה' כל הלילה", ועל משה רבינו כתוב (דברים ט, יח) "ואתנפל לפני ה' וגו' ארבעים יום וארבעים לילה", ואין בכח סיפורים להכריע מה שמפורש בחז"ל. ועל כן חזק ואמץ בריבוי תפילה. עכת"ד.

המרבה בתפלה ולא נענה, יש לו להאמין שהכל לטובה

ד] ואולם גם אם הרבה האדם בתפלה בלשון תחנונים ובכל זאת לא נענה, יחזק עצמו בדברי רש"י שפירש מה שאמר ה' אל משה "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד

בדבר הזה" (דברים ג, כו), וזה לשונו: רב לך הרבה מזה שמור לך, רב טוב הצפון לך. עכ"ל. כלומר שפעמים נראה בעיני האדם שענין מסויים טוב לו שיהיה לו או שיקבל אותו, ובשל כך הוא מרבה על כך בתפלה ועוד תפלה, ואין ה' עונה לתפלתו, והאדם תמה: מדוע לא נענתי לאחר שכל כך הרבה הרבתי בתפלה ובלשון תחנונים. ואמנם צריך לדעת שיש כאן שני ענינים, דהיינו מה שנראה בעין שכלו שהוא עין בשר ודם שטוב לו אם יקבלנו מוטל עליו להתפלל אל ה' בלשון תחנונים בדרך הנזכר, ויש בכך נחת רוח לה' שהאדם משפיל את עצמו לפניו ומדבר אליו בלשון תחנונים, וזה כל האדם. ברם לענין שה' יקבל תפלתו זהו ענין אחר, שפעמים ה' יתברך יודע שהדבר הזה לא טוב לו או אדרבה הוא עלול להנוק מזה, ופעמים שה' לא נותן לו דבר זה מפני שרצון ה' ליתן לו דבר הרבה יותר טוב וחשוב ממה שהוא מבקש, וכדברי רש"י הנ"ל, ואם יתן לו את הדבר הפעוט שהוא מבקש אזי הדבר הטוב ממנו יתעכב מלבוא לו או יפסידנו לגמרי. וצריך להתחזק בזה באמונה בה'.

מה היא שעת רצון

[ה] ומה שכתב אור החיים הנ"ל, שהתנאי השלישי לקבלת התפלה, שיתפלל בעת הידועה לקבלת תפלה שהיא עת רצון כי מי יודע עת הרצון כמשה, וכתב שאפשר שזה היה בעת אשר אמר לו ה' החל רש ארץ סיחון ועוג. יש ללמוד מדבריו שעת רצון היא לאו דוקא בזמנים הנזכרים בהלכה, כגון תפלת שחרית שמבואר בשולחן ערוך או"ח סימן פ"ט (סעיף א) שזמן תפלת שחרית מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב "ייראוך עם שמש" (תהילים עב, ה), ושנמשך זמנה עד סוף ארבע שעות שהוא שלישי היום. ואם טעה, או עבר, והתפלל אחר ארבע שעות עד חצות, אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהא איכא. ע"כ. וכמו כן מבואר בשולחן ערוך או"ח סימן רפ"ו (סעיף א) שזמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת שחרית, ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות, ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע ואף על פי כן יצא ידי חובה מפני שזמנה כל היום. ע"כ. ולענין זמן תפלת מנחה וערבית עיין בשולחן ערוך או"ח סימן רל"ג. ומדברי אור החיים הקדוש שכתב שאפשר שזה היה בעת אשר אמר לו ה' החל רש ארץ סיחון ועוג, משמע שעת רצון היא בזמן כזה שהאדם רואה שה' יתברך מסייע בידו בענין מסויים ומצליח במעשה ידיו, הרי שבעת ההיא הוא מרוצה לפני ה', וזוהי גם כן עת רצון שיש לאדם להתפלל בעת ההיא ותפלתו מקובלת לפני ה'. ובדומה לזה אמרו חז"ל במסכת תענית (דף כט.) ובמסכת ערכין (דף יא:) מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. ופירש רש"י בערכין (שם) זכות ליום זכאי - בניסן נגאלו בניסן עתידין להיגאל. ע"כ. ועיין מהרש"א. וכן הוא בכאן

בשעה שרואה האדם שיש לו עת רצון וסייעתא דשמיא, זה הזמן להתפלל אל ה' מפני שמגלגלין זכות ליום זכאי.

[ו] ומה שכתב אור החיים הקדוש הנ"ל, שהתנאי הרביעי לקבלת התפלה שתהיה תפלתו מפורשת ולא תהיה סובלת פירוש בלתי הגון, נראה לי שבכלל דבריו שלא להתפלל בראשי תיבות, כגון שרוצה להזכיר שם אדם בתפלתו שלא להזכירו בראשי תיבות אלא יזכיר שמו בפירוש. וכן כשמתפלל על הפרנסה בתפלה המתוקנת לכך בברכת שומע תפלה, ואומר: ותזכנו להשלים תיקון נפשנו ורוחנו ונשמתנו בגלגול זה, ותפרסנו פרנסה טובה וכו'. ע"כ. צריך שיזכיר כן בפירוש, ולא יאמר בראשי תיבות נר"ן. וכן כל כיוצא בזה. ועיין בשו"ת תורה לשמה סימן נ"א.

רַק הַשְּׁמֵר לְךָ וְשָׁמֵר נַפְשְׁךָ מְאֹד וכו'.

(דברים ד, ט)

שמירת הגוף והנפש

עיין להרמב"ם בפרק י"א מהלכות רוצח ושמירת הנפש (הלכה ד) שלמד מפסוק זה, שהוא אזהרה מהתורה לשמירת הגוף והנפש, וזה לשונו: וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו וליזהר בדבר יפה יפה שנאמר (דברים ד, ט) "השמר לך ושמור נפשך", ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על "לא תשים דמים". עכ"ל. וכן פסק השולחן ערוך בחושן משפט סימן תכ"ז (סעיף ח).

ובביאור הגר"א (שם ס"ק ו) כתב, שהרמב"ם למד כן ממה שמובא במסכת ברכות פרק חמישי (דף לב): תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא, והלא כתוב בתורתכם "רק השמר לך ושמור נפשך" וכתוב "ונשמרתם מאד לנפשתיכם", כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי תותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי? אמר לו: המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם

ובא חברך ונתן לך שלום - היית מחזיר לו? - אמר לו: לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? - אמר לו: היו חותכים את ראשי בסייף. - אמר לו: והלא דברים קל וחומר; ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר - כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים - על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום. ע"כ.

ומוכח מהמעשה הזה שלמדנו מהפסוק המובא בפרשה זו "רק השמר לך ושמור נפשך" שצריך האדם לשמור את גופו שלא ינזק. ואולם צריך להבין מדוע הרמב"ם לא הביא גם את הפסוק השני המובא שם בגמרא "ונשמרתם מאד לנפשתיכם". וצריך עיון.

ובמהרש"א בחידושי אגדות (שם) תמה, איך למד הש"ס מפסוקים הללו איסור לשמירת הנפש, והרי הפסוק "רק השמר לך ושמור נפשך" מדובר באיסור שכחת התורה, כמו שכתוב מיד לאחר מכן "פן תשכח את הדברים וכו'". וכן שנינו בפרק שלישי ממסכת אבות "כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר "רק השמר לך ושמור נפשך". וכן הפסוק השני שהביא הש"ס "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" מדבר באיסור שלא נאמין בשום תבנית פסל וכו', אבל לא מדובר כלל בשמירת נפש אדם עצמו מסכנה. עיין שם.

ונראה שכוונת מהרש"א שלמרות שמובא בגמרא שההגמון הבין שפסוקים הללו מדברים בשמירת הגוף והנפש, מכל מקום אין זה אמת מפני שפסוקים הללו מדברים בענין אחר. אולם מדברי הרמב"ם הנ"ל מוכח שהבין מגמרא זו שכן הוא האמת שיש ללמוד מפסוקים הללו גם לגבי שמירת הגוף והנפש, וכן מוכח מדברי הגר"א הנ"ל.

חמירא סכנתא מאיסורא

ובחידושי חתם סופר למסכת עבודה זרה (דף ל.) כתב, שכל דבר סכנה הוא אסור מהתורה, ונלמד כן מהפסוק "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" כמו שכתב הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת נפש, ומוטל על החכמים להשגיח על זה שלא יבואו הציבור לידי סכנה, ונלמד דבר זה מהפסוק הנאמר בפרשת שופטים (דברים יט, י) "וְלֹא יִשְׁפֹךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה וְתָיְהוּ עִלְיֶיךָ דְּמַיִם", כמבואר במסכת מועד קטן (דף ה.). ועוד כתב, שמבואר במסכת חולין (דף י.) חמירא סכנתא מאיסורא, והיינו שדבר סכנה חמור יותר מדבר איסור. ופירש, שאיסור תורה אנו מתירים כאשר יש ספק ספקא, דהיינו בהצטרף שני ספיקות

אזי האיסור מותר, מפני שויתר הקב"ה על דבר איסור בהצטרף שני ספיקות, אבל כאשר ישנו דבר סכנה אפילו בהצטרף שני ספיקות אין להתיר, מפני שדבר סכנה חמור יותר מאיסור תורה. והטעם, היות ואם מחמת הסכנה ימות האדם חלילה, שוב אי אפשר להשיב את נפשו, ולכן גם בהצטרף שני ספיקות אין להתיר דבר סכנה. וכתב עוד, שהיות וכן, אם נתערב מאכל מסוכן לאדם האוכלו אפילו ברוב ואפילו באלף אינו בטל ואסור לאכול מהתערובת, וכל זה דוקא ביבש ויבש, מפני שהמאכל המסוכן לא נתבטל, ומי שיאכל ממנו יבוא לידי סכנה, אבל לח בלח כגון רוטב של דג שנתערב ברוטב של בשר כיון שנתבטל בששים הרי כלה והלך לו ולא נשאר כלום מהסכנה. וגם לח בלח זהו דוקא דבר המתערב יפה כגון רוטב של דג ברוטב של בשר, אבל טפה של ארס של נחש לא יועיל לבטלו בששים כיון שאינו מתערב יפה. עכת"ד. עיין שם.

ומה שכתב בתחלת דבריו שהרמב"ם למד לאסור דבר סכנה מהפסוק "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", לכאורה לא דק בזה, כיון שהרמב"ם לא הזכיר פסוק זה, אלא למד כן מהפסוק "השמר לך ושמור נפשך", וכנ"ל.

ישנו הבדל בין סכנה טבעית לסכנה סגולית

ומה שכתב החתם סופר שאין היתר ליכנס לחשש סכנה למרות שישנם שני ספיקות, עיין למו"ר זצ"ל בשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סימן יב) שכתב בשם גדולי הפוסקים, שמה שאין היתר ליכנס לחשש סכנה למרות שישנם שני ספיקות, זהו רק במקום שהסכנה היא טבעית כגון ארס של נחש וכדומה, אבל במקום שהסכנה אינה בדרך הטבע, אלא היא סגולית, כגון במקום שישנה לצוואת ר' יהודה חסיד שציוה שלא לשאת אחות אשתו לאחר מיתת אשתו, או כגון שלא ינשאו שני אחים לשתי אחיות, או כגון מה שמובא בחז"ל שלא לשאת אשה קטלנית דהיינו שהיו לה שני בעלים ונפטרו (כמבואר בשולחן ערוך אבן העזר סימן ט), באופנים הללו כל שאפשר לצרף שני ספיקות יש להתיר למרות שיש בהם חשש סכנה, היות והסכנה אינה טבעית אלא סגולית.

המסכן את עצמו מכין אותו מכת מרדות

ועיין עוד בדברי הרמב"ם הנ"ל שכתב בהלכה ה', וזה לשונו: הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך, מכין אותו מכת מרדות. עכ"ל. וכן פסק השולחן ערוך בחושן משפט סימן תכ"ז (סעיף י). וכתב על כך בערוך השולחן (סעיף ה) שמה שכתב הרמב"ם שמכין אותו מכת מרדות, אל תטעה

להבין מדבריו שכיון שהוא לוקה מכת מרדות אם כן זה איסור מדרבנן, שודאי יש בזה איסור מהתורה, וכמו שכתב הרמב"ם לפני כן שיש בזה לאו ועשה, אלא שאין לוקין על לאו זה, כמו הרבה לאוין שאין בהם מלקות, ולכן כתב שהוא לוקה מכת מרדות כדין העובר על איסור דרבנן.

הטעם שהזהירה התורה על שמירת הגוף והנפש

וביסוד טעם איסור זה, מבואר בדברי באר הגולה סימן תכ"ז (אות צ), וזה לשונו: הטעם שהזהירה התורה על שמירת הנפש הוא מטעם שהקב"ה ברא את העולם בחסדו, להיטיב להנבראים שיכירו גדולתו, ולעבוד עבודתו בקיום מצותיו ותורתו, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מג, ז) "כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו", וליתן להם שכר טוב בעמלם, והמסכן את עצמו כאלו מואס ברצון בוראו, ואינו רוצה לא בעבודתו ולא במתן שכרו, ואין לך זלזול ואפקירותא יותר מזה. עכ"ל.

והנלמד מדבריו, שהטעם שהזהירה התורה על שמירת הגוף והנפש, מפני שרצון ה' יתברך שהאדם יעבוד אותו, ולכך ברא ה' את כל הנבראים כדי שיכירו את גדולתו ויקיימו מצותיו ותורתו, והמסכן את עצמו הרי הוא מראה בכך שאינו חפץ לעבוד את ה', שהרי אדם מת לא יכול לעבוד את בוראו, וזהו הפקרות וזלזול בעבודת ה'.

ועל פי דבריו, כתבתי בספרי שו"ת משפטי יוסף (חלק א חתו"מ סימן מא אות יא) שבכלל איסור זה גם שלא להביא את עצמו לידי חולי או יסורין למרות שאינו מביא את עצמו לידי סכנה, שהרי גם מי שהוא בעל יסורין אינו יכול לעבוד את בוראו כראוי. וכיוצא בזה מובא במשנה (מסכת בבא קמא דף צ:): שלא רשאי האדם לחבול בעצמו. וכן פסק הרמב"ם בפרק ה' מהלכות חובל (הלכה א), שאסור לאדם לחבול בעצמו. וכן פסק מרן בשולחנו הטהור חו"מ סימן ת"כ (סעיף לא). עיין שם.

מגפת הקורונה

והנה בדור שלנו (שנת תש"פ) לצערינו פשטה מגפת הקורונה והרגה המוני בני אדם הן בארץ ישראל והן בחו"ל, הן יהודים והן גוים, וכמו כן המוני בני אדם חולים וסובלים מאוד, וחלקם הגדול גם מונשמים במכונות הנשמה. או לנו שכך עלתה בדורינו, וה' ירחם על עמו ישראל.

וצריך ליוזר מאוד לשמוע להוראות המומחים של משרד הבריאות, האומרים שלא להתחשף זה לזה, וגם במקרה שצריך להתחשף יש לשמור מרחק שני מטר זה מזה, כיון שאם יחשפו זה לזה ולא ישמרו מרחק זה מזה כראוי, עלול הנגיף

לעבור בין בני האדם וימשיך להתפשט, וישנם אנשים שעלולים לבוא לידי סכנה ובפרט אנשים מבוגרים או אנשים עם בעיות רקע רפואיות.

והאדם שלא שומר על הכללים כראוי, הרי הוא עלול לגרום נזק לאחרים אם הוא נושא את הנגיף, וזה איסור חמור בפני עצמו לגרום נזק לאחרים. וגם אם הוא לא נושא את הנגיף, מכל מקום במה שהוא לא נשמר מלהדבק בנגיף, הרי הוא מסכן את עצמו ועובר באיסור תורה של "השמר לך ושמור נפשך", וגם ביטל מצות עשה ש"לא תשים דמים", וכמבואר לעיל מדברי הרמב"ם והשולחן ערוך.

ומן הסתם שאם היה הדבר נתון בידם של חכמי ישראל, וכמו שכתבתי לעיל בשם החתם סופר שמוטל על החכמים להשגיח על זה שלא יבואו הציבור לידי סכנה, הרי שהם היו מתמירים הרבה יותר מאנשי משרד הבריאות, כיון שלחכמי ישראל הדבר היחיד שעומד לנגדם זו ההלכה, ושיקול הדעת שלהם נובע מהו רצון ה', ואם נאמר בהלכה שאפילו במקום שיש ספק ספקא לא מתירין במקום שיש פיקוח נפש, וכמו כן אם נאמר בהלכה שמאכל שיש בו סכנה אפילו אם נתערב באלף יבש ביבש לא בטיל וכנ"ל, הרי שחכמי ישראל היו מרחיקים את הציבור אלף ידות כדי שלא יבואו לידי סכנה. ומה שאין כן אנשי משרד הבריאות למרות שהם אכן עושים מלאכתם נאמנה, הם עלולים לקחת בשיקול דעתם גם ענין כלכלי או פוליטי וכיוצא בזה, ומתוך כך יבואו להקל בהוראות בצורה מסויימת. ולפיכך לפחות למה שאומרים אנשי משרד הבריאות יש לשמוע ולא להפר את הוראתם.

תפלה בציבור במקום שיש חשש סכנה

וישנם טועים המוסרים נפש עבור תפלה בציבור ובאים לידי סכנת הדבקה מהנגיף, והרי לגבי חיוב תפלה בציבור נחלקו הפוסקים מהו גדר חיובו. הנה בשולחן ערוך סימן צ' (סעיף ט) כתב מרן: ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור וכו'. ע"כ. ונחלקו בזה גדולי הפוסקים, האם כוונת מרן שזה בגדר חיוב או בגדר מעלה טובה. שבשו"ת אגרות משה (אורח חיים חלק ב סימן כז) כתב, שאין לדייק מלשון "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור" שבא לומר שהוא רק מעלה בעלמא, כיון שגם על חיוב שייך לשון זה, וכוונת מרן לומר שכיון שבהליכה לאחריו שיש בה יותר מכדי שיעור מיל, הרי הוא פטור מללכת כדי לחזור על תפלה בציבור, אם כן כל טירחא שיש לאדם הרי הוא ידמה זאת להליכה שהיא יותר ממיל ופטור את עצמו מתפלה בציבור, לכן בא השולחן

ערוך להשמיענו שישתדל האדם שלא להקל לעצמו ולא לדון כל טירחא שיש לו שהיא כמו טירחא יותר ממיל ויבוא ליפטור את עצמו מתפלה בציבור, אלא יחמיר בהרבה פעמים שלא יהיה לו ברור שהוא טירחא גדולה, וצריך שידון ענין זה בכובד ראש שלא לפטור את עצמו בכל טענה שהיא, אבל באמת החיוב של תפלה בציבור זה חיוב כמו חלק מחיוב התפלה. עיין שם.

וכיוצא בזה כתב בשו"ת מנחת יצחק (חלק ז סימן ו), שהביא בשם ספר תורת חיים, שתפלה בציבור אין זה רק בגדר הידור מצוה, אלא הוא חיוב מהדין, ומה שכתב השולחן ערוך לשון "ישתדל וכו'", בא לומר שאם יש לאדם מנין אנשים בביתו, בכל זאת ישתדל ללכת להתפלל בבית הכנסת ברוב עם, ולכן נקט השולחן ערוך לשון "וישתדל" כיון שודאי ברוב עם זה הידור מצוה ולא חיוב מהדין, אבל ודאי שאם אין לו מנין בביתו, הוא חייב ללכת להתפלל בבית הכנסת במנין ולא להתפלל יחיד בביתו, כיון שתפלה במנין זה חיוב מהדין. והביא שכן העלה בשו"ת חתם סופר (חלק ו סימן פו) שנקט בפשיטות שחיוב תפלה בציבור הוא מהדין דהיינו מצות עשה מדרבנן, וצווח ככרוכיא על האומר שאין חיוב על כל יחיד להתפלל בעשרה בכל יום. עיין שם.

אולם הבאר היטב בסימן צ' (ס"ק יב), הביא בשם תשובת יד אליהו (סי' ז), שתפלה בציבור אינה חיוב אלא הידור מצוה, ולכך נקט השולחן ערוך בלשון "ישתדל", כדי להורות שאין חיוב מהדין אלא רק הידור מצוה, ולכן הסיק שאם יש לו אונס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הציבור יבוא לידי הפסד ממון, אזי אינו מחוייב על פי הדין להתפלל בציבור ויכול להתפלל יחיד בביתו או בבית הכנסת כשאין שם ציבור, אבל כתב שאפשר שאם יש לו מניעת ריוח מחוייב קצת על פי הדין להתפלל עם הציבור, כיון שיש חילוק בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו. הביאו המנחת יצחק שם.

וכן הבין בפשיטות בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כב סימן ה), שמה שנקט השולחן ערוך בלשון "וישתדל" כיון שאין זה חיוב מהדין אלא הידור מצוה. והביא דברי הבאר היטב בשם ספר יד אליהו הנ"ל. ועוד הביא דברי המגן אברהם בסימן תרע"א (ס"ק יב) שכותב שם בלשון זה: "דהא באמת כמה פעמים שהוא טרוד בעסקיו אין צריך לילך לבית הכנסת". עיין שם.

וכן הבין בפשיטות הגר"צ אבא שאול, כמבואר בשו"ת אור לציון חלק ב' (פרק ו הלכה ה בהערה), שהתפלה בציבור אינה חובה ממש, וראייתו ממה שכתב השולחן ערוך בלשון: "ישתדל" אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור וכו'. ע"כ. וחזר

לכתוב כן גם בפרק ז' (הלכה ח בהערה). עיין שם. ומשמעות דבריו שתפלה בציבור היא בגדר הידור מצוה.

וראה להרה"ג חיים דוד הלוי זצ"ל בשו"ת מים חיים (חלק ג סימן ב) שכתב, שמלשון השולחן ערוך שכתב בלשון זו: ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור וכו', משמע ודאי הרבה פחות מצריך. וברור הוא שאין שום חיוב אפילו מדרבנן להתפלל בציבור, ואף שרבותינו הפליגו בשבח תפלת הציבור כמבואר במסכת ברכות (דף ז:), אף על פי כן חיוב ממש לא שמענו בשום מקום בדבריהם. והפוסקים נחלקו אם לפחות יש מצוה דרבנן להתפלל בציבור או לא. יש שכתבו בפשטות ש"אפילו מדרבנן לא מצינו שגזרו בה", ויש מי שהפליג יתר על המדה לכתוב "אבל בציבור אין ריח מצוה כלל בדבר" (כרך של רומי), וציין לדברי המבי"ט בספרו בית אלקים. ועוד מגדולי הפוסקים שסוברים כן. והרב חוות יאיר כתב בלשון מפשרת "ולהתפלל בציבור אינה מצוה כולי האי", ומשמע שיש מצוה כל שהיא.

והסיק, נמצינו למדים ששלוש סברות בדבר. א) אין אף ריח מצוה להתפלל בציבור. ב) יש מצוה כל שהיא. ג) היא מצוה ממש מדרבנן. על כל פנים חובה אין לכולי עלמא.

וכתב, שהנראה בדעת מרן שסובר שיש מצוה כל שהיא, ולכן כתב שישתדל אדם להתפלל בציבור, אלא שלכל הדעות אנוס שאינו יכול, פטור. והביא עוד מה שכתב הבאר היטב בשם תשובת יד אליהו הנ"ל, שאם יש לו אונס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הציבור יבוא לידי הפסד ממון, אזי אינו מחוייב על פי הדין להתפלל בציבור ויכול להתפלל ביחיד בביתו או בבית הכנסת כשאין שם ציבור, אבל אפשר שאם יש לו מניעת ריוח מחוייב קצת על פי הדין להתפלל עם הציבור, כיון שיש חילוק בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו. ע"כ. וכתב עליו, שנראה שסובר היד אליהו שיש מצוה מדרבנן לפחות בתפלת ציבור, ולכן כתב מתי חייב ומתי פטור על פי הדין, ומשמע שלדעת החולקים וסוברים שאין בזה אפילו מצוה מדרבנן, יש מקום לדון שפטור מתפלה בציבור גם במניעת ריוח, אלא שהרב משנה ברורה שם החמיר בזה מאד ועיין שם בדבריו. עיין שם.

ועיין יביע אומר חלק ו' (חאו"ח סימן י אות ה), וראה עוד מה שכתב בזה הראש"ל הרה"ג יצחק יוסף שליט"א בספרו ילקוט יוסף (תפילה א סימן צ סעיף ט - דין תפלה בציבור).

על כל פנים, היות ומצינו שנחלקו הפוסקים אם תפלה בציבור יש בה חיוב מצד הדין, זה ודאי שאין לאדם להביא את עצמו לידי סכנה עבור זאת, ולא רק לדעת האומרים שאין חיוב מן הדין אלא שזה רק הידור מצוה או שאין אף ריח מצוה להתפלל בציבור, ודאי שאין לאדם לסכן עצמו עבור הידור מצוה, אלא אפילו לדעת האומרים שהוא חיוב מן הדין, מכל מקום ודאי שלא יבוא חיוב מדרבנן וידחה איסור לאו ועשה מן התורה של שמירת הנפש.

וכיוצא בזה כתב כף החיים סימן צ' (אות נו), וזה לשונו: זקן שקשה עליו היציאה מביתו לבית הכנסת בזמן הקור והגשמים, מותר לו מן הדין להתפלל בביתו ביחיד, וצריך לזהר בקצת פרטים. פתח הדביר אות ג'. עכ"ל. ועוד כתב שם (באות נו), וזה לשונו: תלמיד חכם וירא שמים שנמצא במקום שאין שם ישראלים אחרים, ויש כפר סמוך לו מהלך חצי שעה שיש שם עשרה מישראל מתפללין שחרית בעלות השחר, ואם ימתין מעט גומרין תפלתן, אסור לסכן בעצמו להשכים ולצאת יחידי בדרך חצי שעה קודם אור היום כדי להגיע לכפר ההוא להתפלל עמהם. פתח הדביר אות ד'. עכ"ל.

וְתִקְרְבוּן וְתַעֲמְדוּן תַּחַת הַהָר וְהָהָר פֶּעַר
בְּאֵשׁ עַד-לֵב הַשָּׁמַיִם חֲשֵׁךְ עָנָן וְעַרְפֶּל
(דברים ה, יא)

לימוד התורה מתוך חמימות הלב

צריך להבין מדוע הוצרך ה' ליתן את התורה באש, חושך, ענן וערפל?

נראה לענ"ד לומר, שרצה ה' יתברך לרמוז בזה על כמה תנאים יסודיים בלימוד התורה. "האש" רומז על החמימות של האדם בלימוד התורה, שהאדם צריך ללמוד מתוך חשק וחום ואהבה לתורה בבחינת "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה", ומה שאין כן אדם הלומד תורה שלא מתוך חשק וחמימות אזי הוא בא לידי רפיון ואין התורה שורה בתוכו. וכן כתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יב), אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי

שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, אמרו חכמים דרך רמו "זאת התורה אדם כי ימות באהל" אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים, וכן אמר שלמה בחכמתו "התרפית ביום צרה צר כחכה", ועוד אמר "אף חכמתי עמדה לי" חכמה שלמדתי באף היא עמדה לי.

התמדה בלימוד התורה

עוד רומז "האש" את ענין ההתמדה, שכשם שהאש נמצאת כל הזמן בתווה ואינה עומדת במקומה, כך צריך האדם שלומד תורה שיהיה כל הזמן עסוק בה ולא לישב בחוסר מעשה, שהעצלות היא שורש הבטלה. ועיין לדברי הטור חושן משפט סימן ת"כ, שכתב וזה לשונו: שאלה לאדוני אבי הרא"ש ז"ל על תלמיד חכם שביישוהו בדברים ומסרו גופו וממונו למלכות ואמרו שחלל שבת, ונמצא שקר ופטרתו מלכות, ותבע ליטרא זהב. תשובה, דע לך כי יש בירושלמי שהמבייש לוקן נותן לו ליטרא זהב וזקן זה שקנה חכמה, והיינו תלמיד חכם שתורתו אומנתו וקובע עתים לתורתו ואינו מבטל לימודו אלא בשביל מזונותיו, כי אי אפשר לאדם בלא מזונות ללמוד. הלכך כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי, כגון שיש לו עתים קבועים ללמוד ואינו מבטל כלל, ושאר היום כשהוא פנוי ואינו חוזר על מזונותיו, חוזר ולומד, ואינו מטייל בשווקים וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסו ופרנסת אנשי ביתו ולא להרבות הון, לזה אני קורא תלמיד חכם, והמביישו חייב קנס ליטרא זהב, ובלבד דלא סני שומעניה, דאי אין מעשיו מתוקנין, יותר גרוע הוא מעם הארץ. עכ"ל. הרי שמבואר בדבריו שגדר תלמיד חכם זה שאינו מבטל את זמנו כלל, אלא הרי הוא עוסק רוב היום בתורה ובשאר הזמן הוא עוסק לצורך פרנסתו מפני שאי אפשר לאדם שילמד בלא מזונות, אבל אינו עוסק בטיולים ובדברי בטלה, וזהו כמו שכתבתי.

לימוד התורה בלילה

"חשך" בא לרמוז על עיקר לימודו של האדם שיהיה בזמן החושך דהיינו בלילה, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יג), אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר "קומי רוני בלילה", וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום שנאמר "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה

עמי תפלה לאל חיי", וכל בית שאין נשמעים בו דברי תורה בלילה אש אוכלתו שנאמר "כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח".

וראה מה שכתב בזה הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א בספרו ילקוט יוסף (השכמת הבוקר סימן א - מהלכות השכמת הבוקר, הלכה ד), וזה לשונו: אל יחשוב האדם על השינה שכל מה שתהיה בריבוי, יש בה תועלת לגוף, שהרי הסכימו הרופאים המובהקים שלא ישן אדם פחות משש שעות, ולא יותר משמונה שעות. ויותר מזה מזיק לבריאות. ואמרו בגמרא (סנהדרין עא:), שינה לצדיקים רע להם ורע לעולם. שהתורה שהן עוסקים בה מגינה על הדור, וכשהן מתבטלין פורענות באה לעולם. ועוד אמרו בגמרא (מנחות קי.), תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עוסקים בעבודת הקרבנות. ועוד אמרו בירושלמי (פרק ה' דברכות לו ב), היגע בתלמודו בצינעא [בלילה], לא במהרה הוא שוכח. וציין עוד לדברי הרמב"ם הנ"ל. עכ"ל.

ובהערה שם כתב: והנה בעיקר הצורך בשינה [לצורך הלימוד] כתב הט"ז (אבן העזר סימן כה ס"ק א) וזה לשונו: מצינו שכתב הרמב"ם על הפסוק בכל דרכיך דעהו, דהיינו מי שאוכל ושותה ומעדן נפשו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת ה' יתברך, יש לו שכר כמי שמתענה, ודברים אלו אסמכוה אקרא שוא לכם משכימי קום וגו', דהיינו שיש תלמידי חכמים שמנדדים שינה מעיניהם ועוסקים בתורה הרבה, ויש תלמידי חכמים שישנים הרבה, שיהיה להם כח חזק וזריזות לעסוק בתורה. ובאמת יכול ללמוד בשעה אחת, מה שזה מצטער ועושה בשתי שעות. ובודאי ששניהם יש להם שכר בשוה. על כן אמר שוא לכם משכימי קום, בחנם לכם שאתם מצטערים ומשכימים בבוקר, ומאחרי שבת בלילות, וממעטים שינתם בחנם. כי כן יתן ה' לידידו שינה, דהיינו מי שישן הרבה כדי שיחזק מוחו בתורה, נותן לו הקב"ה חלקו בתורה כמו אותו שממעט בשינה ומצער עצמו, כי הכל הולך אחר המחשבה. ע"ש. וכתב המגן אברהם (סימן רלח): וסימן לדבר ישנתי "אז" ינוח לי, (איוב ג, ג). אז" הוא שמונה שעות. [והנה בפסוק בתהלים (קכו, ב) אמרו, כן יתן לידידו שגא, באות אל"ף, וראיתי שציינו למדרש חסירות ויתירות (כרך ו' דף פג), כל שינה במקרא בה"א, חוץ מאחד, כן יתן לידידו שגא, שכל מי שעוסק בתורת ה' כראוי באמת, כשהוא מת שינה אחת יישן ויקום לחיי העולם הבא לא לחשבון ולא לפורענות, כאמרו על זאת הקיצותי ואראה ושנתי ערבה לי. ע"כ].

ומסופר על הגאון ר' זלמן מוואלוז'ין [אחיו של הגר"ח מוואלוז'ין] שהיה ישן בכל לילה ארבע שעות ולא יותר. אמרו לו הרי נאמר ישנתי "אז" ינוח לי,

גימטריה שמונה, ואם כן צריך לישון שמונה שעות, אמר להם, הרי הכתוב ינוח "לי" בגימטריה ארבעים, שמתוך ארבעים ושמונה שעות יישן שמונה שעות. ארבע שעות בכל עשרים וארבע שעות של היום. והובא בענף עץ אבות (עמוד תו). וכן אמר דבר זה הגאון החתם סופר, הובאו דבריו בספר חוט המשולש.

ובספר תפארת ישראל אבות (פ"ו י"ז אות פד) כתב על דברי הרמב"ם הנ"ל, שיש לישון שמונה שעות, שכל זה קודם שהגיע לגיל חמשים שנה, אבל אחר כך שאין השחיקה שביסודות הגוף כל כך גדולה כמו בימי נעוריו, ואין צריך אחר כך מנוח כל כך רב, כתבו המדענים שדי לו לישון בכל לילה חמש או שש שעות. ע"ש.

וכתב בבן איש חי (פרשת וישלח אות א): ואל יחשוב האדם על השינה שכל מה שתהיה בריבוי יותר יש בה תועלת לגוף, דהא כל הרופאים המובהקים הסכימו שאל ישן האדם בלילה פחות משש שעות, ולא יותר על שמונה שעות, שריבוי השינה תזיק לו. ודבר זה הוא מוסכם מכל הרופאים דשינה יותר משמונה שעות תזיק לגוף, והישן שש שעות יוצא ידי חובת בריאות גופו. ועל כן איש יהודי שהוא מחוייב להשתדל גם כן בבריאות נפשו הקדושה, אין לו לישון יותר משש שעות, מאחר כי הוא יוצא ידי חובת בריאות גופו בכך, ושאר שעות הלילה יעסוק בהם בבריאות נפשו על ידי עסק התורה. מיהו אם יודמן באיזה לילה שהוא פוחת משיעור זה של שש שעות, שהוא בריאות גופו, ומוסיף על שעות של בריאות נפשו, בטוח הוא שלא יגיע לו נזק וחסרון מצד בריאות גופו, ולכן לילי שישי וליל ערב ראש חודש, וכן לילות של חודש אלול ועשרת ימי תשובה, אם האדם פוחת משיעור שש שעות בשינה, נכון לבו בטוח שלא יחסר כלום בזה מבריאות גופו. ע"כ.

ועיין בשאלות דרב אחאי גאון (שאילתא יט) שכתב: ומיתבעי ליה לצעורי נפשיה ומיגרס בליליא, דאמר רבי ירמיה בר אלעזר, כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה בלילה, סופו ליחרב, שנאמר ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. ואמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. מה טעם יצוה ה' חסדו משום דבלילה שירו עמי. ועיין שם בהעמק שאלה שהביא גירסא מכתב יד, ומתבעי ליה לצורבא מרבנן, והיינו, מי שהתורה מתקיימת בו, וכמו שאמרו ביורה דעה (ס"ו רמז סע"ף כא) אין דברי תורה מתקיימים וכו' ומצער גופו תמיד ולא יתן שינה אלו תלמידי חכמים שמנדדים שינה מעיניהם. ובכתובות (דף סב.) אלו נשותיהן של תלמידי חכמים שמנדדות שינה מעיניהן וכו'. ועי"ש בביאורי הגר"א (ס"ק נא).

[ובגמרא יומא (דף כב.) אמרו, שהטעם שלא תיקנו פיס בשעות הבוקר היא כיון דשאני מיגנא ממיקם. ופירש רש"י, נוח לו לאדם לנדד שינה מעיניו מלילך לישון עד סוף הלילה, מלהיות עומד ממטתו בהשכמה. עי"ש. והיינו, שמפני הקושי בהשכמה המוקדמת, לא היו כהנים רבים בשעות אלו, וממילא לא צריך פייס, בניגוד לשעות הלילה. חזינן, שיש שינוי בין אלה העולים על מטתם בשעה מאוחרת, ובין אלה שהרגילו עצמם לקום מוקדם בבוקר, שזה דבר קשה אצל רבים. נמצא שהרגילות אצל האנשים להשאר ניעורים עד לשעות מאוחרות, היא יותר נפוצה מאשר לקום בהשכמה]. ובהליכות עולם חלק ח' (הלכות תלמוד תורה) הביא דברי רש"י הנ"ל להסביר הרגילות לאחר את השינה בלילה. וכן הוא בהליכות עולם חלק א' (עמוד מד), ובשו"ת יביע אומר חלק ז' (יורה דעה עמוד רמד). עי"ש. עכ"ל הגר"י יוסף שליט"א.

ועיין עוד להרב ראשית חכמה (שער הקדושה פרק ז) שהאריך במעלת העוסק בתורה לאחר חצות לילה. ורק נעתיק גרגיר קטן ויסודי מדבריו הקדושים שכתב שם (באות 10), וזה לשונו: ואחר שהתורה נמשלה לבת מלך, בלי ספק כי יותר בת מלך תגלה לאהובה בלילה יותר מביום, כי בלילה הוא דרך צניעות, וכתב (משלי יא, ב) "ואת הצנועים חכמה", וכפי הנראה בתיקונים ונמצא אצלנו בכתיבת יד, שהקורא בתורה מחצי הלילה ואילך לשם יחוד, נקרא עוסק בתורה לשמה וכו'. עכ"ל.

נמצאת למד מדבריו, שני דברים יסודיים שהעוסק בתורה מחצות ואילך, הרי שאז התורה מתגלה אצלו יותר מביום, ונפקא מינה שאפשר שאז יתחדשו לו חידושים גדולים בתורה יותר מביום. ועוד יש ללמוד מדבריו, שהעוסק בתורה מחצות ואילך, הרי שזה נחשב לומד תורה לשמה, ומעלתו גדולה מאוד כידוע.

עשה לך רב

"ענן" נראה בפשיטות שהענן המוזכר כאן הוא הענן שהיה מוליך את עם ישראל במדבר ומנחה להם את הדרך אשר ילכו בה, וזה בא לרמוז לאדם שיש לו ללמוד מפי תלמיד חכם מובהק שינחה אותו, ולפחות בתחלת למודו ילמד מתלמיד חכם שינהיג אותו וינחה כיצד יש לו ללמוד וכיצד יש לו לנהוג, מפני שאם האדם לא לומד מפי תלמיד חכם מובהק שינהיג אותו בדרך נכונה כיצד יש לו ללמוד, אזי הוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, והרי הוא יכול להחריב בכך את קרן התורה שניתנה לעם ישראל מדור דור עד משה רבינו ע"ה. וכמו שאמרו רבותינו במסכת אבות (פרק א משנה ו), יהושע בן פרחיה ונתאי

הארכלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וכו'. ועיין להמאירי שכתב לפרש משנה זו, וזה לשונו: יהושע בן פרחיה כו' עשה לך רב כו', אמר שתועלת הלימוד הוא בלומד מזולתו כי הידיעה המקובלת עם בחינת הלימוד ופולפול בהם הוא השלמות. ובתלמוד המערב בפסחים פרק אלו דברים אמרו כל תורה שאין לה אב אינה תורה, ובמדרש אמרו אינו דומה לומד תורה מפי עצמו ללומדה מפי אחרים, הלומד מפי אחרים תלמודו עומד, כלומר שלימודו הוא בדרך קיום והעמדה לא כאדם שלבו נוקפו, ואינו משתכח (כלומר ואינו שוכח), הסתום מתגלה מסולק מן הספק (כלומר שהוא מבין דברים הסתומים, ואין לו ספק בהבנת הדברים). הלומד מפי עצמו אין תלמודו עומד, רצונם לומר שאפילו הוא אינו בוטח בו ולבו נוקפו ושוכח, וספקות רבות עליו. ואחר שהקבלה כשתהיה על השלימות צריכה שתי דברים, האחת שילמוד הענין מפי הרב, והשניה כשיסור מלפני הרב שישב בינו לבין עצמו ויסדר ענינם על אופניהם, וזו השניה צריכה לחבר, שמה שישכח האחד יהיה חבירו מזכירו, ואז יצא כנוגה שכלם וחפץ ה' בידם יצלח. ומה שאמר לשון עשיה על הרב וקנין על החבר, יראה שתכלית העמל על הדבר הוא עשייתו, והנקל שבה הוא קנייתו מן הנמצאים. והעשייה אמנם תאמר על מי שאינו מוצא דבר כנאות לו, ויצטרך לעשות על ידי עצמו או על ידי זולתו, והקנין יאמר על מי שימצא הדבר הנמצא מזומן ואינו צריך להתעמל בהשתדלות עשייתו, ולכן מה שהוא מתעמל בעשייתו אם על ידי עצמו אם על ידי זולתו הוא חביב לאדם ויקר מאשר יודמן לו בלא עמל, וכונתו בזה שאם לא ימצא פה רב הגון ושלם יתעמל בזה וישתדל בדבר עד שיוכל ללמוד מרב הגון, והפליג בדבר עד שלא ימצא ישתדל עם התלמיד או עם הותיק לטרוח להשלים עצמו עד שיוכל הוא אחר כך ללמוד ממנו ואם יצטרך בכך לעזור ולסמוך ידיו יעשה כדי שיקבל חכמה מן השלם והוא ענין העשייה. והוא שרמזו באמנם חגיגה (דף טו:) אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו כו', אבל החבר אינו צריך להתעמל בו כל כך אבל יקח מאשר ימצא כי אין הכונה בו אלא להסמך אחד בחברו בהזכרת הענינים. עכ"ל. ועיין שם עוד.

ומתבאר מדבריו, שאדם הלומד מפי רב שמלמדו תורה, אזי לימודו בהבנה ברורה יותר, ואין לו ספק בהבנת הדברים, וכמו כן הוא זוכר את הדברים שלומד הרבה יותר טוב, וזה מפני שהדברים ברורים אצלו בהבנה לכן הוא זוכר היטב את מה שלמד, אבל הלומד על ידי עצמו אין הדברים ברורים אצלו בהבנה וגם יש לו הרבה ספיקות בהבנת הדברים, וממילא זה גורם לו גם שלא לזכור היטב את תלמודו.

ואמנם סיים המאירי שלמרות ששלימות הלימוד היא ללמוד מפי רב, מכל מקום לאחר שהאדם למד את הסוגיא מפי הרב אזי יש לו לחזור על הלימוד שלמד עם חבר שכמותו, ולפיכך נקטה המשנה עשה לך רב וקנה לך חבר, והיינו לאחר שלמד מפי הרב אזי יש לו ללמוד עם חבר כדי ללבן עמו את מה שלמד מפי הרב. ונקט התנא "עשה" לך רב בלשון עשיה, מפני שצריך לטרוח כדי להשיג רב מובהק שמתאים לו ולתכונותיו שעל ידי כך הוא יקבל ממנו את הדברים כיאות, אבל אצל חבר נקט התנא בלשון "וקנה" לך חבר, מפני שלגבי חבר אינו צריך לטרוח כל כך אלא ילמד עם חבר המזדמן לו.

לימוד התורה בהצנע

"ערפל" שהזכיר הפסוק נראה שבא לרמוז על ענין ההסתרה, שהרי הערפל גורם להסתרה שאין עין האדם יכולה לראות באופן ברור מה שלפניו, וזה בא לרמוז לאדם שיש לו ללמוד תורה בהצנע שלא יראו אותו בני אדם, וכן מובא בגמרא מסכת מועד קטן (דף טו:): שדרש רבא את הפסוק "חכמות בחוץ תרנה" (משלי א, כ) כל העוסק בתורה מבפנים (היינו בהצנע) תורתו מכרות עליו מבחוץ. וכתב המאירי (שם), וזה לשונו: דברי תורה ראוי להתעסק בהם בסתר ושלא במקומות של פרהסיא, דרך צחות אמרו "חמוקי ירכיך" מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. אם כן מהו שאמר "חכמות בחוץ תרונה" כל העוסק בתורה בפנים תורתו מכרות עליו מבחוץ. ולא סוף דבר בדברי תורה אלא אף צדקה וגמילות חסדים ראוי לעושיהן שיהיו עושין אותן בסתר ושלא לפרסם עצמם בהם וכן כל כיוצא בזה. ע"ל. וכמו כן כתב הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יב) שכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים שנאמר "ואת צנועים חכמה". ע"כ. וכיוצא בזה כתב בספר חסידים (סימן מו), שכל העושה בסתר זוכה ליותר שכר ולבסוף מתגלים ענייניו ומתעלה. ע"כ. עיין לקמן בפרשת עקב על הפסוק "ועתה ישראל מה ה' וכו'", שהבאתי דבריו.

וראה בספר ראשית חכמה (שער התשובה פרק ו אות נו) שכתב, וזה לשונו: וכן המסתיר מעשיו הטובים מבני אדם, שכרו שיהא נסתר מבעלי הדין, שהקב"ה חופה עליו בלבוש החסד, שהוא נקרא אלוה, כדי שלא יכירו בו בעלי הדין, וזה רמוז בפסוק (איוב ג, כב) "לגבר אשר דרכו נסתרה, ויסך אלוה בעדו", ונודע כי משם אלוה הוא הלבוש לנשמה, כדכתיב (איוב כט, ב) "כימי אלוה ישמרני", וכדפירש בסבא (משפטים צו:): בפסוק (שמות כא, ח) "לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה", והמפרסם עצמו שהוא מתענה, נענש. וכן כתב התשב"ץ (תשב"ץ קטן, הלכות תענית, סימן קיב): אסור לפרסם לאחרים שהוא מתענה, והביא מירושלמי

(חגיגה ב, ב) זה לשונו: רבי יוסי בר חנינא אמר, צירא דתרעא דגיהנם קבוע באודנה, אמר לון למה דא כן, אמר ליה דהות ציימא ומפרסמה ואית דאמרי דהות ציימא חד יומא ומזקה ליה תריי, עכ"ל לעניננו. וכוונת קביעות הציר, פירושו הוא כדי שיצא החור מאזן לאזן. עכ"ל.

ופירש קרבן העדה בכוונת הירושלמי הנזכר, שרבי יוסי בן חנינא אמר שראה איך שהציר שהוא פתחה של הגיהנם קבוע באזנה. ושאל אותם רבי יוסי בר חנינא למה היא נדונת כל כך. והשיבו לו מפני שהיא מתענה ומפרסמת תעניתה, ויש אומרים שנענשה משום שהתענתה יום אחד ומפרסמת שהיא מתענה שני ימים.

ונראה לענ"ד, שענין זה רמוז בפסוק בתהלים (צא, א) "יושב בסתר עליון" והיינו מי שיושב ולומד בהסתר מבלי שידעו הבריות עליו, הרי הוא עליון שמתעלה בכך מעל כולם.

הלומד תורה למרות הקשיים, סופו שיצא מהקשיים

ועוד אמרתי בס"ד לרמוז ששלושת הדברים הנזכרים כאן "חשך, ענן, וערפל" הינם על דרך היותר חשוך עד שנעשה פחות חשוך, כלומר שהחושך הנזכר בתחלה הוא החשוך מכולם, ולאחר מכן ענן, ולאחר מכן ערפל שהוא הרושם של הענן. וזה בא לרמוז לאדם שבתחלת תלמודו בעסק התורה הרי הוא נמצא בחושך כלומר שיש לו קשיים רבים, הן בהבנת הדברים והן קשיים של פרנסה וכדומה, אבל אם הוא מתזיק בדרכו במסירות ולא עוזב את לימוד התורה הקדושה, הרי שאט אט הקב"ה מעביר ממנו את הקשיים, והוא רואה לבסוף אור גדול וישועה גדולה. וזהו שלאחר החושך הוזכר הענן שזה פחות חשוך מהחושך, ולאחר מכן הוזכר הערפל שהוא פחות חשוך מהענן.

וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ כְּכֹל לְבָבְךָ וְכָכֵל
נִפְשְׁךָ וְכָכֵל מְאֹדָּךְ. (דברים ו, ה)

אהבת תלמידי חכמים

מובא במסכת כלה פרק שלישי, אהוב את התורה ומכבד את התורה. אהוב את התורה, מנא לן, דכתיב "ואהבת את ה' אלקיך", את לרבות את התורה.

ומכבד את התורה, שנאמר "כבד את ה' מהונך", את לרבות את התורה. כיוצא בדבר אתה אומר, "כבד את אביך ואת אמך", את אביך, לרבות אשת אביך, ואת אמך, לרבות בעל אמך, וא"ו לרבות אחיך הגדול. מאי אהבה ומאי כבוד, אהבה בלב, וכבוד במישרים ובמעשים טובים. ובדברים לא? והתניא המדבר בתורה ובתלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא, אימא אף בדברים. ע"כ.

ומבואר מכאן ש"את" הנכתב בפסוק "ואהבת את ה' אלוקיך" בא לרבות שצריך האדם לאהוב את התורה ולומדיה, וכמו כן צריך לכבד את התורה ולומדיה מדכתיב "כבד את ה' מהונך", את לרבות את התורה. ומבואר עוד שהאהבה לתורה ולומדיה צריכה להיות אהבה אמיתית בלב בדומה לאהבת ה' יתברך. וכבוד, זה לשבח בדיבור וכן במעשים. ועל כן אדם צריך לדעת שהמדבר בשבח התורה או בשבח של תלמיד חכם, הרי זה כבוד ה' וכדכתיב "כבד את ה' מהונך", ומי שחס ושלום מדבר בגנותו של תלמיד חכם הרי הוא מבזה בכך את ה' ואין לו חלק לעולם הבא. ולצערינו דבר זה מצוי מאוד כאשר האדם גר בשכנות עם תלמיד חכם, ומתוך ההרגל שיש לו עמו אזי השכן לא מספיק אוהבו ומכבדו, ולפעמים גם מזלזל בו. ועל כן צריך לזוהר בזה.

וצריך לדעת שאדם שאוהב ומכבד תלמיד חכם, מלבד מה שהוא מקיים בזה רצון ה' שציוה לאהוב ולכבד תלמיד חכם, הרי שבזכות זה הוא גם זוכה לבנים וחתנים תלמידי חכמים. וכמו שמבואר במסכת שבת (דף כג:) האוהב תלמידי חכמים זוכה לבנים תלמידי חכמים, והמכבד תלמידי חכמים זוכה לחתנים תלמידי חכמים. עיין שם. וגם במסכת מכות (דף י.) דרשו תז"ל את הפסוק דכתיב בקהלת (ה, ט) "ומי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל" שהאוהב תלמידי חכמים יהיה לו תבואה והיינו שיזכה לבנים תלמידי חכמים, וכן היה שרבה היה אוהב תלמידי חכמים ביותר זוכה לבנים תלמידי חכמים.

ושמעתי בבאיור גמרא זו שהאוהב תלמידי חכמים זוכה לבנים תלמידי חכמים, משום שהאהבה היא דבר פנימי שבלב, וזהו דבר שבא מתוכי האדם, ולכך הוא זוכה לבן תלמיד חכם שהבן הוא גם כן חלק ממנו כשם שהאהבה באה מעצמותו של האדם, ומה שאין כן המכבד תלמידי חכמים שכבוד זה ענין חיצוני שלא בהכרח אדם שמכבד הוא גם אוהב את התלמיד חכם בפנמיותו, לכך הוא זוכה לחתן תלמיד חכם, שהחתן הוא דבר חיצוני ממנו שאינו ממש כבנו הבא מתוכו של האדם.

במה זכה לבן הארמי לחתן תלמיד חכם

ועל פי הדברים הללו, אולי יש ליישב איך זכה לבן הארמי שהיה רשע גדול ורמאי גדול, לחתן תלמיד חכם כיעקב אבינו ע"ה שהוא עמוד התורה, ולא עוד אלא שזכה בו לשתי בנותיו רחל ולאה. ושמה מפני שכאשר הגיע יעקב אל לבן הרי הוא רץ לקראתו וחיבקו ונישקו והביאו אל ביתו, וכדכתיב (בראשית כט, יג) "ויהי כשמע את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו ויספר ללבן את כל הדברים האלה". והגם שאמרו רבותינו שמה שלבן רץ לקראתו מפני שהיה סבור שהוא טעון ממון, שהרי עבד הבית (אליעזר) בא לכאן בעשרה גמלים טעונים. וחיבקו, כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו. ונישקו, אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו. מכל מקום היות וכלפי חוץ הוא עשה מעשה של כבוד כלפי יעקב למרות שלא היתה כוונתו לשם כבוד אלא לשם תאוות ממון שהיתה לו, הרי הוא קיבל על כך שכר גדול שזכה לחתן תלמיד חכם כיעקב אבינו, ככל אדם המכבד תלמיד חכם שזוכה לכך כאשר הוא מכבדהו.

פרשת עקב

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמָעוֹן אֶת הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֹהִים
וְשִׁמְרֹתֶם וְעִשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹקֶיךָ
לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לְאַבְתָּיִךְ. (דברים ג, יב)

בעניני ממון האדם מורה היתר לעצמו

פירש רש"י, והיה עקב תשמעון - אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון; ושמר ה' וגו' - ישמור לך הבטחתו. ע"כ.

הנה ברש"י לא מבואר מספיק מה הם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו.

והרמב"ן בפירושו לתורה כתב לבאר דברי רש"י שהכוונה לדיני ממונות, שלכך קראה התורה כן בלשון "המשפטים" מפני שלשון "משפט" מתייחס לדיני ממונות, וכמו שכתוב בפרשת משפטים "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", ושם נתבאר בתורה דיני ממונות, אם כן גם כאן כוונת התורה לדיני ממונות הקלים שהאדם דש בעקביו. עכת"ד.

ונראה שכוונתו שפעמים בדיני ממונות האדם מורה היתר לעצמו ליקח ממון מהבעלים שלא ברשות, והיינו למרות שגזל גמור שהוא ליקח ממון חברו שלא ברשות הבעלים דרך העולם אכן להקפיד שלא לעבור על כך, אולם כאשר הממון הגיע לידו ברשות, כגון הלואה כסף מחברו, הרי הוא מורה היתר לעצמו שלא להחזיר את חובו בזמן הפרעון בטענה שאינו מתכוין לגזול אלא בבוא היום הוא אכן יפרע את חובו כאשר ירווח לו יותר, ואינו חושש שיש גזל בדבר במה שאינו פורע את חובו בזמן.

ובענין זה כבר כתב הפלא יועץ (ערך - חוב), וזה לשונו: מדה טובה היא באדם שכשיש לו חוב לא ישקוט ולא ינוח עד שישלם חובות, והרי זה גורם טובה לעצמו, דאמרי אינשי מי שהוא פרען טוב הוא בעל בכיס אחרים, שקונה שם טוב לעצמו, ומוצא ללוות וליטול בהקפה בעת שירצה כמה שירצה ויכול להתעשר, כי יותר מרויח אדם בנאמנות שמאמינים אותו יותר ממה שמרויח בממון שלו, ולכן מי שהוא סוחר טוב זה יהיה ראשית ממלכתו שיקנה אמונה על ידי שיפרע חוב דבר בעתו, ואם אין לו, ילוה מאחר לזמן, כדי לפרוע לזה, ואחר כך ילוה מזה כדי לפרוע לאחר, ככה יעשה תוזר חלילה יוציא הכובע מזה ויניחנו לזה, באופן שהמלוה הישנה יעשנה חדשה ולא יאבד אמונתו. ומצוה גם עושה שהרי אמרו חז"ל (מסכת כתובות דף פו.) פריעת בעל חוב מצוה. וגומל חסד הוא שלא לנעול דלת בפני לווים. עכ"ל. עיין שם עוד.

וכמו כן מצוי גם בהלכות שכנים שכל אחד מורה היתר לעצמו לבנות כתאוות לבו, ולא שת לבו שאולי על פי הלכות השכנים המבואר בש"ס ובפוסקים הדבר אסור לו מפני שהוא גורם נזק לשכינו, ואולם הוא מורה היתר לעצמו מפני שהוא בונה בשלו, ואומר איני גוזל את שכני. ויש לו תחלה להוועץ עם שכינו, ואם שכינו מתנגד, הרי שיש להם לילך יחד אצל החכם המבין בדיני ממונות כדי שיפסוק להם אם אכן הדבר מותר או אסור. וכן כל כיוצא בזה שהללו מצוות שהאדם דש בעקביו.

כאשר מובא בהלכה שהדבר מותר רק בדיעבד, יש להתייחס לכך בכובד ראש

ואמנם לולי דברי הרמב"ן, היה נראה לבאר עוד אופן למצוות קלות שהאדם דש בעקביו, על פי מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות שלו במסכת תרומות (פרק א משנה ו), על דברי המשנה שם ששנינו, חמשה לא יתרמו ואם תרמו תרומתן תרומה, האילם והשכור והערום והסומא ובעל קרי לא יתרמו, ואם תרמו תרומתן תרומה. ע"כ. וכתב על כך הרמב"ם בפירוש המשניות, שמה שכפל התנא בסוף המשנה שוב "לא יתרמו" לחיזוק הענין שלא יפריש תרומה אחד מאלו לכתחלה בשום פנים, שלא נחשוב הואיל ותרומתו תרומה נקל בדבר זה ויפריש לכתחלה, לפיכך חזר וכפל שאסור בשום פנים לכתחלה. ע"כ.

ומבואר מדבריו שבמקום שמובא בהלכה שלכתחלה אין לעשות ובדיעבד יצא ידי חובה, הרי שנקל לאדם להתיר דבר זה לכתחלה, כיון שמובא שבדיעבד מותר, והאדם אומר כיון שבדיעבד מותר, מה לי לכתחלה ומה לי

בדיעבד. ולכן כפל התנא את דבריו לומר שאין להתיר דבר זה לכתחלה בשום אופן.

ולענ"ד זהו בכלל דברים שהאדם דש בעקביו, שבמקומות רבים שמבואר בהלכה שלכתחלה אין להקל בדבר מסויים אבל בדיעבד מותר, הרי מצוי שהאדם מיקל בזה אף לכתחלה למרות שאין כל כך צורך גדול להתיר דבר זה לכתחלה. ולא זו הדרך, אלא צריך שיהיה לאדם כובד ראש לנאמר בהלכה, ולא להקל ראש בכך, ואם מבואר בהלכה שלכתחלה אין להתיר דבר מסויים, הרי שכן יש לו לנהוג. ורק במקום שיש צורך גדול או שעת הדחק, בזה כתבו הפוסקים ששעת הדחק כדיעבד דמי ואפשר להתיר אף לכתחלה, אבל במקום שאין צורך גדול ואין שעת הדחק אין להתיר לכתחלה. וגם במקום שישנו צורך גדול ושעת הדחק, יש לשקול עד כמה הוא באמת צורך גדול ושעת הדחק כדי להתיר לכתחלה ולא להקל ראש בדבר.

הַמֵּאֲכֹלֶךְ מִן בְּמִדְבַּר אֲשֶׁר לֹא יֵדְעוּן
אֲחֵרֶיךָ לְמַעַן עֲנֶתְךָ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִיבְךָ
בְּאַחֲרִיתֶךָ. (דברים ח, טז)

הקשיים מרוממים את האדם

יש כאן רמז בפסוק שהנסיון והקשיים שיש לאדם הם לטובתו כדי להטיב לו באחריתו, הן טובה גשמית והן טובה רוחנית, וזה שאמר הפסוק "ולמען נסתך להיטבך באחריתך".

ואמרתי בס"ד להסמיך את דברינו על דברי הגמרא במסכת ברכות (דף נו.) שאביי ורבא באו לפני בר הדיא פותר החלומות כדי שיפתור להם את חלומותיהם, ואביי מפני ששילם לבר הדיא הוא פתר לו לטובה ונתקיימו בו. ואילו רבא כיון שלא שילם לבר הדיא הוא פתר לו לרעה ונתקיימו בו רעות רבות בר מינן, מפני שכל החלומות הולכים אחר הפה. לרבא הוא פתר שיפסיד את עסקיו ולא יוכל לאכול מתוך צער, ועוד פתר לו שישבו את בניו ובנותיו, ועוד פתר לו שאשתו תמות ויבואו בניו ובנותיו לידי אשה חורגת, וכן

כהנה וכהנה פתר בר הדיא לרבא את חלומותיו לרעה, וכל הרעות שהוא פתר נתקיימו ברבא.

ולפי דרכינו שהנסיון והקשיים מגדלים את האדם ומביאים לו אחרית טובה, יבוא טוב מדוע נפסק בש"ס שבכל מקום שנחלקו אביי ורבא הלכה כרבא חוץ מיצע"ל קג"ם (עיין בבא מציעא דף כב:), כיון שרבא למד תורה מתוך צער ויסורים קשים וכמו שמבואר בגמרא הנ"ל, לכך זכה לכוין יותר לאמיתה של תורה ומשום כך נפסקה הלכה כמותו בכל מקום שנחלק עם אביי. וכמו שמצינו כיוצא בזה במסכת בבא מציעא (דף פה.) שכאשר באו לקבור את ר' יוסי בר' אלעזר בר' שמעון במערת אבותיו, היה עומד שם נחש על פתח המערה ולא היה מניח להם לקברו שם, והיו סבורים העם לומר שזהו מפני שזה גדול מזה, עד שיצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה. עיין שם. הרי שאין זה דומה הלומד תורה מתוך צער ללומד תורה שלא מתוך צער. ועיין מה שכתבתי לעיל פרשת בחקתי.

וראיתי להביא ראיה לזה מדברי נפש החיים (שער א פרק טו) שכתב, שנשמת האדם היא הנותנת לו בינה יתירה להשכיל השכליות הפנימיים הגנוזים בתורתנו הקדושה, וכמו שכתוב בסתרי תורה לך לך (עט:): נשמה אתערת לאינש בבינה. ע"כ. ובוהר חדש רות (סד.) איתא: ואתער ביה בחכמתא עילאה. ע"כ. והביא עוד בשם עץ חיים (שער מוחין דקטנות פרק ג) שלא כל אדם זוכה לזה, אלא מי שיש בידו כח במעשיו, אז יהיה לו זכירה נפלאה בתורה, ויבין כל רזי התורה כתיקונן. עכת"ד.

ומעתה יש לך ללמוד שמי שלומד תורה מתוך צער ויסורין, הרי הוא מוסר את עצמו על התורה ומעשיו גדולים הם, ולכך הוא זוכה שתגלה לו נשמתו את רזי התורה כתיקונן, יותר מאדם אחר שלומד תורה שלא מתוך צער ויסורין. וזהו מבחינת "ולמען נסתך להיטבך באחריתך".

ומי לנו גדול כרבינו יעקב בעל הטורים, אשר כל ישראל הולכים לאורו, ואשר רבינו מרן ר' יוסף קארו חיבר את חבורו הגדול בית יוסף על דברי הטור, וטרח טרחה גדולה לכתוב לברר ולציין מהיכן יצא לטור הדינים שכתב בספרו הן מהש"ס והן מדברי הרמב"ם ושאר הראשונים. וכן שאר גדולי האחרונים כגון הבית חדש והפרישה חברו חיבור גדול על דברי הטור לבאר דבריו. וזכה בזה לגדולה עצומה. ובנוסף לכך זכה שגם בבית דין של מעלה נתקבל חבורו, כמבואר בדברי החיי אדם (חלק א כלל ה סעיף א) שכתב מעשה ברב גדול שנפטר

לבית עולמו, ובכלל השאלות ששאלוהו בבית דין של מעלה זה שהביאו לפניו ספר ארבעה טורים ושאלוהו, קיימת תורה שבעל פה? ואמר, הן. עיין שם. (הבאתי דבריו בהמשך על הפסוק ועתה ישראל וכו'). ובכל זאת כותב הטור באו"ח סימן רמ"ב, וזה לשונו: כמה פעמים נשאתי ונתתי בדבר לפני אדוני אבי ז"ל כמוני היום שיש לי מעט משלי ואינו מספיק לי וצריך אני לאחרים, אם אני בכלל עשה שבתך חול אם לאו, ולא השיבני דבר ברור. עכ"ל. הרי שאף הטור כותב על עצמו שהיה לו מעט פרנסה ואינו מספיק לו, ובשל כך היה נצרך לאחרים. וכנראה שבזכות שלמד תורה מתוך הדוחק זכה לגדולה הנזכרת.

ועיין מה שכתבתי בפרשת וירא על הפסוק "ויהי אחר הדברים האלה" (בראשית כב, א-ב). ועיין עוד בהקדמה לספרי מעשה חושב (הלכות דיינים ועדות), ומה שכתבתי בפתיחה לספרי שו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות ט-יג).

בַּעַת הַהוּא אָמַר ה' אֵלַי פֶּסֶל לָךְ שְׁנֵי לֹחַת
אֲבָנִים כְּרָאשֵׁנִים וְעֵלָה אֵלַי הִהְרָה וְעָשִׂית
לָךְ אַרְוֹן עֵינַי: וְאָכַתְבַּת עַל הַלֹּחַת אֶת הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלֹּחַת הַרְאשֵׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ
וְשִׁמַּתָּם בְּאַרְוֹן: וְאָעַשׂ אַרְוֹן עֵצֵי שִׁטִּים
וְאֶפְסַל שְׁנֵי לֹחַת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁנִים וְאָעַל
הִהְרָה וְשְׁנֵי הַלֹּחַת בְּיָדַי. (דברים י, א-ג)

לימוד התורה והעבודה על מידת הענוה, את מה
יש להקדים

כתב רש"י, בעת ההוא - לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך, ואחר כך ועשית לך ארון, ואני עשיתי ארון תחלה, שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם. ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל, שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים, כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן, ובצלאל עשה משכן תחלה ואחר כך ארון וכלים, נמצא זה ארון אחר היה, וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה. ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי, ונענשו עליו ונשבה. ע"כ.

מבואר בדבריו, שהקב"ה אמר למשה רבינו שיעשה בתחלה את הלוחות ולאחר מכן יבנה את הארון, ואולם משה רבינו בנה את הארון תחלה כדי שיהיה לו מקום מוכן להניח את הלוחות לאחר מכן.

וצריך להבין איך באמת ציוה ה' על כך לעשות את הלוחות תחלה, וכי היכן ניח משה את הלוחות אם הארון עדיין לא בנוי.

ואפשר לומר שגם ה' דעתו היתה שמשה רבינו אכן יבנה את הארון תחלה, כדי שיוכל להניח בתוכו את הלוחות, ומה שציוה ה' לפסול את הלוחות תחלה, רמז בזה לדרך עבודת האלוקים. שהרי הלוחות רומזים ללימוד התורה והארון רומז למידת הענוה, וכמו שכתב מרן החיד"א בציפורן שמיר (אות ריה) שהארון רומז למידת הענוה ולכך מידותיו שבורות אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רוחבו ואמה וחצי קומתו, כדי לרמוז לאדם שידע תמיד שחכמתו שבורה ואינו יודע הכל בשלימות, אלא הוא תמיד חסר ולא שלם. עיין שם. ולמרות שמידות הארון השבורות אמורות בארון שעשה בצלאל, ואילו כאן התורה עוסקת בארון שבנה משה, וכמו שכתב רש"י הנ"ל, מכל מקום מסתבר ששני הארונות היו בנויים באופן שווה.

ועל כן רמז ה' למשה שהגם שמבואר בחז"ל שאין התורה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה (מסכת תענית דף ז.), מכל מקום למרות שהאדם עדיין לא הגיע למעלה זו של מידת הענוה ודעת שפלה, בתחלת דרכו לא ימנע משום זה מלימוד התורה, אלא יש לו לעסוק בתורה תחלה, והתורה תביאנו לידי מדת הענוה, מפני שהמאור שבה תחזירנו למוטב וישרה על האדם רוח שפלה, וכמו שכתב המסילת ישרים (פרק ה) שהעוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחת דאיכה רבת), הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירו למוטב. עיין שם. וזהו שציוה ה' את משה לפסול את הלוחות תחלה ואחר כך לבנות את הארון, שבא לרמוז בזה שיעסוק בתורה תחלה ומתוך כך יבוא לידי מדת הענוה הרמוזה במידת הארון.

ואמנם משה רבינו שבנה את הארון תחלה ואחר כך עשה את הלוחות, בא לרמוז לאדם שהוא כבר תלמיד חכם העוסק בתורה שנים רבות, ואולם עדיין לא הגיע אותו תלמיד חכם למידת הענוה, שלא יאמר אני אמשיך לעסוק בתורה עד שהתורה תביא אותי לידי מידת הענוה, אלא הוא צריך לעסוק בספרי מוסר העוסקים בשבח מידת הענוה ובגנות הגאווה ולאחר מכן להמשיך לעסוק בלימודיו.

וזהו שמשו רבינו בנה את הארון תחלה, כדי לרמוז לתלמיד חכם העוסק שנים רבות בתורה, שבתחלה יש לו להגיע לידי מדת הענוה הנרמות במידות בארון, ולאחר מכן להמשיך בלימוד הרמוז בלוחות.

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹקֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֹךָ כִּי
אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְרָכֶיךָ
וְלִירְאָה אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל
לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. (דברים י, יב)

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים

כתב רש"י בביאור פסוק זה, כי אם ליראה וגו' - רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ע"כ. וכדבריו מבואר בכמה מקומות בש"ס כדלהלן.

[א] כן מבואר בגמרא מסכת ברכות (דף לג:), ואמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה". ופירש שם רש"י, הכל בידי שמים - כל הבא על האדם ביד הקב"ה, כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים. ע"כ.

[ב] ובמסכת גדה (דף טז:) גם מובא מאמר זה של ר' חנינא, ושם כתב רש"י, הכל בידי שמים - כל מדותיו "וקורותיו" של אדם באין לו בגזרת מלך חוץ מזו. ע"כ. ושם הוסיף רש"י "וקורותיו" כדי לומר שהכל בידי שמים לא רק לענין כיצד יוולד האדם, אם ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, אלא הדבר אמור גם לגבי כל הקורות והמאורעות הקורים לאדם במשך כל חייו, הכל הוא בידי שמים. ועיין שם בדברי התוספות בד"ה הכל.

[ג] ובמסכת מגילה (דף כה.) גם מובאת מימרא זו של ר' חנינא, ושם כתב רש"י, חוץ מיראת שמים - אותה מסורה בידי אדם, שיהא הוא עצמו מכין לבו לכך, אף על גב שהיכולת בידו להכין לבבנו אליו, דכתיב הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (ירמיהו יח), ואומר והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל

לו). ע"כ. והיינו רש"י הוסיף לבאר שמה שאמרה הגמרא שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שאין הכוונה שהיראת שמים לא מסורה בידיו של הקב"ה להטות את לב האדם, מפני שחס ושלום להבין כן שישנו ענין מסויים בעולם שאינו ביכולתו של ה' יתברך ושהוא חס ושלום מושלל מיכולתו, אלא הכל בידו וגם היראת שמים בידו להסיר את לב האבן מתוכינו, והרי אנו כחומר ביד היוצר, אלא כוונת ר' חנינא לומר שה' נתן דבר זה ביד האדם שהוא יטנו כרצונו לטוב או לרע.

ומכלל הדברים יש לך להבין שחוץ מיראת שמים הכל נתון ביד ה'; כלומר שגם המעשים והפעולות שאדם עושה כגון אדם שיש לו עסק מצליח או בנה בית יפה וכדומה, אל לו לחשוב שזהו מעשה ידיו, אלא הכל נעשה בגזרתו יתברך, ולולי ה' יתברך היה גוזר שיעשה כן, הדבר לא היה נעשה או לא היה מצליח, אלא הכל בא מכח גזרתו יתברך, וכל העשייה של האדם זה רק מפני שגזרה חכמתו שהעולם יתנהל על פי דרכי הטבע שאין העולם מתנהל מאיליו על ידי נס, אלא העולם הזה הוא עולם העשייה שיש לאדם לפעול כדי ליצור דברים, אבל על כל פנים ההצלחה של האדם או אי הצלחה הכל הוא מאתו יתברך, ועל כן אדם המצליח אל לו להגיס דעתו שהצליח, וכך אדם שלא הצליח אל לו להצטער על שלא הצליח, כיון שהכל בידי שמים. וזה יסוד האמונה.

וגראה לענ"ד שלכך נקטו חז"ל בלשון זו הכל "בידי" שמים, כי "בידי" הוא גמטריא עשרים ושש, שהוא רומז לשם הויה ברוך הוא, ובאו לרמוז שכל מה שנעשה בעולם הזה בא מכח שם הויה ברוך הוא, וכמו שכתבו הספרים הקדושים.

המתפלל על יראת שמים תפלתו מתקבלת

ד] ולענין מה שמבואר בגמרא שיראת שמים היא ביד האדם, עיין במהרש"א מסכת קידושין (דף פא: פא: חידושי אגדות בד"ה הרחמן) על המעשה המובא שם בגמרא ברבי חייא בר אשי שהיה רגיל שבכל פעם שהיה אומר נפילת אפים היה מתפלל להקב"ה שיצילהו מיצר הרע. וכתב על כך מהרש"א, הגם שאמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום הבא ליטהר מסייעין לו, וכיוצא בזה מובא בפרק קמא אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו כו' עיין שם. ע"כ.

ומבואר מדבריו שלמרות שה' יתברך נתן את היראת שמים ביד האדם, מכל מקום אדם המתפלל אל ה' שיצילהו מיצר הרע, הרי הוא בגדר הבא ליטהר, ומסייעין לו משמים להתגבר על יצר הרע. וכן מבואר בדבריו בפרק ראשון למסכת קידושין (דף ל: בד"ה יצרו) שעל זה נתכוונה הגמרא שם לומר שאלמלא

הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר "אלקים לא יעזבנו בידו", שאיך הקב"ה עוזרו, והרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וכתב, מטעם שכל הבא ליטהר מסייעין אותו. ונראה שכוונתו כאשר האדם בא ליטהר על ידי תפלה אזי הקב"ה מסייע בידו.

וכן מבואר בפירוש בדבריו במסכת שבת (דף קנו: בד"ה ובעי) על המובא שם בגמרא שהחזוים בכוכבים אמרו לאמו של רב נחמן בר יצחק שבנה רב נחמן עתיד להיות גנב, ובשל כך אמו הקפידה עליו שיכסה את ראשו כדי שיהיה לו יראת שמים וגם הוסיפה לומר לו שיתפלל אל ה' שיצילהו מיצר הרע. וכתב על כך מהרש"א, גם שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום יבקש אדם רחמים על כך ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ומן השמים מסייעין אותו. ע"כ.

וכן כתב בספר חסידים (סימן קלא), וזה לשונו: אם שואל אדם דבר שהוא שבת לבוראו, כגון על לימוד תורה או דבר אחר מחפצי שמים, ושופך את נפשו עליו, הקב"ה שומע תפלתו אף על פי שאין בידו מעשים טובים. עכ"ל.

ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת כי תבוא על הפסוק "והיה כי תבוא וכו'" אות ה'.

תפלת ההורים על ילדיהם שיהיו יראי שמים

[ה] ומדבריהם מוכח שעל ידי תפלה אדם ניצול מיצר הרע. וכן מוכח מדברי הגמרא במסכת נדרים (דף פא.) שמובא שם, מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהם תלמידי חכמים, רבינא אמר מפני שאין מברכים בתורה תחלה. ופירש רש"י, שאין מברכין - כשמשימיין לתלמוד תורה, ותלמידי חכמים מתוך שהן זהירין לעסוק בתורה ורגילין בה אינן זהירין לברך כשפותחין, לא מקיימא ברכתא כדאמרינן בברכת התורה נהיה אנחנו וצאצאינו מלומדי תורה. ע"כ. מובא בטור וב"י אורח חיים סימן מ"ז. וכוונתו לומר שבהיות ותלמידי חכמי אינם מברכים ברכות התורה ואינם מתפללים על בניהם "נהיה אנחנו וצאצאינו מלומדי תורה". כפי הנוסח המובא שתקנו חז"ל בברכות התורה, נמצא שאינם מתפללים על בניהם שיהיו תלמידי חכמים, ולכן אינם זוכים לכך שיהיו בניהם תלמידי חכמים.

וראה עוד במשנה ברורה סימן מ"ז (סי"ק י), שכתב: ותמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות

טובות, ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו, וכן כשאומר בובא לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. עכ"ל. וגם בסימן קכ"ב (ס"ק ה) כתב כן המשנה ברורה בשם החיי אדם, וזה לשונו: כתב החיי אדם, נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביתוד על צרכיו ופרנסתו, ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרעו וזרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת, ושלא ימצא חס ושלום פסול בזרעו, וכל מה שיודע בלבו שצריך לו. ואם אינו יודע לדבר צחות בלשון הקודש יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו. עכ"ל.

וכיוצא בזה כתב כן המשנה ברורה גם בסימן רס"ג (ס"ק ב), על דברי השולחן ערוך שם (בסעיף ב) שיהא זהיר לעשות נר יפה בהדלקת נרות שבת, שמובא בש"ס שזוכה עבור זה לבנים תלמידי חכמים, דכתיב "כי נר מצוה ותורה אור" על ידי נר מצוה של שבת בא אור של תורה. ולכך ראוי שתתפלל האשה אחר שתגמור ההדלקה והברכה שיתן לה הקב"ה בנים זכרים מאירים בתורה. ע"כ. וכן כתב בכף החיים (שם אות לד) שראוי לאשה שתתפלל בשעת הדלקת הנר של שבת שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי בשעת עשיית המצוה התפלה יותר נשמעת, ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה שנקראת אור שנאמר "כי נר מצוה ותורה אור". ושכן כתב רבינו בחיי פרשת יתרו, הובא בספר מטה משה סימן תי"ז, וכן כתב השיורי כנסת הגדולה בהגהות הטור אות ה': ע"כ.

וממוצא דבר אתה למד, שתפלת האב על בניו שיהיו תלמידי חכמים, מועילה לפתוח את לבם בתורה ולעסוק בה כראוי. ולמרות שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ושקידה בלימוד התורה זהו ענין התלוי ביראת שמים של האדם, בכל זאת מוכח מכאן שתפלה מועילה לזה.

תפלת הצדיק מועילה לסלק את הנסיונות

[ו] ויש לך עוד לידע שלא רק תפלת ההורים על ילדיהם מועילה להחדיר בתוכם תורה ויראת שמים, אלא גם תפלת הצדיקים מועילה לזה, וכמו שכתב אור החיים הקדוש בפרשת שלח לך על הפסוק "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה" (במדבר יד, כד), שפירש שאותה רוח אחרת זהו רוחו של יצר הרע, ועל כן דוקא אצל כלב נאמר רוח אחרת מפני שהיה לו נסיון של יצר הרע אם ללכת בעצת המרגלים או לא, ומה שאין כן ביהושע אשר לא היתה רוח אחרת עמו והיינו יצר

הרע וחברתו הרעה להטעותו מדרך השכל, בהיות ומשה כבר מנעו מכך על ידי תפלתו, שיש כח בתפלת הצדיקים גם לבחינה זו בסוד (שמואל ב, כג) "צדיק מושל יראת אלקים". עיין שם.

ומדבריו יש להוסיף על דברי המשנה ברורה הנ"ל, שמלבד מה שמוטל על ההורים להתפלל על ילדיהם שיזכו לתורה ויראת שמים, מוטל עליהם גם לבקש אצל צדיקי הדור שיתפללו עליהם, מפני שיש כח בתפלת הצדיקים לבטל את יצר הרע מהאדם, וזוהי הבחינה בסוד (שמואל ב, כג) "צדיק מושל יראת אלקים". וכבר כתבתי בזה בתחלת פרשת שלח לך. עיין שם.

אדם הנולד במזל מסויים המושך אותו לדרך טובה או רעה

[ז] ויש לך עוד לידע, שלמרות שמבואר בדברי הגמרא הנ"ל שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וביאור הדברים שכאשר אדם עובר על התורה, אין זה מאת ה' חס ושלום, אלא האדם ברצונו בחר בדרך זו, מכל מקום פעמים שהאדם נולד במזל מסויים המושך אותו לעבור על רצון ה', וכמו שכתבו התוספות במסכת נדה (דף טז: בד"ה הכל בידי), שהקשו מהא שמצינו בחזקיה המלך שראה ברוח הקודש שעתידין לצאת ממנו בנים שאינם יראי שמים (ברכות דף י.), ומשמע שנגזר כבר קודם הלידה שלא יהיו יראי שמים, ואילו כאן אמרינן שיראת שמים אינה בגורת שמים, אלא תלוי ברצון האדם. ובתירוץ הראשון תירצו, שלעולם יראת שמים זה ביד האדם, אלא שהראהו הקב"ה לחזקיה מה שעתיד להיות. ובתירוץ שני תירצו, שהרבה דברים תלויים במזל כדאמרינן בשילהי מסכת שבת (דף קנו.) שמי שנולד במזל צדק יהא צדקן במצות, ומי שנולד ביום שבת יהא אדם קדוש ופרוש כיון שהוא נולד ביום קדוש. ועוד מבואר שם בגמרא (שם): שאמרו החוזים בכוכבים לאמו של רב נחמן בר יצחק שבנה רב נחמן עתיד להיות גנב, וכתבו התוספות שאין פירושו שהאדם יהיה צדיק או רשע בידי שמים, שאין הקב"ה משנה את סדר המזלות. ע"כ.

ונראה ביאור לדבריהם, שאמנם האדם נולד במזל כזה שמושך אותו לדרך טובה כגון שנולד בשבת או שנולד במזל צדק, וזה גורם לו משיכה לדרך טובה, אולם בידו של האדם לשנות את נטיותיו לרעה. וכן בהיפך, אדם הנולד במזל כזה שמושך אותו לדרך רעה כפי שאמרו החוזים בכוכבים לאמו של רב נחמן בר יצחק, וזה גורם לו משיכה לדרך רעה, אך בידו של האדם לשנות את נטיותיו הרעות לנטיות טובות, כפי שכך היה עם רב נחמן בר יצחק, כמבואר שם בגמרא שאמו הקפידה עליו שילבש כיפה כבר מקטנותו כדי שתשרה

עליו יראת שמים, וכן ביקשה ממנו כל ימיו שיתפלל אל ה' שלא ישלוט בו יצר הרע.

ומכאן יש ללמוד שפעמים יש לאדם נטיות לדרך שאינה טובה, ואמנם אל לו לחשוב חס ושלום שכך רצו משמים שילך בדרך שאינה טובה, ובשל כך הוא הולך בדרך זו בשרירות לבו, אלא יתכן שהוא נולד במזל המושך אותו לדרך זו, ואדרבה יש לו להתגבר על נטיותיו הרעות, ולילך בדרך טובה, ולפום צערא אגרא. והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום

מובא במסכת מנחות (דף מג:): על פסוק זה, תניא היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך". ע"כ. ופירש רש"י, מה ה' אלקיך וגו' - קרי ביה מאה.

וכן פסקו הטור ושולחן ערוך או"ח סימן מ"ו (סעיף ג) שחייב אדם לברך בכל יום לפחות מאה ברכות. ע"כ. ובטור כתב בשם רב נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא, שדוד המלך ע"ה תקן מאה ברכות דכתיב (שמואל ב, כג) "הוקם על" ע"ל בגימטריא מאה הוי, כי בכל יום היו מתים מאה נפשות מישראל, ולא היו יודעין על מה היו מתים, עד שחקר והבין דוד המלך ברוח הקודש ותיקן להם לישראל מאה ברכות.

וראיתי ברבינו בחיי בפרשה זו שהביא על כך כמה רמזים, והיינו יש בפסוק זה צ"ט אותיות, ועם אל"ף שתשים במלת "מה" כפי שדרשו חז"ל ותחזור המלה "מאה" ישלמו למאה אותיות, כדי לרמוז בדרך אסמכתא שחייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות. וכן יש אסמכתא לזה מפסוק (תהלים קכח, ד) "הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'", כי ירא ה' יש לו לברך מנין "כי כן" שהוא גמטריא מאה. עוד (שמואל ב' כג, א) "ונאם הגבר הוקם על", קיים "על" ברכות. ואמרו כי דוד ע"ה יסד מאה ברכות ואחר כך שכחום, וחזרו אנשי כנסת הגדולה ויסדום.

וראיתי עוד להגרי"ח בבן איש חי (שנה ראשונה פרשת בלק) שהסביר הטעם שתיקנו חכמים לברך מאה ברכות, שהוא כדי להכניע הסטרא אחרא שהיא דרגא דמותא ובזה סר המות, כי ידוע שבסטרא אחרא ישנם ארבע מאות כוחות רשע, בסוד (בראשית לג, א) "והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש",

והם גמטריא "רע עין" ונרמזים באות ת' של מות שנתחברה עם אותיות מ"ו. והנה במאה ברכות יש מאה אזכרות של שם השם, וכל אזכרה של שם הויה ברוך הוא יש בה ארבע אותיות, הרי ארבע מאות אותיות, וזה מבטל ארבע מאות כוחות של הסטרא אחרא הנזכרים. ועוד, במאה ברכות בטל המות של מאה אנשים, שהרי הגוף של כל אחד מהם בנוי מארבע יסודות שהם אש רוח מים ועפר, שהם ארבע מאות יסודות אנשים שהיו מתים בכל יום, וכנגד זה תיקנו מאה ברכות שיש בהם ארבע אותיות של שם הויה ברוך הוא. עכת"ד.

ועל כן יש לאדם לזוהר בדין זה ולהשתדל שלא לפחות ממאה ברכות בכל יום, מפני שדין זה הובא להלכה בדברי הטור ושולחן ערוך וכנ"ל. וכן פסק הרמב"ם בפרק ז' מהלכות תפלה (הלכה יד- טז), וזה לשונו: חייב אדם לברך מאה ברכות בין היום והלילה. ומה הן מאה ברכות אלו, עשרים ושלוש ברכות שמנינו בפרק זה (היינו ברכות השחר, ברכות התורה, וברוך שאמר וישתבח). ושבע ברכות של קריאת שמע של שחרית וערבית לפניה ולאחריה. וכשמתעטף בציצית מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית. וכשלוש תפילין מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין. ושלוש תפלות שבכל תפלה מהן שמנה עשרה ברכות הרי שמונים ושש ברכות. וכשהוא אוכל שתי סעודות של יום והלילה מברך ארבע עשרה ברכות, שבע בכל סעודה, אחת כשיטול ידיו תחלה, ועל המזון אחת בתחלה ושלוש בסוף, ועל היין לפניו ולאחריו, הרי שבע ברכות. הרי מאה ברכות בין הכל. בזמן הזה שתקנו ברכת האפיקורוסין בתפלה, והוסיפו הטוב והמטיב בברכת המזון, נמצאו חמש ברכות יתירות. בשבתות וימים טובים שהתפלה שבע ברכות, וכן אם לא נתחייב בשאר הימים בכל הברכות האלו כגון שלא ישן כל הלילה ולא התיר חגורו ולא נכנס לבית הכסא וכיוצא באלו, צריך להשלים מאה ברכות מן הפירות. כיצד אוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו, וחוזר ואוכל מעט מפרי זה, ומברך לפניו ולאחריו, ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה בכל יום. עכ"ל. עיין לחם משנה (שם הלכה טז), ובמה שכתב מו"ר זצ"ל בחזון עובדיה (ט"ו בשבט עמ' ח' בהערה ט).

וממה שכתב הרמב"ם בסוף דבריו: ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה בכל יום. עכ"ל. משמע שמוטל על האדם בכל יום למנות את הברכות שבירך באותו יום, כדי שידע בודאי שקיים תקנת חכמים שתקנו לברך מאה ברכות.

לברך מאה ברכות בכל יום הוא חיוב גמור, ולא רק מדת חסידות

ובחזון עובדיה (שבת ב' עמ' שלח), הסיק מו"ר זצ"ל שדין זה לברך מאה ברכות בכל יום הוא חיוב גמור, ואין זה ממדת חסידות בלבד, ולכן חייב לטרוח על כך בגוף ובממון להשלימן, כלומר מוטל על האדם לקנות פירות ומיני מגדים בשבת ויום טוב כדי להשלים מאה ברכות. ולכך מובא בגמרא (מנחות שם) שרב חייא בריה דרב אויא בשבת ויום טוב היה טורח ומשלים מאה ברכות על בשמים ופירות ומיני מגדים. עיין שם. ובספרו הליכות עולם (חלק א עמ' נט) כתב מו"ר, שאף הנשים חייבות להשלים מאה ברכות בכל יום. ובהערה שם כתב, שכן הורה הגר"ש אלישיב, הובא בספר ישיב משה טורצקי (עמ' יט). ודלא כמו שכתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן כג) לפטור את הנשים מדין מאה ברכות, כי אין דבריו מוכרחים. עיין שם.

צערנו של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל כאשר נמנע ממנו
לברך מאה ברכות

וזה עתה סיפר לי נאמן ביתו של מו"ר זצ"ל הרה"ג גד יודי שליט"א, ששמע מפי מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל שאמר "שביום כיפור הוא נמצא בצרה צרורה, מפני שקשה עליו להשלים מנין מאה ברכות", ומכאן אנו רואים עד כמה הפנים מרן זצ"ל הלכה זו וכיצד הוא התייחס אליה בכובד ראש והקפיד על כך להשלים בכל עזו ותעצומות מאה ברכות בכל יום. וסיפר לי עוד הרב הנזכר שהיה מרן זצ"ל מונה את מנין הברכות כדי לדעת בודאות שיש לו מאה ברכות. וזהו כמו שדייקתי לפני כן מדברי הרמב"ם.

ועוד סיפר לי הרב הנזכר, ששמע מפי מרן זצ"ל שכאשר הוא עבר להתגורר בשכונת הר נוף ירושלים, חכם מנשה יונה זצ"ל שהיה אחד מתלמידיו המובהקים של מרן, הגיע לבית מרן ושתל במרפסת עציצים עם מיני בשמים, עצי ועשבי, וזאת בכדי שמרן יברך עליהם בשבת ויום טוב וישלים מאה ברכות כיון שהיה יודע שמרן היה מקפיד על כך מאוד. ומידי פעם היתה הרבנית מרגלית ע"ה קוראת לו שיבוא לטפל בעציצים. ולאחר פטירת הרבנית ע"ה שוב לא היה מגיע חכם מנשה יונה כדי לטפל בעציצים, מפני שהרבנית נפטרה ולא היה מי שיזרוז אותו לבוא. וביום מן הימים הגיעה הרבנית בחלום לחכם מנשה יונה והזהירה אותו לשוב אל מנהגו הקודם לטפל בעציצים של מרן מפני שהם נובלים ולא היה למרן מיני בשמים לברך עליהם ולהשלים מאה ברכות. ומיד הגיע חכם מנשה יונה אל מרן וסיפר לו את דבר החלום, ושב אל מנהגו הקודם

לטפל בעציצים של מרן. שוב שמעתי בהקלטה את המעשה הזה מפי קדשו של מרן זצ"ל.

יש לדקדק ולברך כהוגן

ברם, יש לך לידע שהגם שיש חשיבות רבה לברך מאה ברכות בכל יום, אין הדבר נמדד רק במנין הברכות שיהיו מאה, אלא בד בבד יש להקפיד גם על איכות הברכות, והיינו לברך בכוונת הלב ולא לדלג תיבות או אותיות, שאם לא כן הרי שיכול האדם להענש על ברכות הללו שנאמרו מבלי כוונה ובחסרון תיבות או אותיות, ובמקום לקבל שכר גדול על ברכותיו הרי הוא עלול להענש על כך חס ושלום, ואין זה מתקן אלא מקלקל.

וראה בדברי הלבוש סימן ה' שכתב, וכשיברך יכוין בברכתו פירוש המלות שמוציא מפיו, וכן בכל ברכותיו ותפלותיו, שאם לא כן הוי האדם כעוף המצפצף שאין מבין מה שמצפצף. ע"כ. ובכף החיים סימן ה' (אות ב) כתב בשם הגהות מיימוניות (פרק ד מהלכות תפלה), שצריך לזוהר שלא ידלג שום תיבה, ויהיה בעיניו כאילו מונה מעות. וכן לא יבליעם אלא יוציאם כולם בשפתיו. עכ"ל. וכן הוא בסמ"ג ובדרכי משה. הביאו האליה רבה (אות א) וכתב בשם אור חדש וז"ל דלאו דוקא תיבה דהוא הדין אות אחת, הן באותיות הנכתבות הן באותיות הנמשכות מהתנועות גדולות. עכ"ל. וכתב על כך הרב כף החיים: ומזה יש להעיר על קצת בני אדם שמברכים במרוצה ומגמגמים בלשונם ואין מוציאין התיבות כהלכתן, וזה נוסח ברכת דוני אלינו מך העולם וכו', ולא די שנהנים מן העולם הזה בלא ברכה שכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה, כמבואר בסימן רי"ד, אלא שאין זה כבוד המקום שמדברים לפניו בלשון מגומגם, שלפני מלך בשר ודם אין עושים כן אלא שמדברים לפניו באימה ויראה, קל וחומר בן בנו של קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ואוי לה לאותה בוששה. ועל כן יש לזוהר בשעה שמברך או מתפלל שיוציא התיבות כהלכתן ויבין פירוש המילות לפחות, ושלטון על כל דבר הרגל, ואין להאריך יותר, והשומע תבוא עליו ברכת טוב.

ובספר חסידים (סימן מו) כתב, כשהוא נוטל ידיו ומברך או כשמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל האדם יכוין לבו לברך לשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הפירות או הלחם ליהנות מהם וצוהו את המצות. ולא יעשה כאדם העושה דבר כמנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב, ועל זה חרה אף ה' בעמו ושלח לנו את עבדו ישעיה ואמר "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו

כבדוני ולבו רחק ממני ותהיה יראתם אותי מצות אנשים מלומדה" (ישעיה כט, יג) אמר הקב"ה לישעיהו ישעיה ראה מעשי בני כי אינו אלא לפני ומחזיקים בי כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו, באים בביתי ומתפללים לפני תפלות הקבועות כמנהג אבותם בלא לב שלם, הם מנקים את ידיהם ומברכים על נטילת ידים, ובוצעים ומברכים ברכת המוציא, שותים ומברכים כמו שהדבר שגור בפיהם, אך בעת שהן מברכין אינן מתכוונים לברכני. לכן על כן חרה אפו בו ונשבע בשמו הגדול לאבד חכמת חכמיו היודעים אותו ומברכים אותו כמנהג ולא בכוונה דכתיב בתריה (שם שם יד) "לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתתר" (יש ללמוד מדבריו אלו, שהרוצה להחכים בחכמת התורה יש לו לכוין בברכות הנהגין). לפיכך הזהירו חכמים על הדבר ואמרו ועשה דברים לשם פועלם. כי כל אשר ברא הקב"ה בעולמו לכבודו בראו ואל תעשם עטרה להתעטר בו בעשותך המצות בפני הבריות להתהלל בהם כי לא נגיע אל רצון בוראינו לפי שאנו עובדים למצוא חן בעיני אדם ויצא שכרנו לאשר נתכווננו לו חנם שלא נקבל שכר בכך. וכל העושה בסתר זוכה ליותר שכר ולבסוף מתגלים ענייניו ומתעלה. "סוף דבר הכל נשמע" (קהלת יב, יג) תרגום ירושלמי כל דאיתעבדי בעלמא הדין עתיד לאתפרסמי לכל בני אינשי. ומעשה באדם אחד שמת לפני זמנו כמה שנים, לאחר שנים עשר חודש הרבה, נתגלה בחלום לאחד מקרוביו, שאל לו איך אתה נוהג בעולם שאתה שם? אמר לו בכל יום דנים אותי על שלא הייתי מדקדק לברך ברכת המוציא וברכת הפירות וברכת המזון בכוונת הלב ואומרים לי להנאתך נתכוונת. שאלו והלא אין משפט לרשעים אלא שנים עשר חדשים בלבד, וכבר עברו עליך יותר משנים עשר חדשים ועדיין דנין אותך? אמר לו אין דנין אותי פורעניות חזקים כמו בשנים עשר ראשונים. ע"כ. הובאו דבריו בכף החיים (שם אות א).

הזהירות לכוין בשעה שמזכיר את שם השם

ובפרט זהירות יתירה מוטלת על האדם בשעה שמזכיר את שם ה' שיוזכרו כתקנו. וכמו כן יש להקפיד לקיים מה שכתב מרן בשולחן ערוך סימן ה', שכאשר מזכיר את השם יש לכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא אדון הכל, ובנוסף לכך גם לכוין בכתיבתו בשם הויה באות יו"ד ואות ה"א ואות וא"ו ואות ה"א שהקב"ה היה הוה ויהיה, ובהזכירו אלו קינו, יכוין שהוא תקיף בעל היכולת ובעל הכוחות כולם.

ובשו"ת אור לציון (חלק ב פרק א הלכה יח) כתב, כשמזכיר שם ה', צריך לכוין גם פירוש קריאתו, שהוא אדון הכל, וגם פירוש כתיבתו, שהוא היה הוה ויהיה, וטוב

לכוין גם הכוונה לפי הקבלה, והוא שילוב הויה ואדנות, וכפי שמופיע בסידורים (עייני בן איש חי פרשת וישב אות ג, וכף החיים סימן ה אות ו). ומכל מקום עיקר החיוב לכוין אינו אלא בשם השם שבברכות, וכל שכן בפסוק ראשון של קריאת שמע, שיש בזה חיוב נוסף מחמת הכוונה שחייב לכוין בפסוק ראשון של קריאת שמע. ע"כ. ובהערות כתב, שמי שקשה לו בכל זה, יכוין לכל הפחות כפירוש קריאתו, שהוא אדון הכל. ועוד כתב שם, שמלשון מרן שכתב יכוין בברכות, משמע שעיקר מה שצריך לכוין בהזכרת השם הוא בברכות, אבל בכל שאר התפילה ובאמירת פסוקים אין חייב לכוין. ועל כל פנים בפסוק ראשון של קריאת שמע ודאי שיש לכוין, שהרי מי שלא כיוון בפסוק ראשון של קריאת שמע לא יצא ידי חובתו, כמבואר בשולחן ערוך סימן ס' סעיף ה'. עייני שם.

וכן כתב הגאון ר' דוד יוסף שליט"א בספרו הלכה ברורה סימן ה' (בירור הלכה ס"ק א), שכשמזכיר שם השם בתפלה שלא בברכות, לא מצינו שחייב לכוין כן, ומלשון הפוסקים ומרן השולחן ערוך מוכח שדוקא בשם השם שבברכות, וכל שכן בפסוק ראשון של קריאת שמע, חייב לכוין כן. וגם ציין לדברי האור לציון הנ"ל. ומכל מקום כתב בשם מרן החיד"א בברכ"י (ס"ק א), שכתב: כתבו גורי האר"י (שה"כ ד' ג ע"ב) שיצייר שם הוי"ה, ובתוך ה"א אחרונה יצייר שם אדני, וגם ישלב השני שמות יחד. ואשרי חלקו הזהיר לכוין בכל אזכרה שיוציא מפיו. ומצוה גוררת מצוה, כי זו מחשבה מועלת תועלת עצום שיזכור ולא יסתפק אם בירך אם לאו, מאחר אשר לו שם ליבו לכוין באזכרה תמיד. עכ"ל.

וראיתי שכתבו בהערות על הברכ"י, שפשוט לכל שאין הכוונה בכל זה לעזוב הכוונה המובאת בשולחן ערוך ולתפוס כוונות האר"י זלה"ה, אלא להוסיף אתמר, כמו שכתב רבינו במורה באצבע אות רמ"ו וז"ל, זה עיקר העבודה לשמור העיקרים ולהוסיף, ולא לזלזל בעיקר ולקיים התוספת, עכ"ל.

יש לירא ולהזדעזע כאשר מזכיר את שם השם

ובחיי אדם (חלק א כלל ה סעיף א) כתב על כך, ויירא ויזדעזעו איבריו בשעה שמזכיר השם. ולא שם המיוחד בלבד, אלא כל השמות שאינן נמחקין המיוחדין לשמו הגדול ברוך הוא. ועוד כתב שם שכדי להלהיב לב אנשים לגדול הזהירות בזה, אעתיק מעשה רב. גדול אחד אנגיד ושמע בבית דין של מעלה קול רעש גדול "פנו מקום לצדיק אחד שנפטר". וקבלוהו בכבוד גדול ונתנו לו ספר תורה בזרועו ושאלוהו, קיימת מה שכתוב בזה? ואמר, הן. קיימת מצוה ראשונה שהיא פרו ורבו לא להנאתך אלא לשם שמים? ואמר, הן. אמרו, מי מעיד בך? ובאו

המלאכים שנבראו מהמצות אשר עשה עד אין מספר והעידו בו. זה אומר, נבראתי ממצוה זו וכו'. אחר כך הביאו לפניו ארבעה טורים ושאלוהו, קיימת תורה שבעל פה? ואמר, הן. ומי מעיד? ובאו המלאכים כנ"ל. אחרי זה שאלוהו, נזרת מלהוציא שם שמים לבטלה? וידום. חזרו ושאלו, אשתיק ולא אמר להו ולא מידי. והכריזו אחר עדות, ובאו גדודים מלאכים לבושים שחורים והעידו. זה אומר, נבראתי ביום פלוני כשהוציא אזכרות כך וכך בתפלה בלא כוונה. וזה אומר כך. ויקרעו שמלותם כל הבית דין של מעלה, וגם אני קרעתי. ואמרו, טפה סרוחה, איך לא יראת כו'. ונגמר דינו, או לבוא לגיהנם או לחזור ולבוא בגלגול, ובחר בגיהנם מבגלגול, עד כאן לשונו. ואיך לא ישים האדם אל לבו להזכיר השם ביראה ופחד ובכוונת הלב. עכ"ל. עיין שם עוד. הביאו כף החיים סימן ה' (אות ה).

הנזהר לברך כהוגן מתקן פגם הברית

וראה עוד בספר גנוי המלך (אות כב-כג) להרה"ק המלוב"ן ר' יעקב אבוחצירא זצוק"ל שכתב, וזה לשונו: דמתיקון פגם הברית לשמור כל הברכות שיברך אותם בכוונה ובאהבה וביראה, בלב שלם ובנפש חפצה, בלי מהירות. וזהו תיקון גדול, והטעם דכל הברכות יש בהם יחוד הוי"ה ואדנות, והפוגם בברית עשה פירוד בהוי"ה ואדנות, וגם כן הברית נקרא שלום והפוגם בו נמצא שפגם בהוי"ה ואדנות, וכשחוזר בתשובה ויהיה מברך הברכות, בזה מייחד הוי"ה ואדנות. וכמו שצריך להיות זהיר בברכות כך יותר ויותר צריך להיות זהיר בעניית אמנים, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל "גדול העונה אמן יותר מן המברך", ד"אמן" גופא גימטריא הוי"ה ואדנות, ובעניית אמן מייחד הוי"ה ואדנות, וזהו תיקון פגם הברית. ואפשר דלזה רמז הכתוב (ישעיה כו, ב) "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים", ודרשו רז"ל (מסכת שבת דף קיט:): אל תיקרי אמונים אלא אמנים, דיש לדקדק למה כתב "צדיק" ו"שומר אמונים", אלא בא הכתוב להודיענו, דאף מי שפגם בברית ובשבו בתשובה נזהר להיות שומר אמונים, נמחל לו מה שפגם בברית וחזר לכשרותו הראשון ויחשב לו כאילו לא פגם. עכ"ל. (הובא בהערות והארות לספר "מעשה צדקה" הנקרא עבודת הצדקה עמ' ר"ל).

ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת נצבים (אות יז-יח).

אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינַי
 ה' אֱלֹקֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית
 שָׁנָה. (דברים יא, יב)

מזוונותיו של האדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה

פירש רש"י, אשר ה' אלקיך דורש אותה - והלא אף כל הארצות הוא דורש, שנאמר (איוב לה, כו) להמטיר על ארץ לא איש, אלא כביכול אינו דורש אלא אותה, ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלקיך בה - לראות מה היא צריכה ולחדש לה גזרות, עתים לטובה עתים לרעה וכו', כדאיתא בראש השנה (דף יז:): מרשית השנה - מראש השנה נידון מה יהא בסופה. ע"כ.

מדברי רש"י הללו מתבאר שמפסוק זה למדנו שבראש השנה הקב"ה דן את העולם מה יהא עד סופה של השנה. וכן מבואר ביתר ביאור במסכת ראש השנה (דף יז:): כפי שציין רש"י, שמובא שם ברייתא, "עיני ה' אלקיך בה" עתים לטובה עתים לרעה (פעמים שהעתים הנתונים לסוף השנה לטובה היא, להקל עליה מן הפורענות הנגזר עליה בראש השנה. ופעמים שהוא לרעה, לפחות מן הטובה שפסקו לה, רש"י). עתים לטובה כיצד, הרי שהיו ישראל רשעים גמורין בראש השנה ופסקו להם גשמים מועטים, לסוף חזרו בהן, להוסיף עליהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ הצריכה להן הכל לפי הארץ (על השדות ועל הכרמים ועל הגנות). עתים לרעה כיצד, הרי שהיו ישראל צדיקים גמורין בראש השנה ופסקו עליהן גשמים מרובין, לסוף חזרו בהן, לפחות מהן אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ שאינה צריכה להן (ביערות ובמדברות). ע"כ.

וקצת קשה, דהנה במסכת ביצה (דף טז.) למדה הגמרא שמזוונותיו של האדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה מפסוק אחר, מדכתיב (תהלים פא) "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו" איזהו חג שהחדש מתכסה בו (היינו הלבנה מתכסה בו שאינה נראית לכל אדם) הוי אומר זה ראש השנה, וכתיב "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב", ו"חק" הוא לשון מזוונות כדכתיב (בראשית מז) "ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה" אי נמי מדכתיב (משלי ל) "הטריפני לחם חקי". ע"כ. הרי שהגמרא למדה שמזוונותיו של האדם קצובים לו מראש השנה ממה שכתוב במזמור המדבר בפירוש על ראש השנה "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי

יעקב" וחק הוא לשון מזונות. ומדוע הוצרכה הגמרא במסכת ראש השנה הנ"ל, ללמוד כן מפסוק אחר?

ודוחק לומר שהגמרא במסכת ביצה מדברת רק לענין מזונות בלבד, ואילו הגמרא במסכת ראש השנה מדברת רק בענין גשמים, כיון שגשמים ומזונות הם ענין אחד, כמבואר במסכת תענית (דף ב:). עיין שם.

ונראה לענ"ד ליישב, שצריכים אנו את שני הפסוקים, שאילו היה רק את הפסוק המובא במסכת ראש השנה "עיני ה' אלקיך בה" הרי שמשם למדנו שבראש השנה הקב"ה דן את העולם על הגשם, ואולם לא נתבאר בפסוק זה לאיזה חודש התורה קוראת ראש השנה, דשמה הכוונה לניסן שהרי בניסן נברא העולם, ולכן צריכים אנו את הפסוק המובא במסכת ביצה "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב" שמוכה משם שמדובר בחודש תשרי וכמו שכתוב "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו". ואם היה רק את הפסוק המובא במסכת ביצה, היה מקום לומר שמה שנגזר בראש השנה זה מה שיהיה במשך כל השנה, ואין הבדל אם עם ישראל היו צדיקים בראש השנה ואחר כך הרשיעו חס ושלום, או שהיו רשעים בראש השנה ואחר כך נעשו צדיקים. ולכך למדה אותנו התורה בפרשת עקב ש"תמיד עיני ה' אלקיך בה" כלומר שבמשך כל השנה הקב"ה בוחן בכל יום את המעשים של עם ישראל, ומשנה את הגזרה כפי מעשיהם, וכפי שמובא במסכת ראש השנה וכמו שנתבאר לעיל.

חזן המקבל שכר גדול עבור חזנות בימים נוראים

הנה לגבי הפסוק הנזכר לעיל "מרשית השנה ועד אחרית שנה" מובא בגמרא מסכת ראש השנה (דף טו:) ואמר רבי יצחק כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה, שנאמר "מרשית השנה" מרשית כתיב ועד אחרית, סופה שיש לה אחרית. ע"כ. ופירש רש"י, שרשה בתחלתה - שישראל עושין עצמן רשין בראש השנה לדבר תחנונים ותפילה, כענין שנאמר, תחנונים ידבר רש (משלי יח).

וביאור הפסוק שאם היתה השנה בתחלתה רשה והיינו שעם ישראל עשו עצמם רשין בראש השנה והתפללו מתוך שברון לב כעני המתחנן על נפשו, אזי יש לאותה שנה אחרית טובה.

ומכאן יש ללמוד שפעמים גבאי בית הכנסת מסויים מציע לאדם חזנות בתפלות ימים נוראים, ומציע לו על כך כסף רב, יש לאותו אדם לבחון את עצמו האם בשעת התפלה הוא אכן ירגיש שברון לב ויתפלל כעני השואל על הפתח, או

שמה הוא ירגיש בעצמו שבהיותו והוא מקבל על החזונות הן כסף רב על כן תהיה לו תחושה שהוא כבר מסודר מבחינה כלכלית, ואין הוא צריך כל כך חס ושלום את בורא עולם לצורך הפרנסה, שהרי הוא כבר מסודר ויש לו כסף רב. ואם כן זה ודאי שאצלו השנה אינה רשה בתחלתה, ואולי עדיף שלא יתמנה לחזן ולא יקבל סך גדול כזה, וממילא הוא ירגיש בתפלות ראש השנה וכיפור כעני המבקש על הפתח ובתחנונים ידבר רש, ואז תהיה לו אחרית טובה בשנה זו.

וכמו כן יש לו לבחון את עצמו האם בגלל ששלמו לו כסף רב, הרי שהוא צריך להראות את כוחו עד כמה הוא יודע לחזן ולפייט, כדי להראות לגבאי ולציבור שאכן הוא שווה את סך כסף הרב שקיבל. ובוהו כבר כתב בספר קב הישר (פרק מא), להזהיר את החזנים שהם על פי הרוב מדקדקין בהרמת קולם ועל הניגון ואין כוונתם כלל אל התפלה, רק כוונתם להתפאר בקולם, ובמקום שעיקר הוא השיר והשבח להקב"ה הם מבליעין וחוטפים, ולחזנים הללו אין תקומה לעתיד לבוא. ואדרבה מי שהוא חזן המכוין בתפלתו לכבוד ה' יתברך כדי לשורר לכבוד ה', עליו הכתוב אומר "צדיק כתמר יפרח" כארז' בלבנון ישגה", סופי תיבות "חזן", להורות שהחזנים שמתפללים בכוונה, לעתיד לבוא יהיו כארז בלבנון, והתפלה בזמן הזה היא במקום קרבן, וחזן שחושב מחשבות שוא בתפלה ואין כוונתו לשם שמים אלא להשמיע את קולו הערב, הרי זה כמטיל מום בקדשים שהתפלה היא במקום קרבן. עכת"ד.

וכיוצא בזה כתב בספר פלא יועץ (ערך - שליח ציבור), שהשליח ציבור הוא ככהן העומד לכפר על העם, ועל כן צריך הוא לשמור את פיו בשום דיבור איסור שלא יקרב להקודש לשרת בכלי מלוכלך שפיו הוא כלי הקודש. וכתב הכנה"ג ששליח ציבור שמתכוין להשמיע קולו ושמה בקולו, עליו הכתוב אומר "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה" (ירמיהו יב, ח). וכן צריך הש"צ להקדים תפלה לפני ה' שיעזרהו לשרת בקודש שרות נכון ולעבוד עבודה שלימה ותמימה. עכת"ד. עיין לדברינו לעיל פרשת בשלח.

אמנם יש גם לצדד לצד שני, אם אותו חזן הוא תלמיד חכם וירא שמים אולי יש עדיפות שהוא ישמש כחזן, מכמה טעמים, שאם הוא לא ישמש כחזן אולי גבאי בית הכנסת ימנה חזן אחר שאינו ירא שמים, ובפרט אם גבאי בית הכנסת שוכר חזן שהוא גם תוקע בשופר, ובמידה והגבאי ימנה חזן אחר שאינו תלמיד חכם וישמש גם כתוקע, הרי שתוקע כזה שאינו תלמיד חכם ואינו בקי בהלכה, איך יוציא את הציבור ידי חובתו, שהרי ישנם פרטי דינים רבים בהלכות תקיעת שופר. ועוד מצוי שכאשר גבאי בית הכנסת מביא חזן שהוא תלמיד חכם הרי

שהוא גם מכבד אותו באמירת דרשה ודברי חיזוק לציבור, ובוהו ודאי שיש ריות גדול וזכות גדולה בפרט בימי הדין. ומצינו בשולחן ערוך או"ח סימן פ"ט (סעיף ו) עד כמה יש חשיבות בללמד אחרים, ששם מבואר, שאסור ללמוד תורה משיגייע זמן תפלת שחרית, והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת, דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן קריאת שמע ותפלה. אבל מי שרגיל לילך לבית הכנסת, מותר. ואולם אם הוא מלמד תורה לאחרים, אפילו אם אינו רגיל לילך לבית הכנסת, מותר לו ללמד קודם שיתפלל כיון שהשעה עוברת, וזכות הרבים דבר גדול הוא, ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד. עיין שם.

ועל כן נראה שיש לאדם זה שהציעו לו הצעה כזו, לשקול את ההצעה בפלס המאוזנים ולהתייעץ בזה עם תלמיד חכם גדול.

חסרונותיו של האדם קצובים לו בראש השנה

ולענין המבואר בגמרא מסכת ביצה (דף טו:) שמוזנותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה כנזכר לעיל. בגמרא מסכת בבא בתרא (דף י:) מובא, דרש ר' יצחק ברבי שלום כשם שמוזנותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, זכה הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה ועניים מרודים תביא בית. ע"כ.

וביאור הדברים, שבראש השנה גוזרים על האדם מה שיריוח ויתפרנס במשך השנה, ובמקביל גם גוזרים עליו כמה ממון יפסיד במשך השנה. ואמנם האדם יכול להפך את החסרונות שלו לטובתו, שאם יתן צדקה הרי מה שמחסר מממונו לצורך צדקה ילך על חשבון החסרונות שגזרו עליו, וממילא לא רק שהוא לא יפסיד מעבר לכך כיון שהוא כבר חיסר מעצמו את ממונו, הרי שהחסרון הזה יהפך עליו לטובה ולברכה מפני שהוא זכה לקיים בזה מצות צדקה, ועל ידי מצות הצדקה הרי הוא זוכה לכל המעלות שיש בה כפי שמבואר בשולחן ערוך יו"ד סימן רמ"ז (סעיף ד), וזה לשונו: הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, כמו שאירע לצרפית. ובהגה כתב, שהיא מעשירה את האדם. עיין שם.

ומבואר בגמרא שם מעשה על זה, שרבן יוחנן בן זכאי חלם על בני אחותו במוצאי ראש השנה שנגזר עליהם להפסיד במשך השנה שבע מאות דינרים, ובשל כך היה משדל אותם במשך השנה שיתנו כסף לצדקה כדי שהחסרון שנגזר עליהם בראש השנה ילך עבור צדקה ולא לדברים אחרים, עד שבערב יום כיפור לשנה הבאה נשאר מאותם שבע מאות דינרים סך שבע עשרה דינרים שאותם

רבן יוחנן בן זכאי לא הצליח להוציא מהם עבור צדקה. ובאותו היום הגיע אליהם שליח מאת הקיסר ונטל מהם שבע עשרה דינרים לצורך מיסי המלך. ואמר להם רבן יוחנן זכאי שאין להם לירא מפני שלא יקחו מהם יותר משבע עשרה דינרים. ושאלו את רבן יוחנן בן זכאי מנין ידעת זאת שלא יקחו יותר משבע עשרה דינרים? והשיב להם, מפני שכך ראה בחלום במוצאי ראש השנה של שנה שעברה שתפסידו השנה סך שבע מאות דינרים ובשל כך שידלתי אתכם ליתן עבור צדקה במשך כל השנה, ועשיתי חשבון שנתו לכם מאותם שבע מאות דינרים סך שבע עשרה דינרים שעדיין לא נתתם לצדקה. ושאלוהו מדוע לא אמרת לנו שכך חלמת? והשיב, מפני שרציתי שתתנו את הצדקה לשמה.

ומכאן יש לך להבין, מה שמצוי מאוד בקרב משפחות רבות, שבימים הסמוכים לראש השנה, פעמים רבות מתרחשים נזקי ממון, כגון קלקול של מכשירי חשמל וכדומה. וזה משום שבראש השנה בשנה החולפת נגזר על האדם חסרונותיו, ומחסדי ה' להמתין לאדם כמה שיותר סמוך ליום הדין לשנה הבאה, כדי שאולי יפדה האדם את החסרונות שלו על ידי מצות צדקה, ומשלא עשה כן האדם, הרי שבהכרח שיחסר ממונו היות וכך נגזר בראש השנה בשנה החולפת.

ועל כן טוב להקפיד בימים הסמוכים לראש השנה בריבוי מתן צדקה, שמלבד מה שכתבו הפוסקים להרבות בימים אלא במתן צדקה כדי להרבות זכויות ליום הדין, הרי שבנוסף לכך יש בזה עוד ריוח שהחסרונות שנגזרו על האדם בראש השנה של השנה החולפת לא יתקיימו על ממונו, אלא הוא יפדה אותם בצדקה, וזה בחינת (דניאל ד, כד) "וחטאך בצדקה פרק", שכידוע החסרונות באים לאדם מחמת עוונותיו, ויש לו לפדותם בצדקה כאמור.

פרשת ראה

כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְרִשְׁתָּ אֶת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם וּרְשַׁתֶּם
אֹתָהּ וּשְׁבַתֶּם בָּהּ: וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֶת
כָּל הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נָתַן
לְפָנֵיכֶם הַיּוֹם. (דברים יא, לא-לב)

מצות ישיבת ארץ ישראל

בספרי (פיסקא פ) על פרשה זו מובא, מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן, שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטום, וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה "וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החקים ואת המשפטים", אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. מעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר, שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד ממנו תורה, והגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו את המקרא הזה "וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים", אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה חזרו ובאו להם לארץ ישראל. ע"כ.

ומוכח מדברי הספרי שמפסוק זה למדנו על מצות ישיבת ארץ ישראל, ועוד למדנו מפסוק זה שישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

המעלות במצות ישיבת ארץ ישראל

וכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות מלכים (הלכה ט-יב), וזה לשונו: אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל

מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור (כלומר גם לדברים הנזכרים שהתירו, לא התירו אלא אם כן דעתו לחזור, אבל להשתקע שם לעולם אסור, כן כתב הכסף משנה) אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין, במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריוח, ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום.

גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה, וכן הוא אומר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו.

אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין, שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עוון, אפילו הלך בה ארבע אמות וזכה לחיי העולם הבא, וכן הקבור בה נתכפר לו, וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה, שנאמר וכפר אדמתו עמו, ובפורענות הוא אומר על אדמה טמאה תמות, ואינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו, ואף על פי כן גדולי החכמים היו מוליכים מתייהם לשם, צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק.

לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, ובפורעניות הוא אומר ואל אדמת ישראל לא יבאו, כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר הארצות, שנאמר בבבלה יובאו ושמה יהיו. עכ"ל.

הרי מבואר מדבריו עד כמה גדולה מצות ישוב ארץ ישראל.

והרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות להרמב"ם (שכחת העשין) כתב, וזה לשונו: מצוה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (מסעי לג) "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ". ונכפל כזה הענין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו יתברך (דברים א) "באו ורשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם", ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה, כמו שאמר "ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו'", שלא יניחו ממנה מקום, וכו'.

ובסיום דבריו כתב, ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פ"ה ה"ד וכע"ז כתובות ק"ז, וש"ג, מלכים ספ"ה) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים" וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות ומתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב, כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה "וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות" אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. עכ"ל.

עוד במעלת ארץ ישראל ראה בספר ראשית חכמה (שער התשובה פרק ו אות נא) שכתב, וזה לשונו: ארץ ישראל, נודע שאין נבואה שורה אלא בארץ ישראל, ובמעלות ארץ ישראל כמה מעלות, ואחד מהם, שאין שליטה והשגחה לשום חיצוני בה, דכתיב (דברים יא, יב) "עיני ה' אלקיך בה", ואמרו במדרש בפסוק (תהלים קה, ד) "דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד", אמר ר' יוסי בר חלפתא לר' ישמעאל בנו, מבקש אתה לראות את השכינה בעולם הזה, עסוק בתורה בארץ ישראל, שנאמר "דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד", עכ"ל. ופירוש "דרשו ה' ועזו" זוהי התורה שנקראת עזו, שנאמר (תהלים כט, יא) "ה' עזו לעמו יתן", "בקשו פניו תמיד" הוא ארץ ישראל שנאמר בה (דברים יא, יב) "תמיד עיני ה' אלהיך בה".

ועוד כתב (שם אות נב-נד), וזה לשונו: ועוד במעלת הדר בארץ ישראל, פירשו בזוהר (אחרי מות עב:) אמר ר' יהודה זכאה חולקיה מאן דזכי בחייו למשרי מדורא בארעא קדישא דכל מאן דזכי לה זכי לאנגדא מטלא דשמיא דלעילא דנחית על ארעא, וכל מאן דזכי לאתקשרא בחייוי בהאי ארעא קדישא, זכי לאתקשרא לבתר בארעא קדישא עלאה (פירוש: כל מי שוכה להתקשר בחייו בארץ הקדושה, זוכה לאחר מיתתו בארץ הקדושה העליונה). ועוד אמר בהמשך, ולא עוד אלא אי זכי בחייוי זכי לאתמשכא עליה רוחא קדישא תדיר, וכל מאן דיתיב ברשותא אחרא (דהיינו בחו"ל) אתמשך עליה רוח אחרא נוכראה (פירוש: נמשך עליו רוח אחרת זרה). עכ"ל.

נמצא, שעיקר הדבקות להשגת החיים העליונים הוא בארץ ישראל, ובפרט בירושלים, שירושלים של מטה מכוונת כנגד ירושלים של מעלה, ועשר קדושות הם, כדפירשו במשנה (כלים פרק א משנה ו), וירושלים מקודשת יותר מארץ ישראל

וכל סביבותיה, וכפי קדושתה כך ימשך ממנה דבקות החיים ביותר למתדבק בה, שאין בינו לבין הקב"ה מסך מבדיל. עכ"ל.

גדרי ההלכה של איסור יציאה מהארץ

ועיין עוד מה שכתב בענין זה מו"ר זצ"ל בשו"ת יחוה דעת חלק ג' (סימן ט), ושם הסיק להלכה, שאסור לרדת מארץ ישראל לחוץ לארץ אפילו כדי להצטרף להוריו הדרים בחוץ לארץ ולקיים מצות כיבוד אב ואם, ואולם מותר לרדת לחוץ לארץ לקבל פני הוריו ולחזור לארץ ישראל.

וגם בחלק ה' (סימן נו) דן מו"ר בענין מצות ישוב ארץ ישראל, והסיק, שמותר לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ לצורך פרנסה ולסחורה, ובלבד שיהיה על מנת לחזור לארץ בהקדם, אבל להשתקע בחוץ לארץ אסור. ואסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ לטייל אפילו על מנת לחזור לארץ ישראל. ומותר לצאת לחוץ לארץ ללמוד תורה ולישא אשה על מנת לחזור לארץ ישראל. וכן מותר לצאת בשליחות המוסדות הרשמיים בארץ ישראל, ללמד תורה לבני ישראל בגולה, ולחזקם בתורה וביראת ה'. ואפילו אם נסתיים הזמן שהוסכם עליו עם המוסדות שבארץ ישראל, רשאי להמשיך ללמד תורה, ולהגדיל תורה ולהאדירה, עד אשר ימצא ממלא מקום מתאים, ואז יחזור לארץ ישראל.

והיורדים מארץ ישראל לחוץ לארץ ויושבים שם ישיבת קבע להתעשר ולהרבות נכסים ולרשת משכנות לא להם, ולהתענג על סיר הבשר, ומואסים בארץ חמדה, גדול עונם מנשוא, וגורמים גלות להם ולזרעם אחריהם. ולפעמים יגרמו לבניהם טמיעה והתבוללות. ועליהם אמרו חז"ל כל היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה, ודומה כמי שאין לו אלוה. וסופם לרדת מנכסיהם ולהשאיר בחוסר כל. וכמו שכתב בשער החצר (סימן רפז). ומכל מקום אין להתייאש מהם, וצריכים לנסות להשפיע עליהם בדרכי נועם לשוב לארצנו הקדושה ולחנך את בניהם לתורה, שאין לך תורה כתורת ארץ ישראל. ואם ראשיתם מצער אחרייתם ישגא מאוד. עכ"ל. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק י"א (חיו"ד סימן לד).

המביא תועלת לידי ישוב הארץ, מקיים בזה מצות ישוב ארץ ישראל

ודע, שמצות ישוב ארץ ישראל אינה מתבטאת רק בלדור בארץ ישראל, אלא כל אדם שמביא תועלת עבור הישוב בארץ ישראל גם זה בכלל מצות ישוב ארץ ישראל. וכמו שמצינו בגמרא מסכת גיטין (דף ה:) שהקונה בית בארץ ישראל

מן הגוי, מותר לו לומר לגוי לכתוב לו שטר מכר בשבת, שאמירה לגוי בשבת אסורה מדבריהם, ומשום ישוב ארץ ישראל לא גזרו בדבר זה. וכן פסק הרמב"ם בפרק ו' מהלכות שבת (הלכה יא). ומוכח שהקונה בית בארץ ישראל מן הגוי, הרי הוא מקיים בזה מצות ישוב ארץ ישראל, ומסתיימת הדברים משמע שגם אם הוא לא דר בבית, אלא רק קונה את הבית מהגוי, הרי הוא מקיים בזה מצות ישוב ארץ ישראל. ונראה שהטעם משום שהוא מביא לידי תועלת ישוב עם ישראל בארץ, לכך גם זה בכלל מצות ישוב ארץ ישראל.

וגדולה מזאת ראיתי לדברי מו"ר בשו"ת יביע אומר חלק ט' (האו"ה סימן ל אות ה) שכתב, שאיסור חליבה בשבת אסור מהתורה, ושכן הוא דעת הגאונים והרי"ף והרמב"ם והרא"ש, ומרן השולחן ערוך. ובכל זאת מבואר בשולחן ערוך (או"ה סימן שה סעיף כ) שמותר לומר לגוי לחלוב בהמתו בשבת. והגם שאסור לומר לגוי לעשות לו מלאכה בשבת באיסור תורה, מכל מקום כאן התירו משני טעמים, האחד משום צער בעלי חיים, והשני משום שיש בחליבה זו מצות ישוב ארץ ישראל, וכשם שהתירו חכמים לומר לגוי בשבת לכתוב לו שטר מקח משום מצות ישוב ארץ ישראל, כן התירו לומר לגוי לחלוב משום מצות ישוב ארץ ישראל, מפני שהחליבה באופן כללי היא צורך חיוני לישוב ארץ ישראל, ומלבד הטעם של צער בעלי חיים, יש להתחשב גם בטעם הזה להתיר אמירה לגוי לחלוב בשבת. עיין שם.

הרי מוכח מדבריו שכל מעשה המביא תועלת לידי הישוב בארץ ישראל, הרי הוא בכלל מצות ישוב ארץ ישראל.

המשפץ את דירתו או מרחיבה, מקיים מצות ישוב ארץ ישראל

וממוצא דבר אתה למד, שאדם הבונה או קונה בית בארץ ישראל, הרי הוא מקיים בזה מצות ישוב ארץ ישראל. וכמו כן אדם שכבר יש לו בית בארץ ישראל, והוא מרחיב את דירתו או משפץ אותה שתהיה מרווחת יותר או יפה יותר, הרי שהוא מקיים בזה מצות ישוב ארץ ישראל, מפני שעל ידי כך הוא מביא לידי תועלת הישוב בארץ ישראל.

ועל כן, אדם המשפץ או מרחיב את דירתו בארץ ישראל, יש לו לכוין לשם מצות ישוב ארץ ישראל, שהרי הוא מקיים בזה מצוה וכנוכר, וקיימא לן שמצות צריכות כוונה, וכמו שפסק מרן בשולחן ערוך או"ה סימן ס' (סעיף ד), וכן פסק בשולחן ערוך הרב סימן ס' (סעיף ה). עיין שם. ובהיות שהאדם מכוין בזה לשם

מצוה, הרי שיתקיים בו מאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ח, ה) "שומר מצוה לא ידע דבר רע", וכבר אמרו חז"ל במסכת שבת (דף סג.) אמר רב חנינא בר אידי כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

ועל כן אף על פי שאמרו חז"ל (מסכת סוטה דף יא.) שכל העוסק בבנין מתמסכן, ועיין שם ברש"י שפירש בזה ב' פירושים, פירוש א' שהוא מלשון סכנה דהיינו שפעמים נופל מהבנין ומת, ופירוש ב' שהוא מלשון מסכן דהיינו שממסכנות את האדם ומביא אותו לידי עניות. ואולם כאשר האדם בונה בית בארץ ישראל או מרחיב את דירתו או משפץ את ביתו, הרי שבזכות מצוה זו של ישוב ארץ ישראל, הוא נשמר מגזרת חז"ל הנזכרת, ואינו בא לידי סכנה או לידי עניות.

יש עדיפות לקנות דירה מרווחת מאשר להרחיב בבניה את הדירה הקיימת

ויש לך לידע, שמאחר ואמרו חז"ל שכל העוסק בבנין מתמסכן, נראה שעדיף לאדם לקנות בית בנוי כבר מאשר לבנותו מחדש, שהרי בזה אינו עוסק בבנין. וכמו כן אדם שכבר יש לו דירה ורוצה להרחיבה, אם בחישוב הכלכלי ההוצאה עבור הרחבת הדירה על ידי בניה או למכור את דירתו ולקנות דירה רחבת ידים יותר הם שוים או קרובים זה לזה בפער לא משמעותי, עדיף שימכור את דירתו ויקנה דירה רחבת ידים יותר ולא ירחיב את דירתו בבניה, כדי שלא יחולו עליו דברי חז"ל שאמרו שהעוסק בבנין מתמסכן. ולמרות שכתבתי לעיל שאם הבית בארץ ישראל ומכוין לשם מצות ישוב ארץ ישראל זכות מצוה זו תגן עליו, מכל מקום לא תמיד כוונת האדם אמיתית כדי שתגן עליו מצוה זו. ועיין להכלי יקר בפרשת שמות (א, ז) שכתב, שמה שפרעה נענש במה שלקה עשר מכות ועל הים, זה משום שעסק בבנין, וכמו שכתוב "ויבן ערי מסכנות לפרעה" כי הבנין גרם לו להתמסכן, וכמו שאמרו חז"ל (מסכת יבמות דף סג.) העוסק בבנין מתמסכן. עיין שם.

וכן כתב הרב פלא יועץ (ערך - בנין), וזה לשונו: אמרו רבותינו ז"ל (מסכת יבמות דף סג.) כל העוסק בבנין מתמסכן, רחמנא ליצלן. שבכל ההוצאות אדם יודע לחשוב כמה יוציא ומסתכל בכיסו אם יוכל להוציא מוציא באופן שלא יבוא להתמסכן, לא כן העוסק בבנין, שחושב להוציא מאה ונעשה לו הוצאה ממאתים, ומשהתחיל אינו יכול למשוך ידו, ומתוך כך יבוא להתמסכן. ולכן ראוי לגבר שיחשוב תחלה, אם יכול להוציא כפלים על אשר אמדו שצריך לאותו הבנין - יתעסק בבנין, ואם לא - אל יתעסק, שצריך לראות על החנות תחלה, כדאמרי

אינשי החנות בונה הבית ואין הבית בונה החנות. והיה נראה יותר טוב שיקנה אדם בנין בנוי, שהוא דבר שיש לו קצבה ונמצא לקנות בוול ובלי טרחא. עכ"ל. עיין שם עוד.

הרי שמבואר בדבריו שעדיף לקנות בנין בנוי מאשר לבנות בית חדש, מפני שאדם הבונה אינו יודע לשער כמה באמת הוא יהיה צריך לצורך הוצאות הבנין, ולפעמים באומד דעתו או דעת הקבלן הבונה לו את הבנין נראה שההוצאה היא בסכום מסויים, אבל לאחר מכן מתברר לו שהוא צריך כפלים ממה שאמדו, ופעמים שאין לו כדי הצורך, ומחמת כן בא לידי עניות. ומה שאין כן הקונה בנין בנוי כבר, הרי שההוצאה מבוררת לו בדיוק כמה היא.

וכן כתב הגאון ר' חיים פאלגי בספרו חיים ומלך (הלכות דעות פרק ה הלכה יא), על דברי הרמב"ם שם שכתב: דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו, מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה, אבל הטפשין מתחילין לישא אשה ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות אשה תארש בית תבנה כרם תטע, כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך, ובברכה הוא אומר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. עכ"ל.

וכתב, שיש לדקדק בדברי רבינו הרמב"ם שכתב "ואחר כך יקנה בית דירה וכו'", שמדוע שינה ממאמר הכתוב אשר ממנו מביא הוא עצמו ראייה כדכתיב "מי האיש אשר בנה בית חדש וכו'", ובהיות שלשון הפסוק אשר ממנו למד הרמב"ם דין זה מדבר באדם שבנה בית חדש, היה לו להרמב"ם לנקוט גם כן "ואחר כך יבנה בית", ולא לנקוט "ואחר כך יקנה בית דירה וכו'". וגם רבותינו בעלי התלמוד נקטו בש"ס מסכת סוטה (דף מד.) לימדה תורה דרך ארץ יבנה בית וכו', ולא אמרו יקנה וכו', וצריך לדעת למה שינה רבינו הרמב"ם מלשון הפסוק והגמרא.

וכתב שבנו החכם השלם כמוה"ר יצחק יישוב קושיא זו, על פי מה שאמרו חז"ל ורש"י בפרשת שמות על הפסוק "ויבן ערי מסכנות לפרעה" שכל העוסק בבנין מתמסכן וכו' כמו שיעוין שם, הרי שהבנין גורם לאדם שיהיה עני, ואינו מן הראוי מי שהוא בעל שכל גדול דעה ובינת אדם לו שיבנה בית חדש להיות נעשה מסכן ועני, ולכן דקדק רבינו הרמב"ם לכתוב במקום "יבנה בית" "יקנה בית", מפני

שכל שהוא קונגהו שכבר בנאו אחר אזי אינו מתמסכן. והטעם נראה פשוט כי בנוהג שבעולם הוא במי שבא לקנות בית או חצר או כרם וכדומה מחירו הוא דבר קצוב, והאדם כשנותן דעתו לקנות הוא משער בעצמו אם היכולת בידו הוא קונגהו, אבל מי שבא לבנות בית הוא דבר שאינו קצוב, כי הגם שהבנאי אומר לו כי צריך סך כך וכך הנה הוא עולה אחר כך כפלי כפלים, וגם צריך לשכור פועלים ולעמוד עליהם וכמו שכתוב בגמרא בבא מציעא (דף כט:): הרוצה לאבד ממונו ישכור פועלים ואל ישב עמהן.

ועוד כתב, ושמעתי דרך צחות מהרב המובהק כמוהר"ר שמואל בנימין ז"ל שהיה אומר שאם רוצה לאבד ממונו לבד ישכור פועלים ואל יעמוד עליהם, אמנם אם יש את רצונו לאבד גם גופו ישכור פועלים ויעמוד עליהם כי צריך להיות מצטמק ורע לו לעמוד עליהם שיעשו מלאכה, ולפעמים אינן עושים והוא מתין חלבו ודמו עמהם, וגם לכל הדברים הצריכים למלאכת בנין הבית בעצים ואבנים וסיד ותרסית וצריך להיות עסק עם כולם וקטטות ומריבות וצריך שיחלה עליהם עד שגומר הבנין.

ועוד כתב, ויפה כיוון בני הגדול רב ועצום אברהם רחמא נר"ו שהביא ראייה חותכת לכל זה מדברי רבינו יהודה החסיד ז"ל בצואותיו סימן י"ז שכתב וזה לשונו, לא יבנה אדם בנין של אבנים אלא יקנה. ובסימן י"ח כתב וזה לשונו, ואם בנה לא ידור בו ימים כי הוא או בניו ימותו אלא ימכרונו, ושל עץ ספק ע"כ. הרי שמזהיר הרב יהודה החסיד ז"ל שלא לבנות בית מחדש, והגם שנראה שהרב יהודה החסיד לא הזהיר מהטעם הנזכר לעיל כי אם מטעם אחר הכמוס עמו, מכל מקום נקוט מיהא כי כולם שוים לטובה שאין לבנות בית חדש. ולכן בדקדוק נקט רבינו הרמב"ם "יקנה בית" ולא כתב "יבנה בית" כדבר האמור. וזוהי ברכה בפני עצמה בפסוק בפרשת ואתחנן "לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים וזתים אשר לא נטעת", שמה שלא תבנה ולא תטע זהו ברכה בפרטות. ועיין בספר אהל יעקב סדר ראה דף מ"ב ע"א מה שפירש לאידך גיסא, וכן ביהושע סימן כ"ד וערים אשר לא בניתם ותשבו בהם וכרמים וכו' זה תורף דבריו הי"ו.

ועוד כתב, שיש לשאול מדוע נקט הפסוק בלשון "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו", מאחר שלא טוב לבנות בית חדש, אלא עדיף לקנות בית בנוי כבר וכנוכר. וכתב לתרץ, כיון שבימים הראשונים וכן בזמן התלמוד עדיין היתה עשירות באומה ישראלית, ואפילו מי שהיה בונה בית חדש לא היה מתרושש כל כך, ומה גם כי לא היו הדברים הצריכים לבנין ביוקר גדול, ולכן אחד הבונה

ואחד הלוקח שוו בשיעוריהן, וההבדל שבזמן הזה הבנין יהיה למוקש ואילו בזמן קדמון לא היה לא טוב ולא רע. עכת"ד.

העוסק בבנין מעורר על עצמו את מידת הדין

ויסוד הבנין שכל העוסק בבנין מתמסכן, ראיתי בספר הקדוש שם משמואל (פרשת בראשית) שכתב בשם מהר"ל בספר גבורות ה' (פ' טו), כי הבנין הוא היפך הברכה, כי בברכה אין גדר וגבול ולכך נאמר בברכה ופרצת וגו', והבנין הוא היפך זה שבונה גבולים וגדרים, והעוסק בדבר שהוא היפך הברכה מתמסכן, עכת"ד. וכתב על כך הגאון הנזכר: ויש לי להוסיף בה דברים ואולי הם בכלל דבריו, כי מאחר שבנין הוא גדר וגבול מוצאו ממדת הדין על כן מעורר מדת הדין, ובהתעורר מדת הדין מתעוררים לרגליו גם כוחות מזיקים שמשכנם בצד שמאל מבחוץ שעומדין וצופין מתי יצא מן הדין אשר בצפון לחרוב להרוג ולאבד שיהיו הם גומרים הדין, כי לכל תכלית הוא חוקר. ועיין שערי אורה (שער ו), ועיין זהר (ח"ב קפ"ד א) ד"ה פתח ובפי' הרמ"ז שם, ועל כן העוסק בבנין מתמסכן.

וכתב עוד, שלפי הדברים האלה יש לומר שמה שכתב הזוהר הקדוש (ח"ג רס"ג) סמיך לפתחא אזדמן חד שידא ואית ליה רשו לחבלא, מהאי טעמא הוא, שמחמת הבנין התעוררה מדת הדין וכיון דאיהו אתער סטרא אחרא אתתקף בהדיה. אבל ה' יתברך זיכנו במצות מזווה, כי בהופיע שם ה' שמה, אין עוד מקום להסטרא אחרא שהייתה מצד צמצום והסתר מאורו יתברך. וזהו שמתרגם יונתן שחנוכת הבית היא קביעת המזווה. ובזה יובן טעם המנהג שעושין סעודה בחנוכת הבית, שענין סעודה להנות אחרים היא מדתו של אברהם אבינו ע"ה מדת החסד, היפך מדת הדין והצמצום, ובזה מתקנין הענין שהעוסק בבנין מתמסכן. אבל עיקר חנוכת הבית היא קביעת המזווה, ועל כן היתה דעת הריש גלותא (מסכת מנחות דף לג.) לקבוע מזווה טרם העמיד הסיפין, עיין פרש"י, למען לא יתחיל המזיק לשים משכנו שמה. ע"כ.

ומתבאר מדבריו, שהסיבה שהעוסק בבנין מתמסכן, זהו משום שכל זמן שאין הבנין בנוי, זהו מצד החסד והברכה, וכמו שכתוב בברכה שבירך ה' את יעקב אבינו "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה" כלומר שהברכה אין בה גבולות, והבונה בנין הרי הוא גורם לגבול וצמצום, וממעט את הברכה, ובהיות שהוא ממעט את הברכה הרי מיד שולטת מדת הדין והגבורות שהם מצד הצמצום, ובשל כך מתעוררים עליו כוחות המזיקים. ועל כן כתוב בזוהר הקדוש שלאחר שהאדם בונה את ביתו מתעורר שד אחד העומד על פתח ביתו, שזה נגרם מחמת

שהוא עורר את מדת הדין כאשר הוא בנה את ביתו וגרם לצמצום הברכה. ולכן כתב בתרגום יונתן שעיקר חנוכת הבית זהו קביעת המזווה שבזה הוא מסלק את השד העומד בפתח בביתו שהוא נברא בעקבות בניית הבית. ולכן גם עושים סעודה בחנוכת הבית, מפני שזה מדת החסד להטיב עם אחרים שזה היפך מדת הדין והצמצום שנגרם בבניית ביתו.

שכנים המתנגדים לתוספת בניה, יש לדונם לכף זכות

ומדבריו יש לנו ללמוד שני דברים, האחד, שכאשר אדם רוצה להוסיף חדר או מספר חדרים בביתו, ושכניו מביעים התנגדות לכך וכל אחד משכניו טעמו ונמוקו עמו, אל לו להתרעם עליהם שהינם צרי עין מפני שאין לכל אחד מהם סיבה מספקת למנוע ממנו מלהרחיב את ביתו, ועל כן הוא סבור ששכניו שעד כה היו לו עמהם יחסי שכנות טובה לפתע הם התהפכו להיות מאנשים טובים לאנשים רעים וצרי עין. זה אינו, אלא יש לו לדונם לכף זכות, שלעולם שכניו הטובים שהיו מכבר הם עדיין במיטבם, אולם תגבורת הדינים שהוא גורם במעשי הבניה שלו וכמו שנוכר לעיל, הם שמתלבשים בשכניו ונלחמים בו, ומה כוחם של שכנים הללו לעמוד נגד כוחות הדין.

וכיוצא בזה כתב הגר"ח בספרו בן איש חי (שנה שניה פרשת וירא הלכה א), שבתחלה הביא דברי הגאון חיד"א במורה באצבע (אות קם) שכתב, כעלות המנחה בערב שבת קודש הנה הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו ובין המשרתים, והסטרא אחרא טורחת הרבה לחרחר ריב, והאיש הירא יכוף יצרו שלא יעורר שום מחלוקת והקפדה, ואדרבא יבקש שלום, יע"ש. וכתב על כך הגר"ח, וזה לשונו: ודע כי הנה כל אדם העושה קטטה ומריבה עם אשתו או בניו או משרתיו, ודאי נראה לו שהדין עמו, וראוי לריב על המכשלה שיצאה מתחת ידם בעניני הבית, אך באמת מי שיש לו מוח בקדקדו, בין יבין שאם יצא איזה מכשול מתחת ידם איננו נעשה מאיתם, ואין זה מעשה ידיהם, אלא הוא מעשה שטן כדי לחרחר ריב ומדון בעת ההיא, ואם השטן עומד כנגד האשה או המשרת ומכשילם בעניני הבית לעשות דבר שאינו מתוקן לבעל הבית, מה כוחם לדחות מעשה שטן, וכי יש אדם שיוכל להלחם עם השטן ולנצחו, מי זה יאמר יכלתי ונצחתי, על כן כל איש מבין כשיראה איזה מכשול בחסרון בענינים של הבית, לא ישים אשמה על אשתו ומשרתיו לריב איתם, אלא יעשה להם בלבבו ההתנצלות הזאת שכתבנו, כי אמת היא, ואז ישתוק ולא יריב איתם ולא יתכעס, וטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא. עיין שם. ומדבריו יש ללמוד לנידון זה. ועיין מה שכתבתי בפרשת כי תשא על הפסוק "ושמרו בני ישראל וכו".

ועל כן אם שכניו מתנגדים יש לו לדבר על לבם בשפה ברורה ובנעימה, ויקיים דברי שלמה בחכמתו שאמר (משלי כה, טו) "בְּאֵרֶךְ אַפַּיִם יִפְתָּה קֶצֶין וְלִשׁוֹן רַכָּה תִשְׁפָּר גֶּרֶם". ובנוסף לכך יעתיר תפלה לשוכן מרומים שיסיר ממנו תגבורת הדינים, וגם ישתדל לעשות צדקה וחסד שזה ממתק את תגבורת הדינים, וכמו שכתב השם משמואל הנ"ל לענין סעודה שעושים בחנוכת הבית, ואז וגבר ישראל. אבל אם יעשה עם שכניו מלחמה ויתקוטט עמהם עבור זאת, ידע שאדרבה הוא מחזיק יותר בתגבורת הדינים, ומחזיק מעשה השטן, ולא יועיל במעשיו כלום.

המשפץ את דירתו מבלי תוספת בניה, אין עליו תגבורת הדינים

והדבר השני שיש ללמוד מדברי השם משמואל הנ"ל, שמה שאמרו חז"ל שכל העוסק בבנין מתמסכן, זהו דוקא כאשר הוא בונה בנין מחדש או מוסיף חדר לבית הקיים, שאז הוא לקח מקום שאין בו גבולות ועשה בו גבולות וגרם לצמצום הברכה, ולכן הוא מתמסכן וכנ"ל, אבל אדם שסתם משפץ את ביתו הקיים ולא פורץ ימה וקדמה צפונה ונגבה להוסיף חדר או מספר חדרים לביתו הקיים, אלא הוא משפץ את הקיים כגון שמחליף ריצוף או מטבח וכיוצא בזה, בזה אינו בכלל מאמר חז"ל שאמרו שהוא מתמסכן. וכן עיננו רואות בחוש שכאשר אדם בא להרחיב את ביתו על ידי הוספת חדר או מספר חדרים מיד מתעוררים עליו שכניו או הרשויות ומביעים את התנגדותם, אבל אדם שסתם משפץ את ביתו מבלי להרחיבו אזי שכניו לא מתעוררים עליו בדיו ודברים, וזהו מהטעם הנזכר.

ולענין אם מוסיף חדר בביתו, האם צריך לעשות לזה חנוכת הבית כנהוג בסדר לימוד וסעודה ושירות ותשבחות לה' יתברך, עיין בבן איש חי (שנה ראשונה פרשת ראה הלכה ז), ובשו"ת תורה לשמה (סימן תפד). ועיין עוד בליקוטי מוהר"ן (תורה רסו).

ובעסקי בזה, אמרתי בס"ד שאם תחלק את התיבה "בניה" לשנים תקבל בניה, והיינו משום שהבונה את ביתו יש לו מזה צער רב, הן מחמת שההוצאה מרובה והן שהוא מתקוטט רבות עם הקבלן ועם שכניו וכיוצא בזה, וזה דבר ידוע. וזה מחמת תגבורת הדינים כמו שנתבאר. ועל כן מוטל על האדם בעת ההיא להתפלל רבות אל ה' כדי שיצילנו מכל הדינים הקשים והמרים הללו, ובמילא ענין זה גורם לו להתקרב יותר אל ה', ועל כן הוא נקרא בעת ההיא בן-יה מצד שהוא מרבה בתפילות אל ה' כבן המפציר באביו.

אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְךָ אֲבִיוֹן כִּי בְרַךְ יִבְרַכְךָ
 ה' בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה
 לְרִשְׁתָּהּ. (דברים טו, ד)

הרב מצווה לדאוג לפרנסת תלמידיו

יש להבין מדוע כפל כאן הפסוק שתי פעמים "כי ברך יברכך", ולא די לומר "כי יברכך" פעם אחת, וכמו שכתוב בברכת כהנים "יברכך ה' וישמרך" (במדבר ו, כד), וכן יש פסוקים רבים שבהם כתוב פעם אחת "יברכך", ואילו כאן כפל הפסוק פעמיים?

ויש לפרש שכאן עיקר הציווי של התורה "כי לא יהיה בך אביון" הוא לגבי פרנסי הדור ואנשים הממונים על הציבור, שידאגו לפרנסתם של תלמידי חכמים להמציא להם איזה עסק או משרה תורנית למען יוכלו ללמוד תורה בנחת וגם יתפרנסו בריוח ולא יהיה בהם אביון, ולזה כתבה כאן התורה "כי ברך יברכך", כיון שהעושה כן זוכה לברכה כפולה, היות והוא מביא בזה שתי תועלות, האחת, שגורם לתלמיד חכם שיוכל להמשיך בלמודו והרי הוא מרבה תורה, והשנית, גמילות חסד שממציא פרנסה ועוזר ליהודי אפילו אם הוא לא היה תלמיד חכם. ובעבור שתי תועלות הללו זוכה הלה בשתי ברכות.

וכן מצינו בגמרא מסכת הוריות (דף י.) שכאשר ר' יהושע ורבן גמליאל היו באים בספינה, גילה ר' יהושע לרבן גמליאל כי שני תלמידיו, רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגודא שהיו חכמים גדולים עד כדי שהיו יודעים לשער כמה טיפות יש בים, ולמרות זאת הינם עניים ביותר עד כדי שאין להם פת לאכול ובגד ללבוש, ובשל כך כאשר חזר רבן גמליאל לעירו מינה אותם לראשי ישיבה כדי שיהיה להם ממה להתפרנס. עיין שם בפירוש רש"י.

ועל פי דרכינו יש להסביר דברי הגמרא במסכת עירובין (דף יג.) שמובא שם, אמר ר' מאיר כשבאתי אצל רבי ישמעאל אמר לי, בני מה מלאכתך? אמרתי לו לבלר אני. אמר לי, בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת, נמצאת מחריב את כל העולם כולו. ע"כ. ומפשט הגמרא משמע שר' ישמעאל היה נמצא בעיר אחרת, ולאחר זמן רב הגיע ר' מאיר אצל ר' ישמעאל, ואז שאל ר' ישמעאל את ר' מאיר מה מלאכתך בהיות והוא לא פגשו זמן רב ולא ידע ממעשיו, על כן שאלו מה מלאכתך? והדבר

קצת תמוה, כיון שלאחר זמן רב שר' ישמעאל לא ראה את ר' מאיר מה ראה על ככה לשאלו באיזה מלאכה הוא עוסק, ומה איכפת לר' ישמעאל מה היתה מלאכתו של ר' מאיר, שהיה לו לשואלו באיזו סוגיא הוא עוסק או איזה חידוש נתחדש לו כדרכם של תלמידי חכמים, ומה יש לו להתענין כלל בענין מלאכתו.

ולפי מה שכתבתי לעיל הענין מתיישב, מפני שהרב הממונה על תלמידיו ללמד תורה, הרי שיש עליו גם מחוייבות לדאוג לתלמידיו שיהיה להם במה להתפרנס מלבד מה שמלמדם תורה, ולקיים בהם מקרא שכתוב "אפס כי לא יהיה בך אביון", שאם לא כן, מה יועיל כל תורתו שלימדם אם לבסוף תלמידיו צריכים להתבטל מהתורה לצורך פרנסתם, ואם אין קמח אין תורה. לכך בתחלה שאל ר' ישמעאל את ר' מאיר מה מלאכתך? כלומר מהו מקור הפרנסה שאתה מתפרנס ממנה, שעל ידה תוכל להמשיך ללמוד תורה מתוך נחת וישוב הדעת, שלולי זה איך ילמד ולבו בל עמו.

ומכאן יש ללמוד, שיש לראשי הישיבות אשר מגדלים תלמידים הרבה, ולא יבצר שישנם כמה מבחורי הישיבה אשר נתעלו מעל כולם הן בשקידה והן בהבנה בעמקות, וחובא רמיא על אותם ראשי ישיבות להשתדל שלאחר נישואיהם של אותם בחורים להכניסם לצוות הישיבה הן כר"מ הן כמשיב וכיוצא בזה, כדי שעל ידי שיהיו להם תלמידים הם יתגדלו יותר בתורה בבחינת ומתלמידי יותר מכולם (עיי' מסכת תענית דף ז.), ועוד כדי שיהיה להם מקור פרנסה טוב, ולא יקשה עליהם לימוד התורה בזמן שאין להם מקור פרנסה טוב, ואז כל מה שהשקיעו ולמדו בישיבה עלול לרדת לטמיון. וזה למרות שאותו בחור אין לו קרבה משפחתית לראש הישיבה. צא ולמד ממרן ראש הישיבה כמוהר"ר רבי עזרא עטייה זצוק"ל, אשר דאג לכל תלמידיו כאב הדואג לבנו, שיהיה לכל אחד מהם תפקיד תורני חשוב, כדי שעל ידי כך יזכו את הרבים וגם יתפרנסו בכבוד, ובראשם דאג וגידל את מרן מוריני ורבינו ועטרת ראשינו רבי עובדיה יוסף זצוק"ל.

ואפשר שלכך נתכוונו חז"ל במסכת אבות (פרק א משנה א), משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין "והעמידו" תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. ע"כ. שלא אמר התנא "ותלמדו" תלמידים הרבה, אלא אמר "והעמידו" תלמידים הרבה, שמשמע שלא די ללמדם, אלא צריך להעמידם כלומר שהלימוד אצלם יהיה קיים ועומד לעולם, וזה על ידי שהרב ידאג לכל תלמיד שימשיך בלמודו גם לאחר שכבר אינו לומד אצלו כגון שגדל ונשא אשה ויש לו צורך בפרנסה, אם יש ביכולתו להמציא לתלמידו משרה תורנית שעל

ידה הוא גם ישאר בלימודיו וגם יתפרנס בריוח, הרי הוא מחוייב לעשות כן, כדי שהתורה שלמד אצל רבו תעמוד על עמדה, ולא ירד לטמיון חס ושלום כל מה שלמד מחמת דוחק הפרנסה, וזהו "והעמידו" תלמידים הרבה. ועיין בתוספות יום טוב.

נָתַן תַּתֵּן לוֹ וְלֹא יָרַע לְבַבְךָ בְּתִתֶּנָּהּ לוֹ כִּי
בְּגִלְלֵי הַדְּבָר הַזֶּה יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
מַעֲשֶׂיךָ וּבְכֹל מַשְׁלַח יָדְךָ. (דברים טו, י)

ארגוני חסד יש להם ליתן צדקה לעניים בדרך מכובדת

נראה לי ביאור הפסוק "ולא ירע לבבך בתתך לו", שהכוונה היא למרות שאתה נותן לעני, לא תתן לו בדרך רעה שהוא מתבייש בה, וכמו שמצוי כיום כמה אגודות מסויימות המחלקות בחגים עזרה למשפחות נזקקות, והרי הם מחלקים מוצרי מזון ברחובה של עיר, ועומדים שם העניים בהתקהלות עד שיגיע כל אחד תורו לקבל מנתו, ולבנתיים ישנם כאלו המתביישים ודמם נשפך על כך שכל עובר ושב רואה אותם ממתינים עד שיגיע התור שלהם לקבל מצרכי מזון, אוי לה לאותה בושה ואוי לה לאותה כלימה, הלזאת מצות "חסד" יקרא כאשר העני עומד על הפתח ופושט ידו בפני קהל עם ועדה ומתבייש, ומה שהוא בא לשם רק מפני שאין לו ברירה שהרי עולליו שואלים ללחם. ועתידים הם ליתן דין וחשבון. ולזה אמרה תורה "ולא ירע לבבך בתתך לו" כלומר אל תתן לו בדרך רעה שהוא מתבייש בה.

ולעניות דעתי המצוה הגדולה כיום ליתן למשפחות הנזקקות כסף מזומן או העברה בנקאית או לכל הפחות תלושי קניה, שבזה העני משתמש בכסף למה שהוא באמת צריך, וגם שזה לא נעשה בדרך שהוא מתבייש בה. ולא כאותם שנותנים מצרכי מזון לעני, שבחלקו הגדול אינו משתמש, וגם שניתן בדרך בזיון. והנותנים לעניים כפי הדרך הנזכרת תחול עליהם הברכה הכתובה בפסוק זה "כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוקיך בכל מעשה ידך", והיינו שבזכות שאתה נותן את הצדקה לעני שלא בדרך רעה שהוא מתבייש בה, יברכך ה' בכל מעשה ידך.

וכיוצא בזה ראיתי להגרי"ח בספרו עוד יוסף חי דרשות (פרשת תרומה) בביאור הפסוק "ועשית כפרת זהב טהור" (שמות כה, יז), וזה לשונו: נראה לי בס"ד "כפרת" רמז למצות הצדקה, שהיא מכפרת ונקראת "כופר נפש" דכתיב (שמות ל, יב) "ונתנו איש כופר נפשו" וכתיב (דניאל ד, כד) "וחטאך בצדקה פרוק". וצריכה להיות "זהב טהור", כלומר נקי מן הגזל ושאר איסורין, כי ה' יתברך "שונא גזל בעולה" (ישעיה סא, ח). גם "זהב טהור" שתתן מעות טובים עובר לסוחר, ולא תתן מעות רעים, שיש צער לגבאי או לעני עד שיעבירם. עכ"ל. עיין שם.

כִּי יִמְכַר לְךָ אֶחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה
וְעִבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית תְּשַׁלְּחֵנּוּ
חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ: וְכִי תְּשַׁלְּחֵנּוּ חֲפָשִׁי מֵעִמְךָ לֹא
תְּשַׁלְּחֵנּוּ רִיקָם: הָעֲנִיק תְּעַנִּיק לוֹ מִצֶּאֱנָךְ
וּמִגֶּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ אֲשֶׁר בְּרַכָּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ תִּתֵּן
לוֹ. (דברים טו, יב-יד)

מצות הענקה

בפרשה זו אנו למדים על מצות הענקה, והיינו שכאשר עבד עברי עבד אצל אדונו שש שנים ולאחר מכן הוא אמור להשתחרר לחפשי, אזי מחוייב בעל הבית ליתן לעבד הענקה מהצאן והגרן והיקב כאשר ברכו ה'.

ובספר החינוך (מצוה תפב) כתב בענין זה, וזה לשונו: מצות הענק עבד עברי, לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידנו לחרות ולא נשלחנו בידים ריקניות, ועל זה נאמר "העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלקיך תתן לו".

משרשי המצוה, למען נקנה בנפשנו מדות מעולות יקרות וחמודות, ועם הנפש היקרה והמעולה נזכה לטוב, והאל הטוב חפץ להיטיב לעמו, והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו וניתן לו משלנו בתורת חסד מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו, ודבר מושכל הוא, אין צורך להאריך בו.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (מסכת קידושין דף טז:), שאחד העבד היוצא בסוף שש או ביובל או במיתת אדון, וכן אמה שיצאת באחד מכל אלו או בסימניו, הרי אלו מעניקין להם. אבל היוצאין בגרעון כסף אין מעניקין להם, שנאמר וכי תשלחנו חפשי, וזה לא שלחו הוא, אלא העבד הוא שגרם בנתינת הכסף לצאת מתחת ידו. וכן מה שדרשו זכרונם לברכה (שם דף יז.) במה שהזכיר הכתוב צאן וגורן ויקב, שבדברים שיש בהן ברכה מחמת עצמם הוא שחייב אדם להעניקם, אבל לא כספים ובגדים. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם) שאין פוחתין לו משלשים סלע. ובין נתברך בעל הבית לרגלו או לא נתברך חייב להעניק לו, וענק העבד לעצמו ואין בעל חובו גובה הימנו. ויתר פרטיה מבוארים בפרק ראשון מקדושין.

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית, שאין דין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג כמו שכתבתי במה שקדם (מצוה מב), ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם. עכ"ל.

דמי פיטורין לפועל

ומסוף דבריו מוכח שגם בזמן הזה השוכר אדם מישראל, יש להעניק לו איזו מתנה או תשורה כאשר השכיר סיים את עבודתו. והגם שספר החינוך לא מדבר בתורת חיוב אלא בתורת חסד כלומר שיש בהנהגה זו מידה טובה של הכרת הטוב למי שעבד אצלנו. מכל מקום כיום ענין זה מוגדר כמנהג המדינה כאשר בעל הבית מפטר עובד הרי הוא מחוייב ליתן לו דמי פיטורין, ובית הדין כופין על כך מצד הדין היות שבפועלים אנו הולכים אחר מנהג המדינה, וכיום ענין זה מוגדר כמנהג ברור שעל דעת כך השכיר עבד אצל בעל הבית.

וכן מובא בפסקי דין רבניים (חלק ד עמ' 129), תביעה שהוגשה בפני בית הדין הרבני האזורי ירושלים, בפני כבוד הדיינים דאז: הרב אליעזר יהודה ולדנברג אב"ד, הרב עובדיה יוסף, הרב יוסף קפה, בענין: תביעה לפיצויי פיטורין לעובדים וכו', ולאחר שהביא דברי הרמ"א בשולחן ערוך חו"מ סימן של"א (סעיף א) שאינו קרוי מנהג אלא דבר השכיח ונעשה הרבה פעמים, אבל דבר שאינו נעשה רק פעם אחת או שני פעמים אינו קרוי מנהג. ושכן כתב הריב"ש בתשובה. כתב וזה לשונו: דון מינה הא כל שנעשה יותר מפעם אחת או פעמיים, ועל אחת כמה כשידענו שנעשה כבר הרבה פעמים, דשפיר קרוי מנהג והולכין אחריו אפילו כשהשכירות נעשתה בסתם. ואם כן נלמד מזה לנידוננו (היינו לתשלום פצויים), אשר

הדבר הזה של קיום מנהג כללי בארץ לשלם פצויים לפועלים ופקידים לסוגים השונים לפי חישוב חודש לשנה לפי המשכורת החודשית האחרונה, הוא בבחינת זיל קרי בי רב הוא ומושרש כן בארץ זה עשרות שנים באין חילוק אם הוא עובד במשרה שלימה לבין אם הוא עובד חלקי, לכן בודאי אדעתא דהכי קבלה הנתבעת את התובעת לעבודה ואינה יכולה להישמט ממילוי אחרי נוהל זה.

ועוד זאת, ענין מנהג הענקה של פיצויים לעובד עם פיטוריו מצינו לו סמוכים בתורה ובהלכה. והוא בדברים פרשת ראה אצל דין עבד עברי שכתוב "וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ד' אלקיך תתן לו". ובספר החינוך (מצוה תפב) מסביר שורש מצוה זאת, שהיא למען נקנה בנפשינו מדות מעולות יקרות וחסודות, שנרחם על מי שעבד אותנו וניתן לו משלנו בתורת חסד מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו. ואחרי כתבו והסבירו ענין מצוה זאת האמורה בתורה גבי עבד עברי, מוסיף החינוך בסוף דבריו וכותב דהגם דאין דין עבד עברי נוהג אלא בזמן הבית, מכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח שאם שכר מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו ה' יתברך.

הרי שהחינוך משמיענו להוסיף לקח מדין עבד עברי לכל שכיר ועובד להעניק לו בצאתו ממעבידו מאשר ברכו ה', ולא עוד אלא שאין חילוק מזה בין אם עבדו זמן מרובה או אפילו מועט, ומינה גם שאין חילוק בין אם עבדו במשרה שלימה יום שלם לבין אם עבדו חלקית חצי יום. עכ"ל. ועיין שם עוד מה שהביא בשם המנחת חינוך.

וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו סימן קסז) שבארץ ישראל נהגו הבתי דינים לפסוק הענקה, ומטעם שכבר נתקבל כן בין הסוחרים. עיין שם. ועיין עוד בשו"ת בצל החכמה (חלק ג סימן ק).

פרשת שופטים

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לָךְ בְּכֹל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר
 ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְשִׁבְטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם
 מִשֹּׁפֵט צְדָק. (דברים טו, יח)

ככל שהאדם חכם יותר הוא נעשה קפדן יותר

כתב רש"י, בכל שעריך - בכל עיר ועיר: לשבטיך - מוסב על תתן לך. שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך - מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר. עכ"ל.

וכתב השפתי חכמים, שמתיבת "לשבטיך" אנו למדים שאם היו שני שבטים בעיר אחת אזי צריך למנות באותה העיר שני בתי דיינין לכל שבט ושבט בפני עצמו. ומתיבת "שעריך" שכתב רש"י שצריך למנות בכל עיר ועיר, אנו למדים שאם היו שתי עיירות השייכות לשבט אחד אזי צריך למנות בכל עיר ועיר אף על גב ששתי העיירות שייכות לשבט אחד. וכיוצא בזה כתב הרמב"ן עיין שם.

ובגמרא מסכת מכות (דף ז:.) מובא, מה תלמוד לומר "בשעריך", בשעריך אתה מושיב בתי דיינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, ובחז"ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואין אתה מושיב בכל עיר ועיר. ע"כ. וכן פסק הרמב"ם בפרק א' מהלכות סנהדרין (הלכה א-ב), וזה לשונו: מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דיינין באים לפניהם. שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה, והם עומדים לפני הדיינין המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות, וכל מעשיהם על פי הדיינים, וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודינין אותו כפי רשעו.

אין אנו חייבין להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל בלבד, אבל בחוצה לארץ אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך שנאמר תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך נותן לך לשבטיך. עכ"ל. וכן פסק הטור בחו"מ סימן א'. עיין שם. ועיין בכסף משנה.

נמצא אפוא שבארץ ישראל יש חיוב להעמיד יותר בתי דינים מאשר בחוץ לארץ. וצריך להבין דבר זה מדוע צייתה התורה על כך שבארץ ישראל צריך למנות בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך, ובחוצה לארץ אין צריך. ואפשר לפרש זאת על פי מה שכתב בספר אהל יעקב לרבנו יעקב מדובנא (ריש פרשת משפטים), שהקשה על הדין הנזכר, מדוע צייתה התורה על כך למנות דיינים בארץ ישראל בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך, וכי הושפלנו מכל האומות שאצלם לא נוהגים למנות בתי משפט אלא לכמה עיירות כאחד, ואילו עם ישראל מחוייבים למנות בתי דינים בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך? ותירץ, שעם ישראל משנתנה להם תורה בהר סיני נעשו חכמים יותר מכל עם ולשון, ושלמה המלך בחכמתו אמר בספרו קהלת (א, יח) "ויוסיף דעת יוסיף מכאוב", והיינו ככל שהאדם יותר חכם הוא נעשה יותר קפדן, ומשום כך יוסיף מכאוב, ועל כן עם ישראל בהיות שהם חכמים גדולים, זה גורם להם להיות קפדנים יותר, ולהיות מריבים זה עם זה, ומשום כך צריכים הם יותר בתי דינים משאר אומות העולם. עכת"ד.

ומעתה יובן מדוע בחוץ לארץ לא צייתה התורה על כך למנות בתי דינים בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך, משום שבני ארץ ישראל היו חכמים יותר מבני חוצה לארץ, כמובא במסכת בבא בתרא (דף קנח:) שהאוויר של ארץ ישראל מחכים, ובמסכת קידושין (דף מט:) מובא עשרה קבין חכמה ירדו לעולם, תשעה נטלה ארץ ישראל, ואחד כל העולם. (עיין עוד איכה רבה פרשה א הלכה ד). ועל כן היות ובני חוץ לארץ פחות חכמים מבני ארץ ישראל הרי הם פחות קפדנים ופחות מריבים זה עם זה, ולפיכך אינם צריכים למנות בתי דינים בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך.

ועל פי דרכינו יש להסביר דברי הגמרא במסכת ברכות (דף ה.), תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין. אלו הן, תורה וארץ ישראל והעולם הבא. תורה מנין שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". ארץ ישראל דכתיב "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך", וכתיב בתריה "כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה". העולם הבא דכתיב "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר". ע"כ.

ומפשט הדברים משמע שהטעם שארץ ישראל נקנית ביסורין, זהו משום שארץ ישראל היא ארץ הקודש, ובכדי לקנות את הקדושה צריך לעבור תהליך של יסורין, בדומה לתורה ועולם הבא שעולם הבא הוא גן עדן. ואולם לפי הנוכח לעיל, נראה לענ"ד שיש להסביר בענין ארץ ישראל עוד דרך נוספת מדוע היא נקנית ביסורין, שבהיות ונתבאר שהדרים בארץ ישראל הינם חכמים יותר משאר אנשים, ממילא הדיורין שם קשים יותר, וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת א, יח) "ויסוף דעת יוסף מכאוב", והיינו ככל שהאדם חכם יותר הוא נעשה קפדן יותר, ולכן יוסף מכאוב. ולפיכך המגורים בארץ ישראל קשים הם, שמצד המעלה שהאדם מקבל בארץ ישראל שזה תוספת חכמה, זהו אליה וקוץ בה, שנעשה עליו ענין זה לקושי מצד קפדנותו. ועיין מה שכתבתי בספרי מעשה חושב הלכות דיינים ועדות סימן א' (טור בד"ה ומסקינן).

לֹא תִטֶּה מְשֻׁפֵּט לֹא תִכְיֹר פָּנִים וְלֹא תִקַּח
 שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲוֹר עֵינֵי חֲכָמִים וְיִסְלֹף
 דְּבָרֵי צְדִיקִים. (דברים טו, יט)

דיין הנוטל שוחד אינו מתעורר לשוב בתשובה

כתב רש"י, ולא תקח שחד - אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור - משקיבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו: דברי צדיקים - דברים המצודקים, משפטי אמת. ע"כ.

וברבינו בחיי בביאור פסוק זה כתב, ולא תקח שחד - אפילו לשפוט האמת לפי שלאחר שקיבל השוחד נעשה עור בדין. ואמרו רז"ל (מסכת כתובות דף קה:): מאי "שחד", שהוא חד, כלומר שהמקבל והנותן נעשו אחד, ושוב אינו רואה לו חובה. והמקבל שוחד נקרא רשע, דכתיב (משלי יז, כג) "שחד מחיק רשע יקח", וכתיב (משלי כא, יד) "ושחד בחיק חמה עזה", וכתיב (משלי יז, ח) "אבן חן השחד בעיני בעליו", ודרשו רז"ל (תנחומא תולדות סימן ח) למה נמשל לאבן שבכל מקום שנופלת שוברת.

וברמב"ם בפרק כ"ג מהלכות סנהדרין (הלכה א) כתב, לא תקח שוחד אין צריך לומר לעות את הדין אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אסור

ועובר בלא תעשה, והרי הוא בכלל ארור לוקח שוחד, וחייב להחזיר השוחד כשיתבענו הנותן.

וראה להרמב"ם בפרק ד' מהלכות תשובה (הלכה ג) שכתב, שבכלל עשרים וארבעה דברים המעכבים את התשובה, זהו דיין המקבל שוחד כדי להטות את הדין, מפני שאינו יודע עד היכן הגיע הטייה זו וכמה היא כחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים ועוד שהוא מחזיק יד זה ומחטיאו. ופירש הכסף משנה שכוונת הרמב"ם לומר, שהדיין לא יתעורר בתשובה לומר לעצמו שלא כדין דנתי, מפני שהדין תלוי בשיקול הדעת ויש לו רגלים לומר יפה דנתי, וכיון שקיבל השוחד לעולם לבו ודעתו נוטים לצד זכותו ולא לצד חובתו.

וראיתי בזה ביאור נפלא, בהגהות לספר ראשית חכמה (שער התשובה פרק ו אות לה) שכתב בשם ספר מקור חסד, לבאר דברי הרמב"ם מדוע הדיין לא מתעורר לתשובה, מפני שהשוחד יש לו כח שגם אם אחד מהדיינים נוטל שוחד, הרי זה משפיע גם על שאר הדיינים שעמו למרות שהם צדיקים ולא נטלו שוחד, וזה על ידי שהוא נוטל שוחד הרי הוא בטוח בזכות הבעל הדין שנתן לו את השוחד, והרי הוא משפיע בכל כחו על שני הדיינים שעמו שיקבלו את סברתו ודעתו בזכות אותו בעל דין. וממילא דיין זה שנטל את השוחד לא יחזור בתשובה, מפני שהוא יאמר לעצמו מה עשיתי והרי גם שאר הדיינים אמרו כמותי ולא פסקתי כן לבד, ונמצא שהדין דין אמת.

עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אֹו שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוֹמֵת
הַמֵּת לֹא יוֹמֵת עַל פִּי עֵד אֶחָד. (דברים י"ו)

**צדיקים במיתתם קרויים חיים, והרשעים בחייהם
קרויים מתים**

הגמרא במסכת ברכות (דף יח:): למדה מפסוק זה שהרשעים בחייהם קרויים מתים, והיינו ממה שאמרה התורה "על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת" ומהו "יומת המת" והרי הוא חי אלא שבית הדין ממיתין אותו, אלא מפני שהוא רשע הוא קרוי מת כבר בחייו. ועוד למדה זאת הגמרא מהפסוק

הנאמר ביחזקאל (כא, ל) על צדקיהו שהיה מלך רשע "ואתה חלל רשע נשיא ישראל" למרות שהוא חי קורהו הנביא "חלל" מפני שהרשעים בחייהם קרויים מתים.

אמנם מצד שני אומרת שם הגמרא שהצדיקים במיתתם קרויים חיים, ולמדה כן הגמרא מהפסוק הנאמר בשמואל ב' (כג, ט) "ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אראל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג", ומהו פירוש הפסוק "ובניהו בן יהוידע בן איש חי" וכי כל העולם הם בני המתים, אלא הכוונה שאביו יהוידע היה צדיק גדול שגם לאחר מיתתו הוא קרוי חי.

ונראה לי בס"ד לפרש דברי הגמרא הנ"ל, מה פירוש צדיקים במיתתם קרויים חיים, שהכוונה היא שהצדיק אף לאחר מיתתו העם אומר עליו מי יתן והצדיק הזה ישוב ויחיה בינינו, שזוכרים אנו כמה נעים היה במחיצתו כשהיה חי עמנו בעולם הזה, כמה תורה למדנו מפיו, כמה עצה ותבונה ומוסר ודרך ה' למדנו ממנו. ולכך הם אומרים עליו מי יתן שיחזור הצדיק הזה ויחיה שוב עמנו. וזהו צדיקים במיתתם קרויים חיים, דהיינו שהעם קורא להם לחזור ולחיות שוב. אבל הרשעים בחייהם קרויים מתים, שמתוך שזה הרשע מצער את הבריות מתוקף רשעותו, ואין העם יכול לשהות בסביבתו, מפני שהוא מצער אלוקים ואדם, העם קורא עליו מתי ימות זה ואבד שמו מן העולם. וזהו רשעים בחייהם קרויים מתים, דהיינו שהעם קוראים לו למות כבר מפני שאינם יכולים לסבלו.

ועיין להתפארת ישראל במה שכתב על המשנה במסכת קידושין (דף מ:), וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב. ע"כ. שראוי לו לדור במדבר מקום חיות הרעות, מפני שהוא מסוכן למין האדם יותר מהחיות רעות, ומזה הטעם הוא פסול גם לעדות. ועל פי זה כתב לפרש פירוש הפסוק (תהלים מט, יג) "ואדם ביקר ולא יבין" שהוא בתמונה יקרה של מין האדם, ואף על פי כן לא יבין התעסק בתבונה זר מעשהו. זהו "נמשל כבהמות נדמו", אבל הוא גרוע מהן, מפני שחיות היער בלתי ספק יש בהם ואפילו בהיותן מסוכנים שבהן איזה צורך לבריא, כגון לרפואה או להתכסות בעורם, אבל אלו הפראים הם רק כחיות נדמו, הצבועים בששר ומצויירים בקיר, שאינם לא לרפואה ולא לישועה, כי אם גבשושית יתירה בעולם, חרפת אדם ובזוי האנושי. עכ"ל.

וּבָאתְ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר
יְהִי בַיָּמִים הֵם וְדַרְשֶׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת
דְּבַר הַמִּשְׁפָּט. (דברים יז, ט)

אין ללמוד דין או הלכה מפי נביא, אלא מפי חכמי התורה

כתב הרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים, שלא אמרה התורה "ובאת אל הנביא", אלא הפסוק אומר "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט", ולמדה אותנו התורה בזה שלא תלמד דין והלכה מפי הנביא אלא מפי חכמי התורה, שאין עדיפות לנביא בחקירת הדין יותר מחכמי התורה, ואם יפרש תלמיד חכם הבקיא בדיני התורה איזה פירוש בתורה, וכנגדו יבוא נביא ויפרש פירוש אחר מהתלמיד חכם, ויאמר הנביא שאמר לו ה' שפרושו הוא הנכון, אין שומעין לנביא שהוא בענין הלכה, אלא אפילו אלף נביאים שכולם כאלהו הנביא ואלישע הנביא פירשו איזה פירוש בתורה, ואלף חכמים וחכם פירשו היפך אותו הפירוש אחרי רבים להטות, ועושים כדברי האלף חכמים וחכם, ולא כדברי האלף נביאים המופלגים. וכן אם נחלקו חכמי ישראל במצוה מסויימת או בדין מסויים, ויבוא נביא ויאמר שה' אמר לו כי הפסק במצוה זו כדברי חכם פלוני או שדינו של חכם פלוני הוא הנכון, הרי אותו הנביא נהרג לפי שהוא נביא שקר, לפי שלא בשמים היא, ולא המחננו ה' אל הנביאים אלא המחננו אל החכמים בעלי הדין. עכת"ד.

וכן פסק הרמב"ם בפרק ט' מהלכות יסודי התורה (הלכה א), וזה לשונו: דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו", ונאמר "והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת", הא למדת שכל דברי תורה מצווין אנו לעשותן עד עולם, וכן הוא אומר חוקת עולם לדורותיכם, ונאמר לא בשמים היא, הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו, שהוא ברוך שמו צוה למשה שהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש אל ויכזב. עכ"ל.

למדת מדבריו, שאפילו נביא שנותן אות או מופת, עם כל זאת אין שומעין לו לבטל או לגרוע אחת ממצות ה' יתברך, ואם עשה כן, הרי הוא חייב מיתת חנק. ושם בהלכה ד' מבואר בדבריו, שגם כאשר אמר בדין מדיני התורה שה' צוה לו שהדין כך הוא והלכה כדברי פלוני הרי זה נביא שקר ויתנק, אע"פ שעשה אות, שהרי בא להכחיש את התורה שאמרה לא בשמים היא. ע"כ. כלומר למרות שלא עקר את ההלכה אלא שאמר על פי הנבואה שהלכה כפלוני, ואכן כך הלכה, עם כל זאת הרי הוא חייב מיתת חנק, משום שבא להכחיש מה שאמרה התורה שלא בשמים היא. ועיין שם בכסף משנה.

אין לפסוק דין על פי רוח הקודש

עיין בדברי מו"ר זצ"ל בשו"ת יביע אומר חלק א' (חאו"ח סימן מא) מה שהארין בענין שו"ת מן השמים, שאין לסמוך על דבריו היות ולא בשמים היא. וכתב שם באות כ"ב, בשם הרב דרכי הוראה (פרק ח), שאין לפסוק דין על פי רוח הקודש, וכתב לזה ראייה מהא דאמרינן במסכת עירובין (דף מה). דרש רבי דוסתאי דמן בירי, מאי דכתיב "ויגדו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את הגרנות" תנא קעילה עיר הסמוכה לספר היתה, והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש, דכתיב "והמה שסים את הגרנות", וכתיב "וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה". מאי קמבעיא ליה? אילימא אי שרי אי אסור, הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים. אלא אי מצלח אי לא מצלח. ע"כ. כלומר שהקשה הש"ס שאם נאמר שדוד המלך נסתפק בהלכה האם מותר להלחם נגד פלשתים ביום שבת כאשר הם באו על עסקי קש ותבן ולא על עסקי נפשות, אם כן לא היה לו לשאול הלכה זו באורים ותומים, אלא היה לו לשאול דבר הלכה את בית דינו של שמואל הרמתי. ומכאן מוכח שאין פוסקים הלכה על פי אורים ותומים, וכן לא על פי רוח הקודש. וכתב שם מו"ר שעיקר ראיתו מעירובין כבר הובאה בשם הגדולים (מע' י אות רכד). וכן הועתק בשו"ר ברכה (סימן תקפ"ט) ד"ה ומעין דוגמא. וכ"כ בהגהות מהר"ץ חיות עירובין (דף מה.). עיין שם. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות יז).

כִּי תִצּוֹר אֶל עֵיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיךָ
 לְתַפְשֶׁהָ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָה לְנִדְחַי עָלֶיךָ
 גְּרוֹן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאַתָּה לֹא תִכְרַת כִּי
 הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לֹכֵא מִפְּנֵיךָ בְּמִצּוֹר.

(דברים כ, יט)

מלאך חבלה אינו שולט בתלמיד חכם העמל בתורה

מובא בזוהר הקדוש פרשת בלק (רב): תא חזי, כמה חביבין אינון דמשתדלי באורייתא קמי קודשא בריך הוא, דאפילו בזמנא דדינא תליא בעלמא, ואתייהיב רשו למחבלא לחבלא, קודשא בריך הוא פקיד ליה עלווייהו, על אינון דקא משתדלי באורייתא, והכי אמר ליה קודשא בריך הוא, כי תצור אל עיר, בגין חוביהון סגיאין דחטאן לקמאי, ואתחייבו בדינא, ימים רבים וכו', תא ואפקיד לך על (כל) בני ביתי, לא תשחית את עצה, דא תלמיד חכם דדא איהו במתא, דאיהו אילנא דחיי, אילנא דיהיב איבין. דבר אחר, את עצה ההוא דיהיב עיטא למתא לאשתנבא מן דינא, ואוליף לון ארחא דיהכון בה, ועל דא לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרון, לנדחא עליה דינא, ולא לאושטא עליה חרבא מלהטא, חרבא משנא, ההיא דקטלא לשאר אינשי דעלמא וכו'. עכ"ל. עיין שם עוד. הביאו בנפש החיים שער ד' פרק י"ט.

פירש המתוק מדבש: בא וראה כמה חביבים לפני הקב"ה אותם העוסקים בתורה, כי אפילו בזמן שהדין בעולם, וניתן רשות למשחית להשחית, הקב"ה מצוה את המשחית על אותם שעוסקים בתורה, וכך אומר לו הקב"ה, "כי תצור אל עיר" דהיינו בשביל עונותיהם הרבים שחטאו לפני, ונתחייבו בדין, "ימים רבים" והכית את העיר במכת דבר רחמנא ליצלן ימים רבים וכו'. ואומר הקב"ה אל המשחית בא ואצוה אותך על בני ביתי, דהיינו על תלמידי חכמים, על פלוני ופלוני, וכל הנקרא בשם ינצל, כי מה שכתוב "לא תשחית את עצה" זהו תלמיד חכם שהוא העיקר בעיר, שהוא עץ החיים, ולכן מדמה הכתוב את התלמיד חכם לעץ, כי הוא אילן הנותן פירות ושפע אל המלכות כדלקמן. פירוש אחר על מה שכתוב "את עצה", הוא לשון עצה טובה, דהיינו אותו התלמיד חכם הנותן עצות לבני העיר איך להנצל מן הדין, ומלמד אותם את הדרך אשר ילכו בה, ועל זה נאמר "לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרון", פירושו לנדוח עליו דין, ולא להושיט עליו חרב שנונה, אותה החרב ההורגת את שאר אנשים שבעולם.

ומתבאר מדברי הזוהר, שתלמיד חכם העמל בתורה אין רשות למלאך חבלה לשלוט בו, ואף על גב שבשעה שניתנה רשות למלאך המשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, מכל מקום לגבי תלמיד חכם אין לו רשות לפגוע ולהזיק לו. וזה שאמר הפסוק "כי תצור אל עיר", והיינו שניתנה רשות למלאך המשחית לבוא אל העיר מחמת עוונותיהם של בני העיר, "לא תשחית את עצה" זהו תלמיד חכם העמל בתורה ומלמד את העם תורה ויראת שמים כדי שילכו בדרך ה', "לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרון" לא תשלוט מידת הדין באותו תלמיד חכם.

וצריך לומר לפי זה מה שאמרו חז"ל (מסכת בבא קמא דף טו.) תאני רב יוסף, מאי דכתיב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים. ע"כ. זה מדובר בצדיקים העושים רצון ה' ולא עוברים על מצוותיו אבל אינם עמלים בתורה, אבל תלמיד חכם העמל בתורה ומלמד את העם תורה, דין אחר יש לו, שלגביו מלאך המשחית לא רשאי לחבל, מפני שיש לו שמירה מיוחדת מאת ה' יתברך.

הקטורת ותלמיד חכם העוסק בתורה מכפרים על עוון לשון הרע

ונראה לי להוסיף בזה טעם לשבח, שהרי אמרו חז"ל שהקטורת מבטלת את מלאך המשחית, וכמובא ברש"י על הפסוק (במדבר יז, יא-ג) "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן קח את המִחְתָּה וְתֵן עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעֵל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׁים קִטְרֹת וְהוֹלֵךְ מִהֲרָה אֶל הָעֵדָה וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי יֵצֵא הַקֶּצֶץ מִלִּפְנֵי ה' הַחַל הַנֶּגֶף: וַיִּקַּח אֱהֲרֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיֵּרָץ אֶל תּוֹךְ הַקֶּהֱל וְהִנֵּה הַחַל הַנֶּגֶף בָּעַם וַיִּתֵּן אֶת הַקִּטְרֹת וַיִּכַּפֵּר עַל הָעָם: וַיַּעֲמֵד בֵּין הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתִּעָצֵר הַמִּגֶּפֶה", וזה לשונו: וכפר עליהם - רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע, שהקטרת עוצר המגפה כדאיתא במסכת שבת (דף פט.) ויעמוד בין המתים וגו' - אחז את המלאך והעמידו על כרחו. אמר לו המלאך הנח לי לעשות שליחותי. אמר לו משה צוני לעכב על ירך. אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה. אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה, אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל. וזה שנאמר וישב אהרן אל משה. עכ"ל.

הרי שהקטורת וגם תלמיד חכם העמל בתורה, לשניהם יש את הכח לבטל את כוחו של מלאך המשחית. והטעם הוא משום שהרי מובא במסכת ערכין (דף טו.), אמר ר' סימון אמר רבי יהושע בן לוי שני דברים לא מצינו להם בקרבנות כפרה, בדבר אחר מצינו להם כפרה, שפיכות דמים ולשון הרע. שפיכות דמים

בעגלה ערופה, ולשון הרע בקטורת, דתניא ר' חנינא למדנו לקטורת שמכפרת, דכתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ותנא דבי רבי ישמעאל על מה קטורת מכפרת? על לשון הרע, אמר הקב"ה יבוא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי. ע"כ. הרי שמעשה הקטורת מכפרת על איסור לשון הרע. וכפי הנראה היות והיא מכפרת על איסור לשון הרע לכך יש בכוחה גם לבטל את מלאך המשחית, ומטעם שהרי הפסוק אומר (הושע ד, יז) "חֲבוֹר עֲצָבִים אֶפְרָיִם הִנֵּחַ לוֹ", והיינו כאשר עם ישראל מחוברים זה לזה ואין ביניהם מחלוקת אזי אומר הקב"ה "הנח לו", שאין הקב"ה מביא עליהם פורענות. ומוכח שאם יש ביניהם פירוד ומחלוקת שבדרך כלל המחלוקת בלולה בתוכה באיסורי לשון הרע כידוע, זה מביא עליהם את הפורענות, ועל ידי מעשה הקטורת הבאה לכפר על עוון לשון הרע נמצא עוון לשון הרע בטל, וחזר להיות בחינת "חֲבוֹר עֲצָבִים אֶפְרָיִם הִנֵּחַ לוֹ", ועל כן מתבטל בזה מלאך המשחית. ומכאן יש לך ללמוד שכן הוא גם לגבי תלמיד חכם, שהיות ועל ידי שהוא הוגה בתורה בפיו נתקן בזה עוון לשון הנעשה בפה, ממילא נתבטל בזה מלאך המשחית הבא מכח עוון לשון הרע, וכמו מעשה הקטורת ממש.

פרשת כי תצא

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנָאָהּ: וְשָׂם
 לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצֵא עָלֶיהָ שֵׁם רָע
 וְאָמַר אֶת הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וְאֶקְרַב
 אֵלֶיהָ וְלֹא מִצְאָתִי לָהּ בְּתוּלִים.

(דברים כב, יג-יד)

השנאה היא יסוד ושורש לכמה איסורים חמורים

כתב רש"י, ובא אליה ושנאה - סופו: ושם לה עלילות דברים - עבירה גוררת עבירה, עבר על לא תשנא (ויקרא יט, יז) סופו לבוא לידי לשון הרע. ע"כ.

לפי דברי רש"י, למדה אותנו כאן התורה יסוד חשוב מאוד בהתנהלות של בין אדם לחבירו, והיינו שאדם המדבר לשון הרע על חבירו, זוהי תוצאה של דבר עמוק יותר שזו "השנאה", שפרי הביאושים של השנאה המקננת בתוך לבו של אדם מולידה מעשים אשר לא יעשו, כגון לשון הרע והוצאת שם רע. ובענין האיסור החמור של לשון הרע כתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות דעות (הלכה ג), וזה לשונו: אמרו חכמים שלש עבירות נפרעין מן האדם בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא, עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם, ועוד אמרו חכמים כל המספר בלשון הרע כאילו כופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשונו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו, ועוד אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגת, האומרו, והמקבלו, וזה שאומר עליו, והמקבלו יותר מן האומרו. עכ"ל.

ופעמים שהשנאה מולידה אצל האדם גם דברים חמורים יותר מלשון הרע או הוצאת שם רע, כגון מסירת חבירו לרשויות, או הרמת ידים והכאה, ופעמים הדבר מגיע עד כדי רצח, רחמנא ליצלן. וכן כתב בספר החינוך במצוה שלא לשנא אחים (מצוה רלח), וזה לשונו: שורש המצוה ידוע, כי שנאת הלב גורמת

רעות גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו ואיש ברעהו, והוא סיבה לכל המסירות הנעשות בין אנשים, והיא המדה הפחותה והנמאסת תכלית המיאוס בעיני כל בעל שכל. עכ"ל.

וכן ראיתי הרבה מריבות בפרט בין שכנים, כאשר מתחיל הדבר במריבה קטנה או ויכוח קטן, ודבר זה מביא את הצדדים לידי שנאת הלב, ומתוך השנאה הרי הם באים לידי דיבור של לשון הרע אחד על חברו, ופעמים שאחד מן הצדדים מוסיף חטא על פשע ומוציא שם רע על שכינו. והחכם עיניו בראשו שכבר בתחלה יש לו להשתדל בכל עוז ותעצומות להמנע ממריבה, וגם אם כבר הגיע לידי מריבה ישתדל בכל עוז לפייס את שכינו או להתפשר עמו, וזאת כדי שהמריבה לא תוליד שנאה בלבו ובלב שכינו, מפני שהשנאה היא שורש פורה ראש ולענה להרבה איסורים שבין אדם לחבירו וכנ"ל.

וכן מובא במסכת סנהדרין (דף ז:). אמר רב הונא האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיון דרווח רווח. אביי קשישא אמר דמי לגודא דגמלא כיון דקם קם. ע"כ. ופירש רש"י, לצינורא דבידקא - כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין ניגרים וצינורות קטנים, ואם אינו סותמו מיד, הולך ומרחיב ושוב אינו יכול לסותמו, והיינו דקאמר קרא פוטר מים ראשית מדון, כלומר ראשית מדון ומריבה דומה לפוטר מים, פוטר - פותח, כמו פטר רחם (שמות יג). לגודא דגמלא - דפין של גשר בתחלה כשדורסין עליהם - מנענעות, וסוף - מתחזקות ונקבעות במקומן, והכי נמי כשאדם מרבה בקטטה - מתחזקת ובאה, ולא מקרא נפקא. ע"כ.

וביאור הדברים, שרב הונא אמר שהמריבה דומה לנגרים וצינורות צרים שכאשר הנהר גדל הוא מכניס בתוכם מים, ואם בעל השדה לא יסתום את הנגרים והצינורות הללו מיד, הרי שהם ילכו ויתרחבו ושוב הוא לא יוכל לסתמם, ועל זה אמר שלמה בחכמתו (משלי יז, יד) "פוטר מים ראשית מדון" כלומר ראשית מדון ומריבה דומה לפוטר מים דהיינו פתיחת המים כנזכר. וכן היא המריבה אם האדם לא יעצור אותה מיד על ידי שימנע ממנה, או שלמרות שהיא אירעה לא ימהר לפייס את חברו, הרי שהמריבה תלך ותגדל ואחריתה מי ישרונו. וכיוצא בזה אמר אביי קשישא שהמריבה דומה לנסרים של על גבי הגשר, שבתחלה כשדורסין עליהם הם מתנענעות מפני שהם עדיין לא התחזקו מספיק, ולבסוף הם מתחזקות ונקבעות במקומן, וכן היא המריבה בתחלתה היא רעועה ואפשר לסלק אותה על ידי פיוס ופשרה, ואולם אם לא מסלקים אותה מיד, הרי היא הולכת ומתחזקת ונקבעת יותר, ואז קשה מאוד להסיר את המריבה בין שני הניצים.

כיצד נמנעים ממריבה

וחשבתי איך באמת יוכל האדם לסלק את המריבה או למנוע אותה. נראה לי בס"ד שאם האדם יחשוב בלבו שאם הטענה שיש לשכני עלי לא היתה של שכני אלא היה זה אחי או קרובי, האם גם אז הייתי מתייחס אליו כאויב, או שמא הייתי מוותר ומעביר על מדותי שהרי הוא אחי או קרובי. וכן אם יש לו טענה כלפי שכניו, יחשוב בלבו אם שכניו היה אחיו או קרובו, האם גם אז היה לו טענה כלפיו, או שהיה מוותר כיון שמדובר באחיו או קרובו. כלומר שפעמים רבות הטענה כלפי השכן איננה בהכרח מוצדקת, או שגם אם היא אכן מוצדקת אולם כלפי אחיו הוא היה מוותר ולא היה נראה לו דבר זה לטענה כלל, אם כן גם כלפי שכניו אם יחשוב האדם ש"טוב שכן קרוב מאח רחוק" (משלי כו, י) אזי לא היתה לו שום טענה או מריבה כלפיו.

ומצינו גם בהלכה התייחסות בענין זה להתחשב בשכן קרוב יותר מאח רחוק, שהרי כתב הרמב"ם בפרק י"ד מהלכות שכנים (הלכה ה), וזה לשונו: כל הרוצה למכור קרקע, ובאו שנים, כל אחד מהן אומר אני אקח בדמים אלו ואין אחד מהן בעל המצר. אם היה האחד מיושבי העיר והאחד משכני השדה, שכן העיר קודם. שכן ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. קרוב ותלמיד חכם, תלמיד חכם קודם. שכן וקרוב, השכן קודם, שגם זה בכלל הטוב והישר הוא. קדם אחד וקנה זכה, ואין חבירו שראוי לקדם לו יכול לסלקו, הואיל ואין אחד מהן בעל המצר, שלא צוו חכמים בדבר הזה אלא דרך חסידות ונפש טובה היא שעושה כך. עכ"ל. ומקורו בגמרא מסכת בבא מציעא (דף קה:).

הרי שפסק הרמב"ם שכאשר אדם רוצה למכור את שדהו, ובאו לפניו שנים הרוצים לקנותו שהאחד מהם הוא שכניו והשני הוא קרובו, הרי שיש לו להקדים למכור לשכניו גם אם אינו בעל מיצר שלו. ובגמרא מבואר הטעם משום ש"טוב שכן קרוב מאח רחוק". וסיים הרמב"ם שהגם שאין זה מעיקר הדין, מכל מקום צוו חכמים לנהוג כן, כיון שזה בכלל הטוב והישר ומי שנפשו טובה יש לו לנהוג כן. וכן פסק מרן בשולחן ערוך חו"מ סימן קע"ה (סעיף ג), ועיין שם בדברי הרמ"א. ועיין עוד לכיוצא בזה בדברי הרמב"ם פרק י"א מהלכות זכיה (הלכה ג), ובשולחן ערוך חו"מ סימן רנ"ג (סעיף כט).

ואמרתי בס"ד סמך למה שכתבתי שכאשר האדם התייחס לשכניו או חבירו שהוא כאחיו אזי לא ישלוט בו יצר השנאה, שהרי הפסוק אומר (ויקרא יט, יז) "לא תשנא את אחיך בלבבך", והיינו שאם אתה רוצה להשיג מידה זו של "לא תשנא" אזי "את אחיך", כלומר תחשיב את חבריך כאחיך, וכפי איך שאתה מתייחס אל אחיך שכלפיו אתה מעביר על מדותיך משום ש"ועל כל פשעים תכסה אהבה"

(משלי י, יב), כן תתייחס באותה מידה לגבי חבריך ושכניך שתאהב אותם כאחריך, ואז גם כלפיהם תהיה בחינה זו ש"ועל כל פשעים תכסה אהבה". ויקויים בהם מקרא שכתוב (תהלים קלג, א) "הִנֵּה מָה טוֹב וּמָה נְעִים שִׁבֶּת אֲחִים גַּם יָתֵד". וזהו כלל גדול לכל עבודת המידות.

השונא את אשתו גדול עונו מנשוא

וביותר מכך צריך לזהר שלא לשנוא את אשתו למרות שהיא מצערת אותו, וכמו שכתב הגאון ר' חיים פלאגי בספרו כף החיים (סימן א אות יא), וזה לשונו: ויותר מהמה בני הזהר עם חברתך ואשת בריתך, שלא לשנוא אותה ומכל שכן שלא לקללה, וכמו שכתב בספר הנחמד ספר הברית, וזה יכתוב ידו, שיש אנשים אשר ישמרו את עצמן מעשות רע לכל אדם, אבל ישנאו את נשותיהם, ואומרים אין בזה עוון, כי אני בעל האשה ואשתי כגופי, ואין בהם תבונה, כי גדול עונם מנשוא יותר מאם עשו כן לאדם אחר, כי למה יגרעו הנשים להיות בכלל ואהבת לרעך כמוך ובכלל לא תשנא את אחיך בלבבך, וכי גברא בעי חיי נשי לא בעו חיי עם בעליהן באהבה ואחוה, אך ענשם יותר חמור, על כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרו, ועוכר שארו אכזרי, ואסור לצער את אשתו בדברים, ומכל שכן שאסור להרים יד עליה, והאר"י ז"ל כתב שמי שמרים יד על אשתו, אפילו הוא ראוי שתשרה עליו רוח הקודש, אינו שורה עליו עד שיעשה תשובה ויכוין כוונה ידועה אשר יכתב בכתבי הקודש שלו, ואדרבה האיש הירא את ה' יקשור נפשו בנפשה עם עבותות האהבה, ודי לנו שמצילות אותנו מן החטא, ובזוהר הקדוש אמרו אין השכינה שורה אלא בדכר ונוקבא, ואתה אחי וראש שים פניך לדבר הזה, הטה אונך ושמע לדברי חכמים, שאמרו בפרק ו' דיבמות, האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו, עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא וידעת כי רב זרעך, עד כאן לשונו בקיצור יעוין שם באורך לשון הזהב וההדרת, ופוק חזי מה שכתב וכו'. עכ"ל. עיין שם עוד.

לֹא תִהְיֶה קְדָשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה
קְדָשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (דברים כג, יח)

איסור הבא על הפנויה

מצינו כמה פירושים לפסוק זה, ויש בין הפירושים נפקא מינה לדינא כמו שאבאר.

רש"י פירש, לא תהיה קדשה - מופקרת, מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש - מזומן למשכב זכר. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא, שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא, מאחר שאין קדושין תופסין לו בה, שהרי הוקשו לחמור, שנאמר (בראשית כב, ה) שבו לכם פה עם החמור, עם הדומה לחמור. ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמא, שאף הוא נעשה קדש על ידה, שכל בעילותיו בעילות זנות שאין קדושין תופסין לו בה. ע"כ.

וביאור דבריו שבתחלה פירש רש"י שאזהרת התורה היא שלא תהיה אשה מזומנת ומופקרת לזנות, וזהו "לא תהיה קדשה מבנות ישראל" כלומר שלא תהיה מזומנת לזנות. ולאחר מכן הביא רש"י שתרגום אונקלוס פירש שלא תיבעל אחת מבנות ישראל לעבד כנעני. וכתב, שדברי התרגום זהו בכלל דבריו, כיון שאין קידושין תופסין בה שהרי הם הוקשו לחמור שנאמר "שבו לכם פה עם החמור" עם הדומה לחמור, ונמצא שגם היא מזומנת לזנות. עיין שפתי חכמים (שם).

והרמב"ן פירש, שזו אזהרה לבית דין שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות יושבת בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים, אשר יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב (ישעיה כג, טז) "קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה הטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי". וכן הזהיר הכתוב על דרך זה לבית דין על הקדש של בנות ישראל. וכתב עוד, שכן הוא דעת תרגום אונקלוס, אלא שהתרגום צירף לאזהרה זו את העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין, מפני שהכל יודעים בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין, והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש.

והיוצא מדברי רש"י והרמב"ן, שהבא על הפנויה שאינה מזומנת ומופקרת לזנות שאינה בכלל אזהרה זו ש"לא תהיה קדשה מבנות ישראל". ואדרבה כתב הרמב"ן בתשובה (שו"ת המיוחסות סימן רפד) שכאשר האדם מייחד לו אשה שתהיה טובלת לו, משנכנסה בביתו והיא מיוחדת וידועה לו, בניה נקראים על שמו ומותרת, שהרי דוד נשא אותה. ולא הוזכר בכתוב ולא בגמרא הפרש בין מלך להדיוט. וכמו כן מצינו גדולי ישראל נושאים אותה, שנאמר "ועיפה פילגש כלב ילדה", וגדעון שופטן של ישראל שדיבר בו ה' כתיב בו "ופילגשו אשר בשכם ילדה לו". ועיין שם שהביא עוד כמה ראיות לכך. וכתב עוד, שאין לומר שמהתורה פילגש מותרת ורק חכמים אסרו זאת, שהרי לא מצינו גזרת חכמים כזו, וכי באיזה מקום הוזכרה גזירה זו בתלמוד ואיזה בית דין נמנו עליה ובאיזה זמן נשנית משנה זו, ומה שאמרו תו"ל כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, אינו אלא לומר שכיון

שנכנסה לחופה נתחייב לברך ואסור ליהנות ממנה בלא ברכה, ובענין הזה היא שנויה במקומה במסכת כלה. ועיין שם עוד. והטעם מפני שהקידושין והחופה, הם מצות עשה, וכל הבא לישא אשה שתהיה אסורה לכל אדם וקנויה לו לירשה וליטמא לה, בזה אמרה תורה יקדש ויכניס לחופה ויברך ברכת חתנים בעשרה, ואם הקדים לבוא על ארוסתו בבית חמיו, לוקה מכת מרדות. ואם אחר שהכניסה בביתו הקדים ובא עליה בלא ברכה, אסורה לו כנדה. וכן כל שלא כתב לה מאתים, סבורה היא כיון שאינו נוהג עמה כבעל, עיניו נתן בגירושין והויא לה גרושת הלב. אבל כאשר הוא רוצה שתהיה לו פילגש שלא תהיה קנויה לו ולא אסורה על אחרים, ולא קידש כלל, הרשות בידו.

אולם הרמב"ם בפרק א' מהלכות אישות (הלכה ד), כתב בזה הלשון: קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא נותן לה שכרה ובוועל אותה על אם הדרך והולך לו, וזו היא הנקראת קדשה, משנתנה התורה נאסרה הקדשה שנאמר (דברים כ"ג) "לא תהיה קדשה מבנות ישראל", לפיכך כל הבוועל אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מן התורה, מפני שבעל קדשה. עכ"ל.

והיוצא מדבריו שכל הבוועל אשה פנויה עובר בלאו זה, גם אם היא לא מופקרת לכל.

והראב"ד בהשגות השיג על דבריו, מפני שהוא סובר שאין איסור קדשה אלא המזומנת ומופקרת לכל אדם, אבל המייחדת עצמה לאיש אחד אין בה לא מלקות ולא איסור לאו, והיא הפילגש הכתובה. עיין שם.

והרב המגיד כתב שבספרי מבואר כדברי הרמב"ם, והביא עוד סיוע לדברי הרמב"ם מכמה מקומות בש"ס שמתבאר שכל פנויה היא בכלל איסור זה. עיין שם. ואמנם צידד הרב המגיד, שגם לפי תרגום אונקלוס שלא זו ש"לא תהיה קדשה" מדבר בעבד כנעני הבא על בת ישראל, מכל מקום הבא על הפנויה שלא לשם אישות עובר בעשה, דרחמנא אמר "כי יקח איש אשה ובעלה והיתה לו לאשה", כשירצה לבוא עליה יהיה בדרך אישות.

וגם לדעת הראב"ד והרמב"ן שסוברים שאין איסור לייחד לו אשה שתהיה טובלת לו וזוהי בכלל פילגש, מכל מקום כתב הכסף משנה (פרק א' מהלכות אישות הלכה ד) בשמו, שלא להורות בזה היתר לכתחלה, מפני שאם ידעו ההיתר יזנו ויפרוצו ויבואו עליהן בנדותן. ע"כ.

וכן משמע מדברי הרמ"א בשולחן ערוך אה"ע סימן כ"ו (סעיף א) שיש איסור בלקיחת פילגש, ולא עוד אלא שהלוקח לו פילגש לוקה על זה משום לא תהיה

קדשה, שהרי הרמ"א הביא את דעת הראב"ד והרמב"ם בשם יש אומרים ויש אומרים, וכתב את דעת הרמב"ם בשם יש אומרים בתרא, ומשמע שהוא סובר שהעיקר להלכה כדעת הרמב"ם שיש איסור לייחד לו אשה פנויה למרות שהיא טובלת, ולוקין על לאו זה משום "לא תהיה קדשה"⁴. ועיין עוד לדברי האחרונים, החלקת מחוקק (שם ס"ק ב), והבית שמואל (שם ס"ק ב), מה שכתבו על דברי הרמ"א. ועיין בשו"ת משפטים ישרים (ברדוגו) (חלק ב סימן קע). ועיין עוד בשו"ת בייע אומר חלק י"א (חאה"ע סימן מז).

הבא על הפנויה בלא חופה וקידושין הרי הוא בכלל נהנה מהעולם הזה בלא ברכה

וכן הזוהר הקדוש (פרשת תזריע דף מד:): החמיר מאוד באיסור הבא על הפנויה, וזה לשונו: תא חזי, בשעתא דאתכנש (ס"א דאתתקנת) לגבי אדם, קודשא בריך הוא בריך לון, הדא הוא דכתיב (בראשית א) ויברך אותם אלקים, כחזן דמברך לכלה בשבע ברכות, מכאן אוליפנא חתן וכלה כיון דאתברכן בשבע ברכות, אתדבקן כחדא כדוגמא דלעילא. וכו', ר' אלעזר אמר מאן דמשקר בכנסת, לא יתקבל בתשובה עד דיתדן בדינא דגיהנם, כל שכן מאן דמשקר בכנסת ישראל ובקודשא בריך הוא, וכל שכן אי אטרה ליה לקודשא בריך הוא למעבד דיוקנא דממזר באנתו דאתרא, ואכחיש פומבי דמלכא.

רבי חייא פתח ואמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו וגו' וכו'. תמן תנינן כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גוזל לקודשא בריך הוא וכנסת ישראל, דכתיב גוזל אביו ואמו וגו', כל הנהנה מן העולם הזה, כלל, דא איהו אינתו, מאן דאתדבק באנתו למהני מנה, ואף על גב דאיהי פנויה, ואהני מנה בלא ברכה, כאילו גוזל

⁴ כן כתב בשו"ת שואל ונשאל (חלק ד חו"מ סימן א) שכאשר מביא הרמ"א יש אומרים ויש אומרים, הרי שדעתו לפסוק כדעת יש אומרים בתרא, ונקטינן בזה כדעת הרמ"א כאשר לא נמצא דעת מרן להיפך, וכמו שכתב הרב משכנות הרועים ז"ל במערכת הק' אות ל"א. עיין שם. שוב ראיתי למו"ר שכתב בשו"ת בייע אומר חלק ב' (חאה"ע סימן יב אות יב) שכאשר מביא הרמ"א יש אומרים ויש אומרים, ולא כתב הלכה כדברי מי, הרי זה נחשב שהוא לא הכריע, ושכן כתב הרב שדי חמד (כללי הפוסקים סימן יד אות יב). אולם בהוצאה החדשה של שו"ת בייע אומר (הערה 9) נכתב, שמו"ר כתב בגליון שבשו"ת חלקת יואב חלק ב' הנד"מ (סימן נט) פשוט לו שדעת הרמ"א לפסוק כדעת יש אומרים בתרא. ושכן כתב בשו"ת הגם שאול (סימן יא דף טז), וכן כתב המהר"ם זיסקינד (סימן כו דף נב ע"א). עיין שם. שוב ראיתי שמו"ר הדר תבר לגזיזה בפירוש בשו"ת בייע אומר חלק י' (חאה"ע סימן כט), ששם כתב בפשיטות שכאשר כותב הרמ"א יש אומרים ויש אומרים דעתו לפסוק כדעת יש אומרים בתרא, ודלא כמו שכתב השדי חמד הנ"ל. עיין שם. ולא זכר שר לדברי השואל ונשאל שגם כתב כן בפשיטות שדעת הרמ"א לפסוק כדעת יש אומרים בתרא.

קודשא בריך הוא וכנסת ישראל, מאי טעמא, בגין דזווגא דלהון בשבע ברכות הוא, ומה על פנויה כך מאן דיתדבק באנתו אחרא, דקאים כגוונא דלעילא בזווגא דשבע ברכות, על אחת כמה וכמה. חבר הוא לאיש משחית (משלי כה), דא ירבעם כמה דאוקמוה, ואומר אין פשע, דאמר הא פנויה היא אמאי אסור, בגין דא גוזל אביו ואמו הוי, ולא עוד אלא דחבר הוא לאיש משחית, מאן הוא איש משחית, דפגים דיוקנא ותקונא דלעילא. כל שכן מאן דחמיד לאנתו דחבריה לאתדבקא בה (ס"א ואתדבק בה), דפגים יתיר, ועל דא אתפגים הוא לעלמין, איש משחית דפגים לעילא, ופגים לתתא, ופגים לנפשיה, דכתיב משחית, וכתיב (משלי ו) משחית נפשו הוא יעשנה. עכ"ל.

ופירש המתוק מדבש: בא וראה בשעה שחווה נתתקנה להיות ראויה לאדם, הקב"ה בירך אותם, וזהו שכתוב "ויברך אותם אלקים", כמו חזן המברך את הכלה בשבע ברכות, מכאן למדנו כי חתן וכלה כיון שנתברכו בשבע ברכות, הם יכולים להתדבק ולהתייחד כי דוגמת מעלה, כי אחר שהמלכות מתברכת בשבע ברכות משבע ספירות של ז"א, רק אז היא ראויה להתייחד עמו. וכו', רבי אלעזר אמר מי שמשקר ומועל בכנסת ישראל, על ידי שבא על הפנויה, שבזה גורם לבטל ממנה השבע ברכות הראויות לכלה פנויה, לא יתקבל בתשובה עד שיהיה נידון בדין הגיהנם, כל שכן מי שמשקר ומועל בשניהם בכנסת ישראל ובהקב"ה, על ידי שבא על אשת איש, שאז הוא פוגם בשניהם, וכל שכן אם הטריח את הקב"ה לעשות צורת ממזר באשת איש, והכחיש ושיקר בחותם וצלם המלך, על ידי שגורם לצייר צורת ממזר בחותם המלך, זה האיש ודאי לא יתקבל בתשובה עד שיהיה נידון בדין הגיהנם.

רבי חייא פתח וכו', שם במסכת ברכות (דף לה:): למדנו, כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל, דכתיב גוזל אביו ואמו וגו', שהם הקב"ה וכנסת ישראל, והנה מה שאמרו "כל" הנהגה מן העולם הזה, "כל" זה בא לרבות כל מיני הנאות, והיינו זו היא אשה, כי מי שמתדבק באשה ליהנות ממנה, אף על פי שהיא פנויה (וטהורה מטומאת נדה), ונהנה ממנה בלי שבע ברכות שמברכים את הכלה, הוא נחשב כאילו גוזל את הקב"ה וכנסת ישראל, כי גוזל מזו"ן את השבע ברכות המגיעות להם מברכות של כלה פנויה הנישאת כראוי, ולמה נקרא גזלן? לפי שהיחוד שלהם הוא בשבע ברכות, והנהגה בלי שבע ברכות, הוא פוגם את שבע ברכות של מעלה, ומה הבא על פנויה נאמר כך, כל שכן מי שיתדבק באשת איש שהיא עומדת כדוגמת מעלה בחיבור עם בעלה על ידי שבע ברכות, על אחת כמה וכמה שנקרא גזל, כי מבטל מהם את השבע

ברכות. ומה שכתוב עוד "חבר הוא לאיש משחית", זהו ירבעם כמו שביארו חז"ל (שם), ומה שכתוב "ואומר אין פשע", היינו שאומר הרי היא פנויה למה אסור לבוא אליה, בשביל זה הוא נקרא גוזל אביו ואמו, דהיינו את השבע ברכות הראיות לכלה, ולא עוד אלא חבר הוא לאיש משחית, מי הוא איש משחית? זה האיש שפגם הדיוקן והתיקון של מעלה, והיינו הס"מ, וגם זה הבא על הפנויה נעשה לו חבר לפגום בצלם ותיקון העליון של השכינה. וכל שכן מי שחמד לאשתו של חברו ונתדבק בה, שזה פוגם יותר, ועל כן נפגם לעולם, כי הבא על אשת איש והוליד ממנה ממזר עליו נאמר מעוות לא יוכל לתקון, ונקרא איש משחית לפי שפגם למעלה ביחוד זו"ן, ופגם למטה את גופו, כי העבירה נרשמה במצחו, ופגם את נפשו משני צדדים, מצד מעלה נפגם שורש נפשו, ומצד מטה נפגמה נפשו שבקרבו, כי כאן כתוב חבר הוא לאיש "משחית", וכתוב "משחית נפשו הוא יעשנה", הרי מילת משחית רומזת על המשחית לנפשו. ע"כ.

הרי מבואר מדברי הזוהר שהבא על הפנויה בלא חופה וקידושין פוגם בעולמות העליונים, וזהו בכלל הנהגה מהעולם הזה בלא ברכה שהרי הוא גוזל את הקב"ה ואת כללות עם ישראל.

הבא על הפנויה גורם להסתלקות השכינה מישראל

וכן ראיתי בתיקוני הזוהר (תקונא שתיאה דף כא:) שהחמיר מאוד בזה, וזה לשונו: בזמנא דמתייחדין בזווגיהון בקדושין ושבע ברכאן, דאינון יחודא דילהון בקדושא ובברכתא, אתמר בהון לא תקח האם על הבנים, ואם לאו שלח תשלח וכו'. ואינון ישראל בגלותא ברשותא אחרא, דכד לא מתייחדין בזווגיהו בקדושין ושבע ברכאן, דאינון יחודא דילהון בקדושה וברכה, באתר דקדושה שרייא עלייהו מסאבא, ובאתר דברכה שרייא עלייהו לטותא, ובאתר דיחודא שרייא עלייהו פרודא, ודא גרים גלותא לשכינתא, דאתרכת מאתרהא ומקינהא דאיהי ירושלם, הדא הוא דכתיב (ישעיה נ, א) ובפשעיכם שלחה אמכם. תרין שלוחין שלח תשלח, חד מבית ראשון, וחד מבית שני. עכ"ל.

ופירש המתוק מדבש: בזמן שישראל מתייחדים עם בת זוגם, בקדושין ושבע ברכות, שעל ידי זה מתייחדים חתן וכלה שהם כנגד זו"ן שהם סוד ו"ה, בקדושה מצד אבא, ובברכה מצד אימא, דהיינו בכח אבא ואמא שהם סוד י"ה, אז נאמר בהם "לא תקח האם על הבנים", אלא השכינה שורה עליהם, ואם אינם מתייחדים בברכה וקדושה, אז נאמר "שלח תשלח", שגורמים הסתלקות אימא עילאה ותתאה כנ"ל. וישראל שהם בגלות ברשות אחרת, והיינו כי כאשר אינם מתייחדים עם בת

זוגם בקידושין ושבע ברכות, שעל ידי זה מתייחדים חתן וכלה שהם כנגד זו"ן שהם סוד ו"ה, דהיינו בכח אבא ואימא שהם סוד י"ה, או במקום קדושה שורה עליהם הטומאה, שהוא הזכר דקליפה, ובמקום ברכה שורה עליהם הקללה, שהיא הנוקבא דקליפה, ובמקום של יחוד שורה עליהם הפירוד, דהיינו שגורמים פירוד והסתלקות אימא עלאה ותתאה מבעליהון, וזה גורם גלות לשכינה שמתגרשת ממקומה, דהיינו שאינה שורה על ישראל, ומתגרשת מקנה שהיא ירושלים, זהו שכתוב "ופשעכם שלחה אמכם", שהיא השכינה שהיא אמן של ישראל. ועתה בא לפרש מה הם שני השלוחים שהזכיר לעיל, כמו שכתוב "שלח תשלח", שלוח אחד מבית ראשון, הרומז על הסתלקות אימא עלאה מאבא (שנפסק מהם היחוד של המשכת נשמות חדשות, ונשאר יחודם רק להחיות את העולמות, כנודע מדברי האר"י ז"ל), ושלוח שני מבית שני, והיינו הסתלקות המלכות מז"א. ע"כ.

ומסתימת דברי הזוהר הנ"ל, משמע שכל פנויה היא בכלל איסור זה וגם פילגש בכלל האיסור, שהרי לפי הטעם המובא בזוהר שהוא משום שאסור ליהנות ממנה בלא ברכה, טעם זה שייך גם לגבי פילגש, שהרי סוף סוף הוא נהנה ממנה בלא שבע ברכות הראויות לה. וכן מסתימת תיקוני הזוהר הנ"ל שהבא על הפנויה, בלא קידושין ושבע ברכות מביא על עצמו טומאה וקללה וגורם גלות לשכינה, משמע שגם הפילגש בכלל זה, שהרי הוא בא עליה בלא קידושין ושבע ברכות. וזה מבואר כדברי הרמב"ם וסייעתיה האוסר פילגש.

לֹא תַעֲשֶׂק שֹׁכֵר עֵינֵי זַאֲבִיּוֹן מֵאַחִיד או
 מִגֵּרָךְ אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ בְּשַׁעֲרֶיךָ: בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן
 שֹׁכְרוֹ וְלֹא תִבּוֹא עָלָיו הַשְּׂמֶשׁ כִּי עֵינֵי הוּא
 זַאֲלִיו הוּא נִשְׂא אֶת נַפְשׁוֹ וְלֹא יִקְרָא עֲלֶיךָ אֵל
 ה' וְהָיָה בְּךָ חַטָּא. (דברים כד, יד-טו)

ביומו תתן שכרו

כתב רש"י, ואליו הוא נושא את נפשו - אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות, עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא - מכל מקום, אלא שממהרין

להפרע על ידי הקורא. ע"כ.

הזהירה אותנו כאן התורה לשלם לפועל את שכרו המגיע לו בזמנו ולא לאחר לו את השכר המגיע לו, מפני שהוא מסר את נפשו על העבודה כדי לקבל את שכרו והוא ממתין לכך, לכן הקפידה התורה על כך.

וכתבו הטור ושולחן ערוך בחו"מ סימן של"ט (סעיף ב) שהכובש שכר שכיר כאילו נוטל נשמתו, ועובר בחמשה לאוין ועשה. וכן כתב הרמב"ם בפרק י"א מהלכות שכירות (הלכה א-ב). עיין בב"י ובסמ"ע (שם ס"ק ד).

ולהבין עד כמה גדולה חשיבות מצוה זו, ראיתי לנכון להעתיק כאן דברי הביאור הלכה בסימן רמ"ב (בד"ה לכבד) שכתב, שאם יש לאדם רק מעט מעות, ובא שכיר לתבוע עבור פעולתו שגמר לו היום, נראה שצריך ליתנם להפועל כדי לקיים מה שכתוב "ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש" אף אם על ידי זה לא ישאר לו במה לענג את השבת, או שיפייסנו שיתרצה להמתין עד אחר השבת. והטעם משום שחיוב תשלום שכיר בזמנו הוא חיוב מהתורה ואילו חיוב עונג שבת הוא רק מדברי קבלה. ואפילו להפוסקים שסוברים שגם מצות עונג שבת היא מהתורה, מכל מקום מצות תשלום פועל בזמנו יש בו עשה ולא תעשה, ולא יבוא עשה של מצות עונג שבת וידחה לא תעשה ועשה של מצות תשלום פועל בזמנו. וזה לא נקרא כתבעו ואין לו שאז אינו עובר על מצות ביומו תתן שכרו, שהרי באמת יש לו רק שהוא רוצה להשתמש בכסף לצרכי שבת במקום לשלם לפועל, ותשלום לפועל בזמנו קודם למצות עונג שבת. עכת"ד. עיין שם.

ומכאן יש לך ללמוד עד כמה יש לזהר במצוה זו לשלם לפועל בזמנו, ושלא להורות לעצמו כל מיני היתרים להתחמק מלשלם לפועל את שכרו המגיע לו בזמנו, שהרי הביאור הלכה כתב שזה קודם אפילו למצות עונג שבת למרות שיש אומרים שמצות עונג שבת היא מהתורה, וכל שכן שתשלום לפועל קודם לסיבות אחרות שאין בהם צרכי מצוה.

פרשת כי תבוא

וְהָיָה כִּי תִבּוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ
 נָתַן לְךָ נַחֲלָה וִירֵשְׁתָּהּ וַיִּשְׁבַּת בָּהּ: וּלְקַחַת
 מִרְאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְּרָא
 מֵאֲרֶצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לְךָ וְשָׂמַתָּ
 בְּטֶנְאָ וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'
 אֱלֹקֶיךָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם. (דברים כו, א-ב)

ביאור קצר לדברי אור החיים הקדוש בפרשה זו

עיינן באור החיים הקדוש שביאר פרשה זו על דרך הדרש והמוסר, וכתב שפרשה זו רומזת גם כן על ביאת ארץ העליונה, ואמרת להביא חלק מדבריו הקדושים, ולהוסיף עליהם קצת נופך מאשר חנני ה'.

[א] הנה כתב הרב וזה לשונו: ואמר "והיה כי תבא" שאין ראוי לאדם לשמות אלא כשיבא לארץ העליונה על דרך אומרו (משלי לא) "ותשחק ליום אחרון", כי שמחת עולם הנה אינה אלא הבל ורעות רוח, וחזר ופירש על איזה ארץ מדבר ואמר "אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה" כי לזו יקרא נחלת עולם, ודקדק לומר "נותן" לך, כי בערך מה ששואה עולם העליון כל מה שיסגל אדם בעדו לא יגיע לחלק מאלף אלפים משוויו, ולזה אמר "נותן" לך בתורת מתנה, ולצד שצריך האדם לטרוח בעולם הזה לקיים תורה ומצוות לזה אמר "וירשתה", ואמר "וישבת בה" על דרך אומרם (מסכת ברכות דף יז.) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. עכ"ל.

כלומר על ידי שהאדם טורח בעולם הזה בקיום תורה ומצוות, על ידי זה זוכה לירש חיי עולם הבא וגם זוכה לישוב בה בישיבה של מעלה, כמו שאמרו חז"ל שהצדיקים בעולם הבא "יושבים" ועטרותיהם בראשיהם.

ודע, שכתב בספר חרדים (פרק ג) שמפורש בזוהר שאור השכינה מאיר על ראש הצדיקים העוסקים בתורה, ועל זה נאמר (מיכה ב, יג) "וה' בראשם", ועכשיו הדבר נסתר, ואולם לעתיד יהיה נגלה אור זה דכתיב (זכריה ט, יד) "וה' עליהם יראה", וגם בעולם הזה אחר הפרד הנשמות מן הגוף בבואה אל גן עדן יראה עליהם האור הזה לעיני כל היושבים שם, וזהו שאמרו ז"ל (מסכת ברכות דף יו.) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, לא אמרו חז"ל עטרות אלא "עטרותיהם", כלומר שכבר היו עליהם בעולם הזה בהסתר. ע"כ.

שכר הנשים בעולם הבא

ועיין להגרי"ח בספרו בן יהודע (ברכות יו. בד"ה גדולה) שכתב, שמה שמובא שם בגמרא שבעולם הבא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר "ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו", אין זה מדובר רק על האנשים בלבד, אלא זה נאמר גם על הנשים, שאותה עטרה נעשית מהאורות הנעשים מעסק התורה, ועל זה שאלה הגמרא מיד לאחר מכן, נשים במאי זכיין? דהיינו איך זכו הנשים לעטרה בראשיהם, והרי העטרה נעשית מהאורות הנעשים מעסק התורה, והאשה הרי פטורה מלימוד התורה. ועל זה משיבה הגמרא, שהאשה זוכה לכך מעסק התורה של בעלה ובניה על ידי שהיא מסייעת בעדם. ע"כ.

ומכלל הדברים יש לך ללמוד, שגם האשה זוכה לישיב עם הצדיקים, וכפי העמל והטורה שסייעה בעד בעלה ובניה לעסוק בתורה כך היא תקבל את שכרה, והיינו כך היא תזכה לעטרה יותר מפוארה בראשה. ולא כפי איך שבעלה ובניה טרחו, כיון שאם היא טרחה רבות עבורם והם פשעו בעסק התורה, מה לה ולהם, הרי היא עשתה את המוטל עליה למען התורה, והרי זה בגדר מה שאמרו חז"ל (מסכת ברכות דף ו.) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. וכיוצא בזה כתב מו"ר בספרו מאור ישראל (ברכות דף יו. בד"ה גדולה) בשם מהר"ש פרימו, שאם אשת תלמיד חכם מכוונת לשרת את בעלה כדי שיעסוק בתורה לשמה, אף על פי שבעלה לומד שלא לשמה לא הפסידה, ונוטלת חלקה מושלם כאילו בעלה עסק בתורה לשמה, ולכן מובא שם בגמרא שגדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. עיין שם.

כל מעשה האדם צריך להעשות על פי חכמי ישראל והמובא
בהלכה

[ב] עוד כתב אור החיים הקדוש, וזה לשונו: ואמרו ושמת בטנא, ירמוז שצריך כל מפעלות הטובות שעשה יהיו על פי דבריהם, כאמרו (לעיל יו, יא) "על פי

התורה אשר ירוך ועל המשפט וגו", והתורה והמשפטים ביארו אותם חכמים בששים מסכתות כמנין "טנא", שזולת זה הגם שיעשה כל מצות שבעולם ישרף הוא והם. עכ"ל. וחזר אור החיים הקדוש וכתב כן גם בהמשך דבריו, על הפסוק "ולקח הכהן הטנא מידך", וזה לשונו: פירוש שלא יקבל שר עליון אלא הבא בידו מיוסד על דברי תורה שבעל פה הרמוז בתבנת "טנא" כמו שכתבנו, והניחו לפני וכו'. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שפעמים אדם חושב שמה שהוא עושה הוא הנכון והישר לפני האלוקים, הן בעשיית מצוה והן בעניני עולם הזה, אך צריך האדם לדעת שאם מעשיו אינם מיוסדים ומותאמים על פי ההלכה, אין מעשיו נחשבים למצוה, ולפעמים הוא עלול גם להגיע לידי עבירה רחמנא ליצילן. עיין מה שכתב אור החיים הקדוש בפרשת בחקתי (בארבעים ושתים פירושים, פירוש ו), שאסור לעם הארץ להתנהג בחסידות שיעשה חומרות וגדרים כמנהג החסידים, כי לפעמים יעשה חומרא בדבר שהוא אדרבה עבריין, כי ימצא חסיד שירצה לגדור עצמו לקיים מצות עונה בימים המקודשים ותהיה בעיניו מצוה גדולה לשמש מטתו בליל כיפור, כמו ששמענו שהיה מעשה כן וכדומה. ע"כ. ונראה שלכך כיוון אור החיים כאן במה שכתב "שזולת זה הגם שיעשה כל מצות שבעולם ישרף הוא והם", כי האדם העושה מעשים שלא על פי דעת תורה וחכמי ישראל, הרי שעל פי הרוב הוא עושה מעשים האסורים, הן בדברים שבין אדם למקום והן בדברים שבין אדם לחבירו, ולכך "ישרף הוא והם".

ובפרט בעניני ממון הרי האדם קרוב אצל עצמו ומתיר לעצמו לגזול ממון בחבירו בחשבו שהדבר מותר והממון שייך לו. ולכן מוטל על האדם תמיד להיוועץ עם חכם גדול בכל מעשיו ובפרט בעניני ממון. ובנוסף לכך גם הוא בעצמו ילמד הרבה תורה או ילך לשיעורי תורה, כיון שאם לא ילמד הרבה תורה או לא ילך לשיעורי תורה, ישנם נושאים שהוא אפילו לא יחשוב שהוא צריך לשאול עליהם אם הדבר מותר או אסור. עיין מה שכתבתי בספרי שו"ת משפטי יוסף חלק א' (דברי פתיחה אות טז).

החובה ללמוד את מסכתות הש"ס

ג] ועל פי דרכו של אור החיים הקדוש שפירש ש"טנא" רומז לששים מסכתות, יש לומר שבא הכתוב לרמוז שכאשר מגיע האדם לארץ העליונה שזה עולם הבא כמו שפירש אור החיים בתחלת דבריו, הרי הוא צריך להביא עמו לפני ה' ששים מסכתות, דהיינו להשתדל בכל עוז ותעצומות שבימי חייו יסיים את הש"ס

לפחות פעם אחת, ובפרט תלמיד חכם העוסק בתורה מרבית שעות היום, צריך שיעשה לו סדר מיוחד ללימוד הש"ס עד שיסיים אותו מתחלה ועד סוף.

ועיין במדרש דוד לרבי דוד הנגיד נכד הרמב"ם (פרק ו ממסכת אבות משנה ו) שכתב, כל תלמיד חכם צריך להיות בקי בתלמוד, והוא החיבור הגדול הנקרא גמרא וכו', והתלמוד הוא ים שאין לו סוף ונחלה רחבה בלי מצרים, וראוי לתלמיד חכם שילמוד כל התלמוד ויבין היטב כוונותיו העמוקות ואמרותיו הנעלמות. עיין שם.

וכיוצא בזה כתב הגר"א באבן שלמה (פרק ח אות ב), וזה לשונו: מתחלה צריך למלא כרסו מקרא משנה (ואף על פי שאינו יודע לפרש המתניתין, ילמד כולו) וגמרא בבלי ירושלמי תוספתא מכילתא סיפרא וסיפרי וכל הבריייתות, ואחר כך לעסוק בפילפול חברים, וזהו הדרה של תורה. אבל המשנה סדר הלימוד, שלומד תחלה לידע איך לפלפל ואינו יודע משנה אחת כצורתה, יאבד גם מקצת התורה ששמע בנערותו. עכ"ל.

ויש ללמוד מכאן, שלמרות שכיום דרך הלימוד בכוללים הוא לימוד הלכה בטור ובית יוסף שולחן ערוך עם נושאי כלים, בכל זאת לא יסתפק התלמיד חכם רק בלימוד ההלכה, אלא יקבע לו סדר גם ללימוד הש"ס וכו"ל. ומה טוב ומה נעים אם ראש הכולל יקבע סדר זה במסגרת הכולל, למען יעמיד תלמידי חכמים אמיתיים הבקיאים גם בש"ס וגם בהלכה כאחד, ויקיים מאמר החכם מכל אדם שאמר (קהלת ז, יח) "טוב אשר תאחזו בזה וגם מזה אל תנח ידך".

וראה למרן החיד"א בספרו ברכי יוסף (יורה דעה סימן רמו אות ד) שכתב, שלימוד הגמרא יש בו חיוב כמו הנחת תפילין. ושכן כתב הגאון מהר"ר שעפטל בצואה, הובאה בסוף ספר יש נוחלין. וכן כתב הגאון ר' חיים פלאגי בספר כף החיים (סימן כ אות ה).

ועוד כתב מרן החיד"א (שם אות ה) שרוב העם מטין אחר הלכות קטועות, ואמרו מה לנו לקושיות התלמוד, ולא יפה הם עושים, ואסור לעשות כן, שהם ממעטים בתורה, וכתוב (ישעיה מב, כא) "יגדיל תורה ויאדיר", ולא עוד שגורמים חס ושלום לתורה שתשתכת, ולא נתקנו הלכות קטועות לשגן בהם אלא למי שלמד תלמוד כולו ועוסק בו, ואם יסתפק איזה דבר ואינו יודע לפרשו מעיין בהם. ושכן כתב בתשובות הגאונים כ"י סימן של"ג. ע"כ.

וכן כתב בספר יסוד ושורש העבודה (שער ו הניצוץ פרק ג), שאינו דומה אם יודע הדין של המצוה מהגמרא ששם נאמר שורש הדין, להיודע דת ודין מהפוסקים

לבד, כי אינו עומד על טעמו של דבר על המשפט ועל הדין, והרי הן אצל האדם כמו חוקה חקקתי, אבל אם לומד עם הפוסקים שורש הדין של הגמרא, אזי יודע הדין בטוב טעם ודעת. ע"כ.

ומכאן יש ללמוד עד כמה חשיבות יש בלימוד מסכתות הש"ס.

ובספר לשכנו תדרשו (חלק ב פרק ה) כתב, שמסופר בספר לב אליהו, שכאשר ביקר הגאון הצדיק ר' אליהו זצ"ל אצל החפץ חיים והתארח אצלו בליל שבת, כאשר הגיע החפץ חיים לפסוק "נודע בשערים בעלה" ביאר וזה לשונו: הלוא אשת חיל הכוונה על התורה, אם כן מי הוא הבעל של התורה? הרי הוא התלמיד חכם. והנה יש תלמיד חכם שכאשר שואלים אותו איזה גמרא בסדר נזיקין או בסדר נשים הוא יודע, אבל מהיכן הוא יודע מ"קצות החושן" או מ"הנתיבות", אבל בעולם הבא בבית דין של מעלה שם יבחנו אותו דף אחרי דף, ושם לא יוכלו לרמות!

וזהו מה שכתוב "ונודע בשערים בעלה", מתי יודע הבעל של התורה אם הוא תלמיד חכם באמת בשערים המצוינים בהלכה? "בשבתו עם זקני ארץ", היינו בפני בית דין של מעלה. וסיים החפץ חיים: מה דוחקים עצמם בני הישיבה ועומדים ימים רבים על סוגיא אחת, איך יתכן שבן תורה יצא מהישיבה ולא ידע לפחות שני סדרים של גמרא על בוריים!

לאחר פטירת הצדיק נפשו מתעכבת בפרוזדור טרם עלייתו לעולם העליון

ד] עוד כתב אור החיים הקדוש, וזה לשונו: ואמרו והלכת אל המקום וגו' לפי שבעלית הנפש לעולם העליון לא תלך תכף ומיד להקביל פני ה' עד שיכין עצמו בפרוזדור, ויש שמתעכבים עד שבעה ימים או חודש או ימים, כאמור בספר הזוהר (ח"א פ"א), ואחר כך עולה לגן עדן העליון הנקרא צרור החיים, והוא המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם. עכ"ל.

וכיוצא בזה כתב הגר"ח בספרו בן יהודע (מסכת ברכות דף יח: בד"ה אול בתרא) על דברי הגמרא שם, שמסופר על כמה חכמים שהלכו ל"חצר מות" ודיברו שם עם נפשות הנפטרים, ופירש שם רש"י ש"חצר מות" זה בית הקברות, אולם הגר"ח פירש ש"חצר מות" זה מקום אסיפה וקיבוץ רוחות המתים אשר משם יעלו לישיבה של מעלה, ומקום אסיפתן למטה נקרא "חצר מות" הכוונה חצר של רוחות המתים. עיין שם.

ואולי לזה כיוון אור החיים הקדוש, במה שכתב "לפי שבעלית הנפש לעולם העליון לא תלך תכף ומיד להקביל פני ה' עד שיכין עצמו בפרוודור", כנראה שפרוודור זה הוא הנקרא "חצר מות" בלשון הגמרא, אשר שם מתקבצים הרוחות קודם עלייתם לישיבה של מעלה, כמו שכתב הגר"ח.

הצועק אל ה' שיצליהו מהנסיונות, ה' שומע צעקתו

[ה] כתב עוד אור החיים הקדוש, וזה לשונו: ואמרו ונצעק אל ה' כאן רמז שצריך האדם להתפלל לה' בכל יום שיצליהו מיצר הרע, והוא אמרו ונצעק אל ה' וגו', ואמרו וישמע ה' את קולנו וגו', פירוש הגם שה' הוא שברא יצר הרע לבחון האדם בעבודת בוראו, אף על פי כן כשצועקים אליו שומע קולם, מטעם שראה את הרשום שהוא ענינו ועמלנו ולחצנו, העוני הוא אפיסת כח הלוחם שאין כח בנו המספיק להלחם בו לגרשו ממנו, העמל הוא שאנו צריכין לעמול במלחמתו, הלחץ הוא הדחק שדוחק היצר את האדם לחטוא בעל כרחו, ולג' סיבות שמע ה' את קולנו. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שכאשר האדם צועק אל ה' בתפלה למען יצליהו ה' מנסיונות היצר, הרי שהקב"ה נענה לתפלתו ועוזר לו להתגבר על יצרו. ואולם זה כמובן לאחר שהאדם מצידו נלחם כנגד יצר הרע כפי כוחותיו, אלא שמרוב המלחמות שהם הנסיונות שעובר האדם מידי יום, וכמו שפירש אור החיים הקדוש לפני כן שזוהי "עבודה קשה" שהזכיר הפסוק, בשל כך אפסו כוחותיו, מפני שנסיונות היצר קשים מנשוא, ואז כאשר צועק האדם אל ה' בכל לבו, ה' יתברך ברוב רחמיו וחסדיו מסיר ממנו את נסיונות היצר.

ויסוד הענין מבואר בדברי המהרש"א על מסכת קידושין (דף פא: חידושי אגדות בד"ה הרחמן) על המעשה המובא שם בגמרא ברבי חייא בר אשי שהיה רגיל שבכל פעם שהיה אומר נפילת אפים היה מתפלל להקב"ה שיצליהו מיצר הרע. וכתב על כך מהרש"א, שהגם שאמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום הבא ליטהר מסייעין לו, וכיוצא בזה מובא בפרק ראשון למסכת קידושין, אלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אין יכול לו כו' עיין שם. ע"כ. ומבואר מדבריו שלמרות שה' הפקיד את היראת שמים ביד האדם, מכל מקום אדם המתפלל אל ה' שיצליהו מיצר הרע, הרי זה בגדר הבא ליטהר מסייעין לו משמים להתגבר על יצר הרע.

וכן מבואר בדבריו בפרק ראשון למסכת קידושין (דף ל: בד"ה יצרו) שעל זה נתכוונה הגמרא שם לומר שאלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר "אלקים לא

יעזבנו בידו", שאיך הקב"ה עוזרו, והרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וכתב, שהוא מטעם כל הבא ליטהר מסייעין אותו. ונראה שכוונתו שהאדם בא ליטהר על ידי תפלה. וכן מבואר בפירוש בדבריו במסכת שבת (דף קנו: בד"ה ובעי) על המובא שם בגמרא שהחוזים בכוכבים אמרו לאמו של רב נחמן בר יצחק שבנה רב נחמן עתיד להיות גנב, ובשל כך אמו הקפידה עליו שיכסה את ראשו כדי שיהיה לו יראת שמים וגם הוסיפה לומר לו שיתפלל אל ה' שיצילהו מיצר הרע, וכתב על כך מהרש"א, הגם שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום יבקש אדם רחמים על כך, ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ומן השמים מסייעין אותו. ע"כ.

וכן כתב בספר חסידים (סימן קלא), וזה לשונו: אם שואל אדם דבר שהוא שבח לבוראו, כגון על לימוד תורה או דבר אחר מחפצי שמים, ושופך את נפשו עליו, הקב"ה שומע תפלתו אף על פי שאין בידו מעשים טובים. עכ"ל.

ומבואר עוד בדברי אור החיים הקדוש בפרשת "שלח לך" על הפסוק (במדבר יד, כד) "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה", שלא רק תפלת האדם על עצמו מצילתו מידי יצר הרע, אלא גם תפלת הצדיק יכולה להסיר מהאדם את הנסיון של יצר הרע, שכתב שם שלכך לא היה ליהושע בן נון את נסיון המרגלים, כיון שמשם רבינו התפלל עליו יה יושיעך מעצת המרגלים, ויש כח בתפלת הצדיקים גם לבחינה זו להסיר ממנו יצר הרע בסוד (שמואל ב, כג) "צדיק מושל יראת אלקים". עיין שם.

ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת עקב על הפסוק "ועתה ישראל מה ה' וכו'".

בני תורה עניים הם

[1] עוד כתב אור החיים הקדוש, וזה לשונו: עוד ירצה "ענינו" זה העניות הנסבך עם לומדי תורה כאומרם ז"ל (מדרש תהלים ה) שאמרה תורה מפני מה בני עניים, והגם שימצא בן תורה שאין שבט עוני עליו, אף על פי כן יתנהג במדת עוני כאומרם (אבות פרק ו) כך היא דרכה של תורה וגו', "ואת עמלינו" על דרך אומרם (ברכות דף יז.) אשרי מי שעמלו בתורה וגו', ומה גם בדורות האחרונים שרוב עמלה להוציא לאור משפט אחד והלכה אחת, "ואת לחצנו" כי כל הנסמך לתורה רבו לוחציו ועיני כל אליו ישברו. עכ"ל.

יש להבין, שהרי לא מבואר בדבריו תשובת הקב"ה לטענתה של התורה מפני מה בני עניים. וראיתי במדרש שהשיב לה ה', שהתלמידי חכמים יזכו לעושר בעולם

הבא במה שינחיל להם ש"י עולמות, שנאמר "להנחיל אותהבי יש ואוצרותיהם אמלא" (משלי ח כא), אבל בעולם הזה הם יהיו עניים, כדי שלא יתעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה, שחייב לבטל סחורתו ולעסוק בתורה, שהתורה קודמת לכל, שנאמר (משלי ה, כב) "ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז".

ולפי זה יש להבין, מהו כוונת התורה כאן "וּנְצַעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עֲמָלְנוּ וְאֶת לְחַצְנוּ", שלפי ביאור אור החיים הקדוש הרי זה חוזר על בני התורה העניים, ולפי המדרש שהם נשארים עדיין עניים בעולם הזה, מהו "וַיִּרְא אֶת עֲנִינוּ", איך נפתרה הבעיה במה שהוא ראה את עניים?

וצריך לומר, שזה שהנחיל להם הקב"ה ש"י עולמות בעולם הבא אין לך שכר יותר גדול מזה, וכי מה יתן להם הכסף והזהב של העולם הזה החולף לעומת ש"י עולמות בעולם הבא שהוא לעד ולנצח והוא העיקר, ואין העולם הזה אלא פרוזודור בפני עולם הבא, וכבר אמרו חז"ל (מסכת אבות פרק ד, משנה יז) יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. ע"כ. על אחת כמה וכמה שהמשמעות של ש"י עולמות זוהי הנאה מרובה ולא סתם קורת רוח.

ועוד יש לומר, שגם בעולם הזה נותן להם הקב"ה שכר, בכך שלא ירגישו בקושי העוני מחמת שמחת התורה שהם עוסקים בה. ועוד יש לומר, שלמרות שבני התורה עניים, לעולם הקב"ה נותן להם כל צורכם לכדי חיותם, כמו שאמר דוד המלך בספר תהלים (לו, כה) "נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב", ופירש במצודת דוד, נער וגו' - ר"ל בנערותי ובזקנותי הסתכלתי לראות הנעשה בצדיק: ולא ראיתי - להיות נעזב מכל וכל, וזרעו ישאלו לחם. ע"כ. וראה עוד מה שכתבתי בפרשת ויחי על הפסוק "ויחי יעקב בארץ וכו'".

הסיבה שתלמידי חכמים סובלים עניות ושאר יסורין

והנה מה שכתב אור החיים הקדוש "ואת לחצנו" כי כל הנסמך לתורה רבו לוחציו ועיני כל אליו ישברו. ע"כ. הנה זה דבר ידוע ומפורסם שלכל תלמיד חכם אמיתי יש לו קשיים רבים או אויבים הלוחצים אותו, וזהו נסיון משמים כדי שימסור נפשו ללימוד התורה למרות הקשיים, וזאת בכדי להרבות שכרו בעולם הבא, כמו שאמרו חז"ל (מסכת אבות פרק ה, משנה כג) לפום צערא אגרא. ופירש ר' עובדיה מברטנורא - כפי רוב הצער שאתה סובל בלמוד התורה ועשיית המצוה, יהיה שכרך מרובה. ע"כ. וכה כתב הפרי מגדים בפתיחה לשולחן ערוך או"ח, וזה לשונו: כה אמר יוסף, ראה ראיתי את העני עם בני ישראל תלמידי חכמים נעים

ונגדים מטולטלים ומטורפים חסירי לחם תשושי כח מרוב דוחק ולומדים תורה לשמה מתוך עוני זו הלחץ, אשריהם בעולם הזה ויזכו לרב טוב הצפון לשתות מיין המשומר בענביו, וכמו שכתוב בגמרא דברכות (דף לד): מאי עין לא ראתה? אמר רבי יהושע בן לוי, זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. ע"כ. ועיין מה שכתבתי בזה בפרשת תולדות על הפסוק "ויאמר ה' לה שני גוים וכו'".

וביסוד ושורש הענין, מבואר בדברי הגר"א בספר אבן שלמה (פרק יא אות ו בהערה) שכתב, כמו שניצוצי השמש משפיעים בירח והכוכבים, כן בכל דור מאיר ניצוץ אחד ממשנה רבינו ע"ה לאחד מהדור, והוא משפיע מאורו לכל התלמידי חכמים שבדור. וכל החידושי תורה שמתחדשים בעולם הוא על ידי השפעת אורו של משה רבינו ע"ה. ואותו האור של משה רבינו המתנוצץ בקרב התלמידי חכמים מצטער עמם כאשר הם מבוזים בגלות האחרון ונרדפים על ידי הערב רב, וכמו שאמרו חז"ל (מסכת סוטה דף מט): וחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו וסר מרע משתולל, וכמו שכתוב (ישעיה נג, ה) "והוא מחולל מפשעינו וכו'", וכל הענין מדבר בתלמידי חכמים בגלות הזה האחרון. וכל זה הוא מידה כנגד מידה, מפני שמשנה רבינו ע"ה קירב את הערב רב, והם עשו את העגל וגרמו בכך לשבירת הלוחות, ובעקבות שבירת הלוחות נגרם שכחת התורה וכל הגלויות, לכך נגרם צער לתלמידי חכמים בגלות האחרון על ידי הערב רב לשלם על כך למשה רבינו שקירב אותם, מפני שאורו נמצא בקרב התלמידי חכמים שבכל דור. וזה שאמר לו הקב"ה למשה רבינו (שמות לב, ז) "לך רד כי שחת עמך וכו'", רמו לו בזה על הירידה וההשפלה של ערב רב כלפי תלמידי חכמים, מפני שאם תסיר אותיות ע' ר' שהם ראשי תיבות של "ערב רב" ישאר אותיות ר'ב'ב' העולה כמנין "רד". עיין שם עוד*).

* ויש לך לדעת שלמרות שמבואר בדברי הגר"א שהערב רב בזמן הזה מצערים את התלמידי חכמים ושולטים עליהם מהטעם הנזכר, מכל מקום לעתיד לבוא בעת גאולתן של ישראל כאשר יתגלה מלך המשיח במהרה בימינו, ונהפוך הוא התלמידי חכמים ישלטו על הערב רב, כמבואר בזה הקדוש פרכת נשא (רע"א מהימנא דף קכה), וזה לשונו: ובזמנא דשלטא אילנא דחיי, אתכפייא אילנא דטוב ורע, ולא יהא לעם הארץ אלא מה דיהבין לון תלמידי חכמים, ואתכפייין תחותיהו, וכאלו לא הוו בעלמא. עכ"ל.

ופירש המתוק מדבש: ובזמן שישלוט העץ החיים, דהיינו בגאולה העתידה, אז יהיה נכנע העץ הדעת טוב ורע, שמשם נשמות עמי הארץ, ולא יהיה לעמי הארץ אלא מה שיתנו להם התלמידי חכמים, דהיינו פרנסתם תהיה מתמצית ברכתן של תלמידי חכמים, ויהיו נכנעים תחתיהם, ויהיו נחשבים כאילו לא היו בעולם. ע"כ.

ועוד מובא שם בהמשך (דף קכה): וזה לשונו: וערב רב, כגוונא דאתמר בהון (שמות כ) וירא העם וינועו

בעליית הנשמה מגן עדן התחתון לגן עדן העליון מדקדקים עמה יותר

[ז] עוד כתב אור החיים הקדוש, וזה לשונו: ואמרו "ויביאנו אל המקום הזה" מדבר על עולם העליון שהנשמה בו, והנה אין הנשמה מגעת לדבר כל הדברים האלה אלא אחר עלייתה לעולם העליון שנקרא גן עדן של מעלה אחר שכבר שבעה ימים בגן עדן שלמטה, ולזה כנגד עמידתה לפני ה' לדבר הדברים האלו אומר "ויביאנו אל המקום הזה" כי עמידת הנפש שם לבד יש לה בו שעשוע גדול, וכנגד גן עדן שלמטה שכבר זכה בו אמר "ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש" על דרך אומרו (שיר השירים ד) דבש וחלב תחת לשונך. ואמרו "ועתה הנה" פירוש אומרו "ועתה" לשון תשובה ששב לפני ה' על פרטי דקדוקי המצות, והגם שהכתוב מדבר במי שכבר זכה בגן עדן שלמטה אף על פי כן כדי לזכות לגדר עליון ידקדקו עליו ביותר, והוא סוד המשפט שישפוט ה' לעתיד לבוא בעמק יהושפט (מדרש תהלים ה) שממנו פחד ורהב שמואל כשהעלתו בעלת אוב (חגיגה דף ד:). עכ"ל.

ומתבאר מדבריו שיש גן עדן התחתון וגן עדן העליון, ובתחלה הנפש נמצאת בגן עדן התחתון ולאחר מכן היא עולה דרגה לגן עדן העליון, אלא שכאשר הנפש עולה דרגה מגן עדן התחתון לגן עדן העליון, מדקדקים עמה יותר בדיון.

ויעמדו מרחוק, הכי יהוה רחיקין מן פורקנא, ויחמוון לתלמידי חכמים ולעמא קדישא בכל האי יקר, ואינוון רחיקין מינייהו, ואי בעו לאתחברא בהדיהו, מה כתיב בהו (שם יט) לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה. בההוא זמנא יתקיים בהו בישראל, (דברים לב) ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, והא אוקמוה אין מקבלין גרים לימות המשיח, ורשעים בחשך ידמו, אינון ערב רב ובגין דא אמר נביאה עלייהו (יחזקאל יג) ואל אדמת ישראל לא יבאו. עכ"ל.

ופירש המתוק מדבש: וערב רב, שהם בקליפות אין להם גאולה כלל, כעין שכתוב בהם במעמד הר סיני "וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק", פירוש שעמדו בתוך הקליפות רחוק מן הקדושה, כך יהיו רחוקים מן הגאולה, ויראו תלמידי חכמים שנשמתם מאצילות, ולשאר עם הקודש שהם מצד עולמות בריאה יצירה עשיה, בכל הכבוד ההוא, והם יהיו רחוקים מהם, ואם ירצו להתחבר עמהם, כמו הקליפות הרוצות לאחוז בקדושה, מה כתוב בהם "לא תגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה", כלומר שימותו אם ירצו להתחבר בישראל. בזמן ההוא יתקיים בישראל מה שכתוב "ה' בדד ינחנו" דהיינו הקב"ה בעצמו ינהיג את הנשמות קדושות, "ואין עמו אל נכר" פירוש שלא יתערבו עמהם נשמות של ערב רב, וכבר ביארו חז"ל (מסכת יבמות דף כד:) אין מקבלין גרים לימות המשיח, כלומר אם הערב רב ירצו להתגייר לא יקבלו אותם, ועוד כתוב "ורשעים בחשך ידמו", והם הערב רב שימותו בחשך, ובשביל זה אמר הנביא עליהם "ואל אדמת ישראל לא יבאו", פירוש שישארו בחו"ל בין הגוים, ולא יהיה להם רשות ליכנס לארץ ישראל. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב כף החיים (סופר) בסימן קנ"ח (אות כה), וזה לשונו: ועיין בשער הגלגולים (הקדמה כב) שכתב, דכשמעלין את האדם במעלות, כפי ערך המעלה שמעלין אותו צריך שיזדכך יותר אפילו בדקדוקי מצות כחוט השערה, ובכל מדרגה ומדרגה שעולה צריך מירוק מחדש. יעו"ש. ואם כן כל שכן בדבר הזה צריך לזיהור, דקודם כל עושין חשבון עם האדם אם קיים הדינים הכתובים בשולחן ערוך וכו'. ועל כן יש חסידים נוהרין לילך אחר דברי המחמיר אע"ג דלפום דינא הוא מותר, והוא מפני שבעת העליות מדקדקים עמהם כחוט השערה כנזכר. וכל איש כפי גבורתו, וכל אשר נשמתו זכה ביותר, תאוה נפשו לעשות חומרות וחסדיות ביותר, וכל אשר אין נשמתו מתוקנת כל כך תאוה נפשו לילך אחר הקולות, וסמניך בתר עניא אזלא עניותא, ובזה יוכל האדם להבחין את עצמו כמו שכתבו בעלי המוסר, ודו"ק. עכ"ל.

הרוצה לזכות לגן עדן העליון צריך לעסוק בתורת הסוד

אמנם ראיתי להגרי"ח בספרו דעת ותבונה שכתב בפתיחה ראשונה בשם רבינו מהרח"ו בהקדמתו לשער ההקדמות, שמובא בזה שיר השירים על הפסוק הגידה לי שאהבה נפשי, ובזה פרשת פקודי (דף רמז ע"ב), כי שכר מצות ותורה הפשטית היא בעולם הזה ובגן עדן התחתון, אבל ליכנס לגן עדן העליון אי אפשר עד שיעסוק האדם כפי יכולתו וכפי אשר תשיג ידו בחכמת הזוהר, ואם לא, מסלקים את נשמתו מכל השערים של גן עדן העליון אף על פי שאותה הנשמה יפה במצות ובמעשים טובים, ולכן חלק הנפש והרוח נשארים למטה בגן עדן התחתון שהוא בארץ, אבל הנשמה שחלקה בסודות התורה נענשת בכל יום ומסולקת לחוץ מהיכל העליון של גן עדן העליון. עכת"ד.

ומבואר מדבריו שכדי לזכות לגן עדן העליון, חייב האדם ללמוד את תורת הסוד, אך כמובן כל אחד כפי כוחו וכפי השגתו, שהרי כדי לזכות ללמוד את תורת הסוד צריך שיהיו לאדם מעלות רוחניות גבוהות, וכמו שכתב הש"ך ביורה דעה סימן רמ"ו (ס"ק ו) שהמקובלים ושאר האחרונים הפליגו בדבר שלא ללמוד חכמת הקבלה עד אחר שמילא כריסו מהש"ס, ויש שכתבו שלא ללמוד קבלה עד שיהא בן ארבעים שנה, כמו שאמרו בן ארבעים לבינה, וגם צריך קדושה וטהרה וזריוות ונקיות לזה. ורוב המתפרצים לעלות בחכמה זו קודם הזמן הראוי, קומטו בלא עת כמו שכתוב כל זה בדברי חכמי האמת. ע"כ. וכיוצא בזה כתב שם הפתחי תשובה (ס"ק ד) בשם תשובת חות יאיר (סימן רי), שיש לרחק לימוד הקבלה, כי ידיעתנו קצרה ואונס רחמנא פטריה. עיין שם.

וכבר כתב הרמב"ם בפרק ד' מהלכות יסודי התורה (הלכה יג), ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס (היינו מעשה מרכבה) אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצות, ואף על פי שדברים אלו דבר קטן קראו אותן חכמים, שהרי אמרו חכמים דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן הוויות דאביי ורבא, אף על פי כן ראויין הן להקדימן, שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה, ועוד שהם הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העולם הבא, ואפשר שידעם הכל קטן וגדול איש ואשה בעל לב רחב ובעל לב קצר. ע"כ. הביאו הרמ"א ביורה דעה סימן רמ"ו (סעיף ד). והיוצא מדבריו שלפני שהאדם בא לעסוק בתורת הסוד יש לו ללמוד תחלה הרבה ש"ס ופוסקים, כדי שידע מה אסור ומה מותר.

וכן ראיתי למו"ר בשו"ת יחווה דעת (חלק ד סימן מז) שהאריך בענין זה, וכתב בשם ספר חיי אדם (כלל י סימן י"ב) שאין לאדם ללמוד בחכמת הקבלה אלא אם כן מילא כרסו בגמרא ובפוסקים, והוא ירא שמים גדול, ויושב תמיד ועוסק בתורה, אבל בלא זה אסור לו ללמוד קבלה, וכבר הזהיר על זה מאוד המהר"ח ז"ל. ע"כ. וכן כתב הגר"א מוילנא בפירושו למשלי (פרק כא פסוק יז), שלא יתכן שאדם שלא למד ככל הצורך בש"ס ופוסקים, ואיננו בקי בדינים, שילך בגדולות ובנפלאות ממנו ללמוד סודות התורה. עיין שם.

ועוד כתב שם מו"ר: ובאמת שאנו רואים לכמה מרבתינו הקדושים חכמי התלמוד שהתחמקו מללמוד מעשה מרכבה מפני שלא הגיעו עדיין לימי זקנה, וחשבו מרוב ענוה שלא הגיעו אל השלמות הנדרשת ללימוד זה, כמובא במסכת תגיגה (דף יג). אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר, בוא ואלמדך במעשה מרכבה, אמר לו עדיין צעיר אנכי (ואיני ראוי ללימוד חכמה זו), כשהגיע לזקנה וכבר נפטר רבי יוחנן, בא אליו רבי אסי ואמר לו בוא ואלמדך במעשה מרכבה, אמר לו אילו הייתי זוכה הייתי לומד חכמה זו מרבי יוחנן רבך. (רבי אסי היה תלמיד רבי יוחנן, עיין קידושין דף לא:). וראה בשו"ת רב פעלים חלק ג' (בקונטרס סוד ישרים סימן יג), שכאשר היה הגאון רבי יוסף חיים עדיין רך בשנים, בגיל כ"ה שנים, ועלה בדעתו להתחיל ללמוד סדר הכוונות בתפלה ובברכות, כתב אליו הגאון המקובל רבי אליהו מני ז"ל למונעו מלימוד זה, והביא מה שכתב בספר פרי הארץ בשם הראשונים, שעל האדם להיות שמח בחלקו גם בענינים הרוחניים, בתורה ועבודת ה', ולא לצאת חוץ מגדרו ללכת בגדולות ונפלאות ממנו, וכן נאמר רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב. וכן כתב הגאון רבי זלמן בעל התניא, שהרוצה להיכנס לפניו ממדרגתו הראויה לו מרוב חשקו, ואין

צמאוננו מתרווה במה שיודע בהלכה, הרי זה דומה ליושב בתוך הנהר וצוות שהוא צמא למים, שבודאי שלא לכבוד יחשב לו. ע"כ. ובשו"ת שואל ושאל חלק ה' (חלק יורה דעה סימן קיה) בשם המקובלים, כתב, שכל מי שלא הגיע לדרגת מעיין גמור בלימוד זך וישר, ויתעסק בלימוד הקבלה, בנקל יטעה ויבוא לידי שגיאות חמורות, ויהיה כמקצץ בנטיעות חס ושלום. אבל כשהוא מוכשר בעינונו הדק היטב להבין ולהשכיל בדרך ישרה ואמיתית בסוגיות הש"ס והפוסקים, כן תגדל חכמתו בלימוד הקבלה. אולם גם למי שזוכה ועוסק בחכמת הנסתר, לא יסיח דעתו מלימוד בעיון בש"ס ובפוסקים, כי ממנו תוצאות חיים, שעיקר ידיעת מצות התורה ופרטיהן הלכה למעשה, הוא רצון הבורא יתברך, ולא ישיגם אדם בלי עיון מתמיד בש"ס ובפוסקים וכו'. וכן כתב הגאון הקדוש רבי מצליח מאוונ הי"ד, במאמר שהובא בירחון אור תורה שנה עשירית (סימן פא עמוד רצ"ט וש"ג). עי"ש. [והרב המקובל רבי מאיר פאפירש בספר אור צדיקים (סימן כב אות ל) כתב, שמי שאינו נשוי אסור לו ללמוד קבלה, וגם שיהיה על כל פנים למעלה מגיל עשרים שנה. והובא בכף החיים (סימן קנה סוף ס"ק יב). וכן כתב הגאון ר' חיים פלאגי בספר תורה וחיים (מערכת ק אות רנט). עיין שם עוד. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר חלק י' (חיו"ד סימן כג).

ואולם גם מי שלא הגיע למדרגה רוחנית גבוהה ובשל כך אין ביכולתו ללמוד את חכמת הסוד, אפשר שכדי לצאת ידי חובת לימוד תורת הסוד ולזכות בכך לגן עדן העליון כמו שכתב הגרי"ח הנ"ל, די לו בקריאת הזוהר. ותהילות לאל יתברך יצא בדור שלנו זוהר עם פירושים כגון "מתוק מדבש" וכיוצא בזה, אשר כל אחד יכול להבין היטב את הפירוש הפשטי של הזוהר, וזה יועיל לנשמתו בבוא העת ליכנס לגן העליון. וכן מוכח מדברי זוהר שיר השירים (דף פו ע"ב), שכתב: תא חזי מאי כתיב אם לא תדעי לך היפה בנשים, אם אנת אתיא בלא ידיעה ולא אסתכלת בחכמתא עד דלא תיעול הכא, ולא ידעת ברזין דעלמא עילאה, צאי לך [בגלגולא או בעיבור מהרמ"ק ז"ל], לית אנת כדי למיעל הכא בלא ידיעה, צאי לך בעקבי הצאן והוי ידעת גו אינון עקבי הצאן אלין אינון דבני נשא דשין לון בעקב וידעין רזין עילאין דמאריהון ובהו תנדע לאסתכלא ולמנדע. ורעי את גדיותיך אלין אינון תינוקות של בית רבן ינוקי דאינון בבי מדרשא ואולפין אורייתא. על משכנות הרועים על אינון בתי כנסיות ובתי מדרשות דתמן אולפין חכמתא עילאה אף על גב דאינון לא ידעי אנת תנדע מגו מלין אלין דחכמתא דקאמרי. עכ"ל.

וכתב בפירוש המתוק מדבש, שמה שכתב הזוהר: "ולא ידעת ברזין דעלמא עילאה", ולא ידעת בסודות של עולם העליון, כי כאן אין מלמדים ידיעה חדשה

למי שלא למד שורשו בחייו, כי מי שלא טרח בעולם התחתון אין מלמדים אותו בעולם העליון אלא תוספת ולא העיקר. ע"כ. ומוכח שאם למד שורש הדברים לפחות בפשטות של הסוד, אזי נשמתו נכנסת לעולם העליון ושם מלמדים אותה ביתר שאת, ורק אם לא למד כלל אז נשמתו נדחית משם.

וידועים דברי מרן החיד"א שכתב בספרו עבודת הקודש (מורה אצבע סימן ב אות מד), שלימוד ספר הזוהר מרומם על כל לימוד, בשגם לא ידע מאי קאמר ואף שיטעה בקריאתו, והוא תיקון גדול לנשמה, לפי שהגם שכל התורה שמותיו של הקדוש ברוך הוא, מכל מקום נתלבשה בכמה ספורים, ואדם הקורא ומבין הספורים נותן דעתו על פשט הפשוט, אבל ספר הזוהר הן הסודות עצמן בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתרי תורה, אלא שאינו מובן מקוצר המשיג ועומק המושג. ע"כ.

אמנם מי שביכולתו והשגתו ללמוד חכמת הקבלה ביתר שאת ולא להסתפק בלימוד הפשטי של הזוהר, הרי הוא מחוייב ללמוד כן, וכמו שכתב שם הגרי"ח בהמשך דבריו בשם מהרח"ו, שכתב בהקדמה הנזכרת וזה לשונו: אין לו להקב"ה קורת רוח בעולמו אלא כאשר עוסקים בחכמה הזאת, וכמו שכתוב בתלמוד בכל אותם המעשים של רבן יוחנן בן זכאי ושל ר' אליעזר בן ערך ור' יוסי הכהן, כשהיו דורשים במעשה מרכבה ירדה אש שכינתו יתברך וסיבבה כל האילנות, מה שאין כן בהיותם עוסקים בפשטיה, וכמו שכתוב במדרש משלי על הפסוק (משלי י, ג) "לא ירעיב ה' נפש צדיק", וזה לשונו: אמר ר' ישמעאל בוא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו וכו', מכאן היה ר' ישמעאל אומר אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה וכו', בא לפניו מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה וכו', בא לפניו מי שיש בידו שני סדרים או שלשה וכו', בא לפניו מי שיש בידו הלכות וכו', בא לפניו מי שיש בידו תורת כהנים וכו', בא לפניו מי שיש בידו חמשה חומשי תורה וכו', בא לפניו מי שיש בידו הגדה וכו', בא מי שיש בידו תלמוד, הקב"ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה, צפית בגאות שלי, שאין הנאה לי בעולם אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבים ועוסקים בתורה ומביטים ומציצים ורואים והוגים המון התלמוד הזה, כסא כבודי היאך הוא עומד וכו' חשמל היאך הוא עומד וכו' ברק היאך עומד וכו', כרוב היאך הוא עומד וכו' גדולה מכולם כסא כבודי היאך הוא עומד וכו', וכי לא זהו הדרי זהו גדולתי זה הדר יופיי שבני מכירין את כבודי במדה הזאת. ע"כ. הרי מבואר בפירוש אף בדברי התנאים שאין אדם יוצא ידי חובתו לגמרי בעסק המקרא והמשנה והאגדה והתלמוד בלבד, אלא הוא מחוייב

לעסוק בכל יכולתו בסתרי תורה ובמעשה מרכבה, כי אין הנאה להקב"ה מכל מה שברא בעולמו רק בהיות בניו למטה עוסקים ברזי התורה ובספורה ודיניה ובמצותיה, כי בהיותם כפשטם אין בהם שום היכר וידיעה לדעת את בוראם יתברך. ואדרבה יש בהם מצות וחוקים שאין הדעת סובלתם, וכל אומות העולם מונין את ישראל, ואומרים להם: וכי מה התורה הזאת אשר ציוה ה' אלוקיכם אתכם? דברים שנראים כחידות ומשלים, ליקח שופר ולתקוע בו בראש השנה, ואתם אומרים שעל ידי כך השטן הרוחני המקטרג העליון מתערבב, וכיוצא בדברים אלו כמעט רוב מצות התורה, ובפרט פירטי דיניהם אין השכל סובלם. ואם כן, היכן הוא הדר התורה ויופיה וגדולתה כפי פשטותה, מה שאין כן בחכמת האמת וכו'. עכ"ל. ועיין שם עוד.

יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם
 לְתֵת מָטֶר אֲרֻצָּךְ בְּעֵתוֹ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל
 מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְהִלִּייתָ גוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא
 תִּלְוָה. (דברים כח, יב)

מפתח הפרנסה ביד ה'

מובא בגמרא מסכת תענית על פסוק זה (דף ב.), אמר רבי יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים. מפתח של גשמים - דכתיב "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו". מפתח של חיה מנין - דכתיב "ויזכר אלקים את רחל וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה". מפתח של תחיית המתים מנין - דכתיב "וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם". ומבואר שם בגמרא שגם מפתח של פרנסה הוא ביד הקב"ה שלא נמסר ביד שליח, שנאמר "פותח את ירך וגו'", ומה שר' יוחנן לא הזכיר מפתח פרנסה בדבריו, כיון שהוא כלול בכלל מפתח של גשמים.

אולם צריך להבין מה הביאור "מפתח של פרנסה", ולכאורה מפשט הדברים נראה שהכוונה כמה ממון ירויה האדם, אלא שאם נבאר כן, צריך להבין מה

חידשה כאן הגמרא שפרנסת האדם תלויה בגזרת ה', והרי כבר מבואר הדבר במסכת ביצה (דף טו.), דתני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוואה, כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה חוץ מהוצאת שבתות והוצאת ימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו^ע. ולמדה כן הגמרא מהפסוק בתהלים (פא, ד) "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו", איזהו חג שהחדש (היינו הלבנה) מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וכתוב לאחר מכן "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב", ו"חק" הוא מלשון מזון, כמו שנאמר (בראשית מז, כב) "ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה", וכן נאמר (משלי ל, ה) "הטריפני לחם חקי". ע"כ. הרי שדבר זה שפרנסת האדם היא בגזרת ה' כבר נלמד מפסוקים, והדבר

^ע עיין למהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - כסף) שכתב, וזה לשונו: ולו בכח יגבר איש להיות גבור הכובש את יצרו, ולא יהא הכסף נחשב בעיניו למאומה נגד עשית רצון הבורא. ובכן יתן לכסף מוצא כאבנים לעשות רצון אביו שבשמים. ויאמין באמונה שלמה שיהא קבוע בלבו במסמרים בל ימוט שמזונותיו קצובים לו מן השמים. אם יעלו שמים ירדו תהומות לא יוכלו להעדיף או להחסיר לו אפילו פרוטה אחת, חוץ מהוצאות מצוות ומעשים טובים שאינם קצובים, אלא אם מוסיף מוסיפין לו וכו'. עכ"ל.

ויש לדקדק מדבריו שכתב: חוץ מהוצאות "מצוות ומעשים טובים" שאינם קצובים. ע"כ. שלפי זה מה שנקט הש"ס שהוצאות שבתות וימים טובים והוצאות בניו לתלמוד תורה אינם קצובים לו, זה לא דוקא מצוות הללו, אלא גם הוצאות לצורך שאר מצוות גם הם בכלל זה שאינם קצובים לו, ואם מוסיף מוסיפין לו ואם פחת פוחתין לו.

אולם ראיתי להגאון ר' יששכר שלמה טייכטל זצ"ל, בספרו משנה שכיר (מועדים נס חנוכה תקנת חז"ל להדר בחנוכה יותר משליש) שכתב, שמה שאמרו חז"ל מזונותיו של אדם קצובין לו, ודאי שאף הוצאות מצוות בכלל זה, שגם הוצאות המצוות קצובין לו, חוץ מאלו שהוזכרו שם בגמרא, היינו הוצאות שבת וימים טובים ותלמוד תורה, שאם לא כן, שגם שאר הוצאות מצוות אינם קצובין, היה לגמרא לומר בסתמא, שכל מזונותיו קצובין חוץ מהוצאות "מצוות". וממה שנקט הש"ס דוקא אלו שלשה, משמע שרק אלו השלשה לא נקצב. וכיון שכן שהכל נקצב אפילו הוצאה של מצוה, צריך גבול עד כמה להדר כדי שלא יחסר לו מצד אחר, והם ברוח קדשם שיערו שהגבול הוא עד שלישי. ועל פי זה יש לך ללמוד שהשיעור שנתנו חז"ל להידור מצוה עד שלישי בממונו זהו רק לגבי שאר מצוות שנקצב הוצאתם, אבל אלו השלשה שהם הוצאות שבתות וימים טובים והוצאות בניו לתלמוד תורה שהזכיר הש"ס שאין להם קצבה, הרי שאין גבול להוצאתם, וממילא אין גבול בהידורם ומחוייב להדר ולהוציא בכל מה שיכול להדר. עכת"ד. ועיין שם. וזה לכאורה לא כמו שנראה מדברי הרב פלא יועץ.

שוב ראיתי בחידושי הריטב"א למסכת ביצה (שם) שכתב, דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים, דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה אלא נקט הני דרגילי ושכיחי. ע"כ. והביאו השיטה מקובצת (שם). ומדבריו מתבאר בפירוש כמו שכתב הרב פלא יועץ שהוא הדין הוצאות שאר מצוות אינם קצובים לו שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו, ודלא כמו שכתב הרב משנה שכיר.

נקבע כבר בראש השנה. אם כן מה חידש כאן ר' יוחנן שהמפתח של פרנסה ביד הקב"ה?

ונראה לענ"ד לומר, ש"מפתח של פרנסה" שנקט כאן ר' יוחנן אין הכוונה לכמות הממון שיהיה לאדם, אלא הכוונה לדרך בה ירויח האדם את הממון שלו. שלכל אדם בעולם יש כישורים המיוחדים לו וכן מחשבות המיוחדות לו, והקב"ה מביא לכל אדם את המפתח לדרך בה הוא יתפרנס, והדבר עולה במחשבתו של כל אחד כיצד ובאיזה דרך הוא ירויח ממון, ואותה המחשבה היא המפתח של הפרנסה שהקב"ה מביא לאדם. ועל כן אדם העולה לו במחשבה דרך מסויימת להרויח בה ממון או שגזדמן לו מקרה מסויים שדרכו הוא יכול להרויח בו ממון, אל ידחה זו המחשבה או זו הדרך, מפני שזה ממש המפתח שמביא לו הקב"ה את פרנסתו. וכמובן זה בתנאי שאין בדרך ההיא שום צד איסור של גזל או ריבית וכדומה, שאם כן, אותה מחשבה או המקרה שגזדמן לו הוא מצד עצת יצר הרע להחטיאו בעוון גזל או ריבית וכדומה, ואין זה מפתח הפרנסה הבא מאת ה'.

וראה להגאון ר' חיים פלאגי בספרו כף החיים (סימן כא הלכה ד), שכתב: אם מוצא הצלחה באומנות אשר בידו, לא יניחנו כדי לעסוק באומנות אחרת בחושבו דירויה יותר, או כי המלאכה יותר קלה או שהיא יותר בכבוד, אלא באשר הוא שם, אם לא שיש באומנותו סרך עוון, דאז יניחנו ויצא לאומנות אחרת. ע"כ. ובספר חשוקי חמד (בבא בתרא דף קמט.), כתב: ושמענו ששאלו את החזון איש אם מותר לשקר במסים במדינות כאלו שאין להם דינא דמלכותא, והשיב אולי מותר, אך כל מה שאדם מתעסק עם ממון אינו אלא בגדר ההשתדלות, ושקר אינו בגדר ההשתדלות. ע"כ.

סך הממון שהאדם מרויח, לא תלוי בריבוי ההשתדלות, כי הוא בא בגזרת ה'

אולם צריך האדם לדעת, שבסופו של דבר סך הממון שהוא ירויח הכל נגזר כבר מהשמים בראש השנה, כמו שמבואר בגמרא מסכת ביצה הנ"ל, אלא שהקב"ה גוזר שהממון יגיע לו בדרך ההיא שחשב עליה או בדרך שגזדמנה לו, והוא רק עושה ההשתדלות על פי דרכי הטבע שגורה חכמתו יתברך שעל ידי אותה ההשתדלות ירויח האדם סך כך וכך. וכמו שכתב המשנה ברורה בסימן א' (ס"ק יג), שהסיבה שכתב שם השולחן ערוך (בסעיף ה) שטוב לקרוא פרשת המן, כדי שיאמין שכל מזונותיו באים בהשגחה פרטית, וכדכתיב המרבה לא העדיף והממעט לא

החסיר, להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה, ומובא בירושלמי ברכות כל האומר פרשת המן מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו. ע"כ.

וראה עוד בדברי הפלא יועץ (ערך - פרנסה) שכתב, וזה לשונו: ידוע שמפתח הפרנסה הוא ביד הקב"ה, הוא הזן ומפרנס לכל מקרני ראמים ועד ביצי כנים, ונותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. אמנם חילוק יש בענין הפרנסה לפי מעשיו של אדם ולפי מזלו ולפי ידיעת אל דעות ומפלאות תמים דעים. יש שמוזנותיו באים לו בנחת ולא בצער בריוח ולא בצמצום, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח וזוכה לעושר מופלג. ויש שיצא לפעלו ולעבודתו משכימי קום מאחרי שבת, והולכי דרכים ימים ונהרות, ויגעים יגיעה רבה, ואף על פי כן אוכלים לחם העצבים בזעת אפו יאכל לחם צר ומים לחץ. ויש שאחר כל העמל והטורח נודד הוא ללחם וצריך להתפרנס מן הצדקה. "וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד), שיאמין באמונה שלמה שמוזנותיו של אדם קצובים לו מראש השנה כאמרם (מסכת ביצה דף טו.). "ולא לחכמים לחם ולא לקלים המרוץ" (קהלת ט, יא), רק יש חכמים נודדים ללחם ונבל כי ישבע, וה' הוא הנותן כח לעשות חיל, ואין אדם נוגע במה שמוכן לחברו אפילו כמלא נימא (מסכת יומא דף לה:), ולכן לא יקפיד ולא יעשה מחלוקת אם נראה לו שחבירו קיפח פרנסתו, כי המשפט לאלקים הוא, ואם יהיה יגע להעשיר כל היום וכל הלילה, המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר ממה שקצוב לו, ופרשת המן יהיה לזכרון נגד עיניו תמיד, למשמרת לאות לבני ישראל.

ועוד כתב: והנה ידוע שיש מחלוקת בש"ס (מסכת ברכות דף לה:), שרבי שמעון בן יוחאי סבר שאדם צריך לעסוק בתורה תדיר ומלאכתו נעשית על ידי אחרים, ורבי ישמעאל סבר שצריך לנהג מנהג דרך ארץ. ופירשו המפרשים שדברי שניהם אמת. ופשר הדבר הוא, שהחסידים, מתוך שחסידים הם, מלאכתם מתברכת שלא כדרך הטבע, ובמעט שעוסקים במלאכה, ברכת ה' היא תעשיר, ולשאר עמא הקב"ה שולח פרנסתם בדרך טבע, ויפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שתורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וכו' (אבות ב, ב), ואם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח (שם ג, יז). הנה כי כן כגון אנן יתמי דיתמי צריכים אנו להתנהג בדרך טבע, ויצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, ואשר בכוחו לעשות יעשה, וה' הטוב בעיניו יעשה. עכ"ל. עיין שם עוד. ועיין עוד בדבריו מה שכתב בערך "זיווג".

ועיין למרן החיד"א בספרו עבודת הקודש (מורה אצבע סימן ג אות צח), שכתב: יבטח בה' במשאו ובמתנו ובכל דבר, וזכרת כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל,

ולא יסבור שהצלחתו מכח דעתו וחריפותו, כי הכל ממנו יתברך, כי כמה חריפים עניים מרודים, וכמה טפשים עשירים ביותר הם. ע"כ.

וכיוצא בזה כתב בכף החיים להגאון ר' חיים פלאגי (סימן כא הלכה ג): הגם דכתיב יגעת ולא מצאת אל תאמן, הרי כתיב ואון לעשיר לא ינקה, ולא יהיה להוט אחר הענין הרבה אם רואה דהיא רחוקה ממנו, והשלך על ה' יהבך והוא יכלכלך, ויהיה ממוצע, לא עצל ולא מזורז יותר מן השיעור, ופרי המהירות חרטה, וכבר הוכיח בשב"ט פיו מוריגו הרב הכהן הגדול ז"ל בספר שבט מוסר, דאין ההשתדלות מועיל למה שלא נגזר מאיתו יתברך, עיין שם דברים טובים ונכוחים, ועוד יתן בדעתו, דלפעמים מרוב דעיף ויגע יפול למשכב, והיך ניכר כי חביב עליו ספק ריוח יותר מגופו, ותחשוב בדעתו כי הכל מאתו יתברך, ואם נגזר עליך טוב ולהיות איש מצליח המזל הטוב רודף אחריך עד שתתעשר עושר גדול, ובלי מתכוין יזדמנו לך סיבות טובות ודברים טובים ובכל אשר תעשה תצליח וברכת ה' היא תעשיר, ולהיפך, כל ההשתדלות והחריצות והזהירות לא יועיל לאשר נגזר עליו להיות גבר לא יצליח בימיו בר מינו, ולא העדיף המרבה, והמופת חותך, כי לא לחכמים לחם, ולא לנבונים עושר, דכמה חריפים עניים, וכמה טפשאי דאכלי נהמא בריוח ולא בצער, ויש בהם עושר גדול. ע"כ. וציין בהערה לדברי מרן החיד"א הנ"ל.

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם
ראשיכם שבטיכם וקניכם ושוטריכם כל
איש ישראל (דברים כט, ט)

המעשים שיש לאדם להתחזק בהם בחודש אלול ובעשרת
ימי תשובה

הנה ידוע שפרשה זו אנו קוראים בשבת לפני ראש השנה, ובא הכתוב לרמוז
שאתם נצבים ביום ראש השנה לפני ה' אלקיכם למשפט, ולא יהיה מנוס לשום
בריה בעולם לברוח מיום הדין הגדול ונורא, החל מראשי העם ועד פשוטי העם,
כל איש ישראל.

והאדם שואל את עצמו במה יש לי להתחזק בעבודת ה' כדי שאצא זכאי בדין.
והנה זה ודאי שכל אחד יודע בעצמו במה יש לו להתחזק ולשוב אל ה', האחד
צריך חיזוק במידות, והשני צריך חיזוק בתפלה ומעשים טובים, ויש לאדם בימים
אלו לשוב ממעשיו הרעים.

לימוד התורה הוא הפרקליט הטוב ביותר ביום הדין

א] אולם גם לאחר שהאדם עוסק בתשובה בימים אלו, המתבונן בדברי הרמב"ם
בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה יראה, שעיקר החיזוק שיש לאדם לחזק את עצמו
בימים הללו שהם ימי אלול ותשרי זה בלימוד התורה הקדושה, שהרי כתב שם
הרמב"ם (הלכה ג-ה), וזה לשונו: אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה
כנגד תלמוד תורה, אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן שהתלמוד מביא לידי
מעשה, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום. היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד
תורה אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו,
יעשה המצוה ויחזור לתלמודו. תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד

ואחר כך על שאר מעשיו, לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. עכ"ל.

ויש ללמוד מדבריו שיש להשקיע בעיקר בלימוד התורה מחמת שתי סיבות, האחת, היות שאין לך מצוה בכל המצות שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה שקול כנגד כל המצות כולן, מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה. ועל כן כשם שאדם המגיע למשפט לוקח לעצמו את הפרקליט הגדול ביותר שיכול לסנגר עליו, כך יש לומר גם בלימוד התורה, שבהיות ולימוד התורה היא המצוה ששקולה כנגד כל המצות, נמצא שזהו הפרקליט הגדול ביותר שיש לאדם ביום הדין. ועוד, ממה שכתב הרמב"ם שתחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על שאר מעשיו, נמצא שאם האדם לא לומד מספיק, הוא יהיה נידון תחלה על ביטול תורה, ואם כן בעסקו בתורה בהתמדה הרי שבזה הוא סותם פי המקטרג עליו.

נמצא שאם האדם יעסוק בתורה בהתמדה מרויח הוא בזה שני דברים: האחד, שעסק התורה הוא הסנגור הגדול עבורו ביום בדין כיון שזו המצוה הגדולה ביותר. ועוד, שהיות ותחלת דינו של אדם הוא על לימוד התורה הרי שבזה הוא סותם פי המקטרג עליו. והגם שפשט דברי הרמב"ם במה שכתב שתחלת דינו של אדם על דברי תורה שמדבר ביום הדין לאחר פטירת האדם, וכן משמע מפירוש רש"י המובא בהמשך, מכל מקום מסתבר שגם ביום ראש השנה דנין בשמים את האדם כשם שדנין אותו ביום פטירתו.

העוסק בתורה ניצול מפיתויי יצר הרע

[ב] ויש לי עוד סברא לומר מדוע לימוד התורה עדיף משאר מצוות, שהרי מובא במסכת קידושין (דף ל:;) תנו רבנן "ושמתם" סם תם, נמשלה תורה כסם חיים, משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו, ואמר לו בני כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי. כך הקב"ה אמר להם לישראל, בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, אם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר "הלא אם תטיב שאת", ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו, שנאמר "לפתח חטאת רובץ", ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בכך, שנאמר "ואליך תשוקתו", ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר "ואתה תמשל בו". תנו רבנן קשה יצר הרע, שאפילו יוצרו קראו רע, שנאמר "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". אמר רב יצחק, יצרו של אדם

מתחדש עליו בכל יום, שנאמר "רק רע כל היום". ואמר ר' שמעון בן לוי, יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו, שנאמר "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו", ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שנאמר "אלקים לא יעזבנו בידו". תנא דבי ר' ישמעאל, בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימות, ואם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר "הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע", אם אבן הוא נימות, שנאמר "הוי כל צמא לכו למים", ואומר "אבנים שחקו מים". ע"כ.

נמצנו למדים מגמרא זו, שרק אדם העוסק בתורה יש לו את היכולת להתמודד בנסיון עם פיתוי יצר הרע. ועל כן בימים הללו אשר כל אדם מבקש לעצמו דרך תשובה ולסור מרע, על ידי לימוד התורה יהיה לו סיוע גדול כדי להנצל מיצר הרע למען לא ישוב עוד לכסלה.

העוסק בתורה ניצול מכל מיני יסורין

ג] עוד יש לומר בזה, שהרי מובא במסכת ברכות (דף ה.) אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, שנאמר "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'". פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה, שנאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו". ע"כ. והנראה בביאור דברי הגמרא, שה' מעניש לאדם מחמת החטאים שלו, ומדתו של ה' להעניש לאדם כפי החטא עצמו, שאדם החוטא בממון מענישו ה' בממונו, ואדם החוטא בידו מענישו ה' בידו, וכן על זה הדרך בכל חטא וחטא. וזהו שכתב רש"י (שם) בד"ה פשפש ולא מצא - לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוי יסורין הללו לבא. ע"כ. כלומר שכל יסורין הן מעין החטא, והוא לא מצא חטא כזה שבעבורו יבואו יסורין הללו. ועל זה קאמר הש"ס שיתלה בביטול תורה, משום שביטול תורה כולל בתוכו כל מיני יסורין למיניהם, ובכל יסורין שיש לאדם יתכן שיש בהם בכלל עוון ביטול תורה.

וכן ראיתי שכתב המבי"ט בספרו בית אלקים (שער התשובה פרק ט), וזה לשונו: כיון שלא מצא עוון מיוחד ליסורין שבאו עליו, יתלה בביטול תורה, כי התורה כולל כל מיני העוונות הכתובים בה, כשהאדם קורא ולומד בתורה, הרי הוא כמקיים המצוות ונוזהר מן העבירות הכתובות בה וכמו שכתוב במנחות (דף קי.) זאת התורה לעולה וגו' כל העוסק בפרשת עולה כאילו הקריבו וכו'. עכ"ל.

וכן כתב בהקדמה לשו"ת בית אפרים (חח"מ), וזה לשונו: סוף דבר הכל נשמע כי על הרוב אין דבר רע יורד מן השמים להיות רע גמור, ועיקרו אינו בא מתחלתו

אלא לעורר האדם ולהקיצו לאמר מה לך נרדם, ועל דרך שאמרו בברכות אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו. ולפי מה שכתבתי יש לומר שיתן לב ביסורים אלו להבין מתוכם מה חטאו שמסתמא הוא נענש מדה כנגד מדה. ולכן אמר פשפש ולא מצא, רצה לומר שימצא לו עוון אשר חטא במדת פורעניות הבא עליו, יתלה בביטול תורה, שהרבה פורעניות כלולים בעונש עוון זה, כאשר כתבו ז"ל בפסוק ומצאוהו רעות רבות כו'. עכ"ל.

[ד] ונראה עוד שכוונת הגמרא לומר, שבכל היסורין שיש לאדם, גם ביסורין כאלו שהן מעין החטא שחטא בו ובעבורו באו עליו עליו היסורין, כלול בתוך היסורין הללו גם עוון ביטול תורה, וזה שאמר הש"ס יתלה בביטול תורה, כיון שבכל יסורין שיש לאדם כלול גם עוון זה. וזה בכלל מה שאמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף קב.) אמר רבי יצחק, אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון, שנאמר "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם". פירש רש"י דבר מועט מאד כמה שכף המשקל נוטה לצד זה יותר מצד זה, וכדאמרין במסכת בבא בתרא (דף פט.) כמה הוי הכרע ליטרא. ע"כ. וכן יש לומר לגבי עוון ביטול תורה שאין לך יסורין שלא כלול בהם עוון ביטול תורה. ועיין בדף על הדף במסכת סנהדרין (דף קב.) מה שכתבו בשם דברי ישראל כללי אורייתא אות א'.

ולפיכך כמה יש לאדם ליהרר בימים הללו מעוון ביטול תורה ולעסוק בתורה כפי יכולתו, כדי שביום ראש השנה שהוא יום הדין לא יגזרו עליו חס ושלוה כל מיני יסורין למיניהם בעוון ביטול תורה.

הרי למדת מכאן ארבע סברות מדוע כדאי לאדם להשקיע בלימוד התורה בימים הללו, א] מפני שלימוד התורה שקול כנגד כל המצוות, ונמצא שזה הסגור הגדול ביותר. ב] אם הוא יתבטל מלימודו, הרי שזה הקטגור הגדול ביותר מפני שהאדם נידון תחלה על דברי תורה. ג] לימוד התורה מציל את האדם מיצר הרע, ובכך הוא ישמר מן החטא בימים הללו. ד] לימוד התורה מסיר מהאדם כל מיני יסורים ופורענויות, ובכך הוא ינצל מהם ביום הדין.

[ה] אולם הממעט מלימודו בימים הללו כדי להרבות בתפלות ותחנונים שפיר דמי, וכמו שכתב מרן החיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן תקפא אות ו) בשם הרב טור ברקת, שיותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הציבור מללמוד. וכתב עוד, שכן ראה לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכות והחיבורים, ובחודש אלול היו מניחין קצת מסדרם ללמוד גירסא ותחנונים. ע"כ. הביאו שערי תשובה (שם אות א), ובכף החיים (אות ז).

תחלת דינו של אדם

[ו] ונחזור לדברי הרמב"ם הנ"ל שכתב שתחלת דינו של אדם על דברי תורה. עיין בכסף משנה שכתב שמקור דברי הרמב"ם הוא בגמרא במסכת קידושין (דף מ: ומסכת סנהדרין (דף ז.ו.), שכן מובא שם, כשם שהלימוד קודם למעשה כך דינו קודם למעשה, כדרכ המנוגא, דאמר רב המנוגא אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר "פוטר מים ראשית מדון". וכשם שדינו קודם למעשה כך שכרו קודם למעשה, שנאמר "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו". פירש רש"י, תחילת דינו - ליום הדין תחילת תביעות שעליו מפני מה לא עסקת בתורה. פוטר מים - הפורק עול תורה ראשית מדון הוא תחילת דינו ואין מים אלא תורה דכתיב (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים. וכשם שדין - פורענות תורה קודם לדין פורענות מעשה, כך שכרו אם עסק בתורה קודם לשכר מעשה. בעבור ישמרו חוקיו - ואמר מר לעיל (קדושין דף לו.) תשמרון זו משנה. ינצורו - יקיימו.

[ז] ועיין בדברי התוספות בקידושין (שם בד"ה אין) שהקשו, שכאן מובא שתחלת דינו של אדם על דברי תורה, ואילו במסכת שבת (דף לא.) מובא אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה וכו', ומשמע שבתחלה שואלים אותו האם נשא ונתן באמונה ולאחר מכן אם קבע עתים לתורה, ואם כן תחלת דינו לא הוי על לימוד תורה? ותירצו, שזה דוקא לענין השאלה ששואלים את האדם תחלה על משא ומתן, אבל מכל מקום נפרעים ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה. ע"כ. ותירוצם קצת דחוק, שמה ענין לשאול את האדם תחלה על משא ומתן, בו בזמן שלא נפרעין מן האדם על זה תחלה אלא על דברי תורה, והיה להם לשאלו תחלה על דברי תורה כיון שעל זה הוא נפרע תחלה.

[ח] ובמסכת סנהדרין (שם בד"ה אלא) גם הקשו כן התוספות, ותירצו ב' תירוצים, בתירוץ השני תירצו כמו שכתבו במסכת קידושין הנ"ל, ואולם בתירוץ ראשון תירצו התוספות ששם מדובר באדם שעוסק בתורה אלא שלא קבע עתים, וכאן מדובר כשלא עסק כלל. ע"כ. כלומר אדם שעוסק כבר בתורה אלא שלא קובע עתים קבועים ללימוד התורה, הוא לא נידון תחלה על דברי תורה אלא על מה שלא נשא ונתן באמונה, ומה שאין כן אדם שלא עסק כלל בתורה הוא נידון תחלה על מה שלא עסק בתורה. ומדברי רש"י הנ"ל נראה שכיוון לתירוץ זה, שהרי כתב: פוטר מים - "הפורק עול תורה" ראשית מדון הוא תחילת דינו ואין מים אלא תורה דכתיב (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים. ע"כ. ופורק עול תורה משמע שאינו עוסק בה כלל.

ט] ועיין למהרש"א בחידושי אגדות (סנהדרין דף ז.) שכתב לתרץ קושיית התוספות, שמה שאמרו שתחלת דינו של אדם על דברי תורה, מדובר באדם שאפשר לו ללמוד ותלמודו מוצלח ואינו למד כראוי, בזה תחלת דינו על דברי תורה על שלא למד כראוי. ומה שאמרו שבתחלה שואלים את האדם האם נשא ונתן באמונה, שם מדובר באדם שאי אפשר לו ללמוד שאינו מוצלח בלמודו, וכמו שמובא בחז"ל, אדם אחד מאלף מצאתי, אלף נכנסין למקרא וכו' אין מצליח רק אחד מהם להוראה, ולפיכך עיקר מעשיו הוא במשא ומתן ובשעה אחת קבועה לו חייב ללמוד, ועל כן תחלת דינו על משא ומתן שהם עיקר מעשיו, ולאחר מכן שואלים אותו האם קבע עתים לתורה. ע"כ.

י] על כל פנים מדברי הרמב"ם הנ"ל, משמע שאינו סובר כמו שחילקו התוספות הנ"ל, וכן לא כמו שחילק מהרש"א, שהרי הרמב"ם לא חילק בזה כלל, ומשמע שבכל אופן תחלת דינו של אדם על דברי תורה. ולשיטת הרמב"ם אפשר שהוא סובר כמו שכתבו התוספות בתירוצם השני, שרק שואלים את האדם תחלה האם נשא ונתן באמונה, אבל מכל מקום נפרעים ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה.

ואפשר עוד לומר בדעת הרמב"ם, שכשם שתחלת הפורענות באה לאדם על מה שלא עסק בתורה כראוי, כן יש לומר שזוהי השאלה הראשונה שנשאל בה האדם, וכמו שכתבתי לעיל שזה דוחק לחלק שהוא נשאל תחלה על משא ומתן אבל הפורענות באה תחלה על דברי תורה. ועל כן יש לומר בדעת הרמב"ם שכשם שהפורענות באה על האדם תחלה על מה שלא עסק בתורה כראוי, כן יש לומר שזוהי השאלה הראשונה שנשאל בה האדם. ומה שאמר רבא (שבת דף לא.) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה וכו', אין כוונת רבא לומר שזה הסדר של השאלות, אלא הוא מונה את הדברים ששואלים את האדם בשעת הדין, אבל לא נחת רבא לסדרם של השאלות, ולעולם יש לומר שעל קביעות עתים בתורה בזה האדם נשאל תחלה. ועיין עוד בדברי התוספות רא"ש למסכת קידושין (דף מ: בד"ה אין תחלת דינו).

ועוד יש לומר בדעת הרמב"ם, שמה שאמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה וכו', האי נשאת ונתת באמונה אין הכוונה למשא ומתן של מסחר, אלא הכוונה היא בתורה, והיינו האם נשאת ונתת בתורה באמונה ללמוד לאמתה של תורה, או למדת סתם פלפולי סרק שאינם לאמתה של תורה, וזה בכלל מה שכתב הרמב"ם שתחלת דינו של אדם על דברי תורה, שזה כולל בתוכו את דברי רבא ששואלים את האדם האם

נשא ונתן בתורה באמונה וכן אם קבע עתים לתורה. אמנם קצת קשה לפי זה מה שאמר שם רבא בהמשך דבריו שבשעה שמכניסין אדם לדין שואלים אותו האם פלפלת בחכמה? ובמהרש"א שם פירש שהכוונה בשאלה זו, שלא יהיה אדם מפלפל פלפול של הבל, אלא שיהיה כוונתו לפלפל בשכל וחכמה ודעת. ע"כ. ולפי מה שפרשתי זוהי השאלה הראשונה בנשאת ונתת באמונה והיינו האם נשאת ונתת בתורה באמונה ולא בפלפול של הבל. ויש ליישב*.

* ובגדר לשאת ולתת באמונה בתורה, ראה להגאון החתם סופר בחידושי חולין (דף ז). שכתב וזה לשונו: ופה מצאתי מקום להרחיב הדבור מה שאלצני, הנה השל"ה וכל גדולי ישראל צווחיה כי כרוכיה על החילוקים הנוהגים בבעלי ישיבה ואומרים שהם מבלי עולם. והנה דבר זה נתפשט בתפוצות ישראל מאוד מאוד וכל רואיו ומביניו יכירו כי לכאורה שוא והבל הוא. וחלילה לנו לחשוב כן על צדיקים וטובים קדמונינו שהנחילו לנו ירחי שוא ומשאות מדיחים איך לא סקלום אנשי דורם אז כשהתחיל לקלקל. ואם תאמר היה מה שהיה, אתה נותן מקום למינים לרדות, דלמא גם תפילין וכיוצא בו התחיל בדור מן הדורות ולפנים לא היה, חלילה לחשוב.

אבל אומר אני החילוקים דרכם בקודש וממעין הקודש יצאו, אלא שנתקלקל באורך הזמן. וטרם כל נחקר על שם זה חילוק מה שמו מה תאמר, אבל הוה יודע דעיקר שמוש התלמידים אצל רבם הוא לדמות מילתא למילתא. וזה לשון הרא"ש הובא בב"י (בבדק הבית ביו"ד סימן רמב) ויש לומר דעכשיו נמי אין כל מעשה בא בגמרא אלא שמדמה מילתא למילתא ואיכא למיחש שמדמה מה דלא דמי עכ"ל שם. ועל זה נהגו כשאדם מחדש דבר אומרים בלשון אשכנז "גלייך" או "אום גלייך", פירוש דומה או אינו דומה, שהדמיון עולה יפה או אינו עולה יפה. והיות הסברות עמוקות ודקות כחוט השערה לחלק בין זה לזה, ועל ידי זה יתרצו כמה קושיות שיודע לחלק ביניהם מה שהיה בעיני התלמידים דומין זה לזה, יבוא רבו וחקרו שאין זה דומה, ומורה להתלמידים הסדק שבין זה לזה, וזה הוא חילוק שהיה רב מראה לתלמידים החילוק וההפרש בין הסברות שהיה נראה להם במושכל הראשון שהם דומים זה לזה, ומזה ילמדו דרך האמת בהוראה. ואמנם בעוונות הרבים נתקלקלו הדורות, ואדרבא החליפו הנ"ל בפלפולים חריפים ומשוננים ואינם משגיחים אם דומה או לא רק שיהיה חריף וחדוד, או לשיטתו אף על פי שאם יעיין שפיר אין זה שיטתו שהחילוק רב ביניהם. עד שבעלי החריפים האלו הם המורים בחריפותם. והא לך לשון הריב"ש סימן רע"א, אבל אין צריך לידע כל היות התוספת וגליוניהם ולמירמי דוקלי ולזקוף להו. וכמה חכמים ראינו בעינינו מפולפלים וחריפים בהיות דמעילי פילא בקופא דמחטא, ועל כל קוץ וקוץ אומרים תילי תילים קושיות ותירוצים ולפום חורפא לא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, ואומרים על אסור מותר ועל מותר אסור עכ"ל הריב"ש שם.

והנה אחז"ל לעולם יעשה אדם עצמו כשור לעול וכחמור למשוי בדברי תורה, והענין כשור לרדיא המשדד עמקים וכרוכ ותני ומעיין ודולה מים מבארות עמקים והוא החריפות. ואחר שברר שמועותיו וטחן וברר לסולת סולת נקי יהיה כחמור למשא לישא אלומותיו כחמור נושא ספרים. ואם זה השור יחרוש וישדד במישור, אחר כך בעליו יבצור ויזמור, וישאהו על גביו כחמור. אך מאוד צריך לזהר שבין החרישה והאסיפה יברור ויזרה ברחת ומזרה, אבל לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. ה' יודע כי כעין האמור למעלה הבנתי מקיצורי דברים ורמיזותן של רבותי הקדושים צ"ל, אלא הם שמו

מחסום לפיהם ולא גילו אלא ברמז לצנועי תלמידיהם, ואני עני וכואב מקום הניחו לי להתגדר בו וה' הטוב יכפר בעדי. עכ"ל (החתם סופר).

אתה הראת לדעת שהגאון חתם סופר צווח ככרוכיא על אלו הלומדים בפלפולים ומראים את חריפות שכלם, ומשום כך הם מעיילי פילא בקופא דמחתא ואינם מכוונים בזה לאמתה של תורה, אלא דוקא החילוק הדק והפשטי הוא הנכון. ומדבריו יש לך ללמוד שלימוד כזה הוא הנקרא נושא ונותן באמונה.

ועוד ראיתי לנכון להעתיק בענין זה, מה שכתב מו"ר זצ"ל בפתיחה לשו"ת יביע אומר חלק א' (אות ה-1), זה תורף דבריו: והנה דרכי ההוראה ונתיבותיה (מלבד מה שמבואר בהדיא בש"ס ופוסקים אשר מפייהם אנו חיים), על ידי ההיקש והגיון הברור לדמות מילתא למילתא, ולהבין ולהשכיל אחרית דבר מראשיתו ועל פי המדות שהתורה נדרשת בהן, וכללי הגמרא והפוסקים. וגם כשיש מקום לחילוקים, הסברה הישרה מכרעת הפסק על פי דרכי העיון המקובלים. וזה לשון הרמב"ן בהקדמתו למלחמת ה': ואתה המסתכל בספרי אל תאמר בלבבך כי כל תשובותי על הרז"ה (בעל המאור) כולן בעיני תשובות נצחות, ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך, ותתפאר בהיותך מספק אחת מהן על לומדיה, או תטריח על דעתך להכנס בנקב המחט לדחות מעליך הכרחי ראיתי אין הדבר כן, כי יודע כל לומד תלמודינו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות, ולא ברוב קושיות חלוטות, שאין בחכמה הזאת מופת ברור כגון חשבוני התשבורת ונסיוני התכונה, אבל נשים כל מאודינו ודעתינו בכל מחלוקת להרחיק אחת מן הדעות בסברות מכריעות, ונדחוק עליה השמועות, ונשים יתרון הכשר לבעל דינה משפטי ההלכות והוגן הסוגיות עם הסכמת השכל הנכון, וזאת תכלית יכלתינו וכונת כל חכם וירא אלוקים בחכמת הגמרא. עכ"ל. וכיוצא בזה ראינו להגאון מהר"י מברונא בתשובה (סימן כט) שכתב: שאין להתיר אשת איש לעלמא על פי דקדוק כל שהוא, כי ודאי כשאנו מפלפלים ולומדים חריפות כמו בזמן התוספות אז אנו רגילים למשקל ולמטרך בדקדוקים וחילוקים דקים כמיעל פילא בקופא דמחטא. אבל לפסוק הדין או להתיר האיסור אין לפסוק הדין ואין להתיר האיסור אלא בדעות ברורות ומלובנות ומחוררות מתוך פשטי הסוגיא דשמעתא, ולא מתוך דקדוק כהאי גוונא. עכ"ל. גם מהר"ר אבטליון בספר פלגי מים (דף ה' ע"ב) כתב וזה לשונו: שמעתי מפי מורי הרב הגאון מהרשי"ק שהיה אומר, רבים מן החכמים והגדולים טועים בחברם פסקים על פי החריפות והפלפול, ולא כן היא המדה, כי הפסקים צריכים להיות נעשים על פי קו היושר וההיקש ללמוד מילתא ממילתא בדברים ישרים ופשוטים, ולא בדיוקים ופלפולים בארחות עקלקלות. ע"כ. ועיין להרמ"א בהגה בשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמב סעיף ל') שכתב: ובזמן הזה עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלימדו פלפולים וחילוקים, רק במי שלימדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר. ע"כ.

ועוד כתב שם מו"ר: ומכללן של דברים יש ללמוד כי חובה קדושה מצד גדולי ישראל וראשי הישיבות די בכל אתר ואתר, להדריך את לומדי הישיבות, (אשר עליהם גאוותינו כי הם הם אשר יהיו בעזה"י את המנהיגות הרוחנית העליונה לדורות יבוא, ומהם תצא תורה לכל ישראל), בהדרכה מתאימה והשגחה יתרה על סדר לימודיהם, ולכלכל דבריהם במשפט ולחנכם בנתיבות ההוראה, ובארחות העיון הישר, להבין ולהורות, לשעה ולדורות. שעל זה אמרו (קדושין מ:): גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. ולעסוק בהלכות הנדרשות מידי כל רב בישראל. ומה מאד יש להצטער בראותינו כמה מבחירי בחורי ישראל המבלים כל זמנם רק בפלפולים של הבל, מבלי להבחין אם יכוננו דבריהם על פי ההלכה והסברה

הישרה, וחבל מאוד על כשרונותיהם המזהירים, שהיה אפשר לנצלם לידיעת וליבון הלכות ובעיות אקטואליות, ותחת זאת משקיעים את כל מרצם בפלפולי סרק, המקנים חדות נפש בת חלוף, ועליהם יאות להמליץ, עוזבים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (שבת י), ולאיש אשר אלה לו קרוב לודאי כי גם כשיצטרך לפסוק דין יטה דרך כרמים ללכת באורחות עקלקלות. ועל כיוצא בזה כתב הרמב"ם (פרק ה' מהלכות תלמוד תורה הלכה ד'): כל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הרי זה שוטה רשע וגס רוח, ועליו נאמר כי רבים חללים הפילה. אלו התלמידים הקטנים שלא הרבו תורה כראוי ומבקשים להתגדל בפני עמי הארץ וקופצים ויושבים בראש לדון ולהורות בישראל והם מחריבין את העולם ומכבין נרה של תורה ומחבלים כרם ה' צבאות, שנאמר: אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים. ע"כ.

וכתב המאירי (יומא כו): כי ראינו תלמידי חכמים שדיעתם גדולה בתלמוד, ואף על פי כן אינם יודעים לכוין שמועה אחת להלכה, ולמה שראוי להורות. וכמה מוחזקים לבקיאם בחדרי תורה וכשבאה הוראה לידם אף הפתח אינם מוצאים. עיין שם. וכן כתב גם הריב"ש ז"ל בתשובה (סימן רעא דף עה ע"ד), וזה לשונו: וכמה חכמים ראינו בעינינו שהם מפולפלים בהיות דמעיילי פילא בקופא דמחטא, ועל כל קוץ וקוץ אומרים תלי תלים קושיות ותירוצים, ולפום חורפא לא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, ואומרים על אסור מותר ועל מותר אסור, וכבר אמרו (עירובין יג): גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של רבי מאיר כמותו, ומפני מה לא פסקו הלכה כמותו, שלא עמדו חבריו על סוף דעתו, שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, ועל טהור טמא ומראה לו פנים, וכן בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה (ברכות לו), אף על גב דבית שמאי מחדדי טפי, כדאיתא ביבמות (טו), וכבר נפסקה הלכה (הוריות יד) דסיני עדיף מעוקר הרים. עכ"ל. ואפשר דהא דקיימא לן נמי דאביי ורבא הלכה כרבא בר מיע"ל קג"ם (קידושין נב), משום שאביי היה נוטה אחר הפלפול והחריפות יותר, וכדמשמע מפירוש רש"י (קידושין כ) גבי הא דאמר אביי הריני כבן עזאי בשוקי טבריא, דהיינו בחריפות. ע"ש. וכן הוא בפירוש רש"י (סוטה מה). ע"ש. וכן כתב להדיא הבאר שבע בסוטה (מה). דאביי היה יותר חריף מרבא. ע"ש. אבל רבא היה בקי ולו לב פתוח בסברא ישרה טפי, כדאיתא בחולין (עז), ובפירוש רש"י שם, משום הכי הלכה כרבא. עד כאן תורף דברי היביע אומר הנוגע לעניננו.

וכיוצא בזה ראיתי שכתב בספר לשכנו תדרשו (חלק ב עמ' נד) בשם הגרא"מ שך זצ"ל, וזה לשונו: קראתי מכתבך בשום לב, ואני רואה בזה סיבה אחת ויחידה, מה שאין לך סיפוק מכל העבר שלך, וידוע אני שיש הרבה בחורים כמוך שהם שבורים מפני שאין להם סיפוק. ולדעתי לכולם השואלים אותי אומר להם תשובה אחת ברורה, כי זה בא להם על ידי שאין לימודם בסדר הנכון. וסדר נכון הוא ללמוד גמרא רש"י ותוספות, ולעיין באיזהו מהראשונים כמו הרמב"ן והרשב"א והר"ן, ואם יש לו קושיה לעיין קצת יותר, ולא לעמוד על כל קטע וקטע מהגמרא ימים, אלא ללמוד הלאה ולכלל הפחות דף גמרא בכל יום, והעיקר לחזור על כל פרק או שני פרקים, ומה שלא יודעים בפעם הראשון ידע בפעם השניה והשלישית, ובמשך הזמן יגמור המסכת, וכך בזמן השני יגמור עוד מסכת ויחזור כמה פעמים. ואין לי ספק שאחר שגמר המסכת, ימצא סיפוק שהוא יודע במשך שנה שנתיים ג' או ד' מסכתות זה יתן לו סיפוק, ומעצמו יבוא גם איזה חידוש, ולא יתאמץ לחדש חידושים, שעל ידי ידיעה בכמה מסכתות יבוא גם כמה חידושים. ויש לכל אחד לקבוע שעה שעתיים בשבת שיהיה קביעות ללמוד בספר קצות החושן, לא רק בענין שלומד, אלא על הסדר ובודאי יתעורר לו איזה תירוץ על קושיית קצות החושן או איזה קושיה על קצות החושן, ומתוך זה יהיה לו חשק ללמוד עוד יותר, ואם

יש ליוהר שלא לבטל את חבירו בשעה שהוא עוסק בתורה

[יא] ויש לך לידע שבכלל הזהירות בלימוד התורה הקדושה בחודש אלול, זה לא רק לגבי האדם עצמו שמוטל עליו להשתדל בהתמדה בעסק התורה, אלא גם להשתדל שלא לגרום ביטול תורה לאדם אחר הלומד, ולפעמים מחוסר שימת לב, אדם מדבר עם חבירו בשעה שהוא עוסק בתורה, ונמצא שבאותה שעה הוא מבטל אותו בדברים שאין בהם צורך לבטלו באותה שעה. ובדבר זה צריך ליוהר כל השנה כולה שלא לבטל אדם הלומד תורה בדבר שאין בו צורך כל כך וסובל דיחוי ובפרט בחודש אלול ועשרת ימי תשובה יש ליוהר בכך. ובכלל זה יש ליוהר לא להתקשר לפלאפון של אדם שהינך יודע שבשעה זו הוא לומד כדי שלא תבטלנו.

ולענ"ד זהו בכלל דברי הרמב"ם הנ"ל שכתב, שתחלת דינו של אדם על דברי תורה, שאין זה אמור רק לגבי הלימוד של האדם עצמו אלא גם לגבי לימוד תורה של אחרים שלא לבטלם מלימודם. ובעיני ראיתי כמה צדיקים שלא מבטלים בשום אופן אדם הלומד, ובמדה והם צריכים אותו, הרי הם ממתנינים לו עד שהלה יסיים את למודו, אשריהם ואשרי חלקם.

[יב] על כל פנים מה שדייקנו מדברי הרמב"ם שההכנה העקרית ליום הדין תהיה בהתמדה בלימוד התורה כיון שזוהי המצוה הגדולה ביותר ששקולה כנגד כל המצוות ועוד שעל דברי תורה האדם נידון תחלה, זהו בעיקר בחודש אלול, אבל בעשרת ימי תשובה בנוסף להתמדה בלימוד התורה יש גם להרבות בתפילות ותחנונים לפני המקום, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה (הלכה ו), וזה לשונו: אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שביין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר דרשו ה' בהמצאו, במה דברים אמורים ביחיד אבל ציבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין, שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו. עכ"ל.

ולמרות שכתבתי לעיל (אות ה) בשם הברכי יוסף שיותר טוב בימי אלול להרבות סליחות ותחנונים עם הציבור מללמוד. ואם כן מה נשתנה חודש אלול מעשרת ימי תשובה. יש לומר שזהו רק לענין שיש קצת עדיפות בכך, ולכן נקט הברכי יוסף בלשון "יותר טוב", אבל בעשרת ימי תשובה נראה מדברי הרמב"ם שיש לכך חשיבות רבת משקל ואינו סתם עדיפות בעלמא. ועיין לכיוצא בזה

תשמע לעצתי יהיה טוב לך ויבוא השמחה. עכ"ל. ועיין עוד בספר כרם יהושע להגאון ר' יהושע כהן שליט"א. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בהקדמה לספרי מעשה חושב (הלכות דינים ועדות).

מה שכתב מו"ר זצ"ל בשו"ת יחווה דעת חלק ג' (סימן מד בהערה ד"ה גס). ועוד שמדברי הברכי יוסף נראה שהעדיפות לתפלה בחודש אלול זהו דוקא בציבור אבל לא ביחיד, ואילו מדבריו של הרמב"ם משמע שאף אם מתפלל ביחיד יש לזה חשיבות רבה.

בחודש אלול ובפרט בעשרת ימי תשובה יש להתחזק בכוונה בתפלה

יג] ונראה לענ"ד שהגם שנראה מדברי הרמב"ם הנ"ל שבעשרת ימי תשובה יש להוסיף עוד תפלות ותחנונים מלבד התפלות הנוהגות בכל יום, ונראה שכוונתו לאמירת סליחות כנהוג, ואמירת אבינו מלכנו (עיין שולחן ערוך סימן תרב), וכן להוסיף עוד תחינות בתפלה העמידה כמו שתקנו הגאונים להוסיף בעשרת ימי תשובה בתפלת שמונה עשרה, זכרנו לחיים וכו' מי כמוך וכו' וכתוב לחיים טובים וכו' ובספר חיים וכו', וכן יש להרבות באמירת תהלים (עיין משנה ברורה סימן תקפא ס"ק ב), מכל מקום בכלל דבריו זה גם להתחזק יותר בתפלה הנוהגת בכל יום שצריך לכוין בה היטב יותר משאר ימות השנה, וצריך לזה התאמצות גדולה שבעת שמוציא את תיבות התפלה בפיו שיחשוב על מה שאומר ולא יחשוב בדברים אחרים. ולפיכך נכון לזוהר בימים הללו שכאשר יש לאדם בסמוך לביתו שני בתי כנסיות, בבית הכנסת האחד ממהרים בתפלה, ואילו בבית הכנסת השני מתפללים לאט יותר ובנחת, שילך להתפלל במקום שמתפללים לאט יותר ובנחת, מפני שעל פי הרוב כאשר קצב התפלה איטי אזי יש אפשרות לכוין יותר בפירוש התיבות.

יד] ולתועלת הענין, ראיתי לנכון להעתיק בכאן מעט מזעיר מדברי נפש החיים (שער ב פרק יב-ג), מה שכתב בענין כוונת תיבות התפלה, וזה לשונו: ואף שגם רז"ל אמרו (ערובין סה). יכולני לפטור כל העולם מדין תפלה שנאמר שכורת ולא מיין. ומה נאמר עתה בדורות הללו, אשר כל איש הוא כשוכב בראש חבל ובלב ימים כל הימים מעול יגיעת הפרנסות. ולזאת אין איש שם על לב לפנות לבו ומחשבתו מבלבולי טרדותיו העצומים בהבלי זה העולם השפל, להכין עצמו לקראת אלקיו יתברך שמו. עם כל זאת ודאי שכל אחד לפי שכלו והשגתו, מחוייב לשית עצות בנפשו ולבקש תחבולות מלחמת מצוה, להמלט מבלבול המחשבות אשר לא טהורים שתתחונן דעתו עליו לעבודת התפלה כראוי, כי עבודת התפלה היא לנו עתה במקום עבודת הקרבן שהיה תלוי כולו במחשבתו של הכהן, שבמחשבתו היה יכול לפגלו, ועל ידי קדושת מחשבתו היה הקרבן מתעלה לריח ניחוח לפניו יתברך שמו.

והעצה היעוצה על זה, הוא כמו שאמר המגיד להבית יוסף באזהרה שניה שבריש הספר מגיד מישרים, זה לשונו, ליוהר מלחשוב בשעת תפלה בשום מחשבה אפילו של תורה ומצות, כי אם בתיבות התפלה עצמם. דוק בדבריו שלא אמר לכוין בכוונת התיבות, כי באמת בעומק פנימיות כוונת התפלה, אין אתנו יודע עד מה, כי גם מה שנתגלה לנו קצת כוונות התפלה מרבתינו הראשונים ז"ל קדישי עליונין ועד אחרון הרב הקדוש איש אלקים נורא האריז"ל, אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים, אינם בערך אף כטפה מן הים כלל נגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנסת הגדולה מתקני התפלה, שהיו מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים. וכל מבין יבין, דלא איתי אינש על יבשתא שיוכל לתקן תקון נפלא ונורא כזה, לכלול ולגנוז במטבע תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד, התקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים וסדרי פרקי המרכבה, ושכלל פעם שמתפללין יוגרם תקונים חדשים בסדור העולמות והכוחות והמשכת מוחין חדשים אחרים. שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל במהרה בימינו לא היה ולא יהיה שום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל. דלבושין דלביש בצפרא לא לביש ברמשא ודלביש ברמשא כו' כמו שכתוב בתקונים תכ"ב. וכן כל יום לחבירו שלפניו ואחריו. ולכן אמרו חז"ל (חגיגה דף ט: וברכה במדבר פ"ט) מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש כו' או תפלה כו'. וכמו שכתב באורך בפרי עץ חיים פ"ו משער התפלה ע"ש. והוא בלתי אפשר אם לא על ידי הנבואה העליונה ורוח קדשו יתברך, אשר הופיע עליהם הופעה עצומה בעת תקון נוסח מטבע התפלה והברכות, שם הוא יתברך שמו בפיהם אלו התיבות ספורות וגנוזות בתוכם כל התקונים. לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו יתברך שמו, איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם.

אלא העיקר בעבודת התפלה, שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפלה, יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה כצורתה, ולכוין להוסיף על ידה כח הקדושה שיעשה פרי למעלה להרבות קדושתם ואורם. כמו שנתבאר לעיל פרק י', שלכן נקראת התפלה דברים העומדים ברומו של עולם, שכל תיבה בצורתה ממש היא העולה למעלה מעלה, כל אחת למקורה ושרשה לפעול פעולות ותקונים נפלאים. והיא סגולה נפלאה בדוק ומנוסה למרגילים עצמם בזה, לבטל ולהסיר מעליו בזה כל מחשבות ההבלים הטורדות ומניעות טהרת המחשבה והכונה. וכל אשר יוסיף הרגלו בזה, יתוסף לו טהרה במחשבתו בתפלה, והיא כוונה פשטית. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שעיקר כוונת התפלה זה הכוונה הפשוטה של המילים, מפני שטמון בהם כוונות עמוקות ביותר שבאמירתם בונה האדם בשמים עליות גדולות,

וכאשר האדם יודע את הדברים הללו די לו בזה שיתחזק בכוונה הפשוטה של התיבות שמוציא בפיו, ושלא יחשוב בדברים אחרים בעת אמירתם. ובשביל לייסם דבר זה לענ"ד רצוי מאוד להתפלל בסידור "כוונת הלב", שכפי הנסיון בהיות ופירוש התיבות והענין מופיעים בצמוד אליהם, אזי קל יותר להיות מרוכז בשעת התפלה.

בעשרת ימי תשובה צריך זהירות יתירה שלא לפגוע בחבירו

טו] ואין צריך לומר שצריך לזהר בעשרת ימי תשובה בכל עוז ותעצומות שלא לפגוע או לגרום צער כל שהוא לחבירו, שהרי כתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה (הלכה ט), וזה לשונו: אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן, אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו, אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו, לא רצה חבירו למחול לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית, לא רצה מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא, ואם היה רבו הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו. עכ"ל. וכן פסקו הטור ושולחן ערוך סימן תר"ו (סעיף א).

ויש ללמוד מדבריו קל וחומר שלכתחלה לא יפגע בחבירו, שאם במקום שכבר עבר ופגע בחבירו יש חיוב גדול לבקש ממנו מחילה, על אחת כמה וכמה שיש לזהר ביותר שלא לפגוע לכתחלה בחבירו.

טז] ובענין חומר האיסור לפגוע בכבוד הזולת כבר האריכו בזה הספרים, עיין מה שכתבתי לעיל בפרשת בהר על הפסוק "ולא תונו איש את עמיתו וכו'". מכל מקום ראיתי לנכון להביא כאן דברי הרמב"ם מה שכתב בפרק ט' מהלכות עבדים (הלכה ח), וזה לשונו: מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואף על פי שהדין כך מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה, חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה, וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים, לעבדות מסרן הכתוב לא לבושה, ולא ירבה עליו צעקה וכעס אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו, וכן מפורש

בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהן אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד, ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בעכו"ם עובדי עבודה זרה, אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וציוה אותם בחוקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם, הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו, וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. עכ"ל.

הרי לך שאפילו עבד כנעני שאינו מזרע ישראל, הזהיר הרמב"ם שלא לבזותו בתנועת יד מבזה ולא בדיבור מבזה כיון שלעבדות מסרן הכתוב ולא לבושה. ועוד הזהיר שלא להרבות עליו צעקה וכעס אלא לדבר עמו בנחת. קל וחומר שיש לנהוג כן כלפי כל אדם שהוא מזרע ישראל והוא מבני אברהם יצחק ויעקב, ועמדו אבותיו על הר סיני וקבלו את התורה, ואפילו אם אינו מקיים תורה ומצוות כיאות, מכל מקום הרי אמרו רבותינו (מסכת תגיגה דף כז.) שאפילו פושעי ישראל מלאים מצות כרמון שנאמר "כפלת הרמון רקתך", אל תקרי רקתך אלא רקנין שבך. ועל אחת כמה וכמה אם הוא יהודי שומר תורה ומצוות, וכל שכן אם הוא תלמיד חכם, זה ודאי שיש לנהוג עמו בכבוד ולדבר עמו בנחת. ועל אחת כמה וכמה שיש לזהר בזה בעשרת ימי תשובה. ועיין עוד בטור ושולחן ערוך סימן תר"ג, ובדברי המשנה ברורה וכף החיים שם, שכתבו כמה וכמה אזהרות שיש לזהר בהם בעשרת ימי תשובה.

בעשרת ימי תשובה צריך זהירות יתירה לברך מאה ברכות

יז] ומלבד זה נראה לי שראוי מאוד להקפיד בעשרת ימי תשובה לברך בכל יום מאה ברכות, ובכוונה ולא במרוצה, ולמרות שכל השנה צריך לזהר בכך, מכל מקום בעשרת ימי תשובה שהאדם עומד במשפט אם לחיים או למות, צריך לזהר בזה ביתר שאת, שהרי כתב הטור באו"ח סימן מ"ו, וזה לשונו: תניא היה ר' מאיר אומר מאה ברכות חייב אדם לברך בכל יום וסמכוה על דרש הפסוקים, והשיב רב גטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא דוד המלך עליו השלום תיקן מאה ברכות דכתיב (שמואל ב כג) הוקם על ע"ל בגימטריא מאה הוי, כי בכל יום היו מתים מאה נפשות מישראל, ולא היו יודעין על מה היו מתים, עד שחקר והבין ברוח הקודש ותיקן להם לישראל מאה ברכות. ועל כן תקנו חכמים ז"ל אלו הברכות סדר העולם והנהגתו להשלים מאה ברכות בכל יום. וצריך כל אדם לזהר בהם והפוחת אל יפחות, והמוסיף יוסיף על כל ברכה וברכה שנתקנה לו, כמו שאמרו חכמים במסכת ברכות (דף מ.) "ברוך ה' יום יום" בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, ואמרינן בפרק כיצד מברכין (דף לה.) אמר רב יהודה אמר שמואל

כל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל, וצריך כל אדם לזוהר שלא יבא לידי מעילה. ע"כ.

הרי למדת מדבריו, שחכמים תקנו מאה ברכות הללו כדי לבטל את רוע הגזרה שהיו מתים מאה נפשות בכל יום. וכנראה שטמון בתוכם סודות עמוקים שבכוחם לבטל את המיתה. ולפיכך ודאי שצריך לזוהר להשלים מאה ברכות ביתר שאת בעשרת ימי תשובה, מפני שיש בכוחם לבטל גזרת מיתה.

שוב ראיתי בפרישה (שם) שכתב, כאשר ראה דוד המלך שבכל יום מתו מאה נפשות תיקן שיברכו בכל יום מאה ברכות, ובוהו יעצור המות, ובודאי כיוון במאה להסוד הידוע למקובלים על דרך אי"ק בכ"ר, לכן מסר דוד ע"ה סוד המאה לסנהדרין והם תקנו הברכות, אבל לא תיקן שיברכום אלו הברכות או מה נוסחן, אלא מסר זה לסנהדרין וחכמי דורו שהם יתקנו הברכות כטוב בעיניהן, והם תקנו בחכמתן אלו הברכות שהם על סדר העולם. ע"כ.

והגרי"ח בספרו בן איש חי (הקדמה לפרשת בלק שנה ראשונה) כתב, שהטעם שתיקן דוד המלך מאה ברכות, מפני שבזה הועיל תיקון מאה ברכות להכניע הסטרא אחרא שהוא דרגא דמותא וסר המות, כי ידוע שבסטרא אחרא ישנו ארבע מאות כוחות, שזה בסוד "והנה עשו בא ועמו וארבע מאות איש" והם בגימטריא "רע עין", ולכך נתחברה אות ת' לתיבת "מות" כדי לרמוז שזה בא מכח הסטרא אחרא, וכמו כן המות נמשך מתאות ראיית עינים, וכמו שכתוב אצל חוה "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ותקח מפריו ותאכל", שזה בסוד "רע עין". והנה במאה ברכות יש מאה אזכרות של שם הויה ברוך הוא, ובכל אזכרה יש ארבע אותיות של שם הויה, והרי ארבע מאות אותיות של הקדושה אשר הינם באים לבטל סוד ארבע מאות כוחות שבסטרא אחרא, וכמו כן במאה ברכות בטל המות של מאה אנשים, מפני שכל גוף אחד מהם בנוי בארבע יסודות שהם יחד ארבע מאות יסודות אנשים שהיו מתים בכל יום, שזה נמשך מארבע מאות כוחות סטרא אחרא הרמוזים באות ת' של מות. עכת"ד.

**בעשרת ימי תשובה צריך זהירות יתירה לברך
בכוונה ובנחת**

יח] ואולם צריך לזוהר באותם מאה ברכות לברכם בכוונת הלב ומבלי לבלוע תיבות ואותיות, וכמו שכתב כף החיים בסימן מ"ו (אות לא), וזה לשונו: עיין מה שכתבתי לעיל סימן ה' שצריך האדם לזוהר הרבה בשעת אמירת הברכות לכוין פירוש המילות ושלא יחסר מהם שום תיבה או אות, כי ענוש יענש, ובפרט

כשמזכיר את ה' בפיו צריך שיירא מאוד ויזדעזעו אבריו מפתדותו אותו, אשר הוא ילוד אשה ומזכיר את ה' הקדוש הגדול הגבור והנורא אשר מלאכים קדושים ונוראים מתפחדים ומתרעשים ומתרגשים בהזכירם אותו כנזכר בקדושת יוצר, ויקח קל וחומר בן בנו של קל וחומר לנפשו, ויזהר בכל עת וזמן שמוציא את השם בשפתיו שיהא באימה וביראה ופחד. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שהכח של מאה ברכות לבטל גזרת המשחית זהו כאשר האדם נוהר בברכות לכוין בהם כראוי ולהזכירם כהוגן, אבל בלאו הכי, חס ושלום ענוש יענש על אשר לא נוהר כהוגן בהזכרת הברכות, ובודאי שלא יועיל בכך לבטל גזרת המשחית. ובפרט יש ליזהר בזה בעשרת ימי תשובה, מפני שצריך לעשות כל שביכולתו להכתב ולהחתם בספר חיים טובים ולשלום, ושלא יביא על עצמו קללה במקום ברכה.

וראה בספר גנוי המלך (אות כב-כג) להרה"ק המלוב"ן ר' יעקב אבוחצירא זצוק"ל שכתב, וזה לשונו: דמתיקון פגם הברית לשמור כל הברכות שיברך אותם בכוונה ובאהבה וביראה, בלב שלם ובנפש חפצה, בלי מהירות. וזהו תיקון גדול, והטעם דכל הברכות יש בהם יחוד הוי"ה ואדנות, והפוגם בברית עשה פירוד בהוי"ה ואדנות, וגם כן הברית נקרא שלום והפוגם בו נמצא שפגם בהוי"ה ואדנות, וכשחוזר בתשובה ויהיה מברך הברכות, בזה מייחד הוי"ה ואדנות. וכמו שצריך להיות זהיר בברכות כך יותר ויותר צריך להיות זהיר בעניית אמנים, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל "גדול העונה אמן יותר מן המברך", ד"אמן" גופא גימטריא הוי"ה ואדנות, ובעניית אמן מייחד הוי"ה ואדנות, וזהו תיקון פגם הברית. ואפשר דלזה רמז הכתוב (ישעיה כו, ב) "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים", ודרשו רז"ל (מסכת שבת דף קיט:): אל תיקרי אמונים אלא אמנים, דיש לדקדק למה כתב "צדיק" ו"שומר אמונים", אלא בא הכתוב להודיענו, דאף מי שפגם בברית ובשבו בתשובה נוהר להיות שומר אמנים, נמחל לו מה שפגם בברית וחזר לכשרותו הראשון ויחשב לו כאילו לא פגם. עכ"ל. (הובא בהערות והארות לספר "מעשה צדקה" הנקרא עבודת הצדקה עמ' ר"ל).

ומתבאר מדבריו, שעל ידי ברכות הנהגין בכוונה ואהבה וביראה וכו', וכן על ידי עניית אמן בכוונה, ניתקן בזה פגם הברית. ובפרט בעשרת ימי תשובה יש צורך גדול לתיקון פגם הברית כידוע, כדי לזכות לשנה טובה ומבורכת.

ועיין עוד מה שכתבתי בפרשת עקב על הפסוק "ועתה ישראל מה וכו'".

חובת התשובה והידוי ביום כיפור

יט] וביום כיפור עצמו יש לאדם לעסוק בעיקר בתשובה על מעשיו הרעים, וכן להתוודות עליהם, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תשובה (הלכה ז), וזה לשונו: יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתוודות ביום הכפורים, ומצות וידוי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קודם שיאכל שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה, ואף על פי שהתודה קודם שיאכל חוזר ומתודה בלילי יום הכפורים ערבית וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה, והיכן מתודה יחיד אחר תפלתו, ושליח ציבור באמצע תפלתו בברכה רביעית. עכ"ל. הרי שכתב הרמב"ם שיש חיוב לכל אדם ביום כיפור לעשות תשובה ולהתוודות על מעשיו.

וכתב עוד הרמב"ם בפרק א' מהלכות תשובה (הלכה א), וזה לשונו: כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו, זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה, כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתוודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח, וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה, ויתודו וידוי דברים שנאמר והתודה אשר חטא עליה, וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתודו, וכן החובל בחבירו והמזיק ממונו אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו, אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם, שנאמר מכל חטאות האדם. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו, שהמתודה מקיים בזה מצות עשה, ולא עוד אלא אדם שחטא, לאחר ששב ממעשיו יש עליו חובה להתוודות. וגם אם נתחייב מלקות בבית דין, לא יתכפר לו עונו על ידי המלקות אלא אם כן עשה לפני כן תשובה וידוי. וכן אם נתחייב מיתה בבית דין, לא יתכפר לו עונו על ידי המיתה אלא אם כן עשה לפני כן תשובה וידוי.

וידוי יש לומר בכוונה ומתוך הכנעה

כ] ובהיות שהוידוי הוא חלק בלתי נפרד מהתשובה, ועוד שיש באמירתו מצות עשה למי שחטא, על כן צריך לאמרו בכוונה גדולה. ובפרט ביום כיפור שהוא

נאמר מספר פעמים, מצוי לפעמים שלאחר שאמרו האדם כמה פעמים, אזי מתוך ההרגל הוא כבר לא נאמר מתוך כוונה והכנעה. לכך אמרתי להביא מה שכתבו גדולי הפוסקים בענין אמירת הוידוי, וכמה זה חמור לאמרו בלא כוונה והכנעה.

כתב מרן החיד"א בספרו עבודת הקודש (מורה אצבע סימן ג אות פו), וזה לשונו: באמירת וידוי יכנע מאד ויתחרט ויהיה דעתו לשוב, דאי לאו הכי הקצף יענה, ויתן יד למקטרג לומר חזו גברא אדם חט"ף אומר וידוי בלי דעת וחרטה, וכמדבר אל הדיוט חס ושלום, ומאנה הנחם נפש ירא ה' על הוידוי שאומרים בנשימה אחת כמדבר למשרתו חס ושלום, אוי לנו. עכ"ל.

וכן כתב הגאון ר' חיים פלאגי בספרו כף החיים (סימן טז הלכה ג), וזה לשונו: לא אוכל להתאפק מראות ברע אשר על הארץ, דרבים מדלת העם כשאומרים הוידוי, הרצים יצאו דחופים, במהירות גדול להכות באגרוף רשע, רץ לקראת רץ, ואין איש שם על לב מה הוא מוציא מפיו, וירגיש האדם דהקול נשמע כמו שעושה משטמה לחבירו לומר לו אתה תראה, ישתקע הדבר ולא יאמר וידוי כזה, וחוששני מחטאת, דיקצוף האלקים על קולו, והדבר תלוי ביד השליח ציבור, דירגיל לומר בהכנעה גדולה, בנחת ולא במרוצה, ונשכבה בבשתינו ותכסינו כלימתנו בהעלות על לבבינו, דאם נחשוב השיעור המגיע בעשית החטא, איך תהיה החרטה והוידוי בפחות מרגע, דהוא תמורת החטא, ומה גם דעיקר הוידוי הוא דיבכה על עונותיו ויוריד כנחל דמעה, ואם הוא במרוצה רחוק הוא לבכות, ובפרט בעונות דידע איניש דנכשל בהם, דלב היודע מרת נפשו, ואפילו שאינו מסודר בהווה, הוא ירגיל על לשונו שיהיה שגור בפיו להתודות כך, אולי ישוב ה' מחרון אפו, ואל אלקינו כי ירבה לסלוח. עכ"ל. וציין בהערה לדברי מרן החיד"א הנ"ל.

ובפלא יועץ (ערך - וידוי) כתב דברים חמורים על האומר וידוי מבלי כוונת הלב, וזה לשונו: וידוי צריך ליוהר בו מדי אמרו אותו, לא יגרע אפילו פעם אחת לאמרו בהכנעה רבה ובכפיפת ראש ובקול בוכים ובדמע לב על מנת שלא לשוב לכסלה. ובהחסיר אלו התנאים ההעדר טוב ממציאות הרע, כי הוא חוצפא ועזות פנים וכדי בזיון וקצף, כי יחרה אף ה' וקנאתו, כי יאמר הקריבהו ודוי זה לפחתך או לאיש כמוך הירצך או הישא פניך. ואוי להם לבריות מעלבוננו של הקב"ה, ולולא ה' צבאות ידין אותנו כאנוסים וכשכורים הן גוענו אבדנו, חס ושלום. אבל נחמתנו בענינו ומעוט ערכנו. על כל פנים חובה מוטלת עלינו להשתדל ברב עו בכל כחנו, וה' אלקים יעזר לנו. ויצויר בדעתו כעומד לפני מלך רם ונשא איום ונורא אשר לגדלתו אין חקר והוא עפר מן האדמה להבל דמה ואומר לפניו אמנם

אנכי חטאתי לך, כך וכך עשיתי, ועל כל פרט שמזכיר יחשוב כי טוב היה לו שימות אלף מיתות ואל יעשה עבירה קטנה להכעיס את בוראו. ויחשוב גם כן שהוא מגיד צרתו לפני אביו שבשמים, כי רע ומר לו על אשר חטא על הנפש ועל אשר חוטא והולך ואינו יכול למשוך ידו ועל אשר חשכו עיניו מראות גודל רעתו ואינו מצטער ובוכה על חטאתו. ויחשב אנה אפנה לעזרה ולמי אגיד זאת הצרה הגדולה אשר לי על העבר ועל ההווה, אין לי אלא לברוח מלפניך אליך, ולהתחבא מכעסך תחת כנפיק, וצרת נפשי אליך אגיד כי אתה הוא מנת חלקי, אתה תאיר גרי ותגיה חשכי (תהלים יח כט). עכ"ל.

וכיוצא בזה כתב בספר כף החיים להגאון ר' יעקב חיים סופר זצ"ל בסימן קל"א (אות טוב), וזה לשונו: כשמתודה צריך לומר הוידוי בנחת ובשלוה ובלב נשבר ונדכה, וישהא בין תיבה לתיבה לידע לפני מי הוא מתודה, דאם יאמר אותו במרוצה ובלתי הבנה, הרי זה בא לתקן ונמצא מקלקל, כי הוא בא להתודות ולבקש כפרה מלפני מלך רם ונשא, ואיך פניו אליו ישא אם לא יאמר אותו כמו עני ודכא וברוח נמוכה. עכ"ל.

ודי בזה למבין, ישמע חכם ויוסף לקח.

מלבד סדר הוידוי המתוקן בתפלה, יש גם להתודות על חטאי בצחות לשונו

כא[ונראה לענ"ד שמלבד מה שתקנו חכמים סדר הוידוי בתפלה, שזהו נוסח כללי לכולם, מכל מקום יש לכל יחיד גם להתודות על מעשיו בפרטות ולשוב אל ה' כפי צחות לשונו, כיון שמצוי לפעמים שבאמירת הוידוי בנוסח הכללי אין האדם מכוין בשעת אמירת הוידוי על עוונותיו בפרטות, ועוד שפעמים האדם לא חושב כלל מה שמוציא בפיו אלא חושב על דברים אחרים וכנ"ל. על כן טוב להתודות על עוונותיו בפרטות בצחות לשונו ובכוונת הלב, ויעשה כן מעבר לשעות התפלה בציבור.

שוב ראיתי שכן מתבאר מדברי השולחן ערוך בסימן תר"ז (סעיף ב), וזה לשונו: אין צריך לפרט החטא ואם רצה לפרט הרשות בידו, ואם מתודה בלחש, נכון לפרט החטא. הגה: אבל כשמתפלל בקול רם או שליה ציבור כשחוזר התפלה, אין לפרט החטא. ומה שאומרים על חטא בסדר א' ב' לא מקרי פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה. עכ"ל.

עיינ בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא אורח חיים סימן לה) שכתב, שאין התענית רק דבר טפל לתשובה, ועיקר התשובה הוא עזיבת החטא וידוי דברים בלב

נשבר, חרטה בלב שלם, התקרבות והתלהבות לאהוב את הבורא, והיינו תשובה שישוב אל ה' וירחמהו, וישוב אל ה' היינו שידבק בו, אבל שאר דברים תענית וסיגופים אינם עיקרים. ועוד כתב שם, שצריך להתודות על חטא קטן אפילו שהוא מדברי סופרים. עיין שם

אין יום כיפור מכפר למי שלא מאמין בכפרתו

כב] וכמו כן יש לזכור דברי הרמב"ם בפרק ג' מהלכות שגגות (הלכה י'), וזה לשונו: אין יום הכפורים ולא החטאת ולא האשם מכפרין אלא על השבים המאמינים בכפרתן, אבל המבעט בהן אינן מכפרין בו, כיצד היה מבעט והביא חטאתו או אשמו והוא אומר או מחשב בלבו שאין אלו מכפרין, אף על פי שקרבו כמצותן לא נתכפר לו וכשיחזור בתשובה מבעיטתו צריך להביא חטאתו ואשמו, וכן המבעט ביום הכפורים אין יום הכפורים מכפר עליו, לפיכך אם נתחייב באשם תלוי ועבר עליו יום הכפורים והוא מבעט בו הרי זה לא נתכפר לו, וכשיחזור בתשובה אחר יום הכפורים חייב להביא כל אשם תלוי שהיה חייב בו. עכ"ל. הביאו הרמ"א בשולחן ערוך סימן תר"ז (סעיף ו').

ומתבאר מדבריו שלא די במה שהאדם שב בתשובה ומתודה, אלא בנוסף לכך צריך להאמין שיום כיפור הוא יום כפרה שמכפר על עוונותיהם של עם ישראל, אבל אם האדם לא מאמין בכך, וחושב בלבו מה מועיל לי יום כיפור, ואינו מאמין שיום קדוש זה מכפר עליו, אזי לא נמחלו לו עוונותיו ביום הזה. ואזי הוא לוקה בגופו ובנפשו, בגופו - שהרי הוא התענה עשרים וארבע שעות והכחיש את גופו ללא תועלת. בנפשו - שהרי נפשו נשאה בכתם עוונותיה.

לֹא בַשְּׁמַיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה-לָנוּ
הַשְּׁמַיְמָה וַיִּקַּח לָנוּ וַיִּשְׁמַעֵנוּ אֶת־הָ
וַנַּעֲשֶׂנָה (דברים ל, יב)

יסוד המחלוקת בין רש"י להרמב"ם בביאור הפסוק "לא בשמים היא"

הנה רש"י כתב בפירוש פסוק זה, וזה לשונו: לא בשמים היא - שאילו היתה בשמים הייתה צריך לעלות אחריה וללומדה. ע"כ. וכוונתו לומר שבאה התורה

ללמדינו שצריך לעמול הרבה בתורה עד כדי כך שגם אם התורה היתה בשמים היה מחוייב האדם לעלות אחריה וללומדה. ואולם הרמב"ם בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה ה) כתב לפרש פסוק זה בענין אחר, וזה לשונו: כתוב בתורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, לא בשמים היא לא בגסי הרוח היא מצויה ולא במהלכי מעבר לים היא, לפיכך אמרו חכמים לא כל המרבה בסחורה מחכים, וצוו חכמים הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. עכ"ל. וכוונתו לומר שבאה התורה ללמדינו שאין התורה שורה על אדם שהוא גס רוח ובעל גאווה.

והאמת שמחלוקת זו בין רש"י להרמב"ם בפירוש פסוק זה, מובא בגמרא מסכת עירובין (דף נה.). שנחלקו בזה חכמי הש"ס, רב אבדימי בר חמא בר דוסא פירש פסוק זה, מאי דכתיב לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, לא בשמים היא - שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא - אתה צריך לעבור אחריה. ואילו רבי יוחנן פירש פסוק זה, לא בשמים היא - לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים. ומתבאר שרש"י פירש פסוק זה כשיטת רב אבדימי בר חמא בר דוסא. ואילו הרמב"ם פירש פסוק זה כשיטת ר' יוחנן.

ונראה לענ"ד שמה שרש"י פירש פסוק זה כשיטת רב אבדימי ודלא כר' יוחנן, זהו משום שמצינו בגמרא מסכת תענית (דף ז.) אמר רבי חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב הוי כל צמא לכו למים, לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. ואמר רבי אושעיא למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו: מים, יין, וחלב. דכתיב הוי כל צמא לכו למים, וכתוב לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב, לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. ע"כ.

ולפיכך סובר רש"י, מאחר שמצינו בסתמא דגמרא במסכת תענית שאין התורה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה והיינו במי שהוא בעל ענוה, והגמרא למדה זאת מפסוקים המובאים בנביא ישעיה (נה, א), אם כן בעל כרחך שלפי סתמא דגמרא במסכת תענית לא ילפינן שהתורה מתקיימת במי שדעתו שפלה מדכתיב "לא בשמים" וכמו שפירש כן ר' יוחנן במסכת עירובין, שאם כן לא היה לגמרא במסכת תענית ללמוד ענין זה מפסוק בישעיה הנביא בו בזמן שיש ללמוד כן מחומש דברים, ומוכרח לומר שלפי דעת האמוראים במסכת תענית ביאור הפסוק "לא בשמים היא" הוא כמו שפירש רב אבדימי שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא אתה צריך לעבור אחריה, ולכן למדה הגמרא

במסכת תענית שאין התורה מתקיימת במי שדעתו שפלה מדכתיב בישעיה "הוי כל צמא לכו למים". ולכן כתב רש"י לפרש פסוק זה כשיטת רב אבדימי.

אולם הרמב"ם פירש פסוק זה כשיטת ר' יוחנן, וביאור ב' הסוגיות מתבארות בדבריו, שהנה כתב שם הרמב"ם (בהלכה ט), וזה לשונו: דברי תורה נמשלו כמים שנאמר הוי כל צמא לכו למים, לומר לך מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן, כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב, אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו, ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו ולילו עוסק בתורה. עכ"ל.

הרי שהרמב"ם הביא את הגמרא במסכת תענית שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה, ושזה נלמד מהפסוק הנאמר בישעיה "הוי כל צמא לכו למים". ויש לשאול בזה על הרמב"ם שתי שאלות, האחת, מאחר וכבר כתב הרמב"ם בהלכה ח' שאין להגיס דעתו בתלמודו, מדוע חזר וכתב כן גם בהלכה ט', שנראה שיש כאן כפל דברים. ועוד, מאחר ובהלכה ח' למד כן הרמב"ם שאין התורה מתקיימת במי שהוא גס רוח מהנאמר בחומש דברים "ולא בשמים היא", אם כן למה לו להרמב"ם בהלכה ט' ללמוד כן מהפסוק הנאמר בישעיה, והרי כבר למדנו כן מהתורה.

ובעל כרחך לומר שהרמב"ם הבין ששתי הסוגיות כל אחת מדברת בענין אחר, והיינו הגמרא במסכת עירובין במאמר ר' יוחנן שלמד מהפסוק "לא בשמים היא" שאין התורה מתקיימת בגסי הרוח, הכוונה היא לאדם שלומד תורה ומרגיש בלבו שהוא מעל כולם, וזה בא לידי ביטוי שהוא מזלזל בבריות בהיות והוא חושב בדעתו שהוא מרומם מעם, ולזה נתכוין הרמב"ם לומר לא בשמים היא לא בגסי הרוח היא מצויה, כלומר שגבה לבו עד שחקים ובשל כך הוא מזלזל בבריות. ומה שכתב הרמב"ם בהלכה ט', שדברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח וכו', כוונתו שמחמת גאותו הוא רודף אחר תענוגות העולם ותאוותיו, שגם ענין זה הוא סוג של גאווה מפני שהוא רודף לדור בבית יפה ומהודר או ללבוש בגדי מלכות וכל כיוצא בזה, שענין זה נובע מתוך גאותו של האדם, ולזה סיים הרמב"ם בהלכה ט' לומר: שמתאבק בעפר רגלי החכמים "ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו ולילו עוסק בתורה". ובסוג גאווה זו מדברת הגמרא במסכת תענית. ולכן פסק הרמב"ם כדברי ר' יוחנן בעירובין וגם כדברי הגמרא בתענית, כיון ששתי סוגיות הללו מדברות בשני סוגים של

גאווה, שהפסוק בפרשת ניצבים "לא בשמים היא" שלמדנו מכאן שלא יגיס דעתו, הכוונה לגאווה שבאה לידי ביטוי בכך שהגאותן חושב שהוא מרומם מעם ובכך הוא מזלזל בבריות, אבל הפסוק בישעיה "הוי כל צמא לכו למים" שלמדנו מכאן שאין לעוסק בתורה להגיס דעתו, הכוונה לגאווה כזו שבאה לידי ביטוי שהוא רודף אחר תאוות ותענוגות העולם הנובע מתוך גאותו.

כפי הכבוד וההנאה שיש לאדם בעולם הזה, כך מנקים מזכיותיו בעולם הבא

ובענין זה של גבהות הלב, כבר האריכו ספרי המוסר בגנאי מידה זו. ואכמ"ל. אמנם ראיתי לנכון להעתיק בזה דברי כף החיים (סופר) בסימן תר"ג (אות ט) שכתב, וזה לשונו: וכתב בספר חסידים סימן פ"ד, לפי הכבוד והנאה שיש לו לאדם בעולם הזה על מעשיו מנקין מזכיותיו בעולם הבא עכ"ל, וכתב שם הרב אזולאי בפירושו לספר חסידים, דרבינו מיירי באדם גדול שראוי לכבדו ואפילו הכי מנכין מזכיותיו, אבל מי שמכבדין אותו יותר ויותר ממה שראוי, ולא עוד אלא שהוא מבקש הכבוד, מה ישאר לו לעולם הבא וענוש יענש, ומי שיש לו לב יפנה עצמו לחשוב בענינים אלו, וישפיל עצמו אולי ירחמו עליו מן השמים ויזכה לעולם הבא, וכבר כתב רבינו לקמן סימן פ"ט אם ישבחוך בני אדם במה שאין בך דאג עכ"ל, אתה הראת לדעת כמה נזק הכבוד. וכל זה אם אינו נוגע בכבוד אחרים, וכל שכן וקל וחומר ובן בנו של קל וחומר אם נוגע בכבוד אחרים גם כן, כגון שמראה חכמתו בפני אחרים שהוא יותר חכם כדי להתכבד וכו', וכבר אמרו חז"ל המתכבד בקלון חבירו וכו', ועל כן צריך האדם ליתן דעתו לזיהר בזה בתכלית שלא יאבד עולמו בכך חס ושלום. עכ"ל.

פרשת וילך

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל
 כָּל יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים
 שָׁנָה אֲנִכִּי הַיּוֹם לֹא אוֹכֵל עוֹד לְצֵאת וּלְבוֹא
 וְה' אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה.
 (דברים לא, א-ב)

המתים מדברים זה עם זה

כתב בעל הטורים - וילך משה, לעיל מיניה כתיב "לאברהם ליצחק וליעקב",
 וסמיך ליה "וילך משה", שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב"ה שבועתו
 והכניס ישראל לארץ. ואיתא במדרש מכאן שהמתים מספרים זה עם זה. ע"כ.

ביאור דבריו, כי המילים "וילך משה" חוזר על מה שנאמר בסוף פרשה
 הקודמת, ששם הוזכרה השבועה שנשבע ה' לאברהם יצחק ויעקב לתת להם
 את ארץ ישראל, ובא כאן הפסוק לומר שהלך משה לאחר מיתתו וסיפר זאת
 לאברהם יצחק ויעקב.

וכמו שלמדו כן חז"ל במסכת ברכות (דף יח:): מהפסוק הכתוב בפרשת "וזאת
 הברכה" (דברים לד, ד) "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵינוּ זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
 וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנַנֶּנָּה הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַי וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר", מהו שאמר
 הפסוק "לאמר"? ודרשו חז"ל מכאן שאמר הקב"ה למשה, לך אמור להם לאברהם
 ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם. ולמדו מכאן
 שהמתים מדברים זה עם זה.

ונראה שדברי בעל הטורים זה רק רמז לכך, אבל אין זה משמעות הפסוק כאן,
 כיון שמשמעות הפסוקים כאן שמשה היה עדיין חי והלך לדבר עם בני ישראל
 את כל הדברים האמורים בהמשך הפרשה.

הליכותיו של תלמיד חכם

ונראה לעניות דעתי עוד רמז בפסוק הזה, שכידוע "משה" הוא רמז לכל תלמיד חכם, וכמו שמצינו בכמה מקומות בש"ס שהחכם האחד התבטא כלפי חברו בלשון "משה שפיר קאמרת" למרות שלא היו קוראים לחבירו משה, והסיבה מפני שכל תלמיד חכם נקרא בשם "משה". וכבר כתבתי לעיל בפרשת "כי תבוא" בשם הגר"א כי אור מנשמת משה רבינו נמצא בכל תלמיד חכם. עיין שם. ולזה בא הכתוב כאן לרמוז איך יש לתלמיד חכם לפלס דרכיו.

וזה על פי מה שכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות דעות (הלכה א), וזה לשונו: כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקו ובבעילתו ובעשיית צרכיו ובדבורו ובהילוכו ובמלבושו ובכלכלו דבריו ובמשאו ובמתנו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר. כיצד, תלמיד חכם לא יהיה גרגרן אלא אוכל מאכל הראוי להברות גופו, ולא יאכל ממנו אכילה גסה, ולא יהא רודף למלאת בטנו כאלו שמתמלאין ממאכל ומשתה עד שתיפח כריסם, ועליהם מפורש בקבלה וזריתי פרש על פניכם, אמרו חכמים אלו בני אדם שאוכלין ושותין ועושין כל ימיהם כחגים, והם האומרים אכול ושתה כי מחר נמות, וזהו מאכל הרשעים, ושלחנות אלו הם שגינה הכתוב ואמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל החכם אינו אוכל אלא תבשיל אחד או שנים ואוכל ממנו כדי חייו ודיו, הוא שאמר שלמה צדיק אוכל לשובע נפשו. ע"כ.

ובהלכה ב', כתב: כשהחכם אוכל מעט זה הראוי לו, לא יאכלנו אלא בביתו על שולחנו, ולא יאכל בחנות ולא בשוק אלא מפני צורך גדול, כדי שלא יתגנה בפני הבריות, ולא יאכל אצל עמי הארץ ולא על אותן השלחנות המלאים קיא צואה, ולא ירבה סעודותיו בכל מקום ואפילו עם החכמים, ולא יאכל בסעודות שיש בהן קיבוץ הרבה, ואין ראוי לו לאכול אלא בסעודה של מצוה בלבד כגון סעודת אירוסין ונישואין, והוא שיהיה תלמיד חכם שנשא בת תלמיד חכם, והצדיקים והחסידים הראשונים לא אכלו מסעודה שאינה שלהן.

ובהלכה ז', כתב: תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דבורו כבהמות וחיות, ולא יגביה קולו ביותר אלא דבורו בנחת עם כל הבריות, וכשידבר בנחת יזהר שלא יתרחק עד שיראה כדברי גסי הרוח, ומקדים שלום לכל האדם כדי שתהא רוחן נוחה הימנו, ודן את כל האדם לכף זכות, מספר בשבח חבירו ולא בגנותו כלל, אוהב שלום ורודף שלום, אם רואה שדבריו מועילים ונשמעים אומר, ואם

לאו, שותק. כיצד, לא ירצה תבירו בשעת כעסו, ולא ישאל לו על נדרו בשעה שנדר עד שתתקדר דעתו וינחה, ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו מפני שהוא בהול עד שיקברהו, וכן כל כיוצא באלו, ולא יראה לחבירו בשעת קלקלתו אלא יעלים עיניו ממנו, ולא ישנה בדבורו, ולא יוסיף ולא יגרע אלא בדברי שלום וכיוצא בהן, כללו של דבר אינו מדבר אלא בדברי חכמה או בגמילות חסדים וכיוצא בהן, ולא יספר עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו או אחותו או בתו.

ובהלכה ח', כתב: לא ילך תלמיד חכם בקומה זקופה וגרון נטוי כענין שנאמר ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים, ולא יהלך עקב בצד גודל בנחת כמו הנשים וגסי הרוח כענין שנאמר הלוך וטפוף תלכנה וברגליהם תעכסנה, ולא ירוץ ברשות הרבים כמנהג משוגעים, ולא יכפוף קומתו כבעלי חטוּטרת, אלא מסתכל למטה כמו שהוא עומד בתפלה, ומהלך בשוק כאדם שהוא טרוד בעסקיו, גם ממהלכו של אדם ניכר אם חכם ובעל דעה הוא או שוטה וסכל, וכן אמר שלמה בחכמתו וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא, הוא מודיע לכל על עצמו שהוא סכל.

ובהלכה ט', כתב: מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהן, ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו אלא בגדים בינונים נאים, ולא יהא בשרו נראה מתחת מדיו כמו בגדי הפשתן הקלים ביותר שעושים במצרים, ולא יהיו בגדיו סחובין על הארץ כמו בגדי גסי הרוח אלא עד עקבו ובית יד שלו עד ראשי אצבעותיו, ולא ישלשל טליתו מפני שנראה כגסות הרוח אלא בשבת בלבד אם אין לו להחליף, ולא ינעל מנעלים מטולאים טלאי על גבי טלאי בימות החמה, אבל בימות הגשמים מותר אם היה עני, לא יצא מבושם לשוק ולא בבגדים מבושמים ולא ישים בושם בשערו, אבל אם משח בשרו בבושם כדי להעביר את הזוהמא מותר, וכן לא יצא יחידי בלילה, אלא אם כן היה לו זמן קבוע לצאת בו לתלמודו, כל אלו מפני החשד. עכ"ל. עיין שם עוד.

ומתבאר מדבריו שתלמיד חכם צריך להיות מובדל משאר כל אדם, בהליכה ובאכילה ובמלבוש ובדבורו.

וזה שרמו כאן הפסוק "וילך משה" בא לרמוז שההליכה של תלמיד חכם צריכה להיות מיוחדת, ולא כשאר בני אדם, וההליכה זו כוללת צורת הליכה והמלבוש שהוא הולך בו, ואופן הנהגותיו עם הבריות כמו שביאר הרמב"ם. וכן "וידבר

את הדברים האלה" שדיבורו צריך להיות מיוחד, ולא כשל שאר בני אדם, כמו שביאר הרמב"ם.

תלמיד חכם צריך להתרחק מלהיות ערב

ועיין שם בהמשך דברי הרמב"ם שכתב בהלכה י"ג, וזה לשונו: משאו ומתנו של תלמיד חכם באמת ובאמונה, אומר על לאו לאו ועל הן הן, מדקדק על עצמו בחשבון ונותן ומוותר לאחרים כשיקח מהן ולא ידקדק עליהן, ונותן דמי המקח לאלתר, ואינו נעשה לא ערב ולא קבלן ולא יבא בהרשאה, אינו מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה, כדי שיעמוד בדבורו ולא ישנהו, ואם נתחייבו לו אחרים בדין מאריך ומוחל להן ומלוה וחונן, ולא ירד לתוך אומנות חבירו, ולא יצר לאדם לעולם בחייו, כללו של דבר יהיה מן הנרדפים ולא מן הרודפים, מן הנעלבים ולא מן העולבים, ואדם שעושה כל המעשים האלו וכיוצא בהן, עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. עכ"ל.

והנה מה שכתב הרמב"ם " ואינו נעשה לא ערב וכו'", הטעם כדי שלא יגיע לידו חילול כבוד התורה, כאשר הלוה לא ישלם, ואז המלוה יתבע את התלמיד חכם לדין שישלם את החוב בהיות והוא נעשה לו ערב, והוא נראה בזה כגולן חס ושלום, ולכן תלמיד חכם לא יעשה עצמו ערב.

וכיוצא בזה מבואר בגמרא מסכת יבמות (דף קט.) תני בר קפרא לעולם יתרחק האדם משלושה דברים, והאחד מהם זה "הערבונות", כלומר שיתרחק מלהיות ערב. וביארה שם הגמרא (דף קט.): שיתרחק מלהיות ערב במקום כזה שנוהגים שהמלוה גובה בתחלה מהערב. אולם המאירי (שם) כתב, וכן הזהירו עוד דרך עצה שיהא אדם נוהר מן הערבות, "ובפרט בערבי של ציון", והוא שם מקום שהיו רגילים בו לתבוע את הערב תחלה, וזהו לשון דקא עבדי שלוף דוץ כלומר ששולפין עצמן מן הלוה ונועץ עצמו על הערב. ע"כ. ומשמעות דבריו שלעולם יש להתרחק מהערבות, ורק במקום שהמלוה תובע את הערב בתחלה, אז בפרט יש לו להתרחק ביותר.

ועיין בשל"ה (שער האותיות אות ו' - ותרנות, סעיף י) שכתב, וזה לשונו: ואף שמדת ותרנות טוב, יזהר אדם בותרנות שהזהירו רבותינו ז"ל עליו (מסכת יבמות דף קט.), לעולם ישמור אדם עצמו מהערבות. גם אנכי מצווה ומושבע מאבותי זלה"ה שלא אהיה ערב בשביל אדם, כן אנכי מצווה אתכם בתוקף ציוויי, והשמרו לכם במאד. עכ"ל.

וכן מובא בצוואת בעל יסוד ושורש העבודה (פרק כה), שכתב בזה הלשון: גם על זה אני גוזר עליכם בגזרת כיבוד אב וצוואת שכיב מרע, שלא תהיו ערבים לאיש בעד איש אחר כלל וכלל אף בעל פה, וכל שכן ליתן חתימת ידכם, כי מכל זה בא אדם לכמה מכשולים וגם לביטול תורה וכוונת התפלה מחמת תביעות ונגישות, כפי שראיתי בעיני כמה וכמה מעשיות כאלו שבא אף לאנשים כשרים כמה מכשולים מזה, לכן אני גוזר עליכם דבר זה, ותזהרו בזה בני אהובי מאוד ומאוד שלא לעבור על צוואתי, ודי בזה. עכ"ל.

וכיוצא בזה כתב מהר"א פאפו בספרו פלא יועץ (ערך - ערב), שהדרך ישרה כל שהיא תפארת לעושיה שלא יכנס ערב, אלא אם נוטל משכון מקדם, או יאמר למלוה, תדע שאין אני יוצא ערב אפילו אם המלך יבקש ממני שכך קבלתי עלי מפני הרמאים, וכן יעשה. ואם יבוא חברו הרוצה ללוות לבקש ממנו שיהיה ערב, אם יש לו ממון יאמר לו הילך ממון בהלואה ואל תבקש ממני להיות ערב, ואם אין לו ממון להלוות לחברו, יאמר לו כדברים האלה שקיבל על עצמו שלא להיות ערב אפילו כלפי המלך, ויפרסם הדבר באופן שכל רואיו יכירוהו ולא יקשה בעיניהם. עכת"ד. עיין שם.

ומסקנת הפוסקים בזה, שאם האדם מוכן להיות ערב בעד חברו ללא התחמקות, ושאם יתבענו המלוה הרי הוא ישלם לו בלא שיתחמק מלשלם ובלא שיטען טענות שקר כלפי המלוה, אזי אין לו להמנע מלהיות ערב, ואדרבה הוא מקיים בזה מצות חסד עם חברו. אבל אדם שלכתחלה לא מתכוין לשלם למלוה במידה והלוה לא ישלם את חובו והמלוה יתבענו, וחושב בדעתו לטעון טענות שקר או להתחמק, או שהוא יודע בעצמו שיבוא להתחרט על שקיים מצוה זו, עליו ציוו חכמים שיחדול מלהיות ערב. ובכל אופן כפי הנראה מדברי הרמב"ם הנ"ל, תלמיד חכם תמיד יש לו להמנע מכך.

תלמיד חכם שהלוה כסף, אין לו לדחוק את הלוה

ומה שכתב שם עוד הרמב"ם "ואם נתחייבו לו אחרים בדין מאריך ומוחל להן ומלוה וחונן", נראה שאין כוונתו שימחל להם לגמרי את החוב, אלא כוונתו שמאריך להם את זמן הפרעון, ולא ידחק את הלוה יותר מידי שישלם את חובו מיד, אלא נוהג עמו בחמלה יתירה. אבל ודאי שאם אירע שהלוה אינו משלם את חובו כגון שיש ביכולתו לשלם אלא שהוא מזלזל בתלמיד חכם שהלווהו, ומנצל את ההתנהגות ההולמת של התלמיד חכם, ומושך את זמן הפרעון זמן רב יותר ממה שניתן לו מתוך הפקרות וזלזול, נראה שבאופן זה לא אמורים דברי הרמב"ם, אלא ילחץ אותו עד שישלם או יתבענו בדין.

וכן מבואר בדברי השל"ה (שם סעיף ט), וזה לשונו: וזה לשון אבא מורי זלה"ה בצוואת יש נוחלין (ענין משא ומתן): "אשר תעשו" זו לפנים משורת הדין (ראה בבא קמא דף ק.), אל תצאו לריב מהר עם בעלי חובות שלכם, "שופטים ושוטרים תתנו לכם" (עפ"י דברים טו, יח), פירוש לעצמכם, רצה לומר, שפטו עצמיכם קודם שתבואו בדין, ואל תבואו במשפטים אפילו אם אתם זכאים, כי גנאי הוא לתלמיד חכם לבזות עצמו בפני דיינים, כי על שני בעלי הדינים אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"א מ"ח) יהיו בעיניכם כרשעים, ולא חילקו בין גברא לגברא, עכ"ל. על כן מדה גרועה באדם שהוא להוט אחר מדת הדין, אף אם נתחייב לו חבירו בדין ראוי לוותר דבר מה, אם לא שהוא בלתי אפשר עמוד בו, אז הדין יקוב את ההר, ואף גם זאת לא במהירות כי אם במתון, ואז מתדבק האדם במדת הרחמים של מעלה. ונגד הגוים מצוה רבה לקדש השם בממון להחזיר להם, כדי שיאמרו ברוך ה' אלקי ישראל. עכ"ל.

פרשת האזינו

הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ
אֲמַרְי פִּי. (דברים לב, א)

מדרגת משה רבינו ע"ה

כתב אור החיים הקדוש שמובא בספרי, משה שהיה קרוב לשמים אמר "האזינו השמים וגו'" ישעיה הנביא שהיה רחוק מן השמים אמר (א, ב) "שמעו שמים" ע"כ. ופירש, שהמילה "האזינו", סובלת שני פירושים, האחד, כאשר השומע רחוק מהמדבר ואינו יכול לשמוע דבריו אם לא שיטה אוזנו אליו, אז המדבר אומר לשומע שיאזין לדבריו, והיינו שיטה אוזנו היטב לשמוע את דבריו, שאם לא כן הוא לא ישמע. הפירוש השני, כאשר השומע קרוב כל כך למדבר ודאי ישמע דבריו מתוך קורבתו אליו, לכן המדבר אומר לשומע היות ואתה קרוב כל כך אלי האזן לדברי.

ומה שאמרו חז"ל במדרש הנ"ל, משה שהיה קרוב לשמים לכן אמר "האזינו", כוונתם לומר שלפי ערך נשמתו הרוחנית של משה רבינו שהיתה גבוהה וקרובה לשמים, לזה אמר הפסוק "האזינו" וכפי הפירוש השני, שהאזן לדברי אומר לזה שהוא קרוב מאוד אליו. וכלפי פה המדבר של משה רבינו שזה הגוף הגשמי הרחוק מהשמים יתבאר "האזינו" על פי הפירוש השני, היות והגוף רחוק מהשמים לכן הוצרך לומר "האזינו" לדברי והטו אזנכם אלי. עכת"ד.

הנה מה שכתב רבינו אור החיים הקדוש שערך נשמתו של משה רבינו היתה גבוהה וקרובה לשמים. כדי להבין את המשמעות של ערך נשמת משה רבינו, הענין מתבאר היטב בדברי נפש החיים (שער א פרק טו), ובהקדים מה שכתב שם, שבחינת הנשמה של כל אחד מעם ישראל היא פנימית, ועצמותה מסתתרת בהעלם, ומקורה ברוך כביכול בתוך נשימת פיו יתברך שמו. ואין עצמות מהותה

נכנסת כלל בתוך גוף האדם. ורק אדם הראשון קודם שחטא בעץ הדעת זכה לעצמותה שכולה נכנסה בגופו, אלא שבסיבת החטא שאכל מעץ הדעת נסתלקה מתוך גופו, ונשארה רק חופפת עליו.

אמנם משה רבינו עליו השלום זכה לעצמותה של הנשמה שכולה היתה בתוך גופו, ולכן נקרא משה רבינו "איש האלקים" שזכה להקראות כך בהיות וכל נשמתו היתה בתוך גופו מה שלא זכה לזה שום אדם, אלא לכל אדם ישנו רק בהירות נצוצי אור המתנוצצים מנשמתו על ראשו, ולפי מדרגתו ועבודת ה' שלו יזכה האדם לתוספת אור יותר מניצוצי נשמתו. וכפי ריבוי ניצוצי נשמת האדם, כך יזכה יותר לבינה יתירה להשכיל ולהבין את הפנימיות של התורה הקדושה, כיון שהנשמה היא הנותנת לאדם את הבינה יתירה להשכיל ולהבין את הפנימיות הגנוזה בתוך התורה הקדושה. ודע, כי מי שיש בידו כח במעשיו הטובים, אז יהיה לו זכירה נפלאה בתורה ויבין כל רזי התורה, מפני שעל ידי כח מעשיו הטובים הוא זוכה ליותר ניצוצות מנשמתו, ובמילא על ידי אותם ניצוצות הוא זוכה לזכירה נפלאה והבנת התורה ביתר שאת⁶.

ומה שכתבו בזוהר והמקובלים ז"ל, שבחינת הנשמה משכנה במוח האדם, כוונתם ז"ל על הנצוצי זיו אורה המשכלת מוחו ושכלו, אבל לא עצמות הנשמה ממש, כי עיקר הנשמה ממש כולה למעלה, גנוזה ונעלמה במקורה העליון ומאירה בריחוק מקום.

ובהמשך דבריו (סוף פרק יח) כתב על פי דבריו הנ"ל, שבחינת הנשמה אינה נפגמת כלל לעולם, כיון שמקור שרשה הוא מעולם המשומר ממגע זרים, ודבוקה לעולם בשורש הנשמה כידוע, שהם רעין (הברים) דלא מתפרשין לעלמין, ואין מעשי האדם מגיעים אליה כלל לקלקל חס ושלום. ואם האדם חוטא במחשבה

⁶ אמר המחבר, לפי הדברים הללו של נפש החיים, יתבאר לך מדוע אנו מתחשבים בפוסקים הראשונים יותר מהפוסקים האחרונים, למרות שיתכן שהחכמה הטבעית של הראשונים איננה יותר משל האחרונים, מכל מקום בהיות והדבר ידוע וברור שעבודת ה' של הראשונים היתה הרבה יותר זכה משל האחרונים, ובנוסף לכך גם מסירות הנפש שלהם לעבודת ה' היתה גדולה יותר, כמבואר כיוצא בזה במסכת ברכות (דף כ.). בהיות וכן, הרי שהראשונים זכו להתנוצצות הנשמה במוחם הרבה יותר מאשר האחרונים, ולזה זכו הראשונים שיתגלו להם רזי תורה הרבה יותר מהאחרונים, ובמילא הם כיוונו יותר לאמתה של תורה, ולכן הביאורים והפירושים שלהם בש"ס ובהלכה, הרבה יותר מכוונים אל האמת מאשר האחרונים. ומטעם זה דבריהם עיקר יותר מאשר האחרונים, ואין הדבר תלוי בחכמה הטבעית, כיון שהתורה היא אלוקית, וככל שהאדם קרוב יותר אל האלוקים הוא זוכה יותר להשגת התורה.

אשר לא טובה חס ושלוש, הוא גורם רעה לעצמו לבד, שיסתלק ויתעלם ממנו ניצוצי אור הנשמה במח, אבל הנשמה אינה נפגמת חס ושלוש. עכת"ד.

הרי למדת מדבריו את גודל נשמת משה רבינו, אשר זכה שכל נשמתו היתה שוכנת בתוך גופו, מה שלא זכה אליה שום אדם בעולם, כי כל אדם אינו זוכה אלא לניצוצות מנשמתו בלבד. ובהיות ומשה רבינו זכה לכך, לכן הוא נקרא "איש האלוקים", על שם שכל נשמתו היתה שוכנת בתוך גופו, ועל ידי זה זכה להשגות רוחניות גבוהות מאוד.

משה רבינו זכה להשגות גבוהות יותר משל האבות הקדושים

ועוד יעויין שם בנפש החיים (שער ג פרק יג) בענין מדרגת משה רבינו ע"ה שכתב, כי ענין עבודת האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב, אשר כל ימיהם היו המה בנוראות צדקתם וטהרת קדושת לבם היו מדבקים מחשבתם לרצונו יתברך כל ימיהם בלי הפסק רגע, וביטלו ברצונם את כל הכוחות שבעולם ולאפס ותהו נחשבו אצלם, ולכן זכו גם לנסים נפלאים בשדוד המערכות וצבאיהם, ולכן נתייחד שמו יתברך עליהם להקרא אלקי אברהם אלקי יצחק וכו', וכאמרו יתברך בעצמו אלקי אבותיכם. ולזה אמרו חז"ל האבות הן הן המרכבה.

אמנם מדרגת משה רבינו ע"ה היתה עוד יותר גבוהה, כמו שהעידה התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו'. ועצם חילוק מדרגתו ממדרגתם ביאר הוא יתברך בעצמו ואמר "אני הוי"ה", "וארא אל אברהם וכו' באל שדי ושמי הוי"ה לא נודעתי להם". והענין הוא כי השגת האבות הוא בשם אלוקים כמו שנאמר "האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו", "האלקים הרועה אותי מעודי", וכן אנחנו קוראים אותו יתברך אלקי אברהם וכו'. וענין קדושת מדרגתם שלא השגיחו על שום כח וענין בעולם כלל, אמנם השגת נבואתם לא היתה כביטול הכוחות ממציאותם לגמרי וכמו שאמר הפסוק "וארא אל אברהם וכו' באל שדי וכו'", שענינו גם כן כענין השם אלקים, והכוונה היא שאני בעל הכוחות כולם וברצוטי כל רגע אני משדד מערכת כל הכוחות מאשר קבעתי בהם בעת הבריאה, זהו אל שדי. אבל בבחינת ענין שמי "הוי"ה" לא נודעתי להם" בהשגת נבואתם.

ומה שאין כן משה רבינו ע"ה היתה השגת נבואתו בחינת השם העצם המיוחד הוי"ה ברוך הוא, ולכן לא היה שום כח חוצץ בפני אור השגת נבואתו. וכן על ידי כל נסי ה' שנעשו על ידו, ראו כולם ביטול מציאות כל הכוחות לגמרי ואין עוד מלבדו יתברך לגמרי כמשמעו, וזה שכתוב בתיקוני הזוהר (תיקון כו) ולגבי אבהן

לא אתחזיא אלא במנעלים כו', אבל לגבי משה בלא כסויה כלל, ורוא דמלא וארא אל אברהם וכו'.

שום אדם בעולם לא זכה ולא יזכה למדרגת משה רבינו

ועוד כתב שם בפרק י"ד: על מה שאמרו חז"ל שהשכינה מדברת מתוך גרונו של משה רבינו, וכמו שכתוב "פה אל פה אדבר בו", ולא כתוב "אליו" אלא "בו", בתוכו ממש. ולזאת המדרגה בשלימות עדיין לא זכה אליה שום אדם זולתו מעת חטא אדם הראשון, וגם לא יזכה אליה שום אדם בעולם עד ביאת הגואל במהרה בימינו, כמו שהעידה התורה הקדושה "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה כו'" (ואף שפסוק זה נאמר בלשון עבר, אין לומר שכוונת התורה שעד אותו הזמן לא קם אבל לאחר מכן יתכן שיקום, כיון שהתורה היא נצחית וקאי גם על זמן דורות הבאים, שאחר עבור כל דור מהעולם נוכל לקרוא בתורה שלא קם בזה הדור נביא כמשה בואת המדרגה). ולכן אמרו בתנא דבי אליהו חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב. ולא אמרו למעשי משה רבינו ע"ה, היות שלמדרגתו שום אדם בעולם לא יגיע עד ביאת משיח צדקינו. עכת"ד, עיין שם באורך כי אני קצרת.

ועיין עוד בפרשה הבאה מה שכתבתי בענין גודל מדרגת משה רבינו עליו השלום, זכותו תגן עלינו, אמן.

דוגמא אישית של ההורים

עוד ביאר אור הקדוש את הפסוק "האזינו השמים וכו'", כי נתכוין בזה הפסוק לשתי מדרגות הנמצאים בעם ישראל, שהם הגדולים שבהם והם ראשי העם, והמון העם. את הגדולים שבהם ראשי העם כינה הכתוב בלשון "שמים", מפני שמדרגתם גדולה כמו השמים הנמצאים בגובה, והזהיר אותם הכתוב שיאזינו הם לדברי ה' וילכו בדרך נכונה בדרכה של תורה, ואז במילא "ותשמע הארץ" אלו המון העם שמדרגתם נמוכה ונמשלים ל"ארץ", כלומר שכאשר המון העם רואים שהגדולים שבהם הולכים בדרך נכונה, ממילא גם הם הולכים אחריהם באותה הדרך. וציין לדברי הזוהר הקדוש (פרשת בא דף לו:), וזה לשונו: אי רישא דעמא אתתקן כולא אתתקן. עכת"ד.

ויש ללמוד מדבריו לגבי הורים בתוך ביתם, שהרי כל הורה בתוך ביתו הוא בגדר מנהיג האמור להנהיג את בניו ובנותיו, וההורים הם בגדר "שמים", והילדים הם בגדר "הארץ", ואם ההורים מאזינים למצוות ה' ומקיימים אותם בדבקות ובאמת בלב שלם, והגיעו למדרגה של "האזינו השמים", אז גם ילדיהם במילא

הולכים בדרך ההיא ויהיו בגדר "ותשמע הארץ אמרי פי". אבל אם חס ושלום הילדים רואים שהוריהם מזלזלים במצוות ולא הולכים בדרך ישרה, אז גם הילדים עתידים ללכת באותה הדרך. ונמצא שההורים ההם לוקים פעמיים, שהרי הם עצמם עברו על מצוות ה' ועתידים ליתן על זה את הדין, ובנוסף לכך הם גם גרמו לילדיהם ללכת בדרך הקלוקלת ההיא. והדברים אמורים הן במצוות שבין אדם לחבירו והן במצוות שבין אדם למקום.

צא ולמד מדרך החיובית, שהרי המלוכ"ן המקובל האלוקי כמוהר"ר רבי יעקב אביחצירא זצוק"ל, אשר עבד כל ימיו את ה' בקדושה וטהרה יתירה, ובחסידות יתירה, בשמירת העינים בתכלית הדקדוק, הרי הוא הנחיל את הדרך ההיא לכל הדורות הבאים אחריו כידוע, כגון כמוהר"ר ר' ישראל אביחצירא זצוק"ל המכונה בפי כל "בבא סאלי", ובנו אחריו כמוהר"ר רבי מאיר אביחצירא זצוק"ל, ובנו אחריו כמוהר"ר רבי אלעזר אביחצירא זצוק"ל, וכן יתר בניו, יאריך ה' ימיהם בטוב ובנעמים. כולם הלכו בדרך אשר הנחיל להם רבי יעקב אביחצירא, בהיות והוא שימש להם דוגמא אישית וחיובית, והם למדו ממנו והעפילו למדרגות גבוהות בקדושה וטהרה. ולולי שהיה רבי יעקב אביחצירא נוהג בדרך ההיא, מי יודע אם כל הדורות הבאים אחריו היו זוכים להגיע למדרגות קדושה כה גבוהות. הרי שבכך הוא זכה וזיכה את כל הדורות הבאים אחריו.

קיום מצוות לא לשמה בפני הילדים

ולמרות שהאדם לא הגיע למדרגה מסויימת בעבודת ה', מכל מקום בפני ילדיו יכול להראות שהוא אכן נוהג כשורה, אם כי ודאי שאם ההנהגה היתה באמת ובלב שלם היו הדברים חודרים יותר לנפש הילד והוא היה מפנים את ההנהגה אל לבו הרבה יותר, מכל מקום יכול הוא לנהוג כן למען חינוך ילדיו אף שאצלו הדברים לא ממש אמיתיים. והסיבה היא שאולי גם הוא בעצמו יבוא לנהוג כן בלב שלם, שהרי כידוע המעשה החיצוני משפיע על פנימיות הלב, וכמו שכתב הרמח"ל במסילת ישרים (פרק ז בבאור חלקי הוריות). עיין שם. ועוד שהרי סוף סוף ילדיו רואים, ושוא יבואו ללמוד ממעשיו ואולי אצלם ההנהגה הזו תהיה מושרשת יותר בלב.

וכמו שכתב הגר"י זילברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד (מסכת עירובין דף מו:) שאלה יהודי שנפשו משתוקקת לאמת, ואינו עושה דברים מן השפה ולחוץ במדרגות שאינו מחזיק בהם. שואל היהודי, אני יושב ומתפלל מן הסידור כל התפילה, וחס ושלום איני מדבר באמצע התפילה, אלא שאני מרגיש שילדי אינם

מקבלים דוגמא אישית מתפלתי, האם ראוי לעשות תנועות חיצוניות כאילו אני מתפלל בכוונה למרות שאיני מחזיק עדיין במדרגה זו, כדי שילדי יקבלו דוגמא אישית ממני, או כיון שאיני מחזיק במדרגה זו הרי זו שלא לשמה, ואין ראוי לעשות מעשים כאלו?

והשיב: יהודי הגיע אל ר' שלומקה מזוועהיל זצ"ל, וסיפר לו שהוא רגיל לקרות עתון קודם התפילה, אך כשילדיו גדלו הוא יודע שזה מפריע לחינוכם, ולכן הוא לוקח ספר מוסר, אך היות והוא אינו רוצה לעשות שקר בנפשו, ולבו נמשך יותר אל העתון מאשר אל ספר מוסר, האם ראוי לעשות מעשה כזה שלא לשמה. השיב לו ר' שלומקה זצ"ל, אמנם זה שלא לשמה בלימוד המוסר, אך זה לשמה בחינוך הילדים.

ובנוסף לכך יש לומר, שגם אם עושה מעשים שכעת אינו מחזיק בהם, אך עם הזמן ישתרש הדבר בלבו ויגיע למדרגה זו, וכמו שכתב החינוך (מצוה טז), וזה לשונו: דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים חפץ בתורה ובמצוות, אם אולי יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו כמו שאמרנו. עכ"ל. ע"כ.

ובהערות שם כתב: יש שהסבירו בדרך צחות את הפסוק על נדב ואביהוא "בהקריבם אש זרה", "ובנים לא היו להם". שאש זרה זו התלהבות שלא לשם שמים, לכך היא קרויה "אש זרה", והסיבה שמתו מפני "שבנים לא היו להם" והתלהבות שלא שמים היא דרך פסולה בעבודת ה', הא אם היה להם בנים, לא היו מתים למרות שהיתה זו התלהבות שלא לשם שמים, מפני שלצורך חינוך אף שאין זה לשם שמים היא חיובית.

הרגיל בנר הויין לו בנים תלמידי חכמים

ובנושא דוגמא אישית שמעתי רעיון נחמד למראה, כתוב בגמרא מסכת שבת (דף כג): אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. ע"כ. ופירש

רש"י שהרגיל לקיים מצות נר שבת ונר חנוכה, יזכה בזכות זה לבנים תלמידי חכמים, וכמו שכתוב (משלי ו) "כי נר מצוה ותורה אור", על ידי נר מצוה של שבת וחנוכה בא אור דתורה. ובטור (סימן רסג) פירש שהרגיל להדליק בנר יפה, דהיינו הכלי שמניח בתוכו את השמן הוא צריך להיות כלי יפה, ובזכות זה יזכה לבנים תלמידי חכמים. וכן כתב שם השולחן ערוך (בסעיף א).

אולם יש כאן עוד רמז גדול לענין דוגמא אישית, והיינו הרגיל לעסוק בתורה בלילה לאור הנר, שהרי בזמנם התאורה בשעות הלילה היתה לאור הנר, ועל ידי שהאדם רגיל ללמוד בתורה בלילה לאור הנר, אז הויין לו בנים תלמידי חכמים, מפני שמצוי מאוד שהילדים מתעוררים בשעות הלילה לכל מיני צרכיהם, וכאשר הילדים רואים את אביהם עוסק בתורה בעת ההיא לאור הנר, אזי הם לומדים ממנו לעסוק בתורה גם כן, ונעשים בכך תלמידי חכמים.

ועיין עוד בשו"ת בית אפרים (סימן יז אות ה).

פרשת וזאת הברכה

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בְּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹקִים
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ. (דברים לג, א)

משה רבינו הגיע למידת הענוה ושאר מידות טובות על ידי
טרחת ויגיעה

כתב אור החיים הקדוש כמה פירושים בביאור "איש האלוקים", ובאחד מביאוריו כתב שבאה התורה להעיד על משה רבינו, כי כל התעצמו במדות הטובות הידועות לו, לא היו אלא לצד יראתו מאלקיו, ולא שהיה טבעו מסייעו אל הדבר, כאומרם ז"ל (מסכת יומא דף כב:): שאול באחת ולא עלתה לו ודוד כו', כי שאול היה מטבעו מזוג ולא היה חם ומהיר לטעות, ולזה באחת ששגג יצתה ממנו המלוכה, כיון שלפי טבעו משערים בני עליון, שאם היה כטבעו של דוד אדמוני, היה עושה כדוד עשר ידות. והן האיש משה יש מקום לחשוב שהיה עניו וסבלן מטבעו, לזה העידה התורה עליו שכל התעצמותו ותגברתו הרמוז בתיבת "איש", היה לצד "האלקים" היה ירא, והוא אומר "איש האלקים". ע"כ.

כלומר שהתורה מעידה על משה רבינו, שמה שזכה למעלות נשגבות של ענוה ועבודת האלוקים אין זה מצד טבעו שנוולד כך, אלא הוא טרח ונתייגע עד שהגיע למעלות הנשגבות הללו, ועל זה משבחת אותו התורה ואומרת עליו שנקרא "איש האלוקים" והיינו שהוא איש שעבד את האלוקים ולא נעשו הדברים אצלו מצד טבעו.

וכיוצא בזה כתב אור החיים בפרשת "שלח לך" על הפסוק "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה" (במדבר יד, כד), שהקשה למה הזכיר הפסוק רק את כלב ולא הזכיר גם את יהושע, שהרי גם יהושע לא חטא בחטא המרגלים, וגם מה כוונת אומר "היתה

רוח אחרת עמו", וגם מהו אומרו "וימלא אחרי". וגם מהו אומרו "והביאותיו" בתוספות וא"ו בגורת הכתוב.

וכתב ליישב שפירוש הכתוב הוא על זה הדרך, "ועבדי כלב", וטעם שאני קורא אותו "עבדי", הוא עקב, פירוש בשכר אשר היתה רוח אחרת עמו, והגם שיהושע גם כן לא ניאץ את ה' עם המרגלים, אף על פי כן זה היה לו סיבה מפני תפלת משה רבינו שהצילתו מיצר הרע ומכוחותיו שהם המרגלים לבל יטעוהו, מה שאין כן כלב שנכנס בגדר סכנת יצר הרע וחברתו הרשעה והחלה רוח רעה לפעמו, והראיה לכך שהלך ונשתטח על קברי האבות כדי שיצילוהו ה' מסכנת יצר הרע וחברתו הרשעה, ועל זה אומר הפסוק "רוח אחרת עמו" שזוהי רוחו של יצר הרע וחברתו הרשעה, ואף על פי כן "וימלא אחרי" פירוש השלים אחר רצונו יתברך. ודקדק הפסוק לדבר בדרך זה מפני שיש באדם שני יועצין, יועץ רע ויועץ טוב ללכת אחרי ה', וכלב השלים ומילא אחרי חלק ה'. וזה הוא על דרך אומרם ז"ל (מסכת קידושין דף לט:): מי שבאה עבירה לידו וניצול ממנה נותנין לו שכר כעושה מצוה. ומה שאין כן ביהושע אשר לא היתה רוח אחרת עמו והיינו יצר הרע וחברתו הרעה להטעותו מדרך השכל, היות ומשה כבר מנעו מכך על ידי תפלתו, שיש כח בתפלת הצדיקים גם לבחינה זו בסוד (שמואל ב, כג) "צדיק מושל יראת אלקים". אשר על כן זכה כלב שיקרא עבד ה' כמשה רבינו עליו השלום. עכת"ד. עיין שם עוד.

ומתבאר מדבריו, שהתורה משבחת את כלב שנקרא "עבד ה'" מפני שטרח ויגע להתגבר על יצרו שלא ללכת בעצת המרגלים, וזה למרות שלא היו לו אמצעים שהיו נותנים עזר וסיוע להתגבר על יצרו, כמו שהיה ליהושע שהיה לו עזר וסיוע להתגבר על יצרו מכח תפלתו של משה רבינו. וכמו כן משה רבינו התורה משבחת אותו שנקרא "איש האלוקים", בהיות ומטבעו לא היו לו כלים ואפשרויות להתגבר על יצרו, אלא הכל נעשה מתוך עמל ויגיעה, ולכך גם משה נקרא "עבד ה'".

ומכאן יש ללמוד מוסר גדול שלא יחשוב האדם שאינו מצליח להתעלות בעבודת ה' היות ויש לו קשיים ונסיונות רבים אשר מונעים ממנו לעלות במסילה העולה בית אל, אלא ונהפוך הוא, עליו לדעת שהקשיים והנסיונות בהתגברו עליהם הם אלו שיביאוהו למעלות נשגבות עד כדי שיכול הוא להקראות עבד ה'.

משה רבינו זכה למעלות גבוהות בזכות שהנהיג את ישראל

עוד כתב אור החיים הנ"ל לפרש מהו "איש האלוקים", שבאה התורה לומר איש המיוחד לאלקים שלא קם ולא יקום כמותו לפני האלוקים, וסמך הפסוק

תורת יוסף | פרשת וזאת הברכה

תקסא

איש האלוקים ל"את בני ישראל", כדי להורות שמדרגה זו השיג משה רבינו מפני היותו עם בני ישראל, והיינו באמצעות מה שטרח בהם ומה שסבל מהם וכל המסתעף מאמצעות הנהגתו הטובה עמהם, ומפני כך השיג מדרגה זו ליקרא איש האלוקים. עכת"ד.

ומדבריו מבואר שמה שהשיג משה רבינו את התואר להקרא "איש האלוקים" זה מפני שהוא טרח וסבל עבור עם ישראל בהנהגתו אותם.

במשך היום יש לעסוק בזיכוי הרבים, ובלילה יעסוק בתורה לעצמו

ובענין החשיבות הרבה בהנהגת עם ישראל, שמוטל על המנהיג לדאוג לעמינו בית ישראל בכל דרך אפשרית, ראיתי בזה ביאור נפלא להגאון ר' יעקב בר שלמה ן' חביב שכתב בפירוש "הכותב" על עין יעקב, על המובא במסכת ברכות (דף ג:) אמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, כנור היה תלוי למעלה ממטנו של דוד, וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמרו לו אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו. אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלים באורים ותומים. ע"כ.

וכתב הרב הנזכר מה שנאמר בגמרא, כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו וכו', למדנו מזה תועלת גדול, והוא כי יאות לכל איש שלם להועיל לזולתו, שאף על פי שתמיד כל היום משתדל בכל כוחו להשיג שלימות האדם, אם עצמו עדיין לא הגיע אל שלמותו האחרון עד שבעצתו וטוב הנהגתו יועיל לאנשי מדינתו, וכל שכן למלך וליושבי מלכותו, וזהו ההבדל מיוחד שהיה בין נח לאברהם, כי נח היה מתבודד ומעיין בעבודת ה' יתברך הוא לבדו, כמו שהעיד עליו הפסוק "את האלקים התהלך נח", ולא היה משגיח בעניני דורותיו ללמדם תוכחת מוסר ולהזהירם שישבו מחטאיהם, אבל אברהם מימי בחרותו בחר בטוב לזכות לאנשי ארצו ומשפחתו ולחלוק כנגדם, מפני שהיו עובדי כוכבים, וגם כנגד אביו. וזה דרכו כל הימים לזכות את הרבים וללמדם דרך אמונה. ולכוונה זאת אמר בכאן, כי עם היות דוד בתכלית השלימות לענין קומו בחצות הלילה להתבודד בעיון ולהודות לפניו יתברך, לא מפני זה השליך אחרי גוו הנהגת כל ישראל עבדיו, והיה מכוין להשיג השלימות המיוחד לו בלילה שכל אדם יושב

בביתו, אבל כיון שעלה עמוד השחר מיד היו נכנסים כל חכמי ישראל אצלו, רצונו לומר חכמים בתורה וגם בהנהגת המדינה, ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה, לרמוז שכיון שהוא מלכם ואדונם מן המחוייב אצלו להשגיח בעניני כולם. עיין שם עוד.

ויש ללמוד מכאן את גודל החשיבות של זיכוי הרבים ולהביא תועלת לעם ישראל, הן בהרבצת תורה, והן בעצה ותושיה. ואת עיקר עבודת האלקים בלימוד התורה יעשה בשעות הלילה שאז בני האדם בלאו הכי ישנים, אבל במשך היום יעסוק בללמד ולקרב את לבבות עמינו בית ישראל לאבינו שבשמים.

ועל פי דרכו יש לומר שלכך תקנו חז"ל בברכות קריאת שמע של שחרית לומר: ותן בלבנו בינה להבין להשכיל לשמוע ללמוד "וללמד". ע"כ. שדוקא בשחרית תקנו חז"ל לומר "וללמד", כיון שבשעות היום יש לאדם לעסוק בללמד אחרים, ואילו בברכות קריאת שמע של ערבית לא הוזכר "ללמד" אלא תקנו לומר: נשיח בחקיך ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך וכו'. ע"כ. שנוסח זה מורה על לימוד התורה לעצמו, היות ובלילה בעיקר יש ללמוד לעצמו ולהוסיף דעת ותבונה בלימוד התורה הקדושה. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בתחלת פרשת ויקרא.

וכמובן כל זה דוקא למי שהוא בר הכי, והיינו שיש ביכולתו לישב ולעסוק בתורה במשך הלילה כמו דוד המלך, אבל מי שאין בכוחותיו לעסוק בתורה במשך הלילה, זה ודאי שמוטל עליו לעסוק בתורה במרבית היום, וחלק מהיום יעסוק בהרבצת תורה וזיכוי הרבים, שאיך הוא ילמד תורה לאחרים בזמן שהוא עצמו אינו יודע תורה כדי הצורך, ולכך תקנו חכמים בברכות קריאת שמע של שחרית לומר: ותן בלבנו בינה להבין להשכיל לשמוע "ללמוד וללמד". ע"כ. בתחלה ללמוד ואח"כ ללמד. וזה פשוט.

תלמיד חכם המרביץ תורה ברבים, תפלתו נחשבת כתפלת ציבור

עוד אמרתי להוסיף על כך נופך בענין חשיבותם של גדולי ישראל אשר הינם דואגים לכללות עם ישראל בכל ענין. מובא במסכת ראש השנה (דף יז:) אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם, שנאמר (ישעיה ו) "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו" (פירשו בתוספות בד"ה ושב, שסליחת עוון קורא רפואה). אמר ליה רב פפא לאביי ודלמא לפני גזר דין? אמר ליה "ורפא לו" כתוב, איזהו דבר שצריך רפואה, הוי אומר זה גזר דין. מיתבי, השב בינתים מוחלין לו, לא שב בינתים,

תורת יוסף | פרשת וזאת הברכה

תקסג

אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו. לא קשיא הא ביחיד הא בציבור. ע"כ.

ומתבאר מגמרא זו שרבים שעשו תשובה יש בכוחם לבטל גזר דין שנכתב ונחתם, ומה שאין כן יחיד הגם שעשה תשובה והביא קרבנות רבים אין בכוחו לבטל גזר דין שנחתם כבר.

והקשה על כך הרב טורי אבן, שהרי גבי חזקיה מלך יהודה שאמר לו הנביא כי מת אתה ולא תחיה, כמו שמובא במסכת ברכות (דף י.) שאמר לו ישעיה הנביא כבר נגזר עליך גזירה למות, ואמר לו חזקיה, בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, ואמרינן שכן אמרו ר' יוחנן ור' אלעזר אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. והסיקה שם הגמרא שלאחר שחזקיה המלך התפלל על כך אל ה', אכן נקרע גזר דינו והוסיפו על חייו חמש עשרה שנה. ואין לומר שהמעשה היה בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום כיפור, ולכך הועילה תפלת יחיד לבטל גזר דין, שהרי חליו היה בניסן, ומיד לאחר שנקרע גזר הדין שלו, בו ביום אמר לו הנביא ביום השלישי תעלה בית ה', והוא היה ליל מפלת סנחריב שהיה ליל א' של פסח. ואם כן איך יכל חזקיה שהיה יחיד לבטל גזרה שכבר נחתמה?

ותירץ, שאפשר לומר ששונה חזקיה, מפני שאדם גדול הוא שהיה משונה מאוד במעשיו ובתורתו ושקול כמו ציבור. עיין שם.

והנה לא פירש הרב טורי אבן באיזה ענין חזקיה המלך היה משונה מאוד במעשיו ובתורתו עד כדי שהוא שקול כמו ציבור. והנראה לפרש דבריו שכוונתו היא, שהיות וחזקיה הפיץ את התורה בקרב כל ישראל, וכמובא במסכת סנהדרין (דף צד: ועיין עוד שם בדף כ.), ומשום כך היה לו חשיבות מרובה עד שהוא נחשב כמו ציבור ושקול כציבור. עיין מה שכתב בזה מו"ר זצ"ל בספרו מאור ישראל על מסכת ראש השנה על דברי הטורי אבן.

ומצאתי לזה סמך, שגדול הדור המפיץ תורה ברבים אזי יש לו דין של כלל ישראל, מהמובא במדרש שיר השירים (פרשה ב) נכנס ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ודרש (שמואל א' טו, ו) "ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך העמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים", וכי עם כל ישראל עשה יתרו חסד, והלא לא עשה אלא עם משה בלבד? אמר רבי אלעזר

יתרו ודאי עשה חסד עם משה היינו דכתיב (שמות ב, כ) "קראן לו ויאכל לחם" וכו', אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל מעלין לו כאלו עשה עם כל ישראל. ע"כ. הרי מוכח מכאן שגדול ישראל שהוא כמו משה רבינו שלימד תורה ברבים, נחשב ככללות עם ישראל.

ועל פי הדברים האלו יש להבין היטב, מה שמובא במסכת בבא בתרא (דף קטז.) דרש ר' פנחס בר חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שנאמר (משלי טז, יד) "חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה". ע"כ. ובנמוקי יוסף (נג. בדפי הרי"ף) כתב, דמנהג זה בצרפת כל מי שיש לו חולה מבקש פני הרב תופס ישיבה שיברך אותו. ע"כ.

ויש לשאול מדוע הקפיד הנמוקי יוסף שדוקא הרב תופס הישיבה הוא זה שיתפלל על החולה. ולפי דברינו ניחא, מפני שהרב תופס הישיבה הוא מרביץ תורה ברבים ומזכה את הרבים, הרי שבכך הוא נחשב כציבור וכמו שכתב הטורי אבן, ובכח הציבור לבטל גזר דין גם לאחר שנחתם, ולכן דוקא הרב תופס הישיבה ראוי להתפלל על החולה.

ועל כן הרוצה להוושע מצרתו, ובא לפנות לחכמי הדור כדי שיתפללו עליו שיוושע מצרתו, יש לו לילך בתחלה אל החכם הידוע ביותר שעוסק בזיכוי הרבים והרבצת תורה לשם שמים, מפני שהוא נחשב כציבור ויש תועלת גדולה בתפלתו לבטל את הגזרה גם לאחר שנחתמה. ועיין עוד בזה בספר סגולות ישראל (מערכת ח אות י-א), ובמה שכתבתי בדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף (אות כא-כב).

וַיִּקְרָא אֶת־נָוִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם מִן־בְּתוּלֵי מִצְרָיִם
וַיִּקְרָא אֶת־נָוִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם מִן־בְּתוּלֵי מִצְרָיִם
וַיִּקְרָא אֶת־נָוִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם מִן־בְּתוּלֵי מִצְרָיִם
(דברים לז, ו)

ראוי לנפש החוטא לזכור עונו

פירש רש"י, מול בית פעור - קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור, וזה אחד מן הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות. ע"כ.

כן מובא בגמרא מסכת סוטה (דף יד.) אמר ר' חמא ברבי חנינא מפני מה נקבר משה אצל בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור. ע"כ. ובתוספות שם (בד"ה מפני) כתבו בשם מדרש אגדה, שבכל שנה ושנה בעת שחטאו ישראל בבנות מואב, באותו פרק בית פעור עולה למעלה כדי לקטרג ולהזכיר עוון, וכשהוא רואה קברו של משה חוזר ושוקע, שמשה רבינו שקעו בקרקע עד חוטמו, וכל שעה שעולה חוזר ונשקע למקום ששקעו משה רבינו, מתוספת רבי. ע"כ. ובשפתי חכמים הביא דברי תוספות הללו.

אולי יש ללמוד מדברי התוספות הללו, שכאשר אדם חוטא בחטא גדול ונורא כערייות, וכמו החטא של בנות מואב. הרי שהחטא עולה באותו תאריך שחטא בכל שנה ושנה ומקטרג על האדם. ועל כן מוטל על האדם שחזר בתשובה מאותו החטא להוסיף באותו היום תשובה ומעשים טובים, כדי לסתום פי המקטרג שלא יקטרג עליו ויזכיר עוונו באותו היום.

ולמרות שיש לחלק בין ציבור שחטאו ליחיד שחטא, שאולי דוקא ציבור שחטאו כמו לגבי בנות מואב שכללות עם ישראל חטאו בחטא זה, אזי החטא שהציבור חטאו בו עשה רושם גדול בשמים עד כדי שבכל שנה ושנה באותו הפרק החטא מקטרג עליהם, אבל יחיד שחטא אין החטא עושה רושם גדול בשמים כדי שנאמר שבכל שנה ושנה החטא יקטרג עליו. מכל מקום אולי אין חילוק בזה, ועל כן יש גם ליחיד לחוש לכך ויתחזק באותו היום בתשובה ומעשים טובים. וכבר כתב רבינו יונה בספרו שערי תשובה (שער הראשון) בעיקר השמונה עשר של התשובה, וזה לשונו: היות חטאתו נגדו תמיד, כי ראוי לנפש החוטאת לזכור עוניה תמיד ואל תשי אותם לקץ ימים, ומלבבו לא יחטפו עד בוא חליפתו, כענין שנאמר (תהלים נא, ה) "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד". עכ"ל.

וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר
יָדְעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים: לְכֹל הָאֵתָת
וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלַחוּ ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם לַפְרָעָה וּלְכֹל עֲבָדָיו וּלְכֹל אֲרָצוֹ:

וְלֹכַל הַיַּד הַחֹזֶקֶה וְלֹכַל הַמְּנֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל.

(דברים לד, י-יב)

השבח של משה רבינו אינו בעשיית המופתים אלא מפני שהיה עבד ה'

יש לשאול מדוע שבחה התורה את משה רבינו במה שעשה אותות ומופתים בארץ מצרים, ומה שבח יש בעשית אותות ומופתים, הרי שבחו של האדם השלם כאשר הוא מושלם במדותיו ודעותיו ועבודת ה' ודבקות בה, אבל לא במה שעשה אותות ומופתים שהרי אין זה דבר הבא מכוחו. וראה להרמב"ם בפרק ח' מהלכות יסודי התורה (הלכה א) שכתב, שמשה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן, צמאו בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח בלעה אותן הארץ, וכן שאר כל האותות, ובמה האמינו בו במעמד הר סיני, שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים, והוא נגש אל הערפל, והקול מדבר אליו ואנו שומעים משה לך אמור להן כך וכך וכו'. עיין שם.

ויש ליישב, שלכך הקדימה התורה לומר "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים", כלומר שבתחלה התורה משבחת את משה רבינו במה שדברו ה' פנים אל פנים, ופירש רש"י אשר ידעו ה' פנים אל פנים - שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה, כענין שנאמר (שמות לב, ל) "ועתה אעלה אל ה'", (במדבר ט, ח) "עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם". ע"כ. ואין מי שיזכה לזה אלא מי שהוא שלם במדותיו ודעותיו. ועיין בדברי הרמב"ם בפרק ז' מהלכות יסודי התורה. ולמדה אותנו התורה בזה שהאותות והמופתים שעשה משה רבינו הרי הם שבח לו מפני שזכה מקודם לכך למעלות נשגבות בעבודת ה' עד שדברו ה' פנים אל פנים, ולכך גם מה שעשה לאחר מכן אותות ומופתים הרי זה לו לשבח, מפני שלולי שהגיע למדרגה גבוה בעבודת ה' לא היה בכוחו לעשות אותות ומופתים כאלו.

ומכאן יש ללמוד, שאין להתפעל מאדם העושה אותות ומופתים אם לא שהוא עובד ה' אמיתי בכל לבו ובכל נפשו ועוסק רוב היום בתורה מתוך קדושה

תורת יוסף | פרשת וזאת הברכה

תקסז

וטהרה. וכן מתבאר מדברי הרשב"א בתשובה (חלק א סימן תקמח). עיין שם. ועיין מה שכתבתי לעיל בפסוק "וזאת הברכה אשר ברך וכו'", ובמה שכתבתי בסוף בפרשת דברים. וראה עוד מה שכתבתי בדברי הפתיחה לשו"ת משפטי יוסף חלק א' (אות כ-כא).

אמר המחבר, לסיום אציגה נא כמה עצות שהם מעט הכמות ורב האיכות אשר כתבתי לעצמי בימי חורפי, אשר בהם יבואר כמה יסודות להצלחה בלימוד התורה, כפי שקבלתי מרבותי הקדושים מגוחתם עדן, ושמא ימצא בהם בן תורה איזו שהיא תועלת לעצמו, ויהיה לי זאת לזכות.

א. על כל בן תורה יש לדעת ולהפנים שיש בעולם דבר שהוא יקר הערך יותר מכל עניני עולם, והוא הזמן. וככל שינצל את הזמן ללימוד התורה יזכה יותר, ואם חס ושלום יאבד את זמנו אזי חבל על דאבדין ולא משתכחין, וכל רגע בעולם הזה צריך לנצל לתורה, ובזה יזכה להצלחה. וידע בן תורה שאין זמן מופקע מלימוד התורה, הן בימי ששי ושבת ערבי חג וחג, וכן שמחה משפחתית כגון ברית מילה בר מצוה וחתונה וכל כיוצא בזה, כל רגע שילמד ירויח, ואם לא, יפסיד טובה הרבה שאין לה החזר שוב לעולם.

ב. באותם זמנים שאמרנו שינצלם ללימוד, ישתדל ללמוד את סדר למודיו, וזאת בכדי לחנך ולהרגיל את עצמו, שאין זמן מופקע מחיוב הלימוד, וגם כדי שירבה את סדר לימודיו ויהיה לו הספק טוב, שההספק בסדר הלימוד מביא את האדם לידי שמחה וסיפוק, וזה נותן לו חשק להוסיף עוד בלימוד. וכמובן אם קשה לו להתרכז באותם זמנים ללימוד עיוני, יקבע לו בהם סדר לימוד מיוחד שהוא פשטי יותר, והעיקר שלא יתבטל, ויבין שזמן זה אינו מופקע מלימוד התורה. עיין מה שכתבתי בפתיחה לשו"ת משפטי יוסף (אות יא-יג).

ג. לא יחשוב בן תורה מה יהיה עמו כשיגדל, אלא ילמד בהתמדה ושקידה, וה' יתברך יוליכנו כבר כשיגדל כפי איך שהוא יהיה ראוי לכך כפי השגתו בתורה ויראת שמים, וכפי הזמן הראוי לו ובמקום הראוי לו, וכפי שורש נשמתו. וזהו יסוד גדול שלא יבוא לידי יאוש חס ושלום כאשר יצר הרע יסיתנו במחשבה שאינה טהורה, בחשבו הנני לומד כבר שנים רבות, ומה

יצא ממני?! אלא יש לו לידע שגם אם הוא יהיה ספון כל ימיו בבית המדרש, ולא יקבל מימיו איזה תפקיד תורני מסויים או משרה תורנית מסוימת, עם כל זה מעלתו גדולה עד מאוד בשמים. ויאמין שכל אחד ה' יתברך מוליך אותו כפי שורש נשמתו.

ד. יש לבן תורה להרבות בלימוד התורה בכל יכולתו, כלומר שלמרות שהוא לומד בשקידה ואינו מבטל את זמנו, יש לו להספיק ללמוד הרבה ולהוסיף כמה שיותר בדיעת התורה, וזהו יסוד גדול שגדלו על ידו כל גדולי הדורות הקודמים שהיו לומדים ביום הרבה דפי גמרא וטור ושולחן ערוך, ולא יסתפק בלימוד מועט של כמה שורות גמרא או מספר סעיפים מועטים בשולחן ערוך, אלא ישתדל בכל עז ותעצמות להספיק הרבה. ודבר זה יתן לו מרץ להוסיף עוד בלימוד התורה. וכמובן שזה לא יהיה על חשבון הבנה נכונה של הסוגיא. ולכן כדי לשלב את שני הדברים יחדיו דהיינו הספק גדול עם הבנה ישרה ונכונה, ובכדי להשיג זאת צריך לזה שקידה בתורה וניצול הזמן.

ה. לפי המבואר באות הקודם, יש להשתדל לכתוב לעצמו כמה הספיק ללמוד בכל יום, הן גמרא הן טור ושולחן ערוך, כדי שיהיה זה למראה עיניו, אם אכן יש לו הספק טוב או לא. וזה יעזור לו להוסיף בהתמדה בתורה, כיון שכאשר הוא יראה בעיניו שההספק הוא מועט, הרי הוא ישתדל להוסיף ביום הבא על ההספק של היום הקודם. וטוב לעשות סיכום שבועי וחודשי כמה הספיק בלימוד. ולא גרע זה מבעלי עסקים שעושים חשבון בכל יום ובכל שבוע וחודש כמה הרויח או הפסיד, ולא תהא כהנת כפונדקית. ואמר שלמתו בחכמתו (משלי ב, ד-ה) "אם תִּבְקֶשׁנָה כְּכֶסֶף וְכַמְטֹמוֹנִים תִּחְפְּשֶׁנָּה, אֲזוּ תִּבְיִן יִרְאֵת ה' וְדַעַת אֱלֹקִים תִּמְצָא", וכתוב (משלי ג, יד) "כִּי טוֹב סִתְּרָה מִסְּחָר כֶּסֶף".

ו. ישתדל ללמוד מוסר מידי יום. וכן לקרוא בכל יום לפחות שלושה דפים בזהר הקדוש או תיקוני הזהר, מפני שבזה יסורו ממנו הקליפות הנגרמות מחמת עוונותיו, ועל ידי כך יוכל להבין טוב יותר את הסוגיא בה הוא עוסק ויכוין יותר לאמתה של תורה. ועוד שעל ידי כך הוא נעשה כלי הראוי לקבל את קדושת התורה, והלימוד ירומם אותו לדרגה גבוהה במידות ויראת שמים. וקשה להשיג יראת שמים אמיתית בדור הזה בלא קריאת זהר או תיקונים, כמבואר בספרים הקדושים. עיין מסכת ברכות (דף יז.).

ז. עבודת התפלה היא חלק בלתי נפרד מלימוד התורה כדי לזכות לכתרה של תורה. עבודת התפלה כוללת שני מישורים, האחד, להתפלל בזמן התפלה (בפרט בתפלת שחרית שאז היצר מתגבר בשינה). עיין תוספות מסכת ברכות (דף י: בד"ה גדול) שכתבו, שמעלת תפלה בזמנה עדיפה מעסק התורה. ובכלל זה לא לדלג שום קטע מגוסח התפלה כפי שתקנו חז"ל. השני, צריך לדעת שהתפלה אינה סתם הוצאת המילים בפיו (אף שיוצאים ידי חובת תפלה גם אם לא כיוון את לבו ובתנאי שהוציא את המילים בפיו, וכמו שכתב הגר"ח בעוד יוסף חי פרשת וישלח אות א'), אלא התפלה היא עבודת הלב דהיינו לכוין בפירוש המילים ולחבר את מחשבתו אליהם ולאמרם בלשון תחינה, ובזה נפשו מתרוממת. וזה יביאנו לידי חשק ואהבת התורה לאין תכלית. וזהו סוד הפסוק (דברי הימים א' כח, ט) "דַע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעַבְדֵהוּ בְלֵב שָׁלֵם וּבְנַפְשׁ חֲפִצָּה", בתחלה "דע את אלקי אביך", שזו התפלה, ולאחר מכן "ועבדהו וכו'", זהו לימוד התורה, שהתפלה מביאה את האדם לידי לימוד תורה מתוך לב שלם ונפש חפצה.

תם ונשלם שבח לבורא עולם

שפע ברכות לאיש החסד היקר

מנהל רשת החנויות

"מרכז הפירות"

שכונת הר נוף ירושלים (רח' שאולזון 56)

יתן לו ה' יתברך מלא חופנים ברכה והצלחה, ויתקיים בו מקרא שכתוב "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד", ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, וישמור אותו מכל דבר רע, ויתן לו בריאות איתנה ונהורא מעליא, ולכל בני ביתו. אמן.

נר ה' נשמת אדם

המרחם על כל בריותיו, הוא יחוס ויחמול וירחם על נפש רוח
ונשמה של כל נפטרי עמינו בית ישראל, ובכללם:

מלכה בת חזנה, ורחל בת חזנה	מר זקני: יוסף בן כחלה
יצחק בן חזנה, וחיים בן חזנה	ומרת זקנת: חזנה בת רחל
מרים בת חזנה, שמחה בת חזנה,	ומר זקני: אליהו בן רבקה
ר' נסים שמחוני בן מרים.	ומרת זקנת: חנה בת מרים

עזרא בן חנה, יוסף בן חנה, יעקב בן חנה, נג'י בן חנה,
כאנם בת חנה, אלי בן דוריס, דליה בת לאה, מלכה בת שווקט,
הבחור דוד אמסלם בן שושנה תחי'.

סב אשתי: מרדכי זכאי בן אסתר, ויוסף זכאי בן אסתר
סבת אשתי: רחל חנה בת שרה, ורוחמה בת בתיה
דוד אשתי: ר' שמואל זכאי בן רוחמה
עשרת בת אסתר, בתיה בת אסתר

נפשם בטוב תלין וזרעם יירש ארץ

ת.נ.צ.ב.ה

